

2020

СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА РАЙОНИТЕ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

ТРЕТИ ЕТАП: ЧАСТ 2

НАЦИОНАЛЕН ЦЕНТЪР ЗА
ТЕРИТОРИАЛНО РАЗВИТИЕ

15.09.2020 г.

СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА РАЙОНИТЕ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

ТРЕТИ ЕТАП ЧАСТ ВТОРА

Договор № РД-02-37-76/30.07.2018 г.

ВЪЗЛОЖИТЕЛ:

Министерство на регионалното развитие и благоустройството

ЕИК 831661388

Адрес: ул. „Св. Св. Кирил и Методий“ № 17 – 19, София 1202

Министър: Петя Аврамова

ИЗПЪЛНИТЕЛ:

Национален център за териториално развитие ЕАД

ЕИК 130175896

Ул. „Алабин“ № 16 – 20, София 1000

Изп. директор: Веселина Троева

СОФИЯ, септември 2020 г.

Този документ е създаден в рамките на бюджетна линия BG16RFOP001-8.002- 0005 „Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие и от държавния бюджет на Република България.

СЪДЪРЖАНИЕ

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА.....	iv
ОПИС НА ТАБЛИЦИТЕ.....	ix
ОПИС НА ФИГУРИТЕ.....	xiii
РЕЧНИК НА ИЗПОЛЗВАНИ ТЕРМИНИ.....	xx

1 СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ДЕМОГРАФСКОТО РАЗВИТИЕ НА ОБЩИНТЕ, ОБЛАСТЕ И РЕГИОНЕ..... 2

1.1 Анализ по основни демографски показатели	2
1.1.1 Намаляване и застаряване на населението.	2
1.1.2 Възрастова структура	3
1.1.3 Възрастова зависимост	5
1.1.4 Разпределение на населението по региони, области, общини и населени места	6
1.1.5 Демографски процеси.....	9
1.1.6 Етнически състав	17
1.1.7 Изводи и тенденции	18

2 СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ НА ОБЩИНТЕ, ОБЛАСТЕ И РЕГИОНЕ..... 20

2.1 Основни показатели на икономическото развитие.....	20
2.1.1 Брутен вътрешен продукт	20
2.1.2 Брутен вътрешен продукт на човек от населението	25
2.1.3 Доходи на населението и условия на живот.....	30
2.1.4 Производителност на труда	35
2.1.5 Брутна добавена стойност (БДС).....	36
2.1.6 Приходи от дейността	42
2.1.7 Дълготрайни материални активи.....	49
2.2 Малки и средни предприятия.....	55
2.3 Чуждестранни преки инвестиции.....	57
2.4 Научно-изследователска и развойна дейност.....	59
2.5 Индустриални зони и клъстери.....	62
2.6 Развитие на туризма	67
2.6.1 Туристическо райониране	68
2.6.2 Туристически ресурси	72
2.6.3 Туристическа инфраструктура и суперструктура	74
2.6.4 Регионален туристически продукт, предлагани услуги	78
2.6.5 Потенциал на районите и населените места за привличане на туристи	86
2.6.6 SWOT анализ на дестинацията „България“	91

3 СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА СОЦИАЛНОТО РАЗВИТИЕ НА ОБЩИНТЕ, ОБЛАСТЕ И РЕГИОНЕ 96

3.1 Образование	96
3.1.1 Разходи за образование	96
3.1.2 Образователни институции.....	97
3.1.3 Преподаватели в общото и професионалното образование	103
3.1.4 Средищни училища и детски градини, Защитени училища и детски градини	105

3.1.5	Отпаднали ученици от основно образование	107
3.1.6	Висше образование	109
3.2	Здравеопазване	116
3.2.1	Лечебни и здравни заведения	117
3.2.2	Болнични легла	120
3.2.3	Медицински персонал	122
3.2.4	Преминали болни през МБАЛ и здравноосигурени лица	129
3.3	Социални услуги	135
3.4	Спорт	140
3.4.1	Спортна инфраструктура	140
3.4.2	Териториално разположение на спортната инфраструктура	143
3.5	Пазар на труда	146
3.6	Жилищен сектор	165
3.6.1	Актуално състояние на съществуващия жилищен фонд	166
3.6.2	Финансова достъпност до жилища и жилища за уязвими групи от населението	185
3.6.3	Жилищен пазар и пазарни тенденции	188
3.6.4	Обобщени изводи и прогнози	192
3.7	Култура и културно наследство	194
3.7.1	Културни дейности и институции	194
3.7.2	Културно наследство	203
4	СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ИНФРАСТРУКТУРНОТО РАЗВИТИЕ В ОБЩИНТЕ, ОБЛАСТЕ И РЕГИОНЕ	218
4.1	Транспортна инфраструктура	218
4.1.1	Пътна инфраструктура	219
4.1.2	Железопътна инфраструктура	235
4.1.3	Интермодални терминали	239
4.1.4	Пристанища	241
4.1.5	Летища	242
4.1.6	Идентифицирани проблеми и синтезирани изводи	244
4.2	Енергийни мрежи	245
4.2.1	Електропреносна мрежа	245
4.2.2	Газопроводна мрежа	247
4.2.3	Възобновяеми енергийни източници	254
4.2.4	Енергийна ефективност	261
4.2.5	Обобщени изводи	264
4.3	Телекомуникации	265
4.3.1	Достъп до и използване на Интернет	265
4.3.2	Широколентово покритие	270
4.3.3	Изводи и препоръки	275
4.4	Водоснабдяване и канализация	276
4.4.1	Водоснабдителна инфраструктура	276
4.4.2	Канализационна инфраструктура	285
4.4.3	Изводи и препоръки	289
4.5	Управление на отпадъците	290
5	СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА КАЧЕСТВОТО НА ОКОЛНАТА СРЕДА И РИСКА ОТ ПРИРОДНИ БЕДСТВИЯ В ОБЩИНТЕ, ОБЛАСТЕ И РЕГИОНЕ	294

5.1	Състояние на околната среда	294
5.1.1	Атмосферен въздух	294
5.1.2	Води	297
5.1.3	Почви	303
5.2	Биологично разнообразие	307
5.3	Физични фактори	308
5.3.1	Радиационно състояние	308
5.3.2	Шум	310
5.4	Елементи на Националната екологична мрежа	315
5.4.1	Национална екологична мрежа	315
5.5	Изменение на климата и природни бедствия	319
5.5.1	Температура на въздуха	319
5.5.2	Валежи	321
5.5.3	Природни бедствия	322
5.5.4	Разходи за околна среда	326
5.6	Обобщени изводи	328
6	РЕГИОНАЛНИ РАЗЛИЧИЯ	331
6.1	Вътрешнорегионални различия в регионите от ниво 2	331
6.1.1	Демографско развитие	331
6.1.1	Образование	337
6.1.1	Здравеопазване	340
6.1.1	Пазар на труда	343
6.1.2	Икономическо развитие	348
6.1.3	НИРД и иновации	352
6.1.4	Информационни и комуникационни технологии	358
6.1.5	Обобщени изводи и препоръки	362
6.2	Специфичен анализ на Югозападен регион	365
6.2.1	Синтезен профил на региона	365
6.2.2	Демографско и социално-икономическо развитие	369
6.3	Междурегионални различия на регионите от ниво 2 в страната	386
6.3.1	Основни демографски показатели	386
6.3.2	Образование	388
6.3.3	Здравеопазване	390
6.3.4	Характеристики на пазара на труда	392
6.3.5	Основни икономически показатели	393
6.3.6	Достъпност, потребление и качество на информационните и комуникационни технологии	397
6.3.7	Обобщени изводи	400
6.4	Сравнения в развитието на българските региони с други региони за планиране от ниво 2 в страните членки на ЕС	401
6.4.1	Население	401
6.4.2	Образование	408
6.4.3	Здраве и здравеопазване	417
6.4.4	Пазар на труда	420
6.4.5	Икономика	423
6.4.6	Изследвания, технологии и иновации	427
6.4.7	Цифрова икономика и информационно общество	438
6.4.8	Регионална конкурентоспособност	444
6.4.9	Бедност и социално изключване	446
6.4.10	Социален напредък	448
7	ОБОБЩЕНИ ИЗВОДИ И РЕЗУЛТАТИ	451

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА

АЗ	Агенция по заетостта
АИС	Автоматична измервателна станция
АПИ	Агенция Пътна инфраструктура
АУЕР	Агенция за устойчиво енергийно развитие
БАСЕТ	Българска асоциация за селски и екологичен туризъм
БВП	Брутен вътрешен продукт
БД	Басейнова дирекция
БДС	Брутна добавена стойност
БУЛРИС	Речна информационна система в българската част на р. Дунав
ВЕИ	Възобновяеми енергийни източници
ВЕЦ	Водноелектрическа централа
ВОИ	Вътрешни отоплителни инсталации
ВОМР	Водено от общностите местно развитие
ГПМ	Газопреносна мрежа
ГС	Газоразпределителна станция
ДМА	Дълготрайни материални активи
БД	Басейнова дирекция
ДСП	Достъп от следващо поколение
ЕЗФРСР	Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони
ЕЕ	Енергийна ефективност
ЕК	Европейска комисия
ЕКАТТЕ	Единен класификатор на административно-териториалните и териториалните единици на Република България
ЕЕС	Електроенергийна система
ЕС	Европейски съюз
ЕСГРАОН	Единна система за гражданска регистрация и административно обслужване на населението
ЕСМ	Енергоспестяващи мерки
ЕСФ	Европейски социален фонд

ЕСИФ	Европейски структурни и инвестиционни фондове
ЕФМДР	Европейски фонд за морско дело и рибарство
ЕФСИ	Европейски фонд за стратегически инвестиции
ЕФРР	Европейски фонд за регионално развитие
ЗЗРК	Закон за закрила и развитие на културата
ЗКН	Закон за културното наследство
ЗООС	Закон за опазване на околната среда
ЗРР	Закон за регионалното развитие
ЗУТ	Закон за устройство на територията
ИАГ	Изпълнителна агенция по горите
ИАРА	Изпълнителна агенция по рибарство и аквакултури
ИМТ	Интермодален терминал
ИСИС	Иновационна стратегия за интелигентна специализация
ИСУН	Информационна система за управление и наблюдение на средствата на ЕС в България
ИТИ	Интегрирани териториални инвестиции
ИЦЖ	Индекс на цените на жилища
КАВ	Качество на атмосферния въздух
КЕВР	Комисия за енергийно и водно регулиране
КПГ	Компресиран природен газ
КФ	Кохезионен фонд
КЦН	Краткосрочната целева норма
МВР	Министерство на вътрешните работи
МЕ	Министерство на енергетиката
МЗ	Министерство на здравеопазването
МЗХГ	Министерство на земеделието, храните и горите
МИ	Министерство на икономиката
МК	Министерство на културата
КПГ	Компресиран природен газ
МОН	Министерство на образованието и науката
МОСВ	Министерство на околната среда и водите

МРРБ	Министерство на регионалното развитие и благоустройството
МСЕ	Механизъм за свързване на Европа
МСП	Малки и средни предприятия
МС	Министерски съвет
МТ	Министерство на туризма
МТИТС	Министерство на транспорта, информационните технологии и съобщенията
МТСП	Министерство на труда и социалната политика
НАП	Национална агенция по приходите
НЕМ	Национална Екологична мрежа
НИНКН	Национален институт за недвижимо културно наследство
НИРД	Научно-изследователска и развойна дейност
НКЖИ	Национална компания „Железопътна инфраструктура“
НКИЗ	Национална компания Индустриални зони ЕАД
НКПР	Национална концепция за пространствено развитие
НКЦ	Недвижими културни ценности
НОИ	Национален осигурителен институт
НСАИКПД	Национална стратегия за адаптация към климата и План за действие
НСИ	Национален статистически институт
НСРР	Национална стратегия за регионално развитие
ОИСР	Организация за икономическо сътрудничество и развитие
ОП	Оперативна програма
ОПОС	Оперативна програма „Околна среда“
ОПР	Общински план за развитие
ОПРР	Оперативна програма „Регионално развитие“ 2007-2013 Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020
ОПРСР	Оперативна програма за развитие на сектор „Рибарство“
ОПТ	Оперативна програма „Транспорт“
ОСР	Областна стратегия за развитие
ОПТТИ	Оперативна програма „Транспорт и транспортна инфраструктура“
ОУПО	Общ устройствен план на община

ПВТ	Повърхностни водни тела
ПГ	Професионална гимназия
ПОО	Професионално образование и обучение
ПОУ	План за опазване и управление
ПРСР	Програма за развитие на селските райони
РОУКАВ	Район за оценка и управление на качеството на атмосферния въздух
СГК	Средногодишна концентрация
СДН	Средноденонощна норма
СЗР	Северозападен регион от ниво 2
СИР	Североизточен регион от ниво 2
СЦР	Северен централен регион от ниво 2
УО	Управляващ орган
	Улично осветление
ФПЧ	Фини прахови частици
ФТЕЦ	Фотоволтаична електроцентрала
ЧПИ	Чуждестранни преки инвестиции
ЮЗР	Югозападен регион от ниво 2
ЮИР	Югоизточен регион от ниво 2
ЮЦР	Южен централен регион от ниво 2
CEDEFOP	European Centre for the Development of Vocational Training
DESI	Digital Economy and Society Index
EC	European Commission
ENTSO-G	European Network of Transmission System Operators for Gas
ETIS	European Tourism Indicator System
ERDF	European Regional Development Fund
ESF	European Social Fund
ETC	European Territorial Cooperation
EU	European Union
ESPON	European Spatial Planning Observation Network
JASPERS	Joint Assistance to Support Projects in European Regions

JEREMIE	Joint European Resources for Micro to Medium Enterprises
JESSICA	Joint European Support for Sustainable Investment in City Areas
ICOMOS	International Council on Monuments and Sites
INTERREG	Interregional cooperation programme
IPA	Instrument for Pre-Accession Assistance
ISPA	Instrument for Structural Policies for Pre-Accession
NEET	Youth not in Employment, Education or Training
NGA	Next Generation Access
NUTS	Nomenclature for Territorial Statistics
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development
PHARE	Poland and Hungary Assistance for the Restructuring of the Economy
TEN-T	Trans-European Transport Network
UNESCO	United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation
URBACT	European Territorial Cooperation programme for sustainable integrated urban development
VTMIS	Система за хармонизирано информационно обслужване за морския транспорт
WHO	World Health Organisation
WTO	World Tourism Organisation

ОПИС НА ТАБЛИЦИТЕ

Таблица 1.1. Размер на населеното място според броя на населението към 31.12.2019 г.	6
Таблица 1.2. Размер на общините според броя на населението към 31.12.2019 г.	7
Таблица 1.3. Големина на градовете според броя на населението им към 31.12.2019 г.	8
Таблица 2.1. БВП в областите на Югозападен регион в периода 2010-2018 г. в млн лв.	24
Таблица 2.2. Средногодишни заплати на наетите по икономически дейности 2013-2018 г. (лв.)	32
Таблица 2.3. Производителност на труда - региони от ниво2	35
Таблица 2.4. Производителност на труда на национално ниво	36
Таблица 2.5. Съотношение на БДС между секторите(национално ниво) - 2017 г. и 2018 г.	38
Таблица 2.6. Основни параметри на фамилния бизнес	56
Таблица 2.7. Чуждестранни преки инвестиции по региони и области за периода 2014-2018 г. на човек от населението в евро.....	58
Таблица 2.8. Чуждестранни преки инвестиции в предприятията от нефинансовия сектор към 31.12.2018 г. (хиляди евро)	59
Таблица 2.9. Разходи за НИРД, отнесени към БВП в %	60
Таблица 2.10. Персонал, зает с НИРД 2014-2018 г. по статистически региони и пол	60
Таблица 2.11. Териториален обхват на туристическите райони в България	68
Таблица 2.12. Основна и разширена специализация на туристическите райони	70
Таблица 2.13. Качествени характеристики на туризма по туристически райони, 2019 г.	76
Таблица 2.14. Нощувки на българи и чужденци, 2019 г.	90
Таблица 3.1. Учебни институции по вид и форма на собственост	97
Таблица 3.2. Ученици през учебните 2014-2020 години - брой.....	100
Таблица 3.3. Разпределение на преподавателите по видове училища, 2020 г.	103
Таблица 3.4. Преподаватели през учебните 2014-2020 години – брой	104
Таблица 3.5. Ученици отпаднали от основна степен на образование - %	108
Таблица 3.6. Студенти, обучаващи се във висшите училища – брой	109
Таблица 3.7. Брой студенти на 1 000 души от населението	112
Таблица 3.8. Относителен дял на населението на възраст 30-34 години със завършено висше образование (%).....	113
Таблица 3.9. Лечебни и здравни заведения към 31.12.2018 г.	117
Таблица 3.10. Болнични заведения - брой.....	118
Таблица 3.11. Заведения за извънболнична помощ към 31.12.	120
Таблица 3.12. Осигуреност на населението с болнични легла	121
Таблица 3.13. Медицински персонал.....	123
Таблица 3.14. Обслужено население от един лекар – брой	123
Таблица 3.15. Обслужено население от един лекар по дентална медицина – брой	125
Таблица 3.16. Обслужено население от един общопрактикуващ лекар – брой.....	126
Таблица 3.17. Обслужено население от един лекар от водеща специалност - брой	128
Таблица 3.18. Преминали болни за лечение в МБАЛ на 1000 д. – брой.....	129
Таблица 3.19. Здравноосигурени лица на човек от населението - %.....	130
Таблица 3.20. Коефициент на детска смъртност - на 1 000 живородени (‰)	132
Таблица 3.21. Предоставяне на домашни услуги, извършвани извън домашната среда към 06.2020 г.	137
Таблица 3.22. Домове за медико-социални грижи за възрастни към 06.2020 г.	137

Таблица 3.23. Спортни зали и комплекси, плувни басейни, 2018 г.	144
Таблица 3.24. Работна сила и коефициенти на икономическа активност на населението на 15-64 навършени години	147
Таблица 3.25. Заети лица и коефициенти на заетост на населението на 15-64 навършени години.	149
Таблица 3.26. Заети лица и коефициенти на заетост на населението на 20-64 г.	150
Таблица 3.27. Коефициент на демографско заместване - %.....	150
Таблица 3.28. Безработни лица и коефициенти на безработица на населението на 15-64 навършени години	152
Таблица 3.29. Безработни лица и коефициенти на безработица по възраст	154
Таблица 3.30. Наети лица по сектори (средно годишен брой)	155
Таблица 3.31. Наети лица по трудово или служебно правоотношение през 2014-2018 г. (средно годишен брой)	155
Таблица 3.32. Самонаети, незаети и обезкуражени лица в периода 2014-2019 г.	156
Таблица 3.33. Брутен вътрешен продукт на един зает и един отработен човекочас по цени на съответната година – (лева)	157
Таблица 3.34. Относителен дял на населението на възраст между 25-64 г. с висше образование.....	157
Таблица 3.35. Относителен дял на населението на възраст между 25-64 г. с основно и по-ниско образование	159
Таблица 3.36. Основни характеристики и параметри на жилищния фонд	166
Таблица 3.37. Обитавани жилища, 2011 г.	167
Таблица 3.38. Жилища с изолация и PVC дограма, 2011 г.	177
Таблица 3.39. Жилища по форма на владение, 2011 г.	180
Таблица 3.40. Жилищно потребление, 2018 г.	181
Таблица 3.41. Домакински доходи и жилищни разходи за периода 2013 – 2018 г.	186
Таблица 3.41. Петте най-добри оферти към ноември 2019 година (за срок от 20 години) .	191
Таблица 3.42. Театри по статистически региони и области, 2018 г.	194
Таблица 3.43. Кина по статистически региони и области, 2018 г.	195
Таблица 3.44. Музеи по статистически региони и области, 2018 г.	197
Таблица 3.45. Читалища по тип на населеното място, статистически региони и области, 2017 г. – брой	198
Таблица 3.46. Библиотеки по статистически региони и области, 2018 г.	199
Таблица 3.47. Радио и телевизионни оператори по региони от ниво 2 и области, 2018 г.	200
Таблица 3.48. Културни институции по статистически региони, 2018 г. (брой)	201
Таблица 3.49. Обекти от световно значение	209
Таблица 3.50. Резервати	210
Таблица 3.51. Архитектурни резервати.....	211
Таблица 3.52. Финансиране на консервационно-реставрационни дейности в периода 2007-2013 г.	214
Таблица 3.53. Финансиране на консервационно-реставрационни дейности в периода 2014-2020 г.	214
Таблица 3.54. Финансиране на теренни археологически проучвания и теренна консервация в периода 2007-2013 г.	215
Таблица 3.55. Финансиране на теренни археологически проучвания и теренна консервация в периода 2014-2020 г.	215
Таблица 4.1. Дължина и структура на РПМ по региони към 31.12. 2019 г.	222
Таблица 4.2. Гъстота на пътна мрежа към 31.12. 2019 г. (km/1000 km ²).....	224

Социално-икономически анализ на районите в Република България Трети етап. Част Втора **x**

Този документ е създаден в рамките на бюджетна линия BG16RFOP001-8.002- 0005 „Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие и от държавния бюджет на Република България.

Таблица 4.3. Относителен дял на републиканската пътна мрежа по класове от общата дължина -по области и региони към 31.12. 2019г.	225
Таблица 4.4. Относителен дял на АМ и пътищата I клас по области.....	226
Таблица 4.5. Относителен дял на АМ и пътищата I клас по региони.....	227
Таблица 4.6. Относителен дял на пътищата в добро състояние по области (%)	229
Таблица 4.7. Комплексна оценка на изградеността, структурата и състоянието на пътната мрежа по области към 31.12.2019 г.	231
Таблица 4.8. Брой общини, обслужвани със съответен клас пътища по години	233
Таблица 4.9. Разпределение на общините по гъстота на общинската пътна мрежа	234
Таблица 4.10. Дължина на железопътните линии по региони към 31.12.2019 г.	237
Таблица 4.11. Гъстота на жп мрежата в областите	238
Таблица 4.12. Достъп до газопроводна мрежа по региони	249
Таблица 4.13. Брой общини по области с достъп до газопроводната мрежа.....	250
Таблица 4.14. Брой и относителен дял на газифицираните домакинства по области	252
Таблица 4.15. Брой и изградени мощности по видове ВИ към 30.04.2020г	254
Таблица 4.16. Изградени мощности и относителен дял по видове ВИ към 30.04.2020г.....	257
Таблица 4.17. Анализ на изпълнението на общинските програми за насърчаване използването на енергия от възобновяеми източници и биогорива	258
Таблица 4.18. Анализ на реализираните енергоспестяващи мерки по видове.....	262
Таблица 4.19. Достъп до интернет и ползваемост от домакинствата по региони - %	266
Таблица 4.20. Относителен дял на домакинствата с достъп, използване на Интернет и цифрови умения-%	268
Таблица 4.21. Относителен дял на населението с достъп до високоскоростен Интернет	271
Таблица 4.22. Брой общини, спечелили финансиране по инициативата на ЕК WiFi4EU	275
Таблица 4.23. Относителен дял на населението с водоснабдителни услуги по области (%)	276
Таблица 4.24. Относителен дял на населението с водоснабдителни услуги по региони (%)	280
Таблица 4.25. Подадени водни количества от обществено водоснабдяване по статистически региони и загуби на вод (млн. т ³ /годишно)	282
Таблица 4.26. Относителен дял на населението с услуги за отвеждане и пречистване на отпадъчните води по статистически региони и области (%)	285
Таблица 4.27. Пречиствателни станции за отпадъчни води (ПСОВ) по региони.....	288
Таблица 4.28. Събрани битови отпадъци на човек от обслужваното население по статистически региони и области (кг/чов./г.)	291
Таблица 5.1. Пунктове за наблюдение на КАВ по региони и общини	297
Таблица 5.2. Брой пунктове от Националната мрежа за почвен мониторинг с установени превишения на МДК за 2017 г.	305
Таблица 5.3. Брой пунктове от Националната мрежа за почвен мониторинг с установени превишения на МДК по години	306
Таблица 5.4. Наличност на дълготрайни материални активи с екологично предназначение (ДМА-ЕП) за периода 2011 – 2018 г. в хил. лв.	327
Таблица 6.1. Общини с минимална и максимална стойност на показателя Произведена продукция на човек от населението в регионите от ниво 2	352
Таблица 6.2. Прираст/ загуба на население в ЮЗР за 2011-2019 г., (%).....	369
Таблица 6.3. Механичен прираст на населението 2011-2019	371
Таблица 6.4. Училища и записани учаци във всички видове училища, 2013-2019 г.	375
Таблица 6.5. Висши училища, студенти и завършили през учебната 2018/2019 година	376

Таблица 6.6. Лечебни и здравни заведения в региони от ниво 2 и областите от ЮЗР към 31.12.2018 г.	379
Таблица 6.7. Заети лица – 15-64 навършени години, хил.д.	381
Таблица 6.8. Коефициент на безработица 2011- Април 2020 г. (%)	382
Таблица 6.9. Структура на брутната добавена стойност по региони и области на ЮЗР в 2010-2018 г., %	384
Таблица 6.10. Вложени инвестиции в Югозападен регион	385
Таблица 6.11. Коефициент на заетост по региони за планиране, 2015-2019 г.	392
Таблица 6.12. Брутен вътрешен продукт по региони от ниво 2	394
Таблица 6.13. Структура на брутната добавена стойност по икономически сектори	395
Таблица 6.14. Коефициент на обща промяна на населението по региони за планиране от ниво 2, %	406
Таблица 6.15. Население на възраст 30-34 години с по-малко от основно, основно и прогимназиално образование по региони NUTS 2 (%) %	416
Таблица 6.16. Население на възраст 30-34 години с висше образование по региони NUTS 2 (%)	416
Таблица 6.17. Очаквана здрава продължителност на живот при раждането, години	417
Таблица 6.18. Реален растеж на регионалната брутна добавена стойност (БДС) в базисни цени по региони NUTS 2	426
Таблица 6.19. Десет страни в ЕС с най-висок темп на растеж на брутната добавена стойност (БДС) в периода 2008-2019 г.	427
Таблица 6.20. Разходи за НИРД по региони NUTS 2 (Евро на жител), 2011-2017 г.	428
Таблица 6.21. Изследователи, всички сектори по NUTS 2 региони (% от общата заетост)	431
Таблица 6.22. Човешки ресурси в науката и технологиите (HRST), (% от икономически активното население, 2015-2019 г.	433
Таблица 6.23. Регионален иновационен индекс 2011-2019 г.	435
Таблица 6.24. Високотехнологична заетост в регионите от ниво 2, 2008-2019 г., %	438
Таблица 6.25. Индекс DESI: позиция на България за последните 3 години	439
Таблица 6.26. Дял на заетите ИТ специалисти от общата заетост, %	439
Таблица 6.27. Профил на България по ключови показатели на дигиталната икономика	440
Таблица 6.28. Индекс и под-индекси на регионална конкурентоспособност 2016 г. и 2019 г.	444

ОПИС НА ФИГУРИТЕ

Фигура 1.1. Население на Р. България към 31.12. (2011- 2019 г.)	3
Фигура 1.2. Относителен дял на населението над 65 години, 2019 г.	5
Фигура 1.3. Коефициент на естествен прираст на населението 2011-2019 г.	12
Фигура 1.4. Коефициент на естествен прираст на населението 2019 г.	13
Фигура 1.5. Коефициент на механичен прираст на населението 2011-2019 г.	14
Фигура 1.6. Механичен прираст на населението по общини, 2019 г.	15
Фигура 1.7. Гъстота на населението по общини, 2019 г.	17
Фигура 2.1. БВП в млн. лв. по региони от ниво2 за периода 2010-2018 г.	21
Фигура 2.2. БВП за Северозападен регион в периода 2010-2018 г. в млн. лв.	21
Фигура 2.3. БВП за Северен централен регион в периода 2010-2018 г. в млн. лв.	22
Фигура 2.4. БВП за Североизточен регион в периода 2010-2018 г. в млн. лв.	23
Фигура 2.5. БВП за Югоизточен регион в периода 2010-2018 г. в млн. лв.	23
Фигура 2.6. БВП за Югозападен регион в периода 2010-2018 г. в млн. лв.	24
Фигура 2.7. БВП за Южен централен регион в периода 2010-2018 г. в млн. лв.	25
Фигура 2.8. БВП на човек от населението в Северозападен регион за периода 2010-2018 г.	26
Фигура 2.9. БВП на човек от населението в Северен централен регион за периода 2010-2018 г. в лв.	27
Фигура 2.10. БВП на човек от населението в Североизточен регион за периода 2010-2018 г.	27
Фигура 2.11. БВП на човек от населението в Югоизточен регион за периода 2010-2018 г.	28
Фигура 2.12. БВП на човек от населението в Югозападен регион за периода 2010-2018 г.	28
Фигура 2.13. БВП на човек от населението в Южен централен регион за периода 2010-2018 г. в лв.	29
Фигура 2.14. БВП на човек от населението в ППС, % от средното за ЕС	30
Фигура 2.15. Среден годишен доход на лице от домакинството по региони 2014-2019 в лв.	31
Фигура 2.16. БДС – национално ниво 2010 – 2018 г.	37
Фигура 2.17. БДС в регионите от ниво 2 за периода 2013-2018 г. в млн. лв.	37
Фигура 2.18. БДС по сектори в регионите от ниво 2 за периода 2015-2018 г.	38
Фигура 2.19. БДС в областите от Северозападен регион по сектори 2016-2018 в млн. лв.	38
Фигура 2.20. БДС в областите от Северен централен регион по години и сектори в млн. лв.	39
Фигура 2.21. БДС в областите в Североизточен регион по години и сектори в млн. лв.	40
Фигура 2.22. БДС в областите от Югоизточен регион по години и сектори в млн. лв.	40
Фигура 2.23. БДС в областите от Южен централен регион по години и сектори в млн. лв.	41
Фигура 2.24. БДС по области в Югозападен регион по години и сектори в млн. лв.	41
Фигура 2.25. Приходи от дейност по региони 2014-2018 в хил. лв.	42
Фигура 2.26. Приходи от дейност в областите на Северозападен регион 2017-2018 г. (хил. лв.)	43
Фигура 2.27. Приходи от дейност в областите на Северен централен регион 2017-2018 г.– хил. лв.	43
Фигура 2.28. Приходи от дейност в областите на Североизточен регион 2017-2018 г.– хил. лв.	44
Фигура 2.29. Приходи от дейност в областите на Югоизточен регион 2017-2018 г.– хил. лв.	44

Фигура 2.30. Приходи от дейност в областите на Южен централен регион 2017-2018 г. – хил. лв.	45
Фигура 2.31. Приходи от дейност в областите на Югозападен регион – 2017-2018 г. – хил. лв.	45
Фигура 2.32. Приходи от дейност от 0 до 49 999 хил. лв в общините от първата група	46
Фигура 2.33. Общини с приходи от дейност от 50 000 до 99 999 хил. лв.	47
Фигура 2.34. Общини с приходи от дейност от 100 000 до 199 999 хил. лв.	47
Фигура 2.35. Разходи за придобиване на ДМА в регионите за планиране от ниво 2 за периода 2014-2018 г. в хил. лв.	50
Фигура 2.36. Разходи за придобиване на ДМА по области в Северозападен регион (2017-2018 г.) в хил. лв.	50
Фигура 2.37. Разходи за придобиване на ДМА в Северен централен регион 2017-2018 г. в хил. лв.	51
Фигура 2.38. Разходи за придобиване на ДМА в Североизточен регион 2017-2018 г. в хил. лв.	52
Фигура 2.39. Разходи за придобиване на ДМА по области в Югоизточен регион 2017-2018 г. в хил. лв.	52
Фигура 2.40. Разходи за придобиване на ДМА по области в Южен централен регион –2017-2018 г. в хил. лв.	53
Фигура 2.41. Разходи за придобиване на ДМА по области в Югозападен регион– 2017-2018 г. в хил. лв.	54
Фигура 2.42. Малки и средни предприятия по вид и брой в региони от ниво2 за периода 2014-2018 г., брой.....	55
Фигура 2.43. Чуждестранни преки инвестиции по региони за периода 2014-2018 г. с натрупване (хиляди евро)	57
Фигура 2.44. Разходи за НИРД 2014-2018г. хил.лв.	60
Фигура 2.45. Схема на туристическо райониране	68
Фигура 2.46. Легла, нощувки, приходи – дялове по туристически райони, 2019 г.	71
Фигура 2.47. Дейност на местата за настаняване по туристически райони, 2019 г.	75
Фигура 2.48. Дял на хотелите 4 и 5 звезди в дейността на местата за настаняване по туристически райони, 2019 г.	76
Фигура 2.49. Дялове на приходите от нощувки на чужденци, 2019 г.	77
Фигура 2.50. Прогноза за развитие на туризма до 2030 г.	87
Фигура 2.51. Дял на български и чуждестранни туристи, 2019 г.	89
Фигура 3.1. Деца в детските градини 2014-2020 г., брой.....	98
Фигура 3.2. Ученици в общообразователни и професионални училища (2014-2020 г.), брой 101	
Фигура 3.3. Студенти във висшите училища, брой, 2014 – 2020 г.	110
Фигура 3.4. Университети и колежи. Изследователски центрове. Териториално разположение	111
Фигура 3.5. Центрове и филиали за спешна медицинска помощ, 2018 г.	133
Фигура 3.6. Коефициент на безработица на населението на 15-64 г. по региони за планиране от ниво 2, 2014-2019 г.	152
Фигура 3.7. Равнище на безработица по общини – 2019 г.	153
Фигура 3.8. Интензитет на всекидневни трудови пътувания по общини	162
Фигура 3.9. Интензитет пътуванията на учащи по общини.....	163
Фигура 3.10. Обитавани/необитавани жилища по региони от ниво2, по данни за 2011 г....	168
Фигура 3.11. Необитавани жилища по области, по данни за 2011 г.	168
Фигура 3.12. Динамика на необитаваните жилища 1975-2011 г.	169

Фигура 3.13. Динамика на жилищата и населението	170
Фигура 3.14. Динамика на жилищата и обитателите	171
Фигура 3.15. Структура на жилищния фонд по възраст - области	172
Фигура 3.16. Структура на жилищния фонд по конструкция - области	172
Фигура 3.17. Благоустроеност на жилищния фонд 2018 г.	175
Фигура 3.18. Структура на жилищния фонд по източник на отопление.....	176
Фигура 3.19. Жилища с изолация и PVC дограма, 2011 г.	178
Фигура 3.20. Динамика на новото строителство и строителните разрешения, 2007–2018г.	182
Фигура 3.21. Динамика на новото строителство по региони, 2008-2018 г.	183
Фигура 3.22. Разрешения за строеж на жилища 2008-2018 г.	184
Фигура 3.23. Общ индекс на цените на жилища, 2015-2019 г.	190
Фигура 3.25. Музеи – брой и посещения (брой)	207
Фигура 3.26. Недвижими културни ценности - брой.....	208
Фигура 3.27. Резервати	212
Фигура 3.28. Финансирани дейности по реставрация, консервация и социализация на НКЦ от ОПРР 2007-2013 г.	213
Фигура 3.29. Теренни археологически проучвания през 2018 г.	215
Фигура 4.1. Схема на ТЕН-Т пътна мрежа в България	220
Фигура 4.2. Гъстота на републиканската пътна мрежа по области към 31.12. 2019 г.	223
Фигура 4.3. Относителен дял на автомагистрала и първокласни пътища по области - %	226
Фигура 4.4. Състояние на републиканската пътна мрежа	230
Фигура 4.5. Гъстота на общинската пътна мрежа по общини	234
Фигура 4.6. Трансевропейска железопътна мрежа в България	235
Фигура 4.7. Електроенергийна система.....	245
Фигура 4.8. Газопроводна система.....	247
Фигура 4.9. Относителен дял на домакинствата с достъп до интернет по видове връзки	266
Фигура 4.10. Широколентов достъп в Република България	272
Фигура 4.11. Водоснабденост на населението по общини	278
Фигура 4.12. Население със сезонен режим на водоснабдяване по общини	281
Фигура 4.13. Относителен дял на населението, свързано с обществена канализация	287
Фигура 4.14. Относителен дял на населението, свързано с ПСОВ	288
Фигура 5.1. Превиишения на СДН по ФПЧ ₁₀ за 2017 г.	295
Фигура 5.2. Разпределение на броя на превиишенията на нормата за ФПЧ ₁₀ по тип на пунктовете за период 2013 – 2017 г.	296
Фигура 5.3. Действителен риск от плоскостна водна ерозия на почвата 2017 г.	304
Фигура 5.4. Колебания на средната годишна температура на въздуха (°C) през периода 1988-2017 г.	319
Фигура 5.5. Отклонения на средната годишна температура на въздуха (в °C) през 2017 г. спрямо климатичните норми 1961-1990 г.	320
Фигура 5.6. Отклонения на годишния валеж в % през 2017 г. спрямо климатичните норми 1961-1990 г.	322
Фигура 5.7. Сеизмичен риск и населени места	323
Фигура 5.8. Относителен дял на общинската територия под заплаха от наводнения	324
Фигура 5.9. Площи засегнати от свлачищните процеси по области в ha към края на 2017 г.	326
Фигура 6.1. Коефициент на възрастова зависимост по статистически региони и области – 2019 г. (%)	335

Фигура 6.2. Коефициент на демографско заместване по статистически региони и области – 2019 г. (%)	336
Фигура 6.3. Относителен дял на населението на възраст между 25 и 64 навършени години с основно и по-ниско образование по статистически региони и области – 2019 г. (%)	338
Фигура 6.4. Относителен дял на населението на 25 - 64 навършени години с висше образование по статистически региони и области – 2018 г. (%)	339
Фигура 6.5. Легла в болничните заведения към 31.12.2018 г на 100 000 души от населението по статистически региони и области	341
Фигура 6.6. Лекарите в лечебните и здравни заведения към 31.12. 2018 на 100 000 души от населението по статистически региони и области	342
Фигура 6.7. Коефициент на безработица по области – 31.12.2019 и 30.04.2020 г.	345
Фигура 6.8. Равнище на безработица по общини – 2019 г.	345
Фигура 6.9. Равнище на безработица по общини – 30 април 2020 г.	346
Фигура 6.10. Равнище на безработица по общини – януари-април 2020 г.	347
Фигура 6.11. Коефициент на заетост (20 - 64 години) по статистически региони и области (%) - 2019 г.	348
Фигура 6.12. Брутен вътрешен продукт на човек от населението (лв.), 2018 г.	350
Фигура 6.13. А Произведена продукция на човек от населението по общини за 2017 г.	351
Фигура 6.14. Б Произведена продукция на човек от населението по общини за 2018 г.	351
Фигура 6.15. Персонал, зает с НИРД, по статистически региони и области – 2018 г.	354
Фигура 6.16. Разходи за НИРД – общо, хил.лв, 2018 г.	355
Фигура 6.17. Дял на малките и средните иновативни предприятия - % от средния размер за страната по статистически региони и области	356
Фигура 6.18. Дял на МСП, реализирали нови или усъвършенствани продукти, нови за пазара - % от всички МСП по статистически региони и области ¹⁾	358
Фигура 6.19. Домакинства с широкополъсен достъп до интернет, по статистически региони и области – 2019 г.	360
Фигура 6.20. Лица, които имат основни или над основните цифрови умения, по статистически региони и области – 2019 г. (% от населението между 16 и 74 години)	361
Фигура 6.21. Средногодишен темп на промяна на населението 2011-2019 г., (%) в ЮЗР по области	369
Фигура 6.22. Коефициенти, характеризиращи естествения прираст на населението, 2019 г.	370
Фигура 6.23. Динамика на коефициента на естествен прираст на населението (2011-2019 г.)	371
Фигура 6.24. Средна продължителност на предстоящия живот, 2010-2019 (години)	372
Фигура 6.25. Население под, в и над трудоспособна възраст, 2019 г.	373
Фигура 6.26. Коефициент на възрастова зависимост, %	374
Фигура 6.27. Коефициент на демографско заместване, %	374
Фигура 6.28. Относителен дял от учащите I-VIII клас, напуснали общообразователните и специални училища, 2011/2012 - 2018/2019 г.	377
Фигура 6.29. Относителен дял на населението на възраст между 25 и 64 навършени години със съответна степен на образованието, - 2018 г., %	378
Фигура 6.30. Средногодишен брой легла в болничните заведения на 10 000 човека от населението, 2011 и 2018 г.	380
Фигура 6.31. Брой лекари в лечебните и здравни заведения на 10 000 човека от населението, към 31.12.2011 и 2018 г.	380

Фигура 6.32. Териториална структура на заетите лица в Югозападен регион, 2011-2019 г., %	381
Фигура 6.33. Коефициент на безработица, 2011-Април 2020 г., %	382
Фигура 6.34. Динамика на БВП в текущи	383
Фигура 6.35. Произведен БВП на човек в	383
Фигура 6.36. Средногодишни темпове на намаление на броя на населението	386
Фигура 6.37. Естествен прираст на населението (‰)	386
Фигура 6.38. Коефициент на възрастова зависимост	388
Фигура 6.39. Коефициент на демографско заместване	388
Фигура 6.40. Дял на населението на възраст между 25 и 64 навършени години с основно и по-ниско образование (%)	389
Фигура 6.41. Дял на населението на възраст между 25 и 64 навършени години с висше образование	389
Фигура 6.42. Брой лекари в лечебните и здравните заведения към 31.12.2018 г на 10 000 души от населението	391
Фигура 6.43. Брой лекари през 2018 г. в лечебните и здравните заведения към 31.12. на 10 000 души от населението	391
Фигура 6.44. Брой легла в болничните заведения към 31.12.2018 г на 10 000 души от населението	391
Фигура 6.45. Брой легла в болничните заведения към 31.12.2018 г. на 10000 души от населението	391
Фигура 6.46. Равнище на безработица по региони за планиране, %	393
Фигура 6.47. БВП на човек от населението в СПС (% от средното за ЕС 28) през 2017 и 2018 г.	394
Фигура 6.48. Разходи за НИРД по региони за планиране от ниво 2 - % от БВП	396
Фигура 6.49. Персонал, зает с НИРД по региони за планиране от ниво 2	396
Фигура 6.50. Дял на малките и средните иновативни предприятия - % от всички МСП	397
Фигура 6.51. Дял на МСП, реализирали нови или усъвършенствани продукти, нови за пазара - % от всички МСП	397
Фигура 6.52. Дял на домакинства с широколенов достъп до интернет, %	399
Фигура 6.53. Лица, които имат основни или над основните цифрови умения*, %	399
Фигура 6.54. Продължителност на предстоящия живот, 2007-2018 г.	402
Фигура 6.55. Коефициент на смъртност (обща и детска) в ЕС, 2018 г.	403
Фигура 6.56. Коефициент на детска смъртност по региони за планиране от ниво 2, 2014-2018 г.	403
Фигура 6.57. Средна възраст на населението по региони за планиране от ниво 2, 2014-2019 г.	404
Фигура 6.58. Средна възраст по региони от ниво 3, 2019 г.	405
Фигура 6.59. Коефициент на обща промяна на населението по региони за планиране от ниво 2, %	407
Фигура 6.60. Дял на преждевременно отпадналите от образование и обучение, ЕС, 2019 г., %	408
Фигура 6.61. Дял на преждевременно отпадналите от образование и обучение (18-24 години) по региони за планиране от ниво 2, 2013-2019 г., %	409
Фигура 6.62. Дял на преждевременно напусналите образование и обучение по степен на урбанизация, 2017 г., %	410
Фигура 6.63. Младежи (18-24 г.), незаети в трудова дейност, образование или обучение (NEET), % от населението на възраст 18-24 г.	411

Фигура 6.64. Дял на незаетите и неучещи младежи (15—24 г.) по региони, 2013-2019г., %	412
Фигура 6.65. Дял на незаетите и неучещи младежи (20-34 г.) по региони от ниво по степен на урбанизация, 2019г., %	413
Фигура 6.66. Дял на рано напусналите образование и обучение (18-24 г.) по региони за планиране от ниво 2, 2018г., %	414
Фигура 6.67. Население на възраст 25-64 години с по-малко от основно, основно и прогимназиално образование по региони NUTS 2(%)	415
Фигура 6.68. Население на възраст 25-64 години с висше образование (степен 5-8) по региони NUTS 2(%)	415
Фигура 6.69. Болнични легла на 100 000 жители по региони за планиране от ниво 2, 2007-2018 г.	418
Фигура 6.70. Лекарите по възраст, 2017 г.	419
Фигура 6.71. Дял на хората с незадоволени нужди от здравеопазване по степен на урбанизация, 2017 г. (% дял на населението на 16 и повече навършени години)	420
Фигура 6.72. Равнище на заетост на населението 20-64 години по региони за планиране от ниво 2, 2008-2019 г.	421
Фигура 6.73. Равнище на безработица на населението 15-74 г. в ЕС по статистически региони, 2015-2019 г.	422
Фигура 6.74. Регионална безработица в ЕС по статистически региони, 2017 г.	423
Фигура 6.75. БВП на човек в регионите от ниво 2 на ЕС, 2018 г. (в СПС, ЕС = 100)	424
Фигура 6.76. Равнище на БВП на човек от населението в стандарт на покупателна способност (СПС) по региони за планиране от ниво 2, 2007 – 2018 г. (ЕС 28 = 100)	425
Фигура 6.77. Реален растеж на регионалната брутна добавена стойност (БДС) в базисни цени по региони NUTS 2 в % спрямо предходната година	426
Фигура 6.78. Разходи за НИРД по региони, % от БВП, 2008-2018 г.	429
Фигура 6.79. НИРД изследователи по региони NUTS 2, 2016 г. (% дял от общия брой на заетите лица)	430
Фигура 6.80. Структура на персонала, зает с НИРД по региони за планиране от ниво 2 по сектори, 2017 г.	431
Фигура 6.81. Човешки ресурси в науката и технологиите, по региони NUTS 2, 2018 (% дял на икономически активното население)	432
Фигура 6.82. Класификация на държавите-членки за техните иновационни резултати	434
Фигура 6.83. Резултати от системите за иновации на държавите-членки на ЕС, 2019	435
Фигура 6.84. Промени в иновационните резултати 2012-2019, страни ЕС (група България)	435
Фигура 6.85. Регионален инвестиционен индекс 2020	436
Фигура 6.86. Високотехнологична заетост на регионално равнище, 2017	437
Фигура 6.87. Класация на индекса на цифровата икономика и информационното общество за 2020 г.	438
Фигура 6.88. Позициониране на България в индекса на навлизането на цифровите технологии в икономиката и обществото (DESI)	439
Фигура 6.89. Домакинства, които имат достъп до интернет у дома в регионите от ниво 2 (% от домакинствата с поне един член на възраст от 16 до 74 години)	440
Фигура 6.90. Домакинства с широкополосен достъп у дома (% от домакинствата)	441
Фигура 6.91. Използване на Интернет – ежедневни интернет потребители %	442
Фигура 6.92. Дял на лицата, които използват онлайн телефонни или видео разговори, по степен на урбанизация, 2017 (% дял на хората на възраст 16-74 години, въз основа на честотата на използване през трите месеца преди проучването)	443

Фигура 6.93. Резултати на българските региони в избрани подиндекси на RCI 2019, средно за ЕС =0	445
Фигура 6.94. Дял на населението в българските региони от ниво в риск от бедност или социално изключване за периода 2008-2019 г., % от общото население.....	446
Фигура 6.95. Население в риск от бедност или социално изключване, 2017 г.	447
Фигура 6.96. Пропорция на населението в риск от бедност и социално изключване, 2016 ..	448
Фигура 6.97. Индекс на социален прогрес на ЕС, 2016 г.	449

РЕЧНИК НА ИЗПОЛЗВАНИ ТЕРМИНИ

Агломерационен ареал - “Functional Urban Area” (FUA) - активната част от територията на община или на група общини, в която се осъществяват интензивни функционални връзки между града-център и други населени места и обекти.

Агломерационно ядро - град-център сам по себе си или с пространствено приобщени към него съседни населени места и други обекти в обща непрекъсната пространствена система.

Екологично състояние на повърхностни води – Състояние, определено от биологичните, физико-химичните и хидроморфологичните елементи на качеството на водите.

Електронно управление (е- управление) - Управление в електронна среда на нормативните взаимовръзки, административните процеси и обслужване и взаимодействието с потребителите с използване на информационни, статистически и математически модели и методи на обработка на данни, информация и знания, които осигуряват по- високо ниво на ефективност на управлението. (*Стратегия за развитие на електронното управление в Република България 2014-2020 г*)

Интермодален транспорт – комбиниран транспорт на хора или стоки като се използват два или повече вида транспортни средства (за въздушен, железопътен, воден или сухоземен транспорт).

Коефициент на възрастова зависимост - съотношение между лицата от населението в „зависимите“ възрасти (населението под 15 и на 65 и повече навършени години) на 100 лица от населението в „независимите“ възрасти (от 15 до 64 години), изчислено в проценти. (*НСИ, Демографска статистика*)

Коефициент на демографско заместване - съотношение между броя на влизащите в трудоспособна възраст (15 - 19 години) и броя на излизащите от трудоспособна възраст (60 - 64 години). (*НСИ, Демографска статистика*)

Малки населени места - селата, както и градовете с население до 30 000 жители. (*чл. 58 на ЗУТ*).

Местообитание - район със специфични абиотични и биотични фактори, в който определен растителен или животински вид се намира в някои от етапите на своя жизнен цикъл. (*ЗЗТ, §1 т.9 от Допълнителните разпоредби*)

Селищни образувания - вилни зони, промишлени зони и курортни комплекси.

Територии с особена териториалноустройствена защита - защитени територии за природозащита по Закона за защитените територии, за културно-историческа защита по Закона за културното наследство, други територии със специфична характеристика, чийто режим на устройство и контрол се уреждат в отделни закони (високопланинските и крайграничните територии, морското крайбрежие, територията на столицата и други), свлачищните територии, санитарно-охранителните зони около водоизточниците и

Социално-икономически анализ на районите в Република България Трети етап. Част Втора

xx

Този документ е създаден в рамките на бюджетна линия BG16RFOP001-8.002- 0005 „Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие и от държавния бюджет на Република България.

съоръженията за питейно-битово водоснабдяване и около водоизточниците на минерални води - публична държавна собственост съгласно Закона за водите. (ЗУТ §5 т.4 от Допълнителните разпоредби)

Територии с режим на превантивна устройствена защита - определени с концепции и схеми за пространствено развитие и с устройствени планове територии, които притежават висока природно-ландшафтна, екологическа и културна стойност, но не са обявени за защитени със специален закон. (ЗУТ §5 т. 5 от Допълнителните разпоредби)

Територия на населено място - селищната територия, обхваната от границите му (строителните му граници), определени с устройствен план, без да се включва землището. (ЗУТ, §5 т.6 от Допълнителните разпоредби)

Устройствена зона - съвкупност от съседни поземлени имоти със сходни характеристики и преобладаващо предназначение. (ЗУТ, §5 т.8 от Допълнителните разпоредби)

СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА РАЙОНИТЕ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

ЧАСТ ВТОРА. РЕГИОНАЛНИ РАЗЛИЧИЯ И ТЕНДЕНЦИИ

Втората част от Анализа на социално-икономическото развитие на районите на Р. България акцентира върху сравнителния анализ на социалното, икономическото, демографското и екологичното състояние и развитие и инфраструктурното осигуряване на регионите, областите и общините. Във всяко тематично направление са проследени промените, настъпили в резултат на прилаганите европейски и национални политики и програми и са систематизирани изводи за въздействието на външни и вътрешни фактори, за установените трайни тенденции и възможностите за преодоляване на проблемите.

Равностойно място е отредено на анализа на регионалните различия – вътрешно регионалните, междурегионалните и в развитието на българските региони за планиране от ниво 2 спрямо аналогичните статистически единици (NUTS 2) в други държави членки на ЕС. Регионалните различия са разгледани през призмата на секторните политики и оперативните програми и резултатите от изпълнените мерки. Съпоставянето в развитието е извършено по определени показатели и индекси, с основен акцент върху онези от тях, които се наблюдават и отчитат не само от националната статистика, но и от Европейската статистика. Резултатите от този анализ допълват резултатите от първата част, за да очертаят по-ясно постигнатия напредък в постигането на заложените национални приоритети и цели и изпълнението на ангажиментите на страната по стратегия „Европа 2020“ и индикаторите по други международни и европейски документи в областта на образованието, здравеопазването, бедността и социалното приобщаване.

1 СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ДЕМОГРАФСКОТО РАЗВИТИЕ НА ОБЩИНЕТЕ, ОБЛАСТЕТЕ И РЕГИОНЕТЕ

Източник на данните за броя и структурите на населението е Информационна система „Демография“ в Националния статистически институт. Източник на данните за образователната и етническата структура на населението е Преброяване 2011, което се извършва от Националния статистически институт. Източник на данните за естественото и механичното движение на населението (раждания, умирения, бракове, разводи, вътрешна миграция) и за външната миграция е Единната система за гражданска регистрация и административно обслужване на населението (ЕСГРАОН). Използвана е и допълнителна информация от Националната агенция за приходите, Националния осигурителен институт, Министерството на вътрешните работи.

Направен е комплексен анализ на основните параметри на демографската обстановка в страната от 2011 до 2019 г. Заложени са прогнозите на НСИ за демографското развитие на България до 2050 г. и са коментирани последиците от намаляването на населението. Демографските изследвания са извършени на няколко етапа по данни от преброяванията на населението, от текущата демографска статистика, от официалните демографски прогнози, както и от специализирани изследвания за получаване на количествени и качествени (нагласи, мнения, поведения) данни за населението. В анализа са използвани статистически методи за проследяване на демографските процеси и структура, математически методи за обработка на информацията от демографската статистика и за анализиране на междурегионалните и вътрешнорегионалните различия и абстрактно-аналитични методи за систематизиране на обобщения за демографските процеси и тенденции.

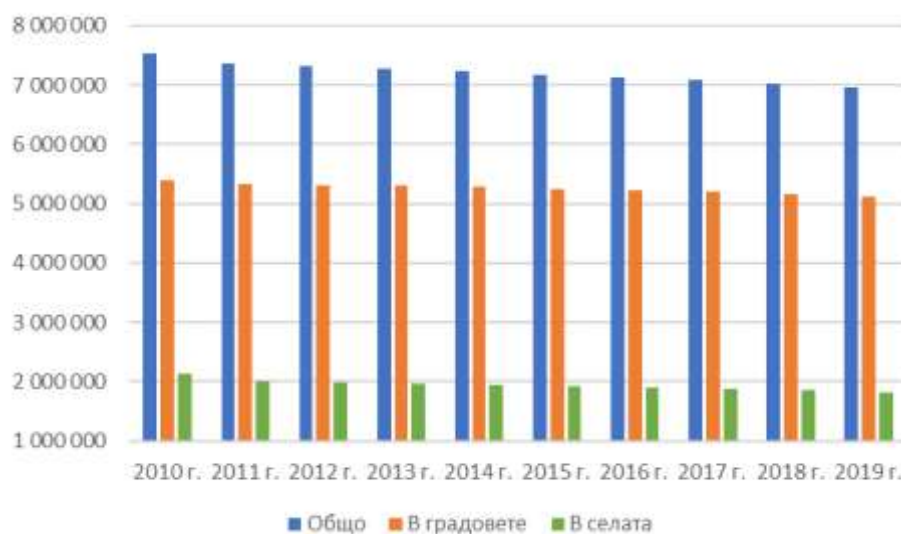
1.1 АНАЛИЗ ПО ОСНОВНИ ДЕМОГРАФСКИ ПОКАЗАТЕЛИ

1.1.1 НАМАЛЯВАНЕ И ЗАСТАРЯВАНЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО.

Населението на България продължава да *намалява*, което е резултат на намалената раждаемост, повишената смъртност, емиграционните процеси, променения семеен модел и поведение след 1989 г. Това има дълготрайно въздействие и се отразява върху развитието на всички социални системи и услуги и всички сектори на икономиката. Към 31 декември 2019 г. населението на страната е 6 951 482 души, което представлява 1.4% от населението на Европейския съюз¹. В сравнение с края на 2011 г. населението на страната намалява с 375 742 души, или с 5.1% (средногодишен темп на намаление 0.6%). За 8 години страната е загубила население повече от населението на областите Видин, Враца и Монтана – 369 306 души.

¹ При международните сравнения данните за държавите от Европейския съюз се отнасят за 2018 година. Евростат <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>.

Фигура 1.1. Население на Р. България към 31.12. (2011- 2019 г.)

Източник: НСИ

Мъжете са 3 369 646 (48.5%), а жените - 3 581 836 (51.5%), или на 1 000 мъже се падат 1063 жени. Броят на мъжете преобладава във възрастите до 53 години. С нарастване на възрастта се увеличават броят и относителният дял на жените от общото население на страната.

1.1.2 ВЪЗРАСТОВА СТРУКТУРА

Продължава процесът на *застаряване на населението* в страната, характерен за по-голямата част от страните в Европа. В края на 2019 г. лицата на *65 и повече навършени години* са 1 504 088, или 21.6% от населението на страната. В сравнение с 2011 г. делът на населението в тази възрастова група нараства с 2.8 процентни пункта, а спрямо 2001 г. с 4.7 процентни пункта. Процесът на застаряване е по-силно изразен сред жените отколкото сред мъжете. Относителният дял на жените на възраст над 65 години е 25.1%, а на мъжете - 17.9%. Тази разлика се дължи на по-високата смъртност сред мъжете и съответно на по-ниската средна продължителност на живота при тях.

В регионален аспект делът на лицата на 65 и повече навършени години е най-висок в областите Видин (29.9%), Габрово (29.1%) и Кюстендил (27.7%). Общо в двадесет области този дял е над средния за страната. Най-нисък е делът на възрастното население в областите София (столична община) - 17.7%, и Варна - 19.2%.

В общински аспект делът на лицата на 65 и повече навършени години е най-висок в общините Бойница (52.2%), Невестино (51.1%), Макреш (46.5%) и Ковачевци (45.7%). Общо в 196 общини или в 74.0% от общините този дял е над средния за страната. Най-нисък е делът на възрастното население в общините Кайнарджа - 13.3%, Гърмен - 13.5%, Сърница - 15.0% и Ракитово - 15.5%.

Общо за ЕС-28 относителният дял на населението на 65 и повече навършени години е 20.0%. Най-висок е този дял в Италия (22.8%), следвана от Гърция (22.0%), Португалия и Финландия

(по 21.8%). Общо в девет страни, включително и България, делът на възрастното население е над 20.0%.

Възрастовата структура в планинските и пограничните райони (общини) е силно деформирана и не може да осигури както възпроизводство на населението, така и възпроизводство на трудовия потенциал. За влошаването на възрастовата структура у нас съществено допринесоха мащабните емиграционни процеси предимно сред младите възрастови групи. Емигрирането на цели млади семейства (заедно с децата) обуслови ускоряването на процеса на остаряване. Застаряването на населението е процес с дълбоки последици за икономиката, пазара на труда и социалните системи и засяга всички аспекти на икономическия и социалния живот на страната.

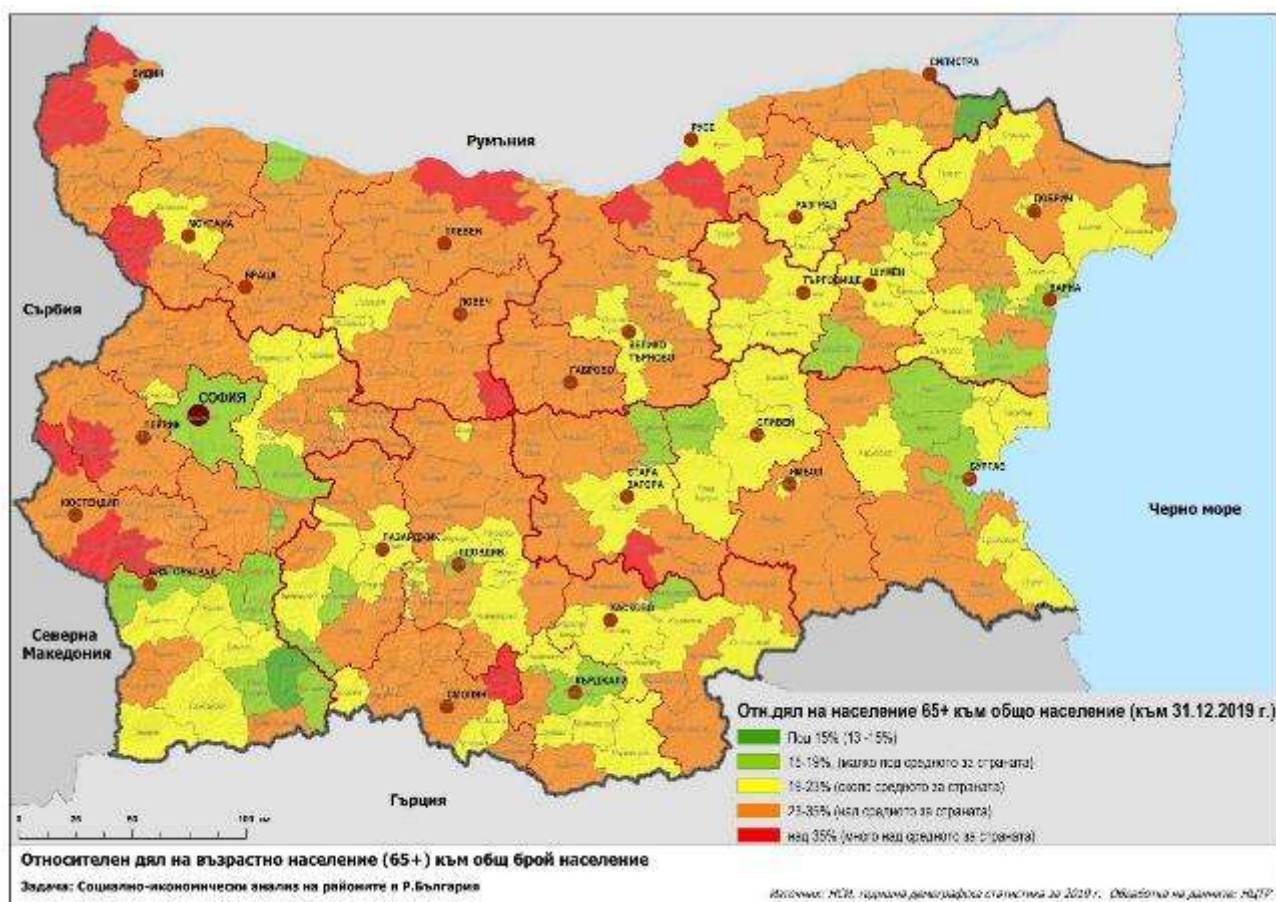
Към 31.12.2019 г. *децата до 15 години* в страната са 1 002 258, или 14.4% от общия брой на населението, като спрямо 2011 г. този дял се увеличава с 1.0 процентни пункта (22 302 д.). Относителният дял на населението под 15 години е най-висок в областите Сливен - 18.5%, и Бургас - 15.6% от населението на областта. Общо в седемнадесет области този дял е под общия за страната, като най-нисък е в областите Смолян - 11.5%, и Габрово - 11.7%. Относителният дял на населението под 15 години е най-висок в общините Николаево – 25.5%, Кайнарджа – 23.4%, Твърдица - 22.6% и Симеоновград – 21.3% от населението на общината. Общо в 174 общини този дял е под общия за страната, като най-нисък е в общините Невестино – 4.5%, Бойница – 4.8 %, Георги Дамяново – 5.1% и Трекляно – 5.3%..

Делът на най-младото население в ЕС-28 в началото на 2019 г. е 15.5%, като най-нисък е в Италия (13.2%) и Германия (13.6%), а най-висок е в Ирландия (20.5%) и Франция (18.0%).

Към 31.12. 2019 г. *населението във възрастовата група 15 - 64 години* в страната е 4 445 136 души, или 63.9% от общия брой на населението, като спрямо 2011 г. този дял намалява с 3.9 процентни пункта.

Относителният дял на населението в тази възрастова група е най-висок в общините Сърница (70.6%), Козлодуй (68.3%), Сатовча (68.3%), Джебел (68.1%) и Гърмен - (67.7%) от населението на общината. Общо в 190 общини този дял е под общия за страната, а най-нисък е в общините Бойница, Невестино, Макреш, Ковачевци, Ново село и Опан.

Фигура 1.2. Относителен дял на населението над 65 години, 2019 г.

Източник: НСИ, обработка НЦТР

1.1.3 ВЪЗРАСТОВА ЗАВИСИМОСТ

Към 31.12.2019 г. *общият коефициент на възрастова зависимост²* в България е 56.4%, или на всяко лице в зависимите възрасти (под 15 и над 65 години) се падат по-малко от две лица в активна възраст. За сравнение, през 2011 и 2018 г. този коефициент е бил съответно 47.5% и 55.5%. Това съотношение е по-благоприятно в градовете - 52.8%, отколкото в селата - 67.5%. Във всички области на страната този показател е над 50.0% с изключение на София (столица) - 48.1%, като най-неблагоприятно е съотношението в областите Видин (72.4%) и Ловеч (68.1%) в Северозападен регион и Габрово (68.8%) в Северен централен регион.

По общини най-благоприятно е съотношението в общините Сърница (40.3%), Благоевград (44.3%), Козлодуй (44.7%), Сатовча (44.9%), Доспат (45.3%), София (столична община) (46.3%), Гърмен (46.4%) и Якоруда (46.7%), като общо 77 общини имат по-добър коефициент от средния за страната. В останалите 188 общини този показател е под средния за страната, като това съотношение е най-неблагоприятно в общините Невестино (138.4%), Бойница

² Коефициентът на възрастова зависимост показва броя на лицата от населението в „зависимите“ възрасти (населението под 15 и на 65 и повече навършени години) на 100 лица от населението в „независимите“ възрасти (от 15 до 64 години). Изчислява се в проценти.

(135.5%), Макреш (127.0%), Ковачевци (118.7%), Опан (116.3%), Грамада (114.4%) и Ново село (103.7%), почти всички разположени в националната периферия.

Застаряването на населението води до повишаване на неговата *средна възраст*, която от 40.4 години през 2001 г. нараства на 41.2 години през 2005 г. и достига 43.9 години в края на 2019 година. Тази обща тенденция в развитите страни се обяснява с повишеното качество на живот и с напредъка в здравеопазването.

Тенденцията на застаряване на населението води до промени и в неговата основна възрастова структура - *под, във и над трудоспособна възраст*. Населението в *трудоспособна възраст* към 31.12.2019 г. е 4 156 хил. души, или 59.8% от населението на страната, като мъжете са 2 180 хил., а жените – 1 976 хиляди. През 2019 г. броят на трудоспособното население намалява с почти 45 хил. души, или с 1.1%, спрямо предходната година.

1.1.4 РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО ПО РЕГИОНИ, ОБЛАСТИ, ОБЩИНИ И НАСЕЛЕНИ МЕСТА

Териториално разпределение на населението

Териториалното разположение на населението се определя от естественото движение на населението (раждания и умирения), от вътрешната и външната миграция, промените в административно-териториалното деление на страната (сливане на населени места, преминаване на населени места от една община към друга).

Към 31.12.2019 г. в градовете живеят 5 125 407 души, или 73.7%, а в селата - 1 826 075 души, или 26.3% от населението на страната.

Към края на 2019 г. населените места в България са 5 256, от които 257 са градове и 5 000³ - села. Населените места без население са 171. Най-голям е техният брой в областите Габрово, Велико Търново и Кърджали - съответно 63, 58 и 11 броя. В 1 192, или в 22.7% от населените места, живеят от 1 до 50 души включително. С население над 100 хил. души са шест града в страната, в които живее 34.6% от населението на страната.

Таблица 1.1. Размер на населеното място според броя на населението към 31.12.2019 г.

Размер на населеното място според броя на населението	Населени места		Население	
	брой	структура-%	брой	структура-%
Общо	5 257	100	6 951 482	100
Без население	171	3,3	0	0
1-10	483	9,2	2 460	0,01
11-50	722	13,7	20 251	0,3
51 - 100	561	10,7	41 448	0,6
101 - 500	1 888	35,9	487 094	7
501 - 1000	718	13,7	507 520	7,3
1001 - 10000	643	12,2	1 513 660	21,8
10001 - 50000	53	1	1 120 195	16,1

³ Най-новото село е Свети Константин (ДВ//,бр.40/2019), общ. Пещера, бивша вилна зона

Размер на населеното място според броя на населението	Населени места		Население	
	брой	структура-%	брой	структура-%
500001 - 100000	12	0,2	854 483	12,3
100000 и повече	6	0,1	2 404 371	34,6

Източник: НСИ

Към 2019 г. България е разделена по европейската класификация на 2 региона от ниво NUTS 1, 6 статистически региона от ниво2 (NUTS 2), 28 административни области (ниво NUTS 3) и 265 общини (ниво LAU 1).

По-голямата част от населението (65.1%) е концентрирана в регионите в южната част на България, като през последните осем години относителният дял на населението в северните региони намалява допълнително, което е ограничаващ фактор по отношение на потенциала им за развитие. Половината от населението живее в Югозападен и Южен централен регион, като населението там е съответно 2 094 хил. (30.1%) и 1 407 хил. души (20.2%). Критично слабо населен е Северозападен регион с население от 728 хил. души (10.5%).

Нито един от шестте региона не увеличава населението си през 2019 г. спрямо 2011 г. Намалението е в широки граници от (-1.7%) за Югозападен регион до (-13.0%) за Северозападен регион.

Най-малка по население е област Видин, в която живеят 82 835 души, или 1.2% от населението на страната, а най-голяма е област София (столична община) - 1 328 790 души (19.1%). В шестнадесет области населението е под 200 хил. души и общо в тях живеят 29.8% от населението на страната. Шест области са с население от 200 хил. до 300 хил. души и обхващат 20.0% от населението на страната. Шест са и областите с население над 300 хил. души, като в първите три от тях – София (столична община), Пловдив и Варна, живее повече от една трета от населението на страната (35.5%).

Само областите София (столична община) и Кърджали увеличават населението си през 2019 г. спрямо 2011 г. – съответно с 32 175 д. (2.5%). и 6195 д. (4.1%). При всички останали области има намаление, като най-голямо е за областите Видин - с 16.7%, Смолян – с 14.0%, Враца - с 13.6% и Кюстендил – с 13.4%,

Според броя на населението в общините на Р. България към 31.12.2019 г., те се разпределят в следните групи:

Таблица 1.2. Размер на общините според броя на населението към 31.12.2019 г.

Размер на общината	Общини		Население	
	брой	%	брой	%
Общо	265	100,0	6 951 482	100,0
до 5 999	76	28,7	290 805	4,2
6000 - 19 999	119	44,9	1 347 570	19,4
20 000 - 49 999	46	17,4	1 379 910	19,9
50 000 - 99 999	15	5,7	1 048 078	15,1
над 100 000	9	3,4	2 885 119	41,5

Източник: НСИ

Средният брой лица, изчислени за една община към 31.12.2019 г. възлиза на 26 232 души.

Неравномерно е разпределението на населението и по общини. В 76 общини с население под 6 000 души живеят едва 4.2% от населението на страната. В същото време в деветте общини с население над 100 хил. души живеят 41.5% от населението на страната. Най-голяма по население е Столична община (1 328 790), следвана от общините Пловдив (347 851) и Варна (345 151). Най-малките общини са Трекляно - 815 души и Бойница – 869 души, и двете разположени в гранични райони.

През периода 2011-2019 г. само 29 от общините са увеличили населението си, което представлява 10.9% от общия им брой. Общините, в които е регистрирано увеличение на населението са разположени на територията само на 10 области – по 6 в област Кърджали (Кърджали, Ардино, Кърджали, Джебел, Кирково, Крумовград и Момчилград), по 5 в област Шумен (Каолиново, Хитрино, Венец, Никола Козлево и Върбица), по 4 в област Варна (Варна, Аврен, Аксаково и Бяла) и в област Хасково (Минерални бани, Маджарово, Симеоновград и Харманли), по 3 в област Бургас (Несебър, Созопол и Приморско) и в София област (Горна малина, Божурище, Горна малина и Челопеч), по 2 в София област (Горна малина и Челопеч) и област Хасково (Харманли и Минерални бани) и по 1 в област Пловдив (Пловдив), област София (столична община), област Кюстендил (Трекляно⁴) и област Стара Загора (Николаево). В останалите 18 области няма общини, които да са увеличили населението си. Освен че увеличението на населението е характерно за съвсем малък брой общини, то е незначително по размер за 8 от тях. Най-голямо по обем е нарастването на Столична община - с 32 175 души (2.5%) и общините Пловдив 9 667 души (2.9%), Несебър 5 823 души (25.2%), Кърджали 2 761 души (4.1%), Ардино 2 009 души (17.5%), Варна 1 508 души (0.4%) и Джебел 1 220 души (14.9%). В останалите общини увеличението е по-значително в община Каолиново – с 918 души (7.6%), община Кирково - с 674 души (3.1%), и община Хитрино – с 670 души (10.8%).

Със значително намаление на населението в периода 2011–2019 г. са общините Плевен – 11 784 души (-9.1%), Видин – 9 794 души (-15.7%), Враца – 9 404 души (-12.9%), Русе – 9 304 души (-5.6%), Перник – 8 516 души (-8.9%), Добрич-град – 8 135 души (-9.0%), Габрово – 7 946 души (-12.3%), Свищов – 7 866 души (-18.6%) и Хасково – 7 845 души (-8.4%).

Към края на 2019 г. градовете в страната са 257 и в тях живеят 5 125 407 души, като в края на 2011 г. в тях са живели 5 324 900 души, или за 8 години населението намалява със 199 493 души (- 3.7%). През последните 8 години няма обявени нови градове. Според съществуващия брой на населението им, градовете се категоризират⁵ както следва:

Таблица 1.3. Големина на градовете според броя на населението им към 31.12.2019 г.

Големина на градовете	Градове		Население	
	брой	%	брой	%
Общо	257	100	5 125 407	100
Много големи на 200 хил.д.	4	1,6	2 128 414	41,5

⁴ Дължащо се на механичен прираст на ромско население

⁵ Съгласно Наредба № 7 от 22 декември 2003 г. за правила и нормативи за устройство на отделните територии и устройствени зони.

Големина на градовете	Градове		Население	
	брой	%	брой	%
Големи от 100 до 200 хил.д.	2	0,8	275 957	5,4
Средни от 30 до 100 хил.д.	23	8,9	1 270 793	24,8
Малки от 10 до 30 хил.д.	42	16,3	703 885	13,7
Много малки до 10 хил.д.	186	72,4	746 358	14,6

Източник: НСИ, обработка НЦТР- ЕАД

Демографското състояние в градовете показва същата тенденция към намаляване на населението, каквато се наблюдава при общините. Това означава, че е изчерпан демографският потенциал на селата, които до неотдавна бяха източник за миграция към градовете. В периода 2011–2019 г. нарастване на населението показват само 24 града, като по-значително е нарастването на столичния град София с 34 471 д. или с 2.9%, Пловдив със 9 667 д. (2.9%), Несебър с 3 069 д. (29.1%), Бургас с 2 295 д. (1.2%), Варна с 1 435 д. (0.4%), Свети Влас с 1 195 д. (41.2%), Харманли с 966 д. (5.2%) и Ардино с 678 д. (19.6%),.

През този период значително намалява населението на областните центрове - Плевен с 10 587 д. (-10.0%), Добрич с 8 135 (- 9.0%), Враца с 8 026 д. (-13.4%), Русе с 7 903 д. (- 5.3%), Габрово с 7 150 д. (-12.3%), Перник с 6 928 д. (-8.8%), Видин с 6 928 д. (-14.3%), Хасково с 6 422 д. (-8.5%), Сливен с 6 057 д. (-6.7%), Ямбол с 6 046 д. (-8.3%), Шумен с 5 069 д. (-6.3%), Монтана с 5 034 д. (-11.6%), Кюстендил с 4 827 д. (-10.9%), Ловеч с 4 505 д. (-12%), Силистра с 4 247 д. (-12.1%), Пазарджик с 3 787 д. (-5,3%), Разград с 3 243 д. (-9.7%), Смолян с 3 221 д. (-10.6%), Стара Загора 2 690 д. (-2.0%), Търговище с 1 997 д. (-5,3%), Благоевград с 1 997 д. (-2.8%) и Кърджали с 185 д. (-0.4%),.

Намаляването на населението у нас е съпроводено и с друго негативно явление - с концентрацията на население в шестте най-големи български градове София, Пловдив, Варна, Бургас, Русе и Стара Загора. В тях вече живее 34.6% от населението на страната, а неравномерното разпределение става проблем и за ефективното усвояване на ресурсите в една голяма част от територията на България, която на практика е обезлюдена.

1.1.5 ДЕМОГРАФСКИ ПРОЦЕСИ

Основните фактори, които влияят върху измененията в броя и структурите на населението, са демографските процеси раждаемост, смъртност и миграция.

РАЖДАЕМОСТ И СМЪРТНОСТ

През 2019 г. в страната са регистрирани 61 538 живородени деца. В сравнение с 2011 г. броят на живородените намалява с 9 308 деца, или 13.1%. Коефициентът на обща раждаемост⁶ през 2019 г. е 8.8‰, а през 2011 г. - 9.6‰. В градовете коефициентът на раждаемост е 8.9‰, а в селата 8.5‰.

В регионален аспект най-висока е раждаемостта в областите Сливен - 12.4‰, и София (столична община) - 9.8‰, Пловдив и Ямбол- по 9.3‰. В седемнадесет области раждаемостта

⁶ Брой живородени деца на 1 000 души от средногодишния брой на населението през годината

е по-ниска от средната за страната, като най-ниски стойности се наблюдават в областите Смолян - 6.2‰, и Видин - 6.5‰.

В общински аспект най-висока е раждаемостта в общините Твърдица – 16.6‰, Гурково – 15.8‰, Чупрене - 15.3 ‰, Кайнарджа - 14.2‰, Николаево – 14.1‰, Никола Козлево – 13.4‰, Ихтиман – 13.1‰ и Луковит - 13.0‰. По-добрите показатели се дължат на високата раждаемост сред ромското население в тези общини. В 163 общини раждаемостта е по-ниска от средната за страната, като най-ниски стойности се наблюдават в общините Георги Дамяново, Малко Търново, Макреш и Баните – по (3.2‰)..

Коефициентът на раждаемост общо за ЕС-28 през 2018 г. е 9.7‰ по данни на Евростат. Най-високо равнище на раждаемост сред европейските страни има Ирландия – 12.5‰, където е и най-високият относителен дял на младо население, следвана от Швеция с 11.4‰. С най-нисък коефициент на раждаемост в Европейския съюз е Италия - 7.3‰, където този проблем се наблюдава повече от 20 години.

От демографска гледна точка тази относително ниска раждаемост се дължи и на понижената плодовитост на жените във фертилна възраст и намаляването на техния брой, както и на влиянието на други социални и икономически фактори. Броят на жените във фертилна (детеродна) възраст (15 - 49 навършени години) в страната, или размерът на родилните контингенти и тяхната плодовитост, оказва съществено влияние върху равнището на раждаемостта и определя характера на възпроизводството на населението. Към 31.12.2019 г. броят на жените във фертилна възраст е 1 464 хил., като спрямо предходната година намалява с 1.8%, а спрямо 2011 г. - с 12.7%.

Съществено значение за намалението на раждаемостта имат и измененията във възрастовата структура на родилните контингенти. Над 83% от ражданията се осъществяват от жените на възраст от 15 до 34 години, които през 2019 г. са 719 хил. и са намалели спрямо 2018 г. с 18.5 хил., а в сравнение с 2011 г. - с 171.5 хил. . Броят на жените в тази възрастова група намалява основно поради по-малкия брой момичета, които влизат във фертилна (детеродна) възраст и на емиграционните процеси. Проявяващият се в момента отрицателен ефект от намаляващия брой на жените в родилна възраст ще дава отражение върху възпроизводството на населението и през следващите десетилетия.

Тоталният коефициент на плодовитост⁷ е един от основните показатели, характеризиращи плодовитостта на жените. *През 2019 г. средният брой живородени деца от една жена е 1.58.* За сравнение, през 2018 г. той е бил 1.56, а през 2011 г. - 1.51. Теоретично коефициент на плодовитост от 2.10 живородени деца на една жена се счита за коефициент на естествено демографско заместване в държавите от развития свят, т.е. равнището, при което броят на населението ще се запази стабилен в дългосрочен план при липса на входяща и изходяща миграция.

⁷ Среден брой живородени деца, които би родила една жена през целия си фертилен период съобразно повъзрастовата плодовитост през отчетната година.

Нивото на общата смъртност продължава да е твърде високо. Броят на умрелите лица през 2019 г. е 108 083, а коефициентът на обща смъртност⁸ – 15.5‰. Спрямо 2011 г. броят на умрелите намалява със 175 лица, или с 0.2%. Продължават и силно изразените различия в смъртността сред градското и селското население. Коефициентът на смъртност е по-висок в селата (21.6‰), отколкото в градовете (13.3‰). Различните равнища на смъртност сред мъжете и жените, както и сред населението в градовете и селата, определят и разликата в очакваната средна продължителност на предстоящия живот на различните групи население.

Средната продължителност на предстоящия живот общо за населението на страната, изчислена за периода 2017-2019 г., е 74.9 години и спрямо предходния период (2016-2018 г.) се увеличава с 0.1 година. Средната продължителност на предстоящия живот е с 3 години по-висока за населението в градовете (75.8 години) отколкото за населението в селата (72.8 години).

Общо за ЕС-28 коефициентът на смъртност през 2018 г. е 10.3‰. С най-ниска смъртност сред държавите членки са Ирландия - 6.4‰, Кипър - 6.6‰, и Люксембург - 7.1‰. Равнището на общата смъртност на населението в България е най-високо. Освен в България значително по-висока от средната за ЕС-28 е стойността на този показател само в Латвия - 15.0‰, и Литва - 14.1‰.

С най-висока смъртност в страната са областите Видин - 22.9‰, Монтана - 21.8‰, и Ловеч - 20.9‰, всички разположени в Северозападния регион от ниво 2. В седем области смъртността е по-ниска от общата за страната, като най-ниска е в София (столична община) - 11.8‰, Кърджали - 12.6‰ и Варна - 12.7‰.

С най-висока смъртност в страната са общините Бойница 49.9‰, Трекляно 49.6‰, Ковачевци 49.2‰, Невестино 45.4‰, Ново село 40.6‰ и Брезник 40.5‰, като 197 общини имат над средната смъртност в страната, а в 24 от тях смъртността е над 30.0 ‰. В 64 общини смъртността е по-ниска от общата за страната, като най-ниска е в Кайнарджа – 9.1‰. В 4 общини смъртността е в рамките на средната за страната.

ЕСТЕСТВЕН И МЕХАНИЧЕН ПРИРАСТ НА НАСЕЛЕНИЕТО

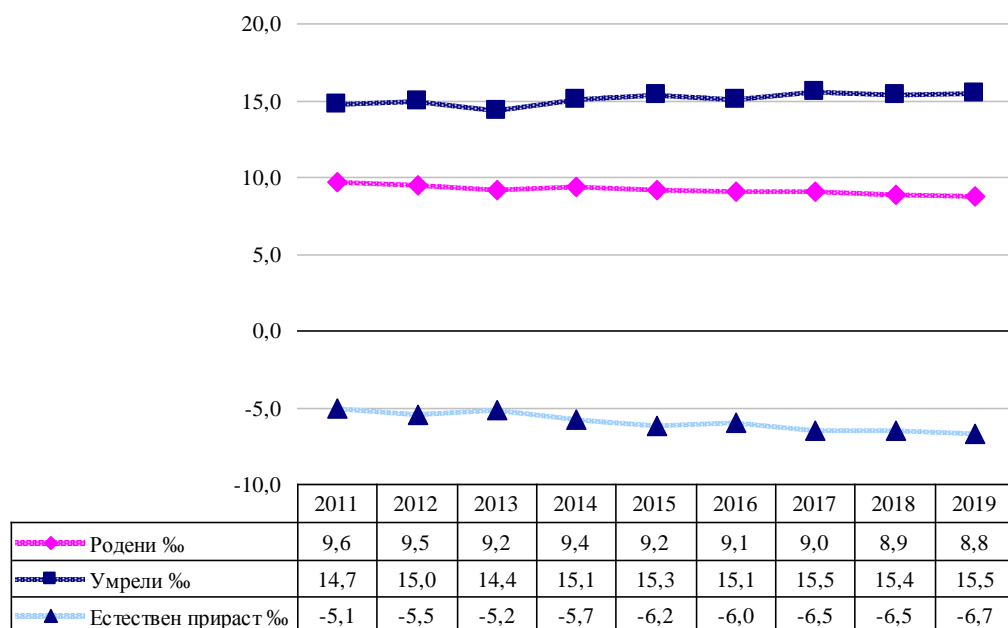
Броят и структурата на населението се определят от размерите и интензивността на неговото естествено и механично (миграционно) движение. След 1990 г. демографското развитие на страната се характеризира с отрицателен естествен прираст на населението. През 2019 г. в резултат на отрицателния естествен прираст населението на страната е намаляло с 46 545 души.

Намалението на населението, измерено чрез коефициента на естествения прираст, е минус 6.7‰⁹ за 2019 г., а през 2011 г. е минус 5.1‰ Коефициентът на естествения прираст в градовете е минус 4.4‰, а в селата - минус 13.1‰.

⁸ Брой умрели лица на 1 000 души от средногодишния брой на населението.

⁹ Разлика между броя на живородените и броя на умрелите на 1 000 души от средногодишния брой на населението.

Фигура 1.3. Коефициент на естествен прираст на населението 2011-2019 г..

Източник: НСИ

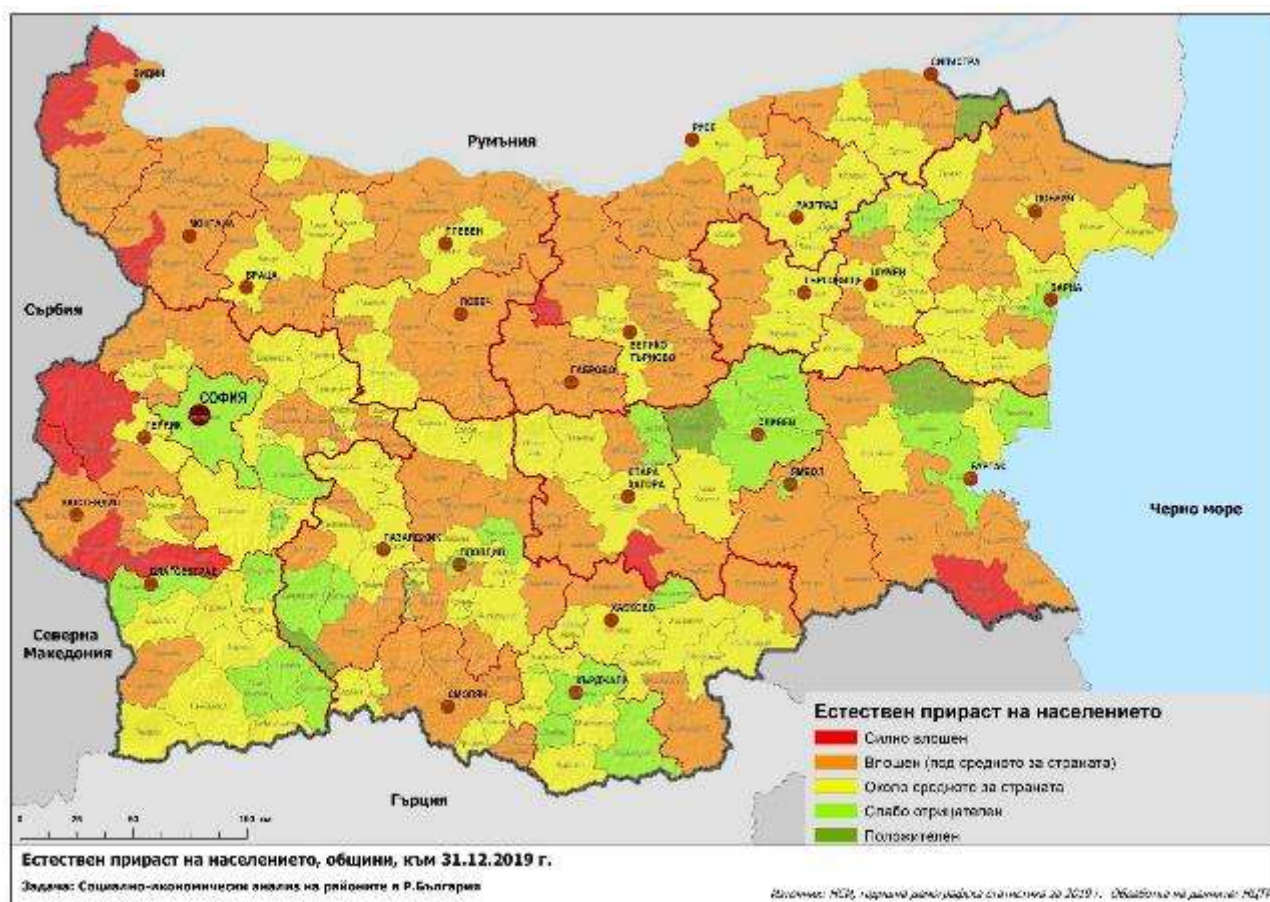
В периода 2011–2019 г. всички области в страната имат отрицателен естествен прираст. През 2019 г. с най-малки по стойности коефициенти на отрицателен естествен прираст са областите София (столична община) (-2.0‰) и Сливен (-2.9‰).

С най-голямо намаление на населението вследствие на високия отрицателен естествен прираст е област Видин - минус 16.4‰, следвана от областите Монтана - минус 14.5‰, Кюстендил и Перник – с по минус 13.2‰. В десет области населението намалява с над 10 на 1 000 души през 2019 година.

Коефициентът на естествения прираст общо за ЕС-28 през 2018 г. е минус 0.6‰. Тринадесет страни имат положителен естествен прираст, като най-висок е този показател в Ирландия (6.2‰), Кипър (4.1‰) и Люксембург (3.2‰). Освен нашата страна с високи стойности на отрицателен естествен прираст на населението са Латвия - минус 4.9‰, и Литва - минус 4.1‰.

През 2019 г. у нас само 4 общини имат положителен естествен прираст (Кайнарджа 5.1‰, Твърдица 1.0‰, Сърница 0.6‰ и Руен 0.3‰), докато през 2011 година броят на общините с положителен естествен прираст е бил 11 - Белица 3.0‰, Омуртаг 2.0‰, Николаево 1.8‰, Варна 1.2‰; с 0.5‰ са общините Пловдив Айтос, Благоевград, Гърмен и Несебър с 0.3‰; Пещера 0.2‰ и Ракитово 0.1‰). В сравнение с 2011 г. нито една община не запазва положителен естествен прираст. По-благоприятен коефициент на естествен прираст от средния за страната (-6.7‰) имат 68 общини като в тях попадат 12 големи общини – Варна (-1.6‰), Кърджали (-1.6‰), Благоевград (-1.7‰), Столична (-1.8‰), Пловдив (-2.4‰), Сливен (-2.9‰), Бургас (-3.2‰), Ямбол (-3.5‰), Стара Загора (-5.0‰), Велико Търново (-5.6‰), Пазарджик (-6.4‰), и Добрич-град (-6.5‰).

Фигура 1.4. Коефициент на естествен прираст на населението 2019 г.

Източник: НСИ, обработка НЦТР

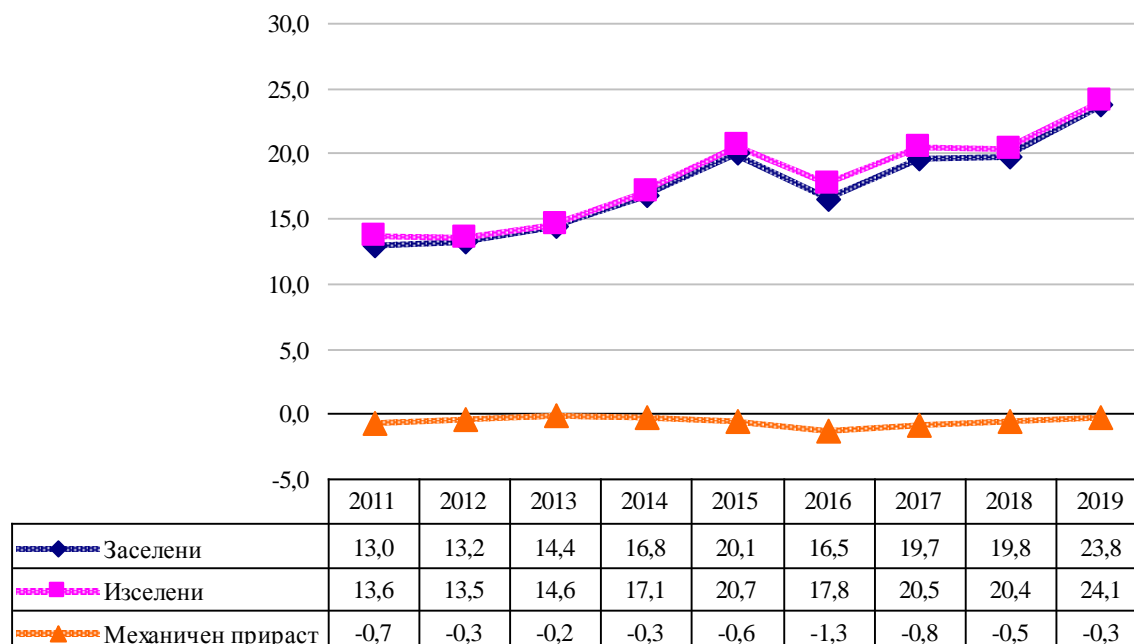
Общо 198 общини са с по-неблагоприятен коефициент от средния за страната, като по-големи са общините Хасково (-6.8%), Шумен (-6.9%), Плевен (-6.9%), Разград (-7.0%), Търговище (-7.6%), Русе (-8.0%), Перник (-9.2%), Враца (-9.6%), Смолян (-10.4%), Монтана (-10.6%), Кюстендил (-12.0%), Видин (-12.1%), Силистра (-12.1%), Габрово (-12.4%) и Ловеч (-15.0%). В 31 общини коефициентът на естествения прираст е 3 пъти по-неблагоприятен от средния за страната, а в 8 общини е близо 5 и повече пъти по-неблагоприятен от средния за страната. Това са общините Брезник (-35.6%), Ново село (-36.2%), Макреш (-36.3%), Георги Дамяново (-36.5%), Невестино (-38.8%), Ковачевци (-41.4%), Бойница (-45.4%), Бойница (-40.5%) и Трекляно (-45.8%).

В сравнение с равнището на диференциация между областите, междуобщинските различия са по-ясно изразени. Най-значителните вариации се наблюдават между общините на ЮЗР, където най-ниската стойност на коефициента на естествен прираст е (-1.7%) в Благоевград, а най-висока (-45.8%) в Трекляно. По правило наличието на нееднородно развити общини в една област предполага по-голяма диференциация в развитието им.

Съществено влияние върху броя и структурата на населението в страната оказва и механичният прираст (нетното салдо от външната миграция). Той се формира като разлика

между броя на заселилите се (имигранти) и изселилите се (емигранти) от страната. Коефициентът на механичен прираст в страната през 2011 г. е - 0.7‰, а през 2019 г. -0.3‰, което е видно от графиката.

Фигура 1.5. Коефициент на механичен прираст на населението 2011-2019 г.

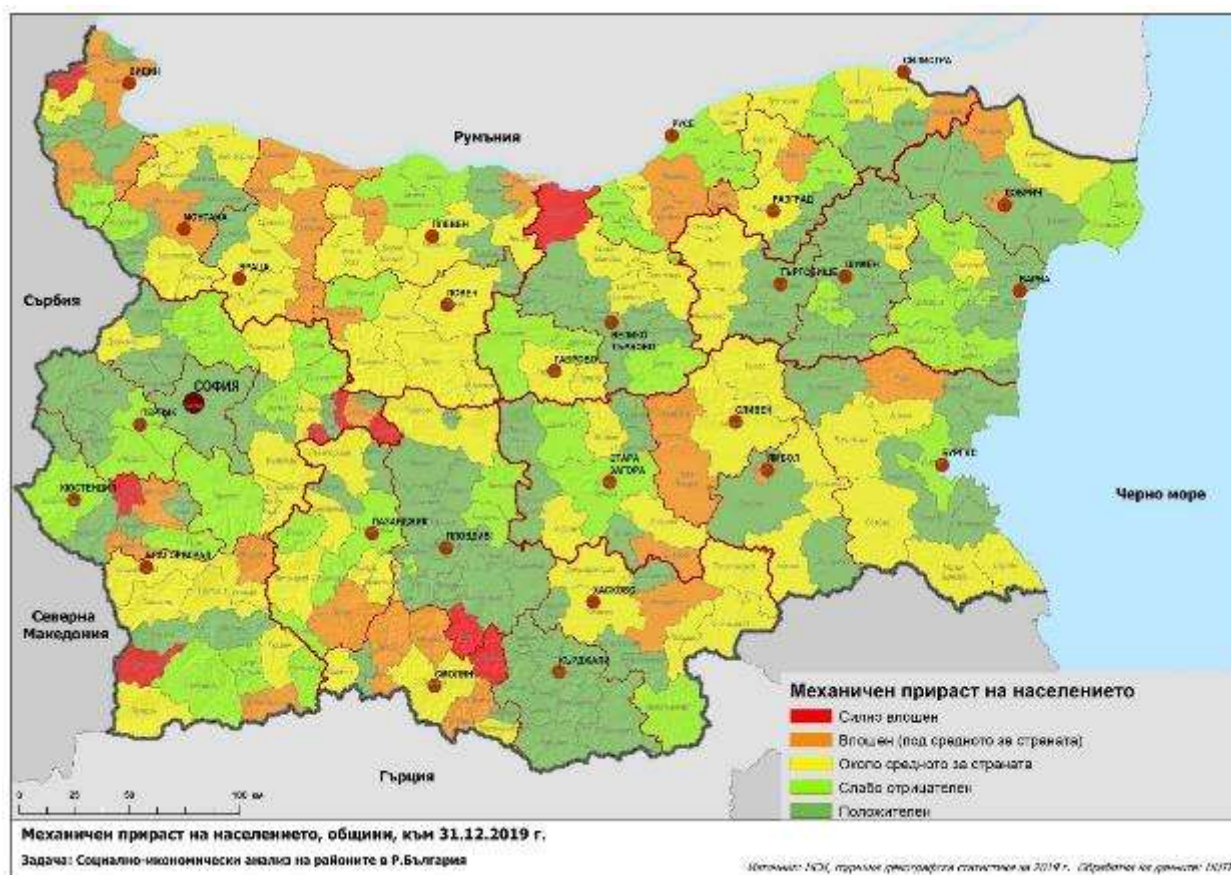
Източник: НСИ

В периода 2011-2019 г. са се заселили (имигранти) 203 559 души, а са се изселили (емигранти) 239 559 души, т.е. наблюдава се отрицателен механичен прираст - минус 35 770 души. Показателите за механичния прираст на населението показват запазване на тенденцията за увеличаване на външните миграции, предизвикани от незадоволителната икономическа обстановка в страната. През този период сред дошлите да живеят в страната 35.2 % са във възрастовата група 20 - 39 години, а 28.9 % са на възраст 40 - 59 години. Най-младите имигранти (под 20 години) са 17.3 %, а най-възрастните (на 60 и повече години) – 18.6 %.

Страната губи млади хора заради емиграцията. Тава са хора, сменили адреса си от български с такъв в друга страна. Всеки втори, напуснал България, е на възраст между 20 и 39 години, което прави над 123.4 хил. души - 51.6 %, от тази възрастова група (59.5 хил.) са жени, които по всяка вероятност ще родят децата си в чужбина. На възраст 40 – 59 години са 24.7 %. Най-младите емигранти (под 20 години) са 14.8 %, а тези на 60 и повече навършени години – 8.9 % от всички емигранти.

От значение за регионалното развитие е и *вътрешната миграция*. През 2019 г. в преселванията между населените места в страната са участвали 128 179 лица. По отношение на възрастовата структура с най-голям относителен дял сред преселващите се са лицата във възрастовата група 20 - 39 години (30.9%), следвани от лицата на възраст под 20 години – 24.9%, и 40 - 59 години – 16.1% от мигриралите лица.

Фигура 1.6. Механичен прираст на населението по общини, 2019 г.

Източник: НСИ, обработка на данните НЦТР

Най-голямо териториално движение има по направлението „град - град“ (38.0%), следва направлението „град - село“ (27.4%) и „село - град“ (24.1%). Значително по-малък по брой и относителен дял е миграционният поток по направлението „село - село“ - 10.5% от мигриралите лица.

В периода между 2011 – 2019 г. общо 920 417 души са променили своето местоживее от една област в друга в рамките на страната. Най-голям брой са избрали за ново местоживее област София (столична община) (19 969). Областите с най-големи относителни дялове в миграционния поток към област София (столична община) са София област – 11.1%, Благоевград - 7.2%, и Пловдив – 5.5%. Най-малко преселили се в столицата са от областите Разград и Силистра - по 0.8%. Като най-желани следват областите Пловдив – 12 059 (9.4%), Бургас – 8 084 (6.3%) и Варна – 8 039 (6.3%), което може да се обясни със стила и начина на живот в тези области, по-силните фамилни връзки при първите, и по-доброто социално-икономическо развитие през последните години в последните три области.

Намалението на населението в резултат на *външната миграция*, измерено чрез *коефициента на нетна миграция* в страната през 2011 г. е (-0.7 ‰). След намаление през 2012 и 2013 г. отново е (-0.7‰) за 2014 г., за да стигне до (-1.3 ‰) през 2016 г. Следва плавно намаление (-0.8 ‰) за 2017 г., (-0.5 ‰) за 2018 г. и (-0.3‰) за 2019 г.

През 2019 г. седем области имат положителен механичен прираст: Кърджали (37.9‰), Шумен (6.9‰), Пловдив (3.0‰), Търговище (2.7‰), София (столична община) (2.4‰), Бургас (2.1‰) и Варна (0.7‰). С най-голямо намаление на населението в резултат на отрицателния механичен прираст са областите Сливен (-9.9‰), Смолян (-8.3‰) и Видин (-7.8‰).

97 общини имат положителен механичен прираст през 2019 г. С най-голямо увеличение на населението в резултат на положителен естествен прираст са общините София (столица) 3240 д. (2.4‰), Пловдив 1784 д. (5.1 ‰), Кърджали 1483 д. (21.4 ‰), Кирково 1263 д. (57.8.9 ‰), Несебър 1125 д. (39.6‰), Джебел 959 д. (107.6 ‰), Ардино 801 д (61.0‰) и т.н. С най-малко увеличение са общините Димово, Камено и Николаево с по 2 д. Общините, които продължават да печелят от механичното движение на населението, са със силни икономически центрове – София (столична община), Пловдив и Варна, към тях се присъединява и община Кърджали поради трайното увеличение на чуждестранните инвестиции в нефинансовите предприятия през последните години..

Общо 168 общини имат отрицателен механичен прираст. С най-голямо намаление на населението в резултат на отрицателния механичен прираст са общините Сливен (-1053 д.), Плевен (-843 д.), Добрич-град (-864 д.), Свищов (-698 д.), Монтана (-617 д.), Ямбол (-615 д.), Русе (-372 д.), Видин (-568) и Хасково (-562 д.), а с най-малко намаление са общините Рила (-4 д.) и Чипровци (-5 д.).

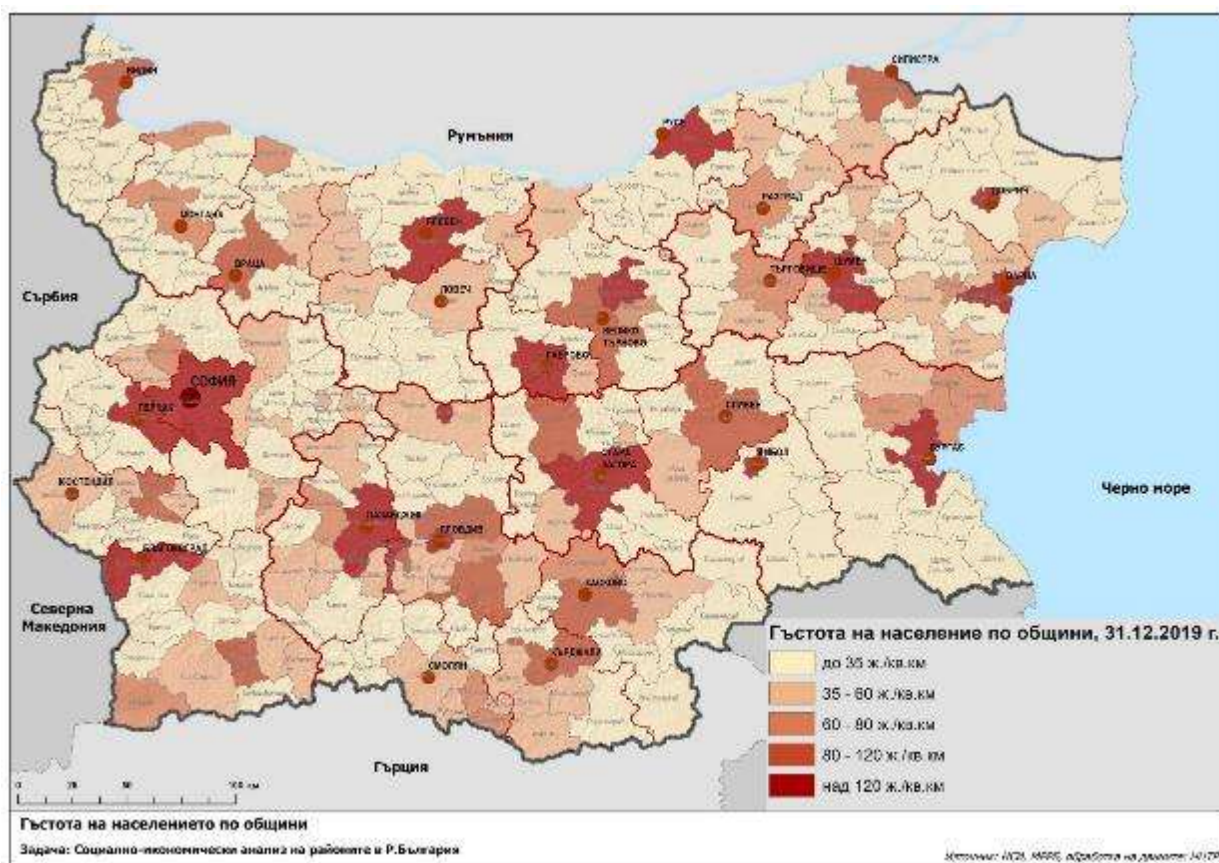
ГЪСТОТА НА НАСЕЛЕНИЕТО

Териториалните диспропорции са идентифицирани чрез показателя *гъстота на населението*, която в края на 2019 г. е 63.0 д/км², а през 2011 г. е 66.4 д/км². Тя се влияе от механичното и естественото движение на населението, както и от процеса на урбанизация.

Данните за гъстотата на населението в регионите от ниво 2 показват неравномерното му разпределение на територията на страната. Северозападният регион е най-рядко населеният и същевременно най-засегнат от миграционни движения на населението извън него. Данните показват ясно изразена тенденция на намаляване на гъстотата на населението и в други региони, като Северен централен, Североизточен и Южен централен. Най-гъсто населен остава Югозападният регион, което е резултат от по-добрите възможности за живот и работа, които предлага столицата.

Междубщинските различия са най-големи в ЮЦР, където гъстотата на населението е в много широк диапазон: от 7.8 д/км² в община Батак до 3411.3 д/км² в община Пловдив. Подобно, но по-слабо изразено, е положението в СИР, където гъстотата на населението в община Варна е 1452.2 д/км², а в община Крушари – 9.1 д/км², в ЮЗР гъстотата на населението в Столична община е 999.5 д/км², а в община Трекляно – 3.1 д/км². Причината за тези значителни различия е наличието на слабо населени общини и области, и на центрове, в които е концентрирано огромен брой население.

Фигура 1.7. Гъстота на населението по общини, 2019 г.

Източник: НСИ

Към 2019 г. с гъстотата под 10 жители/км² са 18 общини – Малко Търново, Болярово, Бойница, Грамада, Макреш и Чупрене, Трекляно, Невестино и Рила, Земен и Трън, Ивайловград и Маджарово, а също Батак, Георги Дамяново, Крушари, Лъки и Опан. Други 57 общини са с гъстотата от 10 до 20 жители/км². В преобладаващата си част останалите да живеят в селата на тези общини са пенсионери, което означава, че процесът на обезлюдяване ще се задълбочава.

1.1.6 ЕТНИЧЕСКИ СЪСТАВ

Демографските тенденции и засилената емиграция през последните 20 години се отразява върху броя на всички етнически групи в страната, в резултат на което в годините между последните две преброявания не настъпват съществени изменения в етническата структура на населението

Българската етническа група обхваща 5 664 624, или 84.8% от лицата, доброволно декларирали етническото си самоопределение. Делът на българската етническа група в сравнение с преброяването през 2001 г. се е увеличила с 0.9 пункта.

Турската етническа общност е втората по численост, като към 01.02.2011 г. 588 318 лица са се самоопределили като етнически турци. Те представляват 8.8% от всички лица. Относителният им дял намалява с 0.6 процентни пункта в сравнение с 2001 г.

Ромският етнос традиционно е третият по численост. Към 01.02.2011 г. наброява 325 343 души според самоопределянето на лицата, с относителен дял от 4.9% или с 0.2 процентни пункта повече от 2001 г.

Към другите етнически групи са се самоопределили 49 304 лица, или 0.7%. Лицата които не се самоопределят, са 53 391 – 0.8%.

Населението с българско етническо самоопределение е значително по-урбанизирано в сравнение с другите две основни етнически групи. В градовете живее 77.5% от българския етнос, 37.7% от турския етнос и 55.4% от ромския етнос. Българската етническа общност преобладава във всички области с изключение на областите Кърджали и Разград, където тя формира съответно 30.2% и 43.0%. Лицата, самоопределили се към турската етническа общност, са концентрирани териториално в няколко области – Кърджали, Разград, Търговище, Шумен, Силистра, Добрич, Русе и Бургас, в които живее 63.7% от населението от тази етническа група.

Турската етническа общност преобладава в общини от 8 области. В област Кърджали тази общност е концентрирана в общините Черноочене (97.1% от населението), Момчилград (84.8%), Джебел (74.1%), Ардино (71.2%), Крумовград (70.1%), Кирково (61.8%) и Кърджали (55.5%). В област Разград в общините Самуил (81.0%), Цар Калоян (71.8%), Завет (72.4%), Исперих (63.0%), Лозница (57.9%) и Кубрат (53.9%). В област Шумен турската етническа общност преобладава в общините Венец (89.0%), Хитрино (84.0%), Каолиново (77.6%), Върбица (56.9%) и Никола Козлево (50.8%). В област Силистра това население е концентрирано в общините Дулово (70.4%), Главиница (68.0%) и Кайнарджа (53.7%), в област Търговище в общините Опака (72.7%), Омуртаг (68.3%) и Антоново (50.1%), в област Хасково в общините Стамболово (68.5%) и Минерални бани (54.4%), в област Бургас в община Руен (86.7%) и в област Русе в община Ветово (54.4%).

Лицата от ромската етническа група са разпространени териториално във всички области. Най-голям е дялът на ромския етнос в областите Монтана (12.7%), и Сливен (11.8%), следвани от Добрич (8.8%) и Ямбол (8.5%), при средно за страната 4.9%.

Големи ромски етнически групи има в Столична община - 18 284 д., общините Сливен – 12 153 д., Пазарджик – 10 132 д., Пловдив – 9 438 д. и Стара Загора – 8 531 д. Като относителен дял големи групи има в общините - Перущица (31.4 %), Мъглиж (30.1%), Котел (26.7%), Николаево (26.4%), Ихтиман (25.3%) и Върбица (24.7%). В град Върбица (обл. Шумен), има най-много представители на ромската общност, в който 56.3% от населението се самоопределя като роми.

1.1.7 Изводи и тенденции

Текущата демографска ситуация в страната се характеризира с продължаващо намаляване и застаряване на населението, намаляваща раждаемост и задържащо се високо равнище на общата смъртност, отрицателен естествен и механичен прираст.

- Най-значимата демографска тенденция в развитието на населението е процесът на застаряване. Увеличава се и очакваната средна продължителност на живота в страната.

Средно годишно населението на България намалява в резултат на отрицателен естествен и механичен прираст с 47 000 д., или през този период страната всяка година намалява с един средно голям град, като Казанлък (44 694 д.). Задълбочава се дисбалансът в териториалното разпределение на населението, което поражда сериозни териториални диспропорции.

- Намалява броят на живородените деца и коефициентът на обща раждаемост. Намалява броят на жените в детеродна възраст, което ще дава отражение върху възпроизводството на населението и през следващите десетилетия.
- За последните години демографските показатели в страната и стойностите на коефициентите показват негативни тенденции; най-големите проблеми са свързани с високата обща смъртност и постоянна емиграция на млади хора в активна възраст. Общата смъртност през 2019 г. е 15.5%, като по този показател България изпреварва останалите европейски държави с няколко пункта.
- Делът на градското население слабо, но устойчиво се увеличава в рамките на анализирания период, което се предопределя от нарасналата роля на градовете по отношение на възможности за заетост, по-висок жизнен стандарт, по-добър достъп до специализирани и по-качествени здравни, образователни и културни услуги.
- Гъстотата на населението много слабо намалява през 2019 г. спрямо 2011 г. както в страната, така и във всички региони за планиране от ниво 2. По ясно изразени диференциации са междуобластните и междуобщинските различия.
- Българската етническа общност преобладава във всички области с изключение на областите Кърджали и Разград. Населението с българско етническо самоопределение е значително по-урбанизирано в сравнение с другите две основни етнически групи.

Разработената от НСИ демографска прогноза и в трите си варианта показва запазване на тенденциите на намаляване и застаряване на населението. Това поставя демографския проблем сред най-сериозните проблеми пред страната, който изисква специални политики и продължителен период от време за да бъде преодолян. Той ще даде отражение както върху демографската структура, така и в разпределението на населението, върху цялостния модел на урбанистично развитие на страната, върху икономиката и финансовата политика, върху услугите и инфраструктурата. В периферните и гранични райони, където са разположени обезлюдяващи се населени места, ще остане малобройно възрастно население, с ограничени мобилност и финансова независимост, силно уязвимо и нуждаещо се от здравни и социални услуги.

2 СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ НА ОБЩИНТЕ, ОБЛАСТЕ И РЕГИОНЕ

Анализът на икономическото развитие на областите и регионите в България не се разпростира върху цялостната стопанска дейност и съставните ѝ явления и процеси, а се фокусира върху стойностите на определени икономически показатели, определени в Техническата спецификация. Изследването, извършено в статичен и динамичен аспект, спомага да се разкрият както моментното състояние, така и настъпилите изменения в определен времеви период 2010-2017 и 2017-2019 г., (по официално представени показатели от НСИ). Обект на икономическия анализ са отделни икономически показатели, разгледани в териториален план на нивото на регионите (NUTS 2), областите (NUTS 3), а за такива, за които се поддържа статистическа информация и на нивото на общините (LAU 1).

Анализът на икономическото развитие има за цел да сравни състоянието на икономиката във водещите сектори и на различните териториални нива, съпоставяйки основни икономически показатели, привлечените чуждестранни инвестиции, научно-изследователската дейност и иновациите, развитието на малките и средни предприятия, на индустриалните зони и клъстери, и на онези инициативи, които са обект на политиките за икономическо развитие.

Основен източник на информацията е Националният статистически институт. За сравнение са използвани резултатни данни от предходни анализи на социално-икономическото развитие и доклади за изпълнение на национални стратегически документи, определящи политиката на страната за устойчив икономически растеж.

2.1 ОСНОВНИ ПОКАЗАТЕЛИ НА ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ

За изследване на икономическото развитие са използвани основите икономически показатели за брутен вътрешен продукт, брутна добавена стойност, производителност на труда, разходи за придобиване на ДМА, инвестициите в НИРД и участието в нея¹⁰.

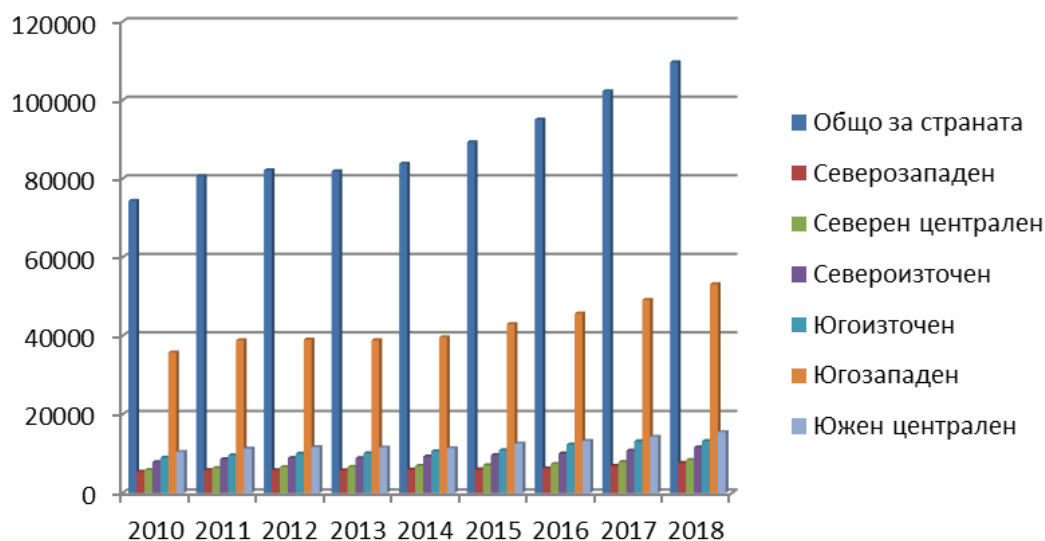
2.1.1 БРУТЕН ВЪТРЕШЕН ПРОДУКТ

Анализът на териториалните различия по отношение на brutния вътрешен продукт (БВП) е извършен на база сравнения на показателите брутен вътрешен продукт по териториални единици за статистически цели и брутен вътрешен продукт на един жител.

Междурегионалните различия са разгледани за периода 2010-2018 г. (последни данни на НСИ), като базова се приема 2013 г. (Фигура 2.1), тъй като предходният социално-икономически анализ на районите в Република България, изготвен за целите на оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020 г. покрива периода до 2009 г.

¹⁰ Данните за 2018 г. са продължаване на изследване линията на поведение на разглежданите показатели

Фигура 2.1. БВП в млн. лв. по региони от ниво2 за периода 2010-2018 г.

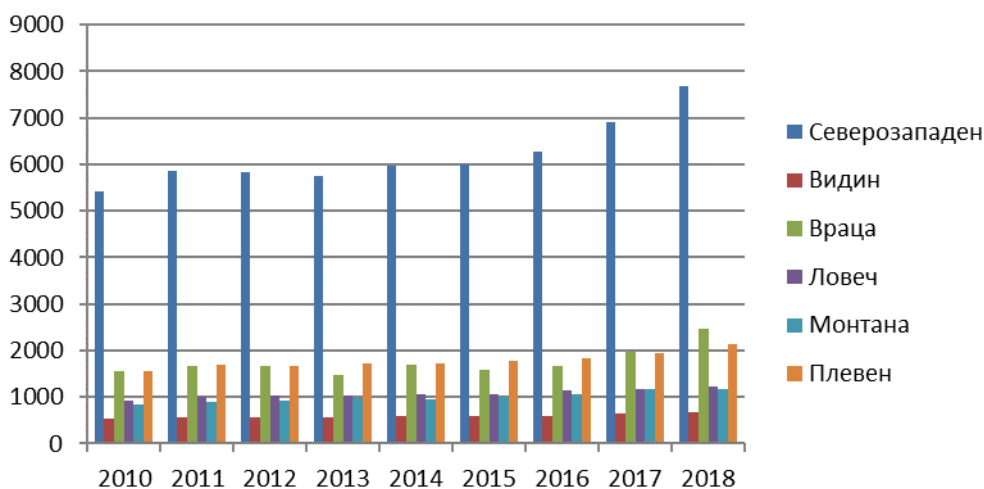
Източник: НСИ

Междурегионалните различия по показателя брутен БВП в регионите от ниво 2 продължават да се колебаят в големи граници, независимо от факта, че се наблюдава постоянен ръст на показателя за периода 2013-2018 година във всички региони. Между 3 и 7 пъти има разлика и между Югозападния и останалите региони от ниво2. Тези разлики се запазват в същите граници за целия период на изследване.

Аналогични са показателите в областите, съставляващи регионите от ниво 2. Данните за тях са дадени в следващите графики.

Северозападен регион

Фигура 2.2. БВП за Северозападен регион в периода 2010-2018 г. в млн. лв.

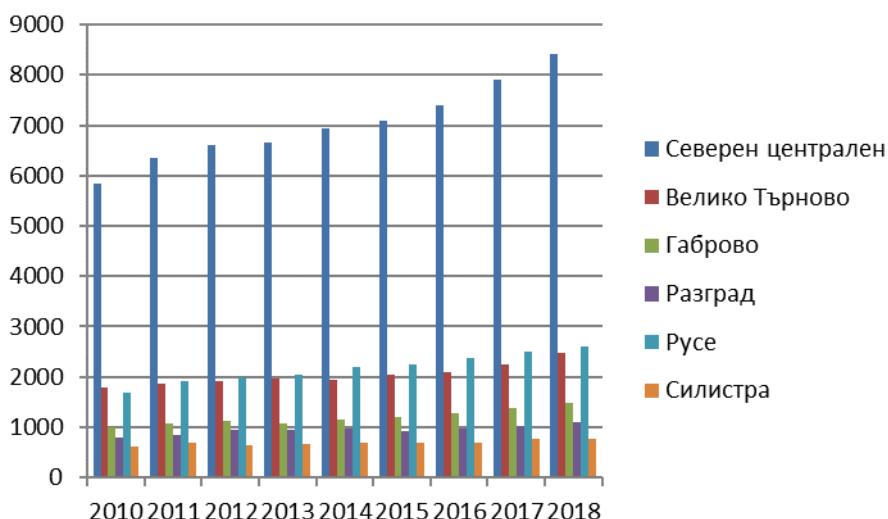

Източник: НСИ

Продължава водачеството на областите Враца и Плевен, а Видин запазва последно място, като се отличава с 1,7 до 3.6 от областите в региона. Няма чувствителна промяна в размаха на разликите между базовата 2013 и 2018 г.

Северен централен регион

Фигура 2.3. БВП за Северен централен регион в периода 2010-2018 г. в млн. лв.

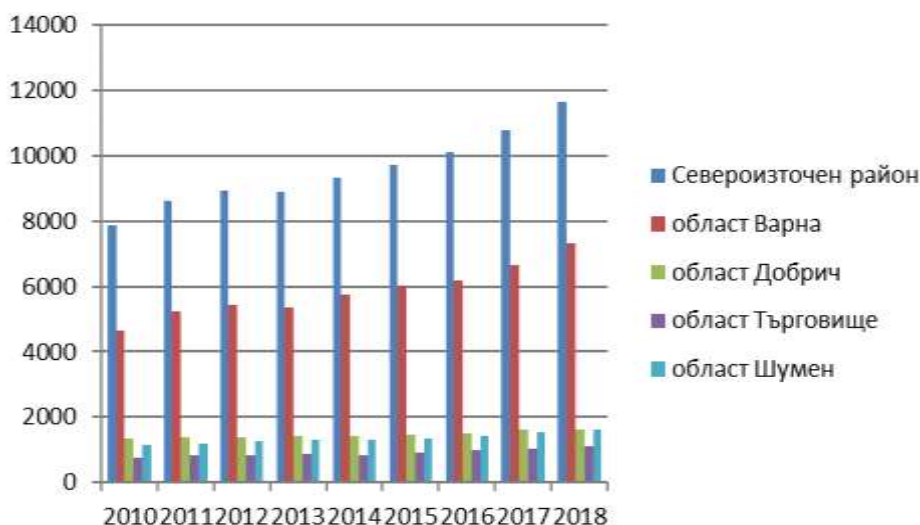
Източник: НСИ

Водещи области по този показател в Северен централен регион остават областите Русе и Велико Търново, като това е трайна тенденция за последните осем години, а размахът също е условно постоянен. За 2018 година най-нисък дял в създадения БВП - 9,2% (773 млн.лв.) има област Силистра и най-висок 29,4% (2 589 млн.лв) област Русе.

Североизточен регион

Запазена е тенденцията, водеща област за целия период на анализа да е област Варна (7 301 млн.лв за 2018 г.) или 63% от създадения БВП в региона, а с най-нисък дял е област Търговище, която в абсолютна стойност е увеличила създадения през 2018 г. БВП, спрямо предходната 2017 г. с 1.1 пъти. Като негативен момент трябва да се отчете фактът, че област Добрич за една година не е постигнала ръст в създадения БВП.

Фигура 2.4. БВП за Североизточен регион в периода 2010-2018 г. в млн. лв.

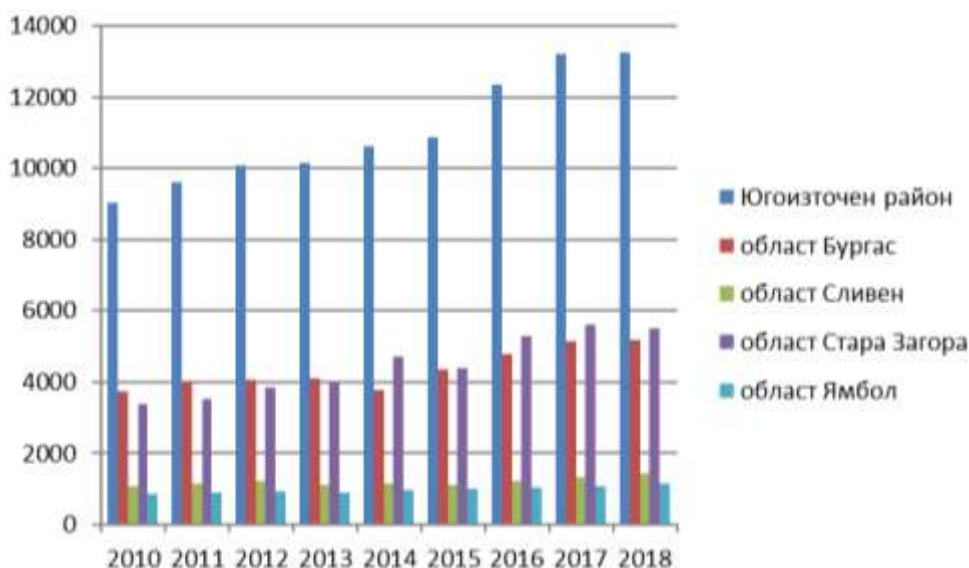

Източник: НСИ

Югоизточен регион

Характерното за Югоизточния регион е, че той изпреварва значително трите северни региона по показателя създаден брутен вътрешен продукт, но за една година почти не е увеличил този показател. Това най-вече се дължи на спада на създадения БВП за 2018 г. от област Стара Загора спрямо този през 2017 г.

Фигура 2.5. БВП за Югоизточен регион в периода 2010-2018 г. в млн. лв.

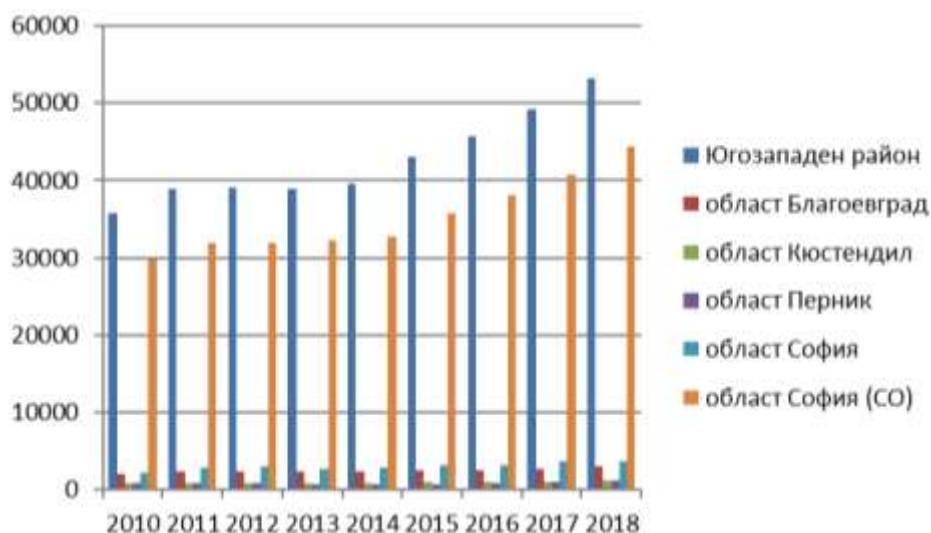

Източник: НСИ

Югозападен регион

Югозападният регион е водещ в национален план по показателя БВП, но в същото време е регионът с най-фрапантни диспропорции. През 2018 г. област София (столична община) създава над 83% от целия продукт на региона, като това превъзходство е в тези граници за целият девет годишен период на изследване. Областите София и Благоевград, макар че изпреварват Кюстендил и Перник са със значително по-ниски стойности на показателя. Продължава тенденцията на изоставане на областите Кюстендил и Перник, макар, че за последната 2018 година при тях се отчита ръст в създадения БВП с 1,1-1,2 пъти.

Фигура 2.6. БВП за Югозападен регион в периода 2010-2018 г. в млн. лв.

Източник: НСИ

В случай, че област София (столична община), която значително изкривява състоянието на региона по разгледания показател, бъде извадена от общия резултат, за съответния период област София ще заеме водещото място, а резултатите ще имат следния вид:

Таблица 2.1. БВП в областите на Югозападен регион в периода 2010-2018 г. в млн. лв.

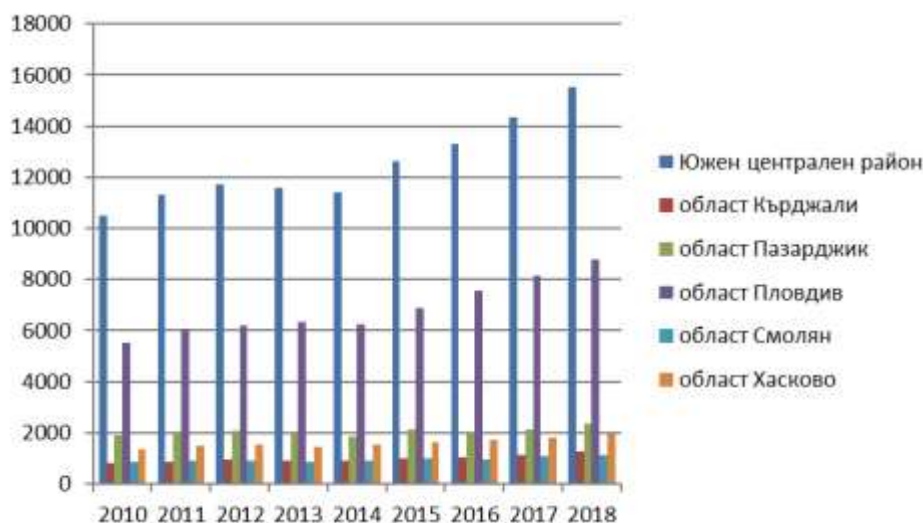
Области	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Благоевград	2 118	2 397	2 432	2 430	2 408	2 479	2 583	2 718	2 984
Кюстендил	864	840	821	817	864	924	928	977	1 115
Перник	857	885	785	745	760	760	859	952	1 113
София	2 283	2 971	2 983	2 659	2 773	3 085	3 111	3 616	3 605
ЮЗР	6 122	7 094	7 021	6 651	6 805	7 247	7 481	8 263	8 818

Източник: НСИ

В този си вид Югозападен регион отново би се позиционирал пред Северозападен и Северен централен регион, но изостава с 1,3 до 1.8 пъти по показателя БВП от СИР, ЮИР и ЮЦР.

Южен централен регион

Фигура 2.7. БВП за Южен централен регион в периода 2010-2018 г. в млн. лв.

Източник: НСИ

В регионален план трябва да се отчете положителният факт, че в периода 2017-2018 година, всички области повишават нивото на произведения БВП между 1,04 и 1,14 пъти. Аналогично на Югозападен регион и в Южен централен регион продължава тенденцията на силно доминираща област - Пловдив, в която през 2018 г. се създава близо 57% (8 792 млн.лв) от БВП на региона, докато област Смолян е на противоположния полюс със 7,3% от БВП на региона. Разликите между област Пловдив и по-проспериращите области Пазарджик и Хасково също се запазват с незначително колебание.

От анализа с крайна година 2018 за развитието на регионите от ниво 2 се налага **извода**, че междурегионалните различия *по показателя БВП* продължават да се колебаят в големи граници. Разлика в пъти има и между Югозападния и останалите региони от ниво2, като няма тенденции на стопяването ѝ. Това от една страна означава, че съществува силна поляризация на развитието на икономически дейности с висока стойност на произведения продукт. Тук освен дейностите от вторичния сектор се включват и тези от нефинансовите такива от сектора на услугите, където област София (Столична община) експлоатира голям ресурс.

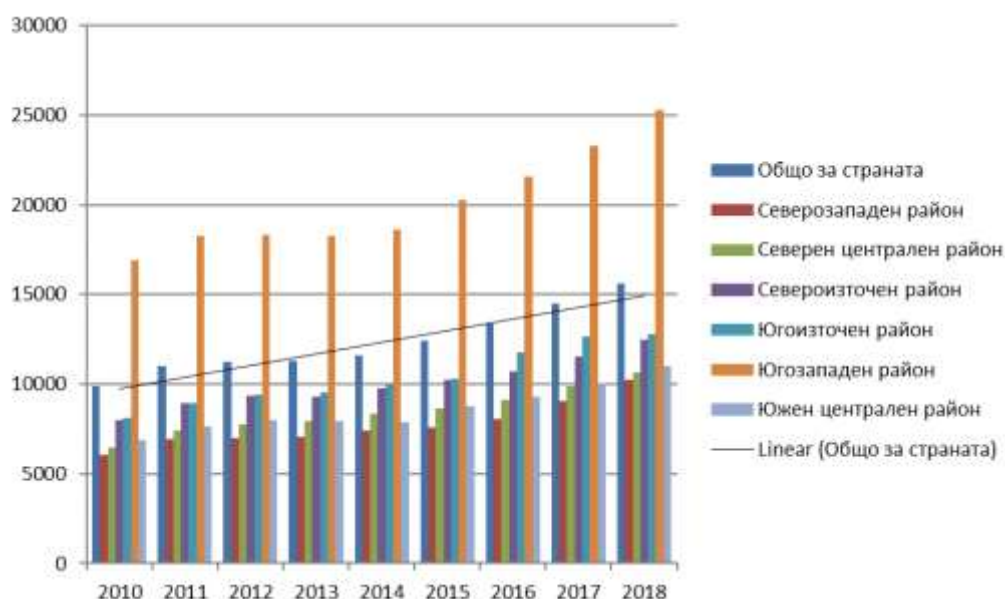
Има леко смекчаване на разликите в областите от ниво 3 в обхвата на региона, които те съставляват. По-малко инвестиции има там, където липсват по-атрактивни територии за тяхното привличане, качеството на транспортната и инженерна инфраструктура и не на последно място, липса на квалифицирана работна ръка.

2.1.2 БРУТЕН ВЪТРЕШЕН ПРОДУКТ НА ЧОВЕК ОТ НАСЕЛЕНИЕТО

Анализът на състоянието на показателя БВП на човек от населението също е определящ за състоянието на икономиката и показва силна поляризация между регионите от ниво 2. Само в рамките на 2017-2018 година е налице запазване на тенденциите от периода 2010-2017 година.

Разликите между регионите е значителна. Размахът за 2018 г. е в границите от 10 244 лв. за СЗР до 25 262 лв. за ЮЗР, при средно за страната 15 615 лв. на човек от населението

Фигура 2.8. БВП на човек от населението по региони от ниво2 за периода 2010-2018 г. в лв.

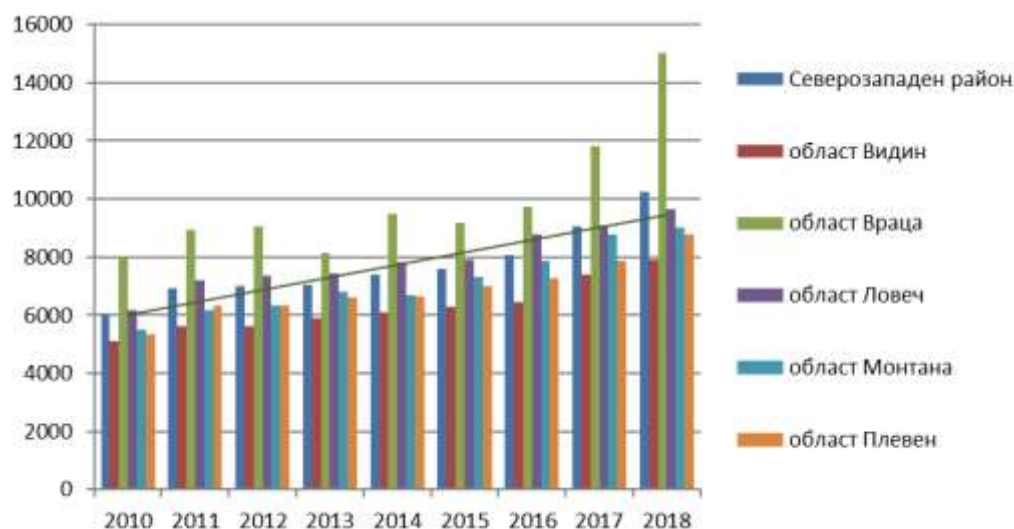

Източник: НСИ

За целият период на изследване 2010-2018 г. се наблюдава положителна тенденция за увеличаване на стойностите на разглеждания показател.

Вътрешно регионалните различия по този показател за годините 2010-2018 запазват тенденцията да остават значителни, независимо от запазване на броя на стопанските субекти и намаляването на населението във всички региони, с изключение на Югозападния регион.

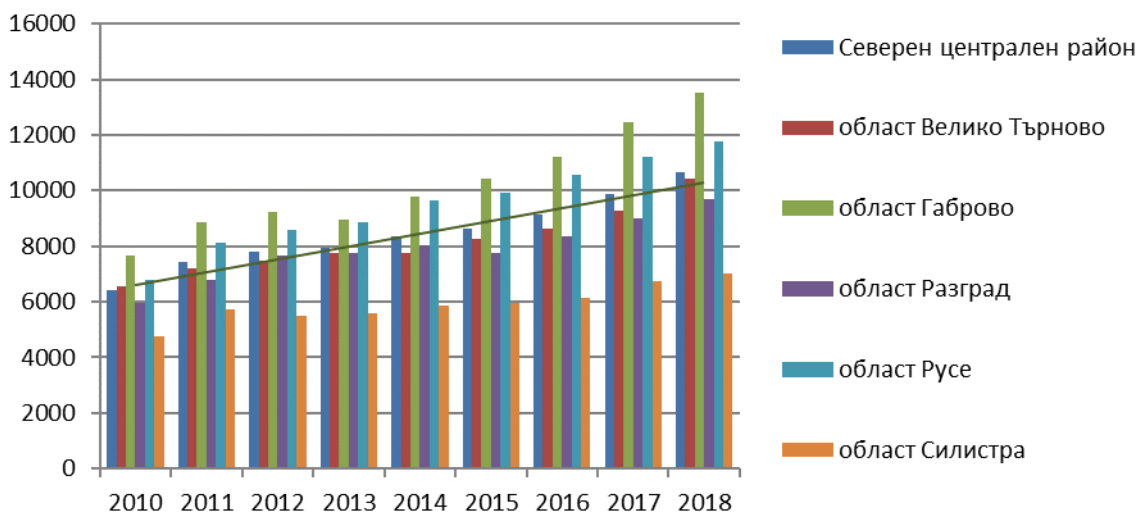
Фигура 2.8. БВП на човек от населението в Северозападен регион за периода 2010-2018 г

Източник: НСИ

Запазва се дистанцията между двата полюса на на-ниска и най-висока точка на проявление на показателя, областите Враца и Видин, съответно през 2018 г. с 15 018 лв. и 7 926 лв. БВП на човек от населението. Област Видин, въпреки че плавно повишава стойностите на показателя в периода 2010-2018 г. остава на последно място в Северозападен регион.

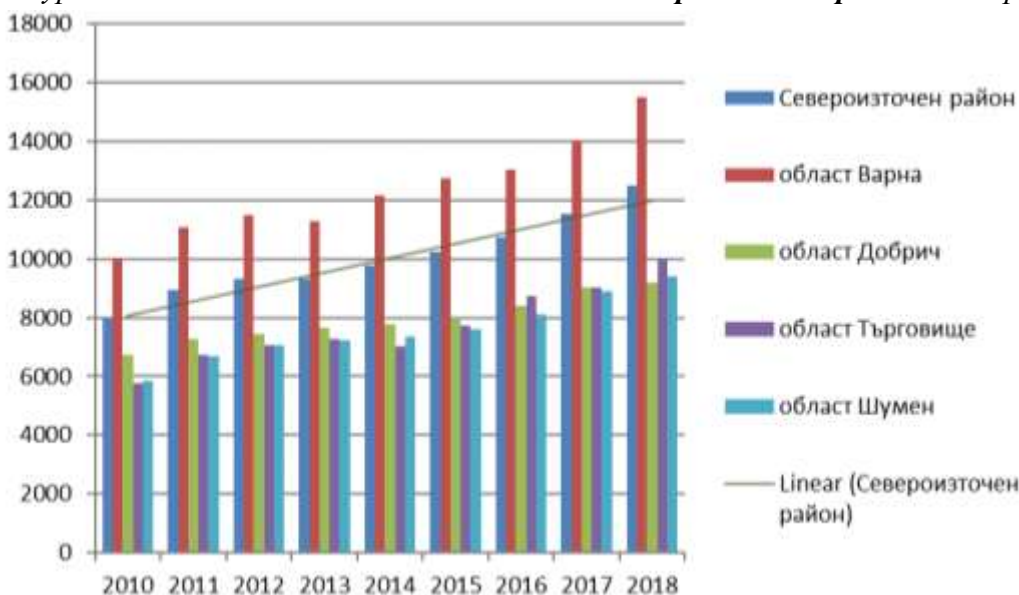
Фигура 2.9. БВП на човек от населението в **Северен централен регион** за периода 2010-2018 г. в лв.

Източник: НСИ

В периода 2010-2017 г. в Северен централен регион се очертават две двойки от области с близки резултати (водещи през 2017 г. са областите Габрово и Русе), които запазват водачеството си и през 2018 година, но ръстът на БВП на глава от населението при област Габрово е доста по-отчетлив. И другите три области: Велико Търново, Разград и Силистра също бележат нарастване на показателят, но стойностите им са под средното за региона.

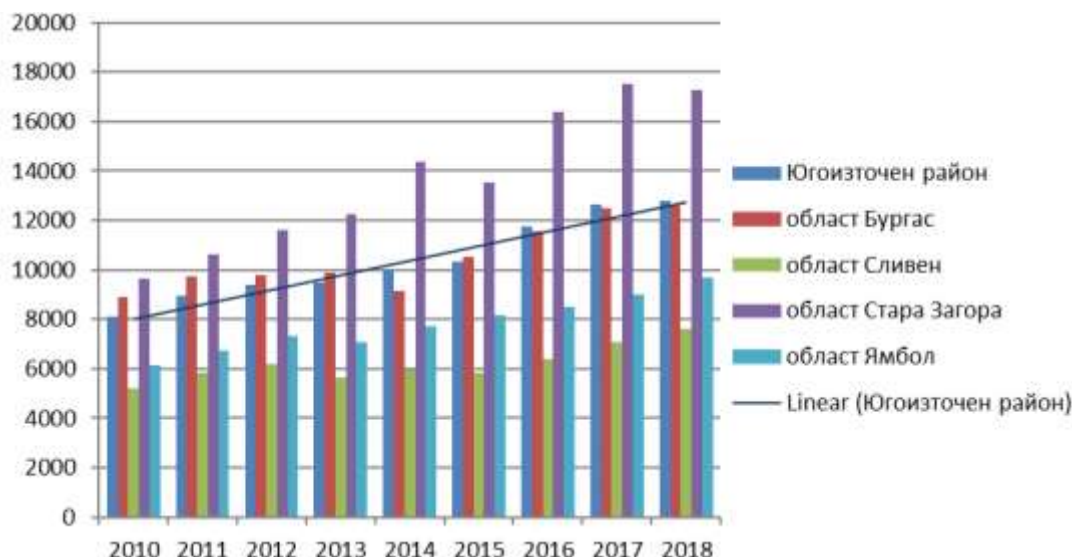
Фигура 2.10. БВП на човек от населението в **Североизточен регион** за периода 2010-2018 г.

Източник: НСИ

Аналогично и на предходния показател (БВП в млн. лв.), област Варна изпреварва значително другите три области от региона със стойности на показателя над средните за региона. Този резултат е обективно отражение на голямата разлика в създадения БВП в област Варна спрямо останалите области Търговище, Добрич и Шумен. По-обезпокоителен е фактът, че са доста далече от средното за региона за целия период на анализ 2010-2018 г.

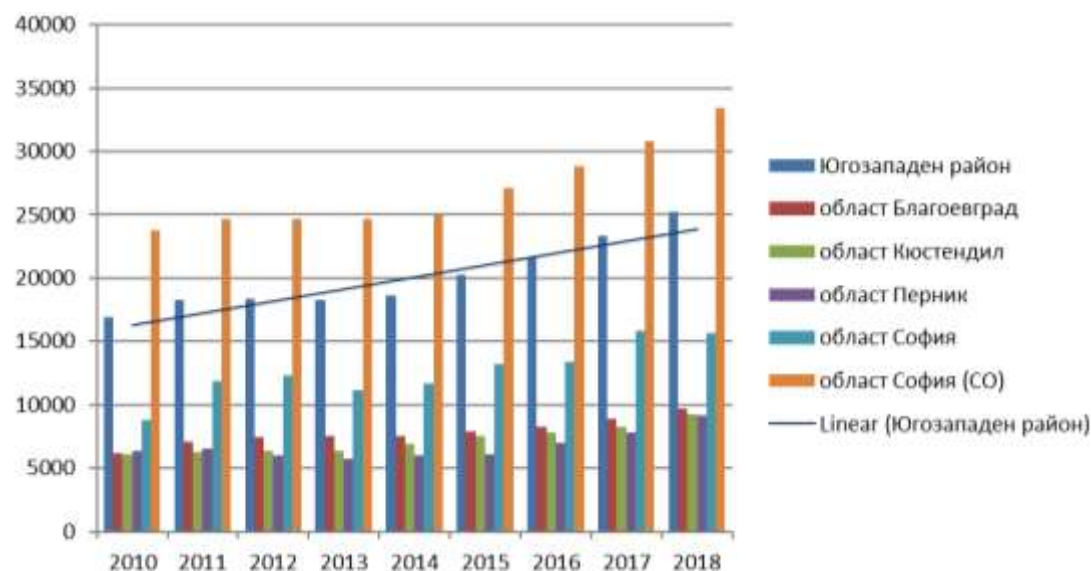
Фигура 2.11. БВП на човек от населението в Югоизточен регион за периода 2010-2018 г.

Източник: НСИ

Доминантът област Стара Загора, въпреки колебанията запазва лидерството по показателя и за 2018 г. В Югоизточен регион от ниво 2 за периода 2010-2018 г. това се дължи на по-малкия брой население на първата, при сравнително близки стойности на показателя БВП.

Фигура 2.12. БВП на човек от населението в Югозападен регион за периода 2010-2018 г.

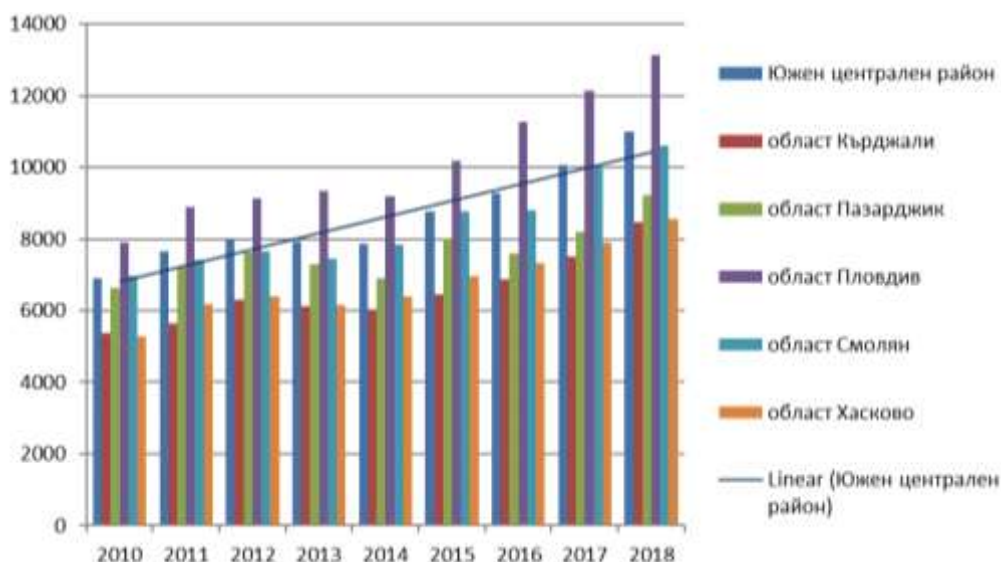
Източник: НСИ

Макар и с най-голям брой население, по показател Брутен вътрешен продукт на глава от населението за 2018г., област София (Столична община) изпреварва другите области от региона между два и 3,6 пъти.. Тази разлика се е стопила незначително спрямо резултатите за 2017 година.

Изключвайки данните за област София (Столична община), показателят БВП на човек от населението за Югозападен регион ще добие коренно различни стойности – водеща ще е област София с 15 654 лв./човек. Този резултат я изпраща на второ място в национален план, докато другите три области са с резултати, близки до областите от групата с по-ниски стойности на показателя (над 9 000 лв./човек).

За периода 2010-2018 г. водеща роля по показателя БВП/човек от населението в лева в Южен централен регион има област Пловдив, със стойности над средните за региона. По данни за 2018 г. областта е с 13 141 лв. БВП на човек от населението. Другите четири области са с резултати под средното за региона и далече от средното за страната.

Фигура 2.13. БВП на човек от населението в Южен централен регион за периода 2010-2018 г. в лв.

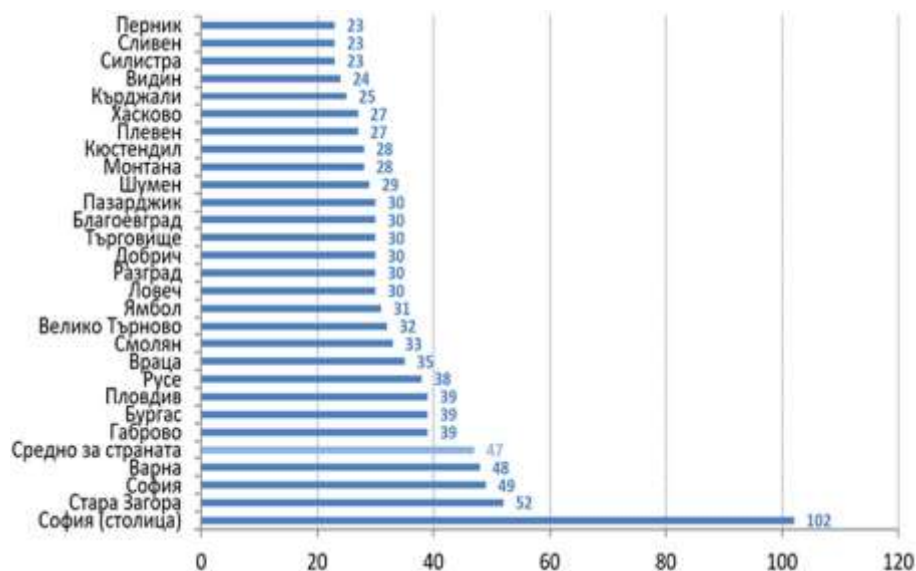
Източник: НСИ

И по отношение на показателя БВП на човек от населението може да се направят **изводи** за наличието на силна поляризация между регионите от ниво 2. За целия изследван период (2010-2018 г.) абсолютната стойност на показателя при всички региони от ниво2 се увеличава. Влияние върху стойностите на показателя оказва значителното намаляване на населението във всички региони от ниво2 в този период.

Можем да твърдим, че за 2019 г. показателите БВП и БВП на човек от населението, ще имат положителна тенденция на растеж, който в следващите две години ще е под постигнатото за 2018 и очакваното за 2019 г. предвид икономическата рецесия от началото на 2020 година.

Мерките, които трябва да се предприемат са практически невъзможни, ако не се осъществи по-бърз преход към високотехнологични производства, кръгово икономика, инвестиции в образование и социалната сфера, които да стимулират инвестиционния процес.

Фигура 2.14. БВП на човек от населението в ППС, % от средното за ЕС

Източник: НСИ

Мерките, които трябва да се предприемат са практически невъзможни, ако не се осъществи по-бърз преход към високотехнологични производства, кръгово икономика, инвестиции в образование и социалната сфера, които да стимулират инвестиционния процес.

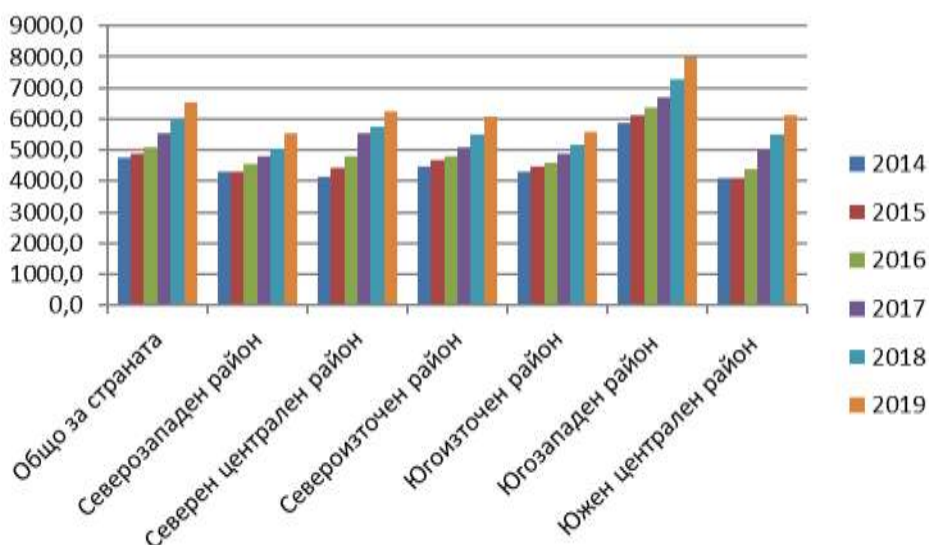
2.1.3 Доходи на населението и условия на живот

Тази група от показатели илюстрира както икономическото развитие, така и отражението му върху благосъстоянието и стандарта на живот на местното население.

Данните за общия доход са резултат от провежданото от НСИ тримесечно репрезентативно наблюдение на домакинските бюджети върху случайна извадка от 3 060 домакинства в страната. За целите на настоящия анализ се използва общият доход, който включва паричните доходи (приходи от работна заплата и извън нея, пенсии, социални обезщетения, трансфери от други домакинства, приходи от продажби и др.) и остойностените натурални приходи.

Средният годишен доход на лице от домакинството достига 6 529 лв. през 2019 година и нараства с 13% спрямо 2017 г. Нарастването през 2019 г. спрямо 2017 г. е най-високо в Югозападен регион (17,3%) и Северен централен регион (11,2%). На ниво статистически регион през 2019 г. най-високи средногодишни доходи на лице имат жителите на Югозападен регион - 7 990 лв./лице, докато жителите на Северозападен регион са с 5 543 лв./лице.

Фигура 2.15. Среден годишен доход на лице от домакинството по региони 2014-2019 в лв.

Източник: НСИ

Доходите на лицата и през 2019 г. се формират основно от работна заплата – 57.1%, пенсии – 27.6%, от самостоятелна заетост – 5.8% и др.

През 2020 г. продължава изпълнението на поетите ангажименти с програмата на правителството за увеличаване на доходите. Увеличават се размерът на минималната работна заплата за страната от 560 лв. на 610 лв., минималният осигурителен доход за самоосигуряващите се лица от 560 лв. на 610 лв. и максималният осигурителен доход за всички осигурени лица остава на 3 000 лв. През 2020 г. минималният осигурителен доход за регистрираните земеделски стопани и тютюнопроизводители се увеличава от 400 на 420 лв.

Предвижда се и увеличение с 10% на средствата за заплати и възнаграждения на персонала, нает по трудови и служебни правоотношения в бюджетния сектор, включително и на средствата за осигурителни вноски, въз основа на заеманата длъжност и оценките за постигнати резултати. Разчетено е увеличение на средствата за заплати и възнаграждения на персонала за изборните длъжности и за заетите в системата на съдебната власт, за които законодателно е регламентиран механизъм за формиране на възнагражденията. В сектор „Образование“ ще продължи реализацията на мерките за подобряване на социалния статус на педагогическите кадри. За тази цел ежегодно ще бъдат предоставяни допълнителни средства в размер на 330 млн. лв. за увеличение на възнагражденията на педагогическия персонал. За 2019 г. увеличението е средно с 20%.

Основните **изводи**, които могат да се направят за доходите на лицата в периода 2013-2019 г. са следните:

- В изследвания период доходите нарастват ежегодно като се запазват големите различия в средногодишните доходи на лице между Югозападен регион, където са най-високи, и Северозападен регион, в който са най-ниски.

- Доходите на лицата се формират основно от работна заплата (57.1%) и пенсии (27.6%).

Средната годишна брутна заплата на наетите по трудово и служебно правоотношение през 2019 г. достига 13469 лв., като е нараснала с 1.1 спрямо 2017 г. По статистически региони нарастването през 2019 г. спрямо 2017 г. е най-високо в Югозападен регион -1.6 пъти, а най-ниско в Северозападен регион -с 1.2 пъти. На ниво статистически регион през 2019 г. най-високи средногодишни заплати взимат жителите на Югозападен регион 18 735 лв., докато жителите на Северозападен регион взимат 11 800 лв.. На ниво област най-високи са заплатите в областите София(СО) – 20 613 лв срещу 9 831лв. в другите области. Работната заплата продължава да бъде основен източник за доходите на домакинствата в национален мащаб.

Средната работна заплата по икономически дейности, наети по трудов договор по данни на НСИ за 2018 г. нараства спрямо 2017 г. най-много в секторите: Преработваща промишленост (с 1 115 лв.); Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения (с 3 395лв.).

По икономически дейности през 2018 г. най-високи са средногодишните заплати на работещите в секторите: Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения – 33 340 лв.; Финансови и застрахователни дейности – 23 439 лв.; Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива – 22 703 лв.; Добивна промишленост – 20 087 лв.

Най-ниски са средногодишните заплатите на работещите в секторите: Хотелиерство и ресторантьорство – 8 226 лв.; Други дейности – 9 040 лв.; Селско горско и рибно стопанство – 10 859 лв.;

Разликата между икономическите дейности с най-високи и тази с най-ниски средногодишни заплати остава над 4 пъти – 33 340 лв. на работещите в сектор „Създаване и разпространение на информация“ спрямо 8 226 лв. на работещите в сектор „Хотелиерство и ресторантьорство“.

Таблица 2.2. Средногодишни заплати на наетите по икономически дейности 2013-2018 г.(лв.)

Икономически дейности	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Общо	9 301	9860	10 535	11 379	12 448	13 755
Селско, горско и рибно стопанство	7 682	7 989	8 712	9 260	9 983	10 859
Добивна промишленост	14 938	15 933	16 192	16 676	18 461	20 087
Преработваща промишленост	7 906	8 393	9 131	10 038	11 159	12 274
Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	18 546	19 012	19 773	20 076	21 411	22 703
Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	8 585	9 042	9 374	9 792	10 551	11 432
Строителство	7 998	8 782	9 212	9 289	10 044	11 083
Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети	8 141	8 640	9 147	10 292	11 211	12 415
Транспорт, складиране и пощи	9 093	9 350	9 800	10 421	11 181	12 281
Хотелиерство и ресторантьорство	5 751	6 021	6 318	6 733	7 328	8 226
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	21 988	22 806	24 255	27 535	29 945	33 340
Финансови и застрахователни дейности	18 034	18 869	19 506	20 126	21 525	23 439
Операции с недвижими имоти	9 124	9 312	10 118	10 838	12 058	12 982

Икономически дейности	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Професионални дейности и научни изследвания	13 247	14 467	15 471	16 307	17 564	19 870
Административни и спомагателни дейности	6 227	7 113	8 135	8 988	9 996	11 083
Държавно управление	11 317	11 762	12 014	12 909	13 881	15 149
Образование	9 426	9 790	10 225	10 784	12 104	13 336
Хуманно здравеопазване и социална работа	9 685	10 436	10 976	11 769	12 723	13 962
Култура, спорт и развлечения	8 145	8 686	8 671	9 669	10 437	11 635
Други дейности	6 302	6 736	6 986	7 437	8 244	9 104

Източник: НСИ

Основните **изводи**, които се налагат от анализа на средногодишните заплати в различните сектори, статистически и административно-териториални единици са следните:

- В периода 2013–2019 г. средногодишните заплати продължават темпа си на нарастване. Запазват се различията между най-високите средногодишни заплати в Югозападен регион и най-ниските в Северозападен регион;
- На ниво област най-високи са заплатите в областите София(СО), Стара Загора, София и Варна и традиционно ниски остават в областите Видин, Благоевград, Хасково и Кюстендил;
- Средногодишните заплати по икономически дейности през 2018 г., които нарастват с различни темпове, пораждаат известни неравенства. Най-високи са заплатите на работещите в секторите „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения“, „Финансови и застрахователни дейности“, „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“;
- Най-ниските нива на средногодишните заплати остават в секторите: „Хотелиерство и ресторантьорство“ и „Селско горско и рибно стопанство“.
- Остава под въпрос цялостната картина в наблюдавания показател за периода 2020-2021, който ще е повлиян от икономическите последици от COVID 19.

Различията в доходите на населението, резултат от цялостното социално-икономическо развитие в регионите, областите и общините, създава условия за социални неравенства и социално изключване, като поставя в риск от бедност големи групи от населението в общините предимно от националната периферия.

Бедността и социалното изключване продължават да представляват сериозни предизвикателства за много от държавите членки на ЕС, но за България проблемът е особено сериозен, тъй като относителният дял на лицата, изложени на риск от бедност и живеещите в тежки материални лишения, са сред най-високите в ЕС и нараства допълнително в годините след кризата. Реализираният икономически растеж не е достатъчно приобщаващ, за да намали социалните неравенства. Значително по-голям е рискът от бедност при някои от най-уязвимите групи от населението като безработните, пенсионерите, инвалидите, живеещите в периферни

селски райони. Неравенството в доходите продължава да се увеличава и това се подкрепя от данните, представени по-горе.

Социалните трансфери имат много ограничено въздействие върху намаляването на бедността и неравенството.

Положените усилия, изпълнените програми и проекти дават резултат. По данни на НСИ през 2018 г. относителният дял на лицата, живеещи в бедност, намалява до 22.0% при 23.4% през 2017 г. По възрастови групи, рискът от бедност е най-висок за населението във възрастовата група над 65 години (32.0%). Разликата в бедността и в равнището на заетост при хората с увреждания също е сред най-високите в ЕС, което е признак за слабости в социалната защита и мерките в областта на заетостта.

Относителният дял на бедните по икономическа активност е най-голям сред безработните (56.1%) и незаетите (29.7%). Бедността сред работещите също е висока (10.1%) и се свързва с ниско ниво на умения и образование (четирима от десет работещи бедни са с основно или по-ниско образование) и със заетост в домашно или полупазарно земеделие.

Образователното равнище оказва съществено влияние върху риска от бедност при заетите лица. Най-висок е относителният дял на работещите бедни с начално и без образование - 66.2%. С нарастване на образователното равнище относителният дял на бедните сред работещите намалява приблизително 2 пъти за лицата с основно образование и над 4 пъти за лицата със средно образование. Делът на работещите бедни с висше образование е 6.2%.

Бедността е значително по-висока в селските райони, особено в слабо населените региони. В регионите от Източна България се наблюдава по-висок риск от бедност (Югоизточен – 23.7%, Североизточен – 23.1%), докато разликата в нивата на показателя между най-развития в икономическо отношение регион (Югозападен – 20.6%) и най-слабо развития (Северозападен – 21.9%) е само 1.3 процентни пункта.

На ниво област с висок дял на бедност са областите: Монтана 26.2%, Велико Търново 26.2%, Ловеч 25.8%, Плевен 24.4% и Ямбол 24.3%. Със сравнително нисък дял на бедност са областите Перник 11.9%, Кюстендил и Разград с по 14.7%. Разликата между областта с най-висок и тази с най-нисък относителен дял на бедните спрямо линията на бедност остава на 14.3 процентни пункта – 26.2% в Монтана спрямо 11.9% в Перник.

В 16 области през 2018 година бедността намалява спрямо 2017 г.: Кърджали (с 12.2 процентни пункта); Русе (6.7 п.п.); Габрово (6.4 п.п.); Перник (5.3 п.п.); Смолян (-4.1 п.п.); Бургас (3.0 п.п.); Сливен (2.7 п.п.); Кюстендил (2.6 п.п.); Варна (2.3 п.п.); Шумен (2.0 п.п.); Враца (1.3 п.п.); Разград (1.0 п.п.); Силистра (0.9 п.п.), Добрич (0.6 п.п.), и София (столична община) и София с по (0.5 п.п.). В област Пловдив бедността остава на същото ниво. В останалите 11 области бедността се увеличава: Стара Загора (0.2 п.п.); Ловеч (0.5 п.п.); Търговище (1.3 п.п.); Велико Търново (2.1 п.п.); Видин (2.7 п.п.); Пазарджик (3.1 п.п.); Благоевград (3.1 п.п.); Монтана (3.2 п.п.); Хасково (5.6 п.п.); Шумен (5.1 п.п.); Плевен (9.6 п.п.).

Специфична група от населението, която живее в риск от бедност и социално изключване са ромите. Концентрацията на представителите на тази уязвима етническа група в обособени

Социално-икономически анализ на районите в Република България Трети етап. Част втора 34

Този документ е създаден в рамките на бюджетна линия BG16RFOP001-8.002- 0005 „Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие и от държавния бюджет на Република България.

квартали и райони води до социално изключване, влошаване на жилищните и санитарни условия, проблеми с изграждането и поддръжката на инфраструктурата и трудности при предоставянето на образователни, здравни и социални услуги.

Проблемите с бавния напредък по постигане на индикаторите на Стратегия „Европа 2020“ за социално приобщаване, намаляване на бедността и интеграция на ромите съществуват и в други държави членки на ЕС, които след 2020 година Комисията ще наблюдава, но България е сред последните в класацията по много от показателите, свързани с темата.

През 2018 г. най-висок е относителният дял на бедните сред лицата, самоопределили се от ромската етническа група – 68.3 %. Повечето роми са безработни, неактивни или работещи бедни. Две трети от тях нямат завършено средно образование. Около 7% от ромските деца на възраст между 7 и 15 години остават извън образователната система и много деца не са записани в детски градини. Необходими са работещи механизми за активно включване на ромите в образователната система и в икономическия и социален живот на страната.

Анализът на данните за риска от бедност и социално изключване допълва ситуацията на социално-икономическото развитие на страната и налага следните обобщени **изводи**:

- Положените усилия, изпълнените програми и проекти дават резултат -бедността в България намалява с 1.4 процентни пункта спрямо предходната година; бедността намалява в 16 области на страната;
- Относителният дял на бедните е най-голям сред безработните (56.1%);
- Рискът от бедност е значително по-висок в селските райони, където безработицата е висока, а населението над 65 г. заема значителен дял;
- В регионите от Източна България се наблюдава по-висок риск от бедност. Висок е и относителният дял на ромското население, живеещо в бедност.

Социално-икономическата интеграция на маргинализираните общности като ромите има комплексен характер, поради което ще се прилага интегриран подход, съчетаващ интервенции за подобряване достъпа до образование и заетост, до социални и здравни услуги, както и осигуряване на нормални жилищни условия.

2.1.4 ПРОИЗВОДИТЕЛНОСТ НА ТРУДА

Производителността на труда е измерена като съотношение на създадения номинален БВП и броя на заетите в периода 2010-2018 г.

Таблица 2.3. Производителност на труда - региони от ниво2

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
РБ	20 747	22913	23874	23 312	24 443	25 701	27 179	29 021	31 149
СЗР	16 971	18 648	19 040	18 588	18 771	19 992	21 127		
СЦР	15 413	17 188	18 282	18 162	18 785	19 366	20 331		
СИР	17 786	20 171	21 293	20 963	21 984	22 029	23 378		
ЮИР	18 097	19 605	21 250	21 003	22 522	23 358	25 802		

ЮЗР	28 348	31 175	32 090	30 986	32 596	34 671	35 964
ЮЦР	15 331	16 797	17 665	17 220	17 473	19 208	20 308

Източник: НСИ (Забележка: Няма публикувани данни по региони за 2017 и 2018 г.)

Анализът на производителността, разгледана като индекс с базова 2010 (2015) година, показва следните резултати: (Таблица 2.4)

Таблица 2.4. Производителност на труда на национално ниво

Година	Общо		Селско и горско стопанство	Индустрия	Услуги
	БВП на един зает	БДС на един зает	БДС на един зает	БДС на един зает	БДС на един зает
	Индекс на физически обем (2010 = 100)	Индекс на физически обем (2010 = 100)	Индекс на физически обем (2010 = 100)	Индекс на физически обем (2010 = 100)	Индекс на физически обем (2010 = 100)
	(2015 = 100)	(2015 = 100)	(2015 = 100)	(2015 = 100)	(2015 = 100)
	%	%	%	%	%
2010	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2011	104,2	104,3	103,7	108,0	102,3
2012	106,9	106,1	102,0	110,7	103,1
2013	107,9	106,2	104,2	114,7	101,7
2014	109,5	108,9	107,5	117,5	104,6
2015	112,9	111,9	102,9	119,1	108,0
2015	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2016	103,3	102,5	111,8	105,2	99,4
2017	105,0	104,7	114,5	107,9	102,6
2018	108,4	108,1	119,5	105,2	107,0
2019	111,7	111,0	129,5	107,4	108,5

Източник: НСИ

Изводите, които се налагат от анализа на данните за периода 2010–2019 г. са за постоянно увеличаващ се темп на производителност на труда през целия период на наблюдение. Запазва се тенденцията най-ускорения темп на нарастване на производителността на труда да е в индустрията. Другият положителен момент е постоянно увеличаващата се производителност на труда в първичния сектор, главно в аграрния, което се дължи на въвеждане на съвременни форми на организация, високо производителна техника и добре подбрани сортове и агрохимическа обработка на земята. Въпреки постигнатото по този показател страната изостава от всички други членки на ЕС.

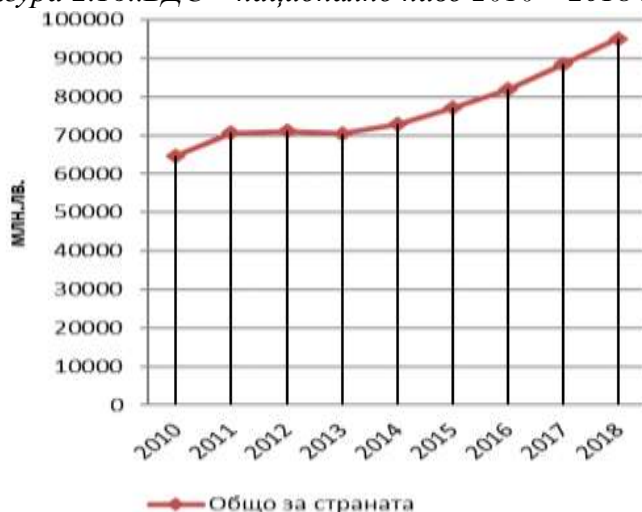
2.1.5 БРУТНА ДОБАВЕНА СТОЙНОСТ (БДС)

За анализиране на приноса на секторите към икономиката на национално и регионално ниво и разкриване на различията в териториален план са използвани показателите:

- БДС общо и по сектори (статистическа форма А3) за национално ниво и ниво 2 (NUTS 2);
- БДС общо и по сектори (статистическа форма А3- 8) за ниво 3 (NUTS 3) и ниво общини;

На национално ниво стойностното движение на показателя, проследено по години в цялата страна има следния вид:

Фигура 2.16..БДС – национално ниво 2010 – 2018 г.

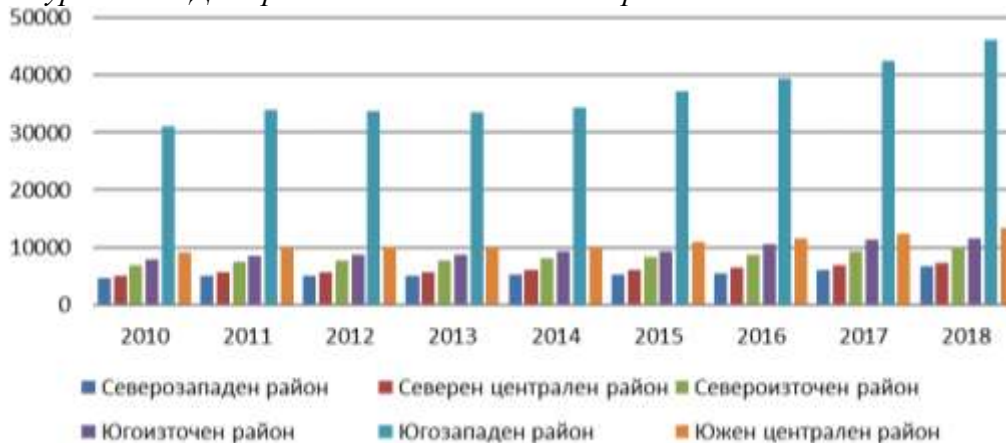

Източник: НСИ

За изминалата една година, тенденцията на растеж на БДС се запазва и тя е право пропорционална на нарастването на БВП.

Това нарастване за 2018 г. в регионите от ниво 2 повтаря картината с явното превъзходство на Югозападния регион и изоставането на трите северни региони в икономическата надпревара.

Фигура 2.17. БДС в регионите от ниво 2 за периода 2013-2018 г. в млн. лв.

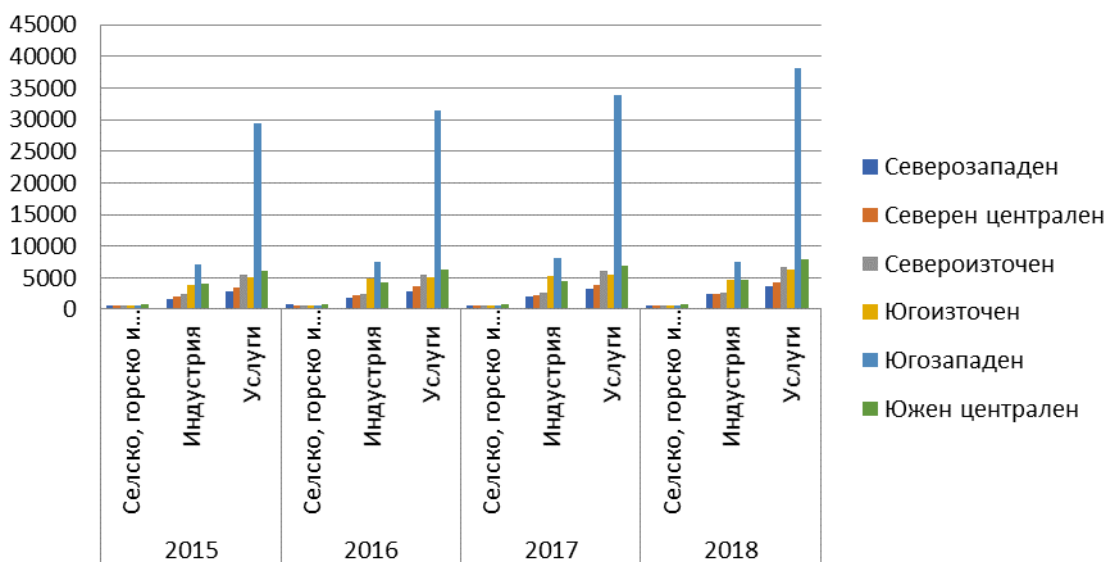

Източник: НСИ

Анализът на брутната добавена стойност на ниво 2 по икономически сектори (дейности) за период 2015 – 2018 г. също показва положителната тенденция на увеличаване в абсолютна стойност на дела на трите икономически сектора. На това ниво на изследване няма промяна в ранжирането на секторите на икономиката. Водеща роля в годините продължава да има третичният сектор – секторът на услугите, като това е обусловено от участието в него на транспорта, туризма и търговията. Второто място е за вторичния сектор – сектор индустрия,

а трети със сериозно изоставане е първичния сектор – селско, горско стопанство, лов и риболов.

Фигура 2.18. БДС по сектори в регионите от ниво 2 за периода 2015-2018 г..

Източник: НСИ

Динамиката в икономическите сектори в сравнителен план 2017-2018 г. затвърждава извода, че икономическите пропорции са нарушени и това е в ущърб на цялостното развитие.

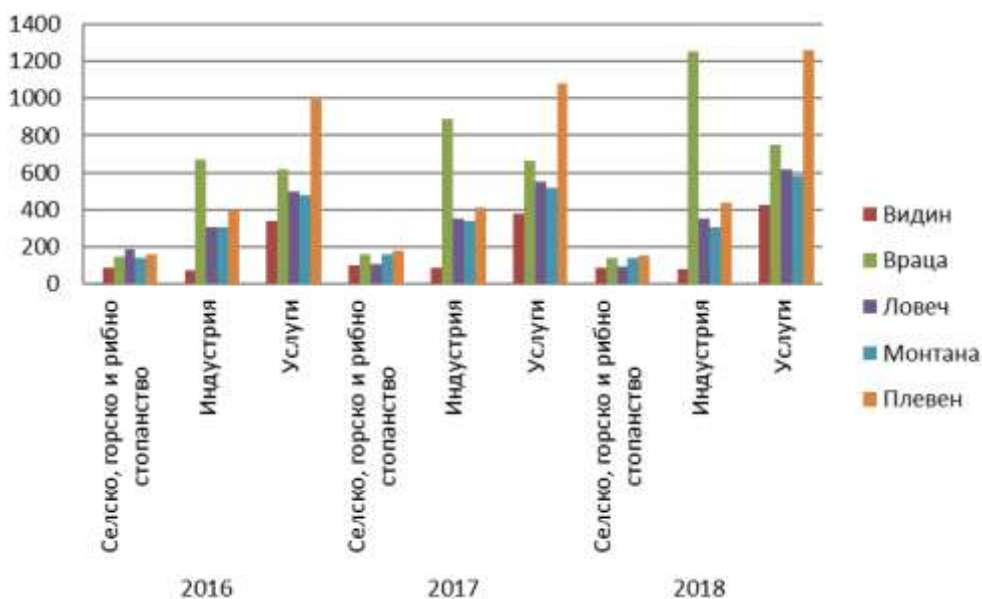
Таблица 2.5. Съотношение на БДС между секторите(национално ниво) - 2017 г. и 2018 г.

Сектор	2017 г.	2018 г.
Аграрен/Селско, горско.../	4,69	3,89
Индустрия	28,44	25,78
Услуги	66,87	7033

Източник: НСИ

Не е по-различно състоянието в териториалния обхват на регионите от ниво 3 – областите, където се наблюдават аналогични съотношения в развитието на различните сектори.

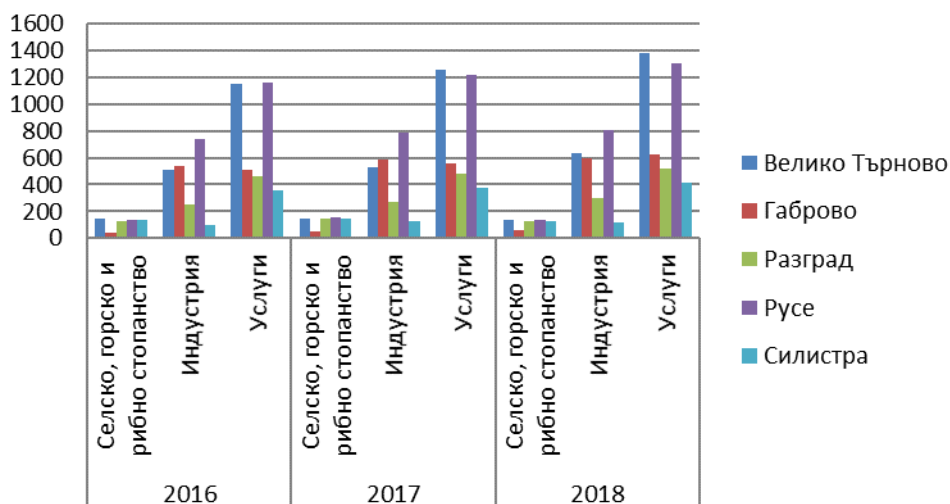
Фигура 2.19. БДС в областите от Северозападен регион по сектори 2016-2018 в млн. лв.

Източник: НСИ

В Северозападния регион за периода 2013-2017 се наблюдава условно постоянно съотношение между трите икономически сектора 12:33:55 година. За 2018 година това съотношение е вече изменено и то е 10:36:54, т.е. намалява дялът на аграрния сектор при изразено повишаване дела на сектор индустрия. Продължава тенденцията на силна поляризация в участието на отделните области в секторното развитие на региона. С най-слабо присъствие през анализиранияте три години и в трите сектора е област Видин. Трябва да се отчете значителният ръст във вторичния сектор за периода 2017-2018 г. на област Враца спрямо другите области от региона и изравняване с резултатите в паричен еквивалент с най-силно представящата се област в сектор „Услуги“ Плевен.

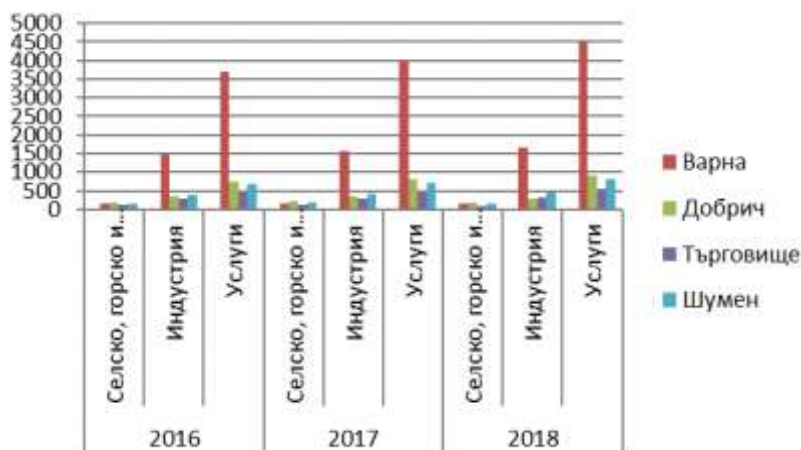
Фигура 2.20. БДС в областите от Северен централен регион по години и сектори в млн. лв.

Източник: НСИ

През 2018 г. не е настъпила разлика с предишният период на изследване (2010-2017 г.) в първичният сектор. В сектор „Индустрия“, след безспорния фаворит област Русе, област Велико Търново изпреварва област Габрово. В сектора „Услуги“ за 2018 г. доминацията на областите Велико Търново и Русе става по-изразена, въпреки малкия ръст и в другите три области от региона.

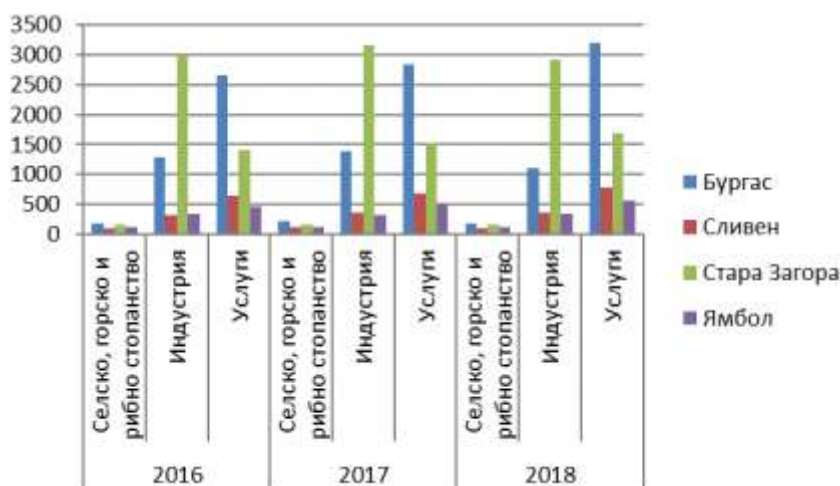
Фигура 2.21. БДС в областите в Североизточен регион по години и сектори в млн. лв.

Източник: НСИ

Независимо че Североизточният регион има значителен аграрен потенциал, участието на аграрния сектор в създадената брутна добавена стойност не показва напредък, като за 2018 година се наблюдава намаляване на стойностите и в четирите области от региона спрямо предходната 2017 г. И за изминалата година най-голям дял в създадената БДС продължава да е секторът на услугите. За 2018 година всички области увеличават дела си в сектора, като ръстът е между 1,11 – 1,15 пъти. Област Варна създава 66,7% от БДС на региона, при 66,6% за 2017 г.

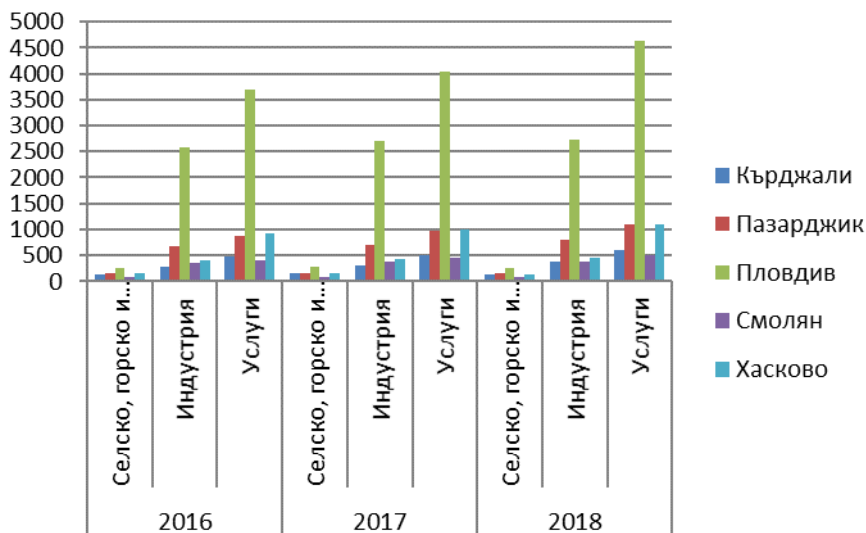
Фигура 2.22. БДС в областите от Югоизточен регион по години и сектори в млн. лв.

Източник: НСИ

Ако нещо прави впечатление за изминалата една година, това е намалението на създадената БДС и в първичния и вторичен сектор спрямо предходната 2017 година. Единствено сектор „Услуги“ бележи ръст, тенденция, която е характерна за периода 2010-2018 година.

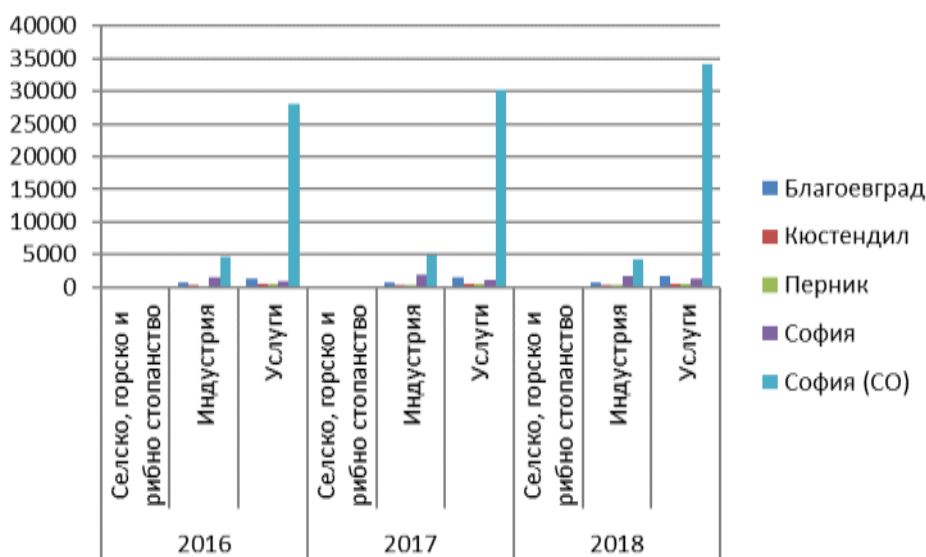
Фигура 2.23. БДС в областите от Южен централен регион по години и сектори в млн. лв.

Източник: НСИ

За изминалата една година (2017-2018) не са настъпили изменения в поведението на секторите на икономиката. Единствено област Смолян има леко намаление на създадената БДС за 2018 г. в първичния и вторичен сектор спрямо предходната 2017г. Във всички области на региона и през 2018 г. продължава лидерството на сектор „Услуги“. Запазва се неблагоприятното съотношение между трите сектора, което към 2018 г. е 6: 35: 59.

Фигура 2.24. БДС по области в Югозападен регион по години и сектори в млн. лв.

Източник: НСИ

В общ план може да се направи извода, че поведението на секторите към 2018 година е непроменено от това в предишните две години. За 2018 г., съпоставена с 2017 г. се наблюдава спад в създадената БДС във всички области от региона в аграрния сектор, а такъв има и във вторичния сектор (индустрия) в област София.

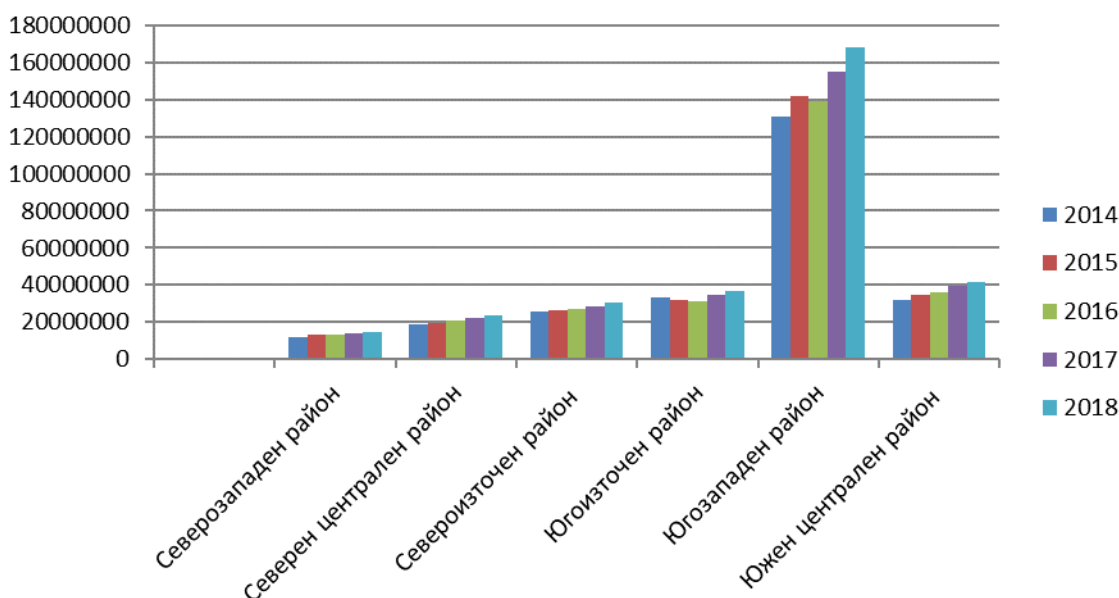
Дяловото участие на трите сектора (аграрен сектор/индустрия/услуги) е в съотношение 1,2:16,1:82,7. Водещ е третичният сектор (услуги), повлиян от изключително високите резултати на област София(СО). Областта е водеща и в сектор „индустрия“.

Изводите, които могат да се обобщят от направения анализ по показателя „брутна добавена стойност“ за периода 2013-2018 г. показват, че като производна на БВП, БДС повтаря картината от развитието на икономиката в териториален аспект. На национално ниво трайно водещ в изследваните години се очертава третичният сектор (услуги), следван от вторичния сектор (индустрия).

2.1.6 ПРИХОДИ ОТ ДЕЙНОСТТА

В настоящия анализ резултатите от изследването на *приходите от дейността* на предприятията (оперативна дейност и финансовите приходи¹¹) са обобщени и използвани за да се сравни икономическото състояние на областите и общините. Изследването на областите представя по-подробна картина на икономическите дейности (подотрасли).

Фигура 2.25. Приходи от дейност по региони 2014-2018 в хил.лв.

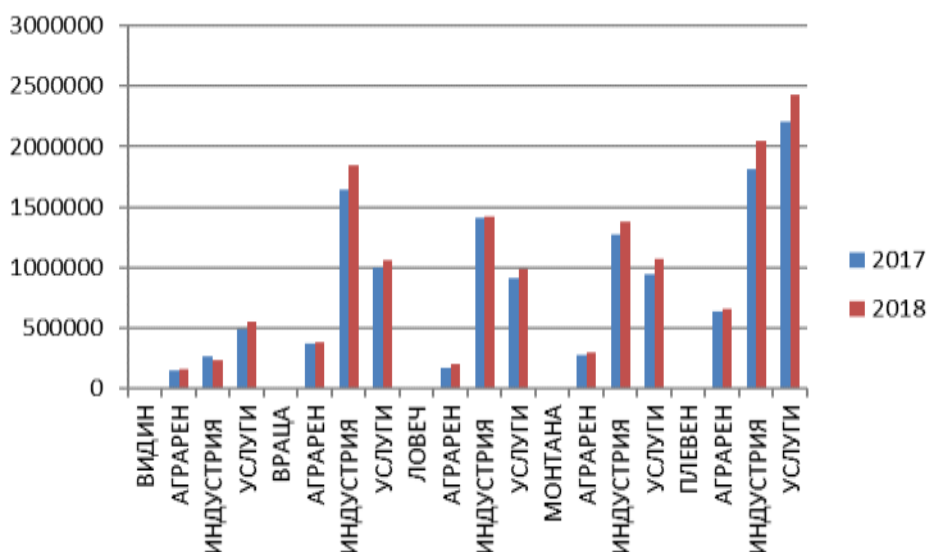

Източник НСИ

За изминалата една година приходите от дейност във всички региони са повишили своето парично изражение с различен размах.

¹¹ По методиката на НСИ, за показателя не се прилага базова година

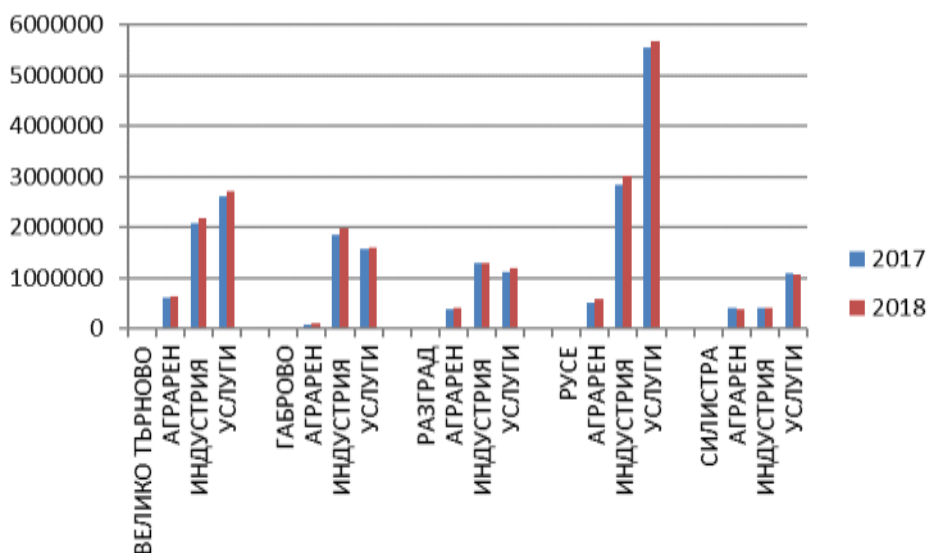
Фигура 2.26. Приходи от дейност в областите на Северозападен регион 2017-2018 г. (хил. лв.)

Източник: НСИ.

Състоянието на показателят по области от СЗР не говори за настъпили промени за периода 2017-2018 г. В три от областите – Враца, Ловеч и Монтана, за разглежданите години най-много приходи от дейност са акумулирани от сектора на „Индустрия“, който бележи нарастване. Запазена е и тенденцията сектор „Услуги“ да продължава да е водещ по приходи от дейност в областите Плевен и Видин.

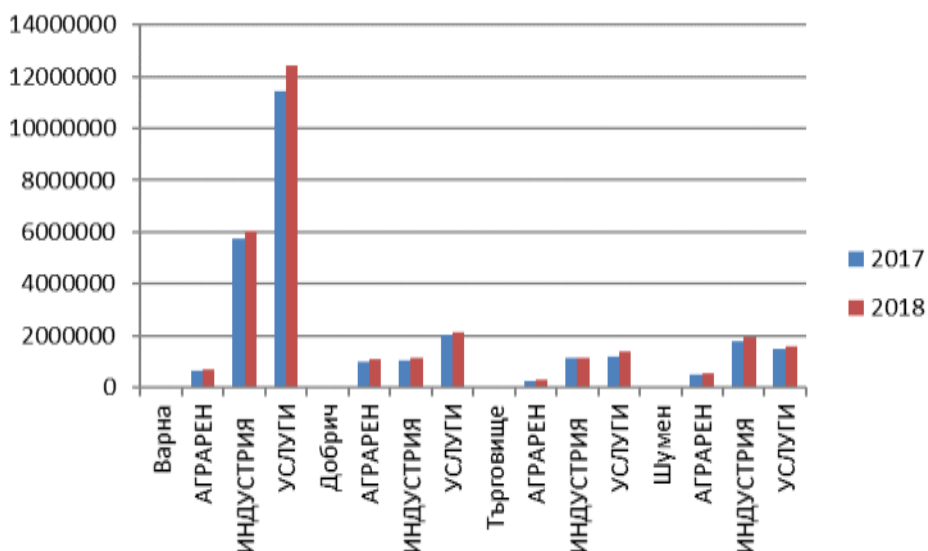
Фигура 2.27. Приходи от дейност в областите на Северен централен регион 2017-2018 г. – хил. лв.

Източник: НСИ

За анализираният едногодишен период, показателят „Приходи от дейност“ в областите от Северен централен регион е претърпял само стойностно изменение, като в област Силистра намалява в отраслите „Аграрен“ и „Услуги“.

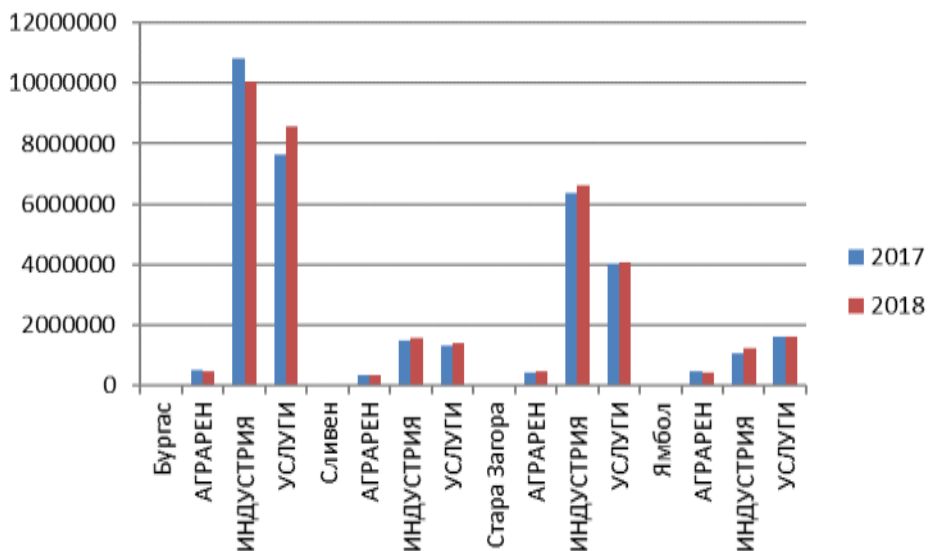
Фигура 2.28. Приходи от дейност в областите на Североизточен регион 2017-2018 г. – хил. лв.

Източник: НСИ

В областите на Североизточен регион водеща по отношение на индикатора „приходи от дейност“ е дейността в сектор „услуги“. Изключение прави само област Шумен.

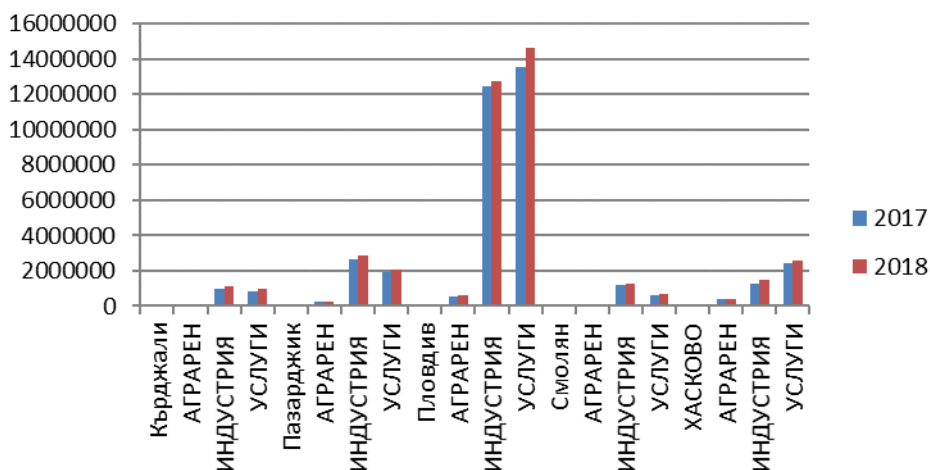
Фигура 2.29. Приходи от дейност в областите на Югоизточен регион 2017-2018 г. – хил. лв.

Източник: НСИ

В Югоизточен регион в три от областите – Бургас, Стара Загора и Сливен, водеща дейност по отношение на приходите продължава да е сектор „Индустрия“. В сектора на услугите водеща роля има област Бургас, дължаща се предимно на туризма и транспорта.

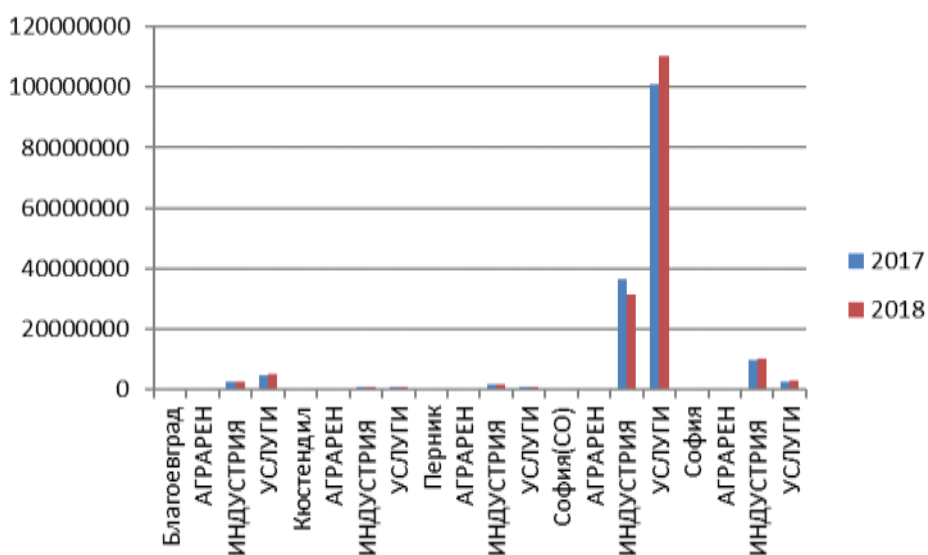
Фигура 2.30. Приходи от дейност в областите на Южен централен регион 2017-2018 г. – хил. лв.

Източник: НСИ

В Южен централен регион за периода 2017-2018 г. няма изменение в поведението на наблюдаваният показател. Паритет в стойностно изражение продължават да имат приходите от дейност от сектора на услугите. Изключение правят областите Кърджали, Пазарджик и Смолян, където превес има дейността в сектора на индустрията.

Фигура 2.31. Приходи от дейност в областите на Югозападен регион – 2017-2018 г. – хил. лв.

Източник: НСИ

Както и в другите пет региона и в Югозападния регион за изминалата една година не се наблюдават размествания по отношение място на сектора през 2018 г. спрямо 2017 г. Запазва се тенденцията в областите Перник и София приходите от дейността в сектор „Индустрия“ да

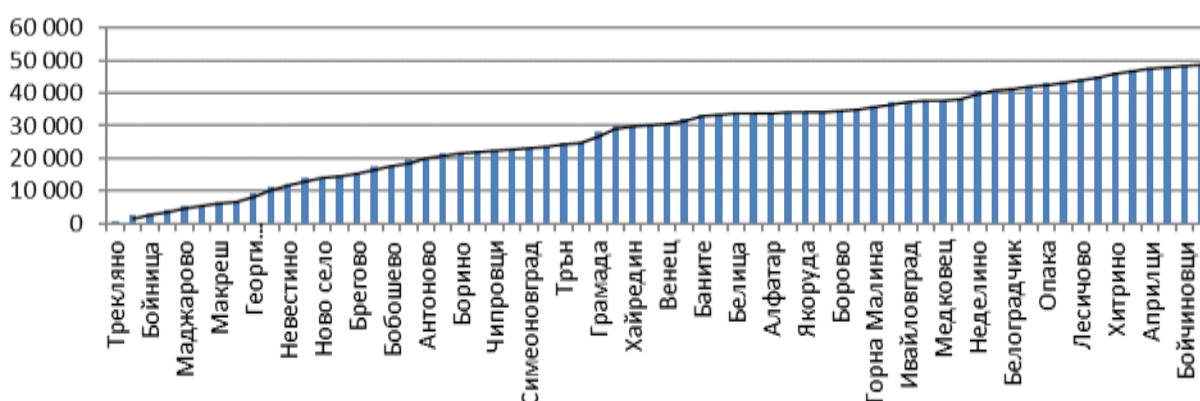
изпреварват тези от дейност „Услуги“. В другите три области – София(СО), Благоевград и Кюстендил преимуществов дял в приходите от дейност има сектора на услугите.

За анализа на приходите от дейност по общини, поради големия им брой, те са групирани в шест групи, в зависимост от величината на показателя в хиляди лева.

В първата група/стъпка по показателя „приходи от дейност“ със стойности от 0 до 49 999 хил. лв. за 2018 г. попадат 65 общини или с 5 по-малко от предходната 2017 г., като за изминалата отчетна една година има разместване в позициите на тези общини.

Най-ниски показатели имат общините Трекляно, Бойница и Маджарово а най-висок – Бойчиновци, Априлци и Хитрино. Повечето от тези общини са малки, с бързо намаляващо население и са разположени в националната периферия. Размахът между най-ниската и най-високата стойност на показателя за тази група е 48 085 лв, който е приблизително като този от 2017 година.

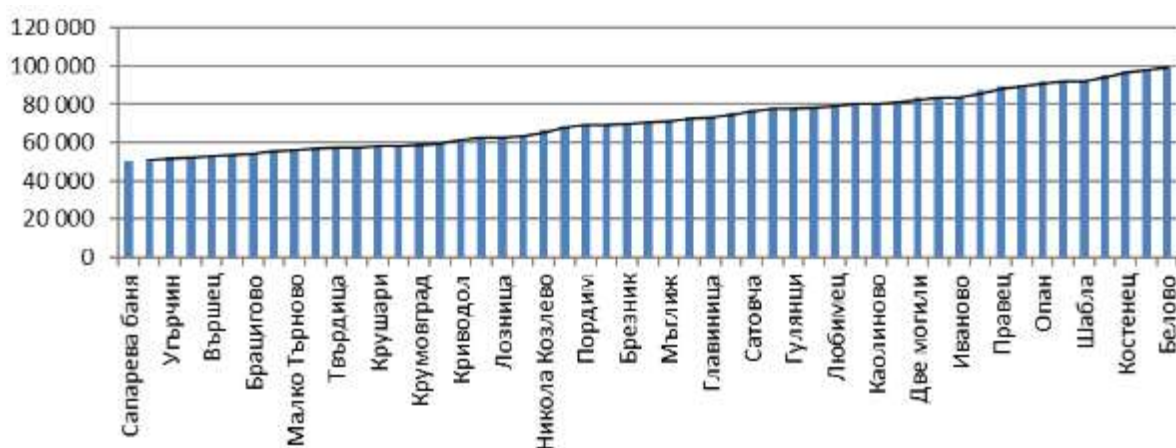
Фигура 2.32. Приходи от дейност от 0 до 49 999 хил. лв в общините от първата група

Източник: НСИ

Във втората група, с приходи от продажби между 50 000 и 99 999 хил.лвв попадат 51 общини, срещу 38 през 2017 г. като размахът е 49 000 лв. Разликата с предишният анализ е, че броят на общините, попадащи в тази група се е увеличил за сметка на нови общини от първа група, но и от седем отпаднали от трета група. В тази група последни са общините Сапарева баня, Угърчин и Вършец, а в началото са общините Белово, Костенец и Шабла.

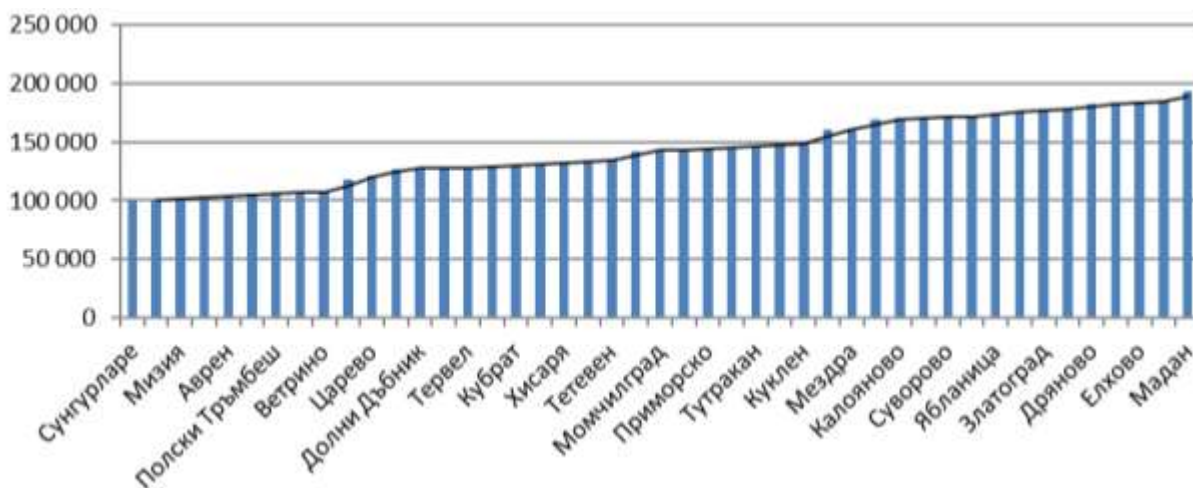
Фигура 2.33. Общини с приходи от дейност от 50 000 до 99 999 хил. лв.

Източник: НСИ

В третата група попадат общини с приходи от дейност между 100 000 хил. лв. и 199 999 хил. лв. Това са 45 общини (с три повече от 2017 г.), като с най-ниски резултати са общините Сунгурларе, Мизия и Аврен, а с най-високи показатели са общините Мадан, Елхово и Дряново.

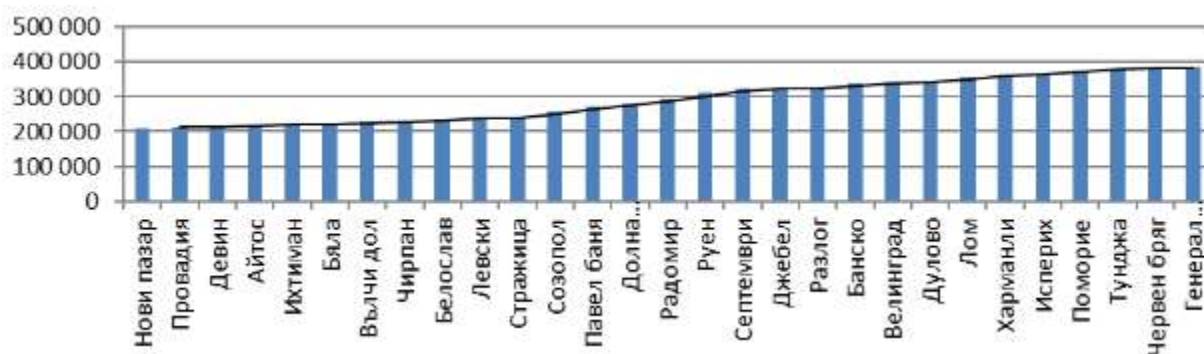
Фигура 2.34. Общини с приходи от дейност от 100 000 до 199 999 хил. лв.

Източник: НСИ

Четвъртата група обхваща 29 общини с приходи от дейност от 200 000 хил. лв. до 399 999 хил. лв. За 2018 година техният брой е с две по-малък от 2017 година. С най-високи стойности на показателя в тази група са общините Поморие, Тунджа, Червен бряг и Генерал Тошево.

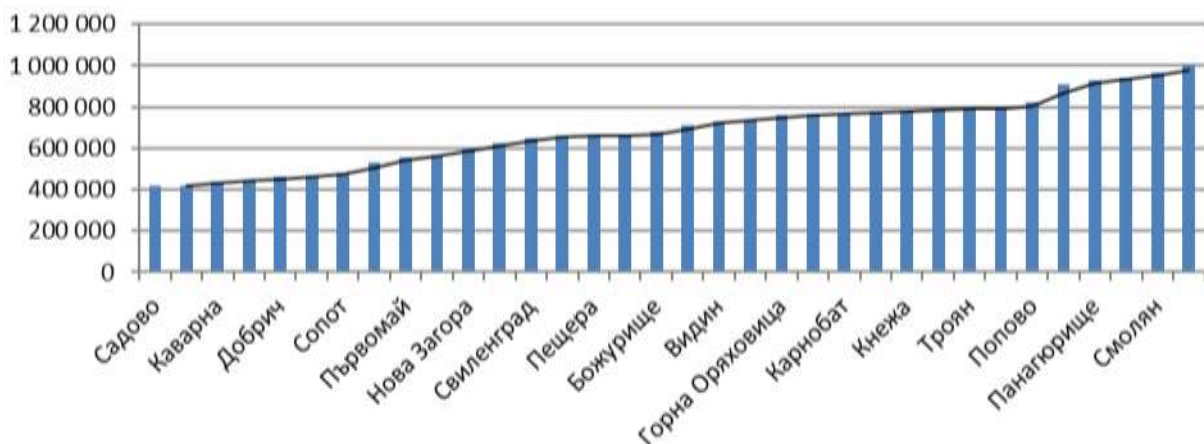
Фигура 2.34. Общини с приходи от дейност от 200 000 до 399 999 хил. лв.

Източник: НСИ

В петата група попадат 34 броя общини, отчели приходи от дейност от 400 000 до 999 999 хил. лв. и с изключение на 7 (през 2017 г. на 5) общини, надхвърлят приходи от над 500 000 хил. лв.

Фигура 2.35. Общини с приходи от дейност от 400 000 до 999 999 хил. лв.

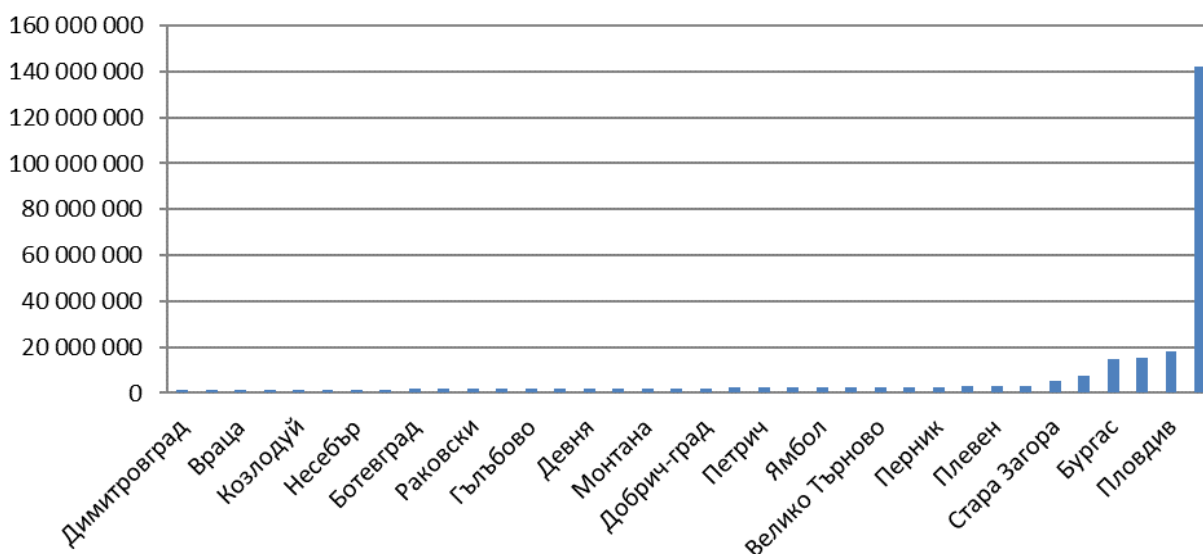

Източник: НСИ

С най-високи показатели в тази група са общините Смолян, Панагюрище и Попово.

Шестата група, последна група, обхваща 37 общини с приходи от дейност над 1 000 000 хил.лв. В около две трети от тези общини попадат и центрове на областите. По последни данни за 2018 г. най-ярко със стойностите на показателя „приходи от дейност“ се откроява Столична община, изпреварваща значително общините Пловдив, Варна, Русе и други.

Фигура 2.36. Общини с приходи от дейност над 1 000 000 хил. лв.

Източник: НСИ

Изводите, които могат да се систематизират от анализа на приходите от дейности по общини са следните:

- Най-голям дял в създадената БДС на равнище регион имат услугите. Тази дейност нараства през анализирания период за сметка на намаляване на относителния дял на индустрията и дейностите в селското и горското стопанство. В регионален план има силно изразен дисбаланс между Югозападен регион с 57% дялово участие в третичния сектор, което е от 5 до 10 пъти над дела на останалите региони.
- В сектор „Индустрия“ регионите са сравнително балансирани.
- В най-незавидно положение е аграрният сектор, който е с най-голямо териториално присъствие – 93% от националната територия и най-малко участие в създадената брутна добавена стойност в национален мащаб.

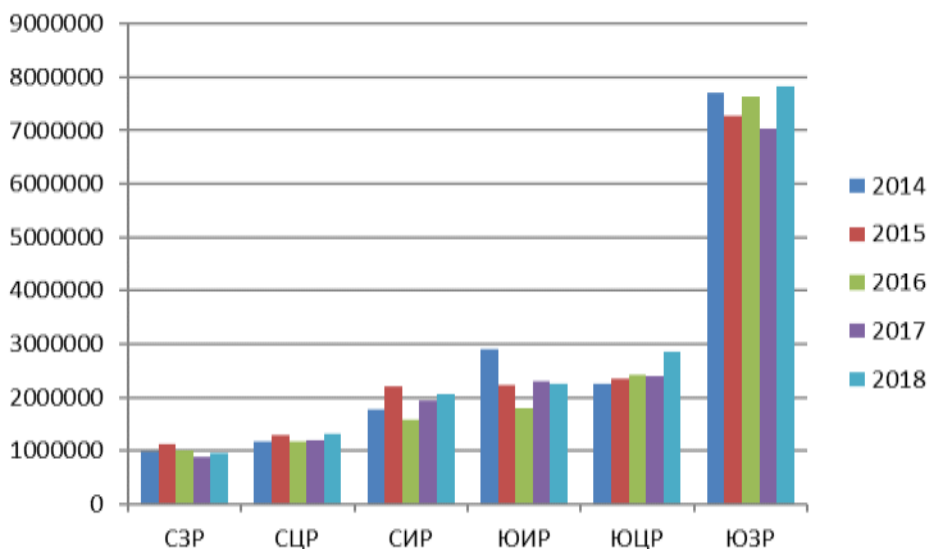
2.1.7 ДЪЛГОТРАЙНИ МАТЕРИАЛНИ АКТИВИ

Анализът на междурегионалните и вътрешнорегионалните различия в разходите и дълготрайните материални активи (ДМА) в България обхваща следните показатели:

- Разходи за придобиване на дълготрайни материални активи по региони за планиране от ниво 2 и области;
- Придобити дълготрайни материални активи по икономически дейности по региони за планиране от ниво 2 и области;

Анализът включва годините от 2014 до 2018 г. Трендът на разходите за придобиване на DMA на национално и регионално ниво са дадени в следващата графика.

Фигура 2.35. Разходи за придобиване на ДМА в регионите за планиране от ниво 2 за периода 2014-2018 г. в хил. лв.

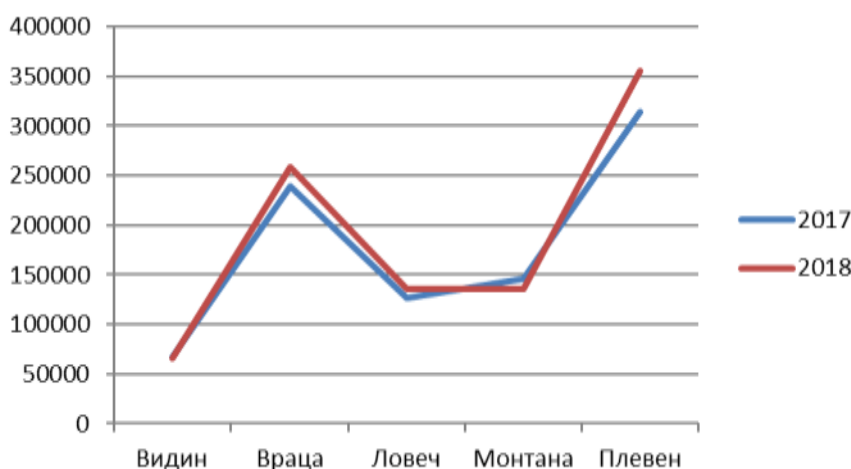
Източник: НСИ

Очевидна е разликата в разходите за придобиване на ДМА в разглежданите години между Югозападния регион и другите пет региона от ниво 2, която варира от 3 до 9 пъти. Тези разлики са и в основата на цялостното икономическо и социално развитие на регионите.

Съществува значителен размах в стойностите и на ниво 3 (област), както и по отношение на разходите за придобиване на ДМА в трите икономически сектора, което е показател за вътрешнорегионалните различия.

Водещи области по извършени разходи за придобиване на ДМА в Северозападен регион от ниво 2 и през 2018г. са областите Враца и Плевен.

Фигура 2.36. Разходи за придобиване на ДМА по области в Северозападен регион (2017-2018 г.) в хил. лв.

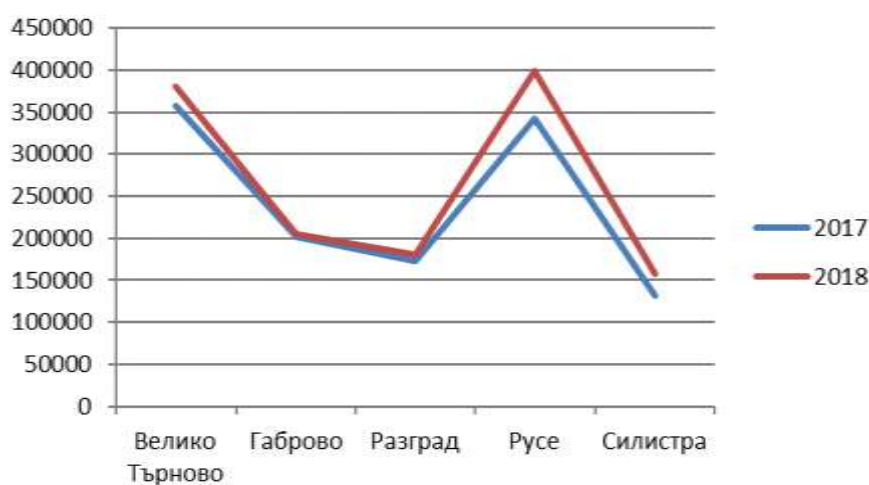
Източник: НСИ

През 2018 г. в Северозападния регион разходите за придобиване на ДМА по икономически дейности (сектори) запазват поведението си от 2017г., като в областите Видин, Плевен и Монтана те са преобладаващо в аграрния сектор, докато в областите Ловеч и Враца в водеща по разходи за придобиване на ДМА остава индустрията.

Разгледани в разрез – общини, по разходи за придобиване на ДМА за 2018 г, водещи по области са общините Видин и Кула (област Видин); Враца и Мездра (област Враца); Монтана и Лом (област Монтана); Троян и Ловеч (област Ловеч); Плевен и Кнежа (област Плевен).

Северен централен регион е регионът с постоянно по-високи стойности на разходите за придобиване на ДМА в областите Русе и Велико Търново.

Фигура 2.37. Разходи за придобиване на ДМА в Северен централен регион 2017-2018 г. в хил. лв.

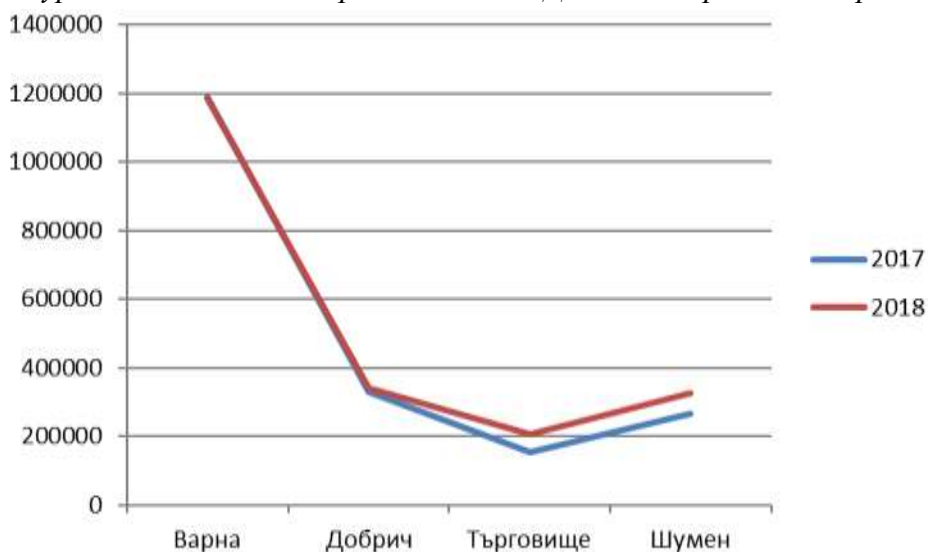
Източник: НСИ

В Северен централен регион разходите за придобиване на ДМА през 2018 г. в сравнение с 2017 г. отчетливо са нараснали най-много в областите Русе и Велико Търново, в които се наблюдава превес на разходите във вторичния сектор.

От общините, водещи по разходи за придобиване на ДМА за 2018 година в областите на Северен централен регион се открояват общините Велико Търново и Свищов (област В. Търново); Севлиево и Габрово (област Габрово); Русе и Ветово (област Русе); Разград и Исперих (област Разград) и Силистра и Дулово (област Силистра).

В **Североизточен регион** разходите за придобиване на ДМА, като част от анализирания показател за определяне степента на икономическо развитие през 2019 година отново се определят от доминанта, област Варна.

Фигура 2.38. Разходи за придобиване на ДМА в Североизточен регион 2017-2018 г. в хил. лв.

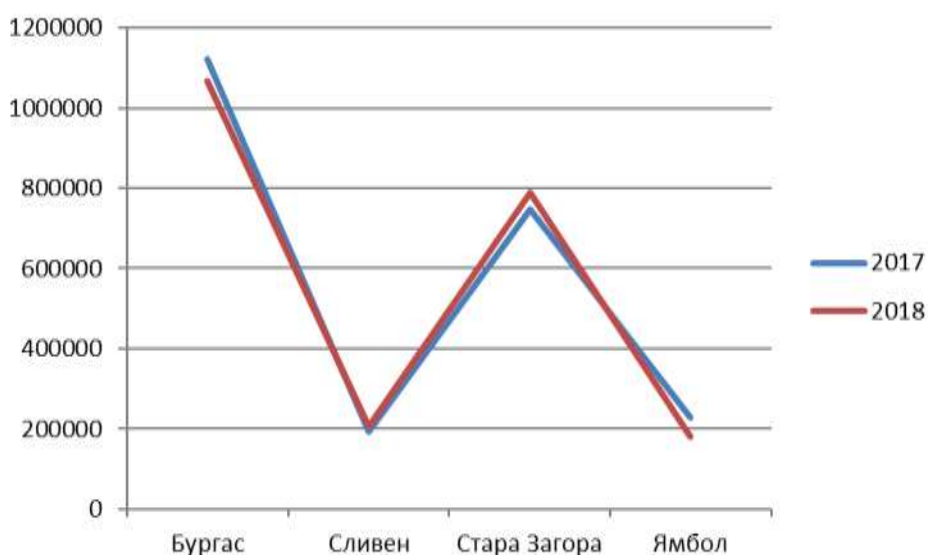

Източник: НСИ

В разрез общини, най-много разходи за придобиване на ДМА за 2018 година имат следните: общини Варна и Девня (област Варна); общини Добрич и Балчик (област Добрич); общини Шумен и Нови Пазар (област Шумен); общини Търговище и Попово (област Търговище).

За **Югоизточен регион** е характерно, че има изразена тенденция на колебания по отношение на разходите за придобиване на ДМА в изследваните години и те продължават и в краткия отрязък 2017-2018 година.

Фигура 2.39. Разходи за придобиване на ДМА по области в Югоизточен регион 2017-2018 г. в хил. лв.

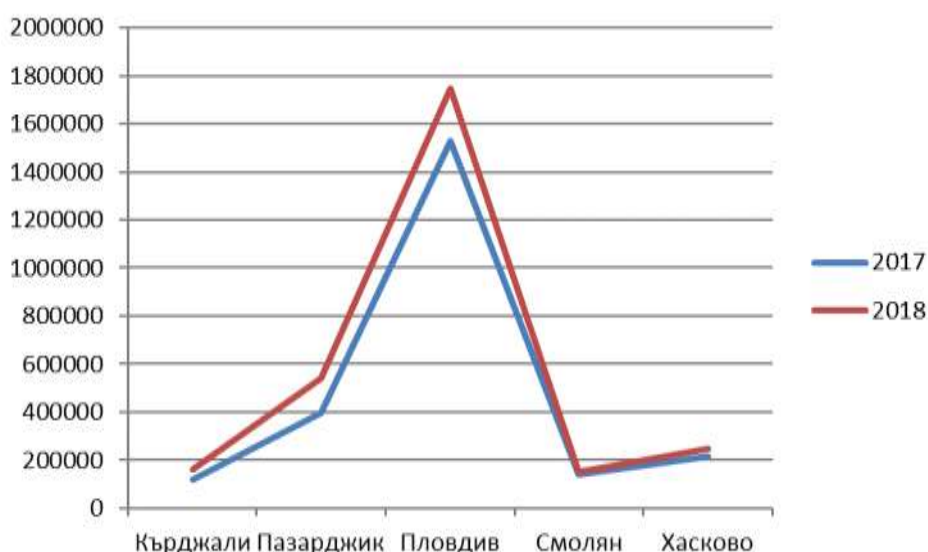

Източник: НСИ

Водещи общини по показателя „Разходи за придобиване на ДМА“ за 2018 г. по области са общините Бургас и Несебър (област Бургас); Стара Загора и Раднево (област Стара Загора); Сливен и Нова Загора (област Сливен); Ямбол и Тунджа (област Ямбол).

Южен централен регион е най-големият по площ регион в страната и един от трите региона, в обхвата на които има пет съставни области. И в този регион от анализа 2010-2017 се извява един доминант – област Пловдив. Тази доминация продължава и през 2018 година, през която областта е направила 11.4 пъти повече разходи за придобиване на ДМА от област Смолян.

Фигура 2.40. Разходи за придобиване на ДМА по области в Южен централен регион – 2017-2018 г. в хил. лв.

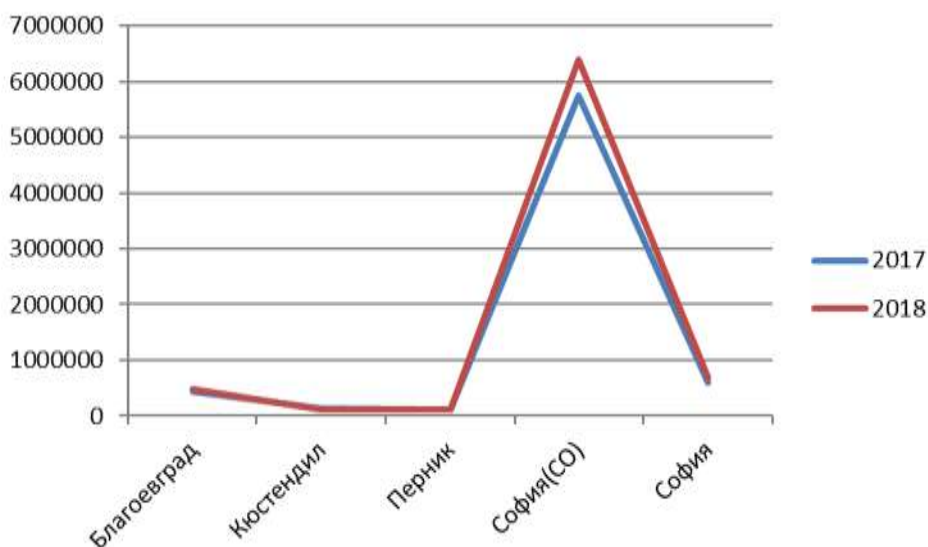

Източник: НСИ

Анализирани по общини в обхвата на областите на Южен централен регион, най-големи разходи за придобиване на ДМА се регистрират в: област Кърджали – общини Кърджали и Момчилград; област Пазарджик – общини Пазарджик и Панагюрище; област Пловдив – общини Пловдив и Марица; област Смолян – общини Смолян и Мадан; област Хасково – общини Хасково и Димитровград.

Югозападен регион и през 2018 година остава безспорен лидер по разглеждания показател, като тази му позиция се дължи на област София (СО).

Фигура 2.41. Разходи за придобиване на ДМА по области в Югозападен регион– 2017-2018 г. в хил. лв.

Източник: НСИ

Водещи общини по показателя „Разходи за придобиване на ДМА“ за 2018 г. в областите от Югозападен регион са Благоевград и Петрич (област Благоевград); Кюстендил и Дупница (област Кюстендил); Перник и Радомир (област Перник); Елин Пелин и Ботевград (област София).

Обобщените изводи от анализа на разходите за придобиване на ДМА в различните сектори и териториални единици за периода 2013-2018 г. са следните:

- След 2013 г. се наблюдава сравнително постоянен темп на нарастване на разходите за придобиване на ДМА в регионите от ниво 2, който се запазва с малки колебания и през 2018 година.
- Като много голяма трябва да се отчете разликата в разходите за придобиване на ДМА в разглежданите години между Югозападния регион и другите пет региона. Тази разлика диктува и цялостното икономическо и социално развитие на регионите.
- Вътрешно регионалните различия по наблюдавания показател също очертават една поляризирана картина. Една или две области в съответния регион доминират, а останалите изостават, в определени периоди значително. Не по-различни са и диспропорциите между общините в съставните области. Там, където икономическата активност е малка и разходите за придобиване на ДМА са ниски.
- Все още непубликуваните от НСИ разходи за придобиване на ДМА през 2019 г. със сигурност продължават тенденцията за нарастване, но през 2020 г. се очаква драстичен спад, съизмерим с нивата вероятно от 2016 година.

В национален и регионален план преобладават микрофирмите със средносписъчен състав на персонала до 10 души, които през 2018 г. съставляват 93.2% от общия брой предприятия, (при 92.53% през 2017 г.), следвани от тези с 10 до 49 заети лица с дял от 5.6% (6.2% за 2017 г.). Малките и средни предприятия реализират над 70% от БВП на страната.

По данни от 2017 г. активни са 347 730 предприятия, като създадените през същата година са 41 723 предприятия, а ликвидирани 41 611. Показателите от т.н. „Демография на предприятията“ показват устойчивостта на бизнеса, но проблем при тяхното отчитане е периода на отчитане (публикуване).

Друг интересно наблюдение е това на „фамилния бизнес“. За да се отчетат фирмени дейности като фамилен бизнес, трябва да е изпълнено едно от двете условия:

- Мнозинството от дяловете, които дават право на вземане на решение, са притежание на физическото лице, създало предприятието, и/или неговите съпруг(а), деца, родители и/или други преки наследници и поне един представител на семейството или рода участва официално в управлението на предприятието;
- Ако акции на предприятието се търгуват на борсата - физическото лице, създало предприятието, и/или неговите съпруг(а), деца, родители и/или други преки наследници, трябва да притежават (заедно) най-малко 25% от акциите, даващи право на глас и поне един представител на семейството или рода да участва официално в управлението на предприятието.

Това е най-старата форма на бизнес. Стопанските единици от тази категория могат да се отнесат към всички категории фирми, отнесени към броя на заетите.

Таблица 2.6. Основни параметри на фамилния бизнес

Регион / Област	2017			2018		
	Предприятия Брой на активните фамилни предприятия в година	заети лица Брой на заетите лица в съвкупността на активните фамилни предприятия в година	наети лица Брой на наетите лица в съвкупността на активните фамилни предприятия в год.	предприятия Брой на активните фамилни предприятия в год.	заети лица Брой на заетите лица в съвкупността на активните фамилни предприятия в год.	наети лица Брой на наетите лица в съвкупността на активните фамилни предприятия в год.
Общо за страната	104 584	104 584	104 584	104 584	104 584	104 584
Северозападен	9 106	9 106	9 106	9 106	9 106	9 106
Видин	1 301	1 301	1 301	1 301	1 301	1 301
Враца	1 921	1 921	1 921	1 921	1 921	1 921
Ловеч	2 803	2 803	2 803	2 803	2 803	2 803
Монтана	1 967	1 967	1 967	1 967	1 967	1 967
Плевен	1 114	1 114	1 114	1 114	1 114	1 114
Северен централен	10 823	10 823	10 823	10 823	10 823	10 823
Велико Търново	3 275	3 275	3 275	3 275	3 275	3 275
Габрово	1 552	1 552	1 552	1 552	1 552	1 552
Разград	3 434	3 434	3 434	3 434	3 434	3 434
Русе	1 326	1 326	1 326	1 326	1 326	1 326
Силистра	1 236	1 236	1 236	1 236	1 236	1 236
Североизточен	13 235	13 235	13 235	13 235	13 235	13 235
Варна	7 284	7 284	7 284	7 284	7 284	7 284
Добрич	2 799	2 799	2 799	2 799	2 799	2 799

Социално-икономически анализ на районите в Република България Трети етап. Част втора 56

Този документ е създаден в рамките на бюджетна линия BG16RFOP001-8.002- 0005 „Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие и от държавния бюджет на Република България.

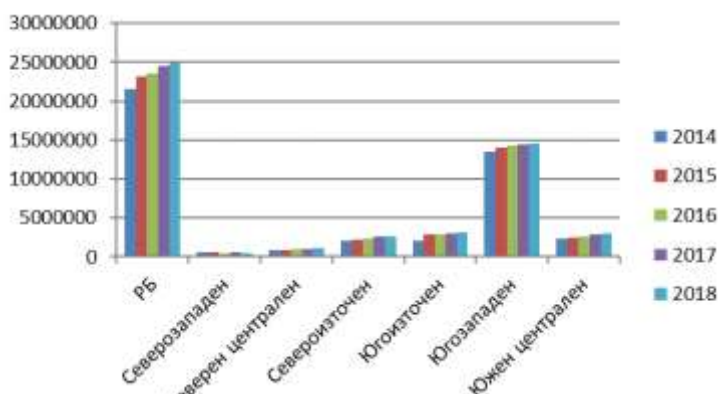
Регион / Област	2017			2018		
	Предприятия	заети лица	наети лица	предприятия	заети лица	наети лица
	Брой на активните фирмени предприятия в година	Брой на заетите лица в съвкупността на активните фирмени предприятия в година	Брой на наетите лица в съвкупността на активните фирмени предприятия в год.	Брой на активните фирмени предприятия в год.	Брой на заетите лица в съвкупността на активните фирмени предприятия в год.	Брой на наетите лица в съвкупността на активните фирмени предприятия в год.
Търговище	1 966	1 966	1 966	1 966	1 966	1 966
Шумен	1 186	1 186	1 186	1 186	1 186	1 186
Югоизточен	14 911	14 911	14 911	14 911	14 911	14 911
Бургас	6 915	6 915	6 915	6 915	6 915	6 915
Сливен	1 759	1 759	1 759	1 759	1 759	1 759
Стара Загора	1 604	1 604	1 604	1 604	1 604	1 604
Ямбол	4 633	4 633	4 633	4 633	4 633	4 633
Югозападен	35 268	35 268	35 268	35 268	35 268	35 268
Благоевград	1 230	1 230	1 230	1 230	1 230	1 230
Кюстендил	23 373	23 373	23 373	23 373	23 373	23 373
Перник	3 191	3 191	3 191	3 191	3 191	3 191
София	1 846	1 846	1 846	1 846	1 846	1 846
София (СО)	5 628	5 628	5 628	5 628	5 628	5 628
Южен централен	21 241	21 241	21 241	21 241	21 241	21 241
Кърджали	3 769	3 769	3 769	3 769	3 769	3 769
Пазарджик	10 235	10 235	10 235	10 235	10 235	10 235
Пловдив	1 593	1 593	1 593	1 593	1 593	1 593
Смолян	1 496	1 496	1 496	1 496	1 496	1 496
Хасково	4 148	4 148	4 148	4 148	4 148	4 148

Източник: НСИ

2.3 ЧУЖДЕСТРАННИ ПРЕКИ ИНВЕСТИЦИИ

Чуждестранни преки инвестиции (с натрупване) в предприятията от нефинансовия сектор са разгледани в национален аспект, региони за планиране от ниво 2 и области за периода 2014–2018 г. Изследването не е проведено на ниво община, тъй като такава статистика не се поддържа и не се изисква ¹².

Фигура 2.43. Чуждестранни преки инвестиции по региони за периода 2014-2018 г. с натрупване (хиляди евро)

Източник: НСИ

¹² Регламент (ЕС) 549/2013, относно Европейската система от национални и регионални сметки в ЕС

Още на фаза сравнение на региони за планиране от ниво 2, независимо от условно постоянното увеличение на ЧПИ по години и колебанието им в някои периоди, се открояват големи разлики между регионите. По данни на НСИ за 2018 г. Югозападен регион привлича 58.4% от ЧПИ, като на другия полюс е Северозападен регион с 1.9% от ЧПИ.

Междурегионалните и вътрешно регионалните различия, проличават най-добре при сравнение на ЧПИ на човек от населението (евро). Тази съпоставка визира периода 2014–2018 г.

Таблица 2.7. Чуждестранни преки инвестиции по региони и области за периода 2014-2018 г. на човек от населението в евро

Региони и области	2014	2015	2016	2017	2018
Общо за страната	2 996,53	3 237,91	3 310,24	3 471,64	3 5473,25
Северозападен	833,88	791,92	665,37	741,67	627,02
Видин	553,62	853,20	804,19	840,28	941,94
Враца	788,11	498,10	455,78	657,39	1 237,48
Ловеч	1 003,65	1 121,30	1 076,83	898,48	1 408,47
Монтана	245,56	199,40	274,58	288,86	413,78
Плевен	1 199,48	1 121,01	755,98	927,37	1 466,83
Северен централен	1 096,64	1 075,20	1 219,00	1 287,59	12 941,90
Велико Търново	436,58	496,76	608,34	560,50	1 637,58
Габрово	2 279,35	2 488,52	2 693,90	2 959,61	3 937,33
Разград	961,88	894,35	1 137,76	1 340,73	2 043,05
Русе	1 694,25	1 493,41	1 645,96	1 693,42	4 996,62
Силистра	276,16	254,34	291,95	325,73	327,31
Североизточен	2 204,22	2 405,52	2 512,35	2 751,27	30 030,28
Варна	3 544,07	3 723,54	3 776,97	4 121,88	21 769,43
Добрич	610,29	1 123,44	1 368,58	1 534,21	3 629,54
Търговище	1 703,20	1 777,12	1 998,88	2 176,64	3 265,65
Шумен	592,74	587,98	590,87	623,23	1 365,66
Югоизточен	1 943,56	2 752,35	2 722,15	2 869,74	37 290,55
Бургас	2 262,83	4 118,04	4 230,88	4 585,56	23 975,75
Сливен	481,21	472,06	654,41	739,19	1 880,23
Стара Загора	2 973,56	3 161,66	2 865,70	2 839,36	10 818,72
Ямбол	462,05	638,26	462,29	420,69	615,85
Югозападен	6 381,24	6 625,14	6 731,18	6 875,45	169 536,15
Благоевград	1 218,93	1 426,86	1 556,41	1 540,84	5 813,15
Кюстендил	340,11	333,51	354,21	353,28	499,98
Перник	1 723,75	1 426,01	1 507,30	1 667,49	2 317,47
София(СО)	941,15	965,34	992,68	1 104,62	16 170,86
София	49 043,00	51 087,35	52 144,94	53 163,68	144 734,69
Южен централен	1 589,98	1 701,42	1 801,26	2 005,47	34 846,13
Кърджали	946,71	1 165,20	1 015,16	1 695,17	3 395,19
Пазарджик	1 770,91	1 844,85	1 842,02	1 960,95	6 008,97
Пловдив	2 288,92	2 365,32	2 577,53	2 829,24	22 258,76
Смолян	659,53	744,29	765,47	772,91	1 055,15
Хасково	258,03	445,61	515,82	443,93	2 128,07

Източник: НСИ

Данните показват силните междурегионални и вътрешно регионални (между областни) различия. Величината на размаха по този показател между регионите от ниво 2 е 168909 евро. Не по-различно в процентно съотношение е състоянието на коефициента между отделните области в регионите от ниво 2.

Разгледани в аспект „Агрегирани номенклатури на икономическите дейности (A3)“, чуждестранните преки инвестиции в предприятията от нефинансовия сектор също показват различия в абсолютни стойности и времеви тенденции.

Таблица 2.8. Чуждестранни преки инвестиции в предприятията от нефинансовия сектор към 31.12.2018 г. (хиляди евро)

Сектор	2014	2015	2016	2017	2018
Първичен сектор - Селско, горско и рибно стопанство	170 668,2	113 253,0	83 911,7	67 990,1	53 692,7
Вторичен сектор - индустрия	8 501 043,2	8 622 955,6	8 558 314,8	8 943 923,5	10 039 791,8
Третичен сектор	11 557 695,6	11 774 820,9	12 696 086,1	13 057 946,0	14 826 104,8

Източник: НСИ

Основните изводи от прегледа на ЧПИ могат да се резюмират както следва:

- На национално ниво, обемът на ЧПИ с натрупване, макар и бавно има явна тенденция на повишаване. Разгледани в годишен план има изразени колебания.
- Продължава тенденцията на силно изразена диференциация на ЧПИ в регионите от ниво 2, която се задълбочава през последните години. Това се дължи както на ниска икономическа активност и/или липса на достатъчно подготвен кадрови потенциал в някои случаи, така и на транспортна и/или инфраструктурна ограниченост.
- Най-реална картина по отношение на ЧПИ, дава показателят ЧПИ на човек от населението, който показва, че дори при прогресивно намаляване на населението на дадена област или регион от ниво2, стойността на показателя е много ниска.

2.4 НАУЧНО-ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА И РАЗВОЙНА ДЕЙНОСТ¹³

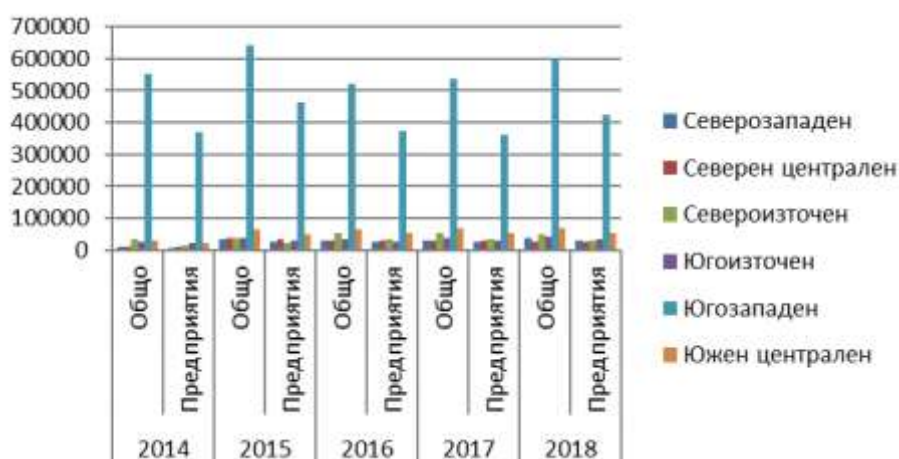
Развитието на научно-изследователската и развойна дейност (НИРД) е особено важно както за повишаването на обема от знания и за развитието на творчеството и иновациите, така и за повишаването на общата производителност на икономиката, за постигането на висок и устойчив темп на икономически растеж в дългосрочен план.

Динамиката в развитието на този вид дейност е проследена при използване на показателите „разходи за научноизследователска и развойна дейност“, „персонал, зает с научноизследователска и развойна дейност“ и по-специфичното наблюдение „достъп на предприятията до интернет, в т.ч. широколентов интернет“ на национално равнище.

Проследявайки динамичния ред 2014–2018 година на разходите за научно- изследователска дейност се налага изводът, че на национално ниво и през 2018 г. продължава положителна тенденция на ръста в паричен еквивалент.

¹³ Регламент за изпълнение (ЕС) № 995/2012 на Комисията от 26 октомври 2012 година за определяне на подробни правила за прилагането на Решение № 1608/2003/ЕО на Европейския парламент и на Съвета относно създаването и развитието на статистически данни на Общността в научно-технологичната област. Национално законодателство: Закон за статистиката; Национална статистическа програма.

Фигура 2.44. Разходи за НИРД 2014-2018г. хил.лв.

Източник: НСИ

Негативни са тенденциите при разглеждане на междурегионалните и вътрешно регионалните различия. Съотношението на разходите за НИРД през 2018 г. по региони показва продължаваща диспропорция – в Югозападен регион те съставляват 72,8% от всичките в страната. На другият полюс е Северен централен регион с 3.2%.

Показателно за големите различия на регионите от ниво 2 в сферата на разходите за НИРД е и сравнението със създадения БВП.

Таблица 2.9. Разходи за НИРД, отнесени към БВП в %

Регион	2014	2015	2016	2017	2018
Общо за страната	7,93	9,52	7,72	7,43	7,56
Северозападен	0,14	0,37	0,31	0,31	0,34
Северен централен	0,13	0,42	0,32	0,30	0,24
Североизточен	0,40	0,40	0,54	0,50	0,45
Югоизточен	0,33	0,41	0,36	0,38	0,38
Югозападен	6,57	7,20	5,50	5,26	5,50
Южен централен	0,36	0,73	0,69	0,68	0,63

Източник: НСИ

Общ положителен факт за всички региони за планиране от ниво 2 е, че за анализирания период, разходите за НИРД, отнесени към БВП се увеличават, но въпреки това остават само 0.75% от БВП за 2017 г. Не са преодолены и междурегионалните различия, чийто размах се движи от 0,31 до 1,23.

По данни за 2018 г., общият брой на заетите в НИРД е 34 610 души. Над 58 % от всички заети са в ЮЗР, а най-малко - 5%, в Северозападен регион. Независимо от някои колебания в годините, налице е трайно увеличаване на броя на заетите в НИРД в периода 2014-2018 г.

Таблица 2.10. Персонал, зает с НИРД 2014-2018 г. по статистически региони и пол

Регион		2014		2015		2016		2017		2018	
		Общо	От тях жени	Общо	От тях жени	Общо	От тях жени	Общо	От тях жени	Общо	От тях жени
Общо	СЗР	880	429	1 374	589	1 479	661	1 396	627	1 746	708
	СЦР	1 932	890	2 299	1 115	1 896	902	2 120	1 004	2 326	1 078
	СИР	3 019	1 601	3 314	1 829	3 199	1 684	3 388	1 711	3 673	1 918
	ЮИР	1 683	852	2 211	998	2 256	986	2 119	964	2 578	1 117
	ЮЗР	15 585	7 737	17 349	8 167	20 066	9 716	18 837	9 098	20 401	9 599
	ЮЦР	2 385	1 253	3 044	1 469	3 410	1 469	3 361	1 627	3 886	1 703
Предприятия	СЗР	759	263	864	322	852	326	1 134	390
	СЦР	398	188	800	387	735	341	922	409	1 107	471
	СИР	722	283	785	256	722	227	900	353
	ЮИР	406	117	1 100	344	1 074	345	1 011	353	1 362	445
	ЮЗР	..	1 729	6 586	2 426	8 290	3 270	8 015	3 259	9 473	3 622
	ЮЦР	..	257	1 389	527	1 817	581	1 592	546	1 973	569
Държавен	СЗР	488	272	450	250	432	246	468	258
	СЦР	141	81	97	56	95	52	94	48	93	48
	СИР	709	414	643	381	645	379	634	364	716	384
	ЮИР	315	208	245	170	292	170	297	176
	ЮЗР	6 928	3 988	6 766	3 790	6 676	3 870	6 634	3 769	6 608	3 734
	ЮЦР	544	378	512	305	504	298	510	305	537	317
Висше образование	СЗР
	СЦР	1 393	621	1 402	672	1 066	509	1 104	547	1 126	559
	СИР	1 939	1 097	1 937
	ЮИР	890	471	813	437
	ЮЗР	4 135	1 943	3 822	..	5 066	2 558	3 999	1 994	4 201	2 184
	ЮЦР	1 243	618	1 137	..	1 059	579	1 220	756	1 331	794

Източник: НСИ

Анализът на разпределението на персонала, зает с НИРД по сектори показва, че 42% от заетите работят в обособени отдели в предприятия от нефинансовата сфера, 27,5% в държавни институти и 29,7 в сферата на висшето образование. Наблюденията в сферата на НИРД отчитат и дела на Иновативните предприятия, включващи в дела си и предприятията с технологични иновации и предприятията с нетехнологични иновации. Делът на тези предприятия в национален план е сравнително висок – 27,2%. Предимно това са предприятия в индустрията и най-вече големи предприятия с персонал над 250 заети – 81,9%.

Наблюдението на достъпа на предприятията до интернет (фиксирана широколентова връзка) по статистически данни показва добри резултати. Близко 94% от всички предприятия с персонал над 10 души имат налична такава. Водещи са големите и много големите фирми.

В основата на изоставането в сферата на научноизследователската и развойна дейност са нарушените връзки между науката, образованието и бизнеса, закриването на много научни лаборатории към университетите в началото на 1990-те години, ниското заплащане на изследователския труд и състоянието на научноизследователската инфраструктура.

Обобщените изводи за научноизследователската и развойната дейност в периода 2010-2019 г. показват следното:

- За изминалите години не са преодоляни силните различия в регионален план по показателя разходи за НИРД. Най-ниски са разходите за НИРД в Северозападния регион – 4,6%, при 71% в Югозападния регион. Аналогично е съотношението на разходите за НИРД към БВП, размахът е от 0,23 до 1,23. Положителна тенденция е, че 70% от всички разходи на национално ниво са направени в производствената сфера, което е важно условие за иновативност и конкурентоспособност.
- Трайна е тенденцията за увеличаване на броя на персонала, зает с НИРД. За последните осем години той се е увеличил 1,5 пъти. Положителното при това нарастване е, че голяма част от този персонал реализира своята дейност в производствената сфера. В същото време продължава задълбочаване на различията в регионите от ниво 2, като ясно се отличават двата полюса – най-ниско ниво на заети в НИРД в Северозападен регион и най-високо в Югозападен регион.
- Осигуреността с широколентов интернет в предприятията от нефинансовата сфера е много добра, но се отчита по-слабото му използване в цялостния производствен и управленски процес.
- Все още не се използва достатъчно потенциала на университетските звена и лаборатории, и в допълнение на слабите връзки на научноизследователската дейност с образованието, за България е характерна и слабата връзка с производствената сфера и бизнеса. Университетите имат неоползотворени възможности за включване на по-голям брой студенти в изследователската си дейност, които като ведомствени или държавни стипендианти, след завършване на образованието си да се вляят в икономическата сфера.

2.5 ИНДУСТРИАЛНИ ЗОНИ И КЛЪСТЕРИ

„Национална компания индустриални зони“ ЕАД, управлява четири действащи зони – Свободни зони Русе, Видин и Свиленград и „Варна-запад индустриална зона“, като едноличен собственик на 100% от капитала и развива пет допълнителни индустриални терена в градовете Божурище, Бургас, Карлово, Телиш (Плевен) и Варна. В напреднал стадий на развитие са Икономическа зона София-Божурище, където са привлечени над 32 инвеститори и инвестиции в размер 520 млн.лв. В „Индустриален и логистичен парк Бургас“ НКИЗ е собственик на 51%

от капитала, а община Бургас на останалите 49%. Двете най-активни зони са тези в Русе и Видин.

„Свободна зона Русе“ ЕАД¹⁴ е създадена през 1988 г. като експортен център, който предоставя данъчни и митнически облекчения на фирмите, опериращи на територията ѝ. Разположена е в близост до важни комуникационно-транспортни направления, Дунав мост и най-голямото речно пристанище Русе на обща площ от 370 235 m²; има 30 000 m² застроена площ и 20 000 m² открити складови площи. Предлага услуги за складиране и съхранение на стоки и възможности за изграждане на дистрибуционни центрове, за осъществяване на претоварни операции, швартоване и бункероване на плавателни средства, оформяне на транспортни и митнически документи, представителство и консултации по действащото законодателство. Изгражда се интермодален терминал за да се разшири обхвата на предлаганите транспортни услуги.

„Свободна зона Видин“ ЕАД¹⁵ е създадена през 1988 г. и с разпореждане на Министерски съвет № 103/30.12.1994 г. е преобразувана в еднолично акционерно дружество, което през 2009 г. минава към Министерството на икономиката и енергетиката. Тази зона също е разположена на пресечната точка на важни комуникационно-транспортни направления, свързващи страната с Европа, на две граници, в непосредствена близост до Дунав мост 2, до товарно пристанище и корабен терминал. Общата площ на зоната е 308 627 m², застроена площ - 7 450 m²; разполага с 203 000 m² открити складови площи, 2 600 m² производствени и логистични халета и свободни терени за строителство на площ от 165 991 m². На територията ѝ се осъществяват дейности по складиране и съхранение на внесени необмитени стоки, предназначени за износ; товарно-разтоварни дейности и транспортно обработване на необмитени стоки; представителство и посредничество, организиране производство на стоки и извършване на услуги предназначени за износ; зареждане на кораби и други транспортни средства, които извършват международни превози.

„Свободна зона Свиленград“ ЕАД¹⁶ е разположена на пресичането на важни комуникационно-транспортни направления, свързващи страната с Европа, Турция и Гърция. Общата площ на зоната е 70 000 m², застроената площ 4 130 m², а откритите складови площи са 2 500 m². Дружеството осъществява дейности по организация на изграждането, експлоатацията и стопанисването на зоната, товарене, разтоварване и транспортно обработване на необмитени стоки, внесени с предназначение за износ; складиране и съхраняване на внесени необмитени стоки; сортиране, маркиране, пакетиране, разфасоване на стоки за износ, представителство и посредничество, производство на стоки и извършване на услуги, предназначени за износ; туристическа, транспортна и спедиторска дейност в страната и чужбина.

„Варна запад индустриална зона“ ЕАД е разположена в близост до пристанище Варна-Запад и до летище Варна, с обща площ 399 000 m². Предметът на дейност е изграждане, управление

¹⁴ <http://www.freezone-rousse.bg/>

¹⁵ <http://freezonevidin.bg/node/42>

¹⁶ <http://nciz.bg/>

и развитие на индустриални зони, отдаване под наем и продажба на дълготрайни активи, консултантска, комисионна, рекламна, маркетингова дейност, представителство и посредничество, както и други производствени и търговски дейности.

„Индустриален и логистичен парк - Бургас“ АД е разположен в северната промишлена зона на гр. Бургас, в близост до товарна железопътна гара и до пристанище Бургас. Зоната има стратегическо положение, поради близостта ѝ до важни транспортни направления и коридори, и поради връзките с пазарите на Балканския полуостров, Черноморския басейн, Източна и Централна Европа, Близкия и Далечен Изток. Тя предлага модерна складово-логистична база, открити и закрити площи за товарене, разтоварване, складиране, съхранение на стоки за реекспорт, импорт и транзит. Предметът на дейност е изграждане, управление и развитие на индустриални зони, отдаване под наем и/или продажба на дълготрайни активи, общо управление на зоната, консултантска, комисионна, рекламна, маркетингова дейност, представителство и посредничество, както и други производствени и търговски дейности. Сред основните стратегически цели на дружеството е привличането на местни и чуждестранни инвеститори и насърчаване на инвестициите в сектори с висока добавена стойност.

Зоните извън Национална компания индустриални зони ЕАД също имат трайно присъствие в териториален и икономически аспект, а именно:

„Тракия икономическа зона“ (ТИЗ) е промишлено-търговска зона в района на Пловдив и един от най-големите икономически проекти в България. Заема площ от 10 700 000 m², от които 3 250 000 m² са застроени. Зоната обхваща шест индустриални зони около Пловдив, където са реализирани проекти за над 1 млрд. евро от български и чуждестранни компании. Към 2015 г. в ТИЗ работят над 12 000 души. В нея са включени следните индустриални зони:

- Търговско-индустриална зона Марица е създадена през 1996 г. с площ 5 000 дка и с основна специализация машиностроене, електроника, хранително-вкусова промишленост и логистика.
- Индустриална зона Раковски е създадена през 2005 г. на площ от 1 000 дка при с. Стряма в община Раковски. На нейната територия се развиват дейности в областта на автомобилостроенето, битовата химия, текстила, логистиката, хранително-вкусовата промишленост и енергийното оборудване.
- Промислено-търговска зона Куклен е обособена през 2008 г. в гр. Куклен на площ от 1 000 дка със специализация в металургията, машиностроенето, химическата промишленост, автомобилостроенето и логистиката.
- Агроцентър Калояново е разположен на площ от 800 дка за развитие на биологично земеделие.
- Високотехнологичен иновационен парк Тракия е на площ от 2 600 дка и е създаден за развитие на земеделие и хранително-вкусова промишленост.

- Образователен и високотехнологичен парк Пловдив е на площ от 600 дка. Разположен е в града и на негова територия са обособени терени за иновативни производства и за развитие на високи технологии.

Индустриална зона Загоре, в гр. Стара Загора е в процес на реализация. Площта ѝ е 115 дка, като има възможност за разширение с допълнителни 159 дка.

Индустриален парк Шумен, в гр. Шумен е създаден върху терен с площ 2 400 дка. Осигурено е поетапно развитие. В момента в него работят 1000 души в над 18 компании с разнородна насоченост.

Индустриална зона Кърджали има изготвен проект на НКИЗ (2018 г.) за развитие на терен от около 100 дка.

В периода 2018-2019 година Компанията в партньорство с местните власти е подписала Меморандуми за сътрудничество с цел развитие на „ад хок“ проекти за изграждане на нови индустриални паркове на териториите на различни общини: Благоевград, Бургас, Враца, Горна Оряховица, Казанлък, Кюстендил, Перник, Сандански, Сливен, също и с Областна администрация Ловеч.

Клъстерите в България имат над двадесет годишна история. През 2009 г. за първи път се обединяват в Асоциация на бизнес клъстерите¹⁷, основана от осем от най-активните клъстери в този период. Между членовете на тази асоциация са:

Аутомотив Клъстер България (АКБ) е създаден през юли 2012 г. за да представлява интересите на автомобилните производители, доставчици и организации, които предоставят услуги в областта на автомобилната индустрия. Към момента АКБ се състои от 54 национални и международно признати компании с над 47 000 служители в България.

Български мебелен Клъстер е създаден през 2009 г. и обединява 38 мебелни фирми, дизайнерски студия и образователни институции и 3 000 заети лица.

Индустриален клъстер „Средногорие“, създаден през 2005 г. като обединение на 38 фирми за да развива партньорството с частния сектор, човешкия капитал и икономиката в района на Средногорието.

Клъстер „Зелена синергия“ е създаден през 2011 г. и обединява знанията и опита на 34 фирми и организации, разработващи и промотиращи възобновяемите енергийни източници и оползотворяването на добитата от тях енергия, опазването на околната среда и природните ресурси.

Клъстер „Зелен Транспорт“ е сдружение на 20 юридически и физически лица, учредено в края на 2011 г. в гр. София. Дейността му е насочена изключително към развитието на интермодалния товарен и пътнически транспорт в България.

¹⁷ <https://abclusters.org>

Клъстер „Информационни и комуникационни технологии Пловдив“ (ИКТ) е създаден през 2012 г. в гр. Пловдив за да подпомага и развива сътрудничеството между фирми, учебни заведения и държавни институции в областта на информационните и комуникационни технологии и да създава условия за повишаване на конкурентоспособността им.

Клъстер „Хоризонтално интегрирани технологии и системи“ е създаден през 2006 г. В него членуват 20 фирми, развиващи дейност в сферата на финансовото управление и счетоводството, трудовото право и заетостта.

Клъстер „Мехатроника и Автоматизация“ през 2006 г. обединява дейността на 35 фирми, насочена към разработване, внедряване, сервиз на мехатронни изделия в областта на индустриалното производство.

Морски клъстер България е създаден през 2005 г. и членува в Европейската мрежа на морските клъстери. Той обединява около 20 члена, между които МСП, неправителствени организации, образователни институции, научно-изследователски и развойни организации. Фирмите в клъстера развиват управленски, логистични, спедиторски, проектантски, научно-изследователски, юридически, контролни, образователни и квалификационни дейности в областта на морската икономика.

Черноморски енергиен клъстер обединява 20 представители на бизнеса, научните среди и неправителствения сектор в областта на енергийната ефективност и възобновяемите енергийни източници.

Българска национална асоциация „Етерични масла, парфюмерия и козметика“ е единствен официален представител на 120 производители и търговци на етерични масла; производители и дистрибутори на парфюмерия, козметика и тоалетни принадлежности; производители и доставчици на суровини, опаковки и оборудване за индустрията.

Индустриален клъстер „Електромобили“ (ИКЕМ) е регистриран през 2009 г. с участието на 7 фирми, развиващи дейност в областта на електрическата мобилност. През 2014 г. се обявява за национална браншова организация за електрическа мобилност, която работи за създаване на национална зарядна инфраструктура, за електромобилна конверсия, за развитие на нови производства и за усъвършенстване на законодателството в тази сфера.

Според ИАНМСП¹⁸, клъстерите у нас за класифицирани като:

- „Развити“ – в него попадат - Аутомотив Клъстер България, Български мебелен клъстер, Индустриален клъстер Средногорие и Сдружение български клъстер „Телекомуникации“;
- „Развиващи се“ : Браншова асоциация полимери, Българска асоциация на износителите на вино, Е Бизнес Клъстер, Заваряване и заваръчни технологии, Здравен туризъм – България, Инвеститори в зарядна инфраструктура и електрически превозни средства, Индустриален клъстер, Електромобили, Индустриален клъстер Подземна

¹⁸ Изпълнителна агенция за насърчаване на малките и средни предприятия

инфраструктура, Информация, Знание, Възможности, Клиентех България, Клъстер Айтос, Клъстер зелена синергия, Национален клъстер за интелигентни транспортни и енергийни системи, Черноморски енергиен клъстер и др.;

- „В начален етап“ – 31 клъстера, между които Биосинергия, Българска асоциация за метални конструкции и металообработване, Електро технологии и електротехника, Клъстер за развитие на сателитни комуникации и сателитна телекомуникация, Клъстер Микроелектроника и индустриални електронни системи и други;
- „Некатегоризирани“ – към тази категория спадат : АФЕУ Асоциация на фирмите за електронни услуги, Природни ресурси, Медицински клъстер и още девет субекта.

2.6 РАЗВИТИЕ НА ТУРИЗМА

Туристическата политика на България се провежда от сложна йерархична структура от институции на всички нива – национално, регионално, областно и общинско. Водещи документи за формиране на туристическата политика са Законът за туризма и актуалната секторна стратегия. Последната предвижда въвеждане на Европейската система от туристически показатели (European Tourism Indicator System - ETIS), която е базирана на 27 основни и 40 допълнителни индикатора и е въведена от ЕК през 2013 г.

В оперативния планов документ на МТ „Годишна програма за националната туристическа реклама за 2020 г.“ (изработен към м. юли, 2019 г.) е заложена мисия с оптимистично съдържание, което би следвало да се преследва и година по-късно, независимо от неочакваната криза, блокирала напълно сектора:

Утвърждаване на България като целогодишна туристическа дестинация с добре разпознаваем висококачествен продукт и преодоляване на сезонността. Изграждане на дългосрочен имидж на България като модерна, сигурна и богата на възможности европейска дестинация, увеличаване броя на туристическите посещения на български и чуждестранни туристи, както и приноса на туризма към БВП на страната.

Статистическата информация за наблюдение на туристическия сектор у нас се свежда до набор от ежегодно наблюдавани количествени показатели, включващ туристическата суперструктура и нейния капацитет, реализираните нощувки и приходите от тях. Базовите показатели позволяват пресмятане и на редица производни величини, носещи и качествени характеристики (използваемост на настанителната база, продължителност на престоя, дял на чуждестранните туристи и много други). Така на настоящия етап анализът се ограничава само до набора от показатели на текущата национална статистика. Следва да се отбележи, че местата за настаняване с по-малко от 10 легла не са обект на статистическо наблюдение, което лишава туристическите дестинации от възможността да получават пълна и вярна картина за развитието на туризма в тях.

Освен това, отчитайки факта, че развитието на туризма е обвързано с официално приет документ, в който България е разделена концептуално на девет туристически района, анализът се съобразява с това райониране и не конвертира данните за статистическите региони.

2.6.1 ТУРИСТИЧЕСКО РАЙОНИРАНЕ

Обособяването на туристическите райони отчита наличието на туристически ресурси и цели формиране на регионални туристически продукти и осъществяване на регионален маркетинг и реклама. Към края на 2019 г. туристическите райони имат сформирани органи за управление (ОУТР), но районирането все още е само секторна пространствена концепция без практически дейности, свързани с популяризирането на районите и развитието им като самостоятелни дестинации в рамките на дестинация „България“. Може да се очаква, че с активна и последователна политика, туристическото райониране ще започне да изпълнява пространствена основа за ефективно организиране на туристическите ресурси в конкурентни регионални туристически продукти. В оперативния планов документ от 15.04.2020 г. „Цели на администрацията на Министерството на туризма за 2020 г.“ са заложили пакет от организационни, информационни, обучителни и изследователски мерки за постигане на целта „Създаване на условия за устойчиво развитие на туристическите райони“ до края на настоящата година.

Фигура 2.45. Схема на туристическо райониране

Източник: Концепция за туристическо райониране на България, 2014 г.

Обхватът на туристическите райони е представен с включените в района общини и това осъществява връзката с административно-териториалните нива:

Таблица 2.11. Териториален обхват на туристическите райони в България

Район	Области и общини
1. Район Дунав	Област Велико Търново – общини Павликени, Полски Тръмбеш, Свищов, Сухиндол. (4)
(67 общини)	Област Видин – общини Видин, Белоградчик, Бойница, Брегово, Грамада, Димово, Кула, Макреш, Ново село, Ружинци. (10)

Район	Области и общини
	Област Враца – общини Борован, Бяла Слатина, Козлодуй, Мизия, Оряхово, Хайредин. (6) Област Ловеч – община Летница. (1) Област Монтана – общини Бойчиновци, Брусарци, Вълчедръм, Лом, Медковец, Якимово (6) Област Плевен – общини Плевен, Долна Митрополия, Долни Дъбник, Белене, Гулянци, Искър, Кнежа, Левски, Никопол, Пордим, Червен бряг. (11) Област Разград – общини Разград, Завет, Исперих, Кубрат, Лозница, Самуил, Цар Калоян. (7) Област Русе – общини Русе, Борово, Бяла, Ветово, Иваново, Две могили, Сливо поле, Ценово. (8) Област Силистра – общини Силистра, Алфатар, Тутракан, Главиница, Дулово, Кайнарджа, Ситово. (7) Област Търговище – община Търговище, Опака, Попово. (3) Област Шумен – Венец, Каолиново, Никола Козлево, Хитрино. (4)
2. Район Стара планина (32 общини)	Област Бургас – община Сунгурларе, (1) Област Велико Търново – общини Велико Търново, Горна Оряховица, Елена, Златарица, Лясковец, Стражица. (6) Област Видин – община Чупрене. (1) Област Враца – общини Враца, Криводол, Мездра, Роман. (4) Област Габрово – общини Габрово, Дряново, Севлиево, Трявна. (4) Област Ловеч – общини Ловеч, Троян, Априлци, Луковит, Тетевен, Угърчин, Ябланица. (7) Област Монтана – общини Монтана, Берковица, Вършец, Георги Дамяново, Чипровци. (5) Област Сливен – община, Котел. (1) Област Търговище – общини Антоново, Омуртаг. (2) Област Шумен- община Върбица. (1)
3. Район София (23 общини)	Област Кюстендил – общини Кюстендил, Невестино, Трекляно, Бобов дол. (4) Област Перник – общини Перник, Брезник, Земен, Ковачевци, Радомир, Трън. (6) Област София (столична община) – Столична община (1) София област – общини Ботевград, Божурище, Горна Малина, Елин Пелин, Годеч, Драгоман, Етрополе, Ихтиман, Костинброд, Правец, Своге, Сливница. (12)
4. Район Тракия (35 общини)	Област Пазарджик – общини Пазарджик, Пещера, Лесичово, Септември. (4) Област Пловдив – общини Пловдив, Брезово, Калояново, Кричим, Марица, Перушица, Раковски, Садово, Първомай, Стамболийски, Съединение. (11) Област Стара Загора – общини Стара Загора, Братя Даскалови, Гълъбово, Нова Загора, Опан, Раднево, Чирпан. (7) Област Хасково – общини Хасково, Димитровград, Любимец, Минерални бани, Свиленград, Симеоновград, Стамболово, Харманли, Тополовград. (9) Област Ямбол – общини Ямбол, Елхово, Стралджа, Тунджа. (4)
5. Район Долина на розите (19 общини)	Област Пазарджик – общини Панагюрище, Стрелча. (2) Област Пловдив – общини Карлово, Хисаря, Сопот. (3) Област Сливен – общини Сливен, Твърдица. (2) София област – общини Антон, Златица, Пирдоп, Чавдар, Копривщица, Мирково, Челопеч. (7) Област Стара Загора – общини Николаево, Мъглиж, Павел баня, Гурково, Казанлък. (5)
6. Район Рила- Пирин (23 общини)	Област Благоевград – общини Благоевград, Банско, Белица, Гоце Делчев, Гърмен, Кресна, Петрич, Разлог, Сандански, Сатовча, Симитли, Струмяни, Хаджидимово, Якоруда. (14) Област Кюстендил – общини Бобошево, Дупница, Кочериново, Рила, Сапарева баня. (5) Област Пазарджик – община Белово. (1) София област – общини Самоков, Долна баня, Костенец. (3)
7. Район Родопи (27 общини)	Област Кърджали – общини Кърджали, Джебел, Черноочене, Кирково, Крумовград, Момчилград. (6) Област Пазарджик – общини Батак, Брацигово, Велинград, Ракитово. (4) Област Пловдив – общини Асеновград, Куклен, Родопи, Лъки. (4) Област Смолян – общини Смолян, Чепеларе, Баните, Борино, Девин, Доспат, Златоград, Неделино, Мадан, Рудозем. (10) Област Хасково – общини Ардино, Ивайловград, Маджарово. (3)
8. Район Варненско	Област Варна – общини Аврен, Аксаково, Белослав, Бяла, Варна, Ветрино, Вълчи дол, Девня, Долни Чифлик, Дългопол, Провадия, Суворово. (12)

Район	Области и общини
Черноморие (25 общини)	Област Добрич – общини Добрич, Добрич-селска, Балчик, Генерал Тошево, Каварна, Крушари, Тервел, Шабла. (8) Област Шумен – общини Шумен, Велики Преслав, Каспичан, Нови пазар, Смядово. (5)
9. Район Бургаско Черноморие (13 общини)	Област Бургас – общини Бургас, Айтос, Болярово, Камено, Карнобат, Малко Търново, Несебър, Поморие, Приморско, Руен, Созопол, Средец, Царево. (13)

Източник: Концепция за туристическо райониране на България, 2014 г

Концентрацията и качеството на туристическите ресурси по райони, както и наследените продуктови особености, обуславят съответната основна и разширена специализация, препоръчана от специалистите в Концепцията за туристическо райониране на България:

Таблица 2.12. Основна и разширена специализация на туристическите райони

Туристически район	Основна специализация	Разширена специализация
Район Дунав	Културен и круизен туризъм	1. Културно-исторически туризъм 2. Речен круизен туризъм 3. Приключенски и екотуризъм 4. Градски развлекателен и шопинг туризъм 5. Винен и кулинарен туризъм 6. Религиозен и поклоннически туризъм
Район Стара планина	Планински и културен туризъм	1. Планински пешеходен и рекреативен туризъм 2. Културно-исторически, фестивален и творчески 3. Приключенски и екотуризъм 4. Селски туризъм 5. Религиозен и поклоннически туризъм 6. Планински Ски туризъм
Район Долина на розите	Здравен и културен туризъм	1. Балнеотуризм, СПА и уелнес туризъм 2. Културно-исторически и фестивален туризъм 3. Приключенски и екотуризъм 4. Планински пешеходен и рекреативен туризъм 5. Винен туризъм
Район Тракия	Културен и винен туризъм	1. Културен туризъм (всички видове) 2. Винен туризъм 3. Делови туризъм (MICE) 4. Градски развлекателен и шопинг туризъм 5. Здравен туризъм (всички видове) 6. Приключенски и екотуризъм
Район Родопи	Планински и селски туризъм	1. Планински туризъм (всички видове – ски, пешеходен, рекреативен) 2. Селски туризъм 3. Балнеотуризм, СПА и уелнес туризъм 4. Приключенски и екотуризъм 5. Културно-исторически и фестивален туризъм 6. Религиозен и поклоннически туризъм
Район Рила-Пирин	Планински и религиозен туризъм	1. Планински туризъм (всички видове – ски, пешеходен, рекреативен) 2. Религиозен и поклоннически туризъм 3. Приключенски и екотуризъм 4. Балнеотуризм, СПА и уелнес туризъм 5. Културно-исторически и фестивален туризъм 6. Винен туризъм
Район София		1. Делови туризъм (MICE) 2. Културен туризъм (всички видове)

Социално-икономически анализ на районите в Република България Трети етап. Част втора 70

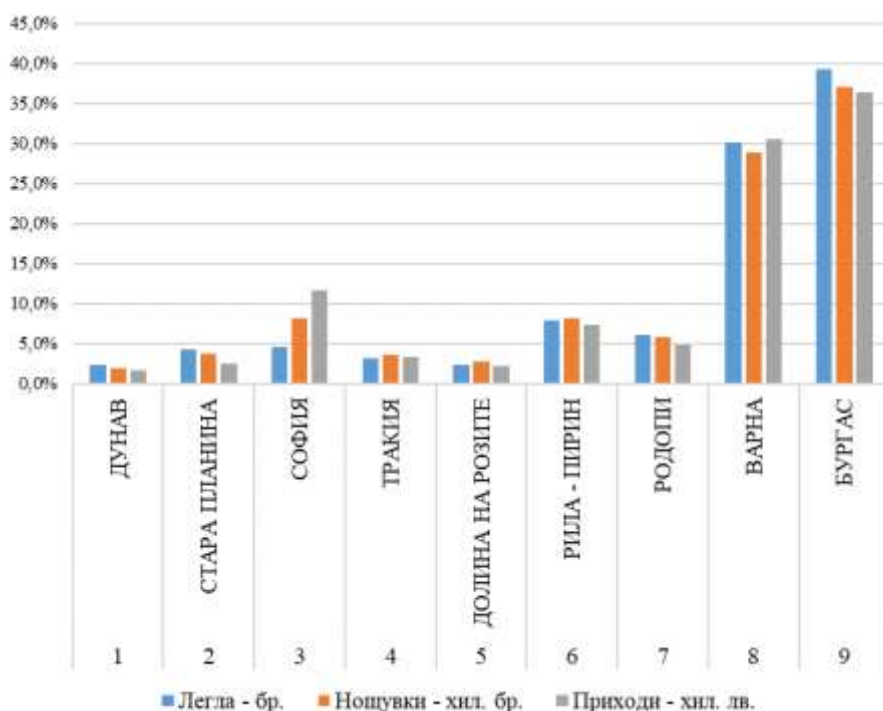
Този документ е създаден в рамките на бюджетна линия BG16RFOP001-8.002- 0005 „Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие и от държавния бюджет на Република България.

Туристически район	Основна специализация	Разширена специализация
	Делови и културен туризъм	3. Планински туризъм (всички видове) 4. Здравен туризъм (всички видове) 5. Религиозен и поклоннически туризъм 6. Приключенски и екотуризм
Район Варненско Черноморие	Морски и спортен туризъм	1. Морски рекреативен туризъм 2. Спортен туризъм 3. Културно-исторически и фестивален туризъм 4. Делови туризъм (MICE) 5. Здравен туризъм (всички видове) 6. Екотуризм
Район Бургаско Черноморие	Морски и културен туризъм	1. Морски рекреативен туризъм 2. Културен туризъм (всички видове) 3. Приключенски и екотуризм 4. Здравен туризъм (всички видове) 5. Селски туризъм 6. Религиозен и поклоннически туризъм

Източник: Концепция за туристическо райониране на България, 2014 г.

По данни на НСИ от 2019 г., пространствената структура на ресурсите и реализацията им в сектора е концентрирана по Черноморското крайбрежие – 69,5% от леглата, 66,0% от нощувките, 66,9% от приходите. Тази структура е наследена и традиционно установена през последните няколко десетилетия:

Фигура 2.46. Легла, нощувки, приходи – дялове по туристически райони, 2019 г.

Източник: НСИ, обработка НЦТР

2.6.2 ТУРИСТИЧЕСКИ РЕСУРСИ

България е сред европейските страни, разполагащи с много природни и културно-исторически ресурси, осигуряващи потенциал за развитие на разнообразни форми на туризъм. Същевременно, при отчитане на някои качествени характеристики, като туристическа атрактивност, съхраненост, значимост, транспортна достъпност, в сравнение с водещи туристически държави в Европа, потенциалът на българските ресурси е с по-скромни стойности.

Общият брой на културно-историческите туристически ресурси в България се оценява на около 40 хиляди. По този показател страната ни се нарежда на трето място в Европа след Италия и Гърция. Най-значимите туристически ресурси в тази група притежават различен статут на институционална закрила и са включени в системата на „100-те национални туристически обекта“. Ниската степен на съхраненост и лоша транспортна достъпност не позволяват реализиране на ценностния потенциал на повечето обекти. България има най-слаби позиции в сравнение с конкурентите по отношение на паметници в списъка на UNESCO. В Гърция броят на такива обекти е 16, следвана от Турция (12), Австрия (9) и България (7).

Значима група ресурси за България са и *природните туристически ресурси*. Тяхната гъстота е много висока в планинските и полупланински територии, където са обособени територии със специален природозащитен статут по смисъла на Закона за защитените територии и екологичната мрежа „Натура 2000“. В страната има над 4 хил. пещери, от които 9 са благоустроени за туристически посещения. Подчертано изразена туристическа функция имат някои живописни речни проломи. Туристическа атрактивност притежават и множество скални феномени.

От голямо значение за българския туризъм са *минералните води*. Находищата на минерална вода са над 240 бр., а сондажите и каптажите – над 800 бр.¹⁹ Значим туристически потенциал съдържат и речните ресурси. С особено значение за развитието на круизни пътувания е р. Дунав, която е и единствената плавателна река. Останалата част от речната мрежа се ползва предимно за спортно-развлекателни дейности. В допълнение към водните ресурси с туристически потенциал, България има около 400 езера и 2 200 язовира, някои от които с добре развита туристическа функция.

Най-значимото водно-туристическо богатство на страната е Черно море, осигуряващо доминиращия продукт “морски туризъм”. Сериозни проблеми създават едни от най-активните свлачища в района на Каварна, Балчик, Варненския откос на Франгенското плато, няколко локализации по Странджанското крайбрежие. Съществен проблем е и дисбалансът между прекомерното антропогенно натоварване и капацитета на природния ресурс и техническата инфраструктура.

Биологичните ресурси имат важна роля в изграждането на природно-териториалния комплекс от системата на рекреацията и туризма у нас. Видовото разнообразие на флората и фауната

¹⁹ <http://www.voda.bg/news-12/info-723>

стои в основата на атрактивния ландшафт на България, който създава предпоставки за развитие на екологичен, селски, ловен и орнитоложки туризъм. По данни от НСИ, в страната има 55 резервата, 364 природни забележителности, 3 национални и 11 природни парка. Общият брой на защитените територии и обекти е 1 012, а защитените видове са 574.

Министерството на туризма поддържа три публични регистъра за туристическите ресурси и туристическата суперструктура на България – Национален туристически регистър (местата за настаняване, заведенията за хранене и развлечения, туроператори и туристически агенти, туристически сдружения, организации за управление на туристически райони, туристически информационни центрове, балнеолечебни, СПА, уелнес и таласотерапевтични центрове), Регистър на туристическите атракции и Регистър на туристическите фестивали и събития.

Регистърът на туристическите атракции съдържа над 3 500 обекта. Съпоставянето с резултатите от дейността на сектора установява сериозно разминаване между броя на регистрираните туристически атракции и туристическата дейност в дадена локализация. Например:

- 46 общини нямат регистрирани нощувки, но имат регистрирани атракции (Кирково – 34 атракции, Стражица – 22, Тополовград – 16);
- 12 общини имат регистрирани нощувки без да имат регистрирани атракции (за 2019 г. - Дългопол – 9 404 нощувки, Сърница – 1672);
- Броят на нощувките за 1 регистрирана туристическа атракция варира от 367 297 за Несебър (при 20 бр. атракции) и 181 818 бр. за Балчик (при 11 атракции) до 2 бр. за Венец при 52 регистрирани атракции!
- Общо в 58 общини няма регистрирани нощувки към края на 2019 г., включително 14 общини без регистрирани атракции и нощувки.

Възможно е някои туристически атракции да са по – рядко посещавани поради липса на подходящо място за настаняване и/или недостатъчна степен на развитие на самата туристическа дестинация, но в същото време възниква въпросът дали регистърът за туристически атракции наистина е запълнен само с истински такива или съдържа и много обекти, които имат теоретичен потенциал, но не са реален туристически ресурс. Друга причина за коментираните констатации е фактът, че статистиката не наблюдава местата за настаняване с по-малко от 10 легла, а в много от дестинациите основната част са именно такива.

Фестивалите и събитията също представляват значим потенциал за развитие на туризъм. Регистърът на туристическите фестивали и събития съдържа близо 1 300 записа. От тях с международно значение са 99, с национално – 358, с регионално – 279 бр. Останалите са с общинско и с местно значение. И тук стои въпросът доколко “туристически” са всички регистрирани фестивали и събития.

Пространственото разпределение на туристическите ресурси на страната се характеризира с висока степен на припокриване и териториална близост на природните и културни обекти.

Тази географска специфика е важно конкурентно предимство при създаването на туристическите продукти. Това дава възможност за комбиниране на различни рекреационни дейности във времето и пространството, възможност за преодоляване на сезонността и повишаване на използваемостта на туристическата суперструктура.

2.6.3 ТУРИСТИЧЕСКА ИНФРАСТРУКТУРА И СУПЕРСТРУКТУРА

Туристическата инфраструктура включва три основни елемента: достъп и комуникации до туристическото място, комуникации в самото туристическо място и общи елементи, без които не могат да се предоставят основните и допълнителни услуги.

Туристическата суперструктура е в основата на целия туристически продукт, тъй като тя обединява специфичните материални условия за предоставяне на всички основни и допълнителни услуги. Тя се разделя на следните разновидности:

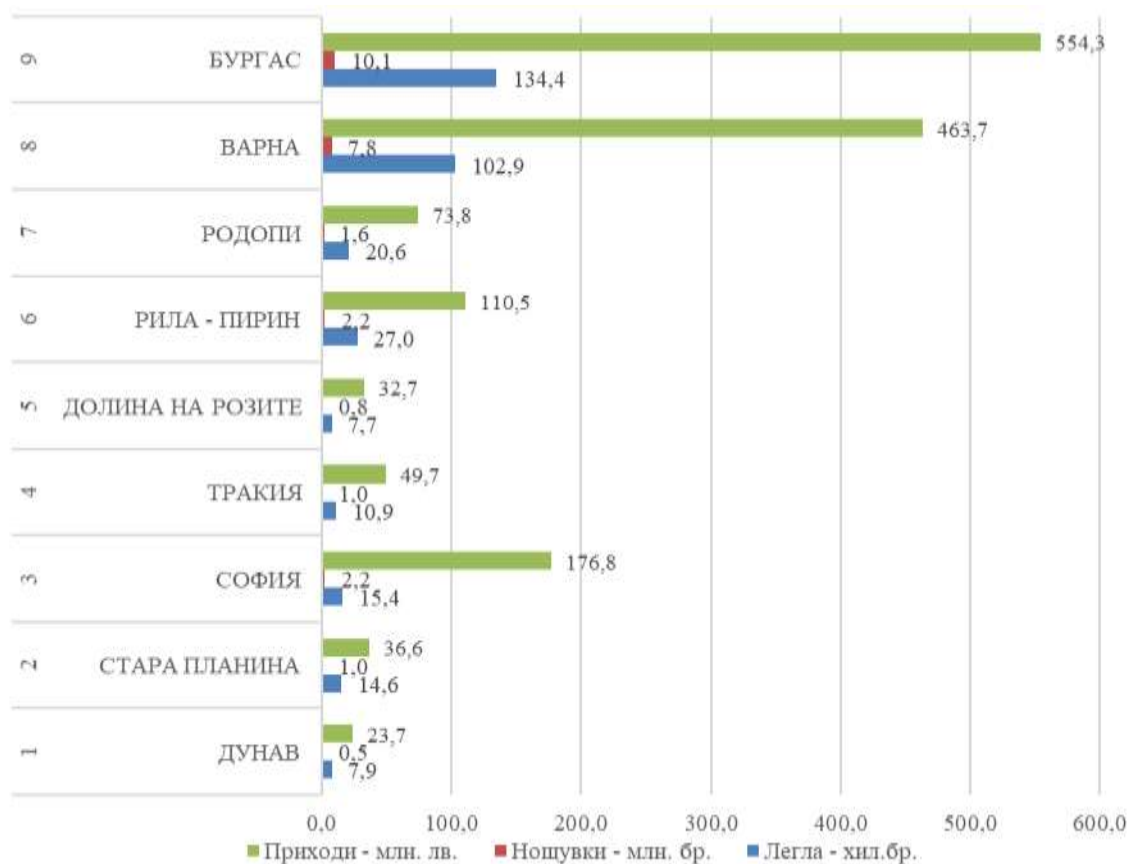
- Хотелиерска суперструктура – основна (хотели, мотели) и допълнителна (ваканционни селища, къмпинги и др.). Хотелската база е водеща в определяне на туристическия капацитет на територията.
- Ресторантската суперструктура - параметрите ѝ зависят от хотелиерската база.
- Посредническата суперструктура осъществява пазарните връзки между приемащите територии (предоставящите туристическите продукти) и тези, от които се генерират туристическите потоци.
- Търговската суперструктура - свързана е с продажбата на стоки и се развива в тясна зависимост от специфичното туристическо търсене.
- Суперструктура на допълнителни услуги - спортна, медицинска, информационна, конгресна и др.

Специализираната туристическа суперструктура зависи и от вида на туризма. Изгражда се суперструктура за делови, морски, планински туризъм и др. Подобна специфика показва в каква степен и доколко целесъобразно се усвояват туристическите ресурси в дадена територия, сезонността и възможностите за преодоляването ѝ, варианти на алтернативни продукти. Предвид ограничения обхват на настоящия секторен анализ (до наличните статистически данни), тук се представя само хотелската суперструктура – нейните параметри, капацитет, категория и използваемост.

В исторически план, настанителната база на туризма в България преживява два принципно различни периода – социалистически и пазарен. От над 570 хил. легла преди началото на прехода, през 2000 г., след промяна на методологията за определяне на легловата база, броят ѝ е редуциран над 4 пъти – до 136 хил. легла. Същевременно се осъществява качествена трансформация – намалява делът на леглата в частни квартири, къмпинги, бунгала, хижи и ученически лагери, а се увеличава техният брой в хотели. Собствеността от предимно държавна и общинска вече е изключително частна. В периода между 2001 г. и 2019 г., броят на леглата отново нараства, достигайки 341 506, от които 288 027 бр. в хотели (84%).

Териториалното разпределение на легловата база е с изразена концентрация по Черноморието. Ръстът на легловата база в двата Черноморски туристически района е в пъти по-голям, отколкото в останалите райони. Това задълбочава териториалните диспропорции и дисбаланси на туристическото предлагане. Неравномерното териториално разпределение на легловата база се отразява негативно и върху целогодишната ѝ използваемост. Към края на 2019 г., 69,5% от леглата, 66,0% от нощувките и 66,9% от приходите са реализирани в двата черноморски района. От друга страна, на развитието на туризма се дължат до голяма степен добрите икономически показатели за развитието на малките градове по крайбрежието, а на изградените хотели “апартаментен тип” се дължи увеличаването на населението на някои от тях.

Фигура 2.47. Дейност на местата за настаняване по туристически райони, 2019 г.

Източник: НСИ, обработка НЦТР

С малки изключения, локализациите с водещи количествени измерения на туристическия сектор са и с водещи качествени показатели. Така черноморските райони, концентриращи 68,5% от базата имат най-висок среден престой на туристите (4,5 нощувки за район Варна и 5,4 нощувки за район Бургас), най-висока използваемост на капацитета (Бургас 53,6%, Варна 42,8%), но не и най-висока цена на нощувка. В това отношение лидер е район София със 79,7 лв./нощувка при по-ниска използваемост (41,8%) и много по-нисък среден престой спрямо черноморските райони – само 1,7 нощувки. Долната таблица представя туристическите райони по трите коментирани показателя:

Таблица 2.13. Качествени характеристики на туризма по туристически райони, 2019 г.

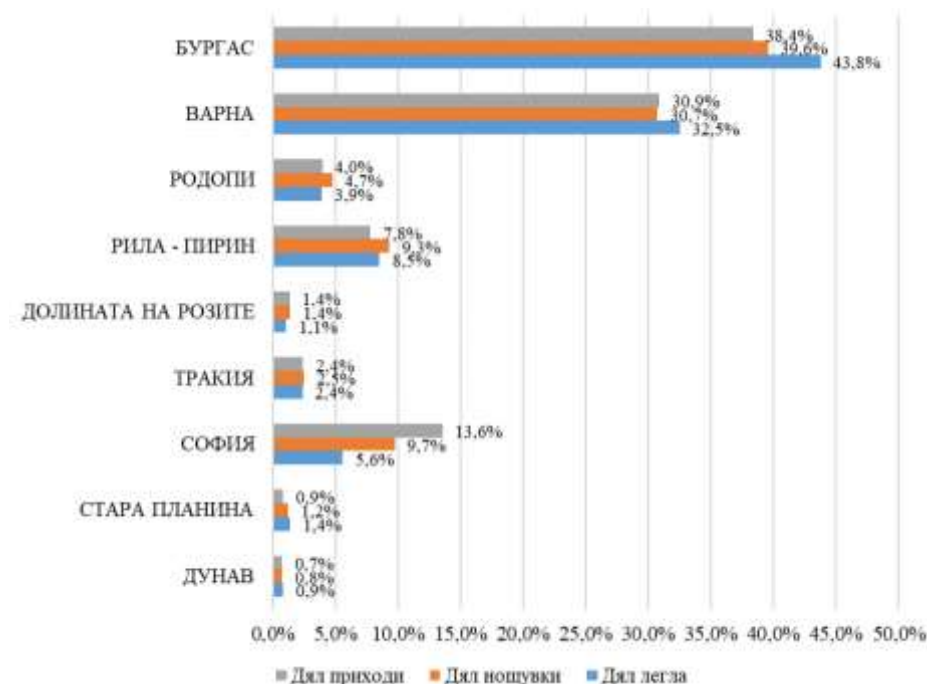
N:	Район	Среден престой - нощувки	Използваемост	Цена нощувка - лв.
1	Дунав	1,7	20,8%	45,4
2	Стара планина	1,8	21,6%	36,4
3	София	1,7	41,8%	79,7
4	Тракия	1,8	27,1%	51,9
5	Долина на розите	2,5	31,3%	43,2
6	Рила - Пирин	2,3	28,3%	50,3
7	Родопи	2,4	26,8%	46,7
8	Варна	4,5	42,8%	59,2
9	Бургас	5,4	53,6%	55,0

Източник: НСИ, обработка НЦТР

Едно от обясненията за факта, че три от 9-те туристически района на България имат отчетливо по-ефективен туризъм от останалите, е наличието на повече високотехнологични обекти (хотели 4 и 5 звезди). През 2019 г., 43,8% от легловата база е била разположена в 462 хотела от най-високите две категории. В тях са се реализирали близо 56% от всички приходи от нощувки.

Високотехнологичните хотели демонстрират много добра ефективност във всички райони с по-високи дялове на нощувките и тези на приходите от нощувки. Този факт е моментен кадър от една възходяща тенденция, започнала в началото на пазарното развитие на сектора. Стремешът към високите категории на настанителната база е естествена реакция на обективното търсене и възможности на значителна част от туристите.

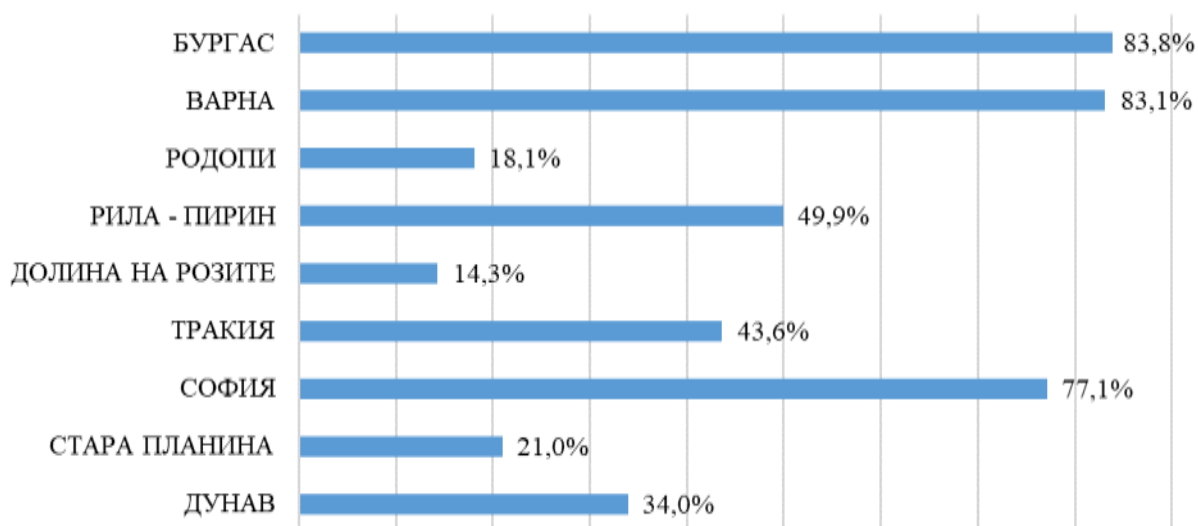
Фигура 2.48. Дял на хотелите 4 и 5 звезди в дейността на местата за настаняване по туристически райони, 2019 г.

Източник: НСИ, обработка НЦТР

Друго обяснение за трите водещи туристически района е зависимостта им от чуждестранните туристи. Факт е, че през 2019 г., приходите от нощувки на българи в хотели с над 10 легла по Черноморието са под 17% от общите приходи от нощувки. Тази дестинация е преобладаващо предпочитана от чужденци, което генерира тревожни въпроси за нейното устойчиво развитие, ако се има предвид само статистическата информация. Оценката би била друга, ако имаше информация и за дейността на малките места за настаняване, които са предпочитани от българските туристи. С преобладаващ дял на чужденците е и район София – 77,1% от приходите от нощувки. Предвид административните, образователните, културните, спортните и други национални и над-национални функции, отчетените нощувки в голямата си част не са свързани с традиционните форми на туризъм. Долната фигура илюстрира установената зависимост, че колкото по-развита е една туристическа дестинация в България, толкова е по-зависима от чуждестранните туристи и обратното. Отново следва да се направи уговорката, че и тази оценка е направена въз основа на официалната статистика, която не позволява създаването на точна картина за туристическите дестинации.

Фигура 2.49. Дялове на приходите от нощувки на чужденци, 2019 г.

Източник: НСИ, обработка НЦТР

България разполага с нереализиран потенциал по отношение на настаняването, особено във висококатегорийните места за настаняване. Незапълненият капацитет се дължи на все още непреодоляната подчертана сезонност на българския туризъм. Усилията за диверсифициране на туристическия продукт и удължаване на активния сезон са актуална цел на националната туристическа политика. Очакваните резултати са по-висока заетост на местата за настаняване, повече приходи и повишени възможности за конкурентоспособност и устойчиво развитие на дестинациите.

2.6.4 РЕГИОНАЛЕН ТУРИСТИЧЕСКИ ПРОДУКТ, ПРЕДЛАГАНИ УСЛУГИ

В България все още не е установена единна терминология за предлаганите туристически продукти. Тук са възприети наименованията на видовете туризъм според Концепцията за туристическо райониране:

- Морски рекреативен туризъм,
- Планински (ски, рекреативен, пешеходен) туризъм,
- Културен (исторически, фестивален, делови, творчески, поклоннически, винен, кулинарен)
- Балнеотуризъм, СПА и уелнес туризъм,
- Приключенски и екотуризъм,
- Речен круизен туризъм,
- Градски развлекателен и шопинг туризъм,
- Селски туризъм,
- Спортен туризъм.

Следва да се направи уговорката, че в реалното туристическо потребление почти винаги се правят съчетания от посочените по-горе видове туризъм.

Морски рекреативен туризъм

Това е най-широко продаваният и най-доходният туристически продукт на България. Предлагането на морски туризъм е традиционно и застъпено във всички информационни източници за България, което я нарежда в списъка с дестинациите за масов туризъм. В България има 18 климатични морски курорта от национално значение и 16 климатични морски курорта от местно значение.

Двата морски туристически района привличат 2/3 от всички нощувки, реализирани у нас през 2019 г. Българското черноморско крайбрежие има 209 плажа с обща площ от около 12 хил. дка и капацитет за едновременно пребиваване на 1,5 млн. туристи. Плажовете, морето и летният климатичен комплекс са основна притегателна сила на тази дестинация.

Проучване по поръчка на МТ от декември 2016 г. във връзка с промените в Закона за устройството на Черноморското крайбрежие показва, че 58% от българите са били на плаж на Черноморието през 2016 г., а още 26% в последните 2 до 5 години. Предпочитанията на българите са към плажове в или в близост до урбанизирани територии – съответно 70% и 24%. Повече избрали да плажуват у нас има сред активните групи (до 49 г.), живеещите в близост до морето, семействата с деца, домакинствата с доходи над средните, жителите на областните центрове, но не и живеещите в София.

От гледна точка на чуждите пазари, морският рекреативен туристически продукт е ориентиран към сегмента на нискобюджетните потребители, обвързани с нискобюджетните продуктови марки на туроператорите. Предлагането се осъществява основно по модела „всичко включено в цената“ (all inclusive) и е ориентирано най-вече към Германия, Великобритания,

Скандинавските страни, Полша, Украйна, Молдова и Румъния. Това води до ниски приходи на легло и туристоден. На пазари като Русия, Израел и Иран, предлагането привлича туристи със сравнително по-висока платежоспособност.

През последните години се наблюдава тенденция към обвързване на туристическите оферти в повечето морски курорти с младежки целеви групи, привлечени от възможностите за забавления. Съпътстващото шумово замърсяване в такива курорти води до отлив на другите потенциални клиенти - туристи от третата възраст и семейства с деца.

Подпродукт на морския туризъм е и яхтеният туризъм, който е в начална форма на развитие у нас. Независимо от наличието на основните предпоставки (пристанища, кейове, хидротехнически съоръжения), яхтеният туризъм е възпрепятстван от недоизграденост на целия контекст - нормативната рамка, сигурност и безопасност, реклама, необходим обслужващ персонал.

Обобщено, силните страни на българския морски туризъм се свеждат до разнообразие, атрактивност и достъпност на черноморското крайбрежие; догонващо развитие на техническата инфраструктура; добре контролирано стопанисване на плажовете и разнообразяване на предлаганите услуги.

Сред основните слаби страни на коментирания продукт са прекомерното застрояване (вкл. незаконно строителство), претоварването на туристическите ресурси, свлачищните процеси, проблемната организация на ползването и туристическото обслужване на плажовете, замърсяването на околната среда и водите, недостатъчно развитата инфраструктура между и в туристическите места, високото ниво на шум, ниското качество на питейната вода на някои места, проблемите с осигуряването на безопасността и сигурността на туристите.

По неофициална информация, първите признаци на „съживяване“ на морския туризъм от началото на м. юни, 2020 г., показват засилен интерес и предпочитания към къщите за гости и малките семейни хотели най-вече заради възможността за социална дистанция и общуване в малки затворени общности. Нещо, към което хората ще се придържат и след отшумяването на пандемията.

Планински (ски, пешеходен, рекреативен) туризъм

Планинският туризъм в България се развива в климатични планински курорти (5 с национално значение и 50 с местно значение), както и в над 100 селища без официален курортен статут. Туристическите центрове са основно малки градове и села с население от 500 до 10 000 души, разположени на височина между 400 и 1 000 m. Планинските курорти извън урбанизираните райони са концентрирани в Родопите, Рила и Пирин. Повечето са на височина от 1 100 до 1 400 m. Тази особеност на пространственото разпределение на туристическите центрове ограничава възможностите за развитие на зимни спортове, но същевременно създава предпоставки за успешно комбиниране на разнообразно туристическо предлагане и по-пълно оползотворяване на природните и антропогенни туристически ресурси. Добре известна е уязвимостта на планинските и полу-планинските райони. Дисперсното туристическо предлагане е една от най-реализуемите алтернативи за тяхното оцеляване и развитие.

По количествени и качествени параметри, зимните спортове заемат ключова позиция в българския туризъм. Ски ваканциите привличат значителен брой организирани чуждестранни туристи и генерират основна част от приходите от планински туризъм в страната. Към това се добавят и големи инвестиции, насочени към изграждането на висококатегорийна настанителна база и туристическа инфраструктура. Основните ски центрове в страната са Банско, Боровец и Пампорово. Те са с национално и международно значение. Освен тях функционират и още 40 по-малки ски курорта, предлагащи по-евтина алтернатива за зимни спортове с предимно национална ориентация и подходящи за семейства с деца.

Общата дължина на ски пистите в България (210 km) е сравнително малка, особено съпоставена с тази на Алпийските страни. Дължината на пистите в основните курорти е: Боровец – 58 km, Банско – 50 km, Пампорово – 37 km, Витоша – 19 km.

През летния сезон планините ни предлагат разнообразни възможности за туризъм и отдых. Предлагат се условия и програми за пешеходен, вело и конен туризъм, делта и парапланеризъм, парашутизъм, водни спортове, скално катерене, лов и риболов, спелеоложки туризъм, състезания по ориентиране, скаутски лагери и други.

Силните страни на планинския туризъм в страната се изразяват в големия брой защитени територии със съхранено биоразнообразие в съчетание с антропогенни ресурси; висока атрактивност на планински ландшафти; добре съхранена и чиста природна среда в планините; изградена суперструктура в основните курорти; достъпна цена на туристическите пакети (основен мотив за избор на много от туристите); добър имидж на курортите Банско, Боровец и Пампорово на туристическите пазари – “отлични дестинации за зимни спортове и летни почивки с много добро съотношение цена – качество”.

Основни недостатъци на продуктите под названието “планински туризъм” са недостатъчната дължина и капацитет на ски пистите и еднообразието на трасетата; значителният обем от незавършено строителство в основните ски-курорти; дисхармонията между естествената природната среда и антропогенно усвоените/застроени пространства (най-лош пример е Банско); острото несъответствие между капацитета на местата за настаняване, капацитета на ски пистите и лифтовете в ски комплексите (основно в Банско); неефективната транспортна инфраструктура и затрудненото придвижване на туристите с обществен транспорт в отдалечените планински райони, в самите курорти и липсата на места за паркиране в тях; липсата на достъп за хора с увреждания; недостатъчната и недостъпна за чужденци визуална информация; недостигът на квалифицирани кадри. Към това трябва да се добави и недостатъчното рекламно представяне на българския планински туризъм.

Културен (познавателен, фестивален, творчески, делови, поклоннически, винен и кулинарен) туризъм

Културният туризъм в своята сложна цялост и разновидности е сред приоритетите на националната туристическа политика, заради огромния неоползотворен потенциал и конкурентните пазарни ниши. България е една от най-старите европейски държави и наследник на древни цивилизации. Тракийски, римски, византийски и средновековни култури

са напластили ценности в множество експонирани обекти и музейни артефакти. Възрожденската ни епоха е съхранена и пресъздадена в ценни архитектурни ансамбли и резервати. Всичко това е трансформирано в база за развитие на културен туризъм, предлагащ продукти с археологически, архитектурни, етноложки, религиозни и исторически обекти. Включена е богата мрежа от културни институции – музеи, галерии, читалища. Палитрата на предлагането е обогатена от културни събития и фестивали. В руслото на този сектор се включва и творческия туризъм, при който туристите творят култура.

В Списъка на световното културно и природно наследство на UNESCO са включени 7 културни и два природни обекта от България, очакват номинация още 16. В страната се намират и 5 обекта на недвижимото културно наследство. България е на трето място в Европа (след Италия и Гърция) по брой археологически културни ценности. В страната има 33 археологически и 10 етнографски, архитектурни и исторически резервата. Разкрити са около 1 000 некропола и тракийски съкровища.

През 2019 г., броят на отворените музеи в България е 160 с персонал от 3406 музейни работници. Музеите са привлекли над 5,3 млн. посещения, от които над 1,2 млн. от чужденци. Спрямо предходната година, посещенията в музеите през 2019 г. се увеличават с 5,3%. Приблизително една пета от тях (около 1 млн.) са в дните със свободен вход. Регистрирано е намаление на посещенията на чужденци в музеите - с 20 хил., или с 1,6% спрямо 2018 г. .

Културният туризъм е с голям потенциал за развитие, присъства като доминиращ продукт в почти всички туристически райони на страната. С най-големи възможности са Тракийски, Дунавски и Старопланински райони, където са концентрирани най-много от културно-историческите атракции.

Големи възможности за развитие на продукта дава и избирането на Пловдив за „Европейска столица на културата през 2019 г.“. Инициативата „Европейска столица на културата“ е най-престижната титла в областта на културата в Европа. Замислена е с цел да допринесе за сближаването на европейските страни. Събитието може да донесе огромни ползи за градовете в културно, социално и икономическо отношение. То е уникална възможност за обновяване на градовете, за промяна на представата за тях и за тяхното популяризиране в европейски и международен план.

Силните страни на българския продукт „културен туризъм“ могат да бъдат обобщени в: богато, разнообразно, ценно, многопластово и атрактивно културно наследство; териториална концентрация и сравнително добра достъпност на най-атрактивните културно-исторически обекти; съхранен автентичен местен фолклор; добри възможности за комбиниране на разновидностите на културния туризъм с останалите форми (и масови и елитарни).

Културният туризъм може да се разглежда и като един от инструментите за преодоляване на сезонността и удължаване на туристическите сезони в масовите форми.

Слабите страни на културния туризъм се изразяват в недостатъчната диверсификация на предлагането (познавателен, развлекателен, творчески); силно изразената сезонна посещаемост на обектите на културния туризъм; недостатъчното промотиране на музеите;

празнотите в нормативната база по отношение на опазването и използването на културните ценности и антропогенните туристически ресурси.

Религиозният и поклоннически туризъм е разновидност на културния. Липсата на ограничения от религиозен характер, свободата на вероизповеданията у нас, разбирането и подкрепата от страна обществото и църковните институции, осигуряват добри възможности за съчетаване на религиозния с елементи на културно-познавателния туризъм и пълноценно използване на наличния потенциал. Въпреки богатството от религиозни обекти, този вид туризъм не се предлага значимо в нито един туристически район, но отделни обекти присъстват в национални и международни поклоннически маршрути (Рилски манастир, Троянски манастир “Успение Богородично”, Бачковски манастир “Успение Богородично”, Роженски манастир “Рождество Богородично”, храм паметник Александър Невски и църквата „Св. София“, Боянската църква „Св. св. Никола и Панталеймон“, руската църква „Св. Николай Чудотворец“, храм-паметник „Рождество Христово“ край с. Шипка, източно католическата църква „Св. Троица“ в Малко Търново, обявена за светилище на Свети Йоан Павел II, папа Римски, католическата катедрала „Св. Лудвиг“, Пловдив, местностите Кръстова вода и Рупите и др.). Ако към изброените най-посещавани обекти се прибавят и някои древни скални светилища и свещени места, потенциалът за подобен туризъм се увеличава.

Слаби страни на този вид туризъм са неподдържаната или липсваща пътна инфраструктура до манастирите, липса на визуална упътваща информация, дефицити в поддържането на обектите (манастири, църкви, светилища), липса на екскурзоводи със съответната подготовка. Недостатък е и слабото комуникационно представяне на българските религиозни обекти като обекти за туризъм. Продуктовите програми и оферти за предлагане на поклоннически туризъм са малко на брой и обхващат незначителен брой обекти, което е пречка за разгръщане на потенциала на страната като дестинация за този специфичен вид туризъм, както и за неговото бъдещо развитие и трайното му налагане на туристическия пазар.

Фестивалният и събитиеен туризъм също е ключов елемент от културно-познавателния туристически продукт. В Регистъра на туристическите фестивали и събития на МТ са вписани 1 278 събития и фестивали, от които 99 с международно значение. Преобладават международните фолклорни събития и певчески фестивали, които се провеждат из цялата страна, но макар че са атрактивни за чужденците, не се рекламират в чужбина. И този продукт е с нереализиран потенциал.

Виненият и кулинарният туризъм също принадлежат на културния туристически продукт. Освен с качествени и разнообразни вина, България е сред първите 30 държави в света по производство на вино с 857 375 хектолитра за 2019 г. През същата година, България е класирана на 13-о място сред най-добрите в света туристически дестинации за любителите на виното, изпреварвайки Гърция и Австралия. Британският сайт за пътувания lastminute.com е класирал 30 страни - производители на вино, според това дали има лозя, отворени за посещения и организират ли се дегустации, какви международни награди имат местните вина, средните разходи за пътуване до съответната страна (с отправна точка Лондон) и средните разходи за хотел и храна в нея.

През последните години страната ни се превръща в атрактивна дестинация за винен туризъм – не само заради традициите и културата във винопроизводството и потреблението му, а и заради множеството бутикови изби, част от които вече са успешни туристически атракции. В България са създадени и три винарски клъстъра – Античен път на тракийското вино, Пътят на Орфей и Пътят на Дионисий. Очертани са и 12 национални винарски маршрута. За разлика от другите разновидности, виненият туризъм се провежда в добре изградена и устроена среда, сравнително добра транспортна достъпност до избите, наличие на качествени места за настаняване и най-важното – специализиран персонал. Може да се съчетае с различни прояви, свързани с виното – празници, панаири, винарии, винени фестивали.

Кулинарният туризъм е сред развиващите се през последните две десетилетия туристически продукти. С традиционната си кухня и разнообразните ястия в различните си райони, България има потенциал да превърне кулинарния туризъм в туристическо преживяване (фестивали, конкурси, демонстрации, шоу програми) и стимул за местните икономики (посещения на местни производители и фермерски пазари, дегустации и др.). Този вид туризъм удовлетворява и нуждите на съвременните туристи от нови преживявания и познания и може да стимулира регионалното производство.

Слаби страни са пропуски в качеството на туристическото обслужване, както и относително ниската към момента популярност на продукта.

Здравен (балнео, спа, уелнес, медицински) туризъм

Глобалната уелнес индустрия има впечатляващ мащаб и развитие. За периода 2015-2017 г., приходите на този сектор нарастват от 3,7 трилиона евро до 4,2 трилиона евро (близо 13%), достигайки 5,3% от световния БВП. Секторите с най-голям принос в уелнес икономиката са: спа (9,8%), уелнес туризъм (6,5%), уелнес имоти (6,4%).

България е сред първите в Европа по богатство и разнообразие на хидротермални води и биоклиматолечение. Страната е втора в Европа след Исландия и изпреварва държави с доказани традиции в балнеологията по отношение на съществуващи, развити и регистрирани ресурси на минерална вода. Базиран на богатите и разнообразни находища от термоминерални води, в България има 19 балнеолечебни курорта от национално и 35 от местно значение. Тези числа не включват климатичните морски курорти (общо 34), в някои от които също има отлични условия за развитие на здравен туризъм. Характеристиките на минералните води у нас правят България една от страните с най-благоприятни условия за възстановяване и лечение чрез вода и дават възможност да бъдат третирани над 90% от най-масовите заболявания, лекувани и заплащани по клинични пътеки от европейските здравни каси. Въпреки това, за балнеолечение е оползотворен под 0,4% от този ресурс. Това е един от секторите с огромен неоползотворен потенциал.

През последните десетилетия, здравният туризъм в България съчетава традиционни курортни терапевтични дейности, като балнеолечение, рехабилитация и профилактика, с модерни уелнес и спа програми. Този вид туризъм все по-често се комбинира с други туристически продукти – например, културен, кулинарен, спортен туризъм.

България има добри възможности за развитие и на медицински туризъм. Признатата висока квалификация на лекарите, качеството на лечение и относително ниските цени привличат много чуждестранни пациенти (особено за дентални услуги). На този фон изпъква необходимостта от компенсиране на дефицитите в съществуващата инфраструктура в повечето здравни курорти на България. Сериозни проблеми са и: презастрояването в близост до здравните ресурси (извори), липсата на достатъчно удобни и надеждни транспортни връзки до здравните дестинации, компромиси с качеството на здравните услуги, недостиг на квалифициран персонал (рехабилитатори, физиотерапевти). Промотирането също е слабост на българския здравен туризъм, независимо от присъствието му сред приоритетите на туристическата политика.

Екотуризм

Екотуризмът е относително нов, но бързо развиващ се сектор в туристическата индустрия. В контекста на глобалните промени в климата и нарастващото негативно въздействие на човешката дейност върху околната среда, екотуризмът е продукт с много висок потенциал за развитие. Съществуват множество обяснения за същността на екотуризма, но избраното тук отразява разбирането на организацията – пионер в създаването му у нас : “Пътуване до места и райони със запазена и атрактивна природа, посещения на обекти в тях с цел емоционално, информационно и културно обогатяване, както и укрепване на здравето. Съблюдаване на мерки и активно участие в дейности по съхраняване на природното и културното наследство, по осигуряване на социално-икономическото благополучие и утвърждаване на идентичността на местните общности”.

България има изключителен потенциал за развитие на екотуризм. Най-атрактивните обекти са в пространствата на Националната екологична мрежа (НЕМ) - над 1000 защитени територии и обекти, включващи 55 резервата, 344 природни забележителности, 564 защитени местности, 3 национални и 11 природни парка, 35 поддържани резервата. В допълнение, природата ни съхранява 574 защитени видове растения, 483 защитени видове животни и 1 646 защитени дървета.

Актуален пътеводител и карта на екопътеките съдържа 64 атрактивни маршрута. Невключените в това специализирано издание са много повече. През територията на страната преминават международни туристически маршрути. Почти няма атрактивен природен комплекс, който да не е направен достъпен за туристи без специална подготовка. Базата за настаняване е с предимно средна и ниска категория, в дисперсна мрежа от семейни хотели, къщи за гости и хижи. Някои от туристическите обекти са сертифицирани с регионални марки (ПП „Странджа“). Местните общности са високо мотивирани за съвместна работа и обогатяване на туристическите услуги в защитените територии и това се доказва от участието им в реализиране на проекти по програмите за трансгранично и териториално сътрудничество.

Наблюдават се и нежелани процеси - хаотично застрояване с места за настаняване, небалансирано развитие и неблагоустроеност на прилежащите селища, неразвита туристическа инфраструктура в дестинациите за екотуризм; компрометирана пътна инфраструктура. Често визуалната информация на терен е недостатъчна или липсва. Трасетата

и съоръженията не са поддържани, антропогенното присъствие е маркирано с неотстранени отпадъци. Всичко това поражда негативни емоции, които са недопустима характеристика за успешен туристически продукт. В основата на неудачите е фактът, че българските екопътеки нямат реален/отговорен стопанин, не генерират приходи и съответно, нямат ресурс за адекватно поддържане.

Приключенски туризъм

Приключенският туризъм е един от най-бързо развиващите се сектори в туристическата индустрия, който привлича платежоспособни потребители, подкрепя местните икономики и насърчава прилагането на устойчиви практики. Включва дейности като подводно сафари и подводна археология, кану, рафтинг, приключенско, планинско и шосейно колоездене, езда, някои видове джип-сафари, програми за оцеляване, катерене с планински водач, планински преходи, вкл. преходи със ски и сноуборд.

България разполага със значителни ресурси за развитие на приключенски туризъм. Твърдението се потвърждава от Adventure Travel Trade Association (ATTA), изследвала потенциала за развитие на този вид туризъм сред 28 развити и 163 развиващи се държави на база на 10 категории показатели. Според Adventure Tourism Development Index, България е в първите 10 развиващи се държави с най-голям потенциал за приключенски туризъм.

В действителност, приключенският туризъм в България все още е слабо забележим – както като обем, така и като икономически измерения. Предлага се от 2-3 туроператора като индивидуален туризъм или под формата на специализирани туристически пакети за малки групи български и чуждестранни туристи. Промотирането му се осъществява само на фирмено ниво и липсва като акцент в националната туристическа оферта. Както беше загатнато, и тази ниша в туризма очаква разгръщане на големия си потенциал.

Градски туризъм

Градският туризъм с неговите форми – конгресен, развлекателен и шопинг туризъм, предлага възможности за удължаване на сезона и повишаване на заетостта на легловата база. Градовете в страната са с богата история и културно-историческо наследство, наситен събитен календар, много възможности за пазаруване, забавления и спорт. Разнообразието от дейности и преживявания е важно условие за привличане на туристи. Огромно предимство на българските градове е близостта с природата и възможността за съчетаване на културен с други видове туризъм. За развитието на конгресния туризъм и за привличане на важни световни събития и форуми се изисква допълнително развитие на подходяща база в големите градове или в националните курорти. И тази форма може да се отнесе към слабо реализираните потенциали.

Селски туризъм - защо му е трудно да се развие в България

Много хора са убедени, че за селския туризъм в България има добри условия, и въпреки това, 25 години след като се представя идеята за него при учредяването на БАСЕТ през 1995 г., той не може да се развие нормално. Мисионерите и теоретиците му черпят оптимизъм и знание от многообразните му форми, процъфтяващи в останалата част на Европа и засилват вярата си

Социално-икономически анализ на районите в Република България Трети етап. Част втора 85

Този документ е създаден в рамките на бюджетна линия BG16RFOP001-8.002- 0005 „Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие и от държавния бюджет на Република България.

от наличие на безспорни национални ценности и оценки на чужденци като “Българското село е едно от чудесата на света”.

Администрацията се обляга на него. Много общини и области го поставят като приоритет в стратегиите и плановите си за регионално развитие. Четири ведомства гледат към него (регионално, туристическо, екологично и земеделско) но от четири различни плоскости. Европейските програми му отреждат специално внимание, включително значими ресурси, но те не достигат до обикновения стопанин, защото условията са непосилни за него. Туристическият бизнес избягва продукта “селски туризъм”, защото носи много рискове и малко печалба, няма кой да го създава и поддържа в продаваем вид. Въпреки, че туризмът е един от икономическа гледна точка, разновидностите му като продукт са безспорни. Съществува вододел между традиционния, масовия и селския. Продуктът на селския туризъм се създава, поддържа, продава и консумира по различен начин. Различно е и представянето му в пазарния му сектор. Спецификата му се изразява в следните основни шрихи:

- На селския туризъм не бива да се гледа като на алтернативен икономически отрасъл, той не осигурява пълна заетост и основни доходи, а е допълнителен доход и стимул за “култивиране” на поведението на предлагащите в останалите им дейности;
- Базата за настаняване е обитавана селска къща, а не целева инвестиция в туристическа инфраструктура (хотел, ресторант в селска селищна среда);
- Услугите са непрофесионални и се вплитат деликатно в ежедневните/обичайните дейности на домакините;
- Каталожният избор е в основата на маркетинга в западните страни, но България още няма надеждната инфраструктура, информация и безопасност за самостоятелно придвижване в атрактивните селски райони; туроператорът е необходим посредник;
- Туроператорът, решил да опита с него, не създава и не поддържа продукта, няма с кого да сподели риска и отговорността. Получава се логичен резултат – ангажираният домакин се чувства ограбен, а туристите скоро спират да идват;
- Всеки гледа от своята гледна точка – отделна къща, отделно село, отделна община. Нужни са продукти с регионален и национален мащаб, за да са продаваеми. Нужни са местни сдружения на стопаните, за да поддържат, продават и отстояват продукта.

Администрация, бизнес, граждански сектор е необходимо да действат заедно, за да интегрират интересите и възможностите си в развитие на селски туризъм в България. За целта е необходима държавна целева и синхронизирана политика.

2.6.5 ПОТЕНЦИАЛ НА РАЙОНИТЕ И НАСЕЛЕНИТЕ МЕСТА ЗА ПРИВЛИЧАНЕ НА ТУРИСТИ

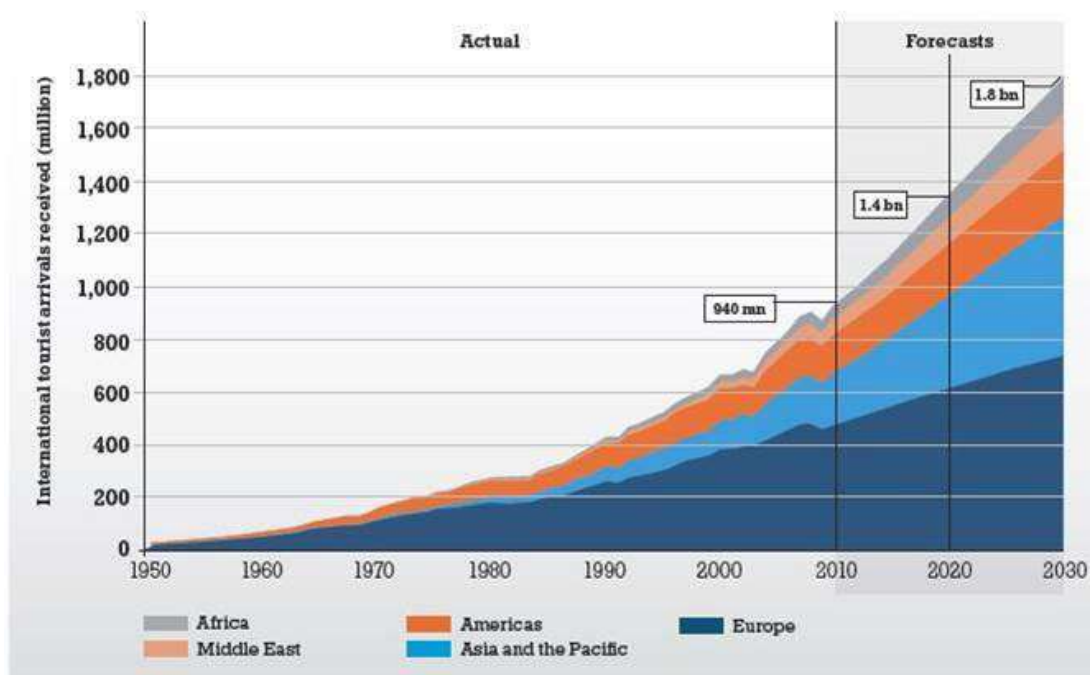
Българският туристически пазар в контекста на световния и европейския

Туристическият пазар, подобно на повечето от останалите, не може да има самостоятелно локално развитие. Прогноза на Световната туристическа организация до 2030 г. предвижда трайно възходящо развитие на туризма. Тази прогноза не е актуализирана след проявите на

пандемията „Covid 19“, но след сътресението, рестартирането и адаптацията към новите рестриктивни условия, туристическото развитие отново ще тръгне по възходяща линия.

Българският туристически пазар принадлежи към най-големия световен туристически пазар – европейския. Затова проблемите и предизвикателствата на европейския пазар са проблеми и на българския, между които са конкурентният натиск от нововъзникващи дестинации; недостатъчната социално-икономическа информация за туризма; необходимостта от подобряване на качеството на туристическите услуги и съответните работни места, на достъпността, на социалната, икономическата и екологичната устойчивост на туризма. Необходимо е подобряване на достъпността и редуциране на сезонността.

Фигура 2.50. Прогноза за развитие на туризма до 2030 г.

Източник: Световната туристическа организация, 2013 г.

Реализирането на потенциала на българските туристически райони и населени места е в пряка зависимост от съответствието на провежданата туристическа политика с тази в по-широкия европейски контекст. Съвременните приоритети на европейската туристическа политика включват: 1) стимулиране на конкурентоспособността на сектора (националната самооценка би била близка до негативната); 2) насърчаване на развитието на устойчив, отговорен и висококачествен туризъм (общата национална самооценка би била близка до негативната, а за морето и ски-курортите в страната – силно негативна); 3) консолидиране на европейския туристически имидж и профил (запазването на националната идентичност е оправдана цел, но атакуването на световния пазар без търсене на опора в европейския е встрани от европейската туристическа политика); и 4) повишаване на потенциала на политиките и финансовите инструменти на ЕС за развитие на туризма (България усвоява много средства от ЕС, реализира много проекти, но не постига достатъчно добри, трайни и видими резултати).

Конкурентоспособност на националния туристически пазар

Според проучвания отпреди 10 години на генериращите туристи пазари²⁰ по отношение на морския ваканционен туризъм, България е силно конкурентоспособна спрямо черноморските страни. В сравнение със средиземноморските държави, страната ни изостава и като предлагане, и като имидж. Като основен конкурент на България в сегмента на почивка на море (както по отношение на предлагането, така и по отношение на цената), потребителите от пазари определят Гърция и Турция. През последните години бързо се повишава интереса към Албания и Хърватска.

В другите продуктови сегменти (културен, здравен, еко, селски и голф туризъм), потенциалните и реалните туристи определят България като по-малко конкурентоспособна. Това се дължи на факта, че въпреки усилията в тази посока, страната все още не е ясно разпознаваема като дестинация, предлагаща тези видове туризъм. Въпреки че предлагането на почивки със зимен спорт в България също е по-малко привлекателно от това на алпийските страни, то също се възприема като конкурентно, особено в сравнение с другите страни от Източна Европа. Тогава България е класирана на трето място (след Австрия и Швейцария) като държава с много добро предлагане на почивки със зимен спорт.

Към 2019 г. България има имидж на ваканционна дестинация с ниски цени. На повечето пазари страната е извън топ 10 на предпочитаните дестинации.

Развитие на туристическия пазар

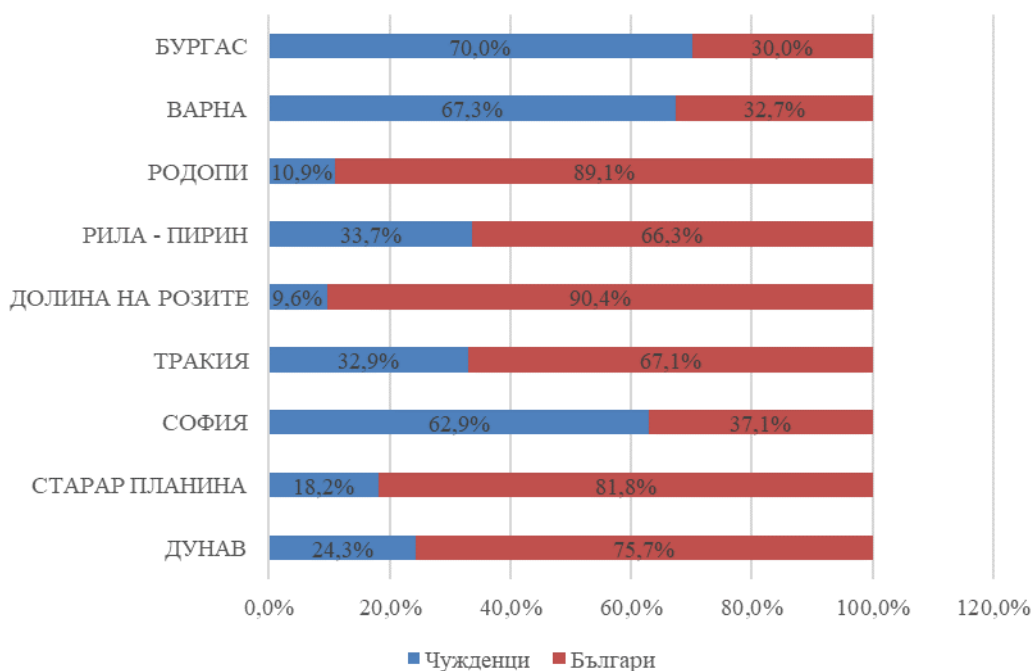
В последните 15 години се наблюдава трайна тенденция към увеличаване на нощувките и пренощуващите лица. През 2019 г., броят на българите, почивали в родината си (4,12 млн.), макар и с малко, е по-голям от този на чужденците – 4,07 млн.²¹

В шест от туристическите райони, доминиращ пазарен сегмент е българският. Чуждестранните туристи традиционно преобладават в двата Черноморски района и в София. В тези райони делът на българите варира от 30% (Бургас) и 33% (Варна), до малко над 37% в София. Показателен е фактът, че преди 2 години, дяловете на българите в тези райони са били два пъти по-малки. Косвеният извод е, че с повишаване на благосъстоянието, все повече българи се ориентират към местата за настаняване с над 10 легла, т.е. в по-скъпия сегмент на пазара. Останалите райони, специализирани в алтернативни форми на туризъм, са по-популярни на вътрешния пазар.

²⁰ „Проучване на десет генериращи пазара“, 2009-2010 г., BG161PO001/3.3-01/2008/001-1, ОП „Регионално развитие“ 2007-2013 г., „Разработване на стратегия за бранд „България“ и въвеждане на практика на интегриран и последователен бранд мениджмънт“, 2012-2013 г., BG161PO001/3.3-01/2008/001-8, ОП „Регионално развитие“ 2007-2013 г.

²¹ тази оценка включва само места за настаняване с 10 и повече легла, като се отчита всяка регистрация

Фигура 2.51. Дял на български и чуждестранни туристи, 2019 г.

Източник: НСИ, обработка НЦТР

Традиционно, българските туристи реализират по-малко нощувки от чужденците, независимо че като брой пренощували лица са повече. Реализираните нощувки от българи са най-много в местата за настаняване с 1, 2 и 3 звезди. С нарастване на категорията нараства и делът на нощувките, реализирани от чужденци. При висококатегорийните хотели (4 и 5 звезди) се наблюдава закономерна разлика - делът на чужденците (78%) е над 3 пъти по-голям от този на българите (22%). Тенденцията към увеличение в броя на нощувките има във всички категории, както за групата на българите, така и за чужденците.

Наблюдава се устойчиво намаление в средната продължителност на престоя (брой нощувки) за чужденците – от средно 7 през 2001 г. до 4,3 през 2019 г. Спадът следва световната тенденция към редуциране на продължителността на престоя за сметка на броя на пътуванията. При българите продължителността на престоя през годините варира между 2,1 и 2,4 нощувки или почти 2 пъти по-малко от средния брой нощувки на лице - чужденец.

Картината по райони (към 2019 г.) показва най-продължителен престой на чужденците в районите със специализация морски ваканционен туризъм – по-дълъг в Бургаски (средно 6 нощувки на лице) и малко по-кратък във Варненски район (5,2 нощувки). За българите стойностите са съответно 3,9 и 2,8 нощувки. В районите, в които са позиционирани ски курортите, средната продължителност на престоя е малко над 3 нощувки за чужденци и около 2 – за българи. Място за по-дълъг престой за чужденците е и районът Долината на розите (3,1 нощувки). За българите, престоят във всички останали райони е много кратък – 1-2 нощувки.

Таблица 2.14. Нощувки на българи и чужденци, 2019 г.

Туристически район	Нощувки/лице		
	Общо	Българи	Чужденци
Дунав	1,7	1,7	1,9
Стара планина	1,8	1,9	1,6
София	1,7	1,6	1,8
Тракия	1,8	1,7	2,1
Долината на розите	2,5	2,5	3,1
Рила - Пирин	2,3	2,0	3,0
Родопи	2,4	2,3	3,3
Варна	4,5	2,8	5,2
Бургас	5,4	3,9	6,0

Източник: НСИ, обработка НЦТР

Туризмът в България се характеризира с ясно изразена сезонност, особено за групата на чужденците. При българите пътуванията са по-равномерно разпределени, но отново с изразен пик през юли и август. Нощувките във висококатегорийните места за настаняване са най-много, не само през пиковия сезон, а през цялата година. Освен това, нощувките в 4- и 5-звездните обекти се увеличават по-бързо и, съответно, намаляват по-бавно във времените периферии на сезона. Намаляването на сезонността е важно не само за ефективността на туристическия бизнес, но и за ограничаването на вредните въздействия върху околната среда и местните общности през времето на високи натоварвания.

Рестартирането след пандемията и адаптацията към новите условия неизбежно ще промени поведенческите стереотипи на туристите, и от там, наблюдаваните доскоро зависимости в дейността на местата за настаняване.

Туристически агломерации

Туристическата функция е традиционен фактор за урбанизация, влияещ осезателно както върху структурата и облика на населените места, така и на взаимодействията между тях в контекста на селищната мрежа. Туристическата функция води до формиране и на специфични агломерационни образувания, наречени още „туристически локализации“. Това са функционално и пространствено обвързани населени места с туристическа функция, туристически комплекси, курортни зони, ваканционни селища. Туристическата функция е сред мощните фактори, влияещи и върху развитието на агломерациите на големите градове Варна и Бургас. При тях, промишлената функция е причината за развитие на агломерацията в дълбочина (на запад), докато туристическата функция – за развитието на агломерацията като туристическа структура по протежение на морския бряг - на север и на юг от града-център.

Процесът на формиране на туристическите агломерации (локализации) е непрекъснат и с големи времеви и пространствени натрупвания. Една от първите им регистрации е още от началото на 80-те години на миналия век (в ЕТУП на НРБ, 1981 г.)

В съвременните си прояви, могат да се посочат следните активни и развиващи се агломерационни образувания от туристически тип:

- Морски: Несебър-Равда-Слънчев бряг-Свети Влас; Балчик-Албена-Кранево; Каварна-Тополи; Варна-Златни пясъци; Бургас-Поморие; Приморско-Китен-ММЦ; Созопол-Каваците; Царево;
- Планински и балнеокурорти: Разлог-Банско-Баня-Добринище; Самоков-Боровец-Бели Искър; Смолян-Пампорово-Чепеларе; Велинград; Хисаря; Сандански и други локализации с по-малки потенциали за развитие.

Освен посочените, съществуват и много други малки градове с курортни функции в планинските райони, около традиционни курорти с минерални води. Те притежават потенциал за бъдещо туристическо развитие (включително на агломерационни връзки), базирано на природни и културни ценности, атрактивни ландшафти, минерални води, хубав микроклимат. Това са пространствени „адреси“ с все още неразвит потенциал за алтернативни форми на устойчив туризъм и рекреация.

Туристическите агломерационни образувания следва да са специален обект на устройствено планиране, за да се създаде адекватна устройствена рамка за развитие, да се избегне стихийна и прекомерна урбанизация, да се съхрани ценността на природното и културно наследство.

В Националната концепция за пространствено развитие за периода 2013-2025 г. са идентифицирани над 100 туристически локализации в различна степен на формиране – от силно развити до потенциални. Препотвърждава се фактът, че активните и развиващи се туристически локализации се формират по морското крайбрежие и в по-слаба степен - в планинските райони и ареалите с балнеоложки ресурси. Много от тях се изиявяват като самостоятелни туристически дестинации. Тези пространствени образувания са най-активните територии на туристическите райони - техните ядра. В тях се реализират над 75% от нощувките и приходите от тях.

2.6.6 SWOT АНАЛИЗ НА ДЕСТИНАЦИЯТА „БЪЛГАРИЯ“

Актуализираната национална стратегия за устойчив туризъм²² съдържа синтезиран анализ (от 2018 г.) на сектора. Във версията на СИА от 2019 г. беше записано: „В настоящия анализ се потвърждава тезата, че България разполага с всички предпоставки да се развива успешно като туристическа дестинация – многообразие от туристически ресурси, относително добра туристическа инфраструктура, активни генериращи пазари с увеличаващо се търсене и значителен нереализиран потенциал“. Към юни, 2020 г., оценките в SWOT анализа следва да се приемат с доза условност. В същото време, от сегашната позиция не е възможно да се правят реалистични оценки и прогнози, защото липсва необходимата времева дистанция и яснота на контекста и процесите в него. По тази причина, с малки корекции, оценките, валидни към началото на 2020 г. се пренасят условно и към втората ѝ половина:

²² <http://www.tourism.government.bg/bg/kategorii/strategicheski-dokumenti/aktualizirana-nacionalna-strategiya-za-ustoychivo-razvitiye-na>

Сред силните страни са:

- Стабилен контекст (икономически растеж, прекъснат с временен спад в среда на глобален спад, финансова система и валута, данъчна и осигурителна политика, членство в ЕС, съгласуваност на българската туристическа политика с международната рамка, действащ стратегически планов документ);
- Привлекателност на дестинация „България” (достъпност, близост до основни генериращи пазари, конкурентни цени, сигурност, включително и медицинска, национална специфика, изявен морски туризъм);
- Разнообразни и пространствено наситени туристически ресурси (природно и културно наследство, климат, атрактивно Черноморско крайбрежие, р. Дунав, минерални води, биоразнообразие, защитени територии и видове, условия и продукти за много видове туризъм и тяхното комбинирание);
- Сравнително добра инфраструктура (автомобилен, железопътен, морски, речен, въздушен и интермодален транспорт, интернет, спортни обекти, ВиК);
- Добра суперструктура (постоянно нарастващ брой на леглата и на хотелите 4 и 5 звезди, висока заетост на висококатегорийните обекти);
- Човешки ресурси (добро професионално обучение, привличане на кадри от чужбина, финансиране за квалификация от европейски програми).

За да осигури устойчиво развитие на туристическия сектор, България трябва да се справи с предизвикателствата на съвременната среда и конкуренцията. Наред с маркетинга, съществуват дефицити в управлението и правната рамка. Туристическото райониране е факт, но не и функционирането и управлението на тези райони. Освен повишен капацитет на МТ, организациите за управление на туристическите райони са необходим институционален фактор за регионалното развитие на туризма. Недостигът на квалифицирани кадри е застрашаващ факт както за цялата икономика, така и за туризма. Необходима е координация между частните и публичните институции в изграждането и поддържането на туристическата и техническата инфраструктури, както и по-добра информационна осигуреност на туризма.

Слабите страни на дестинацията са системни, формират дълъг списък и включват:

- *Нискоефективно функциониране* на сектора (подчертана сезонност, екстензивно използване на туристическите ресурси, ниска средногодишна заетост на легловата база, нисък среден приход от турист, намаляване на продължителността на престоя);
- *Дефицити* в институционалния капацитет и управлението (недостиг на знания в области като комуникация и ПР, онлайн маркетинг, иновации; малко сертифицирани фирми по стандарти за качество и устойчиво развитие; недобро взаимодействие между държавната администрация и туристическите сдружения и бизнеса; неефективно междуинституционално взаимодействие);

- *Неработещо туристическо райониране* (има ОУТР, но не и мотивирани и подготвени екипи, ниска информационна обезпеченост за състоянието и възможностите на районите, недостатъчно активна позиция на МТ по този проблем);
- *Силен натиск върху околната среда* (неустойчиво управление на ресурсите – разхищение на вода и енергия, нисък дял на рециклиране на отпадъците, нисък дял на ВЕИ; претоварено черноморско крайбрежие; високи нива на замърсяване на въздуха в големите градове; няма концепция за адаптация на сектора към климатичните промени);
- *Недобра бизнес среда* (голям сив сектор, корупция, бюрокрация, оскъдна информация за фирмите, недостатъчно инвестиции, вкл. в ИКТ, липса на стимули за устойчиво развитие на туристическите предприятия);
- *Човешки ресурси* – недостатъчно количество и качество, слаба мотивация (няма цялостна държавна стратегия за кадровия потенциал на сектора, слабо сътрудничество между образователните институции и бизнеса, недостатъчно кадри на пазара на труда за новите технологии и иновациите, екскурзоводи, рехабилитатори, физиотерапевти; изтичане на кадри в чужбина; сезонност и текучество в заетостта; ниско заплащане; фирмите не инвестират достатъчно в обучение; няма тясна професионална специализация);
- *Достъпност на дестинация „България“* (недостатъчно директни въздушни линии извън активните сезони; изчерпващ се капацитет на летищната инфраструктура; неразвити транспортни връзки в отдалечени селски и планински райони; затруднена достъпност на туристическите атракции; ограничен достъп за хора с увреждания; недостатъчна и лоша визуална информация; пренаселеност на морските курорти);
- *Туристически ресурси* (неизползваем регистър на атракциите; недобре експонирани и съхранени атракции; малка дължина на ски пистите при нисък капацитет на лифтовете; слаба съоръженост на спортни обекти; необновена музейна мрежа с ниска посещаемост; слаба организираност, координация и маркетинг на събитийния календар);
- *Туристическа инфраструктура* (недостатъчно, неравномерно развита, амортизирана ВиК и пътна инфраструктура; недостатъчно здравно осигуряване в зони с туристически функции; неподдържана и неразвита пристанищната инфраструктура; малко специализирана инфраструктура за кемпери и каравани);
- *Маркетинг* – липса на маркетингова и брандинг стратегия и продуктови стратегии; (слаб мониторинг; слабо функциониращи ТИЦ-ове; позициониране като евтина дестинация; недостатъчно средства в реклама; липса на синхрон между различните нива на маркетинг, приемственост и различимост в рекламата);
- *Информационна осигуреност* – слаба (няма единна информационна система, непълна и често негодна за анализ информация за туристическата индустрия и състоянието на туризма в България, неизползваем Национален туристически регистър).

Това са една част от систематизираниите слаби страни в действащия национален стратегически документ. Независимо от това, България има добри възможности за оползотворяване на туристическия си потенциал. Промените в поведението на потребителите, икономическото развитие в световен мащаб, глобалната геополитическа обстановка и дори промените в климата, могат да бъдат предпоставка за развитието на туризма в желаната посока. Развитието на международното сътрудничество, участията в международни борси и изложения също допринасят за повишаване на потенциала.

Възможностите за развитие на дестинация „България“ са свързани с:

- Обвързаност с влиятелни международни туристически организации, по-добро позициониране и осигуряване на подкрепа за туристическия бранш;
- Пренасочване на туристи от конкурентни дестинации с геополитически напрежения и икономически кризи;
- Облекчаване на визовите режими и улесняване на пътуванията;
- Благоприятна и относително стабилна икономическа среда, повишаваща се платежоспособност, свободно време и култура на пътуване;
- Застаряване на населението – нарастващо търсене на продукта „здравен туризъм“;
- Нарастване на екологичната култура и чувствителност към природата – увеличаващо се търсене на устойчиви алтернативни форми на туризъм;
- Оттегляне на туристи от традиционно атрактивни дестинации заради глобалните климатични промени и пренасочването им към България;

Туристическите дестинации често са предмет на бързо възникване, бурно развитие, но и висока степен на заплахата от внезапен упадък. Някои дестинации не е застрахована срещу икономически, политически и екологични кризи. Свидетели сме на съвременните напрежения от миграционните потоци и тероризъм. Туризмът е с директна и хиперболизирана чувствителност към тях. Глобалните промени в климата, проявени в зачестяващи екстремни природни явления и бедствия са не по-малка заплахата. Съвсем скоро станавме свидетели на глобална пандемия, довела до пълно блокиране на международните пътнически пътувания и туризма (с надежда, че скоро ще има рестартиране, бърза адаптация и възстановяване).

Обобщени, *заплахите* за туризма ни са:

- Нарастващо влияние на международния тероризъм – все по-трудно осигуряване на сигурността на туристите;
- Нарастващи миграционни потоци – влошаване на сигурността и качествата на средата;
- Глобални климатични промени, зачестяващи природни бедствия, влошени екологични показатели;
- Силни конкуренти – както по отношение на доминиращите туристически продукти на България, така и по отношение на алтернативните ни форми;
- Промени в поведението, нагласите и мотивацията на туристите – нетърпимост към остаряло предлагане, липса на иновации, информационни дефицити;

- Миграция на младите, обезлюдяване в пространствата с предлагане на алтернативен туризъм;
- Прекалено голямо изоставане в нивото на доходите и стандарта на живот на местното население;
- Културно „замърсяване” и загуба на идентичност поради прекомерно туристическо натоварване на чувствителни локализации;
- И отскоро, епидемиологични заплахи с глобално разпространение и блокиращо действие.

На този фон, стратегическата насоченост на оперативните мерки следва да се насочат в две равностойни посоки – а) *външна* - запазване на позициите на чуждестранните пазари чрез „умен маркетинг“ (особено европейските) и б) *вътрешна* – възстановяване на националния туристически бизнес и адаптация към новите рестриктивни условия в присъщите на туризма услуги.

Основните **изводи**, които се налагат от сравнителния анализ на икономическото развитие показват непреодолените различия между общините, областите и регионите в страната и чувствителното изоставане по основни показатели в сравнение с аналогични региони в държавите членки на ЕС. Изключение прави Югозападен регион, което се дължи основно на развитието на област София (столична община). Ориентирането на модела за икономическо развитие към съвременните информационни и комуникационни технологии, към научните изследвания и образованието, ще отговори по-адекватно на потребностите на бизнеса и пазара на труда и ще подпомогне прехода към кръгова икономика.

3 СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА СОЦИАЛНОТО РАЗВИТИЕ НА ОБЩИНТЕ, ОБЛАСТЕ И РЕГИОНЕ

Основен източник на информацията за социалното развитие е Националният статистически институт. За сравнение са използвани резултатни данни от предходни анализи на социално-икономическото развитие и доклади за изпълнение на национални стратегически документи, определящи политиката на страната за прогресиращо социално развитие. Подробна информация за социалното развитие е посочена в Приложение 3.

3.1 ОБРАЗОВАНИЕ

Анализът на междурегионалните различия на образованието в България обхваща показателите, посочени в Техническата спецификация, относно всички степени и форми на образование – предучилищно, училищно, висше образование, образованието за възрастни (учене през целия живот), обучението и преквалификацията. Проследени са онези показатели, които се използват за сравнение между държавите членки на Европейския съюз, съгласно изискванията на Евростат, за достъпа до образование на различните възрастови и етнически групи и на тези в неравностойно положение.

Представените текущи данни за училищното образование са несъпоставими с тези от предходни години поради съществени изменения в структурата на образователната система, произтичащи от Закона за предучилищното и училищното образование.²³ Анализът на сектор “Образование” е разработен след проучване на основните национални стратегически документи за развитие на образованието, изготвени под ръководството на Министерството на образованието и науката за периода 2014-2020 г., наличните доклади за изпълнението им и резултатите от мониторинга на образованието и обучението в България от Европейска комисия (2019 г.).

3.1.1 РАЗХОДИ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ

Образованието е сред основните приоритети на сектор “Държавно управление”, като общият размер на разходите за *функцията за 2018 г. е 3989.6 млн.лв.*²⁴, или 3.7 % от БВП, при 3534.0 млн. лв., или 3.5% от БВП през 2017 г.. През 2018 г. разходите за образование в сравнение с предходната година са с 455.6 млн. лв. повече (13.0 %). Въпреки това подобрене публичните разходи за образование са все още сред най-ниските в ЕС и са значително под средната стойност за ЕС от 4.6 %.

През 2018 г. е осигурено удвояване на средствата за възнаграждения на педагогическите специалисти, като за тази цел са осигурени допълнително 330,0 млн. лв.; предприети са и мерки, свързани с промяна в системата на делегирани бюджети, като финансирането вече не зависи само от броя на децата и учениците, а и от броя на групите и паралелките и на

²³ Обн. ДВ, бр. 79/13.10.2015 г., изм. ДВ, бр.24/22.03.2019 г.

²⁴ Доклад по отчета за изпълнението на държавния бюджет на Република България за 2018 г., стр.(45-46)

институциите с цел минимизиране на несъвършенствата при разпределението на средствата по стандарти.

С бюджета за 2019 г. освен увеличението на заплатите на преподавателите се финансират четири допълнителни национални програми²⁵, които имат за цел да се привлекат и обучат преподаватели по предмети, по отношение на които се очаква да се появи недостиг, да се представят иновативни методи на преподаване, да се предостави подкрепа в началото на професионалното развитие и да се създадат връзки между училищата и дружествата в областта на информационните технологии (ИТ). Също така се въвежда национална програма за предоставяне на подкрепа на общините за предприемане на действия за премахване на сегрегацията. По нея се финансират транспортните разходи, дейностите с родители и учебните материали и се осигурява финансиране за образователни посредници.

3.1.2 ОБРАЗОВАТЕЛНИ ИНСТИТУЦИИ

Образователни институции са тези, които директно провеждат обучение по образователни програми с учаци в организирани класове (групи) на място или чрез дистанционна форма на обучение. Образователните програми в тези институции обхващат всички степени на образование и/или придобиване на степен на професионална класификация.

Таблица 3.1. Учебни институции по вид и форма на собственост

Видове образователни институции	2014/2015		2019/2020	
	общо	в т.ч. частни	общо	в т.ч. частни
Общо	4 975	4 975	4 975	4 975
Детски градини	1 991	1 991	1 991	1 991
Общообразователни и специални училища²⁶	2 087	2 087	2 087	2 087
Начални (I-IV клас)	150	150	150	150
Основни (I-VII клас)	1 386	1 386	1 386	1 386
Обединени (I - X клас)	x	x	x	x
Гимназии (VIII-XII)	x	x	x	x
Средни (I-XII клас)	407	407	407	407
Професионални училища	482	482	482	482
Училища по изкуствата	23	23	23	23
Спортни училища	24	24	24	24
Професионални гимназии	394	394	394	394
Професионални колежи след средно образование	40	40	40	40
Центрове за професионално обучение	362	362	362	362
Висши училища	54	54	54	54
Университети и специализирани висши училища	46	46	46	46
Самостоятелни колежи	8	8	8	8

²⁵ „Мотивирани учители“, „ИТ фирми в училище и учители в ИТ фирми“, „Иновации в действие“ и „Подпомагане на общините за реализиране на дейности за образователна десегрегация“.

²⁶ Прекъсване на динамичния ред поради промени в националната образователна система (Закон за предучилищното и училищното образование, обн., ДВ., бр. 79 от 13 октомври 2015 г.). Данните не са съпоставими спрямо предходните учебни години.

Видове образователни институции	2014/2015		2019/2020	
	общо	в т.ч. частни	общо	в т.ч. частни
Колежи, в структурата на университети и специализирани висши училища	19	19	19	19
Общо	4 975	4 975	4 975	4 975

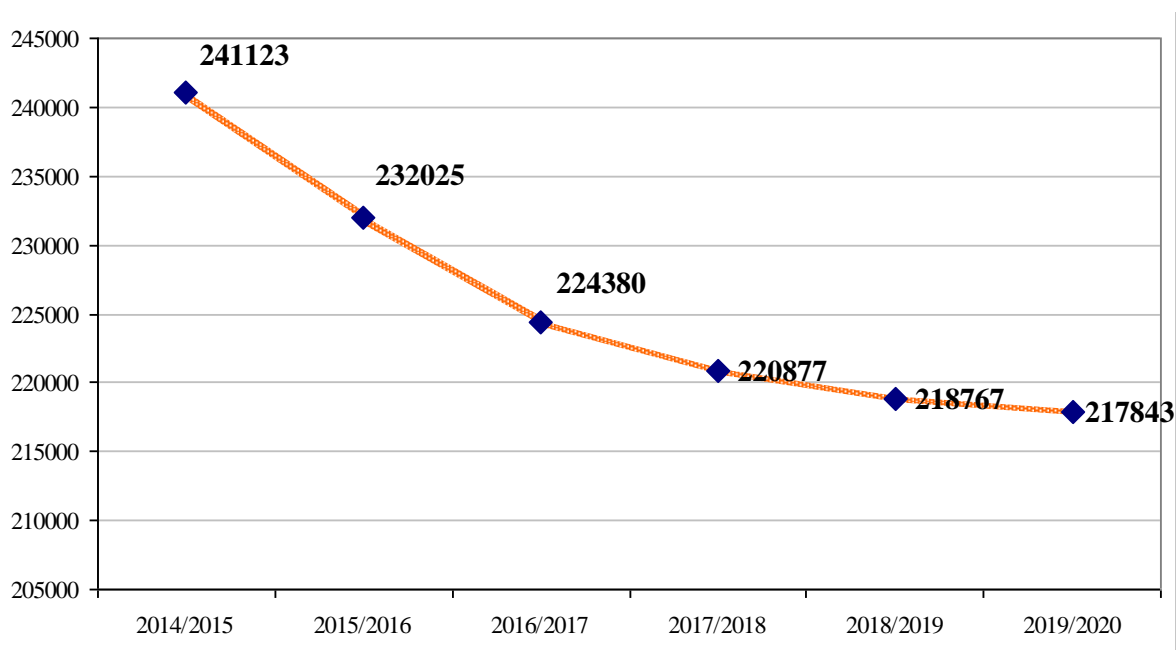
Източник: НСИ

Предучилищно образование

Системата за предучилищното образование осигурява условия за ранно детско развитие и подготовка на деца за училище (от 3 до 6 годишна възраст) в детските градини - целодневни, полудневни и групи за деца със специални образователни потребности. Обучението в подготвителна група или подготвителен клас, преди първи клас, е задължително.

През учебната 2019/2020 година в страната функционират 1 840 самостоятелни детски градини или със 151 по-малко в сравнение с учебната 2014/2015 година. В тях са записани 217.9 хил. деца, като в сравнение с 2014 година броят на децата намалява с 9.6 %, което съответства на демографските тенденции. (Фигура 3.1).

Фигура 3.1. Деца в детските градини 2014-2020 г., брой

Източник: НСИ

Обхватът в предучилищно образование в България е нисък. По данни на Националния статистически институт нетният коефициент на записване²⁷ в предучилищно образование през 2019/2020 г. е 78.7 %, т.е. всяко пето българско дете не е обхванато. Тенденцията е низходяща още от 2013/2014 г., независимо от лекото нарастване през последната година.

²⁷ Коефициентът е изчислен в процент като отношение на броя на учащите в предучилищното образование във възрастовата група 3-6 години към броя на населението в същата възрастова група.

Нисък е обхватът в ромската общност: според изследване на Агенцията на ЕС за основни човешки права от 2011 г., едва 45% от ромските деца в България на възраст 3-6 г. посещават детска градина. Тенденцията се запазва и през учебната 2019/2020 г. Нисък е коефициентът на записване в областите Сливен – 64.4 %, Кърджалии – 65.7% Търговище – 68.1%, Пазарджик – 71.2%, Хасково – 73.7% и в общини с компактно ромско население. Проблемът основно се дължи на финансовите възможности - много семейства нямат средства за заплащане на таксите в детските градини. В нормално функционираща демократична система предучилищното образование в общинските детски градини би трябвало да е безплатно, при условие, че родителите редовно плащат данъци и социалните си осигуровки.

За да се подобри равнището на записване, от 2019 г. в България започва изпълнението на финансиран от ЕС проект „Активно включване в системата на предучилищното образование“²⁸. По проекта се предоставя допълнително обучение по български език за деца с майчин език, различен от българския; чрез проекта се финансират разходите за такси за програмата за посещаване на целодневни детски градини и се подкрепя участието на родители. Равнището на записване е много ниско за деца под 3-годишна възраст. Само 9,4 % от децата в тази възрастова група са записани в официални заведения за детски грижи поради различни причини, включително липсата на детски градини, при средна стойност за ЕС от 34.2 %.

Промените в Закона за предучилищното и училищното образование предвиждат задължително предучилищно образование за 4-годишните деца в цялата страна. До началото учебната 2022/2023 г. общините трябва да са създали необходимите условия за осъществяване на мярката. Предвидено е социално слабите семейства, от които са основният дял необхванати и преждевременно напускащи образователната система деца, да получават помощи за таксите. Ходенето на градина на 4 години е изключително важно за езиковото, когнитивното, емоционалното и социалното развитие на детето. В същото време това дава възможност на родителите да са по-активни на пазара на труда, аргументират се от МОН.

Средният брой деца в една детска градина за страната е 118, като за градовете е значително по-голям - 153, а за селата - 61. Една група се формира средно от 23 деца, съответно 25 в градовете и 19 в селата. Педагогическият персонал, зает в детските градини, е 20 050 д., и в сравнение с учебната 2014/2015 година намалява с 492 д., или с 2.4%. Детските учители са 18 806, или 93.8% от педагогическия персонал.

През учебната 2019/2020 година в страната функционират 106 лицензирани частни детски градини, или с 18 повече от учебната 2014/2015 година. Те са посещавани от 4 982 деца, или 1.8% от записаните в детските градини.

Училищно образование по региони и области

Броят на учениците през учебната 2019/2020 г. е намалял със 5.5% (40 836) в сравнение с 2014/2015 г., поради ниската раждаемост и емиграцията. Новата образователна структура, изразяваща се в завършване на прогимназиалния етап на основно образование в 7-ми клас,

²⁸ Мониторинг на образованието и обучението 2019 г. - България

вместо в 8-ми клас, както и въвеждането на възможност на местно ниво училищата да позволяват завършване на задължителното 10-годишно образование, води до реорганизация на училищната мрежа, по-специално на малките училища в селските райони. Набляга се на борбата с отпадането от училище и на осигуряването на качествено образование.

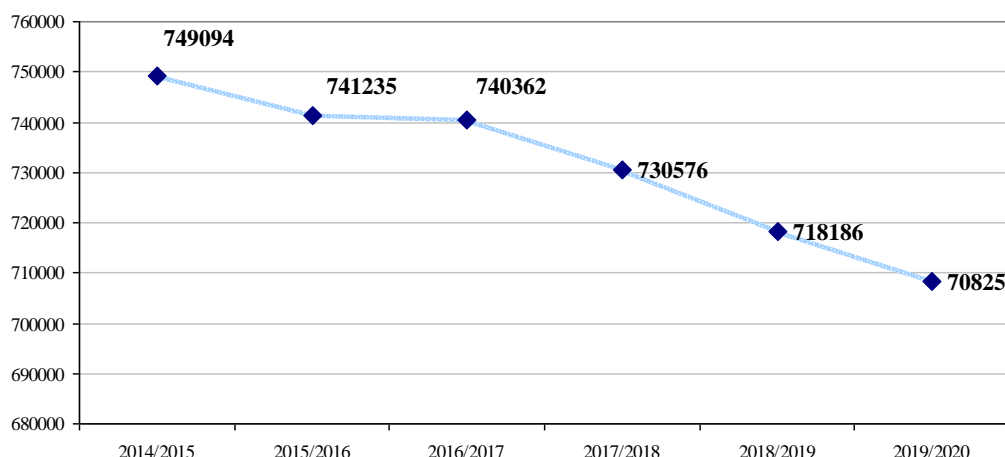
Таблица 3.2. Ученици през учебните 2014-2020 години - брой

Регион / Област	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020
Общо	749 094	741 235	740 362	730 576	718 186	708 258
Северозападен регион	86 885	84 994	83 713	80 970	77 617	74 943
Видин	9 669	9 326	8 948	8 665	8 343	7 706
Враца	19 183	18 831	18 613	18 083	17 264	16 951
Ловеч	15 011	15 003	14 616	14 128	13 490	12 890
Монтана	15 175	14 803	14 400	13 749	13 119	12 735
Плевен	27 847	27 121	27 136	26 345	25 401	24 661
Северен централен регион	82 842	80 802	80 151	77 797	74 292	72 584
Велико Търново	24 810	24 188	23 892	22 964	21 790	21 462
Габрово	10 525	10 258	10 089	10 063	9 892	9 743
Разград	13 641	13 219	13 126	12 221	11 898	11 614
Русе	22 007	21 649	21 652	21 449	20 124	19 501
Силистра	11 859	11 488	11 392	11 100	10 598	10 264
Североизточен регион	100 226	98 879	98 451	96 476	94 248	92 335
Варна	49 605	50 382	50 475	50 627	49 514	49 154
Добрич	18 912	17 749	17 718	16 430	15 992	15 389
Търговище	12 280	11 836	11 710	11 238	11 209	10 587
Шумен	19 429	18 912	18 548	18 171	17 713	17 205
Югоизточен регион	121 272	119 792	119 439	117 784	115 865	113 701
Бургас	46 713	46 779	46 131	46 143	45 920	45 259
Сливен	23 373	23 179	22 907	22 219	21 567	21 105
Стара Загора	36 460	36 045	36 136	35 781	34 678	34 057
Ямбол	14 276	13 789	14 265	13 641	13 700	13 280
Югозападен регион	207 537	208 983	211 354	212 637	213 500	214 324
Благоевград	35 048	34 983	35 351	35 014	34 626	34 263
Кюстендил	12 331	11 937	11 650	11 328	10 990	10 813
Перник	11 656	11 267	11 325	11 263	11 125	11 063
София	25 277	24 693	24 787	24 491	24 134	23 920
София (столична община)	123 225	126 103	128 261	130 541	132 625	134 265
Южен централен регион	150 332	147 785	147 235	144 932	142 664	140 371
Кърджали	15 993	15 754	15 681	15 862	15 085	14 525
Пазарджик	29 405	28 426	27 766	27 151	26 158	25 662
Пловдив	69 358	68 798	68 906	67 419	67 854	67 618
Смолян	10 630	10 361	10 402	10 358	9 951	9 510
Хасково	24 973	24 446	24 479	24 142	23 616	23 056

Източник: НСИ

В териториален план най-голям е броят на учениците в Югозападен и Южен централен региони за планиране от ниво 2, а най-малък в - Северен централен регион. С изключение на област София (столична община) учениците във всички останали области на страната намаляват.

Фигура 3.2. Ученици в общообразователни и професионални училища (2014-2020 г.), брой

Източник: НСИ

Общо образование

Към 1.10.2019 г. учебни занятия се водят в 1 972 общообразователни училища,²⁹ от които 133 начални, 1163 основни, 58 обединени, 114 гимназии и 492 средни училища. В сравнение с 2014 г. общообразователните училища намаляват със 115 поради закриване или преобразуване. Учениците, записани в общообразователните училища са 572.5 хил. и в сравнение с 2014 г. намаляват с около 32.0 хил. Намаляването на броя на училищата и на учениците е трайна тенденция, резултат от ниската раждаемост и емиграцията.³⁰

В една паралелка в дневните общообразователни училища се обучават средно по 21 ученици. През 2019 г. основно образование³¹ в общообразователните училища са завършили 58.8 хил. ученици, а средно образование - 25.8 хил. ученици.

Органите на МОН постепенно преразглеждат модела за финансиране на училищното образование, за да се повиши справедливостта и качеството. През 2018 г. допълнително финансиране за работа с ученици в неравностойно положение са насочени за началните училища. В допълнение, от 2019 г. всички средни училища, предлагащи обучение в гимназиален етап, получават допълнително финансиране за работа с ученици в неравностойно положение³².

На много места училищната мрежа вече е достигнала предела на оптимизация. През следващите години системата на делегираните бюджети ще бъде променена, така че да позволи в по-голяма степен малките училища да се издържат със средствата, които получават.

²⁹ Вкл. българските училища в чужбина, финансирани от държавата.

³⁰ Обзор на обучението в Европа, издание за 2018 г. за обзора на Европейската комисия за образованието и обучението, публикуван на 16.10.2018 г.

³¹ През 2017 г. основно образование придобиват завършилите VII клас, завършилите VIII клас в непрофилирани паралелки и IX клас в профилирани паралелки с прием след VII клас (разпоредби на Закона за предучилищното и училищното образование).

³² Мониторинг на образованието и обучението 2019 г. - България

Професионално образование и обучение

Професионалното образование и обучение през учебната 2019/2020 година се осъществява в 21 училища по изкуствата, 25 спортни училища, 358 професионални гимназии и 23 професионални колежа с прием след средно образование. Общият брой на училищата е 427, а общият брой на учащите в тях е 135.1 хиляди. В сравнение с учебната 2014/2015 г. година професионалните училища намаляват с 55, като най-много намаляват професионалните гимназии. Оптимизирането на училищната мрежа се осъществява в пряка връзка със социално-икономическите и демографските процеси в страната и в различните райони.

За пет години учащите се в професионалното образование намаляват с приблизително 5 000 ученика, но се увеличават с 3 250 учениците в програми за придобиване на III степен на професионална квалификация. Увеличението на учениците се дължи на засиления интерес към програми за придобиване на III степен на професионална квалификация. Това потвърждава верния път в реформирането на професионалното образование. В професионалното образование преобладават момчетата, които са 60.2% от общия брой на учениците в тази образователна степен. През 2019 г. средно образование в училищата по изкуствата, спортните училища и професионалните гимназии с диплома са завършили 21.6 хил. души.

През учебната 2019/2020 година 1 040 ученици се обучават в 31 частни професионални гимназии и частни професионални колежи с прием след средно образование, което е 0.8% от всички ученици в професионалното образование.

Професионалните гимназии са разположени предимно в областните административни центрове и в по-големите общини, където е концентриран по-големият брой ученици. Продължава да се търси по-тясно обвързване на професионалното образование с икономическите приоритети на общините и регионите. В малките общини и населени места професионалното обучение в по-голямата си част е съобразено със спецификата на местната икономика. Все още обаче в част от училищата се запазва обучение по традиционни за училищата професии, въпреки затишването или закриването на определени производства. Трудностите с намирането на работа и разминаването между придобитата квалификация и възможността за реализация водят до отлив от професионалното образование на част от младите хора, макар че през последните години се наблюдава минимално увеличение на броя на учениците.

Оптимизирането на училищната мрежа следва да създаде предпоставки за финансиране на професионални училища с национално и регионално значение в защитени професии, съобразно потребностите на общините в конкретния регион, както и с внедряване на обучение чрез работа (дуално обучение). Наложителни са мерки за стимулиране на обучението по търсените на пазара на труда професии, степен на квалификациите, съобразно степента на развитие на регионалната икономика и заявените инвестиционни приоритети, като продължава политиката за достъп до образование на учениците от специфични целеви групи.

Важна тема, засягаща професионалното образование е *дуалното обучение*, а интересът към тази форма на обучение, съчетана с практика, е изключително голям. Има тенденция за

разширяване на дуалното обучение у нас, но за целта са нужни законодателни промени. Този вид обучение засяга две групи лица – над 16 години, които са в образователната система, и тези, които са на пазара на труда над 16 години. Организирането на обучение чрез работа е нова възможност за повторно включване на рано напусналите образователната система, което е както национален, така и общоевропейски приоритет.

Правителството работи активно за въвеждане на дуалното обучение в българските училища, което да отговаря на нуждите на пазара на труда. Дуалното образование дава възможност на учениците да придобият професия и е полезно с това, че обезпечава от най-ранен етап бизнеса с квалифицирани и качествени кадри. Приемът в професионалните гимназии ще бъде реструктуриран към повече паралелки в направленията, свързани с математика, техника и природни науки, защото позициите, които изискват професионално техническо образование са най-търсени и с най-голям ръст на доходите.

Приоритетните направления в сферата на професионалното образование са:

- Развитие и усъвършенстване на институционалните партньорски модели на национално и европейско ниво;
- Разширяване на възможностите за придобиване и усъвършенстване на професионалната квалификация в контекста на учението през целия живот;
- Повишаване на качеството на началното и продължаващо професионално образование и обучение (ПОО) в съответствие с променящата се структура на икономиката, изискванията и потребностите на националния и европейски пазар на труда;
- Укрепване на институционалната среда за по-висока ефективност на предоставяните публични услуги, информираност и прозрачност на ПОО за гражданите и бизнеса.

В почти всички национални стратегически и секторни документи се подчертава важната роля на бизнеса в професионалното образование, не само при определяне на направленията и учебните програми, но и в процеса на обучение и в развитието на материалната база, в предоставянето на достъп до нови лаборатории, материали и технологии.

3.1.3 ПРЕПОДАВАТЕЛИ В ОБЩОТО И ПРОФЕСИОНАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

През 2020 г. в страната се забелязва ръст от 15.6% на преподавателите в училищата в сравнение с 2014 г., което е добра предпоставка за осигуряването на качествено образование в училищата. През 2020 г. броят на преподавателите по видове учебни институции в общото и професионално образование е 67 640, от които 78.5% са в общообразователните училища.

Таблица 3.3. Разпределение на преподавателите по видове училища, 2020 г.

Вид училище	Преподаватели	
	Брой	%
Общообразователни училища	53 101	78,5
Професионални училища	12 316	18,2
в т.ч.		
В училища по изкуствата и спортни училища	1 713	2,5
В професионални гимназии (III степен професионална квалификация)	9 263	13,7

Вид училище	Преподаватели	
	Брой	%
В професионални колежи с прием след средно образование (IV степен професионална квалификация)	186	0,3
В професионални гимназии (II степен професионална квалификация)	1 077	1,6
В професионални паралелки за придобиване на I степен професионална квалификация	77	0,1
Специални училища	2 223	3,3
Общо	67 640	100,0

Източник: НСИ

В учителската професия преобладават жените, които съставляват 85.6% от общия брой на учителите в общообразователните училища. Около 50.0% от преподавателите в общообразователните училища са на възраст над 50 години, а 12.6% са на възраст до 34 години, като през 2014 г. са били 8.2% (по данни на НСИ за 2020 г.), което показва че независимо от застаряването на преподавателския състав има и увеличаване на младите учители.

Проблемът с ниското заплащане за учителските професии постепенно се решава. Повишаването на учителските заплати повишава привлекателността на учителската професия, привлича повече млади хора, отдадени на професията, повишава се и качеството на образованието. Тази политика се осъществява от правителството през последните четири години, с цел да се реши и проблема със застаряване на преподавателския състав. *И тя дава резултат, в общо образователните училища за периода 2014- 2020 г. младите учители до 34 години се увеличават с 82.0% (от 3 688 учители през учебната 2014/2015 г. на 6 709 през учебната 2019/2020 г.).* През този период се увеличават и младите учители в професионалните училища с 35.0 %.

Таблица 3.4. Преподаватели през учебните 2014-2020 години – брой

Регион / Област	Учебна година				
	2014/2015	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020
Общо	58 514	60 203	62 843	64 689	67 640
Северозападен	6 933	6 885	7 295	7 236	7 467
Видин	771	810	749	721	738
Враца	1 516	1 486	1 551	1 594	1 696
Ловеч	1 158	1 139	1 182	1 157	1 202
Монтана	1 234	1 201	1 215	1 202	1 248
Плевен	2 254	2 249	2 598	2 562	2 583
Северен централен	6 519	6 709	7 146	7 148	7 350
Велико Търново	1 930	2 184	2 229	2 197	2 284
Габрово	813	786	805	847	840
Разград	1 114	1 109	1 131	1 150	1 171
Русе	1 734	1 719	2 014	1 980	2 000
Силистра	928	911	967	974	1 055
Североизточен	7 931	8 483	8 894	8 857	9 113
Варна	3 679	4 232	4 340	4 376	4 567
Добрич	1 623	1 509	1 534	1 560	1 596
Търговище	1 005	982	1 170	1 092	1 183
Шумен	1 624	1 760	1 850	1 829	1 767
Югоизточен	8 756	8 797	9 136	9 421	10 098
Бургас	3 345	3 509	3 554	3 624	3 010
Сливен	1 646	1 638	1 673	1 731	1 909

Регион / Област	Учебна година				
	2014/2015	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020
Стара Загора	2 754	2 647	2 843	3 016	3 179
Ямбол	1 011	1 003	1 066	1 050	1 100
Югозападен	16 450	17 055	17 662	18 965	20 049
Благоевград	2 797	2 827	2 981	3 080	3 317
Кюстендил	991	967	958	978	1 018
Перник	919	925	1 042	1 082	1 105
София	1 986	1 986	2 003	2 155	2 214
София (ст. община)	9 757	10 350	10 678	11 670	12 395
Южен централен	11 925	12 274	12 710	13 062	13 563
Кърджали	1 399	1 371	1 446	1 526	1 562
Пазарджик	2 340	2 349	2 438	2 573	2 562
Пловдив	5 250	5 473	5 620	5 715	6 109
Смолян	1 052	1 198	1 270	1 268	1 247
Хасково	1 884	1 883	1 936	1 980	2 083

Източник: НСИ

3.1.4 Средищни училища и детски градини, Защитени училища и детски градини

Процесите на оптимизация на училищната мрежа поставят изисквания към създаването на защитни механизми по отношение на реструктурираните звена. Към момента има 987 средищни детски градини и средищни училища³³ и 257 защитени детски градини и училища³⁴. Те са елемент на социална защита, част от регионалната политика на ниво община (LAU 1) и са особено важни за постигането на целта за осигуряване на равнопоставен достъп до образователни услуги, особено в отдалечени, периферни и трудно достъпни райони.

Средищните училища и детски градини създават благоприятни условия за постигане на целите, заложи в действащата стратегическа рамка за предучилищно и училищно образование, свързани с повишаване обхвата на децата и учениците и намаляване дела на преждевременно напусналите образователната система

През учебната 2019/2020 г. броят на средищните детски градини, части от детски градини и училища в Списъка на МОН е общо 987 средищни институции – 203 детски градини, 42 части от детски градини и 742 училища в 666 населени места от 256 общини от 28 области. В Списъка има 27 нови средищни детски градини и 4 части от детски градини в 31 населени места от 24 общини от 13 области, както и 7 нови средищни училища в 7 населени места от 7 общини от 7 области или общо 38 средищни институции. По данни на МОН към началото на учебната 2019/2020 г. в средищните детски градини и училища се обучават общо 18 728 деца и 179 457 ученици, като пътуващите деца в задължителна предучилищна възраст в детските градини са 4 511, а учениците до 16-годишна възраст са 77 426.

През учебната 2019/2020 г. се запазва тенденцията най-голям брой защитени училища и детски градина да има в Южен централен регион със 104 бр., от тях най-много са в областите Смолян

³³ Решение № 721 на МС от 4.12.2019 г.

³⁴ Решение № 713 на МС от 29.11.2019 г.

и Кърджали, съответно 42 бр. и 23 бр. Следва Югозападен с 48 бр. и Северозападен регион с 38 защитени училища и детски градини.

За пътуващите ученици държавата осигурява финансирането на целодневна организация на учебния процес, столово хранене и транспорт, с което се цели по-качествено образование. Необходимите средства за целодневна организация на учебния ден и за хранене в столовете в средишните училища се осигуряват по ОП „Развитие на човешките ресурси“, финансиран от Европейския социален фонд, а при необходимост и от бюджета на МОН.

Проблем в зимните месеци е отдалечеността на някои селища от средишните училища, решаването на който изисква не само подобряване на транспортната достъпност чрез рехабилитация на пътната мрежа, но и редовно поддържане на пътищата, за да се осигури добра проходимост за превозване на децата, за снабдяване с лекарства и продукти, за достъп на спасителни екипи при необходимост.

Иновативни училища

В съответствие с необходимостта от стимулиране на креативността и иновативното мислене и в изпълнение на заложените цели в националните стратегически документи, с нов стандарт се въвеждат иновативни училища и паралелки³⁵. Иновативните училища са училищата на бъдещето и извършват целенасочена промяна чрез въвеждане на иновативни практики за решаване на организационни и съдържателни проблеми в образователния процес.

Списъкът с иновативните училища за учебна 2019/2020 г. нараства до 395³⁶ след като към тях са добавени нови 133 училища в 133 населени места, разположени в 111 общини във всички области. Утвърждава се водещото място по брой иновативни училища на Югозападен регион – 123 бр., от които 64.2% са в област София (столична община). След него се нареждат Южен централен и Югоизточен регион съответно с 75 и 73 иновативни училища. По области с най-голям брой иновативни училища са София (столична община) 79, Бургас 42, Пловдив 39, докато сериозно изостават областите Силистра само 3, Търговище и Ямбол с по 4. Освен в големите градове има разкрити и 36 иновативни училища в селата.

Иновациите са насочени към разработване и въвеждане на нови елементи в организацията или съдържанието на обучението, организиране по-нов или усъвършенстван начин на управлението, обучението и образователната среда, използване на нови методи на преподаване. Проектите на училищата са с продължителност до 4 години и обхващат всички ученици в тях или само децата от даден випуск. За всяка учебна година са описани конкретно етапите на напредъка и резултатите, които се очакват от предложените иновации. Определени са целите и идеите, свързани с личностното, интелектуалното и емоционалното развитие на учениците.

Интересът към иновативните училища се свързва не само с приоритетите на политиката в областта на образованието и с общите тенденции в социално-икономическото развитие, но и

³⁵ На основание чл.38, ал.6 и чл.39, ал.5 от Закона за предучилищното и училищното образование.

³⁶ Решение № 479 от 5.08.2019 г. на МС.

с възможностите, които им предоставя Наредба № 9/19.08.2016 г. за институциите в системата на предучилищното и училищното образование³⁷ и по-голямата свобода в разпределението на учебните предмети с увеличение с до 10% на общия брой часове за нови или интегрирани учебни предмети и модули от професионалната подготовка.

Училища с национално значение

Правителството е обявило шест неспециализирани училища за училища с национално значение³⁸. Това са: Професионалната гимназия (ПГ) по ветеринарна медицина „Проф. д-р Димитър Димов“ в Ловеч, ПГ по горско стопанство и дървообработване „Сава Младенов“ в Тетевен, ПГ по горско стопанство „Христо Ботев“ във Велинград, Професионалната техническа гимназия „Шандор Петьофи“ в Разград, ПГ по компютърни технологии и системи в Плевен и ПГ по ветеринарна медицина „Иван Павлов“ в Стара Загора.

Според държавния образователен стандарт за институциите в системата на предучилищното и училищното образование училищата със статут на национални са държавни, изпълняват дългосрочно национална задача, възложена със заповед на министъра на образованието и науката и обучават ученици от много области. Териториалното им разположение показва обвързването на профила им с икономиката на съответния регион.

От гледна точка на осигуреност с класни стаи и пълняемост на паралелките, общият извод за училищното образование е, че са налице възможности, които осигуряват нормален учебен процес. Единствено в София има определен недостиг на елементи на системата (училища и детски градини), но той е обясним. Не са налице регионални дисбаланси в разпределението на учебните сгради, тъй като системата е наследила добра мрежа от образователни институции. Различия могат да се търсят в оборудването на базите със съвременна техника и средства, предпоставки за по-високо ниво на обучение.

Значителна част от сградния фонд в страната осъществява проекти за обновяване и енергийна ефективност на образователните сгради по Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020 г., както в обхвата на Интегрираните планове за градско възстановяване и развитие, така и по Приоритетна ос 3. „Регионална образователна инфраструктура“, насочена към професионалните, специализираните, помощните, спортните училища, школите за култура и изкуства и висшите училища, а също и по Програмата за развитие на селските райони в малките населени места.

3.1.5 ОТПАДНАЛИ УЧЕНИЦИ ОТ ОСНОВНО ОБРАЗОВАНИЕ

Показателите за образованието продължават да се подобряват, въпреки че темповете са изключително бавни. В страната се забелязва намаляване на отпадналите от основното образование, макар и незначително, намалява и броят на отпадналите през втората година на основното и средното образование.

³⁷ Обн. ДВ бр. 68/30.08.2016 г.

³⁸ Решение № 356 от 29.06.2017 г. за обявяване на неспециализирани училища за училища с национално значение, обнародвано в ДВ, бр. 53 от 2017 г.

Югозападният регион е с най-малко отпаднали ученици, а с най-много отпаднали ученици са Югоизточният и Северозападният регион. Област Смолян най-успешно задържа учениците в образователната система и продължава да е водеща с високите оценки на местните ученици на матурите и със задържането на ученици и учители в образователната система. София (столична община), Кърджали, Благоевград и Габрово също са сред областите със сравнително добро представяне в тази категория, докато областите Видин, Монтана, Добрич, Сливен и Пазарджик се задържат на последните места в класацията. Слабото представяне на образователната система именно в някои от най-слабо развитите икономически области задълбочава структурната безработица в тях и пречи на развитието на местния пазар на труда, на привличането на инвестиции и на повишаването на доходите на населението.

Таблица 3.5. Ученици отпаднали от основна степен на образование - %

Регион / Област	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019
Общо	2,98	3,04	2,96	3,07	3,00
Северозападен	3,40	3,86	3,35	3,26	3,72
Видин	4,08	4,46	5,11	4,17	4,45
Враца	3,88	4,84	3,23	3,08	2,95
Ловеч	2,97	2,73	2,77	3,31	3,82
Монтана	3,34	4,41	4,10	3,46	4,86
Плевен	3,08	3,29	2,79	2,96	3,40
Северен централен	2,96	2,85	3,41	3,61	3,56
Велико Търново	3,24	3,39	2,96	3,59	3,60
Габрово	2,06	2,40	1,72	2,20	2,44
Разград	4,16	2,84	4,53	3,01	3,94
Русе	2,27	2,90	3,75	4,59	3,54
Силистра	3,02	2,12	3,87	3,77	4,05
Североизточен	4,43	3,59	3,44	3,35	3,15
Варна	4,68	3,29	3,25	3,03	2,75
Добрич	5,55	5,60	5,02	4,93	4,95
Търговище	4,81	3,87	3,41	4,17	2,86
Шумен	2,36	2,17	2,45	2,22	2,78
Югоизточен	3,25	3,81	3,78	4,11	4,18
Бургас	2,87	3,78	3,31	3,60	3,73
Сливен	5,09	5,52	5,66	6,38	5,98
Стара Загора	2,84	3,34	3,62	3,83	3,88
Ямбол	2,22	1,87	2,33	2,44	3,28
Югозападен	1,46	1,42	1,37	1,50	1,42
Благоевград	1,64	1,52	2,26	2,32	2,25
Кюстендил	2,43	2,10	2,00	1,90	3,03
Перник	2,20	1,81	1,78	2,08	2,45
София	2,58	2,40	2,37	2,86	2,94
София (столична община)	1,00	1,10	0,82	0,95	0,71
Южен централен	3,58	3,89	3,76	3,95	3,61
Кърджали	1,87	2,02	2,36	1,99	1,92
Пазарджик	4,75	5,28	4,91	5,56	4,53
Пловдив	4,15	4,36	4,18	4,32	3,91
Смолян	0,63	0,80	0,52	0,56	0,52
Хасково	2,90	3,38	3,40	3,62	3,94

Източник: НСИ

По общини данните за отпадналите от училище разкриват още по-големи разлики. В 16 общини няма отчетени отпаднали ученици, в 66 общини делът на отпадналите ученици е под

2%. Налице са групирания от общини, в които проблемът с отпадането от училище е значителен – общини от област Видин (Бойница, Брегово, Димово, Ново село), Ловеч (Луковит, Ябланица), Монтана (Берковица, Лом, Чипровци), Велико Търново (Лясковец, Стражица) Русе (Боров, Две могили, Сливо поле), Варна (Аврен Девня, Долни чифлик), Добрич (Добрич-селска, Каварна, Тервел), Бургас (Камено, Средец, Сунгурларе), Стара Загора (Гурково, Мъглиж, Опан), Сливен (Нова Загора, Сливен), Пазарджик (Пазарджик, Пещера, Ракитово, Септември) Пловдив (Брезово, Първомай, Перущица, Кричим, Марица), Кюстендил (Невестино, Трекляно) и т.н. В тези общини отпадналите ученици надхвърлят 5% от общия брой. Основен фактор, който предопределя дела на отпадналите ученици е наличието на големи ромски общности в отделни общини, другият фактор е размерът на общината – големите общини и областни центрове постигат по-добри резултати от малките общини. Най-голям е относителният дял на учениците, които са заминали в чужбина - 46.3%, следван от дела на напусналите по семейни причини - 39.7%, и на напусналите поради нежелание да учат - 9.2%.

Образователните институции начело с МОН планират преразглеждане на модела за финансиране на училищното образование, за да се подкрепи повишаването на справедливостта чрез насочване на допълнителни ресурси към училищата с ромски ученици, подобряване на достъпността и качеството на образованието. Въведена е национална програма за предоставяне на подкрепа на общините за предприемане на действия за премахване на сегрегацията. По нея се финансират транспортните разходи, дейностите с родители и учебните материали и се осигурява финансиране за образователни посредници. В допълнение от 2019 г. всички средни училища, предлагащи обучение в гимназиален етап, ще получат допълнително финансиране за работа с ученици в неравностойно положение.

3.1.6 ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Системата на висшето образование в България обхваща 54 висши училища (37 държавни и 17 частни), в т. ч. 50 университети и специализирани висши училища и 4 самостоятелни колежа. Тази мрежа надвишава значително средните показатели на редица съпоставими като население и територия страни от Европейския съюз. В България има относително голям брой малки университети — един на по-малко от 4100 студенти, което изисква проучване на ефикасността на разходите във висшето образование.

Таблица 3.6. Студенти, обучаващи се във висшите училища – брой

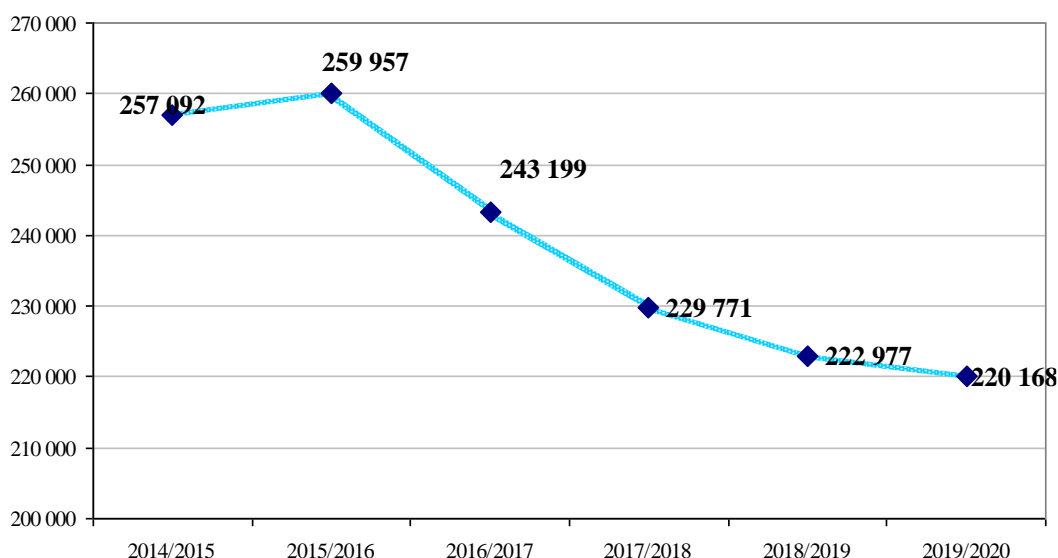
Регион / Област	Студенти -брой					
	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020
Общо за страната	257 092	259 957	243 199	229 771	222 997	220 168
Северозападен	2 261	3 271	3 612	4 398	4 733	5 339
Видин	0	0	0	203	326	426
Враца	774	867	1 033	942	946	1 090
Ловеч	0	247	215	203	206	178
Монтана	0	0	0	0	0	0
Плевен	1 487	2 157	2 364	3 050	3 255	3 645
Северен централен	43 588	39 843	36 464	31 528	28 444	26 925
Велико Търново	27 020	23 999	21 683	18 622	16 499	15 634

Регион / Област	Студенти -брой					
	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020
Габрово	6 226	6 612	6 454	5 439	5 109	4 670
Разград	337	319	278	257	236	229
Русе	9 498	8 456	7 673	6 935	6 366	6 157
Силистра	507	457	376	275	234	235
Североизточен	36 813	37 803	33 757	31 979	30 952	31 193
Варна	29 425	30 186	26 886	25 000	24 036	23 894
Добрич	0	716	757	722	764	732
Търговище	0	0	0	0	0	0
Шумен	7 388	6 901	6 114	6 257	6 152	6 567
Югоизточен	13 636	15 224	14 018	13 457	12 790	13 133
Бургас	7 316	8 201	7 142	6 544	5 936	6 052
Сливен	636	911	930	955	949	1 206
Стара Загора	4 812	5 316	5 155	5 192	5 109	5 089
Ямбол	872	796	791	766	796	786
Югозападен	123 103	122 076	115 741	110 596	108 965	105 845
Благоевград	12 191	12 084	10 861	10 004	9 431	8 970
Кюстендил	0	0	0	0	0	0
Перник	294	216	40	65	88	62
София	4 964	4 259	3 336	2 609	2 050	1 874
София (ст. община)	105 654	105 517	101 504	97 918	97 396	94 939
Южен централен	37 691	41 740	39 607	37 813	37 113	37 733
Кърджали	1 017	951	889	716	635	611
Пазарджик	0	0	0	0	0	0
Пловдив	34 733	38 769	36 868	34 630	34 160	34 730
Смолян	1 652	1 763	1 584	1 498	1 369	1 446
Хасково	289	257	266	969	949	946

Източник: НСИ

В рамките на 6 академични години (2014/2015 - 2019/2020 г.) броят на обучаващите се в университетите и колежаите студентите намалява с 14.4% и достига 220 168.

Фигура 3.3. Студенти във висшите училища, брой, 2014 – 2020 г.

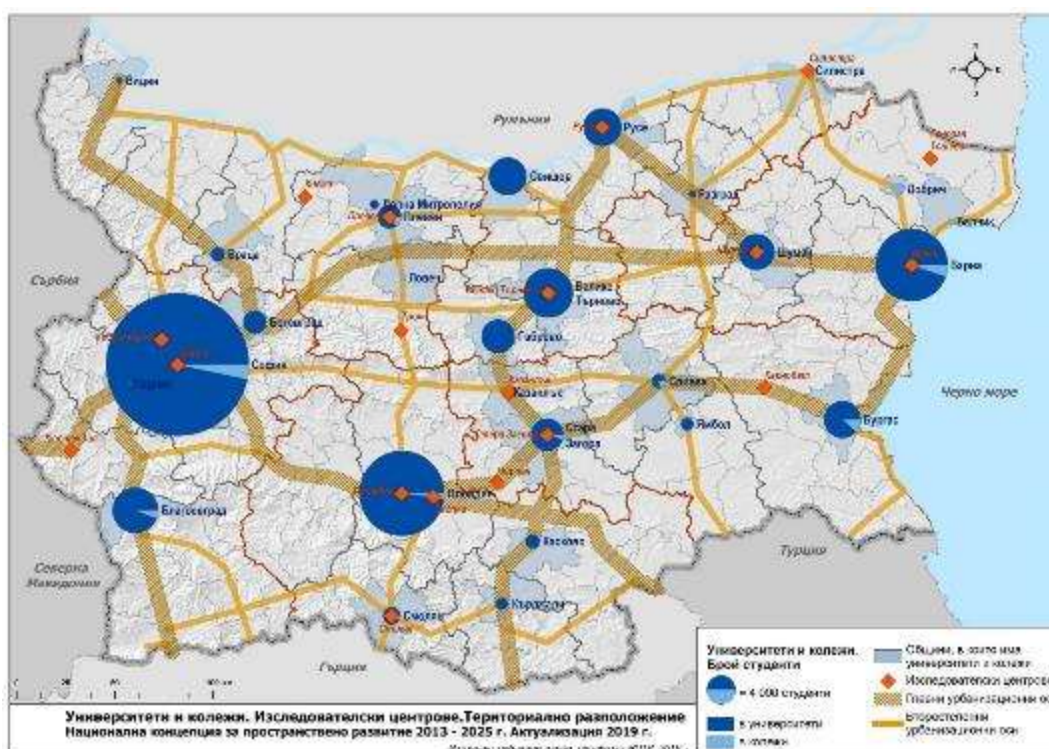

Източник: НСИ

Намаляването на броя на студентите в коледжите и висшите училища отразява както демографските фактори (по-малкия брой завършващи гимназии младежи), така и все по-честото предпочитание на младежите да учат в чужбина поради по-доброто качество на висшето образование там. Най-много студенти през учебната 2019/2020 г. губят основните университетски центрове – София, Велико Търново, Варна и Благоевград, увеличават се студентите по медицина в Плевен.

Обектите на система “Висше образование” са силно поляризирани на територията на страната. В преобладаващия случай елементите на тази система са в ареалите на двете основни урбанизационни оси на развитие – София-Пловдив-Бургас и София-Велико Търново-Варна. Висшите учебни заведения са с капацитет, силно превишаващ броя на кандидатите. Това е ситуация, водеща до понижено качество на образованието и все повече предпочитания за обучение в чужбина. В една от най-престижните световни класации на най-добрите висши училища по света³⁹ фигурира само един български университет –Софийският университет „Св. Климент Охридски“, в групата 800-1000 място. Друг проблемен аспект е разминаването между много от специалностите и потребностите на националната икономика и пазара на труда.

Фигура 3.4. Университети и колежи. Изследователски центрове. Териториално разположение

Източник: Данни на НСИ за 2019 г., обработка НЦТР

³⁹ QS World University Ranking 2019

В междурегионален план се наблюдават големи различия в достъпа -основно студентите са съсредоточени в София и това не се променя през анализиранияте години. Най-малко студенти има в Северозападен регион.

С последните реформи във висшето образование са въведени ограничения за броя на записваните студенти във всеки университет. Това е осъществено чрез въвеждането на коефициенти, отразяващи качеството (т.е. оценки за акредитация) и приложимостта на пазара на труда (т.е. използване на административни данни за заетостта на дипломираните се). Списъкът с 32 професионални направления, финансирани приоритетно в държавните университети, обхваща области, свързани с природни науки, технологии, инженерни науки и математика (STEM), и по-специално ИКТ и математика.

Брой студенти в колежи и университети на 1 000 души от населението

Индикаторът „брой студенти в колежи и университети на 1 000 души от населението“ включва учащите в университетите, коледите и специализираните висши училища, но не включва учащите в професионално обучение с прием след средно образование. Наличието на голям брой студенти в една област е предпоставка за по-висока образованост на местната работна ръка и по-голяма атрактивност на населеното място. С добри показатели традиционно са Югозападният и Северният централен регион, а с най-незадоволителни резултати е Северозападният регион.

С водещи университетски центрове са областите Велико Търново, София (столична община), Варна, Пловдив, Габрово и Благоевград, а без висши училища и техни филиали са областите Монтана, Търговище и Пазарджик

Таблица 3.7. Брой студенти на 1 000 души от населението

Региони / Области	Академични години					
	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020
Общо за страната	36	36	34	33	32	32
Северозападен	3	4	5	6	6	7
Видин	0	0	0	2	4	5
Враца	4	5	6	6	6	7
Ловеч	0	2	2	2	2	1
Монтана	0	0	0	0	0	0
Плевен	6	9	10	12	14	15
Северен централен	53	49	45	40	36	35
Велико Търново	109	98	90	78	70	67
Габрово	54	58	57	49	47	44
Разград	3	3	2	2	2	2
Русе	42	37	34	31	29	29
Силистра	4	4	3	2	2	2
Североизточен	39	40	36	34	33	34
Варна	62	64	57	53	51	51
Добрич	0	4	4	4	4	4
Търговище	0	0	0	0	0	0
Шумен	42	39	35	36	36	38
Югоизточен	13	14	13	13	12	13

Социално-икономически анализ на районите в Република България Трети етап. Част втора **112**

Този документ е създаден в рамките на бюджетна линия BG16RFOP001-8.002- 0005 „Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие и от държавния бюджет на Република България.

Региони / Области	Академични години					
	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020
Бургас	18	20	17	16	14	15
Сливен	3	5	5	5	5	7
Стара Загора	15	16	16	16	16	16
Ямбол	7	6	6	6	7	7
Югозападен	58	58	55	52	52	51
Благоевград	39	39	35	32	31	30
Кюстендил	0	0	0	0	0	0
Перник	2	2	0	1	1	1
София	21	18	14	11	9	8
София (ст. община)	80	80	77	74	73	71
Южен централен	26	29	28	27	26	27
Кърджали	7	6	6	5	4	4
Пазарджик	0	0	0	0	0	0
Пловдив	51	58	55	52	51	52
Смолян	14	16	14	14	13	14
Хасково	1	1	1	4	4	4

Източник: НСИ

Относителен дял на населението на възраст 30-34 навършени години със завършено висше образование.

Индикаторът се дефинира като относителен дял на лицата на възраст 30-34 години, завършили висше образование, от населението на същата възраст. Висшето образование съответства на степени 5-6 за данните до 2013 г. и на степени 5-8 за данните от 2014 г. съгласно Международната стандартна класификация на образованието (МСКО). Висшето образование (или равностойно на него), има водеща роля за постигане на икономически растеж, основан на знания и иновации. То осигурява висококвалифицирана работна сила, необходима за реализирането на напредък в научно-развойната дейност, и предоставя на хората уменията и квалификациите, необходими в наукоемката икономика.

От 2014 до 2018 г. относителният дял на населението на възраст 30-34 навършени години, завършило висше образование, плавно се увеличава от 30.9% на 33.7%. Националната цел е относителният дял на населението на възраст 30-34 години със завършено висше образование да достигне 36.0% до 2020 година.

Население на възраст 30-34 години с висше образование (%) е много важна възрастова група в иновативната икономика. По този показател България изостава от средните за ЕС равнища (съответно 33.7% спрямо 40.7%), макар че се наблюдава процес на догонване.

Таблица 3.8. Относителен дял на населението на възраст 30-34 години със завършено висше образование (%)

Регион	2014	2015	2016	2017	2018
ЕС	37,9	38,7	39,1	39,9	40,7
Общо за страната	30,9	32,1	33,8	32,8	33,7
Северозападен	23,8	22,5	19,1	18,9	n.a.
Северен централен	21,7	28,6	33,4	35,1	n.a.

Регион	2014	2015	2016	2017	2018
Североизточен	32,8	31,7	31,7	34,6	n.a.
Югоизточен	23,1	24,3	26,9	22,7	n.a.
Югозападен	43,0	44,5	47,2	44,6	n.a.
Южен централен	23,2	23,0	23,5	22,7	n.a.

Източник: НСИ, Евростат

От направения анализ на образователната система и образователната инфраструктура могат да се обобщят следните **изводи**:

- Броят на училищата и учениците продължава да намалява, поради ниската раждаемост и емиграцията. Аналогично е положението и с висшето образование, където се забелязва намаляване на броя на обучаващите се, както поради демографските фактори, така и поради пренасочването на част от тях към университетите в други държави членки на ЕС, с по-високо качество на образованието. Забелязва се повишаване единствено на броя на учениците в професионалните училища в програми за придобиване на III степен на професионална квалификация.
- Основен проблем в предучилищното и основното образование е недостатъчното финансиране, което възпрепятства привличането на млади преподаватели, обновяването на материалната база и оборудването на кабинетите и лабораториите за модерно и съответстващо на равнището на технологиите обучение.
- Всяко пето българско дете не е обхванато в системата на предучилищното образование. Все още е висок относителният дял на преждевременно напусналите образователната система. Има общини, в които проблемът с отпадането от училище е значителен. В повечето случаи тези общини са със слабо икономическо развитие, от които населението се е изнесло да търси работа в ЕС, или с преобладаващо ромско население, разположени в отдалечени райони със затруднен достъп, което допълнително влошава проблема. На това се дължи и отчетеният незначителен напредък в интегрирането на ромите и осигуряването на равнопоставен достъп до образование на представителите на групите в неравностойно положение.
- Въвеждането на нов стандарт в училищното образование, създаването на училища със статут на иновативни и национални училища е насочено към повишаване на качеството на образованието и отключването на предприемаческия и творчески дух на обучаващите. Разширяване на дуалното обучение в професионалните училища се очаква да подобри връзките на образованието с бизнеса.
- Материалната база на образователната система осигурява нормален учебен процес. Това е наследената добре развита мрежа от училища в страната, която се обновява по различни програми, за да придобие съвременен облик и да намали енергийните разходи. Допълнително ще бъде необходимо да се повиши устойчивостта и сигурността на учебната среда, като се превърне в своеобразна лаборатория за демонстрация на екологично възпитание и адекватно поведение в рискови ситуации. Част от неизползвания сграден фонд в малките населени места, особено в

обезлюдяващи се райони, би следвало да се трансформира, за да посреща други потребности, свързани със застаряващото население.

- Обектите на системата на висшето образование са силно поляризирани на територията и са концентрирани в няколко от по-големите градове, следвайки стратегията за развитие на университетските центрове от 70-те години. Широкият спектър от специалности в тях не винаги е съобразен с потребностите на реалната икономика и особено с потребностите от кадри в съответния регион.
- Освен недобре развитите връзки с научните изследвания и иновациите за висшите училища, не се използват и възможностите на бизнеса за участие в изготвянето на учебните програми и планове, в преподаването и в управлението. Една от последиците от това е, че уменията на завършилите висше образование и професионално образование и обучение не отговарят в по-голямата си част на нуждите на пазара на труда.

Тенденциите в сектор образование, които ще дадат отражение и върху образователната инфраструктура са:

- Разширяване на обхвата на образователната система от най-ранна възраст чрез въвеждане на задължително предучилищно образование от 4 годишна възраст, като превенция на отпадане от училище. Осигуряването на безплатно предучилищно образование в общинските детски градини, в случай че родителите редовно плащат данъците и социалните си осигуровки може да бъде допълнителен стимул за семействата с ограничени доходи.
- Повишаването на привлекателността на преподавателската професия чрез допълнителни възможности за специализация и повишаване на квалификацията на педагогическите кадри, въвеждане на подходящи стимули и адекватно заплащане на труда се очаква да привлече млади преподаватели в предучилищното и училищното образование и да подобри възрастовия състав.
- Интегрирането на ромите в образователната система ще продължава да бъде предизвикателство, както и сегрегацията на ромските училища. Показателите, свързани с постигането на общоевропейските цели за равнопоставен достъп до образование и за социална интеграция на ромите, ще бъдат наблюдавани и след 2020 г. от ЕК както в България, така и в Румъния, Унгария и други страни. Ще продължава да се развива и прилага политиката за достъп до образование на учениците от специфични целеви групи, а към училищата в неравностойно положение ще се насочват допълнителни ресурси.
- Оптимизирането на училищната мрежа ще създаде предпоставки за финансиране на професионални училища с национално и регионално значение, защитени професии, съобразно потребностите на общините в конкретния регион, както и с внедряване на обучение чрез работа (дуално обучение).

- Стимулирането на професионалното обучение по търсените на пазара на труда професии, степен на квалификацията, съобразно степента на развитие на регионалната икономика и заявените инвестиционни приоритети ще повиши ефективността на образованието и възможностите за реализация на младите хора.
- Приемът в професионалните гимназии ще бъде реструктуриран и ориентиран в направленията, свързани с математика, техническите и природните науки. Това ще се обвърже и със системата на висшето образование, където в държавните ВУ ще се финансират с приоритет направления, свързани с природните науки, технологии, инженерни науки и математика (STEM), и по-специално ИКТ и математика.
- Повишаването на качеството на висшето образование и неговата приложимост на пазара на труда ще задържи повече млади хора в България. Адекватното им вписване в съответните професионални сфери би следвало да се осъществява чрез подготовка, основана на знанието, иновациите и управленските умения.

3.2 ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

Анализът на междурегионалните различия на здравеопазването в България обхваща показатели, свързани със здравните услуги, предоставяни на населението; състоянието и развитието на здравната инфраструктура; осигуреността с подготвени кадри и здравния статус на населението в България. Тези показатели са съобразени със следените от Евростат и Световната здравна организация индикатори, за да могат да се изведат сравнителни стойности за страната и регионите от ниво 2. В аспекта на териториалните измерения на здравната политика на страната са изследвани достъпността на болничните заведения и централите за спешна медицинска помощ.

Основен източник на информация е Националният статистически институт (последни данни – края на 2018 г.), който провежда ежегодни изследвания за дейността на лечебните и здравните заведения. При анализа на здравната мрежа (заведения за болнична и извънболнична помощ и други здравни заведения, леглови фондове) и медицинския персонал (без работещите извън страната и тези във фармацевтичната промишленост) са отчетени специфичните особености на дейностите по медицинското обслужване в териториален аспект. В зависимост от специализацията на медицинските дейности лечебните заведения обслужват населението на една или няколко общини, области или на цялата страна. Показателите за осигуреност на населението се изчисляват спрямо броя на населението в края на годината.

Анализът на сектор “Здравеопазване” е изготвен след проучване на документи за развитие на здравеопазването, водещи сред които са Националната здравна стратегия 2020 и Националната здравна карта на Република България 2018, приета с Решение на Министерски съвет № 361/29.05.2018 г. Разгледани са и други международни и европейски документи, третиращи въпросите за здравето на хората и равнопоставения достъп до здравни услуги, които оказват влияние върху формирането на държавната политика по здравеопазването. По-

важните документи, с техните цели и приоритети, са разгледани в първата част на социално-икономическия анализ.

Разходи за здравеопазване

Разходите за здравеопазване на сектор „Държавно управление“ през 2018 г. са в размер на 4 833.6 млн. лв.⁴⁰, или 4.5 % от БВП, като в сравнение с предходната година са с 478.3 млн. лв. повече (11.0 %). Разходите по държавния бюджет за функция „Здравеопазване“ през 2018 г. са насочени към финансиране на следните приоритетни политики:

- осигуряване на допълнително право на разход в размер на 400 млн. лв. по бюджета на НЗОК за постигане на сигурност, стабилност и предвидимост в здравноосигурителната система;
- предвиждане на допълнителни средства за възнаграждения с цел да се осигури устойчиво развитие на човешките ресурси и равнопоставен достъп на гражданите до спешна медицинска помощ.

3.2.1 ЛЕЧЕБНИ И ЗДРАВНИ ЗАВЕДЕНИЯ

Система „Здравеопазване“ се осъществява от две звена. Доболничната помощ се осъществява от различни по вид и структура лекарски практики. Тя е първото звено, непосредствено до хората в общините и населените места. За регионите от ниво 2 и областите, от значение е второто звено на системата - болничната помощ.

Заведенията за болнична помощ включват болници, центрове за кожно-венерически заболявания, центрове за психично здраве и комплексни онкологични центрове. Съгласно Закона за лечебните заведения⁴¹ болниците са многопрофилни и специализирани.

Таблица 3.9. Лечебни и здравни заведения към 31.12.2018 г.

Лечебно заведение	2014		2018	
	Заведения	Легла	Заведения	Легла
Лечебни заведения за болнична помощ	349	51 505	346	53 103
Болница	323	48 680	322	50 927
Многопрофилни болници	176	34 543	185	37 489
Специализирани болници	147	14 137	137	13 438
Центрове за кожно-венерически заболявания	7	70	5	50
Комплексни онкологични центрове	7	1 249	7	1 174
Центрове за психическо здраве	12	1 506	12	1 022
Лечебни заведения за извънболнична помощ	1 931	956	2 066	1 253
Диагностично-консултативни центрове	117	241	114	307
Медицински центрове	617	678	734	884
Дентални центрове	50	8	52	4
Медико-дентални центрове	44	29	51	58

⁴⁰ Доклад по отчета за изпълнението на държавния бюджет на Република България за 2018 г., стр.(45-46)

⁴¹ обн. ДВ бр. 62/09.07.1999 г., изм. и доп. ДВ бр. 24/22.03.2019 г.

Лечебно заведение	2014		2018	
	Заведения	Легла	Заведения	Легла
Самостоятелни медико-диагностични и медико-технически лаборатории	1 103	0	1 115	0
Други лечебни и здравни заведения	145	3 160	145	2 086
в това число				
Хосписи	45	959	47	1 175
Центрове за спешна медицинска помощ	28	0	27	0
Домове за медико-социални грижи за деца	29	2 199	13	909

Източник: НСИ

През 2018 г. инфраструктура на болничната помощ включва **346 болнични заведения** с 53 103 легла, от които с особена важност са многопрофилните - 185 болници и специализираните - 137 болници. В три региона от ниво 2 – Югоизточен регион (46 бр. здравни заведения), Южен централен регион (72 бр.) и Югозападен регион (101 бр.) са концентрирани 63.3 % от общия брой болнични заведения. Основната част от болничните заведения е концентрирана в 9 области: София (столична община), Пловдив, Бургас, Варна, Стара Загора, София, Велико Търново, Плевен и Пазарджик. В тях болничните заведения са 204, което представлява 59.0 % от общия брой на болничните заведения на територията на България. За отбелязване е, че в столицата има 67 болнични заведения, което представлява 19.4 % от общия брой в страната, докато в област Видин са съсредоточени само 2 болнични заведения, което е 0.6 % от общия брой за страната.

Таблица 3.10. Болнични заведения - брой

Регион / Област	2014	2015	2016	2017	2018
Общо за страната	349	348	345	346	346
Северозападен	38	39	39	41	40
Видин	2	2	2	2	2
Враца	13	13	13	13	12
Ловеч	7	7	7	8	8
Монтана	5	5	5	5	5
Плевен	11	12	12	13	13
Северен централен	34	34	34	34	34
Велико Търново	12	12	12	13	13
Габрово	7	7	7	6	6
Разград	3	3	3	3	3
Русе	9	9	9	9	9
Силистра	3	3	3	3	3
Североизточен	33	32	31	31	32
Варна	16	16	16	16	16
Добрич	6	6	6	6	7
Търговище	5	4	4	4	4
Шумен	6	6	5	5	5
Югоизточен	48	47	46	46	46
Бургас	20	20	20	20	20
Сливен	8	8	8	8	8
Стара Загора	16	15	14	14	14
Ямбол	4	4	4	4	4

Регион / Област	2014	2015	2016	2017	2018
Югозападен	105	104	103	101	101
Благоевград	13	13	12	11	11
Кюстендил	5	5	5	5	5
Перник	4	4	4	4	4
София	15	14	14	14	14
София (столична община)	68	68	68	67	67
Южен централен	70	71	71	72	72
Кърджали	6	6	6	6	6
Пазарджик	13	13	13	13	13
Пловдив	34	34	33	34	34
Смолян	7	8	8	8	8
Хасково	10	10	11	11	11

Източник: НСИ

По предложение на Министерството на здравеопазването в програмния период 2021-2027 г. се предвижда изграждането на единна структура, която да предоставя комплексни медицински услуги за деца и която да обединява всички специалисти, работещи с деца и тяхното здраве. Отчита се необходимостта от изграждане на **многопрофилна детска болница**, в която на едно място да бъдат концентрирани услуги касаещи всички тежки детски заболявания. С решение на МС от началото на месец май 2020 г. бъдещата болница се определя като "обект с национално значение", което да позволи да бъдат съкратени сроковете за провеждане на необходимите административни процедури, свързани с различните етапи от реализацията на проекта. С изграждането на детската болница в най-кратък срок ще бъдат изпълнени изискванията и препоръките на Европейския съюз, изразени в изготвената през 2005 г. Европейска стратегия "Здраве и развитие на децата и подрастващите".

През последните 5 години болничните психиатрични легла в България са намалели с 37.1% без да се наблюдава увеличаване на инвестициите в амбулаторни/извънболнични психиатрични услуги. През новия програмен период МЗ предвижда повишаване качеството на психично-здравните услуги и ремонт и обновление на сградния фонд във всичките 12 държавни психиатрични болници (ДПБ) в страната, както и 22 психиатрични отделения/клиники към МБАЛ и 12 центъра за психично здраве (ЦПЗ), като по-голяма част от инвестициите ще бъдат за извършване на СМР.

Към 31.12.2018 г. **заведенията за извънболнична помощ** в страната са 2 066 с 1 253 легла за краткосрочно наблюдение и престой и в сравнение с 2014 г. нараства както броят, така и легловият фонд на тези заведения - съответно с 7.0% и 31.1%. В два региона от ниво 2- Южен централен (374 бр.) и Югозападен (706 бр.) са концентрирани 52.3% от общия брой заведения за извънболнична помощ. Основната част от тези заведения са концентрирани в областите: София (столична община), Пловдив, Стара Загора, Варна и Бургас. В тях заведенията за извънболнична помощ са 1098, което представлява 53.1% от общия брой на заведенията за извънболнична помощ на територията на страната. Най-малко са в област Кърджали (20) и Разград (25), или само 2.2 % от общия брой за страната.

Таблица 3.11. Заведения за извънболнична помощ към 31.12.

Регион / Област	2014	2015	2016	2017	2018
България	1 931	1 931	2 029	2 043	2 066
Северозападен	176	182	188	185	185
Видин	27	27	25	25	26
Враца	38	40	42	41	40
Ловеч	30	30	36	36	34
Монтана	26	28	27	28	28
Плевен	55	57	58	55	57
Северен централен	219	221	228	229	232
Велико Търново	61	57	62	61	66
Габрово	39	38	38	39	39
Разград	23	26	26	25	23
Русе	66	66	67	69	70
Силистра	30	34	35	35	34
Североизточен	283	279	271	280	286
Варна	176	173	165	173	182
Добрич	35	35	34	36	36
Търговище	32	31	32	32	32
Шумен	40	40	40	39	36
Югоизточен	267	267	275	274	270
Бургас	87	86	92	90	92
Сливен	49	49	52	51	50
Стара Загора	101	101	99	100	97
Ямбол	30	31	32	33	31
Югозападен	596	596	676	682	706
Благоевград	72	73	73	72	75
Кюстендил	27	28	29	29	30
Перник	30	30	29	29	27
София	51	53	51	50	50
София (ст. община)	416	412	494	502	524
Южен централен	376	372	377	379	374
Кърджали	25	23	22	23	20
Пазарджик	54	52	51	52	52
Пловдив	200	200	206	203	203
Смолян	36	37	36	38	37
Хасково	61	60	62	63	62

Източник: НСИ

Към други лечебни и здравни заведения се отнасят центровете за спешна медицинска помощ, регионалните здравни инспекции, домовете за медико-социални грижи за деца, хосписите, националните центрове без легла, диализните центрове, както и центровете за трансфузионна хематология. В края на 2018 г. тези заведения са 145 с 2 086 легла, като най-голям е броят на хосписите - 47 с 1 175 легла.

3.2.2 Болнични легла

Осигуреността на населението с болнични легла в края на 2018 г. е 760 на 100 000 души от населението, при 715 през 2014 г. В Северозападния регион болничните легла са 10.9%, в Северния централен регион – 9.8%, в Североизточния регион - 9.3%, в Югоизточния регион - 12.8 %, в Югозападния регион 28.3%, в Южния централен регион 21.9 % или общо 93.0%.

Социално-икономически анализ на районите в Република България Трети етап. Част втора 120

Този документ е създаден в рамките на бюджетна линия BG16RFOP001-8.002- 0005 „Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие и от държавния бюджет на Република България.

Останалите 7.0% от леглата са във ведомствени болници. По показател „брой болнични легла на 100 хил. жители“ през 2018 г. Южният централен регион и Северозападният регион са с по-високо ниво от средното за страната, докато Североизточният регион изостава значително от другите региони.

Най-значими междуобластни различия се регистрират в Северозападния регион. Разликата между област Видин (395 болнични легла на 100 000 души) и област Плевен (929 болнични легла на 100 000 души) е 534 пункта. Североизточният регион има най-ниско ниво на междуобластни различия (129 пункта).

На ниво област най-добра осигуреност имат областите Пловдив (980 на 100 000 души от населението), Смолян (974) и Плевен (929), а в областите Ямбол (345), Перник (371) и Видин (395) показателите са значително по-ниски от средните за страната.

Таблица 3.12. Осигуреност на населението с болнични легла

Регион / Област	Болнични легла на 100000 души от населението				
	2014	2015	2016	2017	2018
Общо за страната	715	726	730	748	760
Северозападен	691	724	725	776	779
Видин	386	395	411	385	395
Враца	772	799	789	775	727
Ловеч	831	818	802	840	854
Монтана	644	717	731	744	744
Плевен	700	746	752	900	929
Северен централен	630	656	640	650	665
Велико Търново	640	630	602	645	661
Габрово	848	864	815	780	793
Разград	449	467	479	486	498
Русе	719	801	775	780	802
Силистра	397	407	439	437	442
Североизточен	494	520	502	513	531
Варна	495	558	527	543	567
Добрич	424	414	409	410	438
Търговище	549	528	535	555	559
Шумен	529	518	507	509	508
Югоизточен	644	616	644	658	659
Бургас	642	628	626	683	709
Сливен	531	536	538	565	571
Стара Загора	827	754	838	794	765
Ямбол	346	339	356	361	345
Югозападен	688	697	692	702	715
Благоевград	512	514	517	521	541
Кюстендил	790	804	819	835	807
Перник	375	380	385	390	371
София	685	691	713	741	744
София (столична община)	751	761	746	754	774
Южен централен	755	775	793	819	826
Кърджали	604	607	547	547	540
Пазарджик	713	715	836	837	834

Регион / Област	Болнични легла на 100000 души от населението				
	2014	2015	2016	2017	2018
Пловдив	917	936	921	971	980
Смолян	730	857	930	955	974
Хасково	449	451	473	477	491

Източник: НСИ

Анализът на данните показва неравномерното разпределение на болничните легла в лечебните заведения, разположени в Северна и Южна България, а *водещ приоритет в областта на здравеопазването трябва да бъде осигуряването на равни възможности за достъп до здравни услуги на хората*, включително и на живеещите в малки, отдалечени от градските центрове места. Това налага прилагането на целенасочена политика по отношение на здравната инфраструктура, ясно определяне на населените места, за които достъпът до обща и специализирана здравна помощ е затруднен поради неравномерно разпределената към настоящия момент здравна инфраструктура и предприемане на съответните мерки.

Намаляването и застаряването на населението и обезлюдяването на националната периферия, в допълнение на зле поддържаната транспортна инфраструктура до отдалечените населени места поставя тежки задачи за регионалната политика. Населението в тези населени места е възрастно, слабо подвижно, силно уязвимо, с ограничени възможности и към него трябва да бъде насочена адекватна грижа при необходимост и особено в случаи на екстремни климатични събития и природни бедствия.

3.2.3 МЕДИЦИНСКИ ПЕРСОНАЛ

В края на 2018 г. на основен трудов договор в лечебните и здравните заведения в страната практикуват 29 965 лекари (Таблица 3.13.). Лекарите по дентална медицина са 8 396, като 7 240 от тях работят в практики, които имат сключен договор с НЗОК. Медицинските специалисти по здравни грижи са 46 330, от които 30 589 медицински сестри и 3 155 акушерки. За разлика от относително високата осигуреност с лекари, в здравната система на страната е налице недостиг на медицински сестри. За петгодишен период 2014-2018 г. медицинските сестри намаляват с 4.2 % и това е сериозен проблем в здравеопазването (страната ни е на последните места по този показател в ЕС). Обективните причини за недостига са застаряващото население и увеличаването на хроничните заболявания, които изискват повече здравни грижи, както и застаряването на самите медицински сестри. За справяне с проблемите е важно да бъдат предприети мерки така, че медицинските специалисти да остават у нас след края на обучението си.

Тревожна е и тенденцията на намаляващ входящ поток от системата на образованието към работната сила в здравеопазването (в т.ч. лекари и медицински сестри), както и паралелно протичащия процес на емиграция на квалифицирани специалисти. В средносрочен и дългосрочен план, комбинацията от тези процеси ще компрометира възможността на системата на здравеопазването да предоставя качествени и своевременни здравни услуги на населението.

Таблица 3.13. Медицински персонал

Медицински лица	2014	2015	2016	2017	2018
Лекари	28 842	29 073	29 539	30 078	29 965
Лекари по дентална медицина	7 013	7 512	8 011	8 355	8 396
Медицински специалисти по здравни грижи	48 158	47 428	46 930	46 702	46 330
в това число:					
Акушерки	3 263	3 274	3 254	3 207	3 155
Медицински сестри	31 917	31 397	30 976	30 955	30 589
Население					
На един лекар	250	246	240	234	236
На един лекар по дентална медицина	1 027	952	887	844	834
На един медицински специалист	150	151	151	151	151

Източник: НСИ

В настоящия анализ не са посочени данни за възрастовите характеристики на персонала, зает с медицинските грижи за населението, но е известно че подобно на образователната система и здравната система страда от същия дефицит – липса на достатъчно млади хора, решили да развият професионалната си кариера в страната и застаряване на кадрите в здравеопазването.

Осигуреност с лекари и лекари по дентална медицина

За 2018 г. средният показател за страната е 234 души/лекар. По статистически региони осигуреността на населението с един лекар е най - благоприятна в Северозападен (220 души), дължащо се на намалението на населението и Югозападен регион (224 души), а най-голям е броят на подлежащото за обслужване от един лекар население в Северния централен регион (294 души).

С най-добри показатели са областите Плевен, Пловдив, София (столична община) и Варна, в чиито центрове има медицински университети и университетски болници. Най-неблагоприятен е показателят за областите Кърджали (386 души), Добрич (364) и Перник (344).

Таблица 3.14. Обслужено население от един лекар – брой

Регион / Област	Население на един лекар				
	2014	2015	2016	2017	2018
Общо за страната	250	246	240	234	234
Северозападен	237	234	230	221	220
Видин	280	279	286	280	280
Враца	261	256	262	250	268
Ловеч	243	250	248	250	258
Монтана	305	310	283	278	275
Плевен	189	183	178	167	159
Северен централен	318	313	307	298	294
Велико Търново	323	329	323	317	310
Габрово	251	252	254	263	258
Разград	385	382	381	355	334
Русе	305	287	279	268	267

Регион / Област	Население на един лекар				
	2014	2015	2016	2017	2018
Силистра	372	355	342	321	334
Северноизточен	265	264	259	248	250
Варна	216	213	207	201	198
Добрич	367	375	370	368	364
Търговище	329	347	351	326	330
Шумен	334	322	324	292	328
Югоизточен	297	293	286	286	285
Бургас	337	331	314	313	302
Сливен	335	336	308	328	328
Стара Загора	232	227	234	230	238
Ямбол	350	358	345	336	329
Югозападен	239	233	228	224	224
Благоевград	335	318	330	325	331
Кюстендил	290	288	282	272	281
Перник	362	373	366	367	344
София	257	272	261	252	252
София (ст. община)	211	204	199	196	195
Южен централен	266	262	252	245	245
Кърджали	358	372	365	379	386
Пазарджик	331	320	286	276	280
Пловдив	212	208	202	195	194
Смолян	340	342	340	322	328
Хасково	342	341	343	342	338

Източник: НСИ

По общини с най-добри показатели са Добрич град (64 души), Плевен (98 души), Пловдив (121 души) и Панагюрище (131 души), а най-незадоволителни са показателите в Ружинци (3608 души), Малко Търново (3208 души) и някои други периферни общини. В община Димово няма практикуващи лекари (с население в края на 2018 г. – 5596 д., разположено в 23 населени места).

Многократно е обсъждана възможността за използването на информационните и комуникационни технологии за преодоляване на проблема с достъпа до здравна консултантска и специализирана помощ, което е обвързано с покритието на телекомуникационните мрежи, въвеждането на електронно управление на медицинската помощ и здравното обслужване. Напредъкът обаче е труден и бавен и отново се свързва с човешките ресурси и нивото на подготовка на кадрите, включително и на административните.

Лекари по дентална медицина

Общо за страната на един лекар по дентална медицина се падат 834 души от населението. По статистически региони най-благоприятно е разпределението в Югозападен регион (687 души) и Южен централен регион (702 души), а най-голям брой, подлежащо за обслужване население се регистрира в Северния централен регион (1130 души) и Северозападен и Югоизточен региони с по (1106 души).

Съществени са различията и във вътрешнорегионален план. Най-благоприятен е показателят за областите Пловдив (553 души на един лекар по дентална медицина), София (столична община) - 687, Перник (720) и Варна (748). Най-ниска е осигуреността на населението с лекари по дентална медицина в областите Търговище (1 550), Силистра (1 477), Сливен (1 392) и Разград (1 336).

Таблица 3.15. Обслужено население от един лекар по дентална медицина – брой

Регион / Област	Население на един лекар по дентална медицина				
	2014	2015	2016	2017	2018
Общо за страната	1 027	952	887	844	834
Северозападен	1 347	1 264	1 197	1 151	1 106
Видин	953	861	838	805	779
Враца	1 307	1 256	1 232	1 158	1 098
Ловеч	1 192	1 218	1 154	1 114	1 058
Монтана	1 620	1 475	1 403	1 363	1 296
Плевен	1 579	1 432	1 292	1 252	1 226
Северен централен	1 351	1 245	1 176	1 124	1 130
Велико Търново	1 233	1 213	1 154	1 117	1 122
Габрово	1 108	1 078	1 031	984	995
Разград	1 677	1 523	1 443	1 404	1 336
Русе	1 363	1 146	1 054	993	1 007
Силистра	1 711	1 551	1 513	1 436	1 477
Североизточен	1 186	1 039	964	936	925
Варна	913	833	767	741	748
Добрич	1 590	1 318	1 231	1 167	1 144
Търговище	1 878	1 694	1 579	1 679	1 550
Шумен	1 685	1 292	1 237	1 210	1 149
Югоизточен	1 305	1 189	1 138	1 111	1 106
Бургас	1 428	1 318	1 221	1 166	1 172
Сливен	1 417	1 437	1 385	1 417	1 392
Стара Загора	1 136	993	968	944	930
Ямбол	1 283	1 106	1 092	1 076	1 091
Югозападен	866	829	753	701	687
Благоевград	1 018	1 053	991	933	925
Кюстендил	1 084	1 068	1 029	985	960
Перник	921	799	759	737	720
София	1 817	1 602	1 446	1 387	1 309
София (столична община)	750	718	646	597	587
Южен централен	843	770	727	700	702
Кърджали	1 188	1 155	1 143	1 057	1 012
Пазарджик	1 179	1 038	970	959	994
Пловдив	651	603	562	543	553
Смолян	934	780	793	766	722
Хасково	1 182	1 074	1 019	964	927

Източник: НСИ

Общопрактикуващи лекари

Общопрактикуващите лекари са първото стъпало в здравната система. Индикаторът за броя лица на един общопрактикуващ лекар показва както осигуреността на населението с медицински персонал, така и натовареността на лекарите.

Наблюдава се неблагоприятна тенденция за намаляване броя на общопрактикуващи лекари в страната - през 2018 са 4199, като през преходната година са били 4531. Делът на общопрактикуващите лекари е 14.1 % от всички лекари в страната, но е двойно по-нисък от средния за ЕС (30.2%).

През 2018 г. осигуреността на населението на един общопрактикуващ лекар за страната е 1 667 души от населението, докато през 2017 г. този показател е бил 1556, или намалението е с 111 пункта.

По статистически региони осигуреността на населението с един общопрактикуващ лекар е най-благоприятна в Северозападен (1401 души на един лекар) и Югозападен региони (1655 души), докато броят на подлежащото за обслужване от един общопрактикуващ лекар население в Северния централен регион е 1885 души и Югоизточния регион -1717 души.

По области най-благоприятен е показателят за областите Плевен (1 196 души), Кюстендил (1 417), Ловеч (1 452), Стара Загора (1 465) и Добрич (1 486), а най-ниска е осигуреността на населението с общопрактикуващи лекари в областите Кърджали (2 591 души), Търговище (2 325) и Разград (2 290), което говори за определени териториални дисбаланси в достъпа до общопрактикуващи лекари. Едно от възможните обяснения е ниският дял на населението, което живее в градовете. Трите области се характеризират с една от най-ниските степени на урбанизация в цялата страна, като само в Търговище тя е 54.1 %, а в останалите е над 41 %.

Таблица 3.16. Обслужено население от един общопрактикуващ лекар – брой

Регион / Област	Население на един общопрактикуващ лекар				
	2014	2015	2016	2017	2018
Общо за страната	1 592	1 614	1 611	1 556	1 667
Северозападен	1 374	1 397	1 397	1 245	1 401
Видин	1 297	1 382	1 411	1 159	1 414
Враца	1 578	1 654	1 654	1 506	1 693
Ловеч	1 436	1 429	1 420	1 336	1 452
Монтана	1 394	1 444	1 480	1 213	1 490
Плевен	1 254	1 235	1 216	1 120	1 196
Северен централен	1 864	1 892	1 895	1 747	1 885
Велико Търново	1 709	1 725	1 743	1 638	1 733
Габрово	1 511	1 504	1 478	1 490	1 506
Разград	2 334	2 443	2 404	2 106	2 290
Русе	2 051	2 109	2 128	1 908	2 102
Силистра	1 944	1 953	1 964	1 701	1 987
Североизточен	1 573	1 564	1 597	1 513	1 692
Варна	1 533	1 546	1 597	1 533	1 654
Добрич	1 374	1 379	1 405	1 324	1 486

Регион / Област	Население на един общопрактикуващ лекар				
	2014	2015	2016	2017	2018
Търговище	2 197	2 216	2 274	2 045	2 325
Шумен	1 623	1 528	1 517	1 429	1 741
Югоизточен	1 651	1 684	1 564	1 602	1 717
Бургас	1 883	1 943	1 902	1 854	1 973
Сливен	1 736	1 770	1 257	1 812	1 846
Стара Загора	1 399	1 413	1 428	1 364	1 465
Ямбол	1 633	1 651	1 609	1 354	1 564
Югозападен	1 550	1 582	1 596	1 606	1 655
Благоевград	1 578	1 588	1 659	1 604	2 227
Кюстендил	1 438	1 416	1 452	1 346	1 417
Перник	1 531	1 494	1 423	1 407	1 492
София	1 750	1 783	1 774	1 741	1 748
София (столична община)	1 526	1 575	1 587	1 634	1 666
Южен централен	1 632	1 649	1 680	1 593	1 693
Кърджали	2 269	2 293	2 394	2 477	2 591
Пазарджик	1 550	1 560	1 610	1 563	1 659
Пловдив	1 564	1 584	1 595	1 450	1 569
Смолян	1 605	1 641	1 658	1 511	1 573
Хасково	1 650	1 653	1 704	1 765	1 796

Източник: НСИ

Значителен потенциал за подобряване на ефективността на системата на здравеопазването се крие в засилването на ролята на първичната помощ за сметка на болничното лечение, както и в инвестиране на СМР и ремонтни дейности за създаване на медицински кабинети за новозавършили общопрактикуващи лекари в труднодостъпни райони на страната. Инвестициите ще включват ремонт и обновяване в съществуващи сгради, както и доставка на съвременен медицинско и немедицинско оборудване и транспортни средства, необходими за осъществяване на медицинската дейност.

Предвидено е за 4 години да се оборудват по 20 кабинета за година. Тази дейност не може да се гарантира с устойчивост от държавния бюджет; устойчивостта следва да се финансира от НПО или потребителите на услугите, за които ще се предоставят.

Лекари от водещи специалности

Съотношението между броя на лекарите от водещи специалности и населението показва достъпа, който живеещите в една област и община имат до специализирана лекарска помощ. Понятието „лекари от водеща специалност“ включва интернисти, кардиолози, педиатри, хирурзи, ортопедо-травматолози, уролози, инфекционисти, акушер-гинеколози, офталмолози, невролози, психиатри, рентгенолози и др.

В някои области се забелязва постепенен ръст на броя на лекарите специалисти, който е характерен най-вече за столицата, Пловдив, Варна, Бургас, Плевен и Русе .

В края на 2018 г. осигуреността с лекари от водещи специалности за страната е 422 брой лица на един лекар от водеща специалност, като подобрението е с 89 пункта в сравнение с 2014 г., когато осигуреността е 511 брой лица на един лекар.

По статистически региони осигуреността с брой лица на един лекар от водеща специалност е най-благоприятна в Югозападния (399 лица на един лекар) и Северозападен регион (428 лица), а най-голям брой на подлежащото за обслужване население е в Северния централен регион (509 лица) и Югоизточния регион (508 лица).

По области най-благоприятен е показателят за областите Плевен (325 лица), София (столична община) (354 лица) и Варна и Пловдив с по 373 лица. Най-ниска е осигуреността на населението с лекари от водещи специалности в областите Добрич (733 лица), Кърджали и Ямбол с по 676 лица и Кърджали (826 лица).

Таблица 3.17. Обслужено население от един лекар от водеща специалност - брой

Регион / Област	Население на един лекар от водеща специалност				
	2014	2015	2016	2017	2018
Общо за страната	511	509	499	495	422
Северозападен	551	552	540	542	428
Видин	627	681	694	790	570
Враца	612	610	616	602	505
Ловеч	615	664	621	683	468
Монтана	770	771	701	719	504
Плевен	416	401	399	382	325
Северен централен	664	667	643	656	509
Велико Търново	716	780	704	722	551
Габрово	467	484	468	530	446
Разград	783	826	754	779	540
Русе	645	586	609	584	466
Силистра	796	776	751	752	566
Североизточен	553	568	551	543	464
Варна	440	447	427	415	373
Добрич	795	828	826	913	733
Търговище	681	734	753	686	521
Шумен	740	767	759	772	598
Югоизточен	628	631	614	608	508
Бургас	669	647	622	628	493
Сливен	799	835	818	795	596
Стара Загора	495	499	491	479	445
Ямбол	757	825	789	793	676
Югозападен	478	468	462	457	399
Благоевград	803	788	770	789	563
Кюстендил	606	656	577	631	509
Перник	847	922	917	987	607
София	515	540	548	530	422
София (столична община)	407	392	389	381	354
Южен централен	546	536	524	521	454
Кърджали	772	809	782	826	676

Регион / Област	Население на един лекар от водеща специалност				
	2014	2015	2016	2017	2018
Пазарджик	595	572	577	550	510
Пловдив	444	434	421	417	373
Смолян	731	720	720	710	567
Хасково	729	723	714	737	573

Източник: НСИ

През 2018 г. осигуреността с лекари спрямо населението в страната се запазва на добро ниво, въпреки че в някои области като Кърджали, Сливен, Търговище, Силистра и Разград недостигът на медицински персонал е значителен.

3.2.4 ПРЕМИНАЛИ БОЛНИ ПРЕЗ МБАЛ и здравноосигурени лица

За целите на Социално-икономическия анализ на районите индикаторът „преминали болни през МБАЛ“ е използван за изследване на равнището на заболяемостта на населението и натовареността на многопрофилните болници за активно лечение (МБАЛ). За човешкия капитал значение имат и здравните грижи на местно ниво. Традиционно в тази категория най-добре се представят столицата и област Плевен, където има и добре функциониращи академични медицински институции.

През 2018 г. болните лица на 1000 д. от населението на страната, преминали за лечение в МБАЛ, са 171 (през 2014 г. били 175). По статистически региони най-много преминали лица за лечение са от Северозападен регион -205, а най-малко -в Югоизточен регион (126), По области традиционно най-много лица се обслужват в областите София (СО), Плевен и Габрово. Ограниченият брой на съвременна медицинска апаратура, водещи медицински специалисти и легла в някои от местните болници принуждават жителите на редица области да търсят медицински грижи извън областта. Пример за такива области с непропорционално нисък брой на преминалите за лечение болни са Бургас (96), Пазарджик (107), Перник (109), Добрич (124).

Таблица 3.18. Преминали болни за лечение в МБАЛ на 1000 д. – брой

Регион / Област	2014	2015	2016	2017	2018
Общо за страната	175	232	235	242	171
Северозападен	218	253	255	264	205
Видин	166	168	169	164	172
Враца	191	217	220	220	157
Ловеч	213	209	205	193	171
Монтана	261	268	277	289	231
Плевен	236	323	325	353	254
Северен централен	178	201	210	207	182
Велико Търново	149	146	155	153	157
Габрово	246	258	256	244	241
Разград	227	225	222	215	222
Русе	163	215	236	240	165
Силистра	154	209	217	215	218

Регион / Област	2014	2015	2016	2017	2018
Североизточен	168	169	164	166	159
Варна	170	175	172	179	164
Добрич	135	128	126	124	124
Търговище	244	244	236	232	230
Шумен	148	148	135	134	135
Югоизточен	129	191	195	199	126
Бургас	102	167	178	182	96
Сливен	154	217	222	231	153
Стара Загора	146	218	216	221	145
Ямбол	139	157	155	150	136
Югозападен	160	232	237	252	168
Благоевград	143	183	180	175	138
Кюстендил	165	233	227	222	156
Перник	99	99	98	109	109
София	249	249	275	275	263
София (столична община)	153	253	258	281	165
Южен централен	205	310	311	319	191
Кърджали	165	177	168	164	146
Пазарджик	153	266	276	318	107
Пловдив	236	412	408	410	229
Смолян	212	214	225	220	230
Хасково	198	198	203	201	187

Източник: НСИ

Относителният дял на здравноосигурените лица от населението показва достъпността на населението до здравни услуги в съответната област, като от него може да се съди индиректно за здравния статус на населението. През 2018 г. здравноосигурените лица са 87.7% от населението на страната, с незначително нарастване в сравнение с 2014 г. (87.1%). По статистически региони с най-благоприятни показатели са Северозападен и Южен централен регион, съответно с 90.1 % и 89.6 %, а с най-неблагоприятни показатели е Североизточен регион -84.1 %.

По области здравноосигурените лица варират в широки граници -от 106.7 % за област Кърджали (дължащо се на осигурените лица с двойно гражданство) и 95.9 % за област Габрово до 77.9 % за област Търговище и 83.5 % за област Варна. Освен увеличаващата се заетост, тенденцията за нарастване на здравноосигурените лица отразява и застаряването на населението в някои от регионите на страната, тъй като пенсионираните лица са осигурени за сметка на държавния бюджет. В области със силно влошена възрастова структура на населението като Видин, Враца, Кюстендил и Ловеч делът на здравноосигурените надхвърля 90.0 %, докато в София (столична община) този дял е 86.6 %, Бургас – 84.6 % и Варна – 83.5 %.

Таблица 3.19. Здравноосигурени лица на човек от населението - %

Регион / Област	2014	2015	2016	2017	2018
България	87,1	88,5	88,1	87,7	87,7
Северозападен	89,0	90,6	90,8	89,9	90,1

Регион / Област	2014	2015	2016	2017	2018
Видин	89,8	91,5	91,7	90,5	90,8
Враца	88,6	90,8	91,7	91,1	91,4
Ловеч	89,7	91,1	91,3	90,4	90,5
Монтана	87,4	89,0	88,6	87,3	87,2
Плевен	89,5	90,8	90,8	90,0	90,3
Северен централен	87,2	88,1	88,5	88,0	88,4
Велико Търново	83,1	85,1	84,2	83,6	83,9
Габрово	94,0	95,5	96,1	95,4	95,9
Разград	90,3	92,2	93,0	93,0	94,3
Русе	87,1	88,3	87,7	87,1	87,0
Силистра	86,0	87,6	87,4	87,1	87,2
Североизточен	85,1	86,5	85,6	85,2	84,1
Варна	83,8	85,1	83,8	83,6	83,5
Добрич	84,6	85,9	85,3	84,8	85,2
Търговище	86,9	88,5	88,3	87,9	77,9
Шумен	88,1	89,6	88,9	88,5	88,6
Югоизточен	86,5	87,8	89,9	86,8	86,7
Бургас	83,8	85,2	84,3	83,9	84,1
Сливен	85,6	87,4	87,5	86,8	86,6
Стара Загора	89,0	90,1	89,7	89,3	89,3
Ямбол	89,9	91,3	91,0	89,9	89,3
Югозападен	86,5	88,0	87,4	87,3	87,5
Благоевград	86,3	88,9	88,8	88,4	88,8
Кюстендил	92,1	94,2	95,4	94,6	94,9
Перник	88,6	90,0	89,8	89,3	89,7
София	86,0	87,3	86,6	86,3	86,3
София (столична община)	85,9	87,1	86,2	86,3	86,6
Южен централен	88,4	89,9	89,8	89,3	89,6
Кърджали	101,5	103,5	104,4	105,5	106,7
Пазарджик	83,6	85,5	85,2	84,4	84,7
Пловдив	87,2	88,0	87,7	87,1	87,1
Смолян	91,6	94,4	95,1	94,4	94,8
Хасково	87,3	89,1	88,8	88,2	88,5

Източник: НАП

Детска смъртност

Позитивна тенденция е продължаващият спад на коефициента на детска смъртност в страната. През 2018 г. той намалява до 5.8‰, което е най-ниската стойност, откакто се води демографска статистика. За сравнение, през 1980 г. коефициентът на детска смъртност е бил 20.2‰, през 1990 г. - 14.8‰, а през 2017 г. - 6.4‰. По статистически региони с най-ниска детска смъртност се откроява Югозападния регион с коефициент 3.6 ‰, а с най-неблагоприятна стойност е Северозападния регион - 7.9‰.

Във вътрешнорегионален аспект през 2018 г. в общо единадесет области коефициентът на детска смъртност е по-нисък от средния за страната, като най-нисък е в областите Смолян - 1.5‰, и София (столична община) - 2.7 ‰. Най-висока стойност на коефициента на детска смъртност е регистрирана в областите Плевен (11.3‰), Разград (10.6‰), Пазарджик (9.1 ‰).

Социално-икономически анализ на районите в Република България Трети етап. Част втора 131

Този документ е създаден в рамките на бюджетна линия BG16RFOP001-8.002- 0005 „Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие и от държавния бюджет на Република България.

В тези области детската смъртност е сериозен проблем, който говори за ниска здравна култура сред части от населението, най-вече сред етническите малцинства. По общини този показател варира в твърде широки граници -от 0 ‰ до 142.9 ‰, като в 135 общини няма регистрирана детска смъртност (при 120 в предходната година).

Предизвикателство пред намаляването на детската смъртност е повишаването на здравната култура сред малцинствените групи, които се характеризират с по-неблагоприятна образователна структура, липса на здравни навици и условия за добра хигиена.

Таблица 3.20. Коефициент на детска смъртност - на 1 000 живородени (‰)

Регион / Област	2014	2015	2016	2017	2018
Общо за страната	7,6	6,6	6,5	6,4	5,8
Северозападен	8,4	7,8	9,3	8,1	7,9
Видин	8,9	5,3	9,0	1,7	6,8
Враца	10,6	6,4	4,8	9,8	7,3
Ловеч	8,7	12,9	9,3	7,9	7,8
Монтана	8,4	6,3	12,7	9,8	3,0
Плевен	9,3	7,7	10,5	8,0	11,3
Северен централен	8,5	8,0	6,5	7,4	5,4
Велико Търново	7,0	9,8	8,9	6,7	3,2
Габрово	4,1	3,8	5,5	8,3	5,4
Разград	1,3	8,3	2,1	4,5	10,6
Русе	9,6	6,7	6,8	9,5	5,9
Силистра	8,5	9,4	6,0	7,5	3,7
Североизточен	12,0	6,5	5,3	7,5	6,0
Варна	6,7	6,4	4,9	5,7	5,6
Добрич	5,1	5,4	4,1	12,9	7,7
Търговище	6,4	6,5	7,2	8,5	6,3
Шумен	6,5	8,1	6,4	7,1	5,5
Югоизточен	11,7	8,9	9,1	8,8	7,0
Бургас	10,3	7,3	5,8	6,1	6,2
Сливен	8,1	12,8	8,6	12,6	8,4
Стара Загора	15,4	8,4	12,2	9,5	6,5
Ямбол	9,7	7,8	12,9	7,9	8,5
Югозападен	6,9	3,6	4,4	3,4	3,6
Благоевград	6,0	5,3	7,1	3,7	4,5
Кюстендил	6,4	3,2	12,8	9,1	4,8
Перник	6,1	4,6	5,3	5,4	7,5
София	5,3	8,2	8,8	5,6	6,0
София (столична община)	10,6	2,5	2,5	2,6	2,7
Южен централен	5,3	7,9	7,2	7,0	7,1
Кърджали	8,3	7,2	5,7	5,8	2,9
Пазарджик	6,3	11,8	9,2	11,1	9,1
Пловдив	8,1	7,5	6,1	6,6	7,9
Смолян	8,3	5,4	6,4	5,4	1,5
Хасково	2,7	6,0	9,8	4,9	6,6

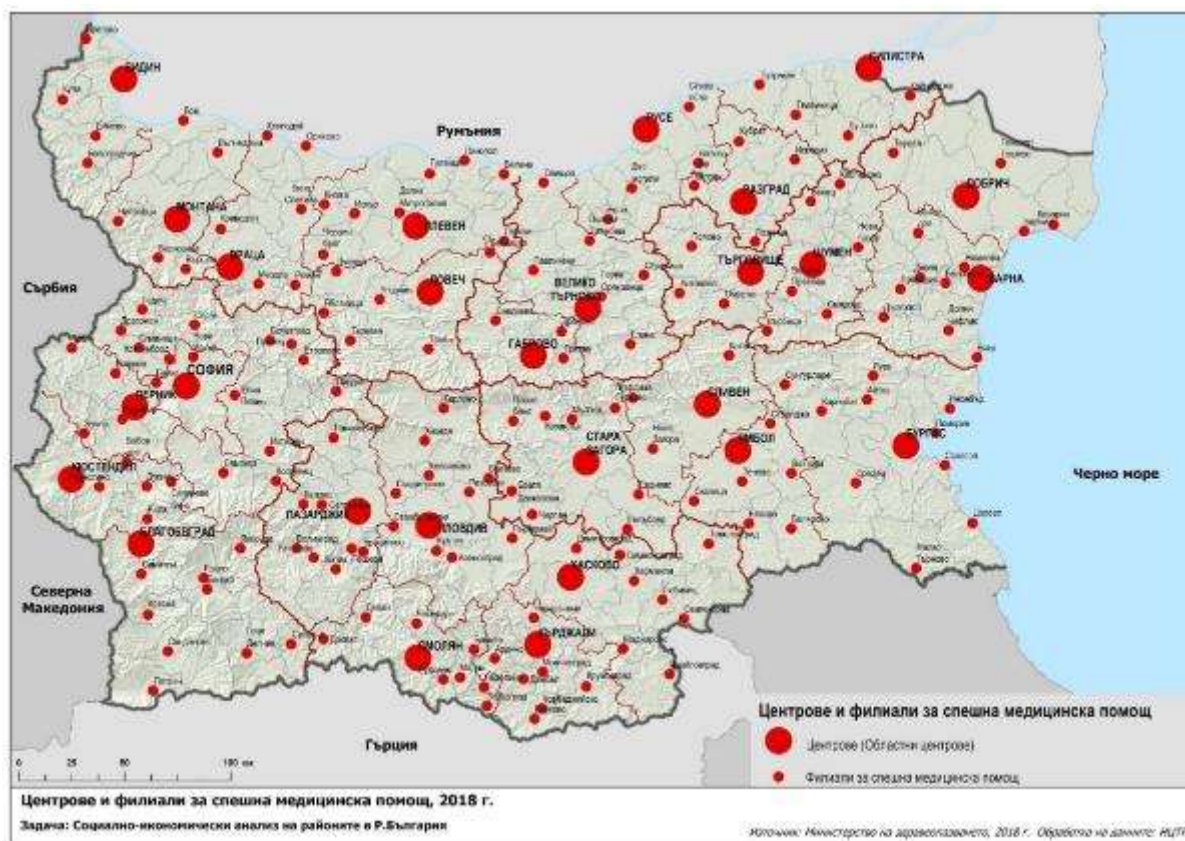
Източник: НСИ

Спешна помощ и транспортна достъпност

В областните центрове са локализирани 27 центъра за спешна медицинска помощ (ЦСМП), в които медицинските специалисти са особена медицинска категория с отговорна социална задача и непрекъснат денонощен режим на работа.

Заедно със 173 филиала (ФСМП)⁴² те покриват изцяло националната територия и са гаранция за бърза реакция и осигурен 30 минутен изохрон в рамките на обслужваната територия, която в много случаи индивидуалните и груповите практики не могат да покрият.

Фигура 3.5. Центрове и филиали за спешна медицинска помощ, 2018 г.

Източник: МЗ, обработка НЦТР

Съгласно картата на спешната медицинска помощ, в зависимост от големината на общините, някои от филиалите обслужват територията на няколко общини, но има случаи, в които няколко филиали обслужват населението на една община.

По предложение на МЗ през новия програмен период (2021-2027 г.) ще бъдат създадени 27 броя мобилни екипи към областните лечебни заведения за осигуряване на медицинска помощ в труднодостъпните места. Предвижда се закупуване на специализирани превозни средства – оборудвани мобилни лаборатории, мобилни рентгенови кабинети, мобилни АГ кабинети и

⁴² Решение на МС № 361 от 29 май 2018 г. за утвърждаване на Националната здравна карта на Република България, Приложение № 35 към т. I, подточка 8. Карта на спешната медицинска помощ.

транспортни леки автомобили, чрез които екипи от медицински специалисти към 26 областни лечебни заведения да могат да осигуряват медицинска помощ в отдалечени и трудно достъпни места.

Правителството ще осигури средства за закупуване на 3 броя транспортни средства по въздух (медицински хеликоптери), нужни за осигуряване на интегрирана система за спешна медицинска помощ за реакции при бедствия и развитието на европейска координация, заложи в Националната здравна стратегия на страната. Освен доставката на самите въздушни линейки, има и съпътстващи елементи, като изграждането на хеликоптерни площадки, тяхното лицензиране, обучението на екипите, които ще работят в тези линейки, и осигуряването на допълнителни средства за обезпечаване на дейността им. Ще се покаже нов тип организация, логистика, поддръжка, обучение на хората, които ще управляват или изпълняват медицинските дейности на борда.

Електронно здравеопазване

България изостава по отношение на електронното здравеопазване. Индексът за навлизането на цифровите технологии в икономиката и обществото (DESI) 2019 г. поставя България на 23-то място в ЕС по този показател. Ключова стъпка за подобряването на позицията на страната ще бъде планираното изграждане на Национална здравна информационна система, в която ще бъдат интегрирани 95 здравно-информационни стандарта, 35 типови информационни системи и 74 електронни административни услуги и ще бъдат въведени електронни здравни досиета.

Приоритет на правителството е до края на 2020 г. да се изгради Националната здравно-информационна система. Електронно здравно досие, електронно рецепта, информационно диагностициране ще са част от тази система.

Анализът на сектор „Здравеопазване“ налага следните обобщени изводи:

- Отдалечеността на селищата от мястото на предлагане на медицинска помощ (първична, специализирана, болнична, спешна и неотложна), изследвана с изохроните на достъпност в границите на обслужваната територия, показва относително равномерно покритие на страната от мрежата от лечебни заведения. Това осигурява равни възможности за достъп до здравните услуги на хората, включително и на живеещите в малки населени места, отдалечени от градските центрове.
- Същото се доказва и от мрежата на центровете за спешна медицинска помощ (ЦСМП) и филиалите за спешна медицинска помощ (ФСМП), които покриват изцяло националната територия и са гаранция за бърза реакция и осигурен 30 минутен изохрон в рамките на обслужваната територия. Основните проблеми са свързани с необходимостта от подобряване на транспортната инфраструктура в отдалечените територии, подмяната и съвременното и пълноценно оборудване на подвижния състав и осигуряването на квалифициран медицински персонал.
- Постепенният ръст на лекари специалисти в столицата, Пловдив, Бургас, Варна, Русе и Плевен и завръщането на някои от младите лекари, специализирали в чужбина, е

положителна тенденция, но не е преодолян недостига на медицински персонал в областите Кърджали, Разград, Силистра, Сливен и Търговище.

- България остава сред страните с най-голям брой болнични заведения в ЕС, но при липсата на адекватно финансиране и на достатъчно кадри това не може да се приема като предимство. Неравномерно остава разпределението на болничните легла в лечебните заведения, разположени в Северна и Южна България.
- Необходимо е да се повиши качеството на здравните услуги чрез ускорено въвеждане на електронно управление в здравеопазването, развиване на капацитета на медицинския персонал и оборудване на здравните заведения и на колите за спешна медицинска помощ и подвижните лаборатории с нова, по-модерна медицинска техника.
- През последната година се запазва позитивната тенденция на продължаващ спад на коефициента на детска смъртност в страната, (най-ниска стойност откакто се води демографска статистика).

Приоритетите в развитието на системата на здравеопазването и здравната инфраструктура са следните:

- създаване на условия за здраве за всички през целия живот;
- осигуряване на равни възможности за достъп до здравни услуги, включително и на хората, живеещи в малки населени места, отдалечени от градските центрове;
- изграждане и управление на справедлива, устойчива и ефективна здравна система, ориентирана към качество и резултати;
- пълноценно използване на възможностите на информационните и комуникационни технологии за подобряване на достъпа до качествени консултации и здравна помощ;
- укрепване на капацитета на общественото здравеопазване и засилване ролята на първичната помощ
- създаване на мобилни екипи към областните лечебни заведения за осигуряване на медицинска помощ в отдалечените и труднодостъпни места.

Важните задачи в сферата на здравеопазването ще бъдат обвързани с демографските прогнози и с променящите се потребности на населението от всички възрастови групи, подготвени за по-голямата продължителност на живота.

3.3 СОЦИАЛНИ УСЛУГИ

Реализирането на социална политика е непрекъснат процес, инструмент за хармонизиране на местните инициативи с държавните изисквания, възможностите на местната власт, бизнеса и НПО и потребностите на жителите от областите и общините. Разходите за социално осигуряване, подпомагане и грижи на сектор „Държавно управление“ през 2018 г. са в размер

на 13 213.3 млн.лв.⁴³ или 12.2 % от БВП, увеличени с 5.6 %. като през 2017 г. са били в размер на 12 514.1 млн.лв. Средствата за сферата на социалното осигуряване, подпомагане и грижи са с най голям относителен дял при разходите по функции, отнесени към БВП.

Системата на социалните услуги – услуги в общността и специализирани институции ⁴⁴ покриват широк спектър от услуги, свързани със социална защита на определени маргинални (рискови) групи от населението. Дейността се ръководи от Агенцията за социално подпомагане към МТСП с териториалните си поделения – 28 регионални дирекции за социално подпомагане, разположени в областните административни центрове и 148 дирекции „Социално подпомагане“.

Социалните услуги в домашна среда (личен асистент; социален асистент; домашен помощник; домашен социален патронаж) предоставят грижи за задоволяване на ежедневни потребности при домашни условия. Те оказват подкрепа за социално включване на лица/деца с увреждания, самотно живеещи възрастни хора и други уязвими групи.

Услугите в домашна среда са предоставяни в рамките на процедури „Грижа в семейна среда за независимост и достоен живот на хора с различни видове увреждания и самотно живеещи хора – дейности „Социален асистент“ и „Домашен помощник“; „Усъвършенстване и подобряване на услугата „Личен асистент“ на хора с различни видове увреждания и самотно живеещи хора“; „Помощ в дома“; „Алтернативи“ по ОПРЧР 2007-2013 г. и „Нови алтернативи“ по ОПРЧР 2014-2020 г., както и операция „Независим живот“ по ОПРЧР 2014-2020 г., която приключва през 2018 г. Средствата за изпълнението на посочените операции надхвърлят 458.1 млн. лв.

Важно място в дейностите, извършвани в обичайна домашна среда заема Националната програма „Асистенти на хора с увреждания“ (НПАХУ), осигуряваща заетост на безработни лица, които предоставят грижи в домашна среда на лица с увреждания. Програмата е със силен социален ефект за облекчаване положението на семействата, в които има човек с трайни увреждания, нуждаещ се от постоянни грижи. Дейностите по Програмата са от голямо значение за малките населени места в страната, в които все още не са развити алтернативни на институционалните грижи социални услуги и хората с увреждания разчитат единствено на своите близки.

Социалните услуги в общността са услуги, предоставяни в семейна среда или в близка до семейната среда. Към 06.2020 г. 237 специализирани институции предоставят такива услуги, а капацитет им е 6 352 места. В тази група услуги са идентифицирани потребности от повече Дневни центрове за стари хора. Такива няма изградени в големите областни центрове – София, Пловдив, Варна, Бургас, Стара Загора, Шумен и др., където голяма част от населението е над 65 години.

⁴³ Доклад по изпълнението на Държавния бюджет на Република България за 2018 г. стр. 44 и 45

⁴⁴ Агенция за социална защита – списък на услуги и заведения, 04.2019 г.

Социални услуги в общността от резидентен тип са услуги, които предоставят възможност за живот в среда, близка до семейната. Към 06.2020 г. 320 специализирани институции предоставят социални услуги от резидентен тип с капацитет от 3 886 места.

Таблица 3.21. Предоставяне на домашни услуги, извършвани извън домашната среда към 06.2020 г.

Вид	Брой	Капацитет
Социални услуги в общността		
Дневни центрове за пълнолетни лица с увреждания	79	1 923
Дневни центрове за лица с увреждания - седмична грижа	5	92
Дневни центрове за стари хора	41	950
Центрове за социална рехабилитация и интеграция за пълнолетни лица	112	3 387
Общо:	237	6 352
Социални услуги от резидентен тип		
Защитени жилища за лица с психични разстройства	27	230
Защитени жилища за лица с умствена изостаналост	86	671
Защитени жилища за лица с физически увреждания	13	100
Преходни жилища за лица	9	78
Центрове за настаняване от семеен тип за пълнолетни лица с психични разстройства	42	578
Центрове за настаняване от семеен тип за пълнолетни лица с деменция	24	321
Центрове за настаняване от семеен тип за пълнолетни лица с умствена изостаналост	41	519
Центрове за настаняване от семеен тип за пълнолетни лица с физически увреждания	22	294
Центрове за настаняване от семеен тип за стари хора	6	83
Кризисни центрове за лица	6	64
Центрове за временно настаняване	13	667
Центрове за настаняване от семеен тип за младежи с увреждания	12	168
Приюти	1	25
Наблюдавани жилища	18	88
Общо:	320	3 886
Общ брой на социалните услуги в общността и от резидентен тип	557	10 238

Източник: Агенция за социално подпомагане

Специализирани институции за възрастни - Домовете за медико-социални грижи за възрастни са специализирани институции от пансионен тип, в които хората са отделени от своята домашна среда, където социалните услуги се предоставят след изчерпване на възможностите за ползване на услуги в общността. Докато грижата за деца вече се предоставя предимно в семейна и близка до семейната среда, то при пълнолетните лица грижата и подкрепата за лицата, които не могат да разчитат на помощ от близките си, основно се предоставя в специализираните институции, видно от по-долната таблица.

Към 06.2020 г. 10 839 възрастни хора и хора с увреждания живеят в 161 специализирани институции за предоставяне на социални услуги, а чакащите за настаняване в тях са около 3 600 лица. Не е малък броят и на лицата с психични разстройства (968 към 06.2020 г.), които са трайно настанени (над една година) в държавни психиатрични болници. Търсенето на институционална грижа се дължи основно на трайното застаряване на населението и на недостатъчните услуги в общността в домашна среда.

Таблица 3.22. Домове за медико-социални грижи за възрастни към 06.2020 г.

Социално-икономически анализ на районите в Република България Трети етап. Част втора **137**

Този документ е създаден в рамките на бюджетна линия BG16RFOP001-8.002- 0005 „Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие и от държавния бюджет на Република България.

Вид	Брой	Капацитет
Домове за пълнолетни лица с умствена изостаналост	27	2 030
Домове за пълнолетни лица с психични разстройства	13	968
Домове за пълнолетни лица с физически увреждания	21	1 278
Домове за пълнолетни лица със сетивни нарушения	4	133
Домове за пълнолетни лица с деменция	14	832
Домове за стари хора	82	5 598
Общо	161	10 839

Източник: Агенция за социално подпомагане

Въпреки немалкият капацитет на домовете за медико-социални грижи за възрастни, все още проблем е недостигът на места в домове за стари хора в ареала на градските агломерации. В областните центрове, където е съсредоточено голяма част от възрастното население има общо 22 домове за възрастни хора с капацитет 2 852 места, или 26.8% от домовете за стари хора и 50.9% от всичките места за настаняване. Чакащите за настаняване в домове за стари хора са над 1000 лица. Услуги за хора с различна форма на деменция има само в 14 населени места, но от тях само 5 са разположени в градове (София, Русе, Разград, Казанлък, Дряново), останалите са разположени в села, отдалечени от областните центрове. Подобна е ситуацията с домовете за пълнолетни лица с психични разстройства, които са общо 13, но с изключение на Твърдица и Свиленград, в градските центрове няма нито едно такова заведение.

Домове за медико-социални грижи за деца

Предоставянето на социални услуги за деца цели създаването на условия за пълноценно развитие, чрез грижа и подкрепа на децата в общността и децата в риск. Процесът по закрила на детето се осъществява и чрез мерки за насочване към подходящи социални услуги за деца, предоставяни в общността, включително и от резидентен тип. Фокусът при организирането, предоставянето и управлението на социалните услуги за деца е детето със своята уникалност. В съответствие с мерките от Актуализирания план за действие за изпълнение на Националната стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Република България“ продължава процесът на извеждане на децата от домове за медико-социални грижи за деца.

За осигуряване на комплексни услуги и подкрепа за децата с увреждания и тежки хронични заболявания, отглеждани в семейна среда и техните родители, включващи както медицинска грижа, така и социални услуги, се планира разкриване на два центъра за комплексно обслужване на деца с увреждания и хронични заболявания.

Регионалното покритие на дългосрочните грижи и другите социални услуги по региони в България е неравномерно, въпреки че то обикновено отразява различията в числеността на населението. В административни центрове с по-голямо население са разположени повече социални услуги с по-голям капацитет. Все още преобладава институционалният модел на грижа, особено за хората с увреждания и възрастните хора, като понякога институционалната грижа се характеризира с деперсонализация, липса на гъвкавост в дневния режим и програма, групов подход и социална дистанция. В България все още има търсене на институционалната грижа, най-вече за стари хора. Сходна ситуация се наблюдава и при стационарно болните, които се нуждаят от палиативни грижи и болните с психични разстройства, поради особено

трудно преодоляващото се отношение към тях. Това е единственият тип институционална грижа, който показва нарастване в търсенето и съответно в ползвателите. Особено внимание се обръща и на жертвите на домашно насилие, с постоянно събиране на данни за всички видове насилие срещу жени.

Анализът на данните относно броя и вида на социалните услуги води до следните **изводи**:

- Налице е солиден превес на формите на институционалната подкрепа пред формите на подкрепа в общността;
- Сред услугите в общността не са застъпени дейностите за подкрепа за живот с интегриран здравно-социален характер и мобилна подкрепа в домашна среда;
- Почти напълно отсъстват услуги за хора с различни форми на деменция;
- Най-малка мрежа от услуги има по отношение на лица с психични разстройства, лица с деменция, възрастни хора;
- Капацитетът на предоставяните услуги е недостатъчен за удовлетворяване на все по-нарастващите потребности, въпреки немалкия размер на средствата за предоставяне на социални услуги, включително и с европейско финансиране;
- Неравномерно териториално разпределение на мрежата от услуги по общини и недостиг на подходяща материална база или терени за изграждането на социална инфраструктура;
- Недостатъчен капацитет на услугите за възрастни и недостиг на персонал, включително на квалифицирани кадри и текучество на персонала;
- Недостатъчни финансови стандарти за резидентните услуги, които не позволяват осигуряване на качество на живот и социално включване на потребителите с необходимост от по-интензивна подкрепа;
- Неефективно използване на ресурсите на Центровете за социална рехабилитация и интеграция за пълнолетни лица;
- Отсъствие на реални алтернативи за подкрепа в домашна среда или допълващи и подпомагащи живота в общността.
- Особено внимание следва да се обърне на насърчаването на равенството между жените и мъжете, трябва да се увеличи броят на кризисните центрове и на другите социални услуги, необходими за жертвите на домашно насилие.
- Необходима е по-силна подкрепа за НПО и правозащитниците, постоянно събиране на данни за всички видове насилие срещу жени, основано на пола.

3.4 СПОРТ

Анализът обхваща състоянието и развитието на спортната инфраструктура за професионален и за любителски спорт, потребностите и потенциалите за развитие на спортни дейности.

Основен източник на информация и данни е Националният статистически институт. Тъй като той не провежда ежегодни изчерпателни изследвания, характеризиращи дейността на спортните институции, допълнителна информация е използвана и от други официални източници, от Министерството на младежта и спорта, от национални, областни и общински стратегически документи за регионално развитие и специализирани изследвания.

Проучени са и основополагащите документи в областта на физическото възпитание и спорта, между които Национална стратегия за развитие на физическото възпитание и спорта в Република България 2012 – 2022 г.⁴⁵ и всички съпътстващи я програми, между които Национална програма за младежта 2016 - 2020 г., Национална програма „Спорт за деца в риск“, Програма за развитие на спортните клубове за 2019 г., Програма „Развитие на спорта на учащите“ за 2019 г. и др. Анализирани са и резултатите от изследването на здравния статус на населението, изготвено от ОИСР и на Европейската обсерватория за наблюдение на здравните системи и политики (2017 г.), които показват завишаване на процента на физически активните момичета и момчета на 15-годишна възраст в България, в сравнение с други държави членки на ЕС. Продължава изоставането във физическата активност на възрастното поколение, което се приема за рисков за здравето фактор.

В цитираните национални стратегически документи спортът се разглежда в три направления – като част от дейностите в свободното време на населението; организиран спорт за всички и спорт за високи постижения. Всички те имат своето важно място за развитието на общата физическа култура; за поддържане на добрия здравен статус на населението, от който зависи жизнеспособността на нацията и трудоспособността на работната сила; за развитието на спортните таланти и изграждане на националното самочувствие.

Настоящият анализ стъпва на наличната информация и разглежда само по-важните обекти с национално и локално значение, които могат да се използват не само за елитни спортове и за важни спортни събития, но и за задоволяване на определени спортни и културни потребности от по-широк кръг ползватели.

3.4.1 СПОРТНА ИНФРАСТРУКТУРА

Спортната инфраструктура е свързана с регионалното развитие, приобщаването на частни инвеститори и възможността България да бъде домакин на престижни спортни форуми в бъдеще. Те имат важно значение за физическата култура и здравен статус на населението. Спортните обекти са местата, в които се подготвят и провеждат най-мащабните културни събития.

⁴⁵ http://mpes.government.bg/Documents/Documents/Strategii/Strategia_2012-2022.pdf

Преобладаващата част от съществуващите спортни зали, стадиони и съоръжения за масов спорт са проектирани и построени в различна икономическа, социална и демографска действителност, при прилагане на по-ниски критерии, нормативи и стандарти за безопасност и комфорт. Собствеността на значителна част от тях е променена, както и цялостната организация и управление в областта на физическото възпитание и спорта. Това обяснява наличието на множество изоставени или зле поддържани спортни обекти и съоръжения, някои от които обновени със средства по оперативните програми през настоящия програмен период или с помощта на финансови инструменти и публично-частно партньорство.

През последните 10 години са инвестирани над 350 милиона лева в спортна инфраструктура главно за построяване на нови зали и за реконструкция на съществуващи обекти. По този начин България отговаря на най-високите стандарти, за да може както да поема състезания от най-висок ранг, така и да предлага подходящи условия за масов спорт на населението от всички възрастови групи. По-големите спортни зали са следните:

- Многофункционална спортна зала „Арена Самоков“, гр. Самоков. Залата е с капацитет 2 000 седящи места и е в експлоатация от началото на 2008 г. Разполага и с конферентна зала;
- Многофункционална спортна зала „Арена Армеец“, гр. София. Залата е с капацитет 15 000 седящи места и е в експлоатация от 2011 г. Отговаря на потребностите на столичния град за провеждане на различни културни и спортни събития, включително и на световни състезания по художествена гимнастика, волейбол, баскетбол, бокс, тенис и други;
- Многофункционална спортна зала, гр. Пловдив (пловдивският Колодрум). Залата е с капацитет над 6 000 седящи места и е единственият покрит колодрум в страната. Пистата отговаря на изискванията на Международната колоездачна федерация (UCI).;
- Дворец на културата и спорта, гр. Варна – основна реконструкция на зала „Конгресна“ с 5 500 седящи места, в експлоатация от 2015 г.
- Многофункционална спортна зала „Арена Сливница“, гр. Сливница - с капацитет 1050 седящи места, завършена 2014 г.;
- Многофункционална спортна зала „Арена Ботевград“, гр. Ботевград – капацитет 5000 седящи места, в експлоатация от началото на 2014 г. Финансирана е от община Ботевград и Публичната инвестиционна програма на правителството;
- Многофункционална спортна зала „Арена Русе“, гр. Русе – капацитет 5 500 седящи места, в експлоатация от 2015 г.;
- Многофункционална спортна зала „Арена Петрич“, гр. Петрич – капацитет 650 седящи места, от които 16 за инвалиди, в експлоатация от 2015 г. Изпълнена е по проект „Подкрепа на масовия спорт в трансграничния район на община Петрич и община Серес, Гърция“, по програмата за европейско териториално сътрудничество „България – Гърция“.

- Спортна зала „Дупница“, гр. Дупница - капацитет 1 505 седящи места, реновирана през 2015 г.;
- Многофункционална спортна зала “Арена Асарел”, гр. Панагюрище - открита през 2015 г. Реализирана чрез публично-частно партньорство между “Асарел –Медет” АД и Община Панагюрище;
- Многофункционална спортна зала “Арена Шумен”, гр. Шумен, - открита през 2018 г. и разполага с 2 300 седящи места. Сграда на годината за 2018 г.

През 2019 г. чрез ММС са инвестирани общо 5 500 хил. лв.⁴⁶ в обновяване и изграждане на нова спортна инфраструктура в страната. Отпуснати са средства за ремонт на: тренировъчната зала на Зимния дворец в София; залата за вдигане на тежести към Спортно училище "Георги Бенковски" във Варна; настилка на лекоатлетическа зала в спортна зала "Добротица" в Добрич; спортна зала в Етрополе; спортна зала в Белово; сграда за вдигане на тежести към Спортно училище "Никола Симов" в Търговище; спортна зала за нуждите на спортни клубове по бокс в Русе; писта за ролбан и стрелбище към нея в Самоков; волейболна зала в Перник. През 2019 г. е осигурено финансиране на зала за тенис на маса в гр. Полски Тръмбеш, за модернизиране на "Арена Арда" в гр. Кърджали, както и за изграждане на спортна база в гр. Казанлък.

Нови спортни зали

В края на месец септември 2019 г. започва строителството на многофункционална спортна зала на градския стадион в гр. Несебър. Изграждането на спортната зала цели създаването на условия за упражняване на различни видове спорт и осигуряването на възможност за провеждане на тренировъчна дейност и състезания през всички сезони. Осигурено е и изграждането на мултифункционална спортна зала в парк “Артилерийски” в гр. Стара Загора. Съоръжението ще разполага с капацитет 5200 седящи места с възможност за провеждане на различни спортни състезания от международен и национален ранг в съответствие с изискванията на международните федерации. До края на 2020 г. се очаква да бъде завършена спортна зала "Арена Бургас", разположена в жк. “Изгрев”, която е най-големият инфраструктурен спортен обект със стойност около 54 млн.лв. Предстои закупуване на спортни съоръжения и оборудване за обезпечаване на спортната дейност в залата, съобразно изискванията и регламентите на международните федерации по лека атлетика и други видове спортове. В комплекса ще има три големи тренировъчни зали и множество по-малки, както и триетажен паркинг.

През 2020 г. ММС е отпуснало около 4 млн. лв. за изграждане на нова спортна зала в Кърджали, чието строителството се забавя след изявеното желание от спортните клубове залата да бъде в централната част на града. Новият терен е в района на комплекс „Арпезос“.

Община Царево планира през 2020 г. да започне строителството със собствено финансиране на многофункционална спортна зала с прогнозна стойност 2.2 млн.лв. Залата ще бъде с обща

⁴⁶ Министър Красен Кралев, отчет за 2019 г. пред МС на 27.12.2019 г.

площ от почти 3000 кв.м и ще се изгради на общински терен. В нея ще се изгради ледена пързалка, футболно игрище, тенис корт, волейболна и баскетболна площадка.

От изнесените данни е видно, че през 2020 г. ще бъдат усвоени над 100 млн. лв. за изграждане на спортна инфраструктура.

Спортна инфраструктура в професионалните гимназии

МРРБ осигурява 2.5 млн.лв. чрез Оперативна програма “Региони в растеж – 2014-2020 г.” за обновяване на спортната инфраструктура в професионални гимназии в страната. Безвъзмездната финансова помощ се предоставя директно на Министерството на образованието и науката по процедурата “Спорт в училище”, Приоритетна ос 3. “Регионална образователна инфраструктура”. Мяската обхваща 102 учебни заведения.

До месец март 2020 г. инвестициите на МРРБ чрез ОП “Регионално развитие 2007-2013” и ОП “Региони в растеж 2014-2020” са в размер на над 1 млрд.лв., от които за спортна инфраструктура са вложени близо 145 млн.лв.

Спортна инфраструктура, изградена по Програма за развитие на селските райони

В процеса на подбор на проектите, финансирани по ПРСР не са използвани компетенциите на Министерството на младежта и спорта, за да се съобразят конкретните потребности на населеното място и да се постигне по-голяма ефективност от финансирането. Новите спортни съоръжения в Белоградчик, Ново село, Ружинци, Земен и Павликени трудно могат да се използват пълноценно. Подобна е ситуацията с новоизградените спортни обекти в общините Дългопол, Лесичево, Мирково и Годеч. Изградени са нови спортни бази в села с 300 – 400 души население, без да е направен професионален анализ за нуждите от тези съоръжения, възможността за тяхното използване и издръжката им.

Строителството на толкова много нови спортни обекти и съоръжения в цялата страна, генерира нов, сериозен проблем от икономическа гледна точка. Строителството на тези спортни съоръжения, финансирани в голяма част от оперативни програми на ЕС и съфинансирани със средства от държавния и/или общинските бюджети, изпревари създаването на стратегия за развитието на масовия спорт и управлението на тези спортни обекти, което компрометира тяхната ефективност.

3.4.2 ТЕРИТОРИАЛНО РАЗПОЛОЖЕНИЕ НА СПОРТНАТА ИНФРАСТРУКТУРА

Данните за най-новите и най-големи спортни обекти показват значително нарастване на броя на спортните зали и комплекси през последните години, но едновременно с това остават териториалните различия в разпределението им на територията на страната на ниво статистически регион. Северозападният регион е с 6 обекта, докато Югозападният регион е представен с 53, което до известна степен съответства на демографската ситуация в тези региони и отговаря на потребностите от обекти с многофункционално предназначение.

Още по-големи са различията на ниво области. В 4 области няма регистрирани спортни зали и комплекси (Враца, Разград, Силистра и Търговище), в 7 области има регистрирани по 1 обект

(Ловеч, Плевен, Велико Търново, Ямбол, Перник, Кърджали и Търговище), докато в София (столична община) са 40, в Пловдив са 23 и във Варна са 15.

Таблица 3.23. Спортни зали и комплекси, плувни басейни, 2018 г.

Регион / Област	Зали и комплекси - бр.	Плувни басейни в т.ч. закрити
България	138	116 (39)
Северозападен регион	6	8 (3)
Видин	2	Няма информация
Враца	0	3 (2)
Ловеч	1	1
Монтана	1	2 (1)
Плевен	1	2
Северен централен	8	15 (4)
Велико Търново	1	4 (1)
Габрово	2	5
Разград	0	3 (1)
Русе	5	2 (1)
Силистра	0	1 (1)
Североизточен регион	21	11 (3)
Варна	15	6 (1)
Добрич	4	2 (1)
Търговище	0	1
Шумен	2	2 (1)
Югоизточен регион	15	9 (4)
Бургас	7	5 (1)
Сливен	3	2 (1)
Стара Загора	4	1 (1)
Ямбол	1	1 (1)
Югозападен регион	53	36 (19)
Благоевград	6	10 (1)
Кюстендил	2	4 (1)
Перник	1	2 (1)
София	4	5 (3)
София (столична община)	40	15 (13)
Южен централен регион	34	17 (6)
Кърджали	1	2 (1)
Пазарджик	3	7 (2)
Пловдив	23	5 (2)
Смолян	5	1 (1)
Хасково	3	2

Източник: Министерство на младежта и спорта

Според регистъра на Министерството на младежта и спорта в страната функционират 106 плувни басейна, от които 39 закрити, като част от обявените закрити басейни са разположени в училищни сгради. Най-много плувни съоръжения има в Югозападен регион – 36 бр., от които 19 закрити, което е резултат на големия брой басейни за област София (столична община) (15 бр.) и 10 бр. в област Благоевград. В населените места, в които има минерални води, този ресурс се използва в част от съоръженията. В малко случаи са оползотворени възможностите за използване на възобновяеми източници на енергия.

Липсват данни за новоизградени плувни басейни към хотелски комплекси, СПА и Уелнес центрове и такива за рехабилитация. Липсва яснота и за точния брой на функциониращите

плувни басейни към учебни сгради, както и за възможностите за използването им от населението в часовете, свободни от учебни занятия, по аналогия с практиката в други страни.

Пилотното проучване на НСИ за учебната 2017/2018 г. показва че над 70% от учебните сгради нямат спортни зали или други подходящи съоръжения за провеждане на нормален учебен процес и занимания със спорт. Констатациите за здравния статус, резултат от начина на живот и ниската двигателна активност сред всички възрастови групи от населението в България⁴⁷, поставят на първо място сред приоритетите на ММС осигуряването на адекватни условия за масов спорт и повишаването на физическата култура. Аналогично на много други политики и в тази сфера е необходима координация на работата на няколко ведомства, както и подходящо интегрирано развитие и управление на инфраструктурата за елитни спортове, за масов спорт за всички и за спорт в свободното време.

От краткия анализ на спортната политика и инфраструктура могат да се обобщят следните изводи:

- През последните години са вложени над 355 милиона лева и в момента страната разполага с добра база за подготовка на спортистите по повечето от спортовете. През 2020 г. за спортна инфраструктура ще бъдат усвоени над 100 млн.лв. Липсват обаче модерни центрове за рехабилитация на спортистите, както и достатъчно бази за обща подготовка и аклиматизация преди важни състезания.
- В големите градове са построени значителен брой спортни съоръжения за масов спорт и физическа активност, които привличат голям контингент млади хора в активна възраст. Необходимо е да се планира по-ефективното им използване от по-широк кръг хора и по-пълноценното им и равномерно натоварване.
- В много от по-малките населени места са построени спортни зали и съоръжения с държавна подкрепа и със съфинансиране от европейските фондове, без да са анализирани нуждите от тези съоръжения, възможностите за тяхното използване и за издръжката им, което създава сериозни финансови затруднения за общинските власти.
- В цялостната държавна политика за спорта е необходимо да се заложи последователна програма за поддържането и експлоатацията на новите спортни бази и съоръжения и за уплътняването на програмите им със събития от различен характер. Добрата подготовка на специалисти по управление и обмяната на добри практики с други страни, успешно реализирали мащабни проекти за световни събития и успели впоследствие да реорганизируют изградената спортна база за масов спорт на населението, са свързани донякъде и с амбициозните планове за домакинство на страната на различни престижни спортни състезания.

По-важните *тенденции*, които се очертават са следните:

⁴⁷ Евростат. Спортна статистика 2018 г.

- В бъдеще е необходимо да се строят по-малки зали с капацитет до 2 000 места в по-малките областни центрове, за да се разширят възможностите за подготовка на спортистите и за рационалното използване на изградените обекти от по-големи групи от населението.
- Основното предизвикателство при изграждането на спортни зали си остава вписването на спортните съоръжения в градската среда и инфраструктура, като условие за тяхната бъдеща експлоатация. Тяхното разположение в средата, достъпността им и ефективното им управление и използване ще стимулират промяна в отношението към физическата активност и спорта, ще променят поведенческите нагласи в активните групи от населението.

Реализацията на нови проекти дава възможност не само за изграждане на спортни обекти и съоръжения с иновативни продукти и технологии, но и за въвеждане на съвременни модели на финансиране и управление на спортна инфраструктура и събития, познати от световния опит.

3.5 ПАЗАР НА ТРУДА

Анализът на междурегионалните различия на пазара на труда в България обхваща показатели, заложи в Техническата спецификация, които са съобразени с изискванията и наблюденията на националната статистика и Евростат и дават възможност да се извърши оценка на пазара на труда, с участието на най-важните възрастови групи, коефициента на демографско заместване и трудовите миграции. Проследени са и промените в стойностите на показателите, които отразяват дела на младите хора, които са останали извън системата на образование и пазара на труда.

Наблюдението на работната сила се извършва от Националния статистически институт (НСИ) и неговите териториални поделения в областните градове. То е най-голямото извадково наблюдение, провеждано чрез домакинствата, и е важен инструмент за анализ за развитието на пазара на труда. Обект на наблюдението на работната сила в страната е населението на 15 и повече години.

Пазарът на труда има ключово значение за стабилността на икономиката, за общественото и социалното развитие на страната, за равнището и качеството на живота. Обществено-икономическата база за неговото развитие е кумулативен резултат от доброто функциониране на системите в редица сфери – демография, здравеопазване, образование, пенсионна система, бизнес климат, вкл. административно обслужване.

Работна сила

Работната сила (икономически активните лица) на 15-64 навършени години и коефициентите на икономическа активност за същата група са представени по статистически региони съгласно Класификацията на териториалните единици за статистически цели в България, влязла в сила от 14.02.2009 г., съответстваща на Европейската класификация на

териториалните единици за статистически цели (NUTS 2), и по области (NUTS 3). По общини и населени места по години работната сила може да се проследи само от Преброяване 2011 г.

В периода 2014 – 2019 г. най-голям пик на работната сила на населението на 15-64 навършени е отбелязан през 2014 г. – 3 308.7 хил. души, след което се поддържа тенденция на намаление до 2016 г.. През 2019 г. работната сила е 3276.4 хил. души. За динамиката на показателя значителен принос към отчетеното в последните години подобрене имат и активните мерки на пазара на труда, реализирани с национални програми и проекти, съфинансирани със средства от ЕС.

През 2019 г. над половината от работната сила на страната (52.5%), е разположена в Югозападния и Южния централен региони, а най-малка по брой е работната сила в Северозападния регион, или 9.1 % от работната сила в страната.

На ниво област през 2019 г. работната сила нараства спрямо 2018 г. в 20 области (Враца, Ловеч, Велико Търново, Габрово, Разград, Варна, Шумен, Бургас, Стара Загора, Ямбол, Благоевград, Перник, София, София (столична община), Кърджали, Пазарджик, Хасково).

Коефициентът на икономическа активност (15-64 г.) расте поради намаление на населението във възрастовия интервал 15 и повече навършени години. Общо за периода 2014 – 2019 г. коефициентът на икономическа активност нараства с 4.2 процентни пункта от 69.0 % до 73.2%.

При среден коефициент на икономическа активност 73.2 % за 2019 г., най-висок коефициент има в Югозападния регион -77.4%, а най-нисък - в Северозападния и Южния централен регион, съответно 67.1 % и 71.3 %

На ниво област различията са още по големи, като разликите в коефициента на икономическа активност в СЦР между област Велико Търново -80.4 % и област Силистра -67.3% е 13.1 процентни пункта.

Таблица 3.24. Работна сила и коефициенти на икономическа активност на населението на 15-64 навършени години

Регион / Област	Работна сила - хил.				Коефициент на икономическа активност - %			
	2014	2017	2018	2019	2014	2017	2018	2019
Общо	3 308,7	3 277,5	3 239,6	3 276,4	69,0	71,3	71,5	73,2
Северозападен	320,7	303,2	300,7	296,8	64,2	65,4	66,4	67,1
Видин	40,5	36,1	37,0	34,3	71,0	69,6	73,4	70,1
Враца	72,9	65,4	62,1	64,9	64,4	62,3	60,7	64,9
Ловеч	46,9	47,2	50,8	52,9	56,9	61,3	67,5	71,8
Монтана	58,2	51,3	48,7	46,7	67,1	63,4	61,7	60,5
Плевен	102,2	103,2	102,2	98,1	63,7	69,2	70,1	68,8
Северен централен	360,9	350,2	347,1	361,2	66,3	68,5	69,3	73,5
Велико Търново	112,1	107,6	106,8	119,5	68,1	69,6	70,4	80,4
Габрово	52,9	47,8	46,3	47,1	72,1	70,8	70,4	73,4
Разград	51,5	49,7	46,4	49,4	64,2	66,2	63,2	68,5
Русе	95,9	99,2	101,0	99,7	63,5	69,0	71,4	71,9
Силистра	48,4	45,8	46,5	45,5	64,7	65,3	67,7	67,3
Североизточен	437,5	444,0	428,8	431,2	68,6	72,2	70,6	71,7
Варна	217,6	223,4	215,8	221,6	67,8	71,2	69,3	71,7

Регион / Област	Работна сила - хил.				Коефициент на икономическа активност - %			
	2014	2017	2018	2019	2014	2017	2018	2019
Добрич	87,0	85,7	80,2	79,5	71,5	74,6	71,4	72,0
Търговище	44,5	50,3	50,8	47,7	57,8	69,0	70,9	67,3
Шумен	88,3	84,7	82,1	82,4	74,7	74,7	73,4	74,2
Югоизточен	457,0	471,0	463,9	467,9	66,0	70,8	70,7	72,3
Бургас	188,6	191,8	190,0	190,5	67,8	71,0	71,1	72,0
Сливен	74,8	77,4	78,8	78,5	60,7	65,8	68,0	69,0
Стара Загора	138,0	146,5	145,2	148,9	65,2	72,3	72,7	75,7
Ямбол	55,6	55,3	49,9	50,0	69,4	73,5	68,0	69,6
Югозападен	1 058,7	1 055,8	1 062,7	1 074,7	72,7	74,6	75,8	77,4
Благоевград	158,7	150,3	152,1	157,4	73,0	72,6	74,6	78,5
Кюстендил	54,6	52,6	51,1	49,5	66,9	70,2	70,0	69,4
Перник	59,1	55,7	55,2	58,2	71,0	71,4	72,1	77,5
София	106,3	101,1	107,3	111,7	68,4	68,2	73,8	78,0
София (ст. община)	680,1	696,0	697,0	697,8	74,0	76,7	77,2	77,7
Южен централен	674,1	653,3	636,4	644,5	69,9	70,7	69,7	71,3
Кърджали	66,5	61,8	60,7	65,8	64,3	61,5	60,7	65,1
Пазарджик	118,1	116,1	110,8	118,9	66,6	69,0	67,0	72,9
Пловдив	321,5	320,3	313,2	308,9	71,7	73,6	72,5	72,0
Смолян	60,3	55,1	52,6	49,3	76,1	76,8	75,6	73,0
Хасково	107,7	100,0	99,1	101,6	69,2	67,5	68,1	71,1

Източник: НСИ

Заетост

Заетостта на населението в най-активна възраст (15–64 години) бележи съществен ръст на национално ниво в периода 2014-2019 г. и достига 70.1%. На практика заетостта в момента е надминала пиковите си нива отпреди кризата – през 2008 г. коефициентът на заетост е 64 %.

По степен на урбанизация коефициентът на заетост на хората, живеещи в градовете, е с 11.8 процентни пункта по-висок от този на хората, живеещи в селата. (73.0 % за градовете и 61.2% в селата). Въпреки предприетите мерки и програми за насърчаване на заетостта през последните години, и в частност тази при жените, все още се наблюдава различие в заетостта между двата пола. Заетостта при мъжете е 74.1%, а при жените 66.0%.

Сред статистическите региони Югозападният се откроява с най-висока заетост - през 2019 г. с коефициентът на заетост -75.6 %. С ниски стойности се отличават Северозападният - 59.7% и Североизточният -67.4%. Разликата между равнищата на заетост в най-добре представения се регион (Югозападния) и най-изоставащия (Северозападния) се задълбочава и достига 15.9 процентни пункта.

На областно ниво заетостта в най-силните икономически центрове – областите София, София (столична община), Велико Търново и Стара Загора вече надхвърля 70 %, а Бургас и Варна са близки до тази стойност. Именно по отношение на заетостта се вижда по-ясно изоставането на Северозападния регион, като Видин, Враца и Монтана регистрират коефициент на заетост под 60.0%. Разликата между равнищата на заетост в най-добре представената област Велико Търново и най-изоставащата област Монтана е 30.5 процентни пункта.

Таблица 3.25. Заети лица и коефициенти на заетост на населението на 15-64 навършени години.

Регион / Област	Заети лица - хил.				Коефициенти на заетост - %			
	2014	2017	2018	2019	2014	2017	2018	2019
Общо	2 927,4	3 073,4		3 136,3	61,0	66,9	67,7	70,1
Северозападен	275,1	268,6	266,3	264,0	55,0	57,9	58,8	59,7
Видин	31,5	29,1	29,6	27,7	55,3	56,2	58,8	56,5
Враца	59,9	58,0	55,8	59,8	52,9	55,3	54,5	59,8
Ловеч	42,0	43,0	45,8	49,4	51,0	55,8	60,9	67,0
Монтана	48,5	46,4	41,2	37,1	55,9	57,3	52,2	48,2
Плевен	93,1	92,1	93,8	90,1	58,0	61,7	64,4	63,2
Северен централен	312,6	325,6	323,7	342,5	57,4	63,7	64,6	69,7
Велико Търново	98,7	102,6	101,0	117,0	60,0	66,3	66,6	78,7
Габрово	48,5	45,3	44,2	45,0	66,1	67,1	67,2	70,1
Разград	42,4	44,2	41,3	44,6	52,8	58,8	56,2	61,8
Русе	85,4	93,5	95,7	96,6	56,6	65,0	67,7	69,6
Силистра	37,5	40,0	41,4	39,3	50,0	57,0	60,2	58,2
Североизточен	381,7	402,2	397,0	405,4	59,8	65,4	65,4	67,4
Варна	198,5	207,0	206,3	215,0	61,8	66,0	66,3	69,6
Добрич	74,5	80,1	73,3	73,9	61,2	69,8	65,3	66,9
Търговище	39,3	44,0	45,1	42,6	51,2	60,4	63,0	60,1
Шумен	69,4	71,1	72,2	74,0	58,7	62,7	64,6	66,6
Югоизточен	402,0	437,6	438,5	449,3	58,0	65,7	66,8	69,4
Бургас	167,6	175,1	179,9	183,6	60,3	64,8	67,4	69,4
Сливен	64,5	69,3	71,0	73,4	52,4	58,9	61,2	64,5
Стара Загора	122,7	142,1	141,8	146,9	58,0	70,1	71,0	74,7
Ямбол	47,2	51,1	45,8	45,3	58,8	67,9	62,3	63,1
Югозападен	963,5	1 020,8	1 034,3	1 050,3	66,1	72,1	73,8	75,6
Благоевград	136,1	143,4	144,8	150,8	62,6	69,2	71,0	75,2
Кюстендил	46,9	50,3	49,2	48,2	57,4	67,1	67,5	67,6
Перник	51,3	51,9	51,0	53,3	61,6	66,5	66,7	70,9
София	92,6	98,4	106,6	111,3	59,6	66,4	73,3	77,7
София (столична община)	636,6	676,6	682,6	686,6	69,2	74,6	75,6	76,4
Южен централен	592,6	618,6	609,2	624,8	61,5	67,0	66,8	69,1
Кърджали	63,1	60,8	58,6	64,4	61,1	60,5	58,6	63,7
Пазарджик	105,7	108,7	105,6	112,6	59,6	64,6	63,8	69,1
Пловдив	278,8	305,0	301,8	301,6	62,2	70,1	69,9	70,3
Смолян	48,5	48,9	47,1	44,9	61,2	68,1	67,7	66,5
Хасково	96,4	95,2	96,0	101,2	61,9	64,3	66,0	70,9

Източник: НСИ

Един от основните показатели на Европа 2020 - заетост от населението на възраст 20 - 64 навършени години⁴⁸ се следи само на ниво регион (NUTS 2). Този показател за по-стеснената група от 20 – 64 г. (наблюдавана от ЕВРОСТАТ) в периода 2014-2019г. също бележи увеличение от 65.1% през 2014 г. до 75.0% през 2019 г. По статистически региони за периода 2014 – 2019 г. показателят има следните стойности:

⁴⁸ Национална цел: Заетост за 76.0 % от населението на възраст 20 - 64 навършени години до 2020 г.

Таблица 3.26. Заети лица и коефициенти на заетост на населението на 20-64 г.

Регион	Заети лица - хил.				Коефициенти на заетост - %			
	2014	2017	2018	2019	2014	2017	2018	2019
Общо	2 916,4	3 058,4	3 054,6	3 121,2	65,1	71,3	72,4	75,0
Северозападен	274,0	267,1	265,3	262,8	58,9	62,6	63,6	64,8
Северен централен	312,0	324,4	321,8	340,5	61,8	67,6	69,1	74,3
Североизточен	379,7	399,6	394,6	402,5	63,5	69,8	70,2	72,6
Югоизточен	399,6	435,1	436,5	446,4	62,2	70,3	71,7	74,5
Югозападен	960,9	1 016,5	1 028,7	1 046,3	70,1	76,7	78,3	80,4
Южен централен	590,1	615,6	607,7	622,8	65,5	71,3	71,4	73,9

Източник: НСИ

На база на този показател България се доближава до средното ниво за (ЕС 28) -75.4%. На ниво NUTS 2, с най-добър коефициент се характеризира Югозападен регион, следван от Югоизточен и Северен централен, а най-много изостава Северозападният с коефициент 64.8%. Нарастването на показателя през 2019 г. дава основание приетата национална цел за страната по Европа 2020 - 76.0% до 2020 г. да бъде изпълнена за 5 региона.

По-нататъшното повишаване на заетостта ще зависи от активизирането на икономически неактивни лица и тяхната (пре)квалификация, както и от обръщането на тенденцията към нетна емиграция и дори внос на работна ръка от чужбина.

По икономически дейности преобладават заетите в преработващата промишленост – 18.8 % и търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети – 16.7%. По икономически сектори структурата на заетите лица е: услуги - 63.4 %, индустрия - 29.0 % и аграрен – 7.6 %.

Демографско заместване

Възпроизводството на трудоспособното население се характеризира най-добре чрез коефициента на демографско заместване, който към 31.12.2019 г. е 66. За сравнение, през 2011 г. 100 лица, излизащи от трудоспособна възраст, са били замествани от 68 млади хора.

Сред статистическите региони Югоизточният е с най-добър коефициент – 72, а с най-неблагоприятен коефициент е Северният централен регион – 60.

На ниво област, най-благоприятно е съотношението в областите Сливен (88), където има голяма маса ромско население, Варна и София (столична община) - по 74 лица. Коефициентът е най-нисък в областите Смолян (42), Перник (48) и Кърджали, където 100 лица, излизащи от трудоспособна възраст, се заместват от 49 лица, влизащи в трудоспособна възраст.

По общини най-благоприятно е съотношението в общините Кайнарджа (191), Николаево (174), Ябланица (137), Симеоновград (114), Мъглиж, Твърдица и Луковит с по 113. Този показател е най-нисък в общините Ковачевци (16), Трекляно (19), Бойница (21), Баните (23) и Чипровци (24), където 100 лица, излизащи от трудоспособна възраст, се заместват от около 20 лица, влизащи в трудоспособна възраст.

Таблица 3.27. Коефициент на демографско заместване - %

Регион / Област	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Общо за страната	62	63	63	64	66	66

Регион / Област	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Северозападен	59	61	61	62	64	64
Видин	51	53	54	58	61	63
Враца	65	66	64	65	66	65
Ловеч	59	62	62	63	64	64
Монтана	59	62	62	65	66	66
Плевен	58	60	59	60	61	62
Северен централен	56	57	56	58	59	60
Велико Търново	55	57	56	58	59	61
Габрово	47	48	48	50	51	52
Разград	68	66	64	65	66	64
Русе	57	57	55	56	58	59
Силистра	58	60	58	60	63	64
Североизточен	65	67	67	68	70	71
Варна	66	69	69	71	73	74
Добрич	60	62	62	65	67	68
Търговище	68	68	67	68	68	69
Шумен	68	70	67	67	69	67
Югоизточен	65	67	67	68	71	72
Бургас	66	67	65	66	68	69
Сливен	78	80	81	84	87	88
Стара Загора	60	63	63	66	68	69
Ямбол	57	59	58	60	64	64
Югозападен	61	63	63	65	67	68
Благоевград	67	66	64	64	64	63
Кюстендил	48	48	48	50	52	52
Перник	49	51	50	50	49	48
София	63	65	63	63	64	64
София (ст. община)	63	65	66	70	72	74
Южен централен	63	64	62	62	63	61
Кърджали	61	59	55	54	53	49
Пазарджик	71	71	69	69	68	66
Пловдив	65	66	66	67	68	67
Смолян	47	47	44	44	43	42
Хасково	60	61	58	60	61	60

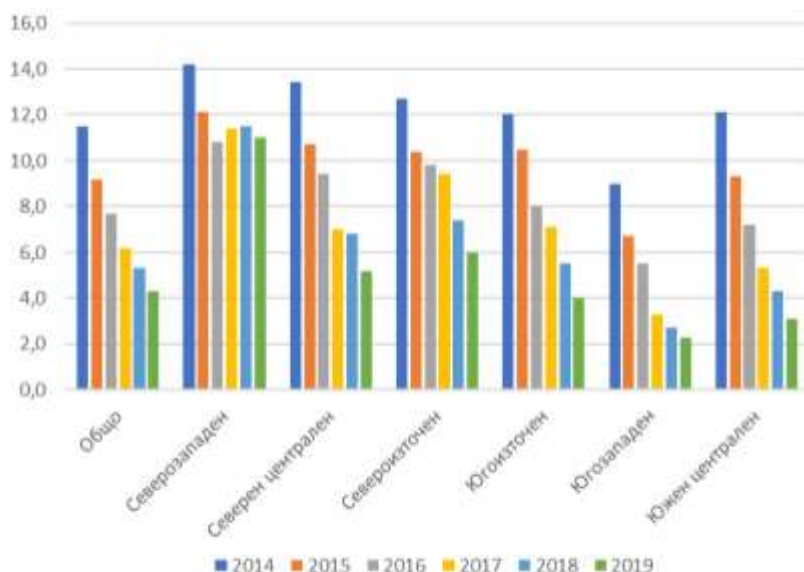
Източник: НСИ

Безработица

Източник на данните, с изключение на данните за регистрираните безработни, е Наблюдението на работната сила. Източник на данните за регистрираните безработни в бюрата по труда е Агенцията по заетостта към Министерството на труда и социалната политика.

През 2019 г коефициентът на безработицата в страната сред населението на възраст 15-64 години намалява със 7.2 процентни пункта в сравнение с 2014 г., като достига 4.3%.

Фигура 3.6. Коефициент на безработица на населението на 15-64 г. по региони за планиране от ниво 2, 2014-2019 г.

Източник: НСИ

Разликите в коефициента на безработицата, показани в Таблица 3.28 по региони са значителни – в Северозападен регион - 11.0%, в Североизточен регион - 6.0%, докато в Югозападния регион коефициентът е 2.3%.

Таблица 3.28. Безработни лица и коефициенти на безработица на населението на 15-64 навършени години

Регион / Област	Безработни лица - хил.				Коефициенти на безработица - %			
	2014	2017	2018	2019	2014	2017	2018	2019
Общо	381,3	204,1	170,8	140,1	11,5	6,2	5,3	4,3
Северозападен	45,6	34,6	34,4	32,8	14,2	11,4	11,5	11,0
Видин	9,0	7,0	7,3	6,6	22,2	19,3	19,9	19,4
Враца	13,0	7,4	6,3	5,1	17,9	11,2	10,1	7,9
Ловеч	4,9	4,2	5,0	3,5	10,4	8,9	9,8	6,6
Монтана	9,7	5,0	7,5	9,5	16,6	9,7	15,3	20,4
Плевен	9,1	11,1	8,3	8,0	8,9	10,7	8,2	8,2
Северен централен	48,3	24,6	23,5	18,7	13,4	7,0	6,8	5,2
Велико Търново	13,4	5,0	5,8	(2,5)	11,9	4,6	5,4	(2,1)
Габрово	4,4	(2,5)	(2,1)	(2,1)	8,3	(5,2)	(4,5)	(4,5)
Разград	9,1	5,6	5,2	4,8	17,7	11,2	11,1	9,8
Русе	10,4	5,8	5,3	3,2	10,9	5,8	5,2	3,2
Силистра	11,0	5,8	5,2	6,1	22,7	12,7	11,1	13,5
Североизточен	55,7	41,8	31,8	25,8	12,7	9,4	7,4	6,0
Варна	19,1	16,4	9,5	6,6	8,8	7,3	4,4	3,0
Добрич	12,5	5,5	6,9	5,6	14,4	6,5	8,6	7,0
Търговище	5,1	6,3	5,7	5,1	11,6	12,5	11,2	10,8
Шумен	18,9	13,6	9,8	8,4	21,4	16,0	12,0	10,2
Югоизточен	54,9	33,4	25,5	18,6	12,0	7,1	5,5	4,0
Бургас	21,0	16,7	10,1	6,8	11,1	8,7	5,3	3,6
Сливен	10,2	8,1	7,8	5,2	13,7	10,4	9,9	6,6
Стара Загора	15,3	4,4	(3,4)	(2,0)	11,1	3,0	(2,3)	(1,4)

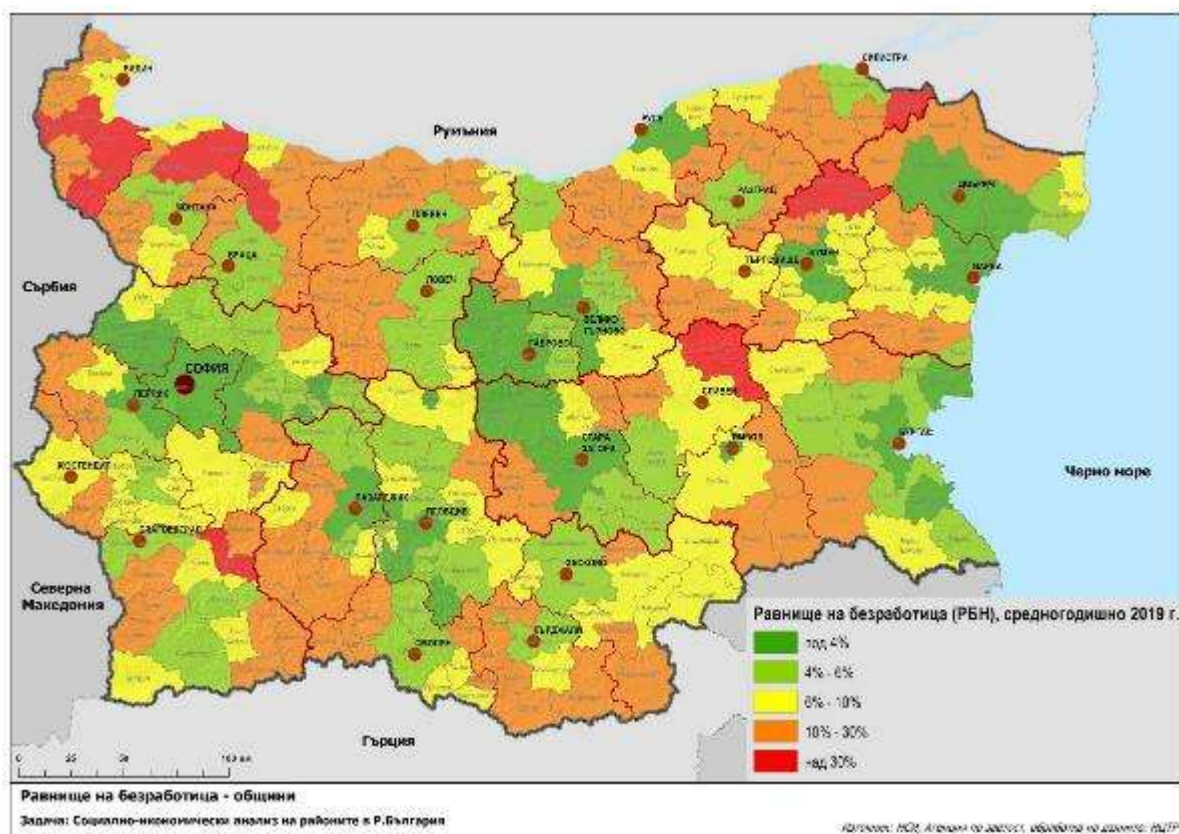
Социално-икономически анализ на районите в Република България Трети етап. Част втора 152

Този документ е създаден в рамките на бюджетна линия BG16RFOP001-8.002- 0005 „Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие и от държавния бюджет на Република България.

Регион / Област	Безработни лица - хил.				Коефициенти на безработица - %			
	2014	2017	2018	2019	2014	2017	2018	2019
Ямбол	8,5	4,2	4,2	4,7	15,2	7,7	8,3	9,3
Югозападен	95,2	35,0	28,4	24,5	9,0	3,3	2,7	2,3
Благоевград	22,6	6,9	7,3	6,6	14,2	4,6	4,8	4,2
Кюстендил	7,7	(2,3)	(1,8)	(1,3)	14,1	(4,3)	(3,6)	(2,6)
Перник	7,8	(3,8)	4,1	5,0	13,2	(6,8)	7,5	8,5
София	13,6	(2,6)	(0,7)	(0,4)	12,8	(2,6)	(0,7)	(0,4)
София (ст. община)	43,5	19,4	14,4	11,2	6,4	2,8	2,1	1,6
Южен централен	81,5	34,7	27,2	19,7	12,1	5,3	4,3	3,1
Кърджали	(3,3)	(1,0)	(2,1)	(1,4)	(5,0)	(1,6)	(3,4)	(2,1)
Пазарджик	12,4	7,4	5,2	6,2	10,5	6,4	4,7	5,2
Пловдив	42,7	15,3	11,4	7,3	13,3	4,8	3,6	2,4
Смолян	11,7	6,2	5,5	4,4	19,5	11,3	10,5	8,9
Хасково	11,3	4,8	(3,0)	(0,4)	10,5	4,8	(3,1)	(0,4)

Източник: НСИ

Фигура 3.7. Равнище на безработица по общини – 2019 г.

Източник: НСИ, АЗ, обработка НЦТР

Общо 33 общини имат коефициент на безработица под 4% през 2019 г. Под 2% е официалната безработица в Столична община и Божурище. След тях се нареждат общините Варна, Лъки, Стара Загора, Сопот, Пловдив, Бургас, Велико Търново, Белослав и Павел баня.

Въпреки намаляването на безработицата, има общини с много висока безработица. Средногодишните данни за 2019 г. показват, че в страната има 5 общини, в които

безработицата е над 40.0 %, и 11 общини, в които тя е между 30.0% и 40.0%. Запазва се дългогодишната тенденция общините с най-високо равнище на годишна безработица да са съсредоточени предимно в Северозападния и Североизточния региони.

В повечето случаи общините с висока безработица са или прекалено отдалечени от водещите икономически центрове и традиционните потоци на ежедневна трудова миграция, или се характеризират с ниско ниво на образование и квалификация на работната сила. Тази комбинация от неблагоприятни фактори не предполага скорошно решение на проблемите им. Пренебрежимо слабият ефект на общия икономически растеж върху местните трудови пазари говори за трайна изолация от протичащите на национално ниво процеси.

Съществуват големи диспропорции между общините в една област. Така например безработицата в област Шумен е 12.0%, в община Шумен е 3.2%, а в общините Каолиново, Никола Козлево и Венец е над 10 пъти по-голяма – съответно 41.3%, 34.0% и 32.5%. Подобни проблеми имат и други области на страната с големи разлики между периферните общини и общината в която е разположен областния център.

Последствията са струпване на население в областния център и още по-голямо обезлюдяване на общините. В малките населени места няма капиталовложения, най-големият “инвеститор” са общините, които чрез временни програми се опитват да овладеят безработицата. По тези места почти липсват форми на индустрия.

По възрастови групи в национален мащаб се наблюдава намаление на безработните лица и коефициента на безработица във всички възрастови групи.

Таблица 3.29. Безработни лица и коефициенти на безработица по възраст

Възраст	Безработни лица - хил.				Коефициент на безработица - %			
	2014	2017	2018	2019	2014	2017	2018	2019
15-24	47,6	22,1	18,9	13,1	23,8	12,9	12,7	13,1
25-34	98,5	51,6	44,5	39,8	12,8	7,0	6,2	5,5
35-44	90,2	50,0	41,6	35,3	9,6	5,4	4,6	3,9
45-54	77,5	44,8	37,3	27,2	9,4	5,3	4,4	3,1
55 и повече	70,7	38,4	31,1	27,3	11,1	5,6	4,4	3,7

Източник: НСИ

Коефициентът на продължителна безработица (от една или повече години) намалява значително. През 2014 г. е 6.5 %, 2015 г. - 5.6 %, 2016 г. - 4.5 %, 2017 г. - 3.4 %, 2018 г. - 3.1% и 2019 г. – 2.4%. Въпреки позитивната тенденция, преобладаващата част от продължително безработните лица (56.7 % през 2019 г.) остават извън заетостта повече от една година.

Наети лица

Наети са лицата, които са в трудово правоотношение с работодателя съгласно Кодекса на труда или в служебно правоотношение съгласно Закона за държавния служител. През 2018 г. наетите лица са 2 319 722, увеличени с 3.5 процентни пункта в сравнение с 2014 г., когато са били 2 240 544 души. Разпределението на наетите по сектори на икономиката в страната през 2014 – 2018 г. е показано в следната таблица:

Таблица 3.30. Наети лица по сектори (средно годишен брой)

Икономически сектори	2014	2016	2017	2018	2014	2016	2017	2018
	брой				относителен дял - %			
Общо	2 240 544	2 277 345	2 308 120	2 319 762	100	100	100	100
Аграрен сектор	94 564	95 324	92 964	92 320	4,2	4,2	4,0	4,0
Индустрия	698 474	705 395	715 874	718 086	31,2	31,0	31,0	30,9
Услуги	1 447 506	1 476 626	1 499 271	1 509 356	64,6	64,8	65,0	65,1

Източник: НСИ

По икономически дейности през 2018 г. най-голям дял наети лица има в дейност „Преработваща промишленост“ – 22.4 %, следвани от “Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети” -16.3 %, «Образование» – 7.0 %, «Транспорт, складиране и пощи» - 6.5 %, Хуманно здравеопазване и социални грижи 6.0 %, «Строителство» - 5.6 % и «Хотелиерство и ресторантьорство» -5.2% .

Дейностите, които са създали най-много нови работни места през 2018 г., са в секторите: “Създаване и разпространение на информация” -22 301 д., “Преработваща промишленост” - 17 067 д., “Транспорт, складиране и пощи” -11 738 д. и т.н. Значителни намаления има в дейностите “Добивна промишленост”, “Образование” и “Държавно управление”.

Таблица 3.31. Наети лица по трудово или служебно правоотношение през 2014-2018 г. (средно годишен брой)

Икономически дейности	2014	2016	2017	2018	Прираст 2018/2014	
	брой	брой	брой	брой	брой	%
Общо	2 240 544	2 277 345	2 308 120	2 319 762	79 218	4
Селско, горско и рибно стопанство	70 855	71 637	71 340	71 101	246	0
Добивна промишленост	23 709	23 687	21 624	21 219	-2 490	-11
Преработваща промишленост	502 723	514 260	521 444	519 790	17 067	3
Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	31 195	30 574	30 205	30 252	-943	-3
Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	34 030	36 182	36 732	36 904	2 874	8
Строителство	130 526	124 379	127 493	131 140	614	1
Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети	375 814	375 525	379 830	377 445	1 631	0
Транспорт, складиране и пощи	138 243	146 236	148 623	149 981	11 738	9
Хотелиерство и ресторантьорство	110 832	114 838	119 137	120 168	9 336	8
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	73 146	85 082	90 854	95 447	22 301	31
Финансови и застрахователни дейности	56 625	56 970	56 977	57 100	475	1
Операции с недвижими имоти	23 396	23 383	24 035	24 287	891	4
Професионални дейности и научни изследвания	72 172	76 876	79 533	81 616	9 444	13

Икономически дейности	2014 брой	2016 брой	2017 брой	2018 брой	Прираст 2018/2014 брой	%
Административни и спомагателни дейности	112 702	111 803	112 810	115 768	3 066	3
Държавно управление	113 081	111 572	111 624	111 142	-1 939	-2
Образование	166 148	163 905	162 697	162 463	-3 685	-2
Хуманно здравеопазване и социална работа	136 837	138 016	138 636	138 923	2 086	2
Култура, спорт и развлечения	32 178	35 332	36 911	37 557	5 379	17
Други дейности	36 332	37 088	37 604	37 459	1 127	3

Източник: НСИ

Показателят за **самостоятелно заетите (самонаетите) лица**, които сами или в съдружие с други лица извършват стопанска дейност, работят на свободна (частна) практика, работят под аренда или извършват самостоятелно друга дейност, без да наемат на работа други лица⁴⁹ в България се следи само на национално ниво. В периода 2014-2019 г. техният брой намалява с около 22.8 хил. лица.

Таблица 3.32. Самонаети, незаети и обезкуражени лица в периода 2014-2019 г.

Показатели	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Самонаети лица в хил.бр.	238,1	236,8	228,3	235,3	226,6	215,3
Обезкуражени лица в хил.бр.	1 887,7	170,0	163,4	112,2	81,4	61,7
NEETs в %	20,2	19,3	18,2	15,3	15,0	n.a.

Източник: НСИ

Показателят за **обезкуражените лица** на 15 и повече години, които желаят да работят, но не търсят активно работа, защото предполагат, че няма да намерят, също се следи от НСИ само на национално ниво. Поради тази причина трудно могат да се правят сравнения и да се правят изводи за причините, довели до това. По този показател в периода 2014-2019 г. има положително развитие и обезкуражените лица намаляват със 127 хил., или с 67.3%.

Индикаторът **NEETs** се използва за определение на млади хора, на възраст между 15 и 24 години, които се намират *извън системите на заетост, образование или обучение* (Not in Education, Employment or Training). Дефиницията е въведена от Европейската фондация за подобряване на условията на живот и труд (Eurofond), а нейната цел е да разшири разбирането за уязвимия статус на младите хора и да спомогне за наблюдението на проблемите на пазара на труда. Понятието е широко използвано като показател за информиране на ориентираният към младежта политики по заетостта, образованието, обучението и социалното приобщаване в 28-те държави — членки на ЕС от 2010 г. насам.

NEET е индикатор, който често е поставян под критика заради широкия му обхват. Поради характеристиките на прехода между образование и заетост, голяма част от младежите в един или друг момент попадат в тази група. НСИ публикува информация за този показател само на

⁴⁹ Дефиниция според методологията на НСИ

национално ниво. Данните за страната показват положително развитие за намаление с 5.2 процентни пункта през 2018 г. спрямо 2014 г.

Производителност на труда на персонала, зает в нефинансовия сектор се следи от НСИ само на национално ниво.

В условията на повишено търсене на труд в страната, съпроводено с натиск за увеличаване на работната заплата и съответен ръст на разходите за труд на единица продукция, производителността на труда продължава да нараства, като по този начин не позволява да се наблюдава влошаване на конкурентоспособността на икономиката. През периода 2014 – 2018 г. производителността на един зает в България нараства приблизително 25.8 %.

Таблица 3.33. Брутен вътрешен продукт на един зает и един отработен човекочас по цени на съответната година – (лева)

	2014	2015	2016	2017	2018
БВП на един зает	24 354	25 702	27 179	28 662	30 646
БВП на един отработен човекочас	14,8	15,6	16,5	17,4	18,6

Източник: НСИ

Относителният дял на населението на възраст между 25 и 64 години с висше образование в една област или община показва потенциала за повишаването на нейната конкурентоспособност, производителност на труда, за научни изследвания и иновации и икономически растеж. Образователната структура на работната сила в повечето области се подобрява през последните години. През 2018 г. висшистите сред населението на 25-64 години са 28.2%, докато през 2014 г. са били 27.0%.

По региони тези различия са особено високи. Със стойности от 20-23 % на показателя, са три региона от ниво 2 – Северозападен, Югоизточен, Южен централен. За анализирания период се отбелязва намаляване на стойността на показателя в Североизточен регион и запазване в Северозападен регион, докато в останалите региони има нарастване. Най-висок темп на положителна промяна се отбелязва в Югозападен регион, като през 2018 г. делът на населението на възраст 25-64 години с висше образование е 39.8 %.

С висок дял висшисти се открояват областите София (столична община) (51.4%), Варна (29.5%), Русе (29.1%) и Пловдив (27.0%). Тези най-високи стойности на показателя са в областите, в които функционират преобладаващият брой висши училища в страната

Таблица 3.34. Относителен дял на населението на възраст между 25-64 г. с висше образование

Регион / Област	2014	2015	2016	2017	2018
ЕС 28	29,3	30,1	30,7	31,4	n.a.
България	27,0	27,5	27,7	27,8	28,2
Северозападен	20,6	21,5	19,9	19,9	20,6
Видин	17,2	21,5	18,5	18,5	20,1
Враца	22,1	21,1	19,2	19,9	21,5
Ловеч	18,6	20,5	17,3	17,8	20,9

Регион / Област	2014	2015	2016	2017	2018
Монтана	17,1	17,3	16,4	14,4	12,6
Плевен	23,6	24,6	24,1	24,5	24,1
Северен централен	22,7	23,5	24,4	23,0	25,2
Велико Търново	27,3	26,9	27,3	22,1	26,8
Габрово	26,3	26,8	25,9	26,5	27,9
Разград	16,2	18,7	18,4	17,5	20,0
Русе	23,6	24,4	26,8	27,7	29,1
Силистра	14,4	16,4	18,5	17,7	16,9
Североизточен	27,0	25,4	25,5	26,9	25,4
Варна	33,8	30,7	29,9	32,5	29,5
Добрич	18,4	19,4	22,1	20,9	20,8
Търговище	17,3	15,0	18,1	19,8	16,8
Шумен	24,2	24,0	21,9	22,6	24,0
Югоизточен	20,9	21,9	21,8	21,7	21,5
Бургас	18,8	19,3	23,1	24,8	23,6
Сливен	22,5	21,8	21,4	21,2	21,1
Стара Загора	21,8	22,6	18,6	17,8	19,0
Ямбол	23,7	29,0	26,0	22,0	21,0
Югозападен	37,5	38,6	39,4	39,2	39,8
Благоевград	19,6	19,5	19,5	19,9	20,7
Кюстендил	23,7	23,7	24,8	25,2	22,3
Перник	17,8	22,6	18,6	19,9	23,8
София	15,8	16,8	13,8	13,1	13,6
София (ст. община)	48,6	49,6	51,4	50,8	51,4
Южен централен	21,4	21,5	21,5	22,2	22,7
Кърджали	19,8	17,2	15,0	13,8	16,8
Пазарджик	15,3	16,8	18,8	19,1	17,8
Пловдив	25,1	25,4	25,2	26,7	27,0
Смолян	21,0	21,7	23,2	23,8	22,5
Хасково	19,3	18,7	17,7	17,3	20,1

Източник: НСИ, Евростат

Относителният дял на населението на възраст между 25 и 64 години с основно и по-ниско образование рефлектира пряко върху потенциала за икономическа активност и производителност на труда и за привличане на инвестиции при осигурена работна ръка с подходящо образование. През 2018 г. дялът на населението с основно и по-ниско образование сред населението на 25-64 години е 17.4%, докато през 2014 г. е 18.9%, или положителната промяна е с 1.5 процентни пункта. В същото време регионалните различия в страната са много високи. Само Югозападен регион регистрира стойности на показателя по-ниски от средните за страната (8.0%).

По области данните за 2018 г. показват по-високи стойности на този показател в областите Разград (36.6% при 40.9% през 2014 г.), Силистра (32.7% при 32.5% за 2014 г.), Търговище (33.7% при 39.3% за 2014 г.), Кърджали (33.1% при 37.% за 2014 г.) и Шумен (28.9% при 28.7% за 2014 г.). С малки изключения във всички области се отчита подобряване на образователната структура на работната сила в периода 2014-2018 г., но в посочените области остава неблагоприятна за развитие на пазара на труда.

Социално-икономически анализ на районите в Република България Трети етап. Част втора 158

Този документ е създаден в рамките на бюджетна линия BG16RFOP001-8.002- 0005 „Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие и от държавния бюджет на Република България.

Таблица 3.35. Относителен дял на населението на възраст между 25-64 г. с основно и по-ниско образование

Регион / Област	2014	2015	2016	2017	2018
ЕС 28	24,1	а	23,0	22,5	п.а.
България	18,9	18,1	17,7	17,2	17,4
Северозападен	18,8	18,6	19,6	20,1	19,1
Видин	11,2	10,1	9,4	10,6	11,8
Враца	20,4	22,2	23,9	23,5	20,8
Ловеч	22,3	20,0	23,0	22,4	15,6
Монтана	18,6	19,5	18,5	21,0	25,6
Плевен	18,8	18,1	19,3	19,4	18,8
Северен централен	22,8	20,9	20,4	21,1	19,3
Велико Търново	16,6	15,6	14,3	14,6	13,0
Габрово	13,8	11,3	8,2	11,2	14,5
Разград	40,9	36,7	36,3	38,8	36,6
Русе	19,6	16,7	17,1	16,8	12,9
Силистра	32,5	33,3	35,2	35,1	32,7
Североизточен	24,4	22,2	22,2	22,6	23,4
Варна	18,8	15,5	16,8	18,3	19,1
Добрич	25,5	24,8	21,0	20,1	23,4
Търговище	39,3	35,7	35,7	33,6	33,7
Шумен	28,7	29,4	29,7	29,6	28,9
Югоизточен	15,7	14,7	14,2	13,3	22,1
Бургас	27,8	28,8	27,8	22,2	20,1
Сливен	30,1	28,8	29,3	29,2	33,4
Стара Загора	18,3	17,6	14,9	14,9	18,0
Ямбол	15,6	14,8	13,4	18,2	23,4
Югозападен	9,3	9,1	8,9	8,1	8,0
Благоевград	23,8	22,8	21,9	19,6	19,2
Кюстендил	12,7	14,3	12,0	11,5	9,6
Перник	12,6	10,3	10,2	10,5	12,4
София	22,0	21,9	24,0	19,9	12,3
София (столична община)	3,1	3,1	3,0	3,0	4,2
Южен централен	23,9	23,3	22,4	21,0	22,3
Кърджали	37,5	35,1	30,3	33,1	35,7
Пазарджик	26,9	26,6	25,7	22,9	23,2
Пловдив	19,9	19,7	19,7	18,9	20,3
Смолян	22,0	21,8	18,9	15,5	15,3
Хасково	23,6	22,6	22,7	20,0	21,0

Източник: НСИ, Евростат

Мобилността на населението, изразена чрез “всекидневната миграция“ е тясно свързана с икономическото състояние на населените места, с тяхното местоположение, техническа и социална инфраструктура, както и с наличието и характеристиката на работната сила и пазара на труда. За разлика от постоянното преселване, този процес не води до обезлюдяване на населените места или до нарушаване на възрастовата структура на населението. Изследването

е възможно единствено по данните от официалното преброяване от 2011 г., резултатите могат да се актуализират през 2022 г.

Всекидневни трудови пътувания

Към 1.02.2011 г. 402 119 лица са декларирали, че пътуват всекидневно от населеното място в което живеят, до населеното място, в което работят. Относителният дял на пътуващите от градовете и от селата е съответно 48.5% и 51.5%. Към същата дата 298 060 души, или 74.0% от всички трудови мигранти пътуват до населените места на територията на областта, в която живеят, Преобладаващата част от тях (76.2%) работят в градовете, а останалите 27.4% - в селата на областта. Пътуващите до населените места извън границите на своята област са 104 263, или 26.0% от ежедневните мигранти. От тях 89.5% пътуват към градовете, а 10.5% към селата на другите области.

Най-използван вид транспорт сред трудовите мигранти е автобусният. С автобус се придвижват до работното си място 188 970 души, или 47.2%. На второ място се нареждат пътуващите с лек автомобил – 152 720 души, или 38.1%. Делът на използваните други превозни средства (влак, мотоциклети, мотопеди, велосипеди) е около 14.7%.

В регионален аспект съществуват забележими териториални различия по отношение на разпределението на ежедневната трудова миграция на страната. Северозападният регион обхваща 10.6% от трудовите мигранти, докато Югозападният и Южният централен регион обхващат съответно 25.5% и 24.0% от трудовите мигранти. *Съществува ясно изразен дисбаланс в териториалното разпределение на ежедневната трудова миграция между Северна (33.7%) и Южна България (66.3%).*

В областен аспект най-висок е относителният дял на трудовите мигранти извън границите на областта, в която живеят, в областите Перник (71.3%) и София (57.2%), което се дължи на близостта на тези области до столицата. Най-нисък е този дял в областите Пловдив – 9.5% и Бургас – 6.5%.

Интензитетът на всекидневните трудови пътувания⁵⁰ дава допълнителна информация за равнището и тенденциите в развитието на този процес. Към 1.02.2011 г. този показател е 141.2‰, или интензитетът на всекидневната миграция е 141 на 1 000 заети лица. Интензитетът на трудовите пътувания е по-висок в селата (392.2‰) отколкото в градовете (84.0‰). От това следва, че всекидневните пътувания с цел работа са по-характерни за живеещите в селата.

Наблюдават се големи различия по отношение на интензитета на всекидневната трудова миграция по области. С най-висок коефициент на участие в трудовите пътувания е заетото население в областите София (379.0‰), и Перник (321.9‰), или всяко трето заето лице в тези области пътува от населеното място, в което живее, до населеното място, в което работи. Интензитетът на всекидневните трудови пътувания е висок и в областите Кюстендил (262.1‰) и Пазарджик (226.8‰). В осем области на страната интензитетът на трудовите пътувания е по-нисък от средния за страната (141.2‰). Това са областите Добрич, Монтана, Хасково, Габрово,

⁵⁰ Всекидневни трудови мигранти на 1 000 заети лица

Варна, Русе, Видин и София (столична община). Сред тях с най-нисък коефициент на участие на заетите лица в трудовите пътувания е област София (столична община) – само 21.1%. Във всички останали области интензитетът на трудовата мобилност е над средния за страната и варира в границите между 142.7% за област Силистра и 197.1% за област Разград.

Към 1.02.2011 г. 146 606 души, или 36.6% от всекидневните трудови мигранти пътуват между населени места, които се намират на територията на една и съща община, или това е делът на *вътрешнообщинската трудова миграция*. От тях над 67.3% (98 805 души) отиват на работа в градовете на общината, а останалите 32.7% в селата. С най-висок относителен дял на вътрешнообщинска трудова миграция са общините Петрич (84.9%), Козлодуй (83.3%) и Севлиево (81.6%).

Трудовите мигранти, пътуващи между населените места на различни общини, но в рамките на една област са 36.7% от всички пътуващи всекидневно. Към градовете пътуват 77.6% от тях, а към селата - 22.4%. За някои общини това направление съставлява почти целият поток от трудови мигранти. Такива са общините Куклен (97.5%) и Перушица (97.2%). В общини на друга област пътуват 104 263 души, или 26.0% от всекидневните трудови мигранти. Преобладаващата част от тях отиват на работа в градовете (89.5%). Общините с най-висок дял на пътуващите в друга област са Божурище (89.6%) и Костинброд (83.5%).

Наблюдават се големи различия по отношение на интензитета на всекидневните трудови пътувания по общини. С най-висок коефициент на участие в пътуванията е заетото население в общините Чавдар (599.6%) и Антон (598.0%) което пътува към медодобивния завод „Аурубис България“ разположен между гр. Златица и гр. Пирдоп; Горна Малина (605.4%), Своге (550.0%), Елин Пелин (546.9%), Сливница (543.0%) и Костинброд (445.3%), което пътува към Столична община. Към град Варна и Девня всекидневно пътува заетото население в общините Белослав (525.2%), Аксаково (512.4%) и Аврен (443.2%). Към град Пловдив всекидневно пътува заетото население в общините Марица (501.6%), Родопи (481.7%), Перушица (459.0%), Куклен (443.6%) и Калояново (396.9%).

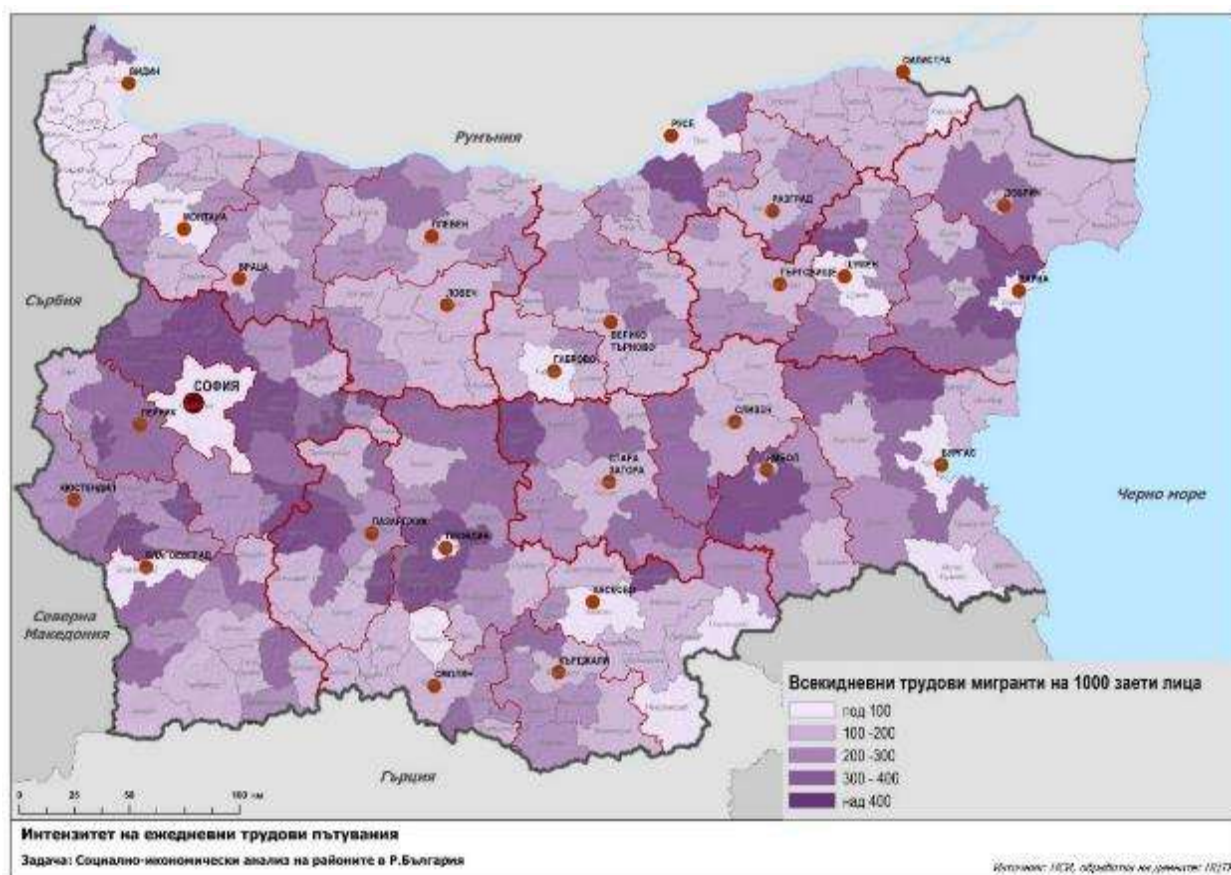
Общините с много високи нива на интензивност на ежедневна трудова миграция са тези, които са в близост до големи градски или промишлени центрове като София, Пловдив, Варна, Раднево, Пирдоп и др., поради работните места и възможностите за реализация, които предлагат.

В 69 общини на страната интензитетът на пътуванията е по-нисък от средния за страната (141.2%). Сред тях с най-нисък коефициент на участие на заетите лица във всекидневните пътувания е Столична община с 24.1%, следвани от общините Грамада (25.1%), Варна (47.4%), Ивайловград (49.5%), Пловдив (51.1%), Русе (63.0%), Свиленград (66.0%) и Бургас (69.5%). Във всички останали общини интензитетът на трудовите пътувания е над средния за страната.

Трудовите пътувания имат своята роля в осигуряването на заетост и рационалното използване на трудовите ресурси, в регулирането на механичния прираст на населението, в поддържането

на жизнеността на малките градове и селата, в ефективното използване на жилищния фонд в по-малките населени места.

Фигура 3.8. Интензитет на всекидневни трудови пътувания по общини

Източник: НСИ, обработка НЦТР

Всёдневни пътувания на учаци

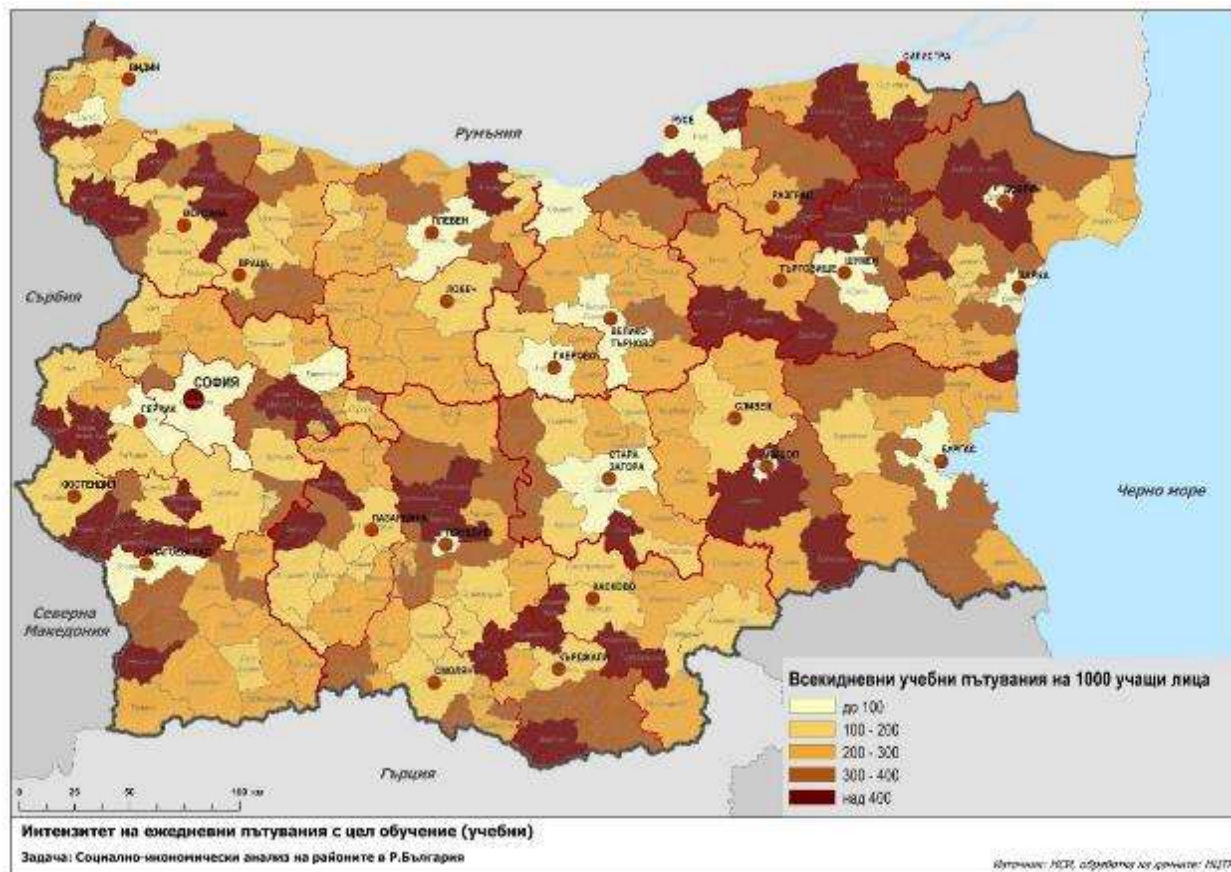
Към 1.02.2011 г. броят на учащите лица в страната е 1 076 099 души. От тях 139 461, или 12.9% пътуват от населеното място, в което живеят, до населеното място, в което учат. От всички вседневно пътуващи с цел обучение 139 257 души, или 12.9% пътуват в рамките на страната, а 204, или 0.1%, пътуват извън нейните граници. В градовете живеят 43 305 души, или 31.1%, а в селата – 95 952, или 68.9% от учащите мигранти.

Живеещите в селата лица имат 8.9 пъти по-висок интензитет от учащите, живеещи в градовете (447.4% срещу 50.3%). Всяко второ учащо лице в селата и всяко двадесето в градовете пътува за да учи. Обезлюдяването на селата, затварянето на училища в малките населени места и ограничените възможности за продължаване на образованието са основните причини за по-високата честота на пътуванията сред населението, живеещо в селата.

Местоположението е решаващ фактор за участието на лицата в пътуванията с цел обучение според степента на образованието им. Интензитетът на пътуванията сред учащите лица, живеещи в селата, е много по-висок отколкото живеещите в градовете. С най-висок интензитет

на пътуващите сред живеещите в селата са лицата със завършено основно образование (706.1%). В градовете най-висок е интензитетът сред лицата със завършено средно образование (88.5%).

Фигура 3.9. Интензитет пътуванията на учаци по общини

Източник: НСИ, обработка НЦТР

Най-висок е относителният дял на участниците в пътуванията с цел обучение, пътуващи с автобус/микробус - 67.5%. На второ място са пътуванията с лек автомобил 7.5%, а железопътен транспорт използват 5.4% от пътуващите с цел обучение.

В регионален аспект най-висока е честотата на пътуванията сред учащите лица в Северозападен регион (182.0%), Южен централен (173.0%), и Северен централен регион (172.5%), а с най-ниска честота на пътуванията се отличава Югозападен регион – 63.7%. Съществува дисбаланс между честотата на пътуванията в Северна България (162.4%) и Южна България (112.4%).

В областен аспект най-висока е честотата на пътуванията сред учащите лица в областите Силистра (311.8%), Разград (308.4%), и Кърджали (295.0%). С най-слабо участие в ежедневните пътувания с цел образование са живеещите в област София (столична община) – 14.7 % и Варна – 73.3%.

По общини се наблюдават големи различия по отношение интензитета на пътуващите учащи – от 6.7‰ за община Пловдив до 757.1‰ за община Ветрино (обл. Варна).

С най-слабо участие с цел образование са живеещите в общините, на които центровете са утвърдени университетски центрове и имат училища с традиции в професионалното и езиковото обучение: Пловдив (6.7‰), Варна (12.8‰), Столична община (14.7‰), Благоевград (34.0‰), Бургас (40.9‰), Русе (51.1‰) и Габрово (52.8‰).

Основните **изводи** от анализа на пътуванията по данни от последното преброяване през 2011 г. показват изразени дисбаланси в териториалната ежедневна трудова миграция и пътуванията с цел образование в Северна и Южна България. С най-висок интензитет са трудовите пътувания към по-големите индустриални центрове.

При образователните пътувания се наблюдава по-голям интензитет на пътуванията към градовете -образователни центрове, в които има ВУ. В регионален аспект най-висока е честотата на пътуванията сред учащите лица в Северозападен регион – 182.0‰, а с най-ниска честота на пътуванията се отличава Югозападен регион – 63.7‰.

Живеещите в селата лица имат 8.9 пъти по-висок интензитет от учащите, живеещи в градовете. Основната причина за по-високата честота на пътуванията сред населението живеещо в селата е обезлюдяването, затварянето на училища в малките населени места и ограничените възможности за продължаване на образованието.

Най-използван вид транспорт сред трудовите мигранти и учащи е автобусният, съответно 47.2% и 67.5%.

От анализа на пазара на труда са обобщени следните изводи:

- Коефициентът на икономическа активност (15-64 г.) расте във всички региони и в 24 области през изследвания период от 2014-2019 г. Добрият икономически растеж в повечето области се дължи и на силния пазар на труда.
- През 2019 г. се отбелязват рекордни коефициенти на заетост сред най-активното население на възраст от 15 до 64 г. На областно ниво заетостта в най-силните икономически центрове – областите София, София (столична община), Велико Търново и Стара Загора вече надхвърля 70 %, а Бургас и Варна са близки до тази стойност. По отношение на заетостта се вижда по-ясно изоставането на Северозападния регион, като Видин, Враца и Монтана регистрират коефициент на заетост под 60.0%.
- Един от основните показатели на стратегия „Европа 2020“ - заетост от населението на възраст 20-64 навършени години има позитивни стойности: 2014 – 65.1 % и 2019 г. - 75.0 %, т.е. нарастване с 10 процентни пункта.
- В повечето области безработицата приближава по-ниските нива от 2008 г., но все още има области, в които коефициентът остава двуцифрен, което показва сериозни структурни проблеми на местните пазари на труда и ниска мобилност на населението.

Всички области с безработица над 10% (сред населението на възраст 15-64 г.) са съсредоточени в Северна България.

- Въпреки намаляването на безработицата има 16 общини с много висока безработица над 30%. Запазва се дългогодишната тенденцията общините с най-високо равнище на годишна безработица да са съсредоточени предимно в Северозападния и Североизточния регион. Съществуват големи разлики между периферните общини и общината, в която е разположен областния център.

Анализът позволява да се изведат следните **тенденции** по отношение пазара на труда:

Според *прогнозите за населението* на Евростат в държавите-членки на ЕС, броят на лицата в трудоспособна възраст в България ще продължи да намалява и в бъдеще.⁵¹ Това е основният фактор, който ще окаже влияние върху намаляването на работната сила в страната. Според прогнозите за търсенето и предлагането на труд на Европейския център за развитие на професионалното образование (CEDEFOP) до 2025 г. се очаква намаление, както на работната сила в България, така и на заетостта, което ще продължи до 2050 г.

Негативната тенденция по отношение на заетостта ще се дължи основно на намаление в броя на зетите лица с основно и по-ниско образование. Намаление ще се наблюдава и при зетите лица със средно образование. За периода до 2025 г. увеличение на заетостта ще се наблюдава единствено при лицата с висше образование. Тези тенденции ще доведат до промяна в структурата на заетостта, като ще се увеличи относителният дял на работната сила с висше образование, а ще намалее делът на лицата с по-ниска степен на образование. Тази тенденция ще се запази в периода до 2050 г.

Според прогнозите на CEDEFOP⁵² по *сектори на икономиката* ще се наблюдава нарастване на заетостта в икономическите дейности в сектор „Услуги“, докато в икономическите дейности от сектор „Индустрия“ и сектор „Селско стопанство“ ще има намаление.

С най-бързи темпове до 2025 г. ще се повиши търсенето на специалисти в бизнес услугите, научните и технически дейности, здравеопазването и социалните дейности и информационните и комуникационните технологии.

3.6 ЖИЛИЩЕН СЕКТОР

Анализът на жилищния сектор е типично секторен. Той е проведен по утвърдените и информационно обезпечени показатели. Динамичните аспекти в развитието са проследени в периода 2011-2018 г. При показателите за жилищно потребление е въведен авторски подход – изследва се не само т.нар. „статистическо“, но и реалното потребление. Статистическото потребление е установено на база на целия жилищен фонд а реалното – само в обитавания фонд.

⁵¹ Евростат публикува прогнози за населението на държавите-членки на ЕС до 2080 г

⁵² Европейския център за развитие на професионалното обучение (ЕЦРПО/CEDEFOP).

Поради факта, че данните по някои показатели се наблюдават само от преброяванията на населението и жилищния фонд, съответният анализ се отнася към годината на последното преброяване – 2011 г.

Резултатите от този анализ могат да намерят приложение в актуализацията на Националната жилищна стратегия, при разработване на жилищния аспект в националната политика за регионално развитие и в стратегическите документи на национално и регионално ниво, в национални секторни програми, свързани с жилището. Те могат да удовлетворят и други потребности от актуална информация за жилищата. Подобни приложения предполагат анализ от национално до ниво „области“.

Освен тематичния аналитичен доклад, темата „жилищен сектор“ е обезпечена информационно с организирана база данни на всички нива до „населено място“. По същество, тази база данни е набор от статистическа информация от последното преброяване (2011 г.) до последната налична към началото на м. юни, 2020 г., текуща статистика от 2018 г.

3.6.1 АКТУАЛНО СЪСТОЯНИЕ НА СЪЩЕСТВУВАЩИЯ ЖИЛИЩЕН ФОНД

Общи параметри на жилищния фонд

Населението на Р. България към 2011 г. (7 327 224 човека) е разполагало с 3 887 149 жилища с 283 833 хил. m² полезна и 215 197 хил. m² жилищна площ. На база всички жилища, потреблението е било осезателно над средните европейски стандарти – 550 жилища на 1000 обитатели, над 30 m² жилищна площ на човек и 1,8 обитатели на жилище. Показателите за статистическото жилищно потребление в селата са с много по-високи стойности, сравнени с тези за градовете и на национално ниво. Тези факти не отразяват по-високи жилищни стандарти, а се дължат на обезлюдяване и много необитавани жилища. Броят на жилищата (1 094 573 жилища) е с над милион по-голям от този на домакинствата.

Таблица 3.36. Основни характеристики и параметри на жилищния фонд

На база всички жилища, 2011 г.	Общо	Градове	Села
Жилища - брой - 2011 г.	3 887 149	2 566 601	1 320 548
Полезна площ - хил. m ²	283 833	189 701	94 132
В т. ч. жилищна площ – хил. m ²	215 197	143 048	72 149
Жилищна площ на човек – m ²	30,4	28,1	36,4
Жилища на 1000 души	550	505	666
Среден брой лица на едно жилище	1,8	2,0	1,5
Необитавани жилища	1 220 416	653 105	567 311
Дял необитавани жилища	31,40%	25,45%	42,96%

Източник: НСИ, обработка НЦТР

Отчитайки големия дял необитавани жилища (31,4% за страната, 25,45% в градовете и 42,96% в селата), *реалното потребление* е значително под общоприетия стандарт (420 жилища/1000 обитатели). Пресмятайки този показател само на база обитавани жилища, стойността пада от 550 на 377 жилища на 1000 обитатели (за градовете от 505 на 376 и за селата – от 666 на 380). Значително се редуцират и другите параметри на жилищния стандарт. Игнорирайки

деформацията, получена от разликите в дяловете на необитаваните жилища, реалното потребление в градовете и в селата е почти изравнено:

Таблица 3.37. Обитавани жилища, 2011 г.

Обитавани жилища, 2011 г.	Общо	Градове	Села
Жилища - брой - 2011 г.	2 666 733	1 913 496	753 237
Полезна площ - хил. m ²	203 835	146 096	57 739
В т. ч. жилищна	154 356	110 213	44 143
Жилищна площ на човек – m ²	21,8	21,7	22,3
Жилища на 1000 души	377	376	380
Среден брой лица на едно жилище	2,7	2,7	2,6
Необитавани жилища	1 220 416	653 105	567 311
Дял необитавани жилища	31,40%	25,45%	42,96%

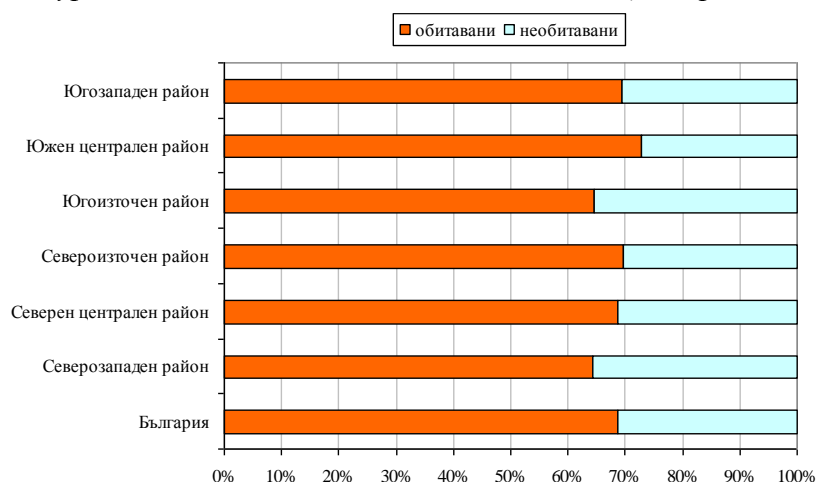
Източник: НСИ, обработка НЦТР

В периода от последното преброяване (2011 г.) до края на 2017 г., населението на България е намаляло с 277 190 човека (от 7 327 224 на 7 050 034), а жилищният фонд се е увеличил с 64 657 жилища (от 3 887 149 до 3 951 806). Отчитайки последните натрупвания, статистическото потребление е повишило стойностите си. Тази статистическа картина не е аргумент за липса на жилищни проблеми, но показва, че в България няма остър количествен дефицит от жилища.

Макар, че необитаваните жилища се установяват само от преброяванията на населението и жилищния фонд, може да се мотивира хипотезата, че делът на необитаваните жилища се е запазил и дори се е увеличил. Средният национален дял на необитаваните жилища през 2011 г. е бил 31,4%, в градовете е бил 25,45%, а в селата – 42,96%, като в случаите на пълно обезлюдяване достига 100%. Диагнозата за прекомерно високи дялове от необитавани жилища в периферни малки общини би била „обезлюдяване”, но в зоните на активни пазари (големи градове, черноморско крайбрежие, планински курорти), такова обяснение не е съвсем валидно. Много от статистически отчетените „необитавани” жилища в подобни локализации изпълняват функции на краткотраен и сезонен отпих за обитателите на прилежащи градове или инвеститори (включително чуждестранни)⁵³. Необитаваните жилища в централни зони на големите градове не са останали неизползваеми, а най-често се предлагат за офиси и други обслужващи дейности (включително за краткотрайно отдаване под наем на туристи). Липсва статистическа информация за различните под-групи „необитавани жилища”. Интерес за настоящата разработка представлява групата на годните за обитаване жилища, които нямат никаква функция и не са извадени на пазара.

⁵³ По дефиниция на НСИ: *Необитавано жилище* е това, в което към момента на преброяването не живее никой или в което са преброени само временно присъстващи лица. Необитавани са и жилищата, които се намират в жилищни сгради за временно обитаване (вили, къщи за почивка). *Временно присъстващи* са лицата, които живеят постоянно в друго населено място, но са дошли временно в командировка, в отпуск, на гости, на почивка и др.

Фигура 3.10. Обитавани/необитавани жилища по региони от ниво2, по данни за 2011 г.

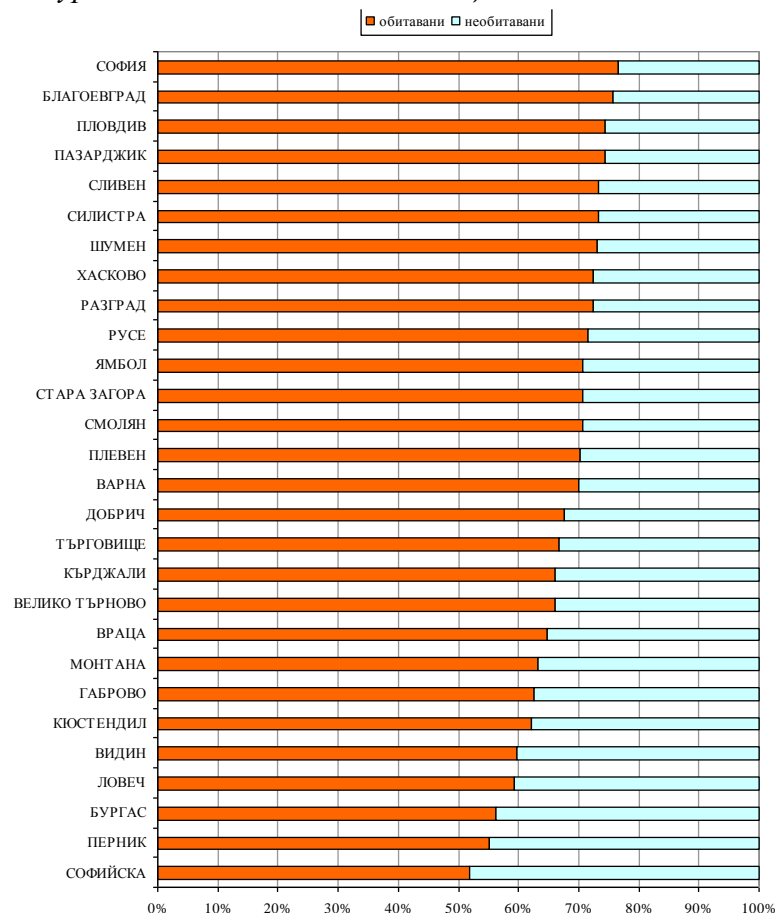

Източник: НСИ, обработка НЦТР

Необитаваните дялове варират в рамките на 8% - от 27,2% в Южен централен регион, до 35,6% в Северозападен регион, при 31,4% средно за страната.

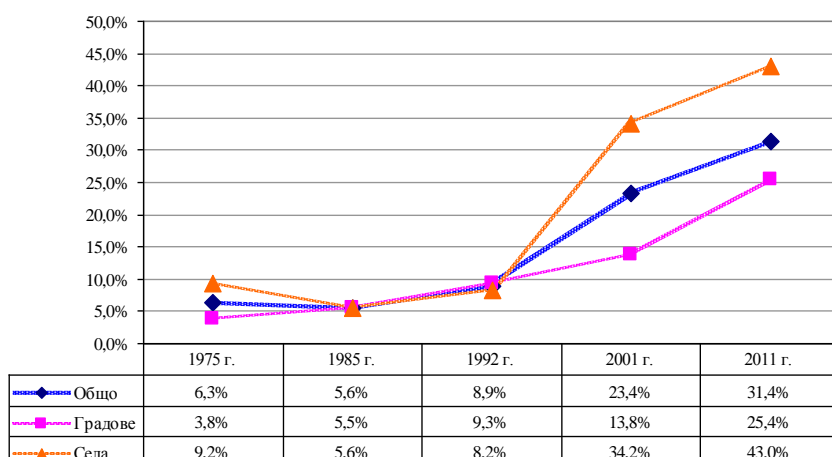
Установената закономерност, че различията се увеличават с намаляване на териториалните единици се илюстрира в следващата таблица на ниво „области“:

Фигура 3.11. Необитавани жилища по области, по данни за 2011 г.

Източник: НСИ, обработка НЦТР

Фигура 3.12. Динамика на необитаваните жилища 1975-2011 г.

Източник: НСИ, обработка НЦТР

Най-високите дялове необитавани жилища са в областите София (48,2%) и Перник (44,9%). Жилищата, останали без функции, са в отдалечените периферии, докато тези в изохрони до 45-50 минути, са вили и къщи за почивка. Област Бургас е лидер по „необитавани жилища” на черноморското крайбрежие – 43,7%. Доминиращият дял са чуждестранни инвестиции в жилища за сезонно ползване – за отдих. Проследен в динамичен аспект, феноменът „необитавани жилища” би могъл да се третира като отражение на урбанистичните процеси в страната.

Налага се изводът, че България има достатъчно жилищен фонд, но поради големия дял на необитавани жилища, жилищното потребление следва да се пресмята само на база „обитавани жилища”, за да не се деформира статистическата картина и да се избегне риска от грешни изводи и препоръки за бъдеща политика.

България няма остри количествени жилищни дефицити, но такива се появяват периодично в големи градове и курортни дестинации и локалните пазари, които реагират с увеличено ново строителство. Независимо от многото необитавани жилища, потребността от нови жилища съществува постоянно.

Динамиката в пространственото разпределение на жилищата и хората е отражение на урбанизационните процеси. Сред тях се откроява шоково обезлюдяване на селата и малките градове (особено на тези в перифериите). Дисбалансът „център – периферия” се задълбочава и в съотношението „обитатели – жилища”.

Брой на жилищата по години – общо, за градовете и селата

През проследения период на последните 4 десетилетия, жилищният фонд на страната плавно нараства от 2,5 млн. жилища през 1975 г., до 3,1 млн. в началото на прехода и 3,89 млн. при последното преброяване (2011 г.). Средният темп на ново строителство в периода 1975 – 1992 г. е 3,97 нови жилища на 1000 обитатели. След рязкото сътресение в началото на прехода, темповете достигат максимума си през 2009 г. (2,9 нови жилища на 1000 обитатели) и спадат

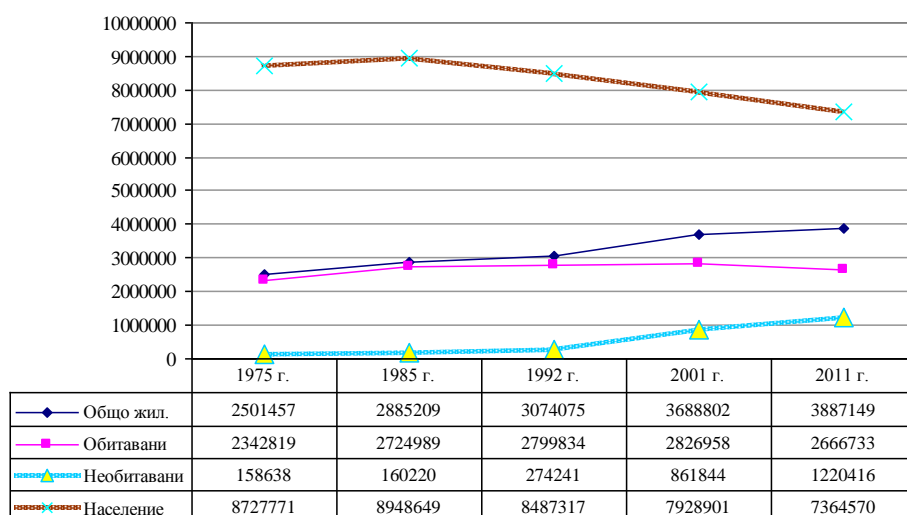
до 1,9 през 2011 г. Тези статистически факти са достатъчни за обобщената оценка - възпроизводството на жилищния фонд в България е нормално⁵⁴.

Освен динамиката на фонда, долната графика (Фигура 3.13.) проследява и движението на населението. След максимум от 8 948 649 човека през 1985 г., населението се стопява до 7 364 570 човека през 2011 г., т.е. населението намалява с 1,58 млн. човека, а фондът се увеличава с над милион жилища.

Строителният сектор реагира на глобалната криза с рязко намаляване на темповете на ново строителство. До 2018 г., фондът нараства до 3,96 млн. - само с по около 12 хил. жилища на година и темпове от 1,3 – 1,4 нови жилища на 1000 обитатели. Този процес също е на фона на силно намаляващо население. В този период възпроизводството е забавено, т.е. създадени са предпоставки за застаряване на жилищния фонд.

По аналогия с екстензивната урбанизация (растящи по площ градове при намаляващо население), може да се определи, че жилищният сектор на страната ни претърпява *екстензивно развитие* през последните 3 десетилетия.

Фигура 3.13. Динамика на жилищата и населението

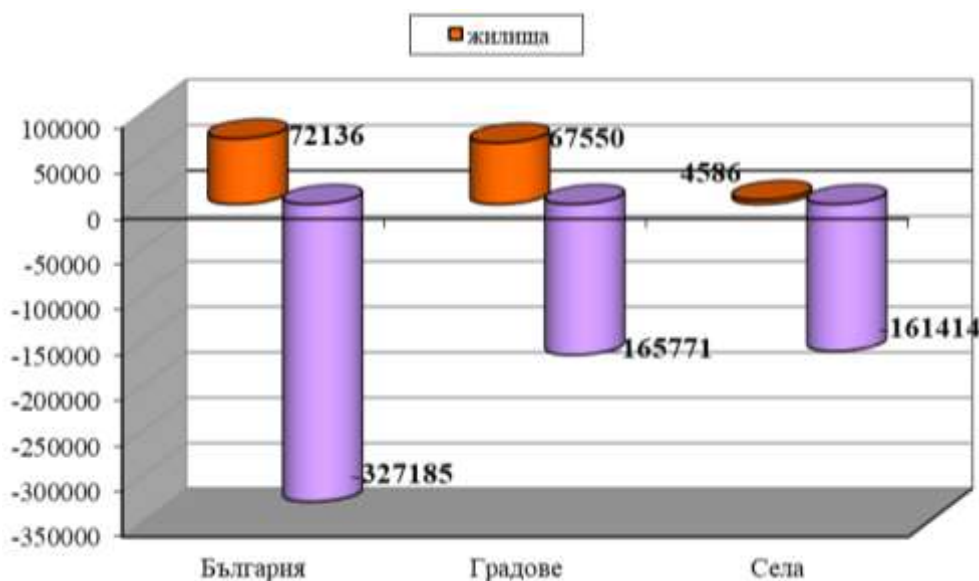

Източник: НСИ, обработка НЦТР

Проследена в периода от последното преброяване до последната година на наличната текуща статистика (2018 г.), динамиката на жилищния фонд и обитателите (Фигура 3.14) е илюстрирана с цифрови разлики. В национален мащаб, за тези 7 години, фондът е нараснал със 72 136 жилища, а населението се е „стопило“ с 327 185 човека. Намаляването на населението в градовете и в селата е почти еднакво, но близо 94% от новото строителство е било в градовете, а само 4% в селата.

⁵⁴ За нормално възпроизводство е необходим темп от минимум 2 нови жилища на 1000 обитатели.

Фигура 3.14. Динамика на жилищата и обитателите

Източник: НСИ, обработка НЦТР

Данни за жилищата – общо, в градовете и селата

Възраст на жилищния фонд

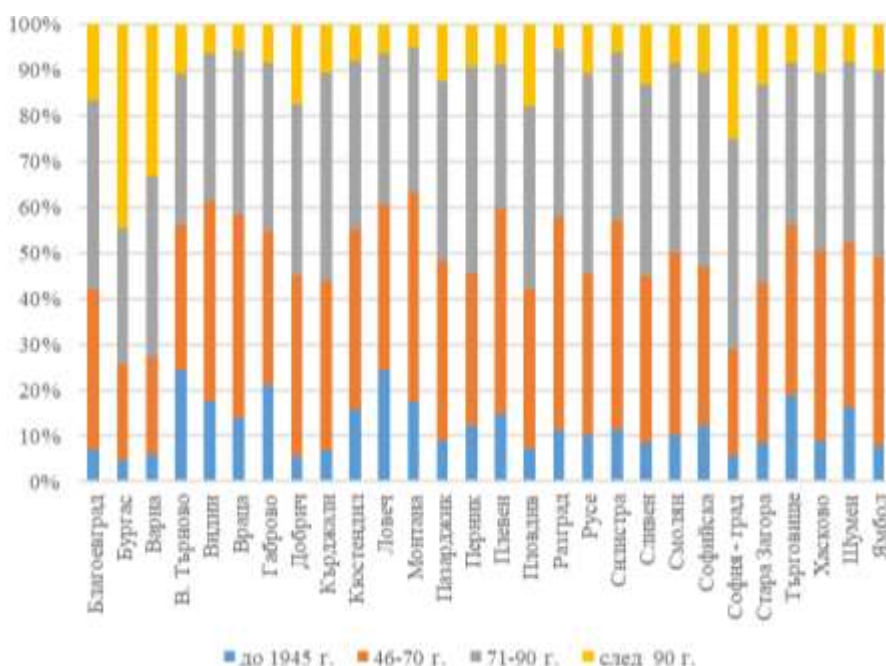
Най-големият дял на наследения жилищен фонд в страната е създаден в епохата на индустриалното строителство - периода 1971 – 1990 г. (39,3%). От общо 1 557 264 жилища от този период, 1 234 813 (79,3%) са в градовете, а останалите 322 451 бр. – в селата. В абсолютни изразения, това е периодът на най-интензивно строителство в градовете. В този период е изграден и панелният фонд – общо 711 053 жилища в 21 754 панелни сгради. Огромната част от този фонд (98,2%) е в градовете – 698 510 жилища в 14 873 сгради.

Пред-индустриалният период (1946-1970 г.) е оставил дял от 33,3% (1 320 345 жилища). В относително изражение, това е периодът с най-голям дял в селата – 46,3%. Фондът отпреди 1945 г. (с възраст над 73 години) има дял от 10,2%. За градовете, този дял е 5,0% (132 567 жилища), а за селата – 20,5% (272 304 къщи).

Възпроизводството на жилищата в периода след 1990 г. е било с много по-ниски темпове спрямо предходния период. За последните 28 години, към фонда са добавени само 17,1% - общо 676 805 жилища, пространствено разпределени в обичайните пропорции – 83% (560 246 жилища) в градовете и 17% (116559 жилища) в селата. Фондът в градовете е значително по-млад от този в селата.

Проследена по области, възрастовата структура на фонда разкрива факта, че освен черноморското крайбрежие (области Добрич, Варна и Бургас) и Столицата, има и няколко области с относително висока строителна активност след 1990 г. Това са Пловдив (17,9%), Благоевград (16,6%) Сливен и Стара Загора – по 13,2%. Най-ниско по този показател са областите Монтана (5,1%), Разград (5,5%) и Враца (5,9%).

Фигура 3.15. Структура на жилищния фонд по възраст - области

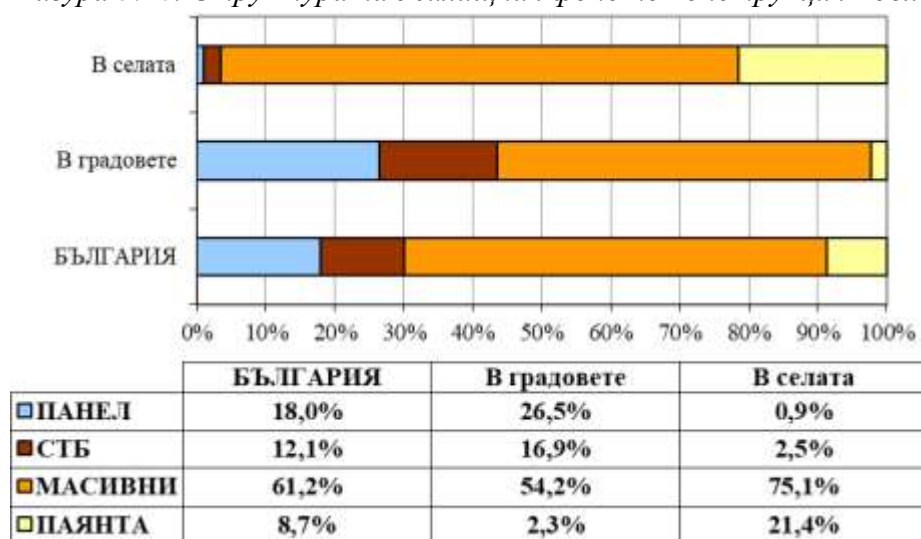
Източник: НСИ, обработка НЦТР

Освен фактът, че фондът в селата е по-възрастен от този в градовете, може да се направи **извод**, че дяловете на жилищата, строени след 1990 г. са своеобразен показател за регионални различия в икономическото развитие.

Структура на жилищния фонд по конструкция

По вида на конструкцията, жилищният фонд е представен в четири обобщени категории – панели, стоманобетон, масивни (носеци тухлени стени и стоманобетонни плочи или гредоред), паянтови.

Фигура 3.16. Структура на жилищния фонд по конструкция - области

Източник: НСИ, обработка НЦТР

Панелните жилища са с дял от 18% (711 095 жилища в 21 768 сгради), разположени почти изцяло в градовете (98,2%, 698 540 жилища). Останалите 12 555 жилища в 6 890 сгради са в селата. Повечето от панелните жилища извън градовете са в нискоетажни структури (от 1 до 3 етажа).

Стоманобетонните жилища са с дял от 12,1% (479 791 бр.). Този сектор на фонда е в сградите, построени по системите „едроплощен кофраж“, „пълзящ кофраж“, „пакетно повдигани плочи“ и „гредова стоманобетонна конструкция“. В градовете, всяко шесто жилище е в такава сграда, но в селата делът на такива жилища е скромен – 2,5%.

Категорията „масивни“ е с най-голям дял - 61,2%. За градовете, този дял е 54,2%, а в селата е доминиращ – над 75%.

В градовете по области, най-голям дял панелни жилища има гр. София – 35,54% (204 492 жилища в 3 027 сгради). С дялове над 30% са още областите Русе (33,7%), Перник (33,3%), Шумен (31,7%) и Видин (31,5%). Най-малък дял панелни жилища има в област Смолян (9,8%), където също са строени панелни сгради, въпреки пресечения планински релеф (по специално модифицирана номенклатура със скатен покрив и средна етажност). Дяловете на паянтовите жилища са с разлики над 40 пъти – от 0,3% в София и 0,6% в Бургас, до 12,5% в Смолян. Останалите категории са с умерени вариации. Стоманобетонните имат дялове от 4,96% в София област, до 32,22% в Бургас. Жилищата в масивни сгради са с дялове от 42,75% в София, до 72,75% в Кюстендил.

Аналогичната структура в селата е различна - символични дялове на жилищата в панелни и стоманобетонни сгради и големи дялове на тези в паянтови сгради. Най-голям дял паянтови сгради има в селата от областите Кърджали (58,6%) и Смолян (54,9%). Най-малки дялове от тези рискови структури са останали в селата на областите София – град (4,4%) и Враца (5,3%).

Отчитайки и възрастта на фонда, може да се направи *обобщена оценка*, че жилищният фонд на България е амортизиран. Тезата важи с особена сила за селата и градовете от националните, регионалните и областните периферии. Изразена в ориентировъчни цифри, оценката за амортизираност включва около 10% за снос (около 390 хил. жилища), а други 70% (около 2 771 хил.) - за обновяване, включително енергийно саниране.

Структура на жилищния фонд по етажност

По отношение на етажността, близо 99% от фонда в селата е в нискоетажни сгради. В градовете, в нискоетажни сгради са под 38% от жилищата (993 667 бр.). Най-голям принос за този висок дял имат малките и много малките градове, с предимно нискоетажни жилищни сгради. Усредненият дял за страната е 58,1%, което е основание за обобщената характеристика „нискоетажна България“.

Средната етажност е част от фонда само на градовете, с малки разсейки в някои села (1,2% - около 15,6 хил. жилища). На всеки 100 жилища в градовете, близо 19 са в сгради с 4 или 5 етажа.

Жилищата в сгради на 6 и повече етажа формират облика на големите и средните градове. Усреднено за всички градове в страната, тази група формира 43,4% от всички жилища. Това са 1 142 290 жилища в 22 266 високоетажни сгради.

На областно ниво се разкрива ясна корелация (с малки изключения) между големината на областния център и дялът на жилищата във високи сгради. Естествен лидер е столицата с дял от 67,6%. На другия полюс е Смолян с 13,6%. За „ниски“ могат да се смятат областите, чиито градове са с над 50% жилища в сгради до 3 етажа. Такива са София (без изявен център – 72,2%), Смолян (65,5%), Пазарджик, Монтана и Ловеч (60-64%), Кюстендил, Благоевград и Сливен (53-59%). Средната етажност в градовете по области варира в най-тесни граници – от 8,7% в Перник, до 29,6% в Кърджали, като половината области са в границите 20-29%.

Оценявайки етажността от позиция на потенциални обекти за саниране, може да се твърди, че многото високоетажни жилищни сгради в големите градове са бариера за масово и бързо реализиране на желания процес, както от правно-организационна, така и от финансова и техническа гледна точка. От гледна точка на качество на жилищната среда, високата етажност също съдържа редица негативи – прекомерно висока гъстота на обитаване, висока зависимост от техническата инфраструктура на високите сгради (асансьори, хидрофори), недостатъчно пространство за паркиране и др. Компенсирането на тези недостатъци е предмет на организирано обновяване на жилищните структури с висока етажност, както и адекватно управление и поддържане.

Благоустроеност на жилищата

Почти всички жилища в страната са електроснабдени (99,8%), с изключение на 9128 бр. – повечето в селата (5947 бр.) и в градовете - 3181 бр.

Статистиката отчита значително по-ниски стойности на другите благоустройствени елементи. *Водоснабдяване* имат 96,4% от жилищата в страната, като в градовете този дял е 98,2%, а в селата, значително по-нисък - 92,8%. Състоянието на водопроводната мрежа, особено в селата е лошо. Загубите при пренос на вода поради амортизирани мрежи са средно над 50%.

Пълният комплект благоустройствени елементи (електричество, вода, канал, парно отопление - ЕВКО) варира в голям диапазон. Областите с най-висок дял на жилищата с ЕВКО са София – град (81,5%) Перник (57,5%) и Плевен (52,4%). На другия полюс са Хасково (20,5%) и Ямбол (21,4%). Най-разпространена е групата от жилища с пакет „ЕВК” – електричество, вода, канал. Дялът на тези жилища е над 50% в 24 от областите. Диапазонът им е в границите от 77,3% в Хасково, до 17,9% в София.

Канализацията продължава да е сред най-сериозните и все още нерешени проблеми на страната. По текуща статистика, към 2018 г., 93,2% от жилищата са с канализация, като в градовете дялът им е 97,5%, а в селата – 84,7%. Разграничаването на обществена канализация и други средства за заустване на отпадни води (попивни, септични и изгребни ями), сваля дялът на канализираните жилища до 72,5%. Все още в страната има почти 660 хил. жилища (24,6% от всички) на попивни, септични или изгребни ями. Други 76 хил. жилища са без всякакви съоръжения за отпадни води. Масовото решение в селата е на попивна яма или

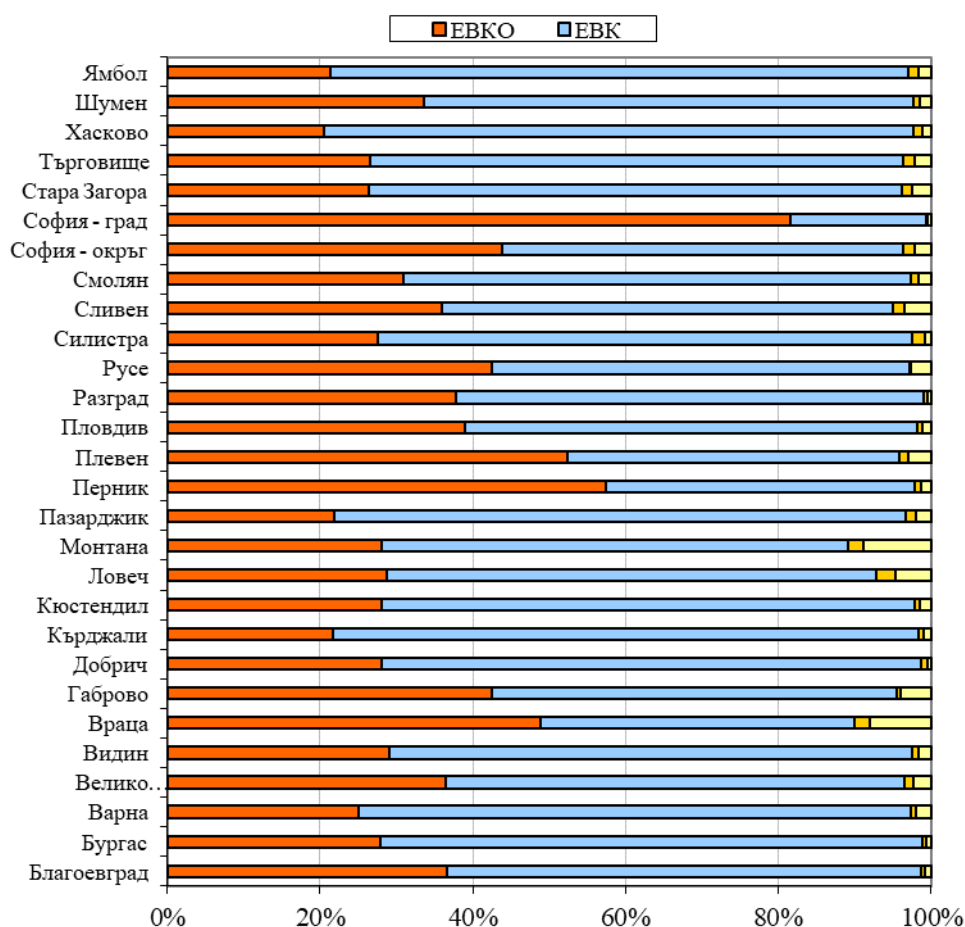
директно заустване в повърхностни течения. Макар да има статистически отчетена „обществена канализация” в селата, факт е, че там още няма изградена канализационна мрежа за битово-фекални води. Това води до масово замърсяване на прилежащите повърхностни течения. Необходимо е да се проектират и изградят съответните пречиствателни съоръжения, съгласно нормативните изисквания.

По данни от последното преброяване през 2011 г., освен Столицата (с 93,1% жилища с обществена канализация), области с относително високи дялове на канализираните жилища са Благоевград (89,4%), Смолян (81,4%) и Варна (80%). Списъкът на останалите е с плавно понижаващи се стойности, като в дъното стои област Разград с едва 35,5% жилища, свързани с канализация.

Проблемите на ВиК сектора отдавна са идентифицирани и към тях са насочени интегрирани инвестиционни проекти, но реализацията се бави заради остри финансови дефицити.

Обобщената оценка на ВиК сектора е, че той е със сериозни дефицити както във физическата си изграденост, така и в качеството на услугите. Този факт има негативни последици в най-малко три посоки – жизнен стандарт, екология и туризъм.

Фигура 3.17. Благоустроеност на жилищния фонд 2018 г.

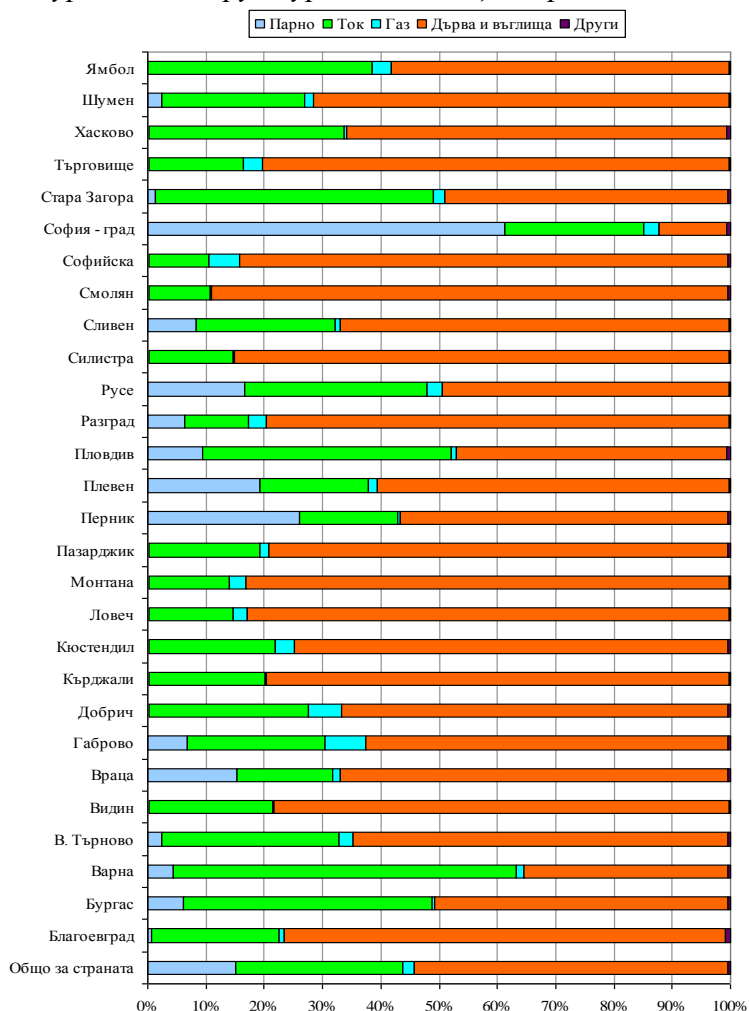

Източник: НСИ, обработка НЦТР

Важен елемент на благоустрояването е и *отоплението*⁵⁵. Най-екологосъобразна форма на отопление е централното парно отопление, но то е застъпено със скромен дял от 15,1% в националния жилищен фонд. С най-висок дял жилища с централно отопление е област София – град – 61,2% (284 528 жилища). Централно парно отопление все още съществува и в областите (техните центрове) Перник (26,1%), Плевен (19,3%), Русе (16,6%), Враца (15,4%). Останалите области са с дялове от 9,5% (Пловдив) до символичните 0,1 – 0,2% (на практика, там има само локални сградни системи, но не и градски топлоцентрали).

Жилищата, отоплявани на електричество (най-често климатици), са вторият по големина дял – 28,6%, около 760 хил. жилища. Газифицираните жилища са със скромен дял (2%, около 50 хил. жилища), неравномерно разположени в областите. В абсолютно изражение, най-много такива жилища има в областите София – град (11 782 бр.), Добрич (3 802), Габрово (3 466), Варна (2 493), Стара Загора (2 377) и Пловдив – 2 052 жилища.

Фигура 3.18. Структура на жилищния фонд по източник на отопление

Източник: НСИ, обработка НЦТР

⁵⁵ Като по-детайлна е избрана информацията от последното преброяване – 2011 г. Данните се отнасят само за обитаваните жилища.

Независимо, че с десетилетия се полагат усилия за намаляване на вредните емисии като фактор за климатичните промени, все още 53,9% (1 437 хил.) от българските жилища се отопляват на твърди горива – дърва и въглища. Делът на тези жилища в област София (столична община) е 11,7%, но във всички останали той надхвърля 35%, като в Смолян е близо 90%. Останалите около 0,5% (около 12 хил. жилища) са на локални парни инсталации, нафта, термopомпи и др. алтернативни източници. Прекомерното използване на твърди горива за отопление на жилищата е един от основните източници на замърсяване на въздуха, особено при неблагоприятни климатични условия. Същевременно, твърдите горива са без алтернатива за бедните домакинства (надхвърлящи 70%) и особено за селата.

Друг важен фактор на жилищния стандарт е *енергийната ефективност на жилищата*. Към 2011 г., близо 603 хил. жилища (15,5%) са с топлоизолация, осигуряваща нормативната топлопроводимост, респективно, енергийна ефективност. Пространственото разпределение на жилищата с топлоизолация по области е неравномерно – варира от 36,1% в Бургас и 31,9% в София (столична община), до 4,6% във Видин и Монтана. Програмите за енергийно саниране на многофамилни жилищни сгради (около 50 хил. жилища) и новото строителство (64,6 хил. жилища), до края на 2017 г. са добавили още 19% дял към жилища с изолация.

Таблица 3.38. Жилища с изолация и PVC дограма, 2011 г.

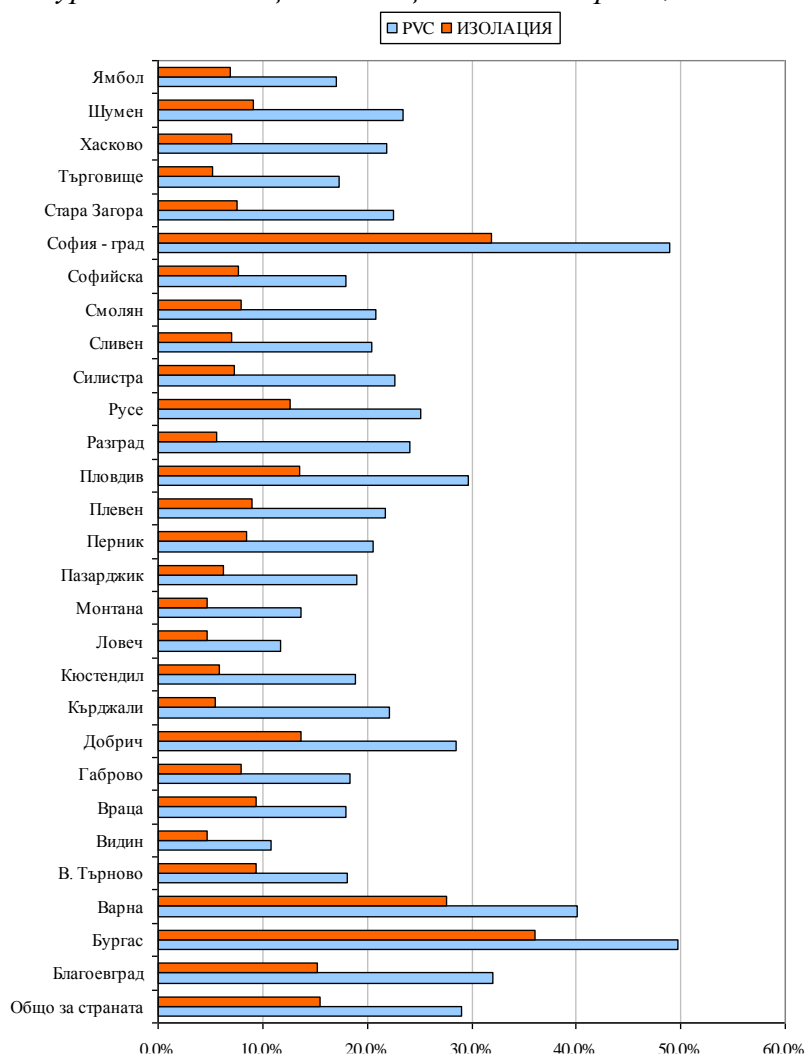
Области	Жилища с изолация, 2011 г.		Жилища с PVC дограма, 2011 г.	
	Брой	Дял в %	Брой	Дял в %
Общо за страната	602 546	15,5	1 127 734	29,0
Благоевград	21 245	15,2	44 814	32,0
Бургас	97 174	36,1	133 825	49,7
Варна	67 090	27,6	97 512	40,1
В. Търново	13 393	9,3	26 020	18,1
Видин	3 123	4,6	7 266	10,8
Враца	10 372	9,4	19 781	18,0
Габрово	6 321	8,0	14 468	18,3
Добрич	13 619	13,6	28 421	28,5
Кърджали	4 095	5,5	16 403	22,1
Кюстендил	5 052	5,8	16 298	18,9
Ловеч	4 473	4,8	11 079	11,8
Монтана	4 277	4,7	12 392	13,6
Пазарджик	7 839	6,2	23 900	19,0
Перник	8 001	8,4	19 498	20,5
Плевен	13 152	9,0	31 683	21,8
Пловдив	43 060	13,5	94 621	29,7
Разград	3 339	5,6	14 358	24,1
Русе	15 725	12,6	31 254	25,1
Силистра	4 152	7,2	12 944	22,6
Сливен	6 436	7,0	18 706	20,4
Смолян	5 236	8,0	13 634	20,8
София	13 602	7,7	31 811	18,0
София (столична община)	193 724	31,9	297 292	48,9
Стара Загора	13 060	7,5	39 066	22,5
Търговище	3 414	5,2	11 258	17,3
Хасково	8 613	7,1	26 586	21,8
Шумен	8 011	9,1	20 702	23,4
Ямбол	4 948	6,9	12 142	17,0

Източник: НСИ, обработка НЦТР

Значително повече са жилищата с енергоспестяваща дограма – близо 1 130 хил. (29%), разпределени неравномерно в пространството на страната. С най-висок дял на такива жилища е област Бургас (49,7%), следвана от София – град (48,9%). В дъното на тази класация отново е област Видин – само 10,8%. Данните за жилища с топлоизолация и с PVC дограма разкриват ясна корелация между големината на областните центрове и дяловете на наблюдаваните групи жилища.

След изявените лидери Бургас и столицата, се нареждат Варна, Пловдив, Добрич и други големи градове. Изключение прави Благоевград, имащ резултати на големите градове. От този факт може да се направи извода, че освен по-високите доходи и строителна активност в големите градове, фактор за по-големи инвестиции в енергийна ефективност е и активната местна политика. Независимо от обнадяващите резултати, безспорна е необходимостта от интензифициране на процеса, от мобилизиране и инвестиране на много повече средства в саниране на многофамилния жилищен фонд на страната ни.

Фигура 3.19. Жилища с изолация и PVC дограма, 2011 г.

Източник: НСИ, обработка НЦТР

Енергийна бедност

По дефиниция на Евростат, енергийната бедност се изразява в делът на лицата, живеещи под прага на бедността или близко до него, които изпитват затруднения да покриват енергийните си нужди. По данни на целево проучване⁵⁶, 58,2% от обитателите не могат да покрият битовите си задължения, 66% не могат да поддържат дома си отоплен, а 28,2% живеят в жилище с влажни стени. Изследването на Евростат за условията на живот сочи, че затруднения да покрива сметките си среща 1/3 от българското население. В допълнение, около 25% от бедните домакинства имат разходи за електроенергия, които надхвърлят 20% от месечния им разполагаем доход и достигат до 1/3 от него.

Разпределение на жилищата по форма на собственост

С течение на годините, традиционната за България силно преобладаваща частна собственост на жилищата постепенно се увеличава за сметка на обществените (държавни и общински). Към 2018 г., частните жилища (на физически и на юридически лица) достигат 97,7%. В градовете, този дял е 96,8%, а в селата – 99,3%.

Към 2018 г., обществени са само 92 509 жилища (2,3%), съсредоточени почти изцяло в градовете – 83 380. Над половината от тези жилища са ведомствени/държавни и не изпълняват социална функция по смисъла на Наредбата за условията и реда за установяване на жилищни нужди на граждани, приета от съответния Общински съвет. Количеството на този фонд постоянно намалява (през 2001 г. е имало 109 853 такива жилища) и не съществува гарантиран източник за финансиране на нови социални жилища.

Сравнени по градовете по области, дяловете на обществените жилища варират от 6% в София–град до 1,1% в Монтана.

По данни на НСОРБ, представени в доклада на Световна банка „България – оценка на жилищния сектор“, 2017 г., 33% от българските общини (87 бр.) вече нямат общински жилища. Други 108 общини поддържат само резервен фонд с капацитет до 10 човека и само 40 общини имат общински жилищен фонд с капацитет над 10 човека.

Въпреки, че делът на хората, притежаващи собствено жилище се повишава, условията на живот за много обитатели са под европейските стандарти. Около 48% от българите живеят на прага на бедността и риска от социално изключване. Обедняването на населението води до системно неподдържане на много жилища. Проблемът е особено остър за младите семейства, хората с ниски доходи и в неравностойно положение. Предвид факта, че има остър недостиг на социални жилища, тези хора са изправени пред още по-голям риск от социално изключване.

На фона на растяща бедност и несигурна заетост, символичният брой на социални жилища е в противоречие с потребностите от обществено подпомогнат подслон. Независимо от огромния брой необитавани жилища (на които трудно може да се разчита за социални нужди), държавата

⁵⁶ Zahariev, B., V. Grigorova, I. Yordanov. 2016. Energy poverty in Bulgaria. The Open Society Institute Bulgaria. Available at <http://osi.bg/downloads/File/2016/energy4.pdf>

и общините следва да планират изграждането на нови социални жилища за маргиналните си групи.

Разпределение на жилищата по начин на ползване

Подобно на информацията за необитаваните жилища, данни за формите на владение са налични само от преброяванията на населението и жилищния фонд. Статистиката наблюдава пет разновидности на формите на владение на жилищата – „собственици“, „ползватели без наем“, „наематели“, „собственици/ползватели и наематели“, „колективни жилища“⁵⁷.

През 2011 г., от общо 2 666 733 обитавани жилища, 2 178 377 бр. (81,7%) са били ползвани/обитавани от собствениците им. Други 188 376 жилища (7,1%) са били ползвани от близки на собствениците, без да плащат наем. Чисто наемни са били 171 477 обитавани жилища (7,1%). В този брой се включват и обществените наемни жилища (общински и държавни). Междинна категория са жилищата (127 711 бр. – 4,8%), обитавани едновременно от собствениците или ползватели без наем и наематели.

Таблица 3.39. Жилища по форма на владение, 2011 г.

Жилища по форми на владение	Брой	Дял в %
Собственици	2 178 377	81,7
Ползватели без наем	188 376	7,1
Наематели	171 477	6,4
Собственици/ползватели без наем и наематели	127 711	4,8
Колективни жилища	792	0,0
Общо обитавани жилища	2 666 733	100,0

Източник: НСИ, обработка НЦТР

Методиката на статистическото наблюдение не позволява открояване на пазарния наемен сектор, но по експертна оценка, към 2018 г., той съставлява около 4% от обитаваните жилища. По данни на Евростат, средният дял на наемните пазари в ЕС е близо 5 пъти по-висок – около 20%. Отчитайки нивото на доходи, натрупаните огромни потребности от инвестиции в обновяване и пазарните условия (включително в комуналните услуги), може да се прогнозира, че в България ще започне процес на намаляване на частните жилища за сметка на наемните. След изчерпване на инерцията от наследения висок дял собствени жилища без кредитна тежест, много обитатели ще загубят статута си на собственици. Това е логиката на пазарните сили и сигнал към новата жилищна политика.

Площни характеристики и жилищна осигуреност

Жилищният фонд от общо 3 959 285 жилища (2018 г.), има 219 770 хил. m² жилищна площ. Това осигурява един висок статистически стандарт на жилищно потребление – средно по 566 жилища на 1000 човека и над 31 m² на човек жилищна площ.

⁵⁷ Колективни са жилищата в пансиони, специализирани домове, манастири, затвори и др., в които живеят колективни домакинства

Таблица 3.40. Жилищно потребление, 2018 г.

Към 31.12.2018 г.	Общо	В градовете	В селата
Жилища – брой	3 959 285	2 634 151	1 325 134
Жилищна площ - хил. m ²	219 770	146 612	73 159
Обитатели – брой	7 000 039	5 159 129	1 840 910
Жил./1000	566	511	720
Жил. пл./човек - m ²	31,4	28,4	39,7
Обитатели/жилище	1,8	2,0	1,4

Източник: НСИ, обработка НЦТР

В селата тези стойности са много по-високи, но това не е благодарение на реален висок жизнен стандарт, а поради много необитавани жилища, използвани за седмичен и сезонен отдиш. Реалното жилищно потребление, изчислено само на база „обитавани жилища”⁵⁸, е много по-ниско.

Основният извод от площните характеристики и статистическото потребление на жилища е благоприятен – България има достатъчно жилищен фонд и площи, които могат да осигурят добри количествени характеристики на жилищен стандарт. Но вглеждането в реалното потребление разкрива голяма неравномерност и наличие на значителен брой пренаселени жилища. Обитателите на близо 327 хил. жилища (1 357 хил. човека) живеят по двама и повече от двама в стая, което означава, че ползват поне два пъти по-малко жилищна площ от средно-статистическото реално потребление (21,8 m²). Близо 85 хил. от тези жилища се обитават от трима и повече човека на стая. Тези обитатели (близо 395 хил. лица) формират групата на крайно-нуждаещи се от социални жилища или помощ за подобряване на жилищните си условия.

Обобщено, абсолютната статистическа потребност от социални жилища, възлиза на около 80 000 бр.

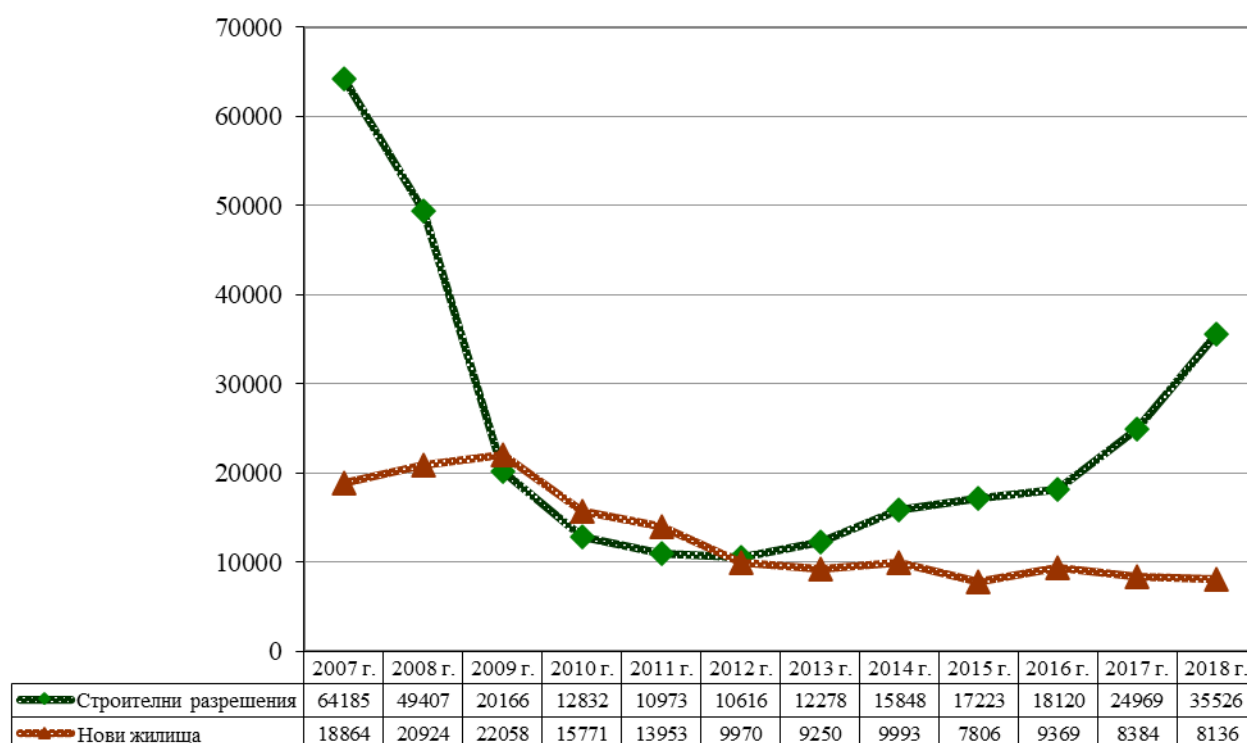
Държавата разпознава проблема, но не разполага с цялостна информация за хората с остър жилищен проблем. Идентифицирана е и нуждата от нови социални жилища, но в момента няма работещ механизъм за създаването им. Трайното решаване на проблема е възможно единствено при ресурсно осигурена Национална жилищна политика, каквато все още се очаква.

Строителна активност

Строителната активност се представя с два статистически наблюдавани показателя – „въведени в експлоатация новопостроени жилища” и „издадени разрешения за строеж на нови жилища”. Долната графика представя динамиката на двата показателя за период от 12 години (2007-2018 г):

⁵⁸ Наблюдават се само в преброявания на населението и жилищния фонд. Последна информация: 2011 г.

Фигура 3.20. Динамика на новото строителство и строителните разрешения, 2007–2018г.

Източник: НСИ, обработка НЦТР

След пик от 22 058 нови жилища през 2009 г., следва тенденция на спад до 7 806 жилища през 2015 г. От началото на 2016 г. се наблюдават признаци на увеличение на новото строителство, то се увеличава с над 20% спрямо предходната година, но през 2017 г. бележи нов осезателен спад. През 2018г. спадът продължава, достигайки 8 136 жилища. През 2019 г. следва почти 50% нарастване и новото строителство достига 12 105 жилища. Въпреки това, колебливото развитие в сектора отдалечава във времето прогнозата за достигане на нивата отпреди глобалната криза. Динамиката в строителните разрешения показва 64 185 бр. през 2007 г. и спад до 10 616 бр. през 2012 г. (6 пъти по-малко). От 2013 г. се наблюдава плавно и стабилно нарастване, достигащо близо 25 хил. строителни разрешения през 2017 г. и нови 35 526 през 2018 г. През 2019 г. следва лек спад на строителните разрешения до 32 783 бр. жилища.

Поради силните инерционни сили в инвестиционните процеси, забавянето в новото жилищно строителство не съвпада с времето на глобалната криза (2008-2010), а се проявява няколко години след нея (2012-2015). Отчитайки позитивните прогнози за икономически растеж и големия брой издадени разрешения за строеж през последните няколко години, през 2019 г. беше прогнозирано, че в периода до 2020 г. ще бъдат доближени темповете от периода 2007-2009 г. Това би означавало изграждане на около 20 хил. жилища на година. Националните тенденции се формират от новото строителство в градовете, където се реализират около 90% от годишните обеми. Характерно за строителството в селата е, че освен малките обеми на новото строителство, колебанията през проследения период са много по-малки от тези в градовете.

Последните пандемични/кризисни събития от първата половина на 2020 г. вероятно ще окажат ефект, подобен на предходната криза от 2008-2010 г. и темповете на ново строителство ще се забавят осезателно в периода 2022-2025 г.

Очаква се провеждане на ефективна регионална политика, която да намали натиска върху пазарите в големите градове (особено столичния), ще доведе до пазарен баланс и евентуално задържане и дори понижаване на цените. Очакват се и осезателни държавни интервенции в сектора на социалните жилища.

Миграционните процеси към големите градове формират натиск на търсенето в локалните пазари, което се изразява в увеличено предлагане. Икономическата сегрегация се изразява във все по-изявена пространствена сегрегация – търсене на луксозни жилища в защитена среда. Това е мощен фактор за екстензивното развитие на градовете (строят се нови жилища при увеличаващ се дял на необитаваните).

Фигура 3.21. Динамика на новото строителство по региони, 2008-2018 г.

Източник: НСИ, обработка НЦТР

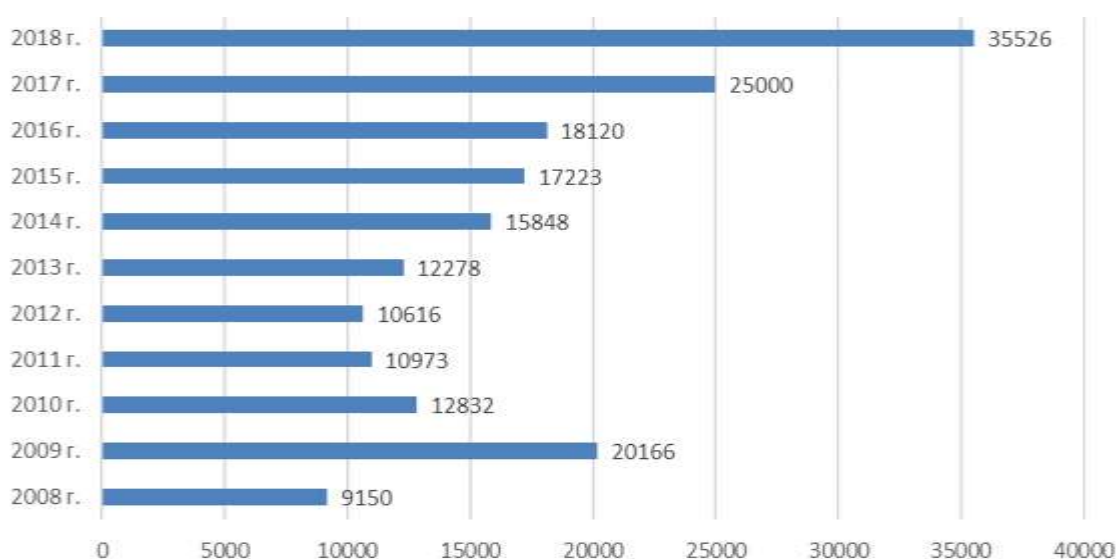
Освен с глобалната икономическа криза и естествената реакция на строителния сектор, тенденциите се обясняват и с регионалната специфика, която формира профилите на регионите в сектора. От анализа на новото строителство по региони, могат да се извлекат следните оценки и изводи:

- Най-големи обеми ново жилищно строителство през целия наблюдаван период са се реализирали в Югоизточен регион (42 171 бр.) и Североизточен регион (36 110 бр.), обхващащи черноморското крайбрежие. Там преобладават жилищата за краткотрайно пребиваване по повод отпих и туризъм. Повечето са частни и корпоративни инвестиции на чуждестранни лица.

- На трета позиция е Южен централен регион (20 798 бр.), изпреварвайки Югозападен регион, имащ силно изявена миграция към гр. София – тук се формира най-голямото търсене на нови качествени жилища за постоянно обитаване и въпреки това, новопостроените жилища го класират на четвърто място – 19 243 бр.
- Югоизточният, Североизточният, Южният централен и Югозападният региони формират националната картина в динамиката на новото строителство. Останалите 2 региона са с далеч по-малки колебания и на доста по-ниско ниво.

Подобно на новото строителство, основните фактори за националната тенденция и по показателя „разрешения за строеж” се формират от двата черноморски, южния централен и столичния регион.

Фигура 3.22. Разрешения за строеж на жилища 2008-2018 г.

Източник: НСИ, обработка НЦТР

Съдейки по баланса между строителните разрешения (187 732 бр.) и въведените в експлоатация нови жилища (135 614 бр.) през анализирания период, може да се прогнозира, че нереализираните около 52 хил. разрешения ще се реализират в близките 5 години, формирайки трайна тенденция на възходящо ново строителство.

В заключение по темата, строителната активност корелира с общото икономическо развитие на съответните териториални единици. Това е естествен и логичен факт предвид ангажирането на над 60 производства в създаването на едно жилище.

За решаване на част от идентифицираните проблеми са разработени и приложени няколко национални програми. От 2007 г. насам са приложени няколко субсидирани проекти⁵⁹ за енергийна ефективност в многофамилните жилищни сгради с пилотен характер. В началото

⁵⁹ 1. „Демонстрационен проект за обновяване на жилищни сгради (2007 – 2011)”, МРРБ и ПРООН – обновени 50 сгради, облагодетелствани 1093 домакинства. 2. „Енергийно обновяване на българските домове”, 2011 – 2015 г., - обновени 158 сгради.

се субсидира 50% от стойността на стандартен пакет мерки за енергийна ефективност. За да се повиши финансовата достъпност и мотивация на бенефициентите, помощта се увеличава до 80%. Заради ограничения финансов ресурс, резултатите са символични на фона на потребностите от обновяване⁶⁰.

От 2015 г. стартира Национална програма за Енергийна Ефективност на многофамилни жилищни сгради при децентрализиран модел на управление, в който общините административат целия цикъл от дейности. Прилагат се предписаните след техническо и енергийно обследване мерки, гарантиращи основните изисквания към строежите (чл. 169 от ЗУТ) и клас на енергопотребление „С“⁶¹. Пространственият обхват е цялата страна, а отреденият държавен ресурс – 2 млрд. лв. Санирането е изцяло безплатно за одобрените бенефициенти.

По последни данни от МРРБ към 29.05.2020 г., актуалните резултати от прилагането на тази програма са: 2022 сключени договора на стойност 1242 млн. лв., 1876 въведени в експлоатация санирани сгради. Изявен лидер в Програмата е област Бургас (236 договора и 236 санирани сгради), следвана от Благоевград (189/189), Хасково (180/166), София (166/107) и Пловдив (150/146).

Освен безспорните постижения, междинната самооценка на прилагането включва и проблеми по отношение както на дизайна на програмата, така и на нейното изпълнение. Друг съществен проблем е субсидирането на всички легитимни имоти, независимо от финансовото състояние на техните собственици.

Министерството на регионалното развитие и благоустройството има готовност да стартира следващ етап на Програмата с пилотен проект за обновяване на още 1951 сгради, за които са подадени документи в Българската банка за развитие в срока за кандидатстване, но за тях не е достигнало финансирането. Това ще трябва да стане на базата на широк обществен и политически консенсус, както и при осигурен финансов ресурс. Предварителното намерение е продължението отново да бъде със 100% безвъзмездна финансова помощ от държавата.

3.6.2 ФИНАНСОВА ДОСТЪПНОСТ ДО ЖИЛИЩА И ЖИЛИЩА ЗА УЯЗВИМИ ГРУПИ ОТ НАСЕЛЕНИЕТО

Финансова достъпност

Достъпността на жилището от икономическа гледна точка е балансът на пазарното търсене и предлагане, при който новото строителство е възможно и оправдано. Цената на жилищата в дългосрочен план отразява стойността на новото строителство. Пазарът разчита на търсенето да предизвика повишаване на цените до нива, при които новото строителство става печелившо. Основен проблем е покриването на разликата между нивата на платежоспособното търсене и стойността на новото строителство към даден момент. Развитите пазарни икономики решават този проблем чрез различни механизми - преразпределяне на финансовото бреме във времето, директни субсидии за намаляване на

⁶⁰ По експертна оценка, 2750000 жилища се нуждаят от обновяване, включително енергийно саниране

⁶¹ По Наредба № 7 от 2004 г. за енергийна ефективност, топлосъхранение и икономия на енергия в сгради.

първоначалната стойност или субсидиране на лихвите по кредита. Оказвайки се твърде скъпи, повечето от тези механизми са изоставени. Възприема се друг подход - вместо да се субсидира производството, субсидира се потребителя. Домакинствата с ниски доходи получават преки парични помощи, наречени жилищни надбавки. Това им дава възможност да живеят в приемливи жилищни условия.

В сегашната пазарна конюнктура на България, потребностите от жилище се покриват с платежоспособно търсене в 20-25% от случаите на стремеж към собствено жилище и не повече от 30% в случаите на търсене на частно наемно жилище. Възможностите за избор са крайно ограничени. Предлагането в частния сектор е с недостъпни цени. Общественият сектор е сведен до символичен дял (2,4%) и е лишен от правни и финансови предпоставки за развитие.

Проблемът за достъпността на жилището в България изглежда трудно решим, защото средният доход на домакинствата е твърде нисък, за да бъде достъпно новото жилище и ресурсите на държавата са твърде малки, за да се осигурят както общи, така и индивидуални субсидии за всички нуждаещи се.

Класическите показатели за достъпност на българското жилище имат много по-високи, т.е. неблагоприятни стойности, сравнени с тези в развитите пазарни икономики. През 2012 г. например, на едно средно домакинство са били необходими 7,1 годишни доходи, за да си купи 75 m² жилище. За София стойността е почти двойно по-висока. Следва период на понижаващи се цени на жилищата (като реакция на глобалната криза), но и плавно повишаване на доходите. Най-ниската точка на жилищните цени е постигната през 2013 г., след което, започва плавно покачване. През тази година и индексът за финансова достъпност достига най-ниската си стойност – 6,3. През 2018 г., индексът достига стойност 7,7 (доходите се повишават с много по-ниски темпове спрямо тези на цените на жилища).

Не по-добри са показателите за достъпност на наемите в частния сектор. Средно-доходно домакинство би трябвало да плати половината от дохода си за наем на двустаен апартамент в средно голям град. Системите за жилищни надбавки в балансираните икономики не допускат този разход да надхвърля 30% от доходите.

Изключително високите стойности на споменатите показатели предполагат и високи жилищни разходи. През последните 6 години, те не са надхвърляли 17,9% от средния доход на българското домакинство. В същото време, разходите само за храна са варирали от 27,5% до 30,2%. В резултат на силното обедняване и деформираната структура на домакинските разходи, разполагаемите средства за жилище са под критичния минимум. Той изключва кредитна платежоспособност дори за подобрения или обновяване на жилището. Затова дефицитът на доходи е един от приоритетните аспекти на жилищния проблем.

Таблица 3.41. Домакински доходи и жилищни разходи за периода 2013 – 2018 г.

	2013 г.	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.
Паричен доход на домакинство - лв.	11224	11489	11723	11966	12697	13286
Жилищни разходи, в т.ч.:	1860	1870	2011	2006	2267	2274
Дял жилищни разходи	16,6%	16,3%	17,2%	16,8%	17,9%	17,1%

Източник: НСИ, обработка НЦТР

Прекомерните жилищни разходи (ако са над 40% от дохода) могат да се считат за липса на жилищна достъпност. Средното натоварване от около 17% е благоприятната стойност, но тя не е валидна за всички децилни подоходни групи. По данни от доклад на Световна банка⁶², 10% от домакинствата – собственици с неизплатени заеми и 14% от собствениците без заем са с прекомерни жилищни разходи. Още по-тежка е картината с неплатежеспособността в наемния сектор – близо 33% от наемателите в частни жилища и над 16% от наемателите на общински жилища имат над 40% жилищни разходи. От предходни проучвания на платежеспособността⁶³ по повод обновяване на жилищата (включително мерки за енергийна ефективност), може да се приеме, че *статистическата платежеспособност е в рамките на 30% от потенциалното търсене* на услуги/кредити за обновяване на жилищата.

Жилища за уязвимите групи от населението

Въпреки, че делът на хората, притежаващи собствено жилище, се повишава, условията на живот за много обитатели са под европейските стандарти. Предвид факта, че има остър недостиг на социални жилища и липсват планове за увеличение на държавните субсидии или кредитиране, тези хора са изправени пред още по-голям риск от социално изключване.

Статистическото сливане на държавните и общинските жилища в една група деформира картината и не позволява прецизна оценка както на фонда, така и на потребностите от нови социални/общински жилища. В допълнение, липсва обществено достъпна информация за регистрираната жилищна нужда (т.нар. жилищна картотека). Поддържането ѝ е задължение на общинските администрации.

Що се отнася до съществуващите общински жилища, вследствие на почти половин-вековна приватизация, не е останал нито един блок с монолитна собственост. Останалите непродадени общински жилища са разпръснати сред различни многофамилни сгради, което ги прави трудно управляеми и неефективни. Необходимо е тяхното реструктуриране и трансформиране в управляеми съвременни структури за подслоняване на потребностите от социални жилища.

Ромските гета

Наричани още „необлагодетелствани квартали“, ромските гета изискват комплексни действия, тъй като при тях проблемите са многостранни, в т.ч. и етнически. Това са квартали със силно амортизиран или паянтов, „нестандартен“⁶⁴ сграден фонд, инфраструктура в лошо състояние или разрушавана, сградите от социално-обслужващата сфера или липсват или са в лошо състояние. Масово явление е незаконното строителство, санитарно-хигиенните условия са лоши, средата се криминализира. Преобладаващото ромско население в значителната си част е безработно и близо или под прага на бедността. Обобщени, характеристиките на ромските

⁶² Bulgaria – housing assessment, WB, Draft February, 2017

⁶³ Проведено от настоящия екип през 2010 г. Към момента няма по-нова информация за доходите по децилни групи.

⁶⁴ “Нестандартно жилище” в България се покрива от категорията “други жилища” и “други сгради”. В тази група са включени построените от камък, кирпич (сурови тухли), дърво и други материали. Към 2015 г., те са 345 820 жилища (8,8 %), разположени в 341 975 сгради. В това число са и жилищата от ромските гета.

махали/гета включват: неугледен, амортизиран паянтов фонд, липса на регулация и основно благоустрояване, силна криминализация и тотално деградиране.

Тези “язви” на жилищната система изискват радикална намеса, изразяваща се в комплексни устройствени действия: провеждане на цялостна регулация, ново строителство и обновяване на инфраструктурата, социални жилища, организирано самостроителство, гарантиране на санитарно-хигиенните условия и на сигурността, развитие на граждански групи за развитие на кварталите, провеждане на ясна улична мрежа, гарантираща достъпността.

Националната стратегия на Република България за интегриране на ромите (2012-2020)⁶⁵ конкретизира целите и задачите за дългосрочно решаване на проблема и подобряване на жилищните условия в квартали с компактно ромско население, целящи осигуряването на съвременна жилищна среда. В нея се предвижда отреждане на нови територии за жилищно строителство, с възможности за деконцентриране на компактните и обособени ромски квартали, въз основа на изработени кадастрални карти и кадастрални регистри и актуализация/изработване на подробни устройствени планове на съществуващи и новоотредени терени. В програмата от мерки е включено благоустрояването на кварталите, изграждане на социални жилища и на обекти на социалното обслужване в сферата на образованието и културата.

Отчетена е и необходимостта от осигуряване на подходящо алтернативно жилище за настаняване в случай на принудително изваждане на ромски семейства от домовете, които обитават незаконно или при опасност за тяхната сигурност и здраве.

За изпълнението на предвидените мерки се разчита на участието на НПО и на изявени лица от общността по места, които да подпомогнат процеса на формиране на отношение на отговорен и добър стопанин при предоставяне на право на ползване на недвижим имот и изграждането на съвременни поведенчески модели.

Проблемът „ромски гета” е сериозен, но политическото внимание през десетилетията е било недостатъчно, за да се отредят адекватни ресурси за видимо подобрене на съществуващите и предотвратяване на нови гета.

3.6.3 Жилищен пазар и пазарни тенденции

Фактори на развитие и показатели за наблюдение

Традиционно жилищният пазар се разглежда като единство от пазарите на земя, кредити и жилища. Показателите за наблюдение включват както изброените сектори на самия пазар, така и избрани аспекти на макро-икономическата рамка и платежоспособността. Професионалните анализи на пазара боравят със следните основни *показатели*: средна цена на предлагане за продажба; максимална/минимална цена; и обем на пазара – брой на сделките. Обяснението на конкретните пазарни характеристики идва от специфичната комбинация от *фактори*.

⁶⁵ <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=726>

Многобройни емпирични наблюдения са извели следните ориентировъчни стойности за факторите, формиращи пазарните цени на недвижими имоти:

- Местоположение – 50% - решаващ фактор;
- Вид строителство – 10% (блок/къща, панел/тухла, “люкс”/обикновено и т.н.);
- Инфраструктура – 9% (ВиК, автомобилен достъп, градски транспорт);
- ТЕЦ – 5%
- Етаж – 7%
- Други – 19% - съотношение му търсене и предлагане, големина на имота, платежоспособност и др.

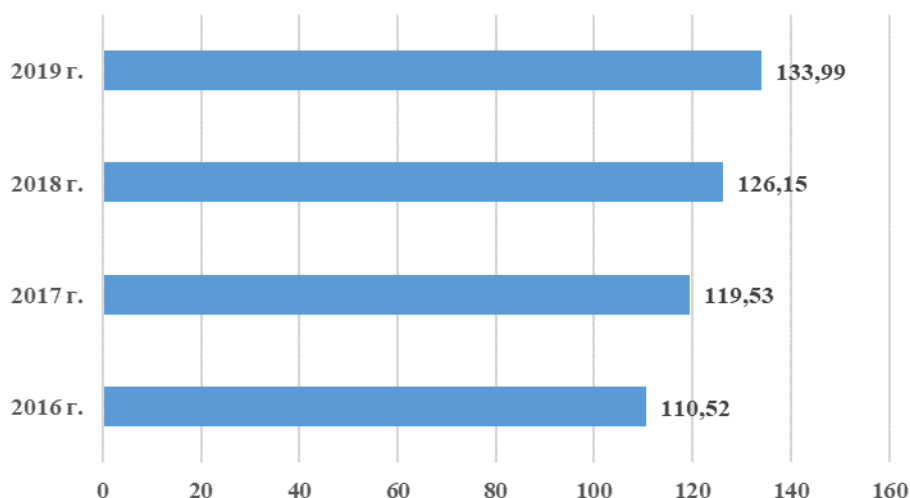
Значими фактори за пазарите на недвижими имоти в големите градове са мащабни предвиждания/реализации на устройствени планове, общински планове за развитие и ИПГВР, като: големи инфраструктурни проекти; нови терени, вкл. отредени за жилищно строителство; значими инвестиционни програми по ИПГВР за обновяване на жилищни зони; мащабни публични и частни инвестиции, създаващи благоприятни полета за съпътстващи инвестиционни инициативи в прилежащите зони.

Допълнителни специфични фактори за големите градове продължават да бъдат миграционният инвеститорски натиск, чувствителното увеличение на инвестициите в жилища и реституцията в инфраструктурно съоръжени територии – в комплексите. Отсъствието на публични инвестиции в инфраструктурно съоръжаване на нови/незастроени територии е стагниращ фактор за предприемачеството, води до преуплътняване на съществуващото застрояване и претоварване на заварената инфраструктура.

Икономическият растеж и улесненото кредитиране след 2000 г. в глобален мащаб, създават строителен бум и увеличаване на цените на имоти в европейските страни, включително и в България. По данни на НСИ, през третото и четвърто тримесечие на 2007 г. и първото и второто на 2008 г., Индексът на цените на жилища (ИЦЖ) нараства над 30% спрямо същото тримесечие от предходната година. Пикът е в четвъртото на 2007 г. – с 34,6% спрямо четвъртото на 2006 г. Поради финансовата криза, темпът на нарастване се забавя през 2008 г. и в края на година вече е отрицателен - 4,1% спрямо третото тримесечие. В продължение на няколко години жилищата продължават да поевтиняват като тази тенденция се забавя постепенно. През 2012 г. цените се стабилизират и се задържат на тези нива до края на 2014 г.

От 2015 г. се прилага нова методика и при изходна стойност на индекса за 2015 = 100, до края на 2019 г., цените се покачват с още близо 34%.

Фигура 3.23. Общ индекс на цените на жилища, 2015-2019 г.

Източник: НСИ, обработка НЦТР

Пазарът на наеми има аналогично развитие - ръст до 2008 г. и последващ спад до 2012 г., но със значително по-малки амплитуди. Причината е, че при високи наеми и ниски лихви по жилищен кредит преди кризата, потребителите се насочват директно към покупка на жилище. Според статистика на imot.bg от публикуваните на сайта обяви, цената за наем на имот в центъра на столицата през 2006 г. е средно 10 лв./m² или 600 лв. за 60 m² двустаен апартамент. През 2018 г., цената е покачена на 12 лв./m² или 720 лв. Най-ниското ниво е през 2012 г., когато цената е между 6,5 и 7 лв./m² или 400 лв. за жилище с горните параметри. Към 2020 г., средната цена вече е 14 лв./m² – около 850 лв. за визирания размер жилище в централни квартали на София. Аналогично жилище във Видин, например, би могло да се наеме за около 300 лв./месец (5 лв./m²).

Същевременно, *жилищните кредити* поскъпват значително – през 2008 г., средната лихва е под 8%, а през 2009 г. вече надминава 10%. Лихвите по депозитите също се увеличават. Така личните спестявания нарастват, а пазарът се предпазва от рискови инвестиции в имоти. Тази тенденция се запазва до 2012 г., когато лихвите по жилищата намаляват до стойностите си преди кризата и започва да се стимулира финансирането на нови инвестиции и излизането от крайната предпазливост на потребителите от първите години на кризата.

Макар и с известно забавяне поради силните инерционни сили в инвестиционния процес, *новото строителство* реагира на кризата с драстично свиване⁶⁶.

В края на 2015 г. започва нов период на пазарно развитие - тенденцията към повишаване на цените на жилища става осезателна. Тази тенденция се затвърждава и през 2016 г., като цените продължават да се покачват с бавни, но стабилни темпове. Изключение е София, където е отчетен двуцифрен ръст на цените - над 10% спрямо 2015 г. В другите големи градове ръстът

⁶⁶ Виж тема „Строителна активност“

е в диапазона 5-7%. Лихвите по депозитите падат под 1% и все повече клиенти се насочват от спестяване към инвестиции.

Променената конюнктура на *лихвите* (както по депозити, така и по ипотечни кредити) през последните няколко години, прави покупката на жилище по-изгоден вариант спрямо наем. Вноската по ипотечен кредит става съизмерима и дори по-ниска от разходите за наем. Достигнатият баланс, заедно с оптимистичната прогноза за плавно и трайно понижаване на лихвените нива, стават силен фактор за осезателен ръст както на ипотечния, така и на имотния пазар.

Лихвите по предлаганите от банките ипотечни кредити вече варират от 2,9% до около 4%. Същевременно, банките повишават и дела на допустимото финансиране на сделките. В някои случаи то достига и 90% от стойността на жилището, но масово финансирането е до 85% от цената на сделката. През 2018 г., средният размер на изтеглените ипотечни кредити е около 110 хил. лв. Наблюдава се ръст, паралелен с този на цените на имотите.

Лихвените нива се запазват и през 2019 г., което на фона на повишаващите се доходи, увеличава делът на платежоспособното търсене. Долният пример описва петте най-добри оферти за ипотечен кредит за покупка на ново жилище. Изходните параметри са: стойност на жилището – 160 хил. лв., заем 80% - 128 хил. лв., срок на погасяване – 20 години. Сумата за връщане над номинала на заема варира от 37 хил. лв. (ЦКБ) до 47 хил. лв. (Токуда). Като дял от получения заем, последните суми са съответно 29% и 37%.

Таблица 3.42. Петте най-добри оферти към ноември 2019 година (за срок от 20 години)

Банка	Общо сума за връщане	Лихва (%)	ГПР (%)
ЦКБ	164 978 лева	2,60%	2,68%
БАКБ	172 138 лева	2,95%	3,18%
ОББ	173 139 лева	2,95%	3,44%
Тексим Банк	174 930 лева	3%	3,36%
Токуда	175 198 лева	3,20%	3,36%

Източник: <https://money.bg/credits/>

Резултатите от положителното въздействие на тази комбинация от фактори са видими - трайно нарастване на обема продажби и масово стартиращо ново строителство, реагиращо на бързо нарастващото търсене в големите градове.

С влизането в сила на Закона за кредитите за недвижими имоти на потребители през 2016 г., кредитополучателите вече имат по-високо ниво на информираност и защитеност. Важна „придобивка“ е правото на преждевременно погасяване на кредита без санкции. Много от клиентите се възползват от това право и съкращават драстично срока на погасяване благодарение на помощта на семействата си или с потребителски заеми.

Реализираните продажби на жилища „ново строителство“ продължават да съставляват около 50% от общия обем продажби в големите градове, а цените, на които се предлагат, са по-

високи от тези на имотите на вторичен пазар средно с около 80-100 EUR/m². Бързо се възражда и традицията за покупки „на зелено“ или в ранен етап на строителство.

Престоят на пазара на повече от половината предлагани жилища е над 6 месеца, а всяко пето жилище чака транзакция и над година. Обикновено последните са с нереално високи цени. Същевременно, над 70% от платежоспособното търсене се удовлетворява в рамките на 1-2 месеца. Характерен е и фактът, че повечето жилища се продават без отстъпки от предлаганите цени, което е признак за високо ниво на съвпадение между очакванията на купувачите и продавачите. Това означава още повишено качество на стоката „жилище“ и на културата на участниците в пазара.

Цените на *наемите* следват цените на жилища и също поскъпват. В началото на 2020 г., средните цени за жилище под наем с конкретен пример от центъра на столицата, преминават 15 лв./m², докато в началото на 2019 г. са били около 14 лв./m². Очаква се наемите да продължат да се покачват, като една от причините е продължаващото нарастване на доходите на населението, но трябва да се има предвид, че пазарът обслужва само платежоспособното търсене, което не надвишава 30% от потенциалното. Икономическата сегрегация става все по-изявена и бедността – все по-видима и застрашаваща. И в този контекст следва да се лансира тезата за голямата необходимост от обществено подпомогнати (социални) жилища.

Обобщенията за жилищния пазар през последните години показват следното:

- За пръв път има огромен дисбаланс между малко предлагане на нови качествени жилища и високо, скокообразно нараснало търсене – най-вече в столицата. Реакцията на предприемачите е бърза, инициирани са огромно количество инвестиционни проекти (строителните разрешения само за 2016 и 2017 г. са над 43 хил. бр.), много от които са разпродадени „на зелено“;
- Новите жилища са около 50% от реализираните транзакции при цени, по-високи с 80-100 EUR/m² спрямо тези на вторичния пазар;
- За първи път от десетилетие насам, възходът на имотния пазар е подкрепен с адекватна банкова политика – понижаващи се лихви по ипотечни кредити и увеличаващ се дял на финансираната с кредит част от цената на жилищата.

3.6.4 ОБОБЩЕНИ ИЗВОДИ И ПРОГНОЗИ

Резюмирани, обобщените *изводи* от целевия и проблемен анализ на жилищния сектор са както следва:

- Статистическото *потребление* на база всички жилища е над средните европейски стандарти, но отчитайки големия дял необитавани жилища (31,4%), реалното потребление е значително под общоприетия стандарт (420 жилища/1000 обитатели) – 377/1000. Наличието на значителен брой необитавани жилища в периферните общини и селища, не е достатъчен фактор за привличане и задържане на демографска маса;
- Независимо от относително добрата благоустроеност, съществуват проблеми с техническата инфраструктура на различни нива. Част от водоснабдителните мрежи са

силно амортизирани, на което се дължат големите загуби на вода. Забавянето на газифицирането и високите разходи за отопление са сред причините за прекомерно високия дял на твърди горива за отопление на жилищата (дори и в градовете), което е един от основните източници на замърсяване на въздуха, особено при неблагоприятни климатични условия;

- Въпреки че жилищният фонд е сравнително млад – със средна възраст под 50 г., значителен процент от жилищата се нуждаят от обновяване за повишаване на тяхната устойчивост към изменението на климата и увеличаване на енергийната им ефективност. Последната е осъзната необходимост, но условия за траен масов процес на акумулиране и инвестиране на значим капитал в саниране още не са създадени;
- Независимо от активните *жилищни пазари*, жилищните потребности не могат да се решат изцяло от тях. Наред с инфраструктурните дефицити в зоните на ново жилищно строителство, съществува нарастваща необходимост от обществено подпомогнати (социални) жилища;
- На фона на растяща бедност и несигурна заетост, символичният брой на *социалните жилища* е неадекватен на потребностите от обществено подпомогнат подслон. Въпреки огромния брой необитавани жилища (на които не може да се разчита за социални нужди), следва да се планира изграждането на нови социални жилища за населението в неравностойно положение (статистически изчислената необходимост е поне за 80 хил. такива жилища) и публична подкрепа за подобряване на жилищните условия.

Прогнозните очаквания за развитието на сектора са за продължителен подем в жилищните пазари, движен от местното търсене. Създалата се конкуренция между новото строителство и обектите на вторичния пазар ще доведе до по-богато предлагане, покриващо все по-пълно диапазона на търсенето. Обемът на транзакциите ще продължи да нараства, при това, с по-високи темпове спрямо тези на покачването на цените. Очакваният баланс „търсене – предлагане“ през 2019 г. задържа покачването на цените в големите градове до около 7-8%. В останалите локални пазари, покачването на цените ще бъде много по-малко.

Търсенето в големите градове ще продължи да се повишава и да оказва натиск в районите с качествена среда и новоизградена инфраструктура. Въпреки по-високите цени, новото строителство ще продължи да бъде предпочитано пред обектите на вторичния пазар. Лошото управление на старата етажна собственост, системното неподдържане и непокритите стандарти за енергийна ефективност са сред основните проблеми, отнемачи предимството на по-ниските цени във вторичния пазар.

Както беше очаквано, 2019 г. беше бъде година на активен пазар с обогатено предлагане и по-пълно покритие на платежоспособното търсене. Това не означава, че потребностите в жилищния сектор се удовлетворят напълно от пазара. Той е активен, бърз и дори агресивен, но само спрямо платежоспособното търсене. Остава *непокрит все по-голям сектор* на

неплатежоспособно търсене, нуждаещо се от публична помощ за постигане на необходимия подслон.

Синтезираният анализ потвърждава потребността от нов модел на българската жилищна система, предлагащ трайни решения на ключови проблеми за подобряване на поддържането на жилищния фонд, на енергийната ефективност и условията на обитаване, задоволяване на потребността от социални жилища и подпомагане на хората с ниски доходи.

Глобалната пандемия в първата половина на 2020 г. предизвика и глобална икономическа криза с все още неясни параметри. Отчитайки присъщата инерционност на строителния сектор и в частност жилищния, може да се очаква осезателно свиване в строителството на нови жилища и в жилищните пазари като цяло в периода 2022-2025 г.

3.7 КУЛТУРА И КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО

3.7.1 Културни дейности и институции

Анализът на междурегионалните различия на раздел Култура и културно исторически паметници в България обхваща показатели, свързани с основните дейности и състоянието на културните институции и отразяващи интереса към тях.

Безспорна е ролята на културата като фактор за подобряване качеството на живота и за постигане на устойчиво регионално развитие. Характерно за културата в регионите на България е нейното многообразие, проявяващо се в недвижимите и движимите културни ценности, в „нематериалното културно наследство”, в създаваното съвременно изкуство и култура и в продуктите на съвременните творчески индустрии.

Дейността на театрите, оперите, оперетите и музикалните колективи (филхармония, ансамбли за народни песни и танци и оркестри) е израз на културния живот в населените места и регионите. На национално ниво броят на посещенията в *театрите* през последните пет години се увеличава с 3.8% (2014 г. - 2.302 хил. и 2018 г. – 2.389 хил.). Наблюдават се значителни различия в посещенията между регионите от ниво 2. В Югозападния регион посещенията са 954 хил. (39.9%) дължащо се на област София (столична община) докато в Северозападен регион са 136 хил. (5.7%). На ниво област различията се запазват, като големите областни центрове се открояват с голям брой посещения.

Таблица 3.43. Театри по статистически региони и области, 2018 г.

Регион / Област	Театри - брой	Сцени - брой	Места - брой	Представления - брой	Посещения - брой
България	75	114	29 907	15 155	2 388 823
Северозападен	7	12	3 199	1 140	136 497
Видин	2	2	539	388	41 631
Враца	1	3	900	242	22 224
Ловеч	1	2	481	92	12 055
Монтана	2	3	730	114	10 744
Плевен	1	2	549	304	49 843

Регион / Област	Театри - брой	Сцени - брой	Места - брой	Представления - брой	Посещения - брой
Северен централен	9	15	4 016	1 999	251 883
Велико Търново	2	3	820	245	33 978
Габрово	2	4	570	471	44 321
Разград	1	1	620	163	47 041
Русе	3	6	1 846	664	100 625
Силистра	1	1	160	456	25 918
Североизточен	8	15	5 074	2 087	335 493
Варна	3	6	3 004	807	211 766
Добрич	2	3	730	342	39 727
Търговище	2	3	740	593	55 521
Шумен	1	3	600	345	28 479
Югоизточен	12	15	4 150	2 929	381 181
Бургас	3	5	1 602	763	143 619
Сливен	2	3	797	536	53 465
Стара Загора	5	5	1 251	1 080	135 346
Ямбол	2	2	500	550	48 751
Югозападен	28	45	9 857	5 115	953 965
Благоевград	3	4	740	317	29 282
Кюстендил	2	3	1 170	66	16 018
Перник	1	1	426	14	1 820
София	-	-	-	-	-
София (столична община)	22	37	7 521	4 718	906 845
Южен централен	11	12	3 611	1 885	329 804
Кърджали	1	1	550	207	24 895
Пазарджик	1	2	570	304	63 134
Пловдив	4	5	1 587	820	162 350
Смолян	1	1	100	112	12 625
Хасково	4	3	804	442	66 800

Източник: НСИ

Броят на обикновените **кина** в страната от 49 бр. през 2014 г. се увеличава на 69 през 2018 г., или с 40.8%. През 2018 г. броят на екраните е 226 и остава непроменен спрямо предходната година. Броят на посещенията в кината бележи леко намаление (2014 г. – 5 097 хил., 2018 г. – 4885.0 хил.), но прожекциите се увеличават (2014 г. – 282 202 бр., 2018 г. – 348 959 бр.).

Наблюдават се забележими териториални различия по отношение на разпределението на кината на територията на страната - Северозападният регион е със 6 кина, докато Югозападният регион е представен с 22. Още по-големи са различията на ниво области. В 4 области няма кина (Монтана, Силистра, Перник и Пазарджик), докато в София (столична община) са 16.

Таблица 3.44. Кина по статистически региони и области, 2018 г.

Регион / Област	Кина - брой	Места - брой	Посещения - брой (хил.)
България	69	38 952	4 885
Северозападен	6	1 162	178
Видин	1	139	27

Регион / Област	Кина - брой	Места - брой	Посещения - брой (хил.)
Враца	2	230	31
Ловеч	1	262	14
Монтана	-	-	-
Плевен	2	531	105
Северен централен	9	3 292	303
Велико Търново	2	347	97
Габрово	4	207	37
Разград	2	852	11
Русе	1	1 886	158
Силистра	-	-	-
Северозточен	10	5 315	570
Варна	5	4 375	492
Добрич	2	179	33
Търговище	1	275	24
Шумен	2	486	22
Югоизточен	11	5 857	542
Бургас	6	3 352	329
Сливен	1	130	12
Стара Загора	3	2 303	189
Ямбол	1	72	12
Югозападен	22	19 355	2 661
Благоевград	3	473	111
Кюстендил	2	274	34
Перник	-	-	-
София	1	107	15
София (столична община)	16	18 501	2 500
Южен централен	11	3 971	631
Кърджали	1	100	15
Пазарджик	-	-	-
Пловдив	7	3 593	585
Смолян	1	78	14
Хасково	2	200	17

Източник: НСИ

Всички открити за посещения **музеи**: историческите, природните, археологическите, етнографските, изложбените галерии и други, чиито колекции са културни ценности, се наблюдават от НСИ. За периода 2014-2018 г. музейните фондове (движими културни ценности), които формират основен фонд, фонд за научно-спомагателни материали и обменен фонд намаляват с 1.8%, а посетителите се увеличават с 6.3% (от 4 781 хил. през 2014 г. на 5 084 хил. през 2018 г.).

В рамките на регионите съществуват значителни междуобластни различия. Причините са свързани с концентрацията на много музеи в отделни области и градове в тях, докато в други градове/области няма музеи или техният брой е много малък. Пример за високи междуобластни различия е Северен централен регион, където в областите Велико Търново и Габрово са концентрирани общо 61.3% от музеите в региона, докато в област Разград този дял

е 9.7%. Югозападният регион се характеризира с най-много музеи (22.4% от общия брой на музеите в страната през 2018 г.), които са и с най-висока посещаемост.

С най-голям брой експонати са музеите в Югозападен регион (дължащо се на област София (столична община) – 40.8%. Данните от следващата таблица определят и една от другите възможни причини за високата/ниската посещаемост на музеите в дадени региони и области – броя на експонатите в тях.

Таблица 3.45. Музеи по статистически региони и области, 2018 г.

Регион / Област	Музей - брой	Посещения - брой	Експонати - хил. бр.
България	174	5 084 387	7 418 930
Северозападен	18	531 932	902 117
Видин	2	183 935	88 466
Враца	3	22 976	143 098
Ловеч	5	114 048	131 270
Монтана	4	18 088	134 171
Плевен	4	192 885	405 112
Северен централен	31	1 067 477	1 246 121
Велико Търново	9	507 819	308 042
Габрово	10	388 493	620 039
Разград	3	58 804	126 193
Русе	4	86 061	144 579
Силистра	5	26 300	47 268
Североизточен	20	688 945	702 853
Варна	6	287 335	171 734
Добрич	6	198 537	242 909
Търговище	4	18 054	82 541
Шумен	4	185 019	205 669
Югоизточен	32	655 897	667 002
Бургас	12	252 811	100 047
Сливен	5	93 135	164 368
Стара Загора	10	274 951	291 639
Ямбол	5	35 000	110 948
Югозападен	39	1 548 873	3 030 782
Благоевград	6	129 501	142 649
Кюстендил	4	117 581	149 678
Перник	4	38 539	57 086
София	6	271 190	83 973
София (столична община)	19	992 062	2 597 396
Южен централен	34	591 263	870 055
Кърджали	2	15 776	42 724
Пазарджик	9	210 781	193 988
Пловдив	14	299 440	302 786
Смолян	2	13 753	140 188
Хасково	7	51 513	190 369

Източник: НСИ

Читалището е типична за България обществена институция с над 150 годишна история, която изпълнява учебно-просветителски функции и самодейност и е призната от обществото устойчива културна институция със специфична мисия за съхранение и развитие на традиционните културни ценности на населението. НСИ провежда изследването за дейността на читалищата на всеки пет години, последното от които е от 2017 г. По актуални данни общият брой на читалищата е 3 321 бр. (663 в градовете и 2 658 в селата). В съвременните условия, запазвайки своята социална легитимност и гъвкавост, простирайки се на територията на цялата страна, читалищата удовлетворяват новите потребности на българското общество като средища за културна, информационна и социална дейност.

В периода 2012-2017 г. читалищата нарастват с 241 броя (7.8%), което е характерно както за градовете, така и за селата. Показателят „брой на читалищата на 100 хил. жители“ не показва сериозни различия по региони и области, тъй като те са сравнително равномерно разпределени в страната и присъстват и в малки населени места. Броят на читалищата през 2018 г. остава същият.

Таблица 3.46. Читалища по тип на населеното място, статистически региони и области, 2017 г. – брой

Регион / Област	Общо	В градовете	В селата
България	3 321	663	2 658
Северозападен	517	81	436
Видин	77	11	66
Враца	101	10	91
Ловеч	105	19	86
Монтана	101	14	87
Плевен	133	27	106
Северен централен	527	77	450
Велико Търново	156	22	134
Габрово	77	18	59
Разград	100	10	90
Русе	90	19	71
Силистра	104	8	96
Североизточен	527	85	442
Варна	164	37	127
Добрич	121	13	108
Търговище	112	10	102
Шумен	130	25	105
Югоизточен	545	93	452
Бургас	168	38	130
Сливен	109	22	87
Стара Загора	183	23	160
Ямбол	85	10	75
Югозападен	591	198	393
Благоевград	118	15	103
Кюстендил	97	26	71
Перник	81	19	62
София	150	24	126
София (столична община)	145	114	31
Южен централен	614	129	485
Кърджали	83	10	73
Пазарджик	104	22	82

Регион / Област	Общо	В градовете	В селата
Пловдив	207	50	157
Смолян	87	12	75
Хасково	133	35	98

Източник: НСИ

От 2002 г. НСИ наблюдава **библиотеките** с библиотечен фонд над 200 хил. броя. Това са най-големите библиотеки в страната - Народната библиотека “Св. Св. Кирил и Методий”, регионалните библиотеки и някои по-големи читалищни, специални библиотеки и библиотеки към висши училища.

В края на 2018 г. 47-те библиотеки имат 34 320 хил. библиотечен фонд. През периода 2014-2018 г. се наблюдава увеличение на библиотечния фонд (книги, продължаващи издания и други библиотечни документи) със 725 хиляди (2.2%). В същото време се увеличават и посещенията в тези библиотеки. Посещенията през 2014 г. са 4 009 хил., а през 2018 г. – 4 563 хил., или увеличението е с 13.8%. Читателите за периода 2014-2018 г. намаляват от 250 хил. на 239 хил. Библиотеките с най-голям библиотечен фонд са разположени в Югозападния регион (60.3%) и главно в област София (столична община). На другия полюс е Северозападния регион с 4.3% библиотечен фонд.

Таблица 3.47. Библиотеки по статистически региони и области, 2018 г.

Регион / Област	Библиотеки с библиотечен фонд над 200 хил. бр.			
	Общо брой	Библиотечен фонд хил. бр.	Читатели хил. бр.	зает библиотечен фонд хил. бр.
България	47	34 320	239	6 676
Северозападен	5	1 471	13	474
Видин	1	272	2	123
Враца	1	263	5	137
Ловеч	1	231	2	62
Монтана	-	-	-	-
Плевен	2	705	5	151
Северен централен	9	3 397	43	1 522
Велико Търново	4	1 570	25	994
Габрово	1	254	3	128
Разград	1	241	2	77
Русе	2	1 076	10	252
Силистра	1	255	3	72
Североизточен	6	2 889	35	725
Варна	2	1 166	18	317
Добрич	1	400	4	57
Търговище	1	242	4	104
Шумен	2	1 081	9	247
Югоизточен	7	2 565	27	829
Бургас	2	923	6	132
Сливен	1	363	8	294
Стара Загора	3	1 012	10	260
Ямбол	1	267	3	144
Югозападен	13	20 706	80	2 393
Благоевград	2	974	6	173
Кюстендил	1	249	3	67
Перник	1	298	3	70

Регион / Област	Библиотеки с библиотечен фонд над 200 хил. бр.			
	Общо брой	Библиотечен фонд хил. бр.	Читатели хил. бр.	зает библиотечен фонд хил. бр.
София	-	-	-	-
София (столична община)	9	19 186	69	2 083
Южен централен	7	3 292	42	733
Кърджали	1	263	4	54
Пазарджик	1	281	6	115
Пловдив	2	1 875	25	355
Смолян	1	248	2	53
Хасково	2	624	5	156

Източник: НСИ

За периода 2014-2018 г. броят на **радиостанциите** в страната намалява с два броя (85 през 2014 и 83 през 2018 г.). Увеличават се радиопредаванията от 672 959 часа през 2014 г. на 727 001 часа през 2018 г., или увеличението е с 8.0%.

Югозападният регион се характеризира с най-много радиостанции (50.6% от общия брой на радиостанциите в страната през 2018 г.) като същевременно радиопредаванията в този регион са с най-много часове 74.8%. Областта с най-много радиостанции (37.3%) и часове (64.0%) е София (столична община), докато в 4 области няма радиостанции.

За периода 2014-2018 г. броят на телевизионните оператори в страната нараства с 3.6% (от 112 през 2014 г. на 116 през 2018 г.). Намалява продължителността на телевизионните предавания от 773 256 часа през 2014 г. на 742 841 часа през 2018 г., или намалението е с 4.0%.

Югозападният регион се характеризира с най-много телевизионни оператори (62.1% от общия брой на телевизионните оператори в страната през 2018 г.), като същевременно телевизионните предавания в този регион са с най-много часове (62.2%).

На ниво област София (столична община) е с най-много телевизионни оператори (55.2%) и телевизионни предавания (57.7%) с, докато в 6 области няма телевизионни оператори.

Таблица 3.48. Радио и телевизионни оператори по региони от ниво2 и области, 2018 г.

Регион / Област	Радиооператори		Телевизионни оператори	
	брой	програми - часове	брой	програми - часове
България	83	727 001	116	742 841
Северозападен	9	47 628	5	25 918
Видин	1	8 760	1	4 800
Враца	3	17 285	2	11 628
Ловеч	2	9 009	1	3 650
Монтана	2	9 372	1	5 840
Плевен	1	3 202	-	-
Северен централен	13	45 881	7	35 364
Велико Търново	4	9 324	3	14 494
Габрово	3	9 350	-	-
Разград	1	456	-	-
Русе	2	8 949	4	20 870
Силистра	3	17 802	-	-
Североизточен	3	11 924	5	27 462

Регион / Област	Радиооператори		Телевизионни оператори	
	брой	програми - часове	брой	програми - часове
Варна	-	-	2	13 340
Добрич	1	3 180	1	5 551
Търговище	2	8 744	-	-
Шумен	-	-	2	8 571
Югоизточен	12	62 625	10	65 988
Бургас	8	43 506	3	23 685
Сливен	2	1 599	1	5 256
Стара Загора	1	8 760	5	32 653
Ямбол	1	8 760	1	4 394
Югозападен	42	543 592	72	462 132
Благоевград	7	51 410	4	23 327
Кюстендил	4	27 154	-	-
Перник	-	-	1	2 483
София	-	-	3	7 422
София (столична община)	31	465 028	64	428 900
Южен централен	4	15 351	17	125 977
Кърджали	1	400	1	3 332
Пазарджик	1	6 003	1	8 760
Пловдив	1	8 760	5	30 602
Смолян	-	-	3	13 104
Хасково	1	188	7	70 179

Източник: НСИ

Анализираната информация показва регионални различия/неравенства в сферата на културата, което е видно от посочените характеристики на културните институции по региони според данни на НСИ за 2018 г:

Таблица 3.49. Културни институции по статистически региони, 2018 г. (брой)

Региони	Кина	Театри	Музеи	Библиотеки	Читалища	Радиооператори	Телевизионни оператори
България	69	75	174	47	3 321	83	116
Северозападен	6	7	18	5	517	9	5
Северен централен	9	9	31	9	527	13	7
Североизточен	10	8	20	6	527	3	5
Югоизточен	11	12	32	7	545	12	10
Югозападен	22	28	39	13	591	42	72
Южен централен	11	11	34	7	614	4	17

Източник: НСИ

От обобщените данни се вижда, че Северозападният регион е с най-малко културни институции, поради което жителите на региона имат ограничен достъп до театър, кино, опера, концерти и други културни прояви. Югозападният регион е с най-голям брой културни институции, което се свързва както с разположението на столичния град, броя на населението, но и с културните традиции и в останалите областни центрове.

Индикатор за интензивността на културните дейности е броят на посещенията на 1 000 души от средногодишното население. *Средногодишният брой на регистрираните посещения в театрите* на територията на статистическите региони и областите и е проследен за периода 2014-2018. Югозападният регион е с най-добри показатели по посещения в театрите, а най-слаби са посещенията в Южен централен регион. София (столична община) е областта с най-интензивен културен живот. През 2018 г. театрите привличат 683 посещения на хиляда души (при 340 на хиляда души средно за страната). Интензивен е и културният живот в областите Русе, Видин и Търговище, които привличат съответно 457, 483 и 496 посещения на хиляда души. Ограничено е посещението на театрите в областите Монтана, Ловеч и Перник.

Индикаторът *брой посещения в кината на 1 000 души от средногодишното население* показва, че най-голям е средногодишният брой на регистрираните посещения в кината на територията на Югозападен регион, а на другия “полнос” е Северозападен регион.

София (столична община) е областта с най-интензивен културен живот в страната през периода 2014-2018 г. Посещенията на кината са 2 101 на хиляда души при 778 на хиляда души в страната. След столицата са областите Варна и Пловдив с най-голям относителен брой на посещенията в кината - 1 044 и 874 на хиляда души от населението. По-ограничено е посещението в кината на областите Сливен, София и Разград, а в областите Монтана, Силистра, Перник и Пазарджик няма регистрирани посещения, тъй като няма регистрирани кина.

Броят на посещенията в музеите на 1 000 души от средногодишното население показва, че стойностите на индикатора са най-високи за Северен централен регион с 1 352 посещения на хиляда души, при 724 на хиляда души в страната, или близо 2 пъти над средните за страната, докато Южен централен регион изостава значително (418 на хиляда души).

През 2018 г. водеща по брой на посещенията в музеите е област Габрово -3 553 на хиляда души, пет пъти по-висок от средния в страната, следвана от област Видин (2 141) и област Велико Търново (2 139). Значително под средния за страната е относителният брой на посещения в музеите на областите Кърджали (104), Смолян (129), Монтана (138) и Враца (140 на хиляда души).

Броят посещения в библиотеките на 1 000 души от средногодишното население се прилага за библиотеки с фонд над 200 хил. тома. Северен централен регион е с най-добри показатели по посещения в библиотеките -1143 на хиляда души, близо 2 пъти над средните за страната (649 на хиляда души), докато Южен централен регион изостава повече от 2 пъти с посещения 277 на хиляда души.

Област Велико Търново е на първо място по брой на посещенията в библиотеките -2 475 на хиляда души, следвана от столицата, с относителен брой на посещенията в библиотеките – 1 376 на хиляда души и област Шумен – 1 218 на хиляда души. Интересът към местните библиотеки е по-ограничен в областите Бургас, Смолян, Ловеч, Перник и Пловдив, докато в областите Монтана и София няма регистрирани посещения.

Анализът на стойностите на индикаторите за култура в периода 2014–2018 г. показва положителни тенденции на нарастване на посещенията в кината, музеите и библиотеките и съвсем слабо изоставане в интензитета на посещенията в театрите.

Въпреки значителното покачване на интереса към кината през последните години, в страната все още има четири области, в които няма нито едно кино. Това са Монтана, Пазарджик, Перник и Силистра. В областите Пазарджик и Силистра през 2018 г. кината са затворени, което показва, че почти няма потребителско търсене.

София (столична община), Габрово и Велико Търново се очертават като културни столици на страната, тъй като и трите области се открояват с много висок брой на посещенията в културни обекти. Повишена е и посещаемостта на културните обекти и събития и в Пловдив, с богата програма за годината, в която градът беше избран за културна столица на Европа (2019 г.).

3.7.2 КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО

Съгласно чл. 2. (1) на Закона за Културното наследство⁶⁷ то обхваща „нематериалното и материалното недвижимо и движимо наследство като съвкупност от културни ценности, които са носители на историческа памет, национална идентичност и имат научна или културна стойност.“

За анализ на потенциала на културното наследство в България и тенденциите в неговото опазване са използвани следните индикатори:

- Елементи на нематериалното културно наследство
- Брой на музеите
- Брой посещения в музеите
- Брой недвижими културни ценности
- Недвижими културни ценности с категория „световно значение“
- Археологически и архитектурни резервати
- Проекти за реставрация, консервация и социализация на НКЦ, финансирани от ОПРР
- Бюджет на МК за финансиране на консервационно-реставрационни дейности
- Одобрени проекти за финансиране на консервационно-реставрационни дейности
- Бюджет на МК за финансиране на теренни археологически проучвания
- Одобрени обекти за финансиране на теренни археологически проучвания

Нематериално културно наследство

Според Закона за културното наследство нематериално културно наследство са: устната традиция и език, обичаите, обредите, празненствата, ритуалите, вярванията, музиката, песните, танците, кулинарните и енологички традиции, народните занаяти, народната медицина

⁶⁷ обн. ДВ бр. 19/13.03.2009 г., изм. и доп. ДВ. бр.1/03.01.2019 г.

и народните игри и спортове, носители на културни ценности и важни елементи в опазването на историческата памет.

Нематериалното културно наследство е основен извор на идентичност и е значимо свързано с историята. То е в основата на международни и национални празници и събития, които са ценен ресурс в развитието на културния и познавателния туризъм. Голямо количество културни изяви като музиката, танца, словото, обредите, съборите или традиционните културни умения са застрашени от изчезване. От една страна съществено участие в този процес има активното налагане на една глобализирана международна култура, свързана с техническия и информационен прогрес, а от друга - уязвимият характер на това наследство, преходно във времето, в повечето случаи съществуващо само в момента на изпълнението или при предаване на уменията.

Периодично България вписва различни елементи в *Представителния списък на ЮНЕСКО*,⁶⁸ от които утвърдените са следните 5:

- 2008 г. – „Бистришките баби, архаична полифония, танци и ритуали от региона на Шоплука“
- 2009 г. – „Нестинарството — послание от миналото: Панагирът на Св. Св. Константин и Елена в с. Българи“
- 2014 г. – Традицията на производство на Чипровски килими
- 2015 г. – Народният празник „Сурва“/„Сурова“
- 2017 г. - Мартеницата - мултинационална кандидатура, съвместно с Румъния, Република Молдова и Бивша югославска република Македония (от 2019 г. Република Северна Македония)

Република България има вписани 2 елемента в *Списъка на добрите практики* за опазване на нематериалното културно наследство на ЮНЕСКО.⁶⁹ Това са:

- 2016 г. - Съборът за народно творчество в Копривщица: система от практики по представяне и предаване на наследството
- 2017 г. - Народното читалище - практически опит в опазването и съхраняването на жизнеността на нематериалното културно наследство

*Елементи, вписани в Националната представителна листа на НКН „Живи човешки съкровища – България“*⁷⁰

Пилотната програма на ЮНЕСКО „Живи човешки съкровища“, от която „Живи човешки съкровища – България“ е част, цели да предотврати новите загуби на нематериално културно наследство. Особено важно е да се насърчат носителите на това нематериално културно

⁶⁸ <http://bulgariaich.com/?act=content&rec=15>

⁶⁹ <http://bulgariaich.com/?act=content&rec=15>

⁷⁰ <http://bulgariaich.com/?act=content&rec=10>

наследство да практикуват дейностите и да предават познания и умения на следващите поколения. България има предимството и до днес да притежава в значително съхранен вид фолклорна култура в нейния синкретизъм - като неразривно съчетание на звук, движение, слово, ритуал и пр. „Живите човешки съкровища” са хора, които притежават необходимите познания и умения на най-високо ниво, за да интерпретират или създават специфични елементи от нематериалното културно наследство (НКН) като свидетелство за живите културни традиции и за творческия гений на гражданите на България.⁷¹

През периода 2008-2016 г. са вписани 30 елемента:

*Събори на народното творчество*⁷²

- Национален фолклорен събор „Рожен”
- Национален събор на българското народно творчество „Копривщица”

Международни културни събития

- Международни фолклорни фестивали – гр. София, гр. Пловдив, гр. Варна, гр. Бургас, гр. Велико Търново, гр. Котел, гр. Неделино, с. Дорково
- Международни музикални фестивали – гр. София, гр. Варна, гр. Банско, гр. Правец
- Международен панаир на традиционните занаяти – гр. Габрово
- Международен пленер по дърворезба – гр. Трявна
- Международен кукерски карнавал – гр. Разлог
- Международен кулинарен фестивал – с. Асеново

Допълнително културният календар на събитията разкрива разнообразието от творчески прояви в различни области на творчеството и изкуствата. В тази група попадат Джаз фестивал (Банско), Международен A to Jazz Festival (София), Международен музикален фестивал „Зимни музикални вечери „Проф. Иван Спасов“ (Пазарджик), „Европейски музикален фестивал” (София, Варна), Международен фестивал на илюзионното изкуство Магична среща „Златна котка” (София), Международен фестивал за театър и съвременен танц “Черната Кутия” (Пловдив), Международен фестивал на анимационния филм „Златен кукер“ (София), Международно биенале на хумора и сатирата в изкуството (Габрово), Международен фестивал на комедийния спектакъл (Габрово), Международен мажоретен фестивал (Русе и Албена), Международен балетен конкурс (Варна), Международен театрален фестивал „Варненско лято“ (Варна), Международен филмов фестивал (София, Варна, Бургас и Ст. Загора), Международен фестивал на червенокръстките и здравни филми (Варна), Международни танцови фестивали (Бургас, Пловдив и Хасково), Международен фестивал на ледените фигури „Русе Айс Фест“ (Русе), Международен фестивал на пясъчните фигури (Бургас), Софийски

⁷¹ <http://bulgariaich.com/?act=content&rec=8>

⁷² <http://bulgariaich.com/index.php?act=content&rec=57>

международен литературен фестивал, Международен музикален фестивал „Моцартови празници“ (Правец), Празници Аполония (Созопол) и много други.

Разпределението на разнообразните културни събития на територията на цялата страна, в различни по големина населени места и покритието на почти всички месеци в годината, показват възможности за използването на този календар за постигане на основната цел на националната политика за развитие на туризма в четирите сезона.

Изброените нематериални културни ценности са доказателство за успешните действия на културните институции за популяризирането на културното наследство на страната, за привличане на интерес, на посетители и туристи. Това съответства и на завишената мобилност в Европа за посещаване на културни събития и традиционни празници.

В допълнение на богатото нематериално културно наследство трябва да се отбележи успешната кандидатура на страната за Европейска столица на културата. Финалният мониторингов доклад за ефектите от инициативата „Европейска столица на културата“ потвърждава тенденцията Пловдив да се възприема като дестинация за културен туризъм. Като домакин на повече от 600 културни събития, градът е посетен от над 1 200 000 души. Освен значението за културния обмен и съхраняването на европейските и национални ценности, освен икономическите ползи от стимулираните културни индустрии и туризъм, тази инициатива се доказва като стимулатор на градското обновяване чрез привличане на допълнителни инвестиции в инфраструктура, сграден фонд, открити пространства и паркове и за коопериране на всички участници в процеса.

Материално движимо културно наследство

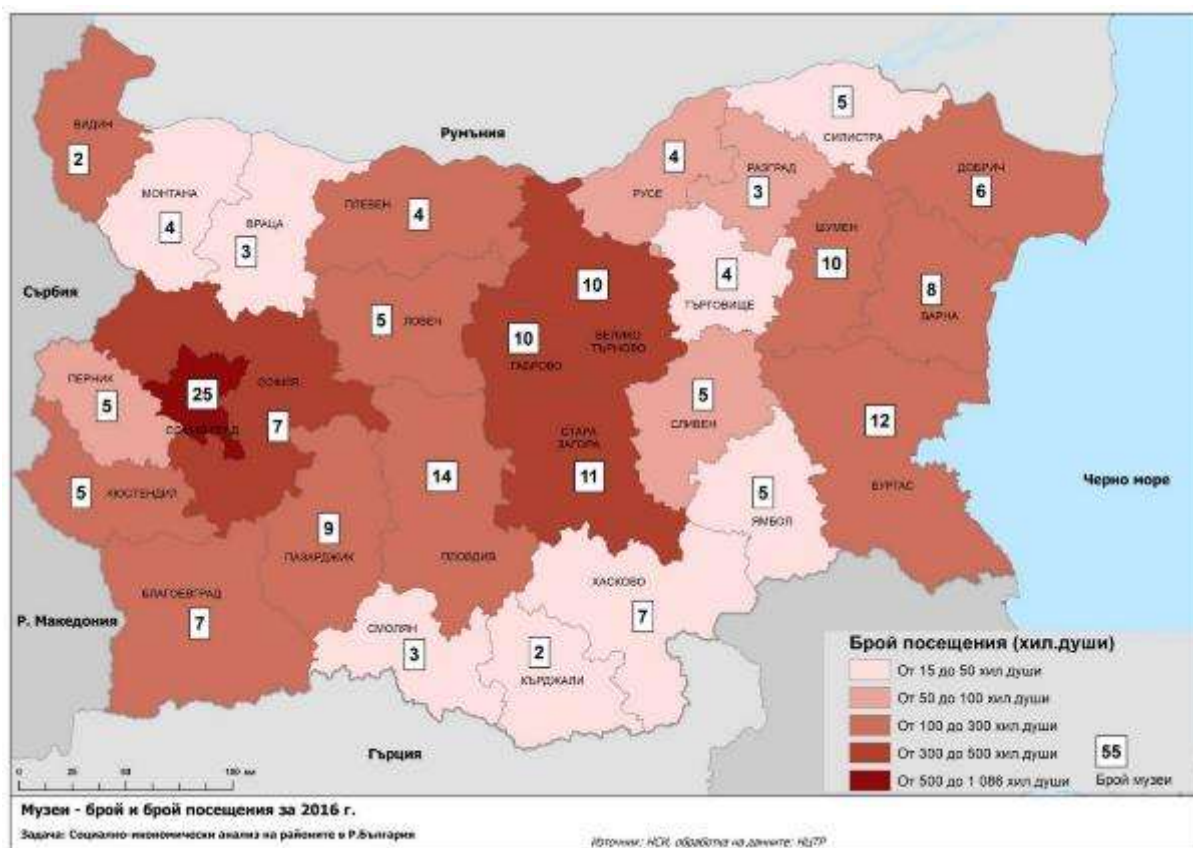
Движимото културно наследство е носител на национална и родова историческа памет. Към него принадлежат археологическите, етнографските, историческите, художествените, природните, техническите, архивните, книжовните и литературните движими културни ценности.

По данни на НСИ (2018 г.) в страната има 174 музея. Този брой обхваща националните, ведомствените, регионалните и общинските музеи. Броят на експонатите е 7 418 930, а реализираните посещения са 5 084 387. По данни за 2018 г. броят на музеите е намалял на 174 бр., но са се увеличили посещенията с 6.3% - от 4 781 хил. посещения през 2014 г. на 5 084 хил. бр. през 2018 г.

Най-голям е броят на музеите в Югозападен регион - 39 броя и най-малък в Северозападен регион - 18 броя. Пример за големи междуобластни различия е Северен централен регион, в който в области Велико Търново и Габрово са концентрирани общо 61.3% от музеите на региона, а в област Разград - 9.7%. Най-голям е броят на музеите в област София (столична община) (19 бр.) и най-малък - в областите Видин, Кърджали и Смолян (по 2 бр.).

Музеите в Югозападен регион са с най-висока посещаемост - 1 549 хил., а тези в Северозападен регион с най-ниска - 532 хил. души. Във всички региони има големи междуобластни различия в посещаемостта на музеите.

Фигура 3.24. Музеи – брой и посещения (брой)

Източник: НСИ, обработка на данните: НЦТР

Между идентифицираните проблеми пред културните институции, опазващи и експониращи движимите културни ценности, освен състоянието на сградния фонд и лошите условия за съхранение на експонатите, следва да се споменат неизползваните възможности на съвременните ИКТ в експонирането и социализирането на разкритите ценности и недоразвитите връзки с образователната система.

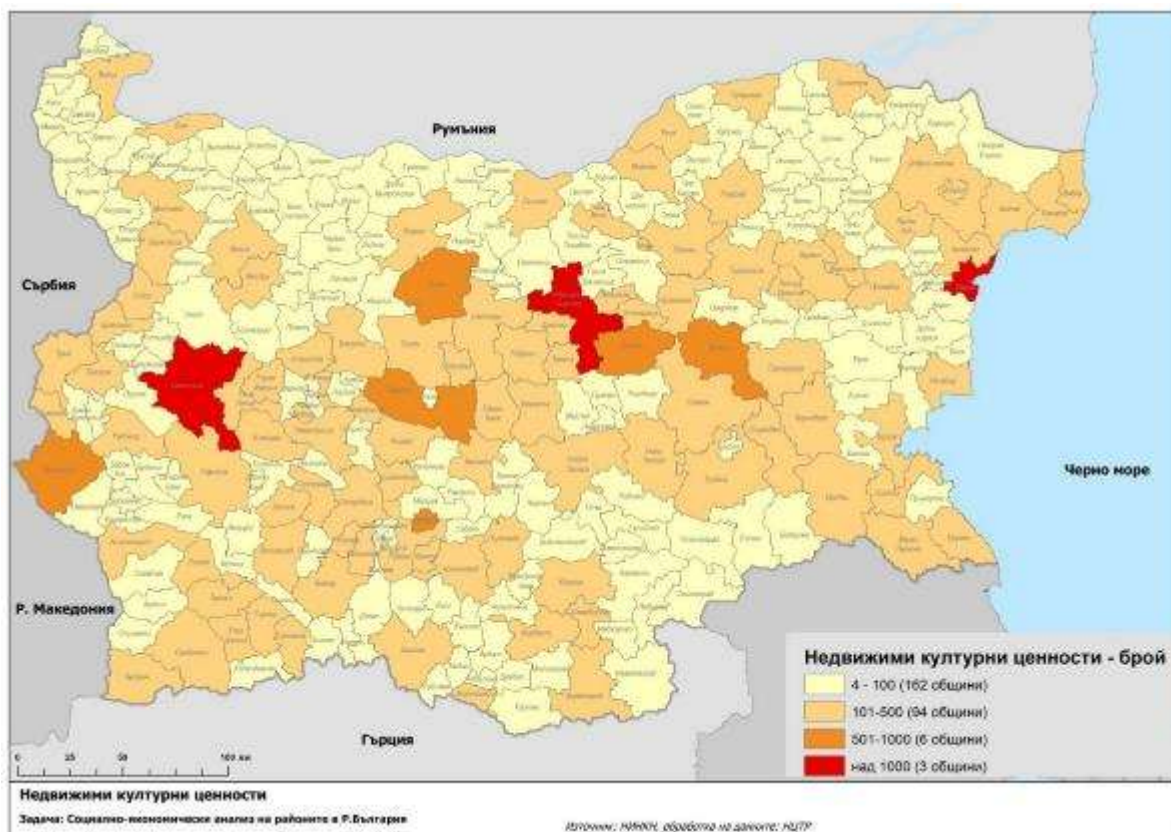
Материално недвижимо културно наследство

Общият брой НКЦ в Република България е 33 947 съгласно списък, предоставен от НИНКН с писмо с изх. № 9100-759/15.10.2018 г. В доклада на Сметната палата за извършен одит на изпълнението „Опазване и поддържане на обекти на архитектурното наследство в градска среда“ за периода 01.01.2015 г. до 30.06.2018 г. посоченият брой на НКЦ е 39 476. С тази бройка България се нарежда на трето място в Европа след Италия и Гърция. На територията на всички общини има НКЦ, като броят им е най-малък в община Раковски – 4 и най-голям в Столична община – 1 473.

Законът за културното наследство класифицира недвижимите културни ценности въз основа на следните признаци: според *принадлежността им към определен исторически период* (праисторически, антични, средновековни, възрожденски, от ново време, от най-ново време); според *научната и културната област* (археологически, исторически, архитектурно-

строителни, художествени, урбанистични, културен ландшафт, парково и градинско изкуство, етнографски, културен маршрут); според *пространствената структура и териториалния обхват* (единични и групови); според *културната и научната стойност и обществената значимост* („световно значение“, „национално значение“, „местно значение“, „ансамбловое значение“ и „за сведение“); според *степента си на застрашеност* (културни ценности в риск и застрашени културни ценности).

Фигура 3.25. Недвижими културни ценности - брой

Източник: НИИИИ, обработка на данните: НЦТР

За целите на настоящия анализ са разгледани основно културните ценности със световно и национално значение, които имат най-голяма стойност и съответно най-голям принос за стимулиране на икономическия растеж и туризма.

Недвижими културни ценности с категория „световно значение“

В Списъка на световното културно и природно наследство на ЮНЕСКО се вписват обекти, номинирани и одобрени по международната програма за световното наследство на Комитета за световното наследство на Организацията на обединените нации за образование, наука и култура (ЮНЕСКО). Програмата има за цел да каталогизира, именува и опазва обекти с изключително културно или природно значение за общото наследство на човечеството и е създадена с Конвенцията за опазване на световното културно и природно наследство, приета

от Генералната конференция на ЮНЕСКО на 16 ноември 1972 г. При определени условия обектите от списъка могат да получат финансиране от Фонда за световно наследство.

Република България има 10 вписани обекта – 7 културни и 3 природни обекта.

Таблица 3.50. Обекти от световно значение

№	Обект	Вид	Вписан	Община	Област	Регион
1	Боянска църква	културен	1979 г.	Столична	София	Югозападен
2	Ивановски скални църкви	културен	1979 г.	Иваново	Русе	Северен централен
3	Казанлъшка гробница	културен	1979 г.	Казанлък	Стара Загора	Югоизточен
4	Мадарски конник	културен	1979 г.	Шумен	Шумен	Североизточен
5	Старинен град Несебър	културен	1983 г.	Несебър	Бургас	Югоизточен
6	Рилски манастир	културен	1983 г.	Рила	Кюстендил	Югозападен
7	Свещарска гробница	културен	1985 г.	Исперих	Разград	Северен централен
8	Национален парк „Пирин“	природен	1983 г.	Гоце Делчев, Банско, Разлог, Симитли, Кресна, Струмяни, Сандански	Благоевград	Югозападен
9	Природен резерват „Сребърна“	природен	1983 г.	Силистра	Силистра	Северен централен
10	Старите и вековни букови гори на Карпатите и други региони в Европа	природен	2017 г.	Тетевен, Троян, Априлци, Севлиево, Павел баня, Карлово, Сопот, Антон	Ловеч, Габрово, Стара Загора, Пловдив, София	Северозападен, Северен централен, Югоизточен, Южен централен, Югозападен

Източник: БНК на ИКОМОС, обработка на данните: НЦТР

Според §14. от Преходни и Заключителни разпоредби към Закона за културното наследство „В 5-годишен срок от влизането в сила на закона, министърът на културата и/или кметовете на общините, които упражняват правото на управление или ползване, изготвят планове за управление на заварените обявени недвижими паметници на културата от световно значение.“

От седемте културни обекта единствено за Старинен град Несебър има План за опазване и управление (ПОУ). Той е изработен през 2011 г. от колектив на проф. дан Тодор Кръстев по повод установени нарушения, както в града, така и в неговата автентична природна и архитектурна рамка и решенията на 34-та (2010) и 35-та (2011) сесии на Комитета за Световно наследство и препоръките на Мисията за реактивен мониторинг на ЮНЕСКО/ИКОМОС (2010) относно необходимостта от спешни мерки за опазването на ценността. В съответствие с изискванията на ЗКН планът се придружава от дългосрочна и краткосрочни програми на дейностите по опазване на недвижимата културна ценност и по прилагане на плана; финансирането; участието на партньорите в процеса; системата за мониторинг на защитената територия и спешните аварийно-спасителни мероприятия в нея и системата за контрол.

Недвижими културни ценности с категория „национално значение“

Съгласно публичния регистър на НКЦ с категория „национално значение“ са 1583 недвижими културни ценности. В страната има 46 резервата, които са групови НКЦ с категория „национално значение“ и 1 резерват, който е групов НКЦ с категория „световно значение“. Те са обявени през периода 1955 – 2009 г. и се намират на територията на 35 общини. Според вида си те са: археологически (27 бр.), археологически и архитектурни (6 бр.), архитектурни (11 бр.), исторически (2 бр.), на градинско-парковото изкуство (1 бр.).

Таблица 3.51. Резервати

№	Наименование	Вид	Населено място	Община	Област
1	Антични и средновековни структури на Момина крепост, Царевец и Трапезица	археологически и архитектурен	гр. Велико Търново	Велико Търново	Велико Търново
2	Старинен град Несебър	археологически и архитектурен	гр. Несебър	Несебър	Бургас
3	Ранно средновековен град Плиска	археологически	гр. Плиска	Каспичан	Шумен
4	Ранно средновековен град Преслав	археологически	гр. Велики Преслав	Преслав	Шумен
5	Праисторически, антични и средновековни структури до Мадара	археологически	с. Мадара	Шумен и Каспичан	Шумен
6	Античен град - Хисар	археологически	гр. Хисаря	Хисаря	Пловдив
7	Скални църкви - с. Иваново	археологически	с. Иваново	Иваново	Русе
8	Средновековен град - Червен	археологически	гр. Червен	Иваново	Русе
9	Пещера "Орлова чука"	археологически	с. Пепелина	Две могили	Русе
10	Средновековна крепост и квартал Вароша	археологически и архитектурен	гр. Ловеч	Ловеч	Ловеч
11	Античен град Марцианополис	археологически	гр. Девня	Девня	Варна
12	Античен град Никополис ад Иструм	археологически	с. Никюп	Велико Търново	Велико Търново
13	Тракийски и античен град Кабиле	археологически	с. Кабиле	Ямбол	Ямбол
14	Античен и средновековен град "Дуросторум - Дръстър"	археологически	гр. Силистра	Силистра	Силистра
15	Античен град Одесос - Варна	археологически	гр. Варна	Варна	Варна
16	Антична Сердика и Средновековен Средец	археологически	гр. София	Столична	София (ст. община)
17	Античен и средновековен град Пауталия-Велбъжд	археологически	гр. Кюстендил	Кюстендил	Кюстендил
18	Античен и средновековен град "Августа Траяна-Верея"	археологически	гр. Стара Загора	Стара Загора	Стара Загора
19	Антична крепост "Августа"	археологически	с. Хърлец	Козлодуй	Враца
20	Античен и средновековен град "Деултум-Дебелт"	археологически	с. Дебелт	Средец	Бургас
21	Праисторически, антични и средновековни структури в м. Сборяново и до с. Свещари	археологически	с. Свещари	Исперих	Разград
22	Праисторически, антични и средновековни структури в м. Яйлата	археологически	с. Камен бряг	Каварна	Добрич
23	Острови "Св. Иван" и "Св. Петър"	археологически	гр. Созопол	Созопол	Бургас
24	Античен град "Улпия-Ескус"	археологически	с. Гиген	Гулянци	Плевен

№	Наименование	Вид	Населено място	Община	Област
25	Антична и средновековната крепост "Калиакра"	археологически	с. Българево	Каварна	Добрич
26	Античен град Абритус	археологически	гр. Разград	Разград	Разград
27	Античен град Нове	археологически	гр. Свищов	Свищов	В. Търново
28	Античен град Никополис ад Нестум	археологически	с. Гърмен	Гърмен	Благоевград
29	Античния град Аполония	археологически и архитектурен	гр. Созопол	Созопол	Бургас
30	Античен град Филипопол и Старинен Пловдив	археологически и архитектурен	гр. Пловдив	Пловдив	Пловдив
31	Античен, средновековен и възрожденски град Мелник	археологически и архитектурен	гр. Мелник	Сандански	Благоевград
32	Ранно средновековно селище Кабиюк	археологически	с. Коньовец	Шумен и Хитрино	Шумен
33	Комплекс от тракийски гробници	археологически	гр. Шипка	Казанлък	Ст. Загора
34	Старинната част от гр. Котел	архитектурен	гр. Котел	Котел	Сливен
35	Село Боженците	архитектурен	с. Боженците	Габрово	Габрово
36	Село Жеравна	архитектурен	с. Жеравна	Котел	Сливен
37	Историческо място в долината на р. Текир дере	исторически	гр. Свищов	Свищов	Велико Търново
38	Град Копривщица	архитектурен	гр. Копривщица	Копривщица	София
39	Село Ковачевица	архитектурен	с. Ковачевица	Гърмен	Благоевград
40	Село Долен	архитектурен	с. Долен	Сатовча	Благоевград
41	Национален парк музей "Шипка-Бузлуджа"	исторически	гр. Шипка	Казанлък	Стара Загора
42	Старинната част на гр. Трявна и архитектурно-историческият ансамбъл "Ангел Кънчев"	архитектурен	гр. Трявна	Трявна	Габрово
43	Село Бръшлян	архитектурен	с. Бръшлян	Малко Търново	Бургас
44	Старата част на село Стефаново	архитектурен	с. Стефаново	Ловеч	Ловеч
45	Старинната част на село Свежен	архитектурен	с. Свежен	Брезово	Пловдив
46	Територията на Борисовата градина	на градинско-парковото изкуство	гр. София	Столична	София (ст. община)
47	Село Катунисе	архитектурен	с. Катунисе	Котел	Сливен

Източник: НИИКН, обработка на данните: НЦТР

Според чл. 81, ал. 2 от Закона за културното наследство планове за опазване и управление се изготвят задължително за: 1) недвижими културни ценности от Индикативната листа за културното и природното наследство на Република България; 2) археологически резервати; 3) групови недвижими културни ценности с национално значение; и 4) единични недвижими културни ценности с национално значение когато се възлагат на концесия.

Таблица 3.52. Архитектурни резервати

№	Населено място	Брой НКЦ	Население към 1992 г.	Население към 2001 г.	Население към 2011 г.	Население към 2017 г.
1	гр. Котел	162	7 781	6 934	5 798	5 268
2	с. Боженците	194	17	31	21	26
3	с. Жеравна	219	629	525	413	353
4	гр. Копривщица	422	3 132	2 669	2 410	2 079

Социално-икономически анализ на районите в Република България Трети етап. Част втора 211

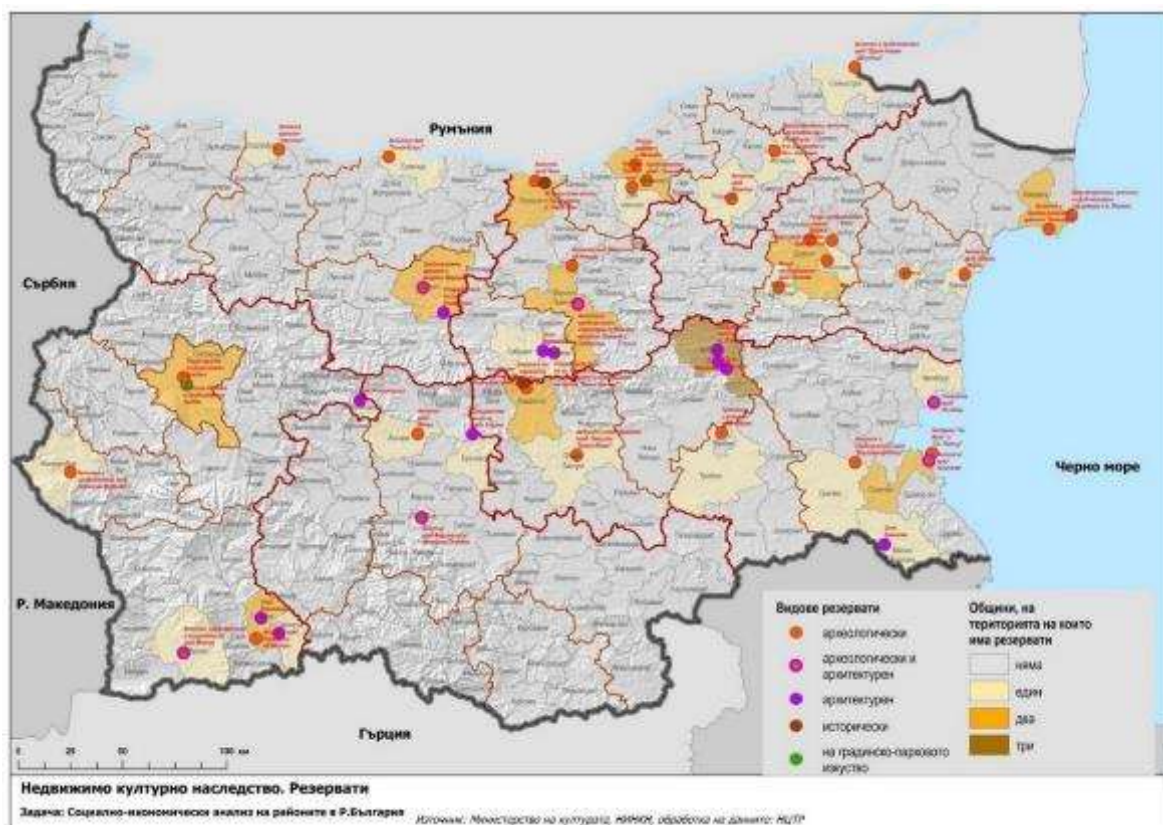
Този документ е създаден в рамките на бюджетна линия BG16RFOP001-8.002- 0005 „Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие и от държавния бюджет на Република България.

№	Населено място	Брой НКЦ	Население към 1992 г.	Население към 2001 г.	Население към 2011 г.	Население към 2017 г.
5	с. Ковачевица	128	66	60	42	39
6	с. Долен	78	477	440	370	335
7	гр. Трявна	153	12 491	11 223	9 426	8 328
8	с. Бръшлян	73	67	50	44	45
9	с. Стефаново	99	196	153	99	105
10	с. Свежен	132	377	240	148	189
11	с. Катунце	78	138	59	26	28

Източник: НИИИ, НСИ

В архитектурните резервати има 1 738 НКЦ, почти всички архитектурно-строителни от епохата на Възраждането. През последните 30 години в десет от населените места, които са архитектурни резервати, населението намалява, като при селата то е намаляло два пъти. Поради липсата на планове за опазване и управление не са налични системи за мониторинг на защитените територии, които да оценяват физическото състояние на НКЦ.

Фигура 3.26. Резервати

Източник: НИИИ, обработка на данните НЦТР

Проекти за реставрация, консервация и социализация на НКЦ, финансирани от Оперативни програми „Регионално развитие” и „Региони в растеж”

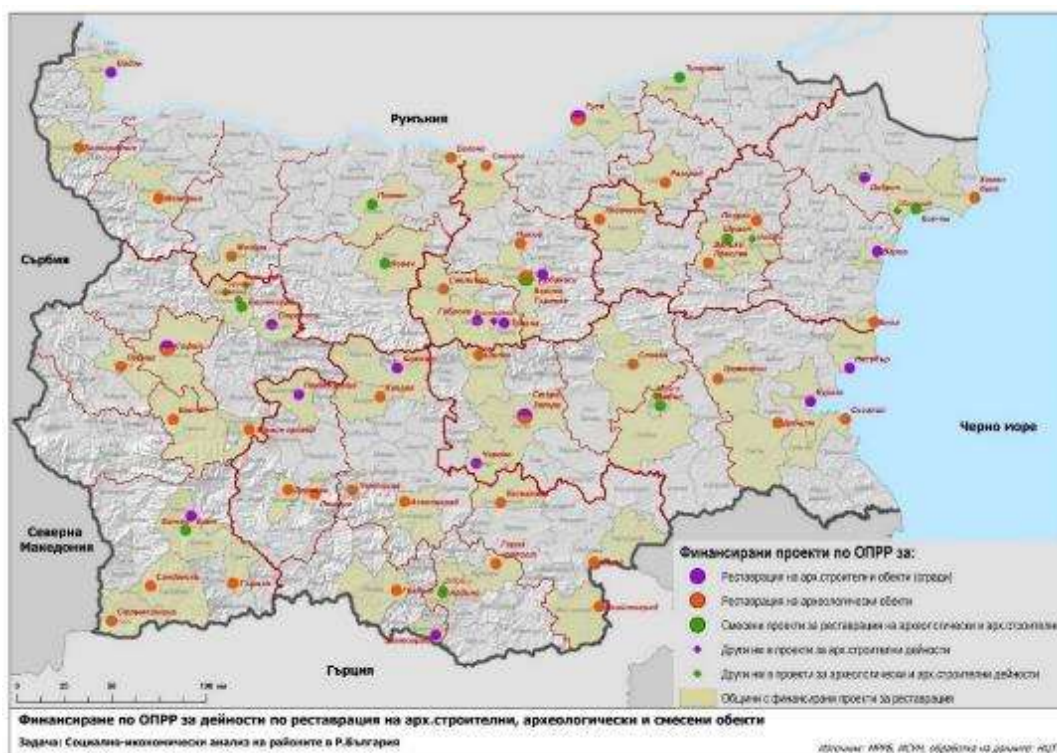
За периода 2007-2013 г. по Приоритетна ос „Устойчиво развитие на туризма” подприоритет „Подобряване на туристическите атракции и свързаната с тях инфраструктура” са сключени 72 договора, от които 1 е прекратен, на обща стойност 208 165 777 лв. Договорите,

подкрепящи недвижими културни ценности са 65 броя. Проектите, финансиращи дейности по реставрация, адаптация и социализация на архитектурно-строителни НКЦ, са 17. Проектите, финансиращи дейности по реставрация, консервация, експониране и социализация на археологически НКЦ са 38. Проектите финансиращи едновременно двете дейности са 10 броя.

Според териториалния си обхват 46 от проектите са концентрирани в общински център, 19 в друго населено място, а 6 включват обекти, които се намират в общински център и още едно или няколко населени места. Въпреки че има налични оценки на изпълнението на Оперативна програма „Регионално развитие“ 2007-2013 г. и приети доклади, все още е трудно да се оцени точно и всеобхватно въздействието на изпълнените проекти, които ще генерират допълнителни ползи в един по-продължителен период от време.

За периода 2014-2020 г. по Приоритетна ос „Регионален туризъм“ процедура „Подкрепа за инвестиции чрез финансови инструменти в проекти за регионален туризъм“ са договорени 98 530 688 лв. Предвижда се подкрепа с финансови инструменти за цялата територия на България, която ще допринесе за повишаване привлекателността и броя туристически посещения на недвижими културни ценности с национално и световно значение.

Фигура 3.27. Финансирани дейности по реставрация, консервация и социализация на НКЦ от ОПРР 2007-2013 г.

Източник: ИСУН, обработка НЦТР

По процедура „Развитие на туристически атракции“ са договорени 53 874 857 лв. (към м. май 2020 г.). Сключени са 7 договора подкрепящи недвижими културни ценности. Един проект финансира дейности по реставрация, адаптация и социализация на архитектурно-строителни НКЦ. Проектите, финансиращи дейности по реставрация, консервация, експониране и социализация на археологически НКЦ са четири, а проектите финансиращи едновременно

двете дейности са два. Според териториалния си обхват 5 са концентрирани в общински център, 2 в друго населено място.

Бюджетна програма „Опазване на недвижимото културно наследство”

Законът за културното наследство регламентира ежегодното предвиждане на средства за извършване на теренни археологически проучвания чрез закона за държавния бюджет на Република България. Във връзка с изпълнението на чл. 148, ал. 4 от ЗКН Министерството на културата създава бюджетна програма „Опазване на недвижимото културно наследство”. Програмата осигурява целева финансова подкрепа за теренни археологически проучвания и консервационно-реставрационни работи. За периода 2016 – 2019 г. бюджетът на програмата се увеличава двойно.

Таблица 3.53. Финансиране на консервационно-реставрационни дейности в периода 2007-2013 г.

Година	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Бюджет в лв.			700 000	383 000		1 100 000	
Проекти бр.						14	11

Източник: Министерство на културата

Таблица 3.54. Финансиране на консервационно-реставрационни дейности в периода 2014-2020 г.

Година	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Бюджет в лв.	500 000	500 000	500 000	1 000 000	1 500 000	1 500 000	2 000 000
Проекти бр.	22	13	14	27	19	24	

Източник: Министерство на културата

От 2012 г. Министерството на културата ежегодно финансира провеждането на теренни археологически проучвания и теренни консервации на археологически обекти, като ги разделя в три групи:

- Група 1 - най-големите и значими археологически обекти или групи обекти в България, които се проучват дългосрочно: археологически резервати, стари столици, представителни обекти (групи обекти) от праисторията, античността и средновековието;
- Група 2 - значими обекти (групи обекти), които не попадат в групата на обектите от група 1, но предполагат постигането на важни научни резултати в дългосрочна перспектива и/или са част от мащабни проекти за устойчиво развитие на територията;
- Група 3 - започващи проучвания и проекти, свързани с изграждане на цялостни научни стратегии, за изследване на обекти с неструктурни методи, като археологически разкопки са допустими, само когато доказано липсват други методи за проучване.

Таблица 3.55. Финансиране на теренни археологически проучвания и теренна консервация в периода 2007-2013 г.

Година	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Бюджет в лв.							
Обекти бр.						15	36

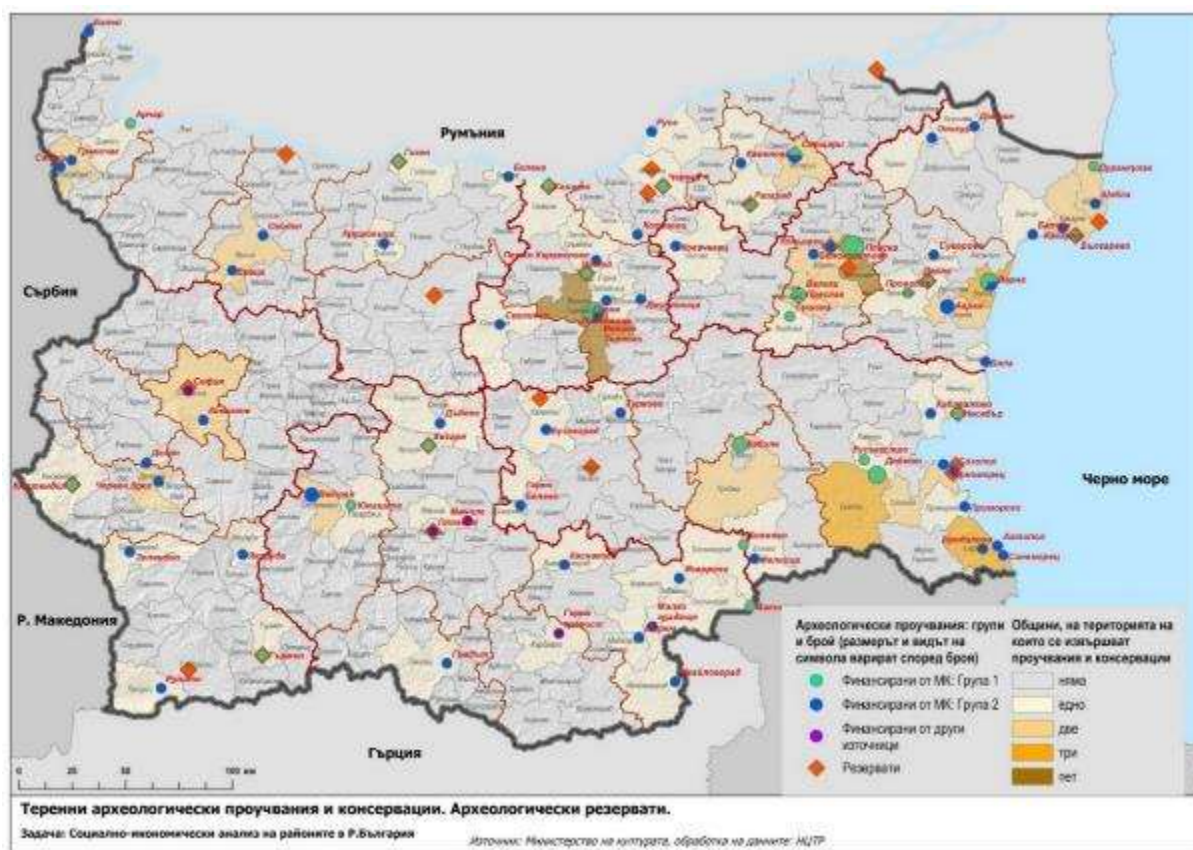
Източник: Министерство на културата

Таблица 3.56. Финансиране на теренни археологически проучвания и теренна консервация в периода 2014-2020 г.

Година	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Бюджет в лв.		500 000	500 000	1 000 000	1 500 000	2 000 000	2 000 000
Обекти бр.	98	54	59	70	115	122	

Източник: Министерство на културата

Фигура 3.28. Теренни археологически проучвания през 2018 г.

Източник: Министерство на културата, обработка на данните: НЦТР

Обобщените **изводи** от синтезирания анализ на културното наследство показва наличие както на определен напредък в работата по неговото опазване, проучване и експониране, така и поредица от нерешени проблеми. През периода 2008-2017 г. ЮНЕСКО одобрява и вписва 7 български елемента на нематериалното културно наследство – 5 в Представителния списък и 2 в Списъка на добрите практики за опазване на НКН. Това е заслужено признание за съхранената автентичност и уникалност на нематериалното ни културно наследство.

През 2012 г. в гр. София е открит Регионален център за опазване на нематериалното културно наследство в Югоизточна Европа под егидата на ЮНЕСКО. Това е първият по рода си център в Европа, а в целия свят има само 6 такива - в Япония, Китай, Република Корея, Перу, Алжир и Иран. Дейностите на Регионалния Център са насочени към държавите от Югоизточна Европа като до момента са се присъединили общо 15 страни.

След 2007 г. по няколко програми на ЕС са реализирани договори, финансиращи дейности по реставрация, консервация, експониране и социализация на археологически и архитектурно-строителни недвижими културни ценности. Проектът за „Дигитализация на архива на недвижимите културни ценности от световно и национално значение, изграждане на специализирана информационна система, електронен регистър и публичен портал“ все още е в процес на изпълнение.

Сред *основните проблеми* на културното наследство са: недостатъчното финансиране за изследване, поддържане, консервиране, опазване и експониране на голям брой обекти; липсата на яснота относно статута, собствеността и състоянието на много от НКЦ; забавянето на дигитализирането на регистрите, данните и материалите за обектите на културното наследство; иманярската дейност; производството на фалшификати на археологически предмети и изнасянето извън страната на движими културни ценности чрез нелегален трафик.

Сериозен проблем е липсата на Национална стратегия за културното наследство. В този документ би следвало да се оцени потенциала на българското културно наследство, да се анализират тенденциите в неговото опазване и да се поставят конкретни цели, които да се постигнат за определен период.

Липсата на планове за опазване и управление на НКЦ прави процеса по тяхното опазване и социализиране изключително труден. Не могат да се поставят цели и да се създаде организация на управлението. Не могат да се определят източници на финансиране за дейностите по опазване. Не може да се създаде система за мониторинг на защитената територия.

Поради недостатъчния административен капацитет за хиляди декларирани НКЦ не е направена оценка на качествата им на културни ценности, от което зависи дали ще им бъде предоставен статут на НКЦ. За хиляди НКЦ не са определени режими за опазване.

В Националния регистър на НКЦ част от информацията за местоположението на обектите е неактуална, непълна или неточна. Регистърът не е достъпен чрез публичен интернет портал. Не се извършва мониторинг на НКЦ. Не се събира, обобщава и анализира информация за състоянието им.

Целевите средства за консервационно-реставрационни работи остават недостатъчни, въпреки увеличаването им през последните три години. Стойността на подадените заявления за финансова подкрепа на НКЦ ежегодно превишава бюджета на Министерство на културата за тази дейност. Заради това само половината от заявленията биват одобрявани.

Сравнително малко са реализираните проекти за реставрация, адаптация и социализация на архитектурно-строителни НКЦ. Много от единичните НКЦ в българските градове са

Социално-икономически анализ на районите в Република България Трети етап. Част втора 216

Този документ е създаден в рамките на бюджетна линия BG16RFOP001-8.002- 0005 „Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие и от държавния бюджет на Република България.

изоставени без грижи по поддържане и са обект на агресията на комерсиални инвестиционни интереси. Намаляването на населението и обезлюдяването на много от малките населени места поставя под заплаха културните ценности в тях.

През последните години редица научни изследвания, публикации и репортажи в медиите привличат вниманието на обществото към необходимостта от ефективно опазване на културното наследство. Променя се неговата стойност, разширява се неговият териториален и времеви обхват. Професионалната грижа и методите за опазване използват все повече съвременни технологии, материали и средства за въздействие. Към обектите на културното наследство се добавят културните маршрути и пейзажи, които спомагат за съхраняването на автентичността, характера и мащаба на средата. Част от тези тенденции намират отражение в амбициозния проект BG05M2OP001-1.001-0001 „Изграждане и развитие на Център за върхови постижения „Наследство БГ“ по Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“ 2014-2020 г.

4 СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ИНФРАСТРУКТУРНОТО РАЗВИТИЕ В ОБЩИНИТЕ, ОБЛАСТИТЕ И РЕГИОНИТЕ

Сравнителният анализ на развитието на инфраструктурата в общините, областите и регионите, обвързването на националните мрежи с европейските и постигането на необходимите стандарти са разгледани в две тематични направления - транспортна инфраструктура и инженерно-техническа инфраструктура с териториалните им измерения и въздействия. Анализирани са мрежите и основните обекти и съоръжения на пътният, железопътният, водният и въздушният транспорт и потенциала за интермодалност. Инженерно-техническата инфраструктура е анализирана в съответствие с изискванията на Техническата спецификация, като освен системите и мрежите за енергоснабдяване, газоснабдяване, водоснабдяване и канализация е проследен напредъкът в прилагането на политиките за използването на възобновяеми източници на енергия, енергийната ефективност и управлението на отпадъците.

4.1 ТРАНСПОРТНА ИНФРАСТРУКТУРА

Темата на настоящата част от анализа изисква състоянието и развитието на транспортната система да бъде разгледано преди всичко в аспекта на ролята на транспортната инфраструктура за регионалното развитие и организацията на пространството. Анализът е ориентиран главно към степента на изграденост и пространствената организация на транспортната инфраструктура при обслужване на системата от населените места, предвид доказаната ѝ роля за степента на социално-икономическото развитие и сътрудничество между различните териториални единици. В случая вътрешноотрасловите аспекти за дейност, технологично усъвършенстване и икономическа ефективност не се разглеждат.

Новият подход за развитие на Трансевропейската транспортна мрежа (*Регламент (ЕС) № 1315/2013 на Европейския Парламент и на Съвета от 11 декември 2013 г. относно насоките на Съюза за развитието на Трансевропейската транспортна мрежа*) определя приоритетно развитие до 2030 г. на „основната“ TEN-T мрежа, базирана на съществуващите основни направления за магистрални превози в страните от ЕС и свързващи главните урбанизационни центрове на развитие. По-разширената или “широкообхватна” TEN-T мрежа включва довеждащи до основната TEN-T мрежа направления, така че по-голяма част от територията на страните и повече центрове на развитие да бъдат обхванати от общата Трансевропейска транспортна мрежа. За “широкообхватната” TEN-T мрежа се предвижда по-дълъг срок на изграждане - 2050 г.

Трансевропейска транспортна мрежа (TEN-T)

На територията на Р. България в **основната TEN-T** мрежа са включени:

- направленията на коридорите от основната **TEN-T мрежа** на ЕС: „*Рейнско-Дунавски*” (вътрешноводен път р. Дунав, с пристанища Видин и Русе и интермодален терминал в Русе) и „*Ориент/Източно-Средиземноморски*” (железопътно и пътно трасе по направленията Видин–София–Кулата и София–Пловдив–Бургас/Свиленград (турска граница));

- железопътните направления “София–Горна Оряховица”, “Русе–Димитровград”, “София–сръбска граница” и “София–македонска граница”⁷³
- пътните направления “София–Велико Търново–Русе–Букурещ”, “Русе–Велико Търново–Стара Загора–Димитровград–АМ “Марица”, както и “София–Калотина” и “София–Гюешево”.
- като възли в основната TEN-T мрежа са включени и Летище София, Пристанище Бургас и интермодалните терминали София, Пловдив, Русе и Г. Оряховица.

В **разширената мрежа**, освен направленията и възлите в съществуващата карта на TEN-T („Бургас–Варна“ и АМ “Марица”/Хасково–Кърджали–гръцка граница), са включени допълнително пет нови пътни трасета: направление *Велико Търново–Шумен–Варна*; скоростен път Рила, по направление *Дупница–Самоков–п.в. Богородица–АМ „Тракия”/АМ „Хемус”*; скоростен път I-2 *Русе–Шумен*; скоростен път *Варна–Дуранкулак* път *Пловдив–Рудозем*, както и Пристанище Силистра и железопътните връзки към Варна. Тук са включени и Летищата Варна, Бургас, Пловдив и Горна Оряховица; пристанищата Варна, Лом, Оряхово и Свищов, както и ИМТ Драгоман и Свиленград.

Възприетият коридорен подход за развитие на TEN-T мрежата формулира „коридорите” като мултимодални направления, които пресичат най-малко две граници и включват, ако е възможно, поне три вида транспорт, включително, където е приложимо, и морски магистрали.

4.1.1 ПЪТНА ИНФРАСТРУКТУРА

Изпълнението на една от основните цели на националната политика за развитие на транспортния сектор, който да “съдейства за пълноценното интегриране на страната в Европейските структури, отчитайки кръстопътното положение на България и нейния транзитен потенциал” включва “Развитие на пътната инфраструктура по основната и широкообхватната Трансевропейска транспортна мрежа”⁷⁴.

Изготвеният първи вариант на ОП „Транспортна свързаност” 2021-2027г. акцентира върху развитието на пътната инфраструктура по основната TEN-T мрежа.

Към 31.12.2019 г. на територията на Р. България са изградени 790 km автомагистрали, 2 900 km първокласни пътища, 4 019 km пътища втори клас и 12 170 km третокласни пътища и пътни връзки, с обща дължина 19 879 km.

Основните пътни направления на TEN-T мрежата се формират от пътищата с международно и национално значение - автомагистрали и пътища първи клас, чиято дължина представлява 18,6% от общата дължина на пътната мрежа в страната. Тези пътища осигуряват интеграцията

⁷³ Направленията “София–сръбска граница” и “София–македонска граница” понастоящем са дефинирани като участъци с трансграничен характер, а след приемането на новия Регламент за Механизъм за свързване на Европа, от 2021г. двете отсечки ще бъдат включени в обхвата на коридор “Ориент/Източно-Средиземноморски”

⁷⁴ ОП “Транспорт и транспортна инфраструктура” (ОПТТИ) 2014-2020

на пътната мрежа на страната с тази на съседните страни и имат важно значение за интегрирането на територията в национален и в европейски план.

Фигура 4.1. Схема на TEN-T пътна мрежа в България

Източник: Средносрочна оперативна програма за изпълнение на Стратегията за развитие на пътната инфраструктура в Р. България 2016-2020 г.

Автомагистрали

- **A1**-автомагистрала “Тракия” *София –Пловдив -Бургас* формира част от направлението на коридора от основната TEN-T мрежа - „Ориент/Източно-Средиземноморски” през територията на страната. Магистралата е напълно изградена с обща дължина 360 km.
- **A2**-автомагистрала “Хемус” *София -Велико Търново -Варна* формира част от пътното направление *София–Велико Търново –Русе –Букурещ*, включено в основната TEN-T мрежа на територията на страната. Автомагистралата е с планирана дължина 420 km, от които в експлоатация са около 180 km, а останалите са в процес на проектиране и изграждане.
- **A3**-автомагистрала “Струма” *София –Перник –Благоевград -граница Гърция*, формира направлението на коридор „Ориент/ Източно-Средиземноморски” от основната TEN-T мрежа на юг от София. Автомагистралата е с планирана дължина 172 km, от които в експлоатация са около 100 km, а останалите са в процес на изграждане.

- **A4**-автомагистрала “Марица” –пв “Оризovo”(АМ Тракия)–Хасково -Капитан Андреево също е част от коридора на основната TEN-T мрежа- „Ориент/Източно-Средиземноморски”. Магистралата е напълно изградена, с дължина 117 km.
- **A5**-автомагистрала “Черно море” Варна -Слънчев бряг -Бургас е част от широкообхватната TEN-T мрежа на територията на страната. Автомагистралата е с планирана дължина 108 km, от която са изградени само 10 km.
- **A6** –автомагистрала “Европа” Граница Сърбия -София е включена в основната TEN-T мрежа на територията на страната като връзка между столиците Белград и София. Автомагистралата е с планирана дължина 66 km, от която е изградена само частта “Северна скоростна тангента” с дължина 16,5 km, останалата е в процес на изграждане.

Пътищата от първи клас допълват функциите на автомагистралите за интеграцията на пътната мрежа на страната с тази на съседните страни, провеждат предимно транзитни транспортни потоци и в преобладаващата си част формират направленията на TEN-T мрежата (основна и широкообхватна) на територията на страната.

- **Първокласен път I-1** граница Румъния-Видин-Монтана-Ботевград-София-Благоевград-Кулата-граница Гърция (Европейска категоризация **E79**). Пътят е част от коридора на основната TEN-T мрежа - „Ориент/Източно-Средиземноморски”, като южната част на трасето се определя от АМ “Струма”.
- **Първокласен път I-2** Русе-Разград-Шумен-Варна (Европейска категоризация **E-70**). Пътят е едно от допълнително включените пет нови пътни трасета към широкообхватната TEN-T мрежа на територията на страната.
- **Първокласен път I-3** Бяла – Плевен – Ботевград/София (**E-83**) е част от широкообхватната TEN-T мрежа и е един от основните пътища за обслужване на Северна България.
- **Първокласен път I-4** София/Ботевград –Севлиево -Велико Търново -Шумен/Варна (**E-772**) формира част от пътното направление София–В. Търново–Русе–Букурещ, включено в основната TEN-T мрежа на територията на страната, а участъкът Велико Търново -Шумен/Варна е допълнително трасе, включено в широкообхватната TEN-T мрежа.
- **Първокласен път I-5** Русе –Бяла –Велико Търново -Стара Загора –Хасково-Кърджали - граница Гърция (**E-85**) в участъка до Хасково (пресичането с АМ „Марица”), е част от основната TEN-T мрежа, а от Хасково на юг –част от широкообхватната TEN-T мрежа. Пътят е основна транспортна връзка между Южна и Северна България през Шипченския проход.
- **Първокласен път I-6** граница Македония-Гюешево-Кюстендил-Радомир-София-Карлово-Казанлък-Бургас в основната си част обслужва т. нар. “подбалканска линия” и само в участъка граница Македония-Гюешево-Кюстендил (АМ „Струма”) е включен в основната TEN-T мрежа като връзка между столиците Скопие и София.

- **Първокласен път I-7** граница Румъния/ГКПП “Силистра” – Шумен – Ямбол – Елхово – ГКПП “Лесово-Хамзъбейли”/граница Турция не попада в обхвата на TEN-T мрежата, но е важно направление, обслужващо източната част на страната и провеждащо транзитните потоци между Румъния и Турция.
- **Първокласен път I-8** граница Сърбия-Драгоман-София-Пловдив-Свиленград-граница Турция (Е-80) формира част от коридора на основната TEN-T мрежа – „Ориент/Източно-Средиземноморски”, който вече се обслужва от АМ “Тракия” и АМ “Марица”, а пътят има дублиращи функции.
- **Първокласен път I-9** граница Румъния – Дуранкулак – Варна – Бургас – Малко Търново – граница Турция (Е-87) в частта си граница Румъния – Варна – Бургас е включен в широкообхватната TEN-T мрежа на територията на страната.

Допълнително в широкообхватната TEN-T мрежа на територията на страната е включен **второкласният път II-86** „Пловдив–Смолян-Рудозем”, който осигурява единствения транспортен достъп от вътрешността на страната до област Смолян. Предвижда се пътят да бъде изграден като скоростен, а в началото на 2020 г. стартира изграждането на ГКПП “Елидже- Ксанти” като допълнителна връзка с Р. Гърция.

Доизграждането на автомагистралите и скоростни пътища по описаните направления на TEN-T мрежата (основна и широкообхватна) е залегнало във втората приоритетна ос на ОП “Транспорт и транспортна инфраструктура” (ОПТТИ) 2014-2020 “Развитие на пътната инфраструктура по „основната” и „разширената” Трансевропейска транспортна мрежа”.

Степента на изграденост на транспортната инфраструктура (особено пътната мрежа) и качеството на предоставяните от нея услуги имат определящо значение за пространствената организация на територията и функционирането на системата от населени места, респективно социално-икономическото развитие и сътрудничество между регионите и съставните им области.

Към 31.12.2019 г. общата дължина на Републиканската пътна мрежа в България е 19 879 km, като за периода 2013-2017 г. нараства със 183 km и още 18 km до 31.12.2019 г.

Таблица 4.1. Дължина и структура на РПМ по региони към 31.12. 2019 г.

Региони / области	Пътища общо km	АМ, km	I кл, km	II кл, km	III кл, km
Р България	19 879	790	2 900	4 019	12 170
СЗР	3 435	18	399	763	2 255
Видин	612	-	71	91	450
Враца	649	-	65	231	353
Ловеч	755	18	105	77	555
Монтана	625	-	61	159	405
Плевен	794	-	97	205	492
СЦР	2 962	-	462	636	1 864
Велико Търново	937	-	153	141	643
Габрово	504	-	86	31	387
Разград	506	-	56	162	288
Русе	509	-	110	155	244
Силистра	506	-	57	147	302

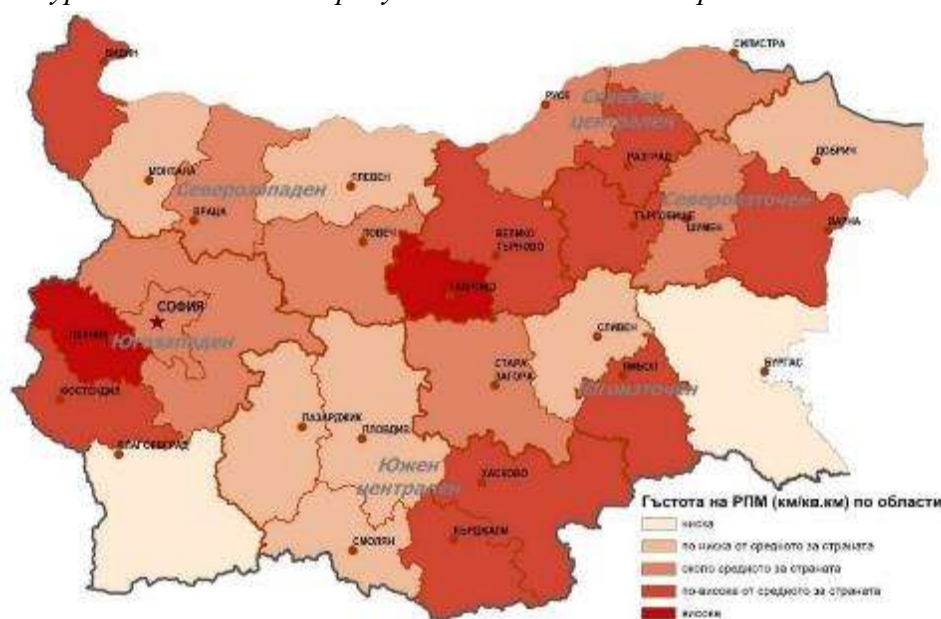
Региони / области	Пътища общо km	АМ, km	I кл, km	II кл, km	III кл, km
СИР	2 682	95	487	467	1 633
Варна	718	58	139	43	478
Добрич	823	-	83	242	498
Търговище	523	-	77	105	341
Шумен	618	37	188	77	316
ЮИР	3 303	223	600	746	1 734
Бургас	1 181	51	252	242	636
Сливен	581	44	85	202	250
Стара Загора	904	93	167	215	429
Ямбол	637	35	96	87	419
ЮЗР	3 422	262	536	623	2 001
Благоевград	716	49	75	152	440
Кюстендил	629	44	85	54	446
Перник	569	32	58	66	413
София	1 508	137	318	351	702
ЮЦР	4 075	192	416	784	2 683
Кърджали	649	-	73	81	495
Пазарджик	723	51	59	202	411
Пловдив	1 020	50	129	240	601
Смолян	539	-	-	110	429
Хасково	1 144	91	155	151	747

Източник: НСИ

В периода 2017 -2019 г . се изграждат 56 км автомагистрала, но част от тяхната дължина минава по трасета на първокласни и по-рядко второкласни пътища, така че общата дължина на републиканската пътна мрежа нараства с 18 km, с което промяната на общата гъстота на пътната мрежа в страната е пренебрежимо малка.

Гъстота на РПМ (km/km²) в областите ги разпределя в групи под и над средните стойности за страната (**0.18 km/km²**)

Фигура 4.2. Гъстота на републиканската пътна мрежа по области към 31.12. 2019 г.

Източник: АПИ, НСИ, обработка на данните НЦТР

Макар че 30 км от новоизградената дължина на автомагистралите попада на територията на област Благоевград, областта остава с най-ниска гъстота, което е обяснимо, предвид планинския релеф на голяма част от територията ѝ; област Бургас също е с ниска гъстота. На другия полюс, с най-висока гъстота са областите Перник и Габрово, което е в резултат на малката им площ. Останалите области гравитират около средната за страната гъстота, като по-висока се регистрира в областите Кюстендил, Разград и Хасково.

Сравнителният анализ за регионите от ниво 2 по гъстота на пътната мрежа се детайлизира с разбивка на гъстота на пътищата с национално и международно значение и гъстота на регионалните и вътрешнорегионални пътища, предвид различните им функции при обслужването на по-голямата територия на регионите.

Таблица 4.2. Гъстота на пътна мрежа към 31.12. 2019 г. (km/1000 km²)

Регион	Гъстота на РП мрежа	Гъстота на АМ	Гъстота на пътища I клас	Гъстота на пътища II и III клас
България	179.1	7.1	26.1	145.9
Северозападен	180.1	0.9	21.2	158.0
Северен централен	210.4	0.0	32.8	177.6
Североизточен	183.3	6.5	33.4	143.5
Югоизточен	167.2	11.2	30.3	125.6
Югозападен	168.5	12.9	26.4	129.2
Южен централен	182.3	8.7	18.6	155.0

Изчислена на база данни за дължина от НСИ-2019 г

Най-ниска е гъстотата на пътната мрежа в Югозападния и Югоизточен региони, но в тях най-висока е гъстотата на изградените автомагистрали (при това за ЮЗР нараства допълнително), висока е и гъстотата на първокласните пътища. Двата региона има най-добре развита пътна мрежа от висок клас, пренасяща международните и национални транспортни потоци, но регионалната пътна мрежа е недостатъчно развита, което е в ущърб на периферните региони и затруднява вътрешнорегионалните комуникации. Ако за Югозападния регион в известна степен това се обуславя от спецификата на релефа, то в Югоизточния изграждането на регионалната пътна мрежа определено изостава (най-ниска гъстота от всички региони). Влошеното състояние на регионалната пътна мрежа допълнително усложнява транспортното обслужване в обхвата на региона.

На обратната позиция е Северният централен регион, който има най-висока обща гъстота на пътната мрежа, дължаща се на добре развита регионална мрежа (с най-висока гъстота), но все още без автомагистрали. Транзитните потоци се пренасят само от първокласните пътища и често се налага регионалната пътна мрежа да поема и техните функции.

Анализът на структурата и функциите на пътната мрежа в отделните региони дава насоки за необходимостта от мерки за подобряване на определен вид пътища за различните региони, за да се намалят пречките в комуникациите между тях. В Северозападния регион ниската изграденост се дължи основно на слабо развита пътна мрежа от висок клас, а за Югоизточния регион недостатъчно развита е регионалната пътна мрежа. Южният централен регион има най-ниска изграденост на първокласната пътна мрежа от всички региони. Това в известна степен

се компенсира от изградената автомагистрала в северната му част, но преобладаващата територия се обслужва единствено от регионалната пътна мрежа.

По-добра представа за качеството на транспортното обслужване на областите дава **структурата на изградената пътна мрежа** на тяхната територия, показано в следващата таблица:

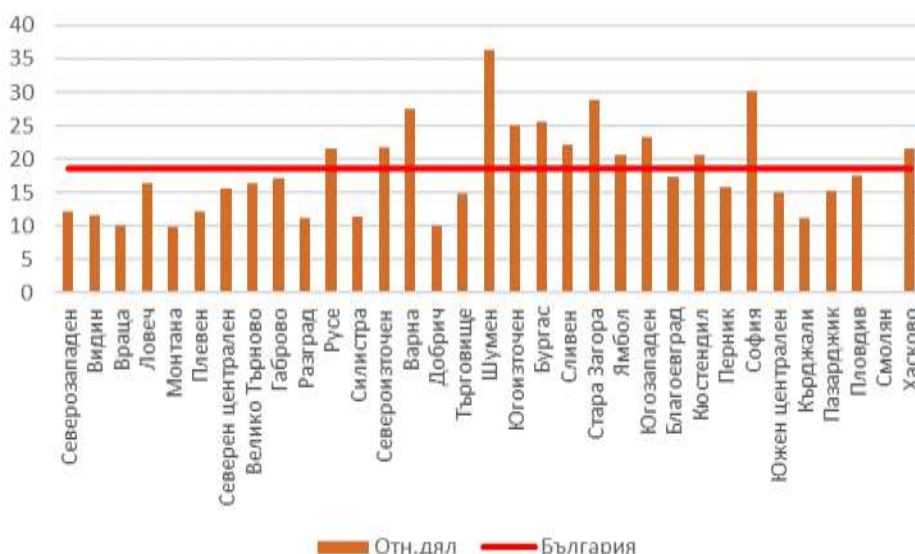
Таблица 4.3. Относителен дял на републиканската пътна мрежа по класове от общата дължина -по области и региони към 31.12. 2019г.

Региони / област	АМ, отн. дял, %	I кл., отн. дял, %	АМ+I кл, отн. дял, %	II кл., отн. дял, %	III кл., отн. дял, %
Р България	4,0%	14,6%	18,6%	20,2%	61,2%
Северозападен	0,5%	11,6%	12,1%	22,2%	65,6%
Видин	0,0%	11,6%	11,6%	14,9%	73,5%
Враца	0,0%	10,0%	10,0%	35,6%	54,4%
Ловеч	2,4%	13,9%	16,3%	10,2%	73,5%
Монтана	0,0%	9,8%	9,8%	25,4%	64,8%
Плевен	0,0%	12,2%	12,2%	25,8%	62,0%
Северен централен	0,0%	15,6%	15,6%	21,5%	62,9%
Велико Търново	0,0%	16,3%	16,3%	15,0%	68,6%
Габрово	0,0%	17,1%	17,1%	6,2%	76,8%
Разград	0,0%	11,1%	11,1%	32,0%	56,9%
Русе	0,0%	21,6%	21,6%	30,5%	47,9%
Силистра	0,0%	11,3%	11,3%	29,1%	59,7%
Североизточен	3,5%	18,2%	21,7%	17,4%	60,9%
Варна	8,1%	19,4%	27,4%	6,0%	66,6%
Добрич	0,0%	10,1%	10,1%	29,4%	60,5%
Търговище	0,0%	14,7%	14,7%	20,1%	65,2%
Шумен	6,0%	30,4%	36,4%	12,5%	51,1%
Югоизточен	6,8%	18,2%	24,9%	22,6%	52,5%
Бургас	4,3%	21,3%	25,7%	20,5%	53,9%
Сливен	7,6%	14,6%	22,2%	34,8%	43,0%
Стара Загора	10,3%	18,5%	28,8%	23,8%	47,5%
Ямбол	5,5%	15,1%	20,6%	13,7%	65,8%
Югозападен	7,7%	15,7%	23,3%	18,2%	58,5%
Благоевград	6,8%	10,5%	17,3%	21,2%	61,5%
Кюстендил	7,0%	13,5%	20,5%	8,6%	70,9%
Перник	5,6%	10,2%	15,8%	11,6%	72,6%
София	9,1%	21,1%	30,2%	23,3%	46,6%
Южен централен	4,7%	10,2%	14,9%	19,2%	65,8%
Кърджали	0,0%	11,2%	11,2%	12,5%	76,3%
Пазарджик	7,1%	8,2%	15,2%	27,9%	56,8%
Пловдив	4,9%	12,6%	17,5%	23,5%	58,9%
Смолян	0,0%	0,0%	0,0%	20,4%	79,6%
Хасково	8,0%	13,5%	21,5%	13,2%	65,3%

Източник: НСИ, изчисления НЦТР

Областите са сравнени в зависимост от относителния дял на автомагистралите и първокласни пътища, изградени на тяхна територия.

Фигура 4.3. Относителен дял на автомагистрала и първокласни пътища по области - %

Източник: НСИ, обработка НЦТР

Средната стойност на относителния дял на пътищата с национално и международно значение (автомагистрала и първи клас) за страната е 18,6 %. Праговете в стойностите за всяка от областите ги разпределят в няколко групи.

Таблица 4.4. Относителен дял на АМ и пътищата I клас по области

№	отн. дял на АМ и I клас %	Област
I	10-12	Монтана, Враца, Добрич, Разград, Кърджали, Силистра, Видин, Плевен
II	15-18	Търговище, Пазарджик, Перник, В.Търново, Ловеч, Габрово Благоевград, Пловдив,
III	20-23	Кюстендил, Ямбол, Русе, Хасково, Сливен
IV	25 и над	Бургас, Варна, Ст.Загора, София, Шумен

Източник: НСИ, обработка НЦТР

Област Смолян е най-зле обслужената с пътна мрежа, тъй като на нейна територия не са изградени автомагистрала и първокласни пътища и този показател за нея е 0.

Всички области от **група I - с най-ниска стойност** на наблюдавания показател попадат в Северна България (с изключение на област Кърджали), като за тях това е относителен дял само на първокласните пътища, защото на територията им не са изградени автомагистрала. При това относителният дял на първокласните пътища за всички тези области е по-нисък от средния за страната. Те се обслужват предимно от регионални пътища, което ги поставя в неравностойно положение в сравнение с областите, обслужвани от пътищата с национално и международно значение и по-ограничени възможности за социално-икономическото им развитие.

Областите от **група II** са по-различни - докато областите В. Търново, Габрово и Търговище, нямат обслужване с автомагистрала и относителният дял на първокласните им пътища е около средния за страната, то областите Благоевград, Перник и особено Пазарджик, имат много ограничено развита първокласна пътна мрежа (с най-нисък показател за страната). Изграждащите се автомагистрала в областите от тази група не са в състояние да компенсират липсващата първокласна мрежа за големи части от територията им и тези области също се оказват по-изолирани от основните транспортно-комуникационни потоци в страната.

Две трети от областите (17 броя) попадат в първите две групи (с относителен дял на пътищата с национално и международно значение под средния за страната) и повечето от тях нямат обслужване с автомагистрала, а първокласната им пътна мрежа е ограничено развита. Повече от половината от тях (11 броя) попадат в Северна България и резултат от това е и изоставането в социално-икономическото им развитие (4 от общо 5 области от СЗР са в група I).

Останалите 10 области се разпределят по пет в две групи (с показател над средния за страната и с много висок показател).

В група III се откроява област Русе, която също няма обслужване с автомагистрала, но има изключително добре развита първокласна пътна мрежа (един от най-високите показатели за страната). Относителният дял на първокласната пътна мрежа в областите Кюстендил и Хасково е малко по-нисък от средния за страната, но изградеността на автомагистралите на тяхна територия заема едни от най-високите показатели. Всички области в тази група (освен Русе) попадат в Южна България.

Най-добре обслужени с пътна мрежа от висок клас са областите от последната **група IV**. Откроява се област Шумен с най-висока стойност на разглеждания показател - с повече от 30% относителен дял на първокласна пътна мрежа и почти 6% относителен дял на изградените автомагистрала. Област Стара Загора заема първо място с най-висок за страната относителен дял на изградени автомагистрала (над 10%) и относителен дял на първокласната пътна мрежа също над средния за страната.

Сравнителният анализ по региони от ниво2 дава по-цялостна представа за обслужването на територията от пътища с международно и национално значение.

Таблица 4.5. Относителен дял на АМ и пътищата I клас по региони

Регион	2019			2013			2007		
	отн. дял АМ	отн. дял I клас	отн. дял АМ и I кл	отн. дял АМ	отн. дял I клас	отн. дял АМ и I кл	отн. дял АМ	отн. дял I клас	отн. дял АМ и I кл
Общо РБ	4,0%	14,6%	18,6%	3.07	15.12	18.19	2.15	15.32	17.47
СЗР	0,5%	11,6%	12,1%	0.21	11.41	11.62	0.21	11.41	11.61
СЦР	0,0%	15,6%	15,6%	0.00	15.59	15.59	0.00	15.61	15.61
СИР	3,5%	18,2%	21,7%	3.39	18.01	21.40	3.15	18.15	21.30
ЮИР	6,8%	18,2%	24,9%	6.17	18.13	24.30	2.75	18.93	21.68
ЮЗР	7,7%	15,7%	23,3%	4.88	18.22	23.10	3.61	18.77	22.37
ЮЦР	4,7%	10,2%	14,9%	3.51	10.92	14.43	3.06	10.82	13.88

Източник: НСИ, изчисления НЦТР

Традиционно Северозападният регион има открояващо се най-нисък дял на пътищата от висок клас със само 18 km функционираща автомагистрала и втори (след Южен централен регион) най-нисък показател за относителен дял на първокласната пътна мрежа. Много ниският относителен дял на първокласната пътна мрежа в Южния централен регион го нарежда на предпоследно място по наблюдавания общ показател, въпреки че към края на 2019 г. автомагистралите на неговата територия са с относителен дял по-висок от средния за страната. Северният централен регион продължава да бъде единствен без изградени автомагистрала, но с относителен дял на първокласната пътна мрежа малко по-висок от средния за страната.

Другите три региона имат по-благоприятна структура на пътната мрежа, като в Североизточния регион това се дължи на най-високия за страната относителен дял на първокласната пътна мрежа и автомагистрала с относителен дял близък до средния за страната. С най-добро обслужване се откроява Югоизточният регион, с втори (след ЮЗР) най-висок относителен дял на изградени автомагистрала и равен със Североизточния регион с най-висок показател за първокласни пътища. Югозападният регион заема второ място по наблюдавания общ показател с най-висок относителен дял на изградени автомагистрала и по-висок от средния за страната относителен дял на първокласната пътна мрежа.

Най-голямата част от новоизградените магистрали попадат на територията на Югозападния регион, съществено нараства изградеността и в Югоизточния и Южен централен региони, с което се подобряват комуникациите по основната TEN-T мрежа в страната. Като се има предвид ролята на АМ и първокласни пътища за провеждане на транзитните потоци и осигуряване на интеграцията на пътната мрежа на страната с тази на съседните страни, тези три региона имат по-благоприятна позиция за интегриране както в национален, така и в европейски план, при условие, че се доразвие и първокласната пътна мрежа в Южен централен регион.

В Северна България най-благоприятна е структурата на пътната мрежа в Североизточен регион с най-висок относителен дял на първокласната пътна мрежа и 95 km изградена автомагистрала.

Продължава изоставането в развитието на пътната мрежа в Северозападния регион, където са изградени едва 18 km АМ и относителният дял на първокласните пътища е един от най-ниските. В Северен централен регион все още не е изградена АМ, но тук изградеността на първокласната пътна мрежа е по-добра. Въпреки че структурата на пътната мрежа в Северозападния регион е сходна с тази на Южния централен регион (най-нисък дял на първокласни пътища и най-висок на третокласните пътища), периферното разположение на Северозападния регион спрямо изградените основни направления в страната не благоприятства неговото развитие.

По-ниската степен на изграденост на пътната мрежа от висок клас в периферните гранични и северните части на страната ограничава възможностите за икономическо развитие на териториите, които са отдалечени от нея, понижава качеството на живота и инвестиционната им привлекателност.

В сравнение с миналия програмен период (2007-2013 г.), структурата на обслужващата пътна мрежа от висок клас се подобрява. Преди всичко, това се наблюдава в регионите от Южна България. С изграждането на автомагистралите, най-много нараства относителният им дял в Югозападния регион (1,5 пункта) и в Южния централен регион (1,23 пункта). По-малко нараства относителният дял на автомагистралите в Югоизточния регион (0,54 пункта) и незначително в Североизточния регион (0,15 пункта). В края на 2019 г. нарастването в ЮЗР вече е 2.8 пункта, а в СЗР - с незначителните 0.3 пункта.

Въпреки изграждането на автомагистралите, наблюдаваният общ показател за регионите през периода 2014-2017 г. и до края на 2019 г. не се променя особено, тъй като често участъци от автомагистралите се изграждат по трасета на съществуващи първокласни пътища. В класирането на регионите се запазва последното място на Северозападния регион и първото на Югоизточния регион с най-високи показатели.

Неблагоприятната структура на пътната мрежа за голяма част от областите (17 области с относителен дял на пътищата от висок клас, по-нисък от средния за страната) налага завишени изисквания към поддържането на съществуващата пътна мрежа в добро състояние.

Допълнителен аспект в сравнителният анализ за транспортното обслужване на областите е проследяването на промяната **в състоянието на пътната им мрежа**, предвид относително постоянната величина на дължината ѝ. За целта е проследена промяната на **относителния дял на пътищата в добро състояние** през миналия и сегашен програмен период.

Таблица 4.6. Относителен дял на пътищата в добро състояние по области (%)

Област	2007	2013	2017	2019
Благоевград	48.74	51.88	47.48	67,6
Бургас	30.20	27.14	40.13	31,3
Варна	41.51	42.58	43.15	43,5
Велико Търново	45.71	25.69	26.08	38,0
Видин	39.19	32.30	38.05	27,6
Враца	46.26	17.93	21.96	28,1
Габрово	26.48	36.42	34.41	36,7
Кюстендил	48.13	46.42	56.25	51,9
Кърджали	27.32	25.52	30.40	33,3
Ловеч	35.59	44.80	45.76	40,1
Монтана	20.08	29.09	28.39	28,9
Пазарджик	41.17	52.64	45.62	44,0
Перник	42.20	48.93	46.66	43,8
Плевен	30.13	38.85	32.69	36,5
Пловдив	37.70	43.65	48.72	46,4
Разград	40.16	34.49	32.43	17,6
Русе	25.07	29.02	19.39	11,2
Силистра	25.09	44.82	53.18	60,2
Сливен	84.38	79.35	70.42	79,4
Смолян	38.73	45.27	49.58	52,4
София	36.31	28.65	28.79	31,0
Стара Загора	51.25	53.43	46.62	36,6
Добрич	37.80	45.77	42.98	45,7
Търговище	48.98	52.02	26.03	60,8
Хасково	42.78	33.58	34.78	36,2
Шумен	29.61	36.32	54.40	45,9

Област	2007	2013	2017	2019
Ямбол	50.60	50.25	41.58	43,3
Общо Р България	39.42	39.58	39.66	40,6

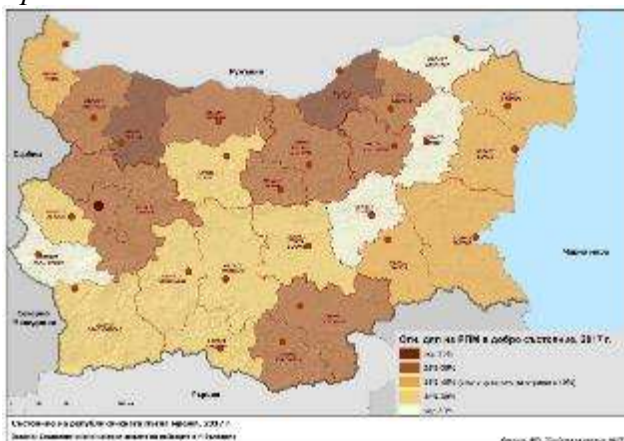
Източник: АПИ

Поддържаната пътна мрежа в добро състояние за цялата страна е 40%, както през предишния програмен период 2007-2013 г., така и през периода 2013-2017 г. Към 31.12.2017 г. само 4 от областите са поддържали над 50% от пътната си мрежа в добро състояние. За две години (към 31.12.2019 г.) общият показател за пътната мрежа в добро състояние за цялата страна нараства незначително с 0.6% и вече 6 от областите поддържат повече от половината от пътната си мрежа в добро състояние.

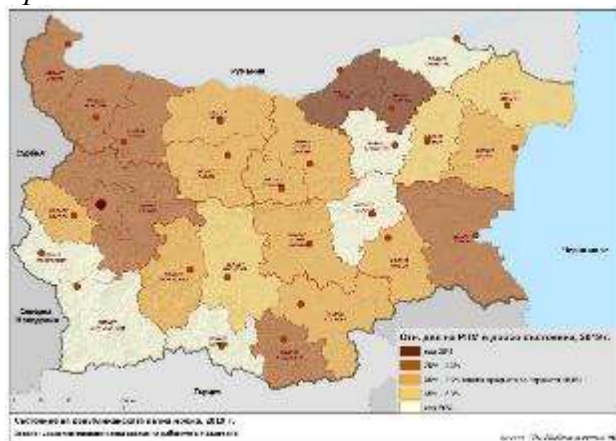
През 2017г. на първо място се нарежда област Сливен с над 70% пътна мрежа в добро състояние, при над 84% през 2007 г. Област Кюстендил традиционно поддържа около половината от пътната си мрежа в добро състояние, което от 48,13% нараства до 56,25% през 2017г. Впечатляват областите Шумен и Силистра, където пътната мрежа в добро състояние нараства от около една четвърт през 2007 г. до над половината през 2017 г. .

Фигура 4.4. Състояние на републиканската пътна мрежа

Състояние на републиканската пътна мрежа към 31.12. 2017 г.

Състояние на републиканската пътна мрежа към 31.12.2019 г.

Източник: АПИ, обработка на данните НЦТР

На другия полюс, традиционно с най-зле поддържана пътна мрежа е област Русе, където пътната мрежа в добро състояние от една четвърт през 2007 г. пада до една пета, заемайки последното място в тази класация. Зле поддържана е пътната мрежа и в областите Враца, Велико Търново и Търговище, където през 2007 г. почти половината от пътната мрежа е била в добро състояние, за да намалее почти два пъти и стигне до около една четвърт през 2017 г.

В края на 2019 г. област Сливен продължава да води класацията с най-висок показател (80%), вече следвана от област Благоевград, където за две години пътната мрежа в добро състояние нараства с цели 20 пункта. Най-впечатляващо е подобряването на пътната мрежа в област Търговище, където за две години делът на пътната мрежа в добро състояние нараства от 26 до 61%. Макар и незначително, пътната мрежа в добро състояние за област Смолян вече нараства до над 50%. Област Силистра продължава да подобрява състоянието на пътната си мрежа и

Социално-икономически анализ на районите в Република България Трети етап. Част втора 230

Този документ е създаден в рамките на бюджетна линия BG16RFOP001-8.002- 0005 „Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие и от държавния бюджет на Република България.

показателят нараства до 60%, докато в област Кюстендил състоянието леко се влошава. Влошава се ситуацията и в област Шумен, където показателят пада с 8 пункта и пътната мрежа в добро състояние вече е под 50%.

Изключително тревожна е тенденцията за влошаване състоянието в област Русе, където пътната мрежа в добро състояние в края на 2019 г. вече е само 11%, а почти половината (47%) е в лошо състояние. Сходна е ситуацията и в област Разград, където пътната мрежа в добро състояние от 40% през 2007 г. за 10 години намалява до 32 %, за да стигне до 17.6% само за последните две години (двете впечатляващо най-ниски стойности за страната при това в съседни области). В същото време в областите Враца и особено Велико Търново състоянието на пътната мрежа се подобрява (12 пункта за Велико Търново).

Областите Монтана, Плевен, Габрово, Кърджали, Хасково, Разград и София поддържат около 30% от пътната си мрежа в добро състояние, като за последните 3 области тенденцията е отрицателна и се наблюдава намаление с около 8 пункта за периода 2007-2017 г. За последните две години почти във всички от тях (освен област Разград) състоянието се подобрява, макар и незначително.

Останалите области са подобрявали състоянието на пътната си мрежа през годините и поддържат около и над 40% от нея в добро състояние, като за областите Ямбол и Стара Загора тенденцията е отрицателна - били са с над 50% през 2007 г. В края на 2019 г. ситуацията в област Ямбол леко се подобрява, но за област Стара Загора се влошава значително (спад с 10 пункта).

Таблица 4.7. Комплексна оценка на изградеността, структурата и състоянието на пътната мрежа по области към 31.12.2019 г.

Област	Гъстота	№ по ред	Отн. дял АМ и I клас %	№ по ред	% добро съст.	№ по ред	Обща оценка
Северозападен регион							
Видин	0.2021	17	12.03	8	27,6	3	28
Враца	0.1796	13	9.98	2	28,1	4	19
Ловеч	0.1799	14	15.05	12	40,1	14	40
Монтана	0.1716	8	10.27	4	28,9	5	17
Плевен	0.1707	6	12.22	9	36,5	10	25
Северен централен регион							
Велико Търново	0.2011	16	16.33	14	38,0	13	43
Габрово	0.2491	22	17.06	16	36,7	12	50
Разград	0.2098	20	11.07	5	17,6	2	27
Русе	0.1787	11	21.48	20	11,2	1	32
Силистра	0.1776	10	11.26	7	60,2	24	41
Североизточен регион							
Варна	0.1879	15	27.48	24	43,5	16	55
Добрич	0.1746	9	10.09	3	45,7	19	31
Търговище	0.1931	24	14.72	11	60,8	25	60
Шумен	0.1825	26	36.51	27	45,9	20	73
Югоизточен регион							
Бургас	0.1519	2	25.77	23	31,3	7	32
Сливен	0.1656	4	21.98	22	79,4	27	53
Стара Загора	0.1762	23	28.56	25	36,6	11	59

Област	Гъстота	№ по ред	Отн. дял АМ и I клас %	№ по ред	% добро съст.	№ по ред	Обща оценка
Ямбол	0.1902	27	20.57	19	43,3	15	61
Югозападен регион							
Благоевград	0.1083	1	17.3	15	67,6	26	42
Кюстендил	0.2056	19	20.51	18	51,9	22	59
Перник	0.2395	21	16.55	15	43,8	17	53
София	0.2136	12	30.17	26	31,0	6	44
Южен централен регион							
Кърджали	0.2047	18	11.11	6	33,3	8	32
Пазарджик	0.1630	3	15.13	13	44,0	18	34
Пловдив	0.1711	7	17.55	17	46,4	21	45
Смолян	0.1682	5	0.00	1	52,4	23	29
Хасково	0.2074	25	21.64	21	36,2	9	59

Източник: НСИ, АПИ, собствени изчисления на НЦТР

Областите с най-ниска комплексна оценка - Монтана, Враца, Плевен и Видин попадат в обхвата на Северозападния регион, а следващите ги с ниска оценка - Смолян, Кърджали и Пазарджик, са съставни области на Южния централен регион, определяйки общата визия за пътната инфраструктура в тези региони. В Северния централен регион областите Русе и особено Разград (с най-ниски стойности за страната), също Силистра и Велико Търново, формиращи средни комплексни оценки, определят относително по-ниската обобщаваща оценка за пътната мрежа в региона.

В Североизточния регион се наблюдават сериозни дисбаланси - област Добрич продължава да се откроява с една от най-ниските оценки, а област Шумен има най-високата оценка за страната, вече непосредствено следвана от област Търговище.

В Югоизточния регион, областта с относително ниска комплексна оценка –Бургас, не влошава особено общата картина за добре функционираща пътна мрежа, където областите Ямбол и вече не така осезателно Стара Загора имат едни от най-високите общи оценки за страната.

В Югозападния регион област Благоевград с нарасналият дял на АМ и значително подобро състояние на пътната мрежа вече не е отчетливия „аутсайдер“ в региона, макар и с най-ниска оценка. В същото време област Кюстендил влошава своите показатели, оставайки с най-висока позиция, с което четирите съставни области сближават общите си оценки.

Налага се изводът, че комплексната оценка на обслужването с пътна мрежа на регионите от ниво 2 в най-голяма степен се определя от структурата на пътната мрежа, което *доказва необходимостта от разширяване на пътната мрежа от висок клас и поддържането ѝ в добро състояние*. Особено важни са тези действия в областите и регионите от Северна България.

Прегледът на обслужването на всяка от общините дава допълнителна представа за изградеността на пътната мрежа в различните региони на страната. В зависимост от най-високия клас път, който ги обслужва, общините са разпределени в 5 групи. Ако се проследи това обслужване назад във времето, се установява най-забележимо нарастване в обхвата на

групата с най-добре обслужваните общини (с автомагистрала), предвид акцента в развитието на пътната мрежа през предишния и сегашен програмен период и ускореното изграждане на автомагистрала.

В началото на предишния програмен период (2007 г.), броят на общините, обслужвани с автомагистрала е бил 37, в края на периода (2013 г.) нараства на 44, за да стигне до 58 към края на сегашния програмен период. Относителният им дял нараства от 14% до 22%. В обслужването на общините от по-нисък клас пътища от РПМ се забелязват по-незначителни промени.

Таблица 4.8. Брой общини, обслужвани със съответен клас пътища по години

Група	Клас на обслужвания път	31.12. 2007 г.	31.12. 2013 г.	31.12.2019 г.
I	Автомагистрала	37	44	58
II	Път първи клас	84	79	75
III	Път втори клас	73	71	69
IV	Път трети клас	54	54	50
V	Прекатегоризиран IV клас	17	17	17
	Общ брой общини	265	265	265

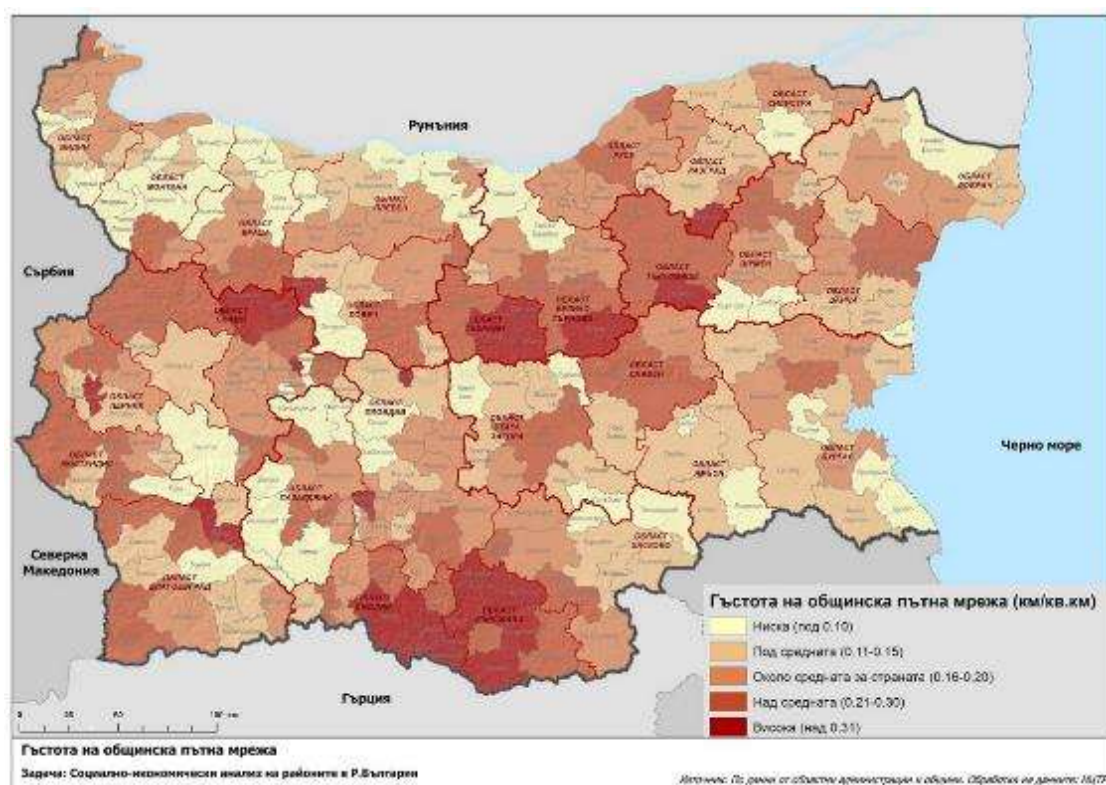
Източник: Проучвания на НЦТР

Същинското транспортно обслужване на общините се осъществява от **общинската пътна мрежа**, която осигурява връзките на населените места в общината с общинския център, връзки с населени места в съседни общини или служи за достъп до местни обекти на транспортната инфраструктура, (жп гари, пристанища с местно значение, терминали за обработка на контейнери и др.) и категоризацията на общините се определя от степента на изграденост на тази мрежа.

Пътищата от общинската пътна мрежа обслужват съставните населени места в ежедневните комуникации на населението и са от съществено значение за интегрираното развитие на общината. Степента на изграденост на общинската пътна мрежа, изразена чрез нейната гъстота в km/km^2 е базата за същинската категоризация на общините.

В края на 2019 г. дължината на общинската пътна мрежа в Р. България е общо 19485 km със средна гъстота за страната **0,18 km/km^2** .

Фигура 4.5. Гъстота на общинската пътна мрежа по общини

Източник: НСИ, АПИ, обработка на данните НЦТР

Общините са категоризирани в пет групи: с ниска гъстота на общинската пътна мрежа, с гъстота под средната за страната, със средна гъстота, с гъстота над средната за страната и с висока гъстота на общинската пътна мрежа (Приложение 4).

Таблица 4.9. Разпределение на общините по гъстота на общинската пътна мрежа

	Гъстота km/km ²	Ниска под 0,1-0,10	Под средна 0,11-0,15	Средна 0,16-0,20	Над средна 0,21-0,30	Висока 0,31 - над
РБ -265 бр.	0,18	53 броя	70 броя	60 броя	59 броя	23 броя
общини	средна	(20%)	(26,4%)	(22,6%)	(22,3%)	(8,7%)

Източник: НСИ, АПИ

Броят на общините с над и под средната гъстота за страната е почти колкото тези със средна гъстота, докато относителният дял на общините с ниска гъстота е повече от два пъти по-голям от тези с висока.

С най-зле развита пътна мрежа са общините в областите Ямбол, Монтана и Пазарджик, като в първите две области повечето от общините са с ниска гъстота на общинската пътна мрежа, докато в област Пазарджик има общини както с много ниска, така и с гъстота над средната за страната. На другия полюс се очертават областите Кърджали и Габрово, в които почти всички общини са с висока гъстота. В областите Смолян и Търговище също преобладаващата част от общините (с изключение на община Доспат и община Девин) имат висока или над средна гъстота. В някои от областите изградеността на общинската пътна мрежа е по-хомогенна

(област Русе, област Добрич), докато в други има общини с много ниска, както и такива с над средната гъстота (Враца, Шумен, Благоевград).

Най-проблематични са общините с ниска гъстота на общинската пътна мрежа, попадащи в области с ниска гъстота на републиканската пътна мрежа и особено тези, чиито центрове се обслужват от третокласни или прекатегоризирани четвъртокласни пътища. Допълнително незадоволителното състояние на голяма част от общинската пътна мрежа затруднява комуникациите между населените места помежду им и с общинския център. Тази съвкупност от неблагоприятни фактори е характерна за голяма част от селските общини и до голяма степен влошава условията за развитието им.

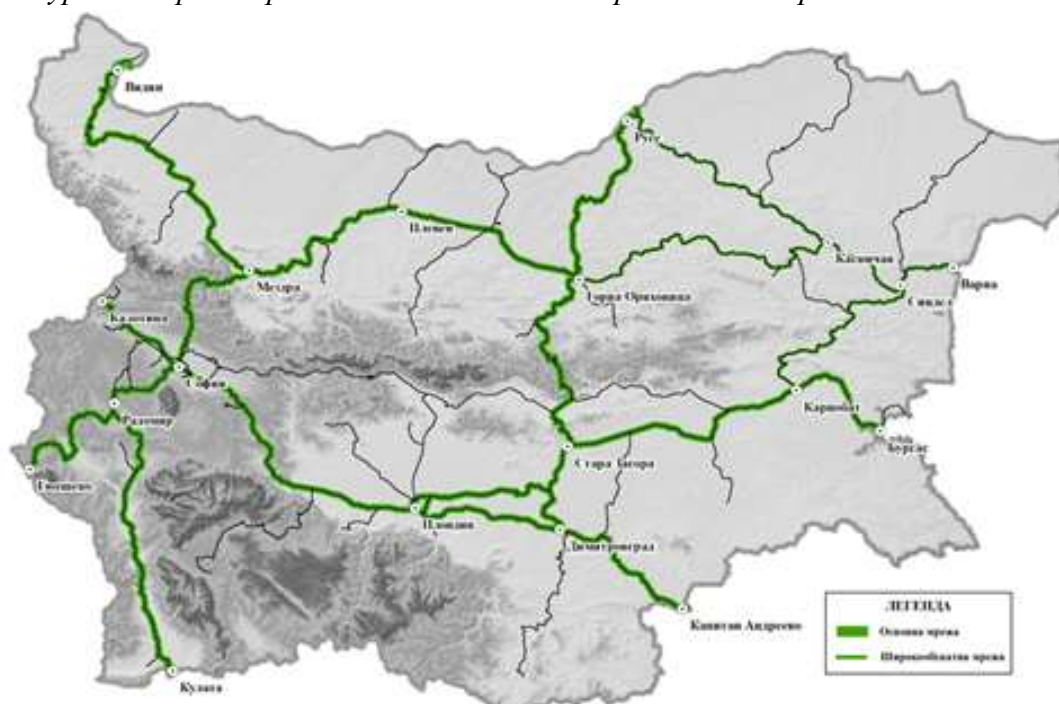
4.1.2 ЖЕЛЕЗОПЪТНА ИНФРАСТРУКТУРА

В изпълнение на целта за “интегриране на българската транспортна система в европейската”, е определена първата приоритетна ос на ОП “Транспорт и транспортна инфраструктура” (ОПТТИ) 2014-2020 г. - „Развитие на железопътната инфраструктура по основната Трансевропейска транспортна мрежа”.

Изготвеният първи вариант на ОП „Транспортна свързаност” 2021-2027г. включва развитие на железопътната инфраструктура освен по основната и по широкообхватната TEN-T мрежа.

Към 31.12.2019 г. на територията на страната функционират 4030 km железопътни линии, от които 990 km са удвоени, а 2 870 km са електрифицирани. Линиите, включени в железопътната инфраструктура, се делят на основни железопътни линии и отклонения от основните железопътни линии. В TEN-T мрежата са включени всички основни линии от жп инфраструктурата в страната.

Фигура 4.6. Трансевропейска железопътна мрежа в България

Източник: ИА “Железопътна администрация”

- **жп линия 1** *Калотина-запад (граница с Р. Сърбия)-София-Пловдив- Димитровград- Свиленград (граница с Р. Гърция и Р. Турция).* Линията формира част от коридор „Ориент/Източно-Средиземноморски” на основната TEN-T мрежа.
- **жп линия 2** *София –Мездра -Горна Оряховица –Каспичан –Синдел -Варна* в участъка София – Г. Оряховица е част от железопътното направление София–Г.Оряховица– Русе–Букурещ. Като свързващо столиците София и Букурещ, направлението е включено в основната TEN-T мрежа на територията на страната, а участъкът Г. Оряховица -Варна е част от широкообхватната TEN-T мрежа.
- **жп линия 3** *Илиянци-Карлово- Тулово-Дъбово-Зимница и Карнобат-Комунари- Синдел разпределителна –Варна фериботна –Разделна,* е включена в широкообхватната TEN-T мрежа на територията на страната с участъка Карнобат-Варна.
- **жп линия 4** *Русе (граница с Р.Румъния)-Горна Оряховица-Дъбово и Тулово-Стара Загора и Михайлово-Димитровград-Подкова.* Линията е включена в основната TEN-T мрежа на територията на страната (без отсечката Димитровград -Подкова), като участъкът Русе -Г.Оряховица е част от жп направлението София–Г.Оряховица–Русе–Букурещ. Жп линията свързва Северна с Южна България и провежда транзитните потоци между Р. Румъния и Р. Турция.
- **жп линия 5** *София - Владая - Радомир - Дупница - Кулата* (граница Р. Гърция). Линията формира част от коридора на основната TEN-T мрежа - „Ориент/Източно-Средиземноморски”.
- **жп линия 6** *Воляк –Разменна -Батановци и Радомир -Гюешево* (граница с Р. Македония) е включена в основната TEN-T мрежа на територията на страната с участъка *Радомир-Гюешево.*
- **жп линия 7** *Мездра юг -Руска Бяла и Мездра -Видин* (граница с Р Румъния) формира част от коридора на основната TEN-T мрежа - „Ориент/Източно-Средиземноморски”.
- **жп линия 8** *Пловдив- Филипово -Скуtare и Пловдив-Разпределителна изток-Стара Загора –Зимница –Карнобат-Бургас* също формира част от коридора на основната TEN-T мрежа - „Ориент/Източно-Средиземноморски” с участъка *Пловдив-Разпределителна изток -Бургас.*
- **жп линия 9** *Русе -Каспичан* е включена в широкообхватната TEN-T мрежа на територията на страната.

Почти половината (45,9%) от дължината на жп мрежата в страната е включена в основната TEN-T мрежа, поради което е необходимо да се приведе в съответствие с изискванията на чл. 39 на Регламент (ЕС) № 1315/2013 за жп инфраструктурата.

Сравнителен анализ по региони

Таблица 4.10. Дължина на железопътните линии по региони към 31.12.2019 г.

Регион / Област	Дължина общо	Удвоени линии km	Електриф. линии km	Гъстота km /1000 km ²	% удвоени	% ел
Общо	4 030	990	2870	36.3	24.57	71.22
Северозападен	648	192	444	34.0	29.63	68.52
Видин	108	-	93	35.5	0.00	86.11
Враца	112	67	112	30.9	59.82	100.00
Ловеч	108	9	9	26.1	8.33	8.33
Монтана	114	-	114	31.4	0.00	100.00
Плевен	206	116	116	44.3	56.31	56.31
Северен централен	627	89	436	44.5	14.19	69.54
Велико Търново	236	82	159	50.6	34.75	67.37
Габрово	74	-	74	36.6	0.00	100.00
Разград	92	7	49	38.1	7.61	53.26
Русе	155	-	154	54.1	0.00	99.35
Силистра	70	-	-	24.6	0.00	0.00
Североизточен	484	244	369	33.1	50.41	76.24
Варна	197	113	154	51.6	57.36	78.17
Добрич	60	-	-	12.7	0.00	0.00
Търговище	72	72	72	26.6	100.00	100.00
Шумен	155	59	143	45.7	38.06	92.26
Югоизточен	625	180	558	31.6	28.80	89.28
Бургас	178	111	162	23.0	62.36	91.01
Сливен	134	8	113	37.8	5.97	84.33
Стара Загора	261	31	236	50.7	11.88	90.42
Ямбол	52	30	47	15.5	57.69	90.38
Югозападен	864	169	660	42.5	19.56	76.39
Благоевград	161	-	104	24.9	0.00	64.60
Кюстендил	121	-	64	39.5	0.00	52.89
Перник	115	8	84	48.0	6.96	73.04
София	295	105	253	41.8	35.59	85.76
София (ст. община)	172	56	155	127.0	32.56	90.12
Южен централен	782	116	403	35.0	14.83	51.53
Кърджали	67	-	-	20.9	0.00	0.00
Пазарджик	185	57	57	41.5	30.81	30.81
Пловдив	324	59	285	54.4	18.21	87.96
Смолян	-	-	-	0.0	0.00	0.00
Хасково	206	-	61	37.3	0.00	29.61

Източник: НСИ обработка НЦТР

За разлика от пътната мрежа, териториалното разпределение на ж.п. линиите в страната е небалансирано и територията на областите и регионите не се обслужва равномерно. Област Смолян не се обслужва от жп транспорт, а областите Кърджали, Добрич и Силистра се обслужват от единични, неелектрифицирани линии, с много ниска гъстота.

Средната гъстота на изградената жп мрежа в страната е 36.3 km/1000 km² и областите, които имат близка до тази гъстота попадат в група с интервал от 30 до 42 km/1000 km². В тази група попадат 10 броя области.

В групата с гъстота под средната за страната (интервал от 13 до 27 km/1000 km²) попадат 9 броя области, а най-добре обслужените с жп транспорт области (8 броя), с гъстота на жп мрежата над средната за страната, са обособени в интервала 44-55 km/1000 km².

Таблица 4.11. Гъстота на жп мрежата в областите

Гъстота	Интервал	Област
Под средна	13-27 km/1000 km ²	Добрич, Ямбол, Кърджали, Бургас, Силистра, Благоевград, Ловеч и Търговище
Средна	30-42 km/1000 km ²	Враца, Монтана, Видин, Габрово, Хасково, Сливен, Разград, Кюстендил, Пазарджик и София
Над средна	44-55 km/1000 km ²	Плевен, Шумен, Перник, В.Търново, Ст.Загора, Варна, Русе и Пловдив

Източник НСИ, изчисления НЦТР

Достъпност до жп транспорт

Предвид спецификата на жп транспорта, наред с териториалното развитие на жп мрежата, определящо значение за транспортната достъпност има броят на жп гарите и спирки, обслужващи отделните региони. Териториалното им разпределение по региони е различно. Югоизточният регион е периферен по отношение обслужването с жп транспорт, поради отсъствието на железопътен ГКПП на неговата територия и затруднения достъп на населението (най-ниска гъстота на обслужващи гари и спирки). Най-облагодетелстван е Югозападният регион, където достъпът на населението е най-улеснен поради високата гъстота на жп гарите и спирките и наличието на два ГКПП.

Най-добре обслуженият с пътна мрежа Югоизточен регион има най-ограничено развита жп мрежа, с най-ниска гъстота за страната (31.6 km/1000 km²). Много добрата изграденост в област Стара Загора се компенсира от много ниската изграденост в област Ямбол, а и област Бургас не се характеризира с особено добра изграденост на жп мрежата. Затова пък, ограничено развитата жп мрежа в региона е 90% електрифицирана и почти 30% от линиите са удвоени (над средния % за страната - 24.6), като тук изключение прави област Сливен с под 6% удвоени линии.

Другият крайморски регион – Североизточният, също е с ограничено развита жп мрежа, с гъстота под средната за страната (33,1 km/1000 km²). И тук много добрата изграденост на жп мрежата в област Варна се неутрализира от изключително ограничената жп мрежа в област Добрич. Напълно удвоените и електрифицирани линии в област Търговище повишават общия показател на региона за качество на жп мрежата, но ниската им гъстота сваля общия показател за гъстота. Относителният дял на електрифицираните линии в региона надхвърля средния за страната и половината от жп линиите са удвоени, с най-висок за страната относителен дял.

В сравнение с пътната мрежа, жп мрежата в Северозападния регион е с по-добра изграденост и по-хомогенно развита. Повечето области тук имат показатели близки, но под средните за страната, като само област Плевен се откроява с по-високи показатели за гъстота и качество на жп мрежата, което в известна степен се неутрализира от ниските показатели на област Ловеч.

И в Южния централен регион изградеността на жп мрежата не се характеризира с добри показатели, което до голяма степен се дължи на планинския релеф в южната му част. Гъстотата за региона, макар и близка, е под средната за страната, степента на удвоеност на жп линиите е една от най-ниските за страната, най-нисък за цялата страна е и относителният дял на електрифицираните жп линии. В обхвата на региона попадат област Смолян без изградена жп инфраструктура и област Кърджали, обслужвана от единична, неелектрифицирана тупикова жп линия. Най-добра изграденост на жп мрежата има област Пловдив, с най-висока гъстота за страната, а също и област Пазарджик, с гъстота над средната за страната.

В Югозападния регион, също с преобладаващ планински релеф, изградеността на жп мрежата определено се характеризира с по-добри показатели- гъстота ($42.5 \text{ km}/1000 \text{ km}^2$) и степен на електрификация на линиите над средните стойности за страната и само степен на удвоеност на линиите под средния показател за страната, за което допринасят областите Благоевград и Кюстендил, на чиято територия няма нито километър удвоена линия.

Северният централен регион е най-добре обслуженият с жп мрежа, с най-висока ($44.5 \text{ km}/1000 \text{ km}^2$) за страната гъстота и степен на електрификация, близка до средната за страната. Във всички области (без Силистра), изградената жп мрежа е с гъстота по-висока от средната за страната. В същото време, степента на удвоеност на жп линиите в региона е най-ниска за страната, като само в област В. Търново около една трета от линиите са удвоени. В останалите области степента на удвоеност е незначителна - само 7.6% в Разград и нулева в останалите три области.

Констатираното нехомогенно развитие на жп мрежата в някои от регионите е резултат от релефни особености на терена или периферно разположение на територията, обслужвана с тупикови жп линии, но като цяло изградеността ѝ се оценява като задоволителна.

Главните жп линии като част от инфраструктурата на TEN-T мрежата осигуряват интеграцията на жп мрежата на страната с тази на съседните страни. В пространствено отношение те имат важно значение за интегрирането на територията, както в национален, така и в европейски план. Чрез тях се осигурява достъпът до пристанищата, летищата с международно значение, както и връзките между големите градски центрове, вкл. Столицата. Общините, обслужвани от тези жп линии имат възможности за комуникации на по-високо териториално ниво, съответно-по-добри възможности за развитие.

Регионалният характер на жп транспорта и състоянието на железопътната инфраструктура и подвижния жп състав в България ограничават масовите пътническите превози все повече в рамките на епизодични, сезонни пътувания /като се изключат регулярни трудови пътувания в рамките на 30-60мин./ Всичко това води до икономическа неефективност и прибягване до закриване на някои линии или на гари и по-често спирки. Това ще бъде особено тревожно за области, където и сега обслужването с жп транспорт е ограничено.

4.1.3 ИНТЕРМОДАЛНИ ТЕРМИНАЛИ

Развитието на интермодалните превози е приоритет на националната транспортна политика в непосредствен и дългосрочен план. Третата приоритетна ос на ОП "Транспорт и транспортна

инфраструктура“ (ОПТТИ) 2014-2020 е насочена към *„Подобряване на интермодалността при превоза на пътници и товари“*.

Като възли за интермодални превози (автомобилен и жп транспорт), в основната TEN-T мрежа на страната са включени София, Пловдив, Горна Оряховица и Русе, а в разширената – Драгоман и Свиленград.

- **ИМТ “София”**– включен в основната TEN-T мрежа на територията на страната като част от коридора на основната TEN-T мрежа *„Ориент/Източно-Средиземноморски“*, но все още не е изграден. През 2011 г. частни фирми пускат в експлоатация терминали в района на гарите Яна (Ecologistics) и Божурище (Schenker), което се отразява на концепцията за изграждане на ИМТ “София” и налага извършване на ново проучване и анализиране на необходимостта от изграждане на нови терминали в района на гр. София, съобразено с планираните мероприятия по проектите за жп линии София – Драгоман, София – Пловдив, София – Радомир и София – Видин.
- **ИМТ “Пловдив”** – също включен в основната TEN-T мрежа на територията на страната. Проектът *„Изграждане на интермодален терминал в Южен централен регион – Пловдив“*, който обхваща изработване на технически проект и строителство на ИМТ е изпълнен с финансиране по ОП „Транспорт“ 2007–2013 г. Терминалът е изграден и отдаден на концесия. ИМТ “Пловдив” се явява част от коридора на основната TEN-T мрежа - *„Ориент/Източно-Средиземноморски“*. Интермодалният терминал Пловдив напълно отговаря на изискванията за осъществяване на интермодални превози между два вида сухопътен транспорт, съгласно изискванията на ЕС.
- **ИМТ “Русе”** - включен като интермодален възел в основната TEN-T мрежа за интермодален транспорт, съгласно Регламент (ЕС) 1315/2013, като част от коридор на основната TEN-T мрежа *“Рейнско-Дунавски транспортен коридор”*. Подготвителните дейности са извършени през 2015 г по проект *„Техническа помощ за изграждане на интермодален терминал в Северен централен регион - Русе“*, с финансиране по ОП „Транспорт“. Терминалът все още не е изграден поради наложилата се необходимост от допълнително проучване за развитие на товарните превози по направление *„Север-Юг“*, което да определи ефективността на такъв тип съоръжение, разположено в Русе. По ОП „ТТИ“ ще бъде финансиран проект *„Извършване на предварителни проучвания за развитие на алтернативните железопътни направления Север – Юг“*.
- **ИМТ “Драгоман”** – включен в широкообхватната TEN-T мрежа за интермодален транспорт по направление на жп линията *Калотина-запад (граница с Р. Сърбия)-София-Пловдив-Димитровград-Свиленград (граница с Р. Гърция и Р. Турция)*, формираща част от коридора на основната TEN-T мрежа - *„Ориент/Източно-Средиземноморски“*. В района на гара Драгоман е изградена терминална площадка за качване на влак на част от товарните автомобили, които се движат по направление *Турция – Западна Европа – Турция*.

- **ИМТ “Свиленград”** – също включен в широкообхватната TEN-T мрежа за интермодален транспорт по направление на жп линията *Калотина-запад (граница с Р. Сърбия) София-Пловдив-Димитровград -Свиленград (граница с Р. Гърция и Р. Турция)*, но все още не е изграден.
- **ИМТ възел “Горна Оряховица”** – в специализирания контейнерен терминал Горна Оряховица (Честово-товарна), порталните кранове са спрени от експлоатация. Терминалът е включен като възел в основната TEN-T мрежа за интермодален транспорт, но не работи.
- **ИМТ “Стара Загора”**- в експлоатация, собственост на частна фирма “Metalimrex” Ltd. Терминалът е част от **жп линия 4 Русе (граница с Р.Румъния)- Горна Оряховица–Дъбово – Тулово-Стара Загора–Михайлово-Димитровград**, включена в основната TEN-T мрежа на територията на страната.
- **ИМТ “ Бургас-Долно Езерово”** - в експлоатация, собственост на „Деспред“ АД. Терминалът е част от **жп линия 8 Пловдив-Филипово-Бургас**, включена в основната TEN-T мрежа на територията на страната.
- **ИМТ “Варна”**- в проект, включен в широкообхватната TEN-T мрежа за интермодален транспорт по направление на жп линия 2 *София-Мездра-Горна Оряховица- Каспичан-Синдел-Варна*. С изграждането на ИМТ „Варна” се цели да се обезпечат възможности за добри транспортни връзки в направленията: Варна – София; Варна – Русе с възможност за ефективна връзка с Констанца; и Варна – Бургас с възможност за ефективна връзка с Истанбул. Като резултат от осъществяването на проекта се очаква предоставянето на възможност за ефективно транспортиране на големи обеми товари от Черно море до Централна Европа и търговските възли в ЕС.

Проектите се основават на политиката за изграждане на Транс-европейската транспортна мрежа и целят подобряване на интермодалността в югоизточния регион на ЕС, чрез създаване на условия за оптимално взаимодействие и интеграция на различните видове транспорт и повишаване качеството на предоставяните товарни транспортни услуги.

4.1.4 ПРИСТАНИЩА

Подобряването на интермодалността в югоизточния регион на ЕС, чрез създаване на условия за оптимално взаимодействие и интеграция на различните видове транспорт включва и подобряване на пристанищната инфраструктура. В основната TEN-T мрежа на страната са включени морското пристанище Бургас и вътрешноводните пристанища Русе и Видин. В широкообхватната TEN-T мрежа попада морското пристанище Варна и вътрешноводните пристанища Лом, Оряхово, Свищов и Силистра.

- **Пристанище Бургас** - единственото морско пристанище в страната, включено в основната TEN-T мрежа, има връзка с АМ “Тракия” и **жп линия 8**, формиращи едно от направленията на основната TEN-T мрежа. Пристанището е за обществен транспорт с национално значение. Пристанищните терминали Бургас-Изток и Бургас-Изток 2 са за генерални и насипни товари, а пристанищен терминал Бургас-Запад обработва и

контейнери. Терминал “Росенец” е терминал за нефт и нефтопродукти, а терминал Несебър - за пътнически превози. Пристанищен терминал Бургас–Изток също обслужва пътници.

- **Пристанище Варна** - другото морско пристанище за обществен транспорт с национално значение, е включено в широкообхватната TEN-T мрежа на територията на страната. Пристанището има връзка с **жп линия 2** и **жп линия 3**, включени в разширената TEN-T мрежа, както и с пътните направления от същата мрежа - АМ “Черно море”, направлението В. Търново-Шумен-Варна и скоростен път Варна-Дуранкулак. Пристанищните терминали обработват генерални, насипни и наливни товари, а пристанищен терминал Варна–Изток обслужва и пътници. Фериботният комплекс - Варна осигурява един от най-късите и евтини пътища за превоз на товари между Европа и Азия по линиите Варна - Иличовск (Украйна) -Поти/Батуми (Грузия), обслужвайки транспортен коридор Европа - Кавказ - Азия (ТРАСЕКА).
- **Пристанище Русе** - най-голямото речно пристанище у нас, включено в основната TEN-T мрежа на територията на страната като част от направлението на Общоевропейския транспортен коридор „Рейнско-Дунавски” (вътрешноводен път р. Дунав, с пристанища Видин и Русе и интермодален терминал в Русе). Освен това, пристанището се явява и част от възела за интермодални превози по другото направление от основната TEN-T мрежа - София–Г.Оряховица/В. Търново–Русе–Букурещ.
- **Пристанище Видин** – второто речно пристанище у нас, включено в основната TEN-T мрежа на територията на страната като част от направлението на коридор „Рейнско-Дунавски” (вътрешноводен път р. Дунав, с пристанища Видин и Русе и интермодален терминал в Русе). В същото време пристанището се явява и част от другия коридор от основната TEN-T мрежа, минаващ през територията на страната- „Ориент/Източно-Средиземноморски” (железопътно и пътно трасе по направлението Видин–София–Кулата и София–Пловдив–Бургас/Свиленград (турска граница).
- **Пристанище Лом и Пристанище Оряхово** са част от района на Пристанище Видин от направлението на коридор „Рейнско-Дунавски”, но са включени като вътрешноводни пристанища в широкообхватната TEN-T мрежа. Освен генерални и насипни товари, в Пристанище Оряхово се обслужват и пътници, а Фериботният терминал Оряхово обработва ро-ро товари.
- **Пристанище Свищов и Пристанище Силистра** попадат в обхвата на пристанищен комплекс Русе и също са включени като вътрешноводни пристанища в широкообхватната TEN-T мрежа. И в двете пристанища освен генерални и насипни товари се обслужват и пътници, като в Пристанище Силистра е обособен пътнически терминал само за пътници. Фериботният терминал Силистра обработва ро-ро товари.

4.1.5 ЛЕТИЩА

От петте международни граждански летища в страната, само летище София е включено в основната TEN-T мрежа, а летищата Бургас, Варна, Пловдив и Горна Оряховица са включени

в широкообхватната TEN-T мрежа като допълващи функциите на определените за интермодални превози възли, от основната TEN-T мрежа.

- **Летище София** - включено е в основната TEN-T мрежа като част от коридор „Ориент/Източно-Средиземноморски” (железопътно и пътно трасе по направленията Видин–София–Кулата и София–Пловдив–Бургас/Свиленград (турска граница)). Летището има два пътнически терминала с общ годишен капацитет 4 400 000 пътника. Карго зоната обработва товарни пратки, както с обикновен режим, така и със специален режим на обработка. Транспортната връзка до летището е с автомобилен транспорт и метро.
- **Летище Бургас** - включено е в широкообхватната TEN-T мрежа. Летището разполага с два пътнически терминала, но оперира само Терминал 2. Годишният капацитет на терминал 2 е да обслужва 2 700 000 пътника. Летище Бургас е със силно изразена лятна сезонност, като основната част от дейностите по обслужване на пътници се извършва между месеците юни и септември. През този период се обслужват 92% от годишния трафик на летището. Летището има и товарна дейност, включително специализирана карго продукция, допълвайки функциите за интермодални превози на възел Бургас като част от основната TEN-T мрежа.
- **Летище Варна** - включено в широкообхватната TEN-T мрежа. Както и летище Бургас, летище Варна разполага с два пътнически терминала, но оперира само Терминал 2. Годишният капацитет на терминал 2 е да обслужва 2 400 000 пътника. И летище Варна е със силно изразена лятна сезонност, като основната част от дейностите по обслужване на пътници се извършва между месеците юни и септември, когато се обслужват 80% от годишния трафик на летището. Останалите пътници летят с редовните полети от/до летище Варна през цялата година. Летището има и товарна дейност с тенденция за намаляване.
- **Летище Пловдив** - Летището попада в направлението на коридора от основната TEN-T мрежа „Ориент/Източно-Средиземноморски” (железопътно и пътно трасе по направленията Видин–София–Кулата и София–Пловдив–Бургас/Свиленград (турска граница)), но е включено в широкообхватната TEN-T мрежа. Летището се използва като резервно на летище София и приема трафика (на Летище София) в периодите на затваряне поради ниска видимост или друга причина. Обслужва пътнически, карго и бизнес полети. Капацитетът на пътническия терминал е за обслужване до 500 хил. пътника/годишно, но редовни пътнически полети няма. През зимния сезон летището обслужва ежедневни чартърни туристически полети за българските ски-курорти в Банско, Пампорово и Боровец.
- **Летище Горна Оряховица** – Летището попада в направлението на основната TEN-T мрежа на територията на страната - *София-Г. Оряховица/В. Търново-Русе-Букурещ*, но е включено в широкообхватната TEN-T мрежа. Изграденият пътнически терминал е оборудван само за вътрешни полети. Полети по редовни линии не се изпълняват, а

чартърни полети се изпълняват при необходимост. Летището се използва и за тренировъчни полети на частни авиокомпании; има и товарна дейност.

4.1.6 ИДЕНТИФИЦИРАНИ ПРОБЛЕМИ И СИНТЕЗИРАНИ ИЗВОДИ

Добрата пространствена организация на пътната и железопътна мрежа в страната улесняват интегрирането ѝ в TEN-T мрежата, но все още съществуват “тесни” места на прекъсване или несъвместимост в класа на съответните инфраструктури. Недоизградените участъци от автомагистрали и/или скоростни пътища възпрепятстват това интегриране. Лошото експлоатационно състояние, особено на участъци от жп мрежата пречи за достигане дори на проектната скорост, а техническите параметри не отговарят на изискванията за сигурен и удобен транспорт.

Комплексната оценка на обслужването с пътна мрежа на регионите от ниво 2 в най-голяма степен се определя от структурата на пътната мрежа, което доказва необходимостта от разширяване на пътната мрежа от висок клас и поддържането ѝ в добро състояние. Особено важни са тези действия в областите и регионите от Северна България.

В 17 от областите в страната относителният дял на автомагистралите и пътищата от първи клас е под средния показател за страната, което доказва високи териториални диспропорции. Въпреки че, в сравнение с миналия програмен период (2007-2013 г.), структурата на обслужващата пътна мрежа от висок клас определено се подобрява, преди всичко това се наблюдава в регионите от Южна България.

Неблагоприятната структура на пътната мрежа за голяма част от областите (преобладаващо попадащи в Северна България) налага завишени изисквания към поддържането на съществуващата пътна мрежа в добро състояние. И това е допълнителен проблем, защото се установява, че за голяма част от областите в Северна България процентът на пътищата в добро състояние е под средния за страната, при това има области, където тенденцията за влошаване е постоянна.

По-ниската степен на изграденост на пътната мрежа от висок клас в северните, периферните и гранични части на страната ограничава възможностите за икономическо развитие на териториите, които са отдалечени от нея, понижава качеството на живота и инвестиционната им привлекателност. Незадоволителното състояние на участъци от републиканската пътна мрежа и особено на общинската пътна мрежа допълнително влошава условията за комуникации в и между общините, попадащи в тези територии и това най-често са **селските общини, за чието развитие транспортната мрежа е от решаващо значение.**

Изградената жп мрежа в страната е в състояние да задоволи намаляващото търсене на транспортни услуги (особено пътнически), но експлоатационното ѝ състояние е незадоволително, поради просрочени ремонти. Параметрите на част от главните жп линии в страната допускат проектна скорост за превозите на пътници 130 km/час и 100 km/час за товарите, но реално експлоатационната скорост е значително по-ниска поради липсата на надежден подвижен състав и недостига на средства за поддръжка и ремонтни дейности. Влошеното състояние влияе върху допустимите максимални скорости, времепътуванията и

качеството на предлаганите услуги, което от своя страна намалява интереса към този вид превози и повишава експлоатационните разходи за влаковото движение.

4.2 ЕНЕРГИЙНИ МРЕЖИ

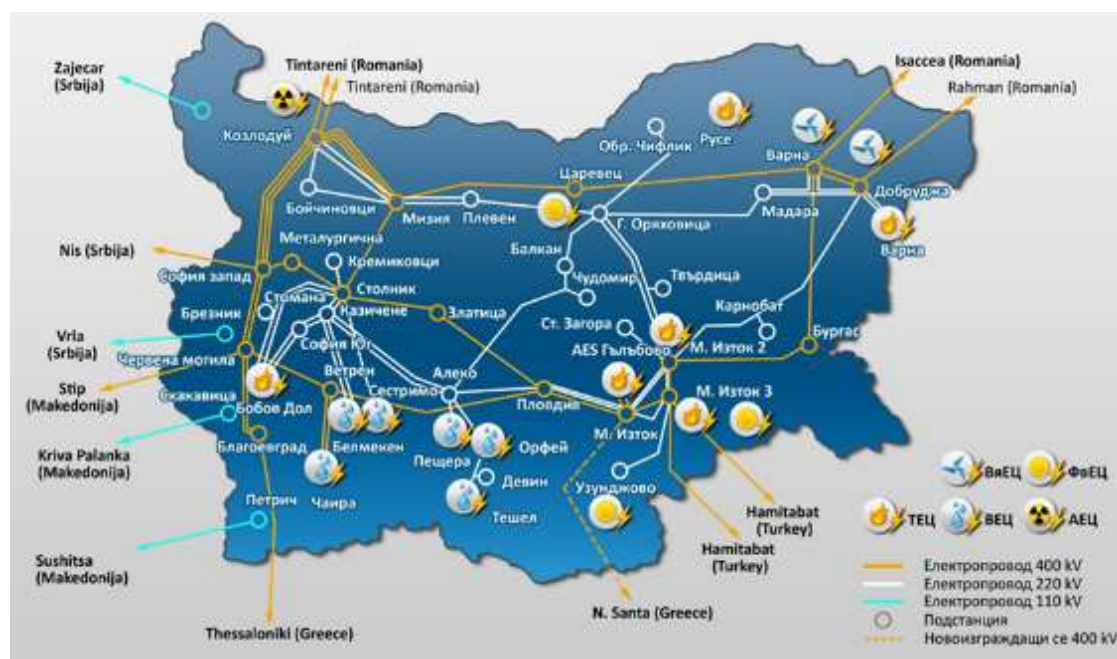
Обвързващите цели за климата и енергетиката на ЕС за 2030 г.:

- Намаляване на емисиите на парникови газове (ПГ) с най-малко 40% в сравнение с 1990 г.;
- Повишаване на енергийната ефективност (ЕЕ) до поне 32,5%;
- Увеличаване на дела на енергия от възобновяеми източници (ВИ) до поне 32% от брутното крайно потребление на енергия в ЕС;
- Осигуряване на минимум 15% ниво на междусистемна електроенергийна свързаност между държавите членки, определят и целите в развитието на електроенергийната и газопроводна мрежи в страната.

4.2.1 ЕЛЕКТРОПРЕНОСНА МРЕЖА

Българската **електропреносна мрежа** е част от обединената преносна мрежа на страните от континентална Европа и развитието ѝ е тясно свързано с развитието на мрежите на съседните страни, като за целта са изградени междусистемни връзки.

Фигура 4.7. Електроенергийна система

Източник: Национална електрическа компания ЕАД

Електроенергийната мрежа на страната е свързана с електроенергийните мрежи на всички съседни страни, което позволява обмен на електроенергия при необходимост, като връзките с всяка от страните са следните:

■ Румъния

електропровод 400 kV “Дружба” –п/ст “Добруджа”-п/ст “Рахман”

електропровод 400 kV “Цънцарени 1” –п/ст Козлодуй-п/ст “Цънцарени”

електропровод 400 kV “Цънцарени 2” –п/ст Козлодуй-п/ст “Цънцарени”

електропровод 400 kV “Съединение” –п/ст “Варна” п/ст “Ступина”

■ Сърбия

електропровод 400 kV “Нишава” - п/ст “София Запад- п/ст “Ниш”

електропровод 110 kV “Връшка чука” -п/ст “Кула” -п/ст “Зайчар”

електропровод 110 kV “Ерма” -п/ст “Брезник” –п/ст “Върла”

■ Македония

електропровод 400 kV “Руен” –п/ст “Червена могила- п/ст “Щип”

електропровод 110 kV “Страцин”- п/ст “Скаквица” -п/ст “Крива Паланка”

електропровод 110 kV “Беласица” -п/ст “Петрич”- п/ст “Сушица”

■ Гърция

електропровод 400 kV “Пирин”-п/ст “Благоевград” –п/ст “Солун”

■ Турция

електропровод 400 kV “Сакар” -п/ст “Марица Изток3” п/ст “Хамитабат”

електропровод 400 kV “Одрин” -п/ст “Марица Изток3” п/ст “Хамитабат”

Развитието на електропреносната мрежа се предвижда в 10 годишните планове за развитие, които са част от пакета документи на Европейската мрежа на операторите на преносни системи за електроенергия - ENTSO-E, чийто правила целят да гарантират, че преносните системи на електроенергия в Европа отговарят на целите на сигурността на доставките, увеличената конкурентност и достъпната енергия

Спецификата на функциите на електроенергийната система налага довеждането ѝ до всяко населено място посредством мрежи и съоръжения от различен тип, като нейното териториално развитие не влияе пряко на пространствената организация на селищната мрежа. В същото време, съвместното функциониране със системите на съседните страни в обща мрежа налага задължителните междусистемни връзки и то на едно ниво (работно напрежение), което определя съвместната им териториална организация.

В национален план електроенергийната мрежа е добре развита, всички населени места са електроснабдени и регионите от ниво 2 (NUTS 2) не се нуждаят от специална подкрепа.

4.2.2 ГАЗОПРОВОДНА МРЕЖА

Газовата инфраструктура на територията на Република България се състои от национална газопреносна мрежа, осигуряваща природен газ за основната част от потребителите в България, газопреносна мрежа за транзитен пренос, осъществяваща предимно пренос на природен газ за Турция, Гърция и Македония и подземно газохранилище в Чирен (ПГХ „Чирен“), което е пряко свързано с националната газопреносната мрежа.

Националната газопреносна мрежа е изградена пръстеновидно от газопроводи с високо налягане с обща дължина 1835 km, три компресорни станции КС „Кардам-1“, КС „Вълчи дол“ и КС „Полски Сеновец“ с обща инсталирана мощност 49 MW и 115 изходни точки (АГРС, ГИС) с 240 пункта за доставка на природен газ.

Газопреносна мрежа за транзитен пренос е изградена от газопроводи с високо налягане с обща дължина 930 km с преобладаващ диаметър DN 1000, шест компресорни станции – КС „Кардам-2“, КС „Провадия“, КС „Лозенец“, КС „Странджа“, КС „Ихтиман“ и КС „Петрич“, с обща инсталирана мощност от 270 MW и др. съпътстващи съоръжения.

Фигура 4.8. Газопроводна система

Източник: Булгартрансгаз

Доставката на природен газ се осигурява чрез внос от Русия. Точките на междусистемно свързване на газопреносната система на „Булгартрансгаз“ ЕАД с газопреносните системи на съседни оператори са следните:

- **Негру вода 1/Кардам – Входно-изходна точка** на Националната газопреносна мрежа за връзка с газопреносната мрежа на Румъния.

- **Негру вода 2,3/Кардам – Входна точка** на Газопреносната мрежа за транзитен пренос за връзка с газопреносната мрежа на Румъния.
- **Кулата/Сидирокастро – Входно-изходна точка** на Газопреносната мрежа за транзитен пренос за връзка с газопреносната мрежа на Гърция.
- **Странджа/Малкочлар - Изходна точка** на Газопреносната мрежа за транзитен пренос за връзка с газопреносната мрежа на Турция.
- **Странджа 2/Малкочлар - Входна точка** на Газопреносната мрежа за транзитен пренос за връзка с газопреносната мрежа на Турция.
- **Кюстендил/Жидилово - Изходна точка** на Газопреносната мрежа за транзитен пренос за връзка с газопреносната мрежа на Македония.
- **Русе/Гюргево – Входно-изходна точка** на Националната газопреносна мрежа за връзка с газопреносната мрежа на Румъния.

Подобно на електропреносните мрежи, Десетгодишните планове за развитие на газопреносните мрежи се изготвят от газопреносните оператори на територията на Европейския съюз в изпълнение на чл. 22 от Директива (ЕО) 2009/73, вкл. от Българския газопреносен оператор. Националните Десетгодишни планове за развитие на газопреносната мрежа служат за основа при разработването на Регионалните инвестиционни планове за развитие на мрежата (GRIPs), както и на Общностния план за развитие на мрежата в ЕС, който се изготвя от Европейската мрежа на операторите на преносни системи (ENTSO-G).

За разлика от териториалното развитие на електроенергийните мрежи, възможностите за газификация на населените места и общини са съвсем различни. Съществуват ясно изразени регионални различия в достъпа до устойчиви, ефективни енергийни източници и по-специално до възможностите за използване на природния газ като алтернатива за повишаване на регионалната конкурентоспособност и качество на живот.

Добре развитата газопреносна мрежа в страната е изградена с цел осигуряване на природен газ за големите промишлени центрове (в които част от предприятията- консуматори вече не функционират), както и за транзитен пренос на газ към съседни страни. В същото време изграждането на газоразпределителни мрежи и газификацията на домакинствата за най-пълно използване на предимствата на директната употреба на природния газ напредва бавно.

България е разделена на 5 газоразпределителни района с определени територии за изграждане на газоразпределителни мрежи, като тези райони не включват общините, които са по-отдалечени от главните газопреносни тръбопроводи и основните им разпределителни разклонения. Осигуряването на достъп до перспективен и ефективен енергиен източник за промишлеността, домакинствата и обществените сгради в общините, които не са включени в списъка на определените територии за газоразпределение, е важно условие за подобряване на бизнес средата и насърчаване на икономическото развитие и конкурентоспособността.

За целите на настоящия анализ са проучени възможностите за достъп на всяка от общините да ползва природен газ и как те се разпределят по територията на страната със съдействието на всички дружества с лицензи за газоразпределение и лицензи за газоснабдяване.

В зависимост от териториалното им разпределение и възможностите за достъп до газопреносната мрежа, общините са разпределени в следните групи:

- *Общини извън обособени територии за газоснабдяване* - към този момент на териториално развитие на газопреносната мрежа, тези общини нямат възможност за газоснабдяване.
- *Общини, за които е получена лицензия за газоснабдяване, но без достъп до газопреносната мрежа (ГПМ)* - единствената възможност за тези общини е да бъдат снабдявани с компресиран природен газ (КПГ), което се прилага на ограничени места
- *Общини с достъп до ГПМ* – това е групата в най-благоприятно териториално разположение и тези общини обикновено вече имат изградена газоразпределителна мрежа
- *Общини без достъп до ГПМ, но снабдявани с КПГ* - обикновено това са общини с изграден терминал за снабдяване с КПГ на стопански потребители и не винаги имат изградена газоразпределителна мрежа за захранване и на битови потребители
- *Общини с изградена газоразпределителна мрежа* –това е групата на общините, които получават газоснабдяване за стопански, обществени и битови потребители.

Таблица 4.12. Достъп до газопроводна мрежа по региони

№	Регион / Област	Общ брой общини	Извън район / без лиценз	Лиценз/ без достъп	С достъп до ГПМ	Без достъп, с КПГ	С изградена (ГРМ)
	Р България	256	94	82	89	18	91
1	Северозападен	51	30	12	9	2	11
2	Северен централен	36	4	21	11	1	12
3	Североизточен	35	8	10	17	1	16
4	Югоизточен	33	8	10	15	1	13
5	Югозападен	52	20	13	18+Сф	5	16+Сф
6	Южен централен	58	24	16	18	8	22

Източник: КЕВР, газови дружества. Обработка НЦТР

Подробната справка за достъпа до газоснабдителна мрежа по общини и региони (Приложение 4) показва че общините се разпределят почти равномерно в трите основни групи. 94 броя (36,7%) попадат извън обособените райони за газоснабдяване, за 82 броя общини (32%) има издадени лицензи, но липсват отклонения от ГПМ до тях и 89 броя общини (34,7%) имат достъп до ГПМ. Към този момент на развитие на ГПМ около две трети от общините нямат условия за получаване на газоснабдяване, докато не се изградят довеждащи газопроводи до тях.

Териториалното развитие на газопроводната мрежа зависи от редица фактори, но потребителското търсене в най-голяма степен определя развитието на мрежата за снабдяване

на битови потребители. По мнение на някои от газоснабдителните дружества, финансирането на потребителите на природен газ с подходящи програми (например DESIREE) води до значителен ръст на тяхната заинтересованост и има далеч по-голям ефект, в сравнение със скромните резултати в райони, където с безвъзмездно финансиране е изграден довеждащ газопровод.

Това означава, че намирането на баланс между стимулиране на търсенето на природен газ от потребителите, което повишава ефективността на инвестициите на експлоатационните предприятия и безвъзмездно финансиране на изграждане на довеждащи газопроводи е въпрос на политиката за развитие на газопроводната мрежа, особено за общините с издаден лиценз, но без достъп до ГПМ.

Тъй като процесът на битова газификация у нас изостава (3% газифицирани домакинства към 30.06.2018 г.), както в сравнение с другите европейски страни, така и по отношение заложените цели в Енергийната стратегия 2020 г. (30% с възможност за достъп), анализът по общини не дава ясна представа за сравнения. Освен това, поради зависимостта от териториалното развитие на преносната газопроводна мрежа (една или друга съседни общини често имат еднаква възможност за газифициране), анализът по области дава по-ясна картина за тенденциите в процеса на газоснабдяване.

Следващата таблица е предварителен ориентир с показан брой общини за всяка област, систематизирани по групи, съобразно възможностите за тяхното газифициране. В колони 7 и 8 са посочени съответно броят и относителният дял на вече газифицираните общини.

Таблица 4.13. Брой общини по области с достъп до газопроводната мрежа

Регион / Област	Общ брой общини	Извън район/ без лиценз	Лиценз без достъп	С достъп до ГПМ	Без достъп, с КППГ	С изградена ГРМ	% с ГРМ
1	2	3	4	5	6	7	8
СЗР	51	30 бр	12 бр	9 бр	2 бр	11 бр	21.6
Обл Видин	11	11	0	0	0	0	0.0
Обл Монтана	11	9	1	1	0	1	9.1
Обл Враца	10	5	3	2	0	2	20.0
Обл Плевен	11	3	5	3	2	5	45.5
Обл. Ловеч	8	2	3	3	0	3	37.5
СЦР	36	4	21	11	1	12	33.3
Област Русе	8	0	7	1	1	2	25.0
Обл. Разград	7	0	4	3	0	3	42.9
Обл. Силистра	7	1	5	1	0	1	14.3
Обл. В.Търново	10	2	4	4	0	4	40.0
Обл. Габрово	4	1	1	2	0	2	50.0
СИР	35	8	10	17	1	16	45.7
Обл. Варна	12	3	2	7	0	6	50.0
Обл. Добрич	8	3	1	4	1	5	62.5
Обл. Шумен	10	1	5	4	0	3	30.0
Обл. Търговище	5	1	2	2	0	2	40.0
ЮИ	33	8	10	15	1	13	39.4
Обл. Ст. Загора	11		3	8	0	6	54.5
Обл. Сливен	4	1		3	0	3	75.0
Обл. Ямбол	5	3		2	0	1	20.0

Регион / Област	Общ брой общини	Извън район/ без лиценз	Лиценз без достъп	С достъп до ГПМ	Без достъп, с КПП	С изградена ГРМ	% с ГРМ
Обл. Бургас	13	4	7	2	1	3	23.1
ЮЗР	52	20	13	18+Сф	5	16+Сф	32.7
Обл. София-(ст. община)	1			1		1	100.0
Обл. София	22	9	6	7	2	6	27.3
Област Перник	6	4		2	0	2	33.3
Обл. Кюстендил	9	2	3	4	0	2	22.2
Обл. Благоевград	14	5	4	5	3	6	42.9
ЮЦР	58	24	16	18	8	22	37.9
Обл. Пловдив	18	1	6	11	3	12	66.7
Обл. Пазарджик	12	4	3	5	1	5	41.7
Обл. Смолян	10	8	2	0	2	1	10.0
Обл. Кърджали	7	6	1	0	1	1	14.3
Обл. Хасково	11	5	4	2	1	3	27.3

Източник: КЕВР, газови дружества; обработка НЦТР

В най-неблагоприятни условия се оказват общините, разположени периферно на газопроводната мрежа. Цялата област Видин и област Монтана (без община Монтана) са извън обособените райони за газоснабдяване. Също в неблагоприятна позиция се оказват и общините от южните части на Южен централен и Югоизточен регион (областите Смолян и Кърджали изцяло), които са разположени периферно от газопроводната мрежа.

Най-изоставаща е област Видин, където нито една община не получава газоснабдяване. Само по една община е газифицирана в областите Монтана, Силистра, Ямбол, Смолян и Кърджали. Бавно напредва процесът и в областите Враца, Русе, Кюстендил и Бургас. В областите Варна, Габрово, Стара Загора са газифицирани половината или повечето от общините, а лидери са областите Добрич, с относителен дял газифицирани общини съответно (62,5%), Пловдив (66,7%) и Сливен (75%). Разбираемо, област София (столична община) има 100% (1 община). Степента на фактическото развитие на газоснабдяването е посочена в следващата таблица.

Първият показател, който се разглежда в сравнителния анализ по области е “достъп до услугата” (колона 5 на таблицата).

Изграждането на газопроводи до общини/области с центрове - големи градове, съсредоточия на по-голям брой население, респ. домакинства, е икономически най-оправдано и е логично да се предположи, че до такива места мрежата ще се развива най-напред и най-бързо. В същото време, обаче, в много от тези големи населени места вече функционира централизирана система за парно отопление и новоизграждащите се мрежи трябва да се конкурират с тях. Затова изборът за предлагане на тази по-екологична услуга за енергоснабдяване е много деликатен и зависи от редица, често взаимоизключващи се фактори. Като резултат, сравнението по области има по-различен вид от анализа за обхвата на общините във всяка област от газопроводната мрежа.

В областите Смолян и Кърджали, Силистра, Перник, Хасково и Сливен, газоразпределителната мрежа е слабо развита и предлага газоснабдяване на много ограничен кръг потребители (в първите две - под 1%). Следват областите Пловдив, София (столична

община), Пазарджик, Плевен, в които ГРМ обхваща под 10% от домакинствата (Плевен - 11%). Обяснението е, че в много от центровете на тези области има парно отопление. На другия полюс правят впечатление областите Добрич, Шумен, Ст. Загора, София, Кюстендил, където ГРМ обхваща повече от една четвърт от домакинствата в общините и особено област Търговище (34%).

Таблица 4.14. Брой и относителен дял на газифицираните домакинства по области⁷⁵

Район / Област	Брой газифицирани домакинства			Отн. дял газифицирани домакинства към 30.06 2018 %		
	До 31.12.2007	До 31.12.2013	До 30.06.2018	Възможни за газифициране	Газифицирани, от възможни	Газифицирани, от общо домакинства
Р България	32 352	65 182	93 690	13.43	23.22	3.12
СЗР	3 996	6 799	8 429	11.33	21.03	2.38
Обл. Видин	0	0	0	0.00	0.00	0.00
Обл. Монтана	1 203	2 067	2 378	12.25	31.33	3.84
Обл. Враца	701	1 046	1 490	14.29	13.53	1.93
Обл. Плевен	823	1 844	2 528	11.11	20.52	2.28
Обл. Ловеч	1 269	1 842	2 033	15.28	22.21	3.39
СЦР	4 173	7 941	15 437	14.59	29.45	4.30
Обл. Русе	1 718	3 168	3 825	17.20	22.63	3.89
Обл. Разград	1 127	1 816	2 282	18.71	25.91	4.85
Обл. Силистра			105	2.77	8.40	0.23
Обл. В Търново	1 328	2 904	4 028	15.91	22.18	3.53
Обл. Габрово		53	5 197	13.40	71.29	9.55
СИР	6 085	10 819	13 936	22.98	15.63	3.59
Обл. Варна	1 174	2 309	2 843	16.88	8.66	1.46
Обл. Добрич	3 121	4 875	5 916	26.18	30.72	8.04
Обл. Шумен	581	1 409	2 213	28.93	10.59	3.06
Обл. Търговище	1 209	2 226	2 964	33.98	18.36	6.24
ЮИР	3 896	6 657	8 426	16.14	12.14	1.96
Обл. Ст. Загора	1 968	3 506	4 509	26.17	12.72	3.33
Обл. Сливен	450	619	707	5.57	17.24	0.96
Обл. Ямбол	1 399	2 191	2 545	18.56	25.14	4.67
Обл. Бургас	79	341	665	11.84	3.37	0.40
ЮЗР	11 729	28 083	40 262	13.06	33.99	4.44
Обл. София (ст.община)	6 917	18 402	24 913	8.96	48.59	4.35
Обл. София	2 838	5 861	8 618	26.12	33.24	8.68
Обл. Перник		50	370	3.34	19.47	0.65
Обл. Кюстендил	1 237	2 262	3 173	26.53	20.43	5.42
Обл. Благоевград	737	1 508	3 188	19.87	13.38	2.66
ЮЦР	2 473	4 883	7 200	6.00	21.12	1.27
Обл. Пловдив	1 274	2 612	3 805	7.33	19.55	1.43
Обл. Пазарджик	1 199	2 147	2 576	9.94	25.29	2.51
Обл. Смолян			2	0.06	6.67	0.00
Обл. Кърджали		8	97	0.70	25.53	0.18
Обл. Хасково		116	720	4.20	17.82	0.75

Източник: КЕВР, газови дружества; обработка НЦТР

⁷⁵ На база подадената информация от газоснабдителните дружества за брой газоснабдени домакинства (по общини и години – колони 2, 3 и 4), както и брой домакинства, на които е предоставена техническа възможност за газоснабдяване, е пресметнат относителният дял на домакинствата като “достъп до услугата” (колона 5), относителен дял на домакинствата, възползвали се от предоставения им достъп (колона 6) и съответно относителен дял на реално газифицираните домакинства (колона 7).

Вторият показател, който се анализира, е *каква част от домакинствата, имащи възможност да бъдат газифицирани, се възползват от нея* (колона 6 на таблицата).

Най-малък интерес към предоставената им възможност за газифициране, проявяват общините от област Бургас, Смолян, Силистра и Варна (под 10%). В областите Смолян и Силистра и предлагането и търсенето са съвсем ограничени, но в други области ограниченото предлагане среща по-голям интерес от страна на потребителите - Хасково, Сливен, Перник, Пазарджик, Пловдив. Тук се откроява и област Кърджали с под 1% обхванати домакинства, но една четвърт от тях вече са газоснабдени. Подобно е положението и с град София, където ГРМ обхваща само 9% от домакинствата, но половината от тях вече са газоснабдени. Тези случаи са показател за намерен баланс между търсене и предлагане на тази услуга.

Фактическото състояние на навлизане на газоснабдяването като по-екологичен енергоносител в битовата газификация на общините, се проследява в колона 7 на таблицата като *относителен дял на газоснабдените домакинства от общия брой* домакинства в общината/областта.

По-малко от един процент са газифицираните домакинства в областите Смолян, Кърджали, Силистра, Бургас, Перник, Хасково и Сливен. Под средния за страната процент (3,12%) са домакинствата в областите Враца, Плевен, Варна, Благоевград и Пазарджик и Шумен. Над 5% са газифицираните домакинства в областите Кюстендил, Търговище, Добрич, София и Габрово, където наблизават 10%. Общините, в които процесът на газификация е напреднал и процентът на газифицирани домакинства надминава 10% са Каварна (19,7%), Добрич (2,6%), Севлиево (30,4%), Монтана (10,7%), Мездра (11,3%), Божурище (27,9%), Ботевград (26%), Елин Пелин (16,1%), Костинброд (10,1%), Правец (18,7%), Самоков (10,3%), Кюстендил (10,1%).

Сравнителният анализ по региони показва най-напреднал процес на газифициране на домакинствата в Югозападен и Северен централен региони със съответно 4,44% и 4,30% газифицирани домакинства, като в Югозападен регион се откроява област София (8,7%), а в Северен централен регион - област Габрово с най-висока стойност за страната (9,6%). В същото време и в двата региона се намират и най-изоставащите области – Перник (0,65%) и Силистра (0,23%). Североизточен регион също заема добра позиция с общ процент газифицирани домакинства 3,59%, над средния за страната, което се дължи предимно на областите Добрич (8,04%) и Търговище (6,24%), като тук най-изоставаща е област Варна (1,46%).

Южен централен регион категорично заема последното място с най-малко газифицирани домакинства (1,27%), като тук в областта с най-висок показател (Пазарджик), газифицираните домакинства са едва 2,5%, а в три от областите - под 1%.

ЮИР също има много нисък общ показател /1,96%/ и въпреки че област Ямбол има добър показател (4,67%), в областите Бургас и Сливен газифицираните домакинства са под 1%.

Обяснението за ниската заинтересованост за газификация на домакинствата в тези региони може да се търси в планинския релеф на част от територията им (особено южната), където

хората се отопляват с твърдо гориво, но тук веднага може да се противопостави област Благоевград с 2,66% газифицирани домакинства.

Основната причина е високата начална цена за инвестиция в газовата инсталация, непреодолима за голяма част от българските домакинства и вероятно недостатъчна осведоменост за по-ниските разходи като консумативи вече в процеса на потребление на природен газ. Тези сравнения са различни и относителни в зависимост от досега използваното гориво и тук се изисква много грижлива политика от страна на държавата да намери баланса между икономическите възможности на населението и по-глобалните екологични цели, респективно поетите национални ангажменти за намаление емисиите на CO₂.

Проследяването на процеса на газификация за миналия 2007-2013 г. и настоящия 2014-2018 г. период, общо за страната показва нарастване от 50% за миналия период и 30% през сегашния. Данните за всяка община, област и регион са посочени в таблиците-приложения и за нито един регион не се регистрира различна тенденция.

4.2.3 ВЪЗБНОВЯЕМИ ЕНЕРГИЙНИ ИЗТОЧНИЦИ

В съответствие с поетите ангажменти за изпълнение на европейската стратегия „Енергетика 2020“, България вече е преизпълнила поставените национални цели за увеличаване използваемостта на Възобновяеми енергийни източници (ВЕИ). Изграждането на различни видове електроцентрали от ВИ минава през своя „пик“ в средата на периода 2007-2013 г., когато изградените мощности нарастват почти 50%, а през периода 2013-2018 г. - малко над 2%, което се дължи и на променената по-късно държавна политика в това отношение. Актуализираните данни от АУЕР показват, че за близо 2 години (след 30.06 2018 г.) новоизградените мощности на ВИ нарастват с 1%.

За производството на алтернативна електрическа енергия в страната се използват водна, вятърна и слънчева енергия, в зависимост от специфичните природни условия за всеки регион. Различните видове мощности, изградени във всяка от областите са посочени в следващата таблица.

Таблица 4.15. Брой и изградени мощности по видове ВИ към 30.04.2020г

Регион/област	ВЕЦ брой	Мощ ност МВт	ФтЕЦ брой	Мощ ност МВт	ВяЕЦ брой	Мощ ност МВт	Газ ВИ/био брой	Мощ ност МВт	общо брой	Общо мощност МВт
СЗР		86,9		164,6		17.2		5.5		274.2
Видин	11	11.6	46	34.8			1	1.5	58	47.9
Враца	11	24.2	31	29.46	3	4.5	2	2.4	47	60.56
Монтана	15	29.5	16	15.03	0	0.00	1	1.5	32	46.03
Ловеч	20	15.6	38	27.55	1	2.7			59	46.95
Плевен	5	6.0	83	57.74	4	10.0	1	0.1	93	73.84
СЦР		18.3		96.9		0.1		0.3		115.6
В.Търново	7	12.4	35	56.55			1	0.3	43	69.25
Габрово	11	5.9	26	2.2					37	8.11
Разград	0	0.0	19	0.5					19	0.5
Русе	0	0.0	59	6.14	1	0.1			60	6.24
Силистра	0	0.0	31	31.5					31	31.5
СИР		4.0		71.54		565.3		4.2		645.0

Регион/област	ВЕЦ брой	Мощ- ност МВт	ФТЕЦ брой	Мощ- ност МВт	ВяЕЦ брой	Мощ- ност МВт	Газ ВИ/био брой	Мощ- ност МВт	общо брой	Общо мощност МВт
Варна	1	1.2	37	11.1	2	60.5			40	72.7
Добрич			34	35.73	114	503.5	3	3.3	151	542.5
Търговище	0	0.0	3	2.61	2	1.3	1	0.9	44	4.81
Шумен	2	2.8	28	22.1					30	24.8
ЮИР		57.0		413.77		120.8		3.7		595.3
Бургас	2	1.9	162	86.2	26	16.2			190	104.3
Сливен	5	18.3	195	89.3	17	15.2	1	1.5	218	124.3
Стара Загора	7	36.8	214	129.10	5	78.8			181	244.7
Ямбол	0	0.0	137	109.17	14	10.6	3	2.2	154	122.1
ЮЗР		329.2		58.38		0.95		9.2		397.7
Благоевград	68	169.3	126	35.16	2	0.95	1	0.5	196	205.91
Кюстендил	12	38.5	29	6.43					41	44.83
Перник	3	2.5	35	6.12					38	8.52
София	18	57.9	41	8.3			1	3.8	60	69.9
Столична	5	61.3	48	2.37			4	4.9	49	68.5
ЮЦР		1 873.8		284.24				42.1		2 200.1
Кърджали	4	209.0	36	5.45					38	214.35
Пазарджик	17	997.9	121	50.05			7	8.5	145	1 056.45
Пловдив	16	290.8	236	123.6	0	0.0	7	30.1	259	444.5
Смолян	29	255.12	46	3.3			2	3.5	77	261.9
Хасково	2	121.0	236	101.84					238	222.84

Източник: АУЕР; Обработка НЦТР

Областта с най-много усвоени ВИ се оказва област Пазарджик, където се намират една четвърт от мощностите на ВИ за страната. Това се дължи на отдавна изградените у нас най-големи ВЕЦ (още преди ВЕИ да станат актуални на дневен ред), поради богатите водни ресурси на тази територия. Истинският лидер е област Добрич, с наполовина по-малко мощности от област Пазарджик, но максимално използвайки мощността на вятъра, изградени главно на територията на общините Каварна, Шабла и Балчик. Разликата в спецификата на усвояването на ВИ за двете области проличава при проследяване на периодите на изграждане. В периода 2007-2013 г. в област Пазарджик общата мощност на ВИ нараства с 5%, а в следващия период (2013-2018 г.) с по-малко от 1%, докато в област Добрич за първия период мощностите на ВИ нарастват с над 98%, а през втория, с малко над 1%.

През последните две години в област Добрич се изгражда още една централа на ветрова енергия (община Каварна) и една фотоволтаична в Добрич-селска, с което мощностите от ВЕИ в областта нарастват със 7 MW. В област Пазарджик се изграждат много фотоволтаични централи, с което мощностите от тях нарастват с 0.3 MW и двете области запазват позициите си на добре усвояващи природния си потенциал.

Трето място заема област Пловдив, на чиято територия освен отдавна функциониращите големи ВЕЦ (както в област Пазарджик), са изградени и най-много като брой и мощност централи на слънчева енергия (ФТЕЦ), което прави област Пловдив лидер по използването на слънчевата енергия. След област Пловдив по обща мощност от ВИ се нарежда област Смолян, отново поради отдавна изградените на нейна територия ВЕЦ, следвана от област Хасково, в която (подобно на област Пловдив) има и големи ВЕЦ, но са изградени и много нови мощности на слънчева енергия, нарастващи през първия период с 40%, а през втория - с 9%.

Социално-икономически анализ на районите в Република България Трети етап. Част втора 255

Този документ е създаден в рамките на бюджетна линия BG16RFOP001-8.002- 0005 „Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие и от държавния бюджет на Република България.

Изграждането на нови мощности продължава съобразно подходящите природни условия. В област Пловдив мощностите на фотоволтаици нарастват с 0.3 MW, толкова и в област Смолян, но тук по-осезателното нарастване е от нова ВЕЦ (1.1 MW в община Чепеларе). В област Хасково най-много са новоизградените мощности на слънчева енергия (2.2 MW), главно в общините Димитровград и Харманли. Забележимо нарастват и фотоволтаичните мощности в област Сливен (1.6 MW), съсредоточени предимно в община Сливен.

Стара Загора е областта, която заема второ място (след Добрич) по мощности на вятърна енергия и трето място по мощности на слънчева енергия, което проличава от скока (84%) в нарастването на общата ѝ мощност през първия период (2007-2013 г.) и рязко затихване през втория. С изграждането на нови фотоволтаици (основно в община Казанлък), мощностите на слънчева енергия в област Стара Загора нарастват с 26 MW, което вече я поставя на първо място в страната. До 2007 г. в област Варна не са изградени мощности от ВИ, но през периода 2007-2013 г. се изграждат предимно такива на вятърна енергия, при което тя заема трето място след Добрич и Стара Загора.

На фона на отдавна изградените големи ВЕЦ, участието на по-късно изгражданите мини и микро ВЕЦ е несравнимо, но тук заслужава да се отбележи изграждането на две нови ВЕЦ в общините Белица и Кресна, при което област Благоевград става третата в страната след Стара Загора и Добрич с най-голямо нарастване на мощностите от ВИ (5.3 MW).

За оценка на акцента върху използването на ВЕИ определящо се явява усвояването на слънчевата и вятърна енергия, където най-добре се представят областите Пловдив, Стара Загора, Ямбол и Хасково за слънчевата и съответно Добрич, Стара Загора и Варна за вятърната енергия. Биомаса като ВИ са усвоили най-много областите Пловдив, Пазарджик, София (столична община) и София, също Смолян и Добрич. Най-малко усвоени мощности на ВИ имат областите Разград, Търговище и Русе, също Габрово и Перник, следвани от Шумен и Силистра, в малко по-добри позиции.

Сравнителният анализ между регионите очаквано определя най-добрата позиция за **Южния централен регион**, на чиято територия са изградени над половината от мощностите на ВИ за страната, което се дължи на богатите водни ресурси, усвоени още преди двата наблюдавани периода в анализа (80% от общото за страната). Дължи се също и на второто място по усвояване на слънчевата енергия с участие над една четвърт от общото за страната, както и много изявеното първо място за биомаса. На второ място се нарежда **Североизточният регион** с изграждането на ветрови паркове в област Добрич (80% от общото за страната), но предпоследно място по усвояване на слънчевата енергия.

Заемащият трето място **Югоизточен регион** доближава Североизточния по общ дял във ВИ, утвърждавайки първото си място по усвояване на слънчевата енергия с над една трета участие в общото за страната и второ място по усвояване на вятърната енергия. Това е най-балансирано представящият се регион в усвояването на ВИ, предвид усвояването основно на слънчевата и ветрова енергия през наблюдаваните периоди, с всички съставни области класирани от първо до шесто място по изградени мощности.

Таблица 4.16. Изградени мощности и относителен дял по видове ВИ към 30.04.2020г

Регион/област	Общо мощност МВт	общо %	Мощност ВЕЦ МВт	ВЕЦ %	Мощност ФтЕЦ МВт	ФтЕЦ %	Мощност МВт ВяЕЦ	ВяЕЦ %	Мощност Газ ВИ/био МВт	Газ ВИ/био %
България	4 228.0	100	2 369.2	56.0	1 089.4	25.8	704.4	16.7	65.0	1.5
СЗР	274.2	6.5	86.9	3.7	164.6	15.1	17.2	2.4	5.5	8.5
СЦР	115.6	2.7	18.3	0.8	96.9	8.9	0.1	0.0	0.3	0.5
СИР	645.0	15.3	4.0	0.2	71.5	6.5	565.3	80.3	4.2	6.4
ЮИР	595.3	14.1	57.0	2.4	413.8	38.0	120.8	17.2	3.7	5.7
ЮЗР	397.8	9.4	329.2	13.9	58.4	5.4	1.0	0.1	9.2	14.1
ЮЦР	2 200.1	52.0	1 873.8	79.0	284.2	26.1	0.0	0.0	42.1	64.8

Източник: АУЕР; Обработка НЦТР

С най-малко изградени мощности на ВИ е **Северният централен регион**, който регистрира известен напредък в усвояването на слънчевата енергия, но три от областите му започват от нула и към момента резултатите са незавидни (по-малко от 3% участие в общия баланс на мощности на ВИ за страната). В тази класация **Северозападният регион** заема предпоследното място, въпреки че се класира на по-приемливата трета позиция по всичките видове енергия, като усвоява предимно слънчева. **Югозападният регион** се класира на четвърто място, тъй като изостава с усвояването на слънчевата енергия (последно място от всички региони), въпреки че се нарежда непосредствено на второ място след **Южния централен регион** по използване на водната енергия и биомаса.

Усвояването на различните видове ВИ е съобразно потенциала на територията. В южните части на страната (особено Южен централен регион) се регистрира по-активно участие на водна и слънчева енергия, докато в Северна България те се усвояват по-ограничено. Ветровата енергия се усвоява предимно по високопланинските и крайморски райони (особено Североизточен регион).

За развитието на производството на електроенергия от възобновяеми енергоизточници съществуват и редица ограничения, между които наличие на защитени територии, защитени зони и природни местообитания, пътища на мигриращи птици, висококатегорийни плодородни земи, законодателни ограничения в областта на управлението на водите и др.

Участие на общините в изпълнение на изискванията на ЗЕВИ и НПДЕВИ

За увеличаване на производството на електрическа енергия от ВЕИ, на крайното потребление на енергия от ВЕИ за отопление и охлаждане и на използването на биогорива в транспорта, чл. 10 на Закона за енергията от възобновяеми източници⁷⁶ задължава всяка община да разработи общински дългосрочни и краткосрочни програми за насърчаване използването на енергията от възобновяеми източници и биогорива в съответствие с НПДЕВИ. Тези програми включват мерки за използване на енергия от възобновяеми източници при изграждане или реконструкция, основно обновяване, основен ремонт или преустройство на сгради - общинска собственост; мерки за използване на енергия от възобновяеми източници при външно изкуствено осветление на улици, площади, паркове, градини и други недвижими имоти -

⁷⁶ обн. ДВ бр. 35/03.05.2011 г., изм. и доп. ДВ бр. 91/02.11.2018 г.

публична общинска собственост, както и при осъществяването на други общински дейности. В програмите са заложили и мерки за насърчаване на производството и използването на електрическа енергия, топлинна енергия и енергия за охлаждане, произведена от възобновяеми източници, както и такава, произведена от биомаса от отпадъци, генерирани на територията на общината. Предвижда се използване на биогорива и/или енергия от възобновяеми източници в общинския транспорт. Проучват се възможностите за изграждане на енергийни инсталации за производство на енергия от възобновяеми източници върху покривните и фасадните конструкции на сгради - общинска собственост, по примера на други страни в Европа (Германия, Холандия, Дания и др.).

Целта на тези програми е да поощряват и отчитат използването на ВИ в трите основни направления: 1) потребление на електроенергия (от водна, вятърна, слънчева и геотермална енергия и биомаса); 2) потребление на топлинна енергия и енергия за охлаждане (слънчева и геотермална енергия и биомаса); и 3) потребление на енергия от ВИ в транспорта (биогорива и електрическа енергия, произведена от ВИ). Изпълнението на програмите се отчита ежегодно от общинските администрации в отчети до АУЕР, на база на които се изготвят годишните доклади на АУЕР за изпълнението на общинските програми за насърчаване използването на енергия от възобновяеми източници и биогорива.

За целите на анализа в предишния етап са ползвани данните и информацията в Доклада на АУЕР за 2017 г., като в случая се проследява по-скоро участието на общините като степен и посока на активност в определено направление на процеса за насърчаване използването на ВИ, а не толкова ефекта от тези програми, което е предмет на специфичния анализ, ориентиран към резултата от тяхното прилагане. Актуализацията на анализа е базирана на доклада на АУЕР от 2019 г., с данни за 2018 г.

Таблица 4.17. Анализ на изпълнението на общинските програми за насърчаване използването на енергия от възобновяеми източници и биогорива

Регион / Област	Брой общини		Брой отчетени мерки за:								
	Общо в областта	с отчетени програми		Производство на енергия от ВЕИ		Насърчаване използването на енергия от ВИ и биогорива		Потребление на горива в обществен транспорт		Оценка на наличния и прогнозния потенциал	
		2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018
СЗР	51	45	49	14	21	112	121	40	51	49	54
Видин	11	8	10	2	1	11	15	7	11	9	14
Монтана	11	10	11	3	1	20	25	8	11	1	6
Враца	10	10	10	4	14	16	12	9	10	8	8
Ловеч	8	8	8	0	2	27	30	8	8	13	12
Плевен	11	9	10	5	3	38	39	8	11	18	14
СЦР	36	33	25	13	14	126	112	25	25	56	45
Габрово	4	4	2	0	2	-	-	2	3	-	-
В. Търново	10	10	6	9	6	-	-	8	6	-	-
Разград	7	6	6	0	3	-	-	4	5	-	-
Русе	8	7	6	1	0	-	-	7	6	-	-
Силистра	7	6	5	3	3	-	-	4	5	-	-

Регион / Област	Брой общини		Брой отчетени мерки за:								
	Общо в областта	с отчетени програми		Производство на енергия от ВЕИ		Насърчаване използването на енергия от ВИ и биогорива		Потребление на горива в обществен транспорт		Оценка на наличния и прогнозния потенциал	
		2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018
СИР	35	32	32	4	10	127	127	33	33	54	58
Варна	12	11	11	0	6	-	42	11	12	-	27
Добрич	8	7	7	0	0	-	10	7	7	-	6
Търговище	5	4	4	0	2	-	14	5	5	-	7
Шумен	10	10	10	4	2	-	61	10	9	-	18
ЮИР	33	19	23	11	8	128	86	30	31	50	24
Бургас	13	8	9	5	4	-	-	12	12	-	-
Ст Загора	11	4	7	2	4	-	-	10	10	1 изп	-
Сливен	5	3	3	1	0	-	-	3	5	1 изп	-
Ямбол	4	4	4	3	0	-	-	5	4	-	-
ЮЗР	52	27	27	13	16	48	19	20	23	31	30
София	23	13	14	5	7	-	-	10	10	-	-
Перник	6	3	2	0	1	-	-	1	3	-	-
Кюстендил	9	7	6	0	3	-	-	2	6	-	-
Благоевград	14	4	5	8	5	-	-	7	4	-	-
ЮЦР	58	35	36	48	9	89	3	45	47	41	41
Пловдив	18	7	8	12	4	-	-	14	15	-	-
Пазарджик	12	7	8	5	3	1 изп	-	9	10	-	-
Хасково	11	9	7	19	0	-	-	10	9	-	-
Кърджали	7	4	5	0	1	-	-	4	4	-	-
Смолян	10	8	8	12	1	1 изп	-	8	9	-	-

Източник: АУЕР, обработка НЦТР

Общо 75% от общините в страната са подготвили и отчитат такива програми, като общините от Северна България определено са по-активни и участват средно 90%. Всички общини от областите Враца, Ловеч, Габрово, Велико Търново и Шумен изпълняват своите програми за насърчаване използването на енергия от ВИ и биогорива. Различно е положението с общините от Южна България, където средният процент се движи между 50 и 60%, като участието на общините от област Благоевград е 29%, от област Ст Загора -36% и от област Пловдив - 39%. През 2018г не се забелязва промяна в общия брой общини, отчитали своите програми, но се забелязва известна промяна в активността на различни места. Отчетливо намалява активността на общините в област В. Търново (от 10 на 6), но пък в област Ст. Загора нараства от 4 на 7, а в други области промените са незначителни (1 или 2). Продължава по-активното участие на общините от Северна България.

Заложените в програмите мерки, в отчетите се систематизират в четири групи: 1) технически мерки за производство на енергия от ВИ през годината; 2) планирани/изпълнени мерки за насърчаване използването на енергия от ВИ и биогорива; 3) потребление на горива в общинския транспорт; и 3) оценка на наличния и прогнозния потенциал на местни ресурси за производство на енергия от ВИ.

Масово общините са заложили най-много мерки във **втората група - за насърчаване използването на енергия от ВИ и биогорива**, но само една част от тях са изпълнени, друга

част са в процес на изпълнение, а по-голямата част още не са започнати. В регионите от Северна България мерките от тази група през 2018г се запазват почти същите, колкото през 2017г., докато в южните региони намаляват драстично. В ЮИР са с една трета по-малко, в ЮЗР намаляват от 48 на 19, а в ЮЦР –само 3 мерки през 2018г. спрямо 89 за 2017г.

Преобладаващият тип планирани мерки в тази група са свързани с използване на енергия от ВИ при изграждане или реконструкция, основно обновяване, основен ремонт или преустройство на сгради - общинска собственост, мерки за използване на енергия от ВИ при външно изкуствено осветление на имоти - публична и общинска собственост, както и при осъществяване на други общински дейности. Тук попадат и „меките” мерки за премахване на съществуващи и не допускане на нови административни ограничения пред инициативите за използване на енергия от ВИ, както и обучителни информационни кампании за мерките за подпомагане, ползите и практическите особености на развитието и използването на енергия от ВИ. Най-често се изпълняват мерки, свързани с изграждане на енергийни обекти за производство на енергия от ВИ върху покривните конструкции на сгради общинска собственост или сгради със смесен режим на собственост.

Следващите по честота на планиране в общинските програми са мерките от **четвъртата група – за оценка на наличния и прогнозния потенциал на местни ресурси за производство на енергия от ВИ**, но и при тях все още изпълнените или в процес на изпълнение са несравнимо по-малко от планираните. Тук са взети под внимание възможностите за отглеждане на растителни видове, от които се произвеждат суровините (както и за оползотворяване на остатъци и отпадъци от тях) за производство на биогорива и на течни горива от биомаса, върху пустеещи земи, както и за изграждане на енергийни обекти за производство на енергия от ВИ или на инсталации за производство на биогорива и на течни горива от биомаса върху пустеещи земи публична общинска и частна общинска собственост със съответните подходящи мерки за използване на тези земи. Предвиждани са и мерки за използване на топлинна енергия от ВИ, свързана с издаването на лицензия за изграждане на централа за производство на топлинна енергия от ВИ и за изграждането на топлопреносна мрежа на територията на съответната община. Мерките от тази група за 2018г. намаляват двойно в ЮИР и една пета в СЦР, а в СЗР и СИР леко нарастват.

Най-малко са мерките от **първата група - технически мерки за производство на енергия от ВИ** през годината, но тук всъщност се отчитат изпълнени мерки.

Преобладават мерките, свързани с производство на топлинна и електрическа енергия от слънце, както и производство на ел. енергия от биомаса. Изпълнени са и мерки за производство на топлинна енергия от геотермален източник, а също и оползотворяване на аеротермалната енергия и преобразуването ѝ в топлинна. Изградени са инсталации със слънчеви колектори за производство на битова гореща вода, с водогрейни котли на дърва и дървени пелети, с термопомпени агрегати и фотоволтаични електроцентрали.

В тази група действително реализирани мерки, впечатляващо добре се представят общините от Южен централен регион и особено от област Хасково, където са реализирани 40% от всички мерки за региона. Добре се представят и общините от областите Пловдив и Смолян, което е

обяснимо, предвид подходящите природни условия, но на този фон се откроява област Кърджали, където не е изградена нито една инсталация за използване на ВИ. Най-зле се представя Североизточният регион, където само в област Шумен са реализирани 4 мерки. През 2018г. общините от Северна България се представят по-добре, като лидер е област Враца, в която общините изпълняват 14 такива мерки спрямо 4 през 2017г., а област Варна отчита 6 мерки срещу 0 за предишната година. Драматично намаляват мерките за производство на енергия от ВЕИ в ЮЦР, като най-отчетливо това се наблюдава в област Хасково, в която през 2018г няма нито една изпълнена мярка, докато през 2017 е имало 19 такива (вай-висок брой за страната). Сходен е процесът и при област Смолян, където мерките намаляват от 12 на 1, също и в област Пловдив -от 12 на 4.

В третата група мерки - за насърчаване потреблението и производството на биогорива и/или енергия от ВИ в общинския транспорт, фактически се отчита броят на общините, подали отчети за това потребление и повечето от общините са го направили. През 2018г участието на общините леко нараства, но СЦР продължава да се отчита с определено малък брой ЕСМ. Отбелязва се ръст на потреблението на дизелово гориво и много по-малко на бензин. Предвид отчетеното по-голямо потребление на течни горива, по-голямо е и спестяването на CO₂ в общинския транспорт от ползването на био-примеси (съгласно ЗЕВИ, дизеловото гориво следва да съдържа 6% примес от биодизел, а бензиновото гориво – 7% биоетанол) в предлаганите на пазара течни горива.

Не се забелязва промяна в ориентацията на общините по изпълнението на различни мерки. Продължават да се изпълняват най-много мерки за изграждане на енергийни обекти за производство на енергия от ВИ върху покривните конструкции на сгради общинска собственост или сгради със смесен режим на собственост - държавна и общинска. Другият тип прилагани мерки са „отглеждане на растителни и горски видове, от които се произвеждат суровините, както и за оползотворяване на остатъци и отпадъци от тях, за производство на топлинна и/или електрическа енергия върху пустеещи земи”, но все още преобладаващата част от тях са на етап „планиране”, а изпълнението им върви бавно.

4.2.4 ЕНЕРГИЙНА ЕФЕКТИВНОСТ

Участие на общините в изпълнение на изискванията на ЗЕЕ

Съгласно чл.12 от Закона за енергийната ефективност⁷⁷ общините разработват и приемат програми по Енергийна ефективност (ЕЕ), съответстващи на целите, заложили в актовете по чл. 5, ал. 3, т. 1–4. от закона, свързани с подобряване на енергийните характеристики на сградите.

Ежегодно общинските администрации подават отчети за изпълнението на програмите пред АУЕР, на база на които се изготвят годишните доклади на АУЕР за изпълнението на общинските програми по енергийна ефективност.

⁷⁷ обн. ДВ бр. 35/15.05.2015 г., изм. и доп. бр. 83/09.10.2018 г.

Както и при програмите за насърчаване използване на ВИ, и в случая са ползвани данните и информацията в Доклада на АУЕР за 2017 г., като за целта се проследява по-скоро участието на общините като степен и посока на активност в определено направление на процеса за повишаване на ЕЕ, а не толкова ефекта от тези програми, което е предмет на специфичния анализ, ориентиран към резултата от тяхното прилагане. Актуализацията на анализа е базирана на информацията в доклада на АУЕР от 2019 г. с данни за 2018г.

Таблица 4.18. Анализ на реализираните енергоспестяващи мерки по видове

Регион / Област	Брой общини с действащи програми по ЕЕ		по ограждащите конструкции		подмяна на дограма		в сградни инсталации		в системи за климатизация		въвеждане на ВЕИ в сгради		подобряване на ЕЕ в УО		газификация на сгради		Общо ЕСМ	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018
СЗР	45	47	73	144	54	68	25	41	28	41	12	6	5	6	2	1	244	307
Видин	6	9	22	34	13	22	2	8	1	11	-	-	1	3	-	-	39	78
Враца	10	9	17	66	15	26	9	16	14	12	5	4	1	1	1	-	107	125
Монтана	10	11	14	20	11	9	4	9	1	8	3	1	1	2	-	-	34	49
Ловеч	8	7	10	16	9	7	8	4	7	7	2	-	1	-	-	-	37	34
Плевен	11	11	10	8	6	4	2	4	5	3	2	1	1	-	1	1	27	21
СЦР	22	24	118	276	49	x	94	x	-	-	16	5	-	1	10	4	287	286
В. Търново	6	6	X	73	X	X	X	X	-	-	X	2	-	-	X	4	117	79
Габрово	2	2	X	32	X	X	X	X	-	-	X	-	-	-	X	-	44	32
Разград	5	6	X	65	X	X	X	X	-	-	X	-	-	1	X	-	77	66
Русе	5	6	X	2	X	X	X	X	-	-	X	-	-	-	X	-	8	2
Силистра	4	4	x	104	x	x	x	x	-	-	x	3	-	-	x	-	41	107
СИР	27	29	53	128	29	x	18	x	19	x	4	x	-	1	3	-	126	129
Варна	11	11	26	36	x	x	x	x	x	x	-	X	-	-	-	-	26	36
Добрич	4	5	56	31	x	x	x	x	x	x	1	X	-	1	-	-	58	32
Търговище	3	3	18	48	x	x	x	x	x	x	-	X	-	-	-	-	18	48
Шумен	9	10	18	13	x	x	x	x	x	x	3	x	-	-	3	-	24	13
ЮИР	17	22	118	187	x	x	x	x	x	x	6	11	3	2	-	4	127	204
Бургас	10	-	24	68	x	x	x	x	x	x	1	5	-	1	-	1	25	75
Ст Загора	3	-	57	84	x	x	x	x	x	x	-	3	2	-	-	3	59	90
Сливен	0	-	8	6	x	x	x	x	x	x	1	-	1	1	-	-	10	7
Ямбол	4	-	29	29	x	x	x	x	x	x	4	3	-	-	-	-	33	32
ЮЗР	28	31	351	343	x	x	x	x	x	X	2	-	14	12	6	1	373	356
София	-	-	112	98	x	x	x	x	x	x	-	-	11	6	-	-	123	104
Перник	-	-	66	61	x	x	x	x	x	x	2	-	-	2	-	-	68	63
Кюстендил	-	-	77	29	x	x	x	x	x	x	-	-	-	1	5	-	82	30
Благоевград	-	-	96	155	x	x	x	x	x	x	-	-	3	3	1	1	100	159
ЮЦР	31	34	169	298	x	x	x	x	x	x	2	17	8	4	-	-	179	319
Пловдив	-	-	38	36	x	x	x	x	x	x	2	3	5	2	-	-	45	41
Пазарджик	-	-	17	76	X	x	x	x	x	x	-	2	-	-	-	-	17	78
Хасково	-	-	57	133	X	x	x	x	x	x	-	10	1	1	-	-	58	144
Кърджали	-	-	6	34	X	x	x	x	x	x	-	2	1	-	-	-	7	36
Смолян	-	-	51	19	x	x	x	x	x	x	-	-	1	1	-	-	52	20

Източник: АУЕР, обработка НЦТР ЕАД

Изпълнението на мерките по ЕЕ не зависи пряко от потенциалния ресурс на общините, така че би могло да се направи сравнение между областите, но не за всички има пълна и детайлна информация и мерките често се обобщават като типове мерки, приложени за определен брой сгради. Заложените в програмите за ЕЕ мерки са много и разнообразни – както тези за подобряване на енергийните характеристики на сградите, така и мерките по сградните инсталации.

Най-често изпълняваните мерки за ЕЕ са 8 типа. Четири от тях са свързани с подобряване на енергийните характеристики на сградите, като тук се включват: подмяна на дограма (прозорци и врати); топлинно изолиране на под; топлинно изолиране на таван/покрив; и топлинно изолиране на външни стени (последните три обобщени като ограждащи конструкции). Отделно се отчитат други пет мерки: енергоспестяващи мерки (ЕСМ) в сградни инсталации, ЕСМ в системи за климатизация, ЕСМ по въвеждане на ВЕИ в сгради, ЕСМ за подобряване на ЕЕ в УО; ЕСМ за газификация на сгради.

В сравнение с програмите за насърчаване използване на ВИ, за тези програми активността на общините е по-ниска - 66% от общините в страната отчитат действието им, като отново общините от Северна България са по-активни със средно участие между 70 и 80% и отново Северозападният регион се представя най-добре, начело с област Враца. На другия полюс е област Русе със само 8 изпълнени мерки за 2017 г. (за две сгради), а и за други области от региона се отчита спад в активността в сравнение с предишни години. В Южна България водеща е област Кърджали, в която са изпълнени само 7 мерки. Общата активност на общините в Южна България е малко над 50%, като най-добре се представя област София (вкл. София (столична община)), следвана от област Благоевград.

През 2018г отново област Враца прави впечатление с много изпълнени ЕСМ, които нарастват в сравнение с 2017г, но сега вече най-добре представилата се област е Благоевград с 60% нарастване на мерките и област Хасково с вече 144 ЕСМ срещу 58 през предишната година. Най-слабо активна е отново област Русе, изпълнила само 2 мерки за 2018г., следвана от област Сливен със 7 мерки.

Сравнението между регионите показва най-активно участие на общините от Югозападен регион, като това не се дължи само на Столицата (123 ЕСМ за София област и София (столична община) общо), но и на активното участие на общините от област Благоевград (100 ЕСМ), както и тези от област Кюстендил (82 ЕСМ). Следващият по активност е Северен централен регион, където изпъква област Велико Търново със 117 ЕСМ.

През 2018г ЮЗР продължава да води с най-много изпълнени ЕСМ, което вече се дължи на рязкото им нарастване в област Благоевград, докато тези в Кюстендил спадат драстично. Обобщените ЕСМ за София намаляват по-незначително. ЮЦР се оказва на второ място по брой изпълнени ЕСМ след изключителния темп на нарастването им в област Хасково. СЗР излиза на трето място поради доброто представяне на област Враца, следван от СЦР с вече нов областен лидер - Силистра.

И през 2018 г. най-ниска е активността на общините от Североизточен регион и Югоизточен регион, в които съответно областите Добрич и Стара Загора представят половината от активността, докато останалите области показват ниска активност. Независимо от различната активност, участието по области и региони е доста сходно по отношение на заложените и изпълнявани мерки за ЕЕ.

Наблюдава се предимно изпълняване на ЕСМ по сграден фонд, като приоритетно се прилагат мерки по ограждащите конструкции на сградите - топлинна изолация и подмяна на дограма. Поради възможности за финансиране на проекти по енергийна ефективност се изпълняват и значителен брой проекти за подобряване на енергийната ефективност на уличното осветление (УО) и парковото осветление, монтаж на котли на биомаса/дървесни пелети, слънчеви колектори за БГВ и др. Най-голямо спестяване на енергия и горива се постига чрез топлоизолацията на външни стени и топлоизолацията на покриви. Тези два типа мерки, заедно с ЕСМ за енергия от ВИ, са водещи и по отношение спестяванията на парникови емисии.

Докладът на АУЕР от 2019 г. сравнява изпълнението на различните ЕСМ през годините 2016, 2017 и 2018 за всеки от регионите. От обобщените данни се вижда, че за някои от регионите след известен спад в изпълнение на ЕСМ през 2017 г., през 2018 г. темповете на изпълнение на ЕСМ се възстановяват и надминават показателите в сравнение с 2016г. В повечето региони се увеличава и броят на реализираните мерки и размерът на инвестициите, като само за СИР се регистрира значителен спад на броя на предписаните мерки през 2018 г. по всичките показатели в сравнение с предходните две години; в ЮЗР след 2016 г. рязко спадат мерките по използване на ВЕИ, а през 2018 г. такива мерки не се изпълняват.

За всички региони обхватът на реализираните ЕСМ през 2018 г. е сходен с типовете ЕСМ, осъществявани през 2016 г. и 2017 г. като се запазва тенденцията броят на изпълнените ЕСМ в сгради да е най-голям в сравнение с останалите изпълнени мерки. Най-значим ефект от приложените през 2018 г. мерки се регистрира от ЕСМ за ограждащи конструкции, подмяна на дограма, осветителни и отоплителни инсталации.

4.2.5 ОБОБЩЕНИ ИЗВОДИ

Процесът на битова газификация със само 3% газифицирани домакинства изостава застрашително и целта до 2020 г. за 30% от домакинствата да бъдат създадени условия за газифициране, изглежда недостижима към този момент. Съществуват значителни териториални диспропорции във възможностите за газоснабдяване на общините – цели области (Видин, а също Смолян и Кърджали), остават изолирани. Необходимо е своевременно изграждане на преносни газопроводи до Панагюрище и Пирдоп, Банско и Разлог и др., с което ще се осигури достъп до природен газ и на нови общини.

Допълнителен проблем е ниската заинтересованост на битовите потребители за включване, дори при осигурена възможност за газоснабдяване, което изисква внимателно стимулиране чрез подходящи програми и действия от страна на държавата.

Изграждането на мощности за производство на енергия от ВИ за търговски цели продължава, макар и с по-ограничени темпове след 2013 г., но съществуват много резерви в производството

за собствени нужди. Общините имат нужда от поощрителни мерки за оценка на наличния и прогнозния потенциал на местните им ресурси за производство на енергия от ВИ и неговото оползотворяване. В програмите за ЕЕ на общините е необходимо да се обърне повече внимание и на подобряване ефективността на сградните инсталации, а не само на подобряване енергийните характеристики на сградите, както и мерки за ускорена газификация на обществените сгради.

Общинските програми по енергийна ефективност и за насърчаване използването на енергия от възобновяеми източници и биогорива следва да се превърнат във водещи документи за насочване на инвестиционните намерения в областта на климата и енергията на територията на общините. Ще се насърчава интегрирането им в Планове за действия за устойчива енергия и климат, отговарящи на изискванията на националното законодателство и на Споразумението на кметовете, в унисон с насоките на „Зелената сделка“.

4.3 ТЕЛЕКОМУНИКАЦИИ

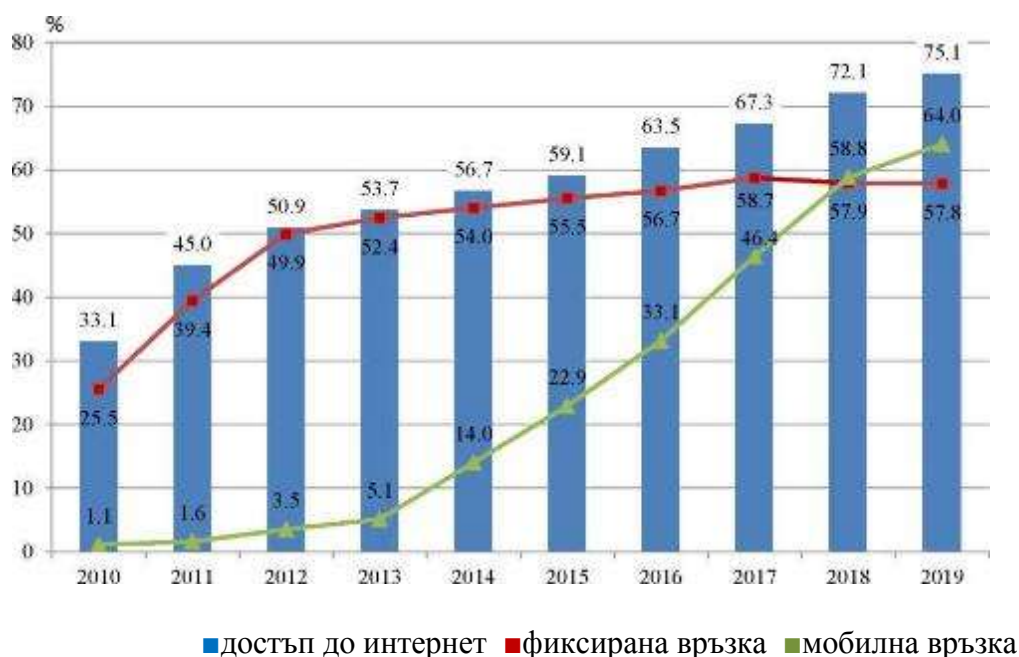
4.3.1 Достъп до и използване на Интернет

Напредъкът в развитието на информационното общество се счита за изключително важен за удовлетворяване на потребностите на обществото и на икономиката. Постепенно ИКТ стават широко достъпни за населението както по отношение на възможностите за достъп, така и по отношение на тяхната цена, като темповете на достъпност нарастват по-отчетливо в периода 2007-2013 г. и малко по-плавно в периода 2013-2018 г. За десет години делът на домакинствата в ЕС-28 с достъп до интернет е достигнал 85%, което е с 30 процентни пункта повече в сравнение с 2007 г.

България следва тези темпове с по-ниски абсолютни стойности, като за периода 2007-2013 г. достъпът до Интернет рязко нараства с 30%, а през периода 2013-2018 г. със 17 %, достигайки стойност 72,1%, което е най-ниският дял на достъп от страните в ЕС.

Резултатите от проведеното през 2019 г. изследване за използването на информационни и комуникационни технологии (ИКТ) в домакинствата и от лицата показват, че достъпът до интернет на домакинствата в България е нараснал до 75.1%, като за десетгодишен период е отбелязан ръст от 42.0 процентни пункта. За достъп до интернет домакинствата използват мобилна връзка чрез мрежата на мобилните телефонни оператори (64.0%) и фиксирана кабелна връзка - 57.8%.

Фигура 4.9. Относителен дял на домакинствата с достъп до интернет по видове връзки

Източник: НСИ

Развитието на модерна цифрова инфраструктура в страната стимулира навлизането на новите технологии и изоставането по свързаност и ползваемост постепенно се преодолява, видно от актуализираната информацията на НСИ.

Таблица 4.19. Достъп до интернет и ползваемост от домакинствата по региони - %

Регион	Достъп на домакинствата до интернет			Лица, регулярно използващи интернет			Лица с основни или над основните цифрови умения 2019г
	2013	2018	2019	2013	2018	2019	
Р. България	53.7	72.1	75.1	51.2	63.6	66.8	29.4
Северозападен регион	42.8	65.2	70.8	42.7	58.3	62.2	27.0
Северен централен регион	49.6	68.5	73.2	48.4	61.7	69.1	19.6
Североизточен регион	51.5	73.9	74.0	47.8	66.3	64.9	25.7
Югоизточен регион	46.5	70.0	74.7	46.3	60.7	63.4	22.4
Югозападен регион	64.3	75.3	77.8	63.4	69.2	73.7	44.4
Южен централен регион	52.7	73.7	75.3	45.4	59.4	61.3	20.9

Източник: НСИ, 2019 г.

В регионален план традиционно Северозападният регион изостава с най-ниски показатели, следван от Северен централен регион и Югоизточен (под средния показател за страната), докато Южният централен и Североизточен региони доближават Югозападния, с традиционно най-висок показател за достъпност. Има разделение и между градските и селските райони - достъпът на домакинствата в градовете е много по-голям от този в селските райони, особено в периферните територии.

За периода 2013-2018 г. най-голям напредък регистрира Югоизточният регион, където достъпът на домакинствата нараства с 23,5 пункта и той заема четвъртото място в класирането

по региони (едно по-напред). Въпреки че следващият го по бързо нарастване на този показател (22,4 пункта) е Северозападният регион, той продължава да заема последното шесто място с най-нисък показател за достъпност. Със същото добро темпо (22,4 пункта) нараства и достъпът до интернет в Североизточния регион и той се изкачва едно място по-напред в класацията, изпреварвайки Южния централен регион, който слиза на трето място. В Северния централен регион достъпността нараства само с 18,9 пункта и той вече заема предпоследното място, а Югозападният регион продължава да регистрира най-висока достъпност, макар че темпът на нарастване за него е само 11 пункта.

През 2019 г. се наблюдава определено подобряване на достъпа в изоставащите региони средно с пет процентни пункта и Югоизточният регион вече изпреварва Североизточния, който почти не търпи развитие. Северните региони са с по-ограничен достъп до интернет от тези в Южна България.

Подобряването на достъпа до Интернет съответно повишава и използваемостта му, която нараства от 51 до 64% за периода 2013-2018 г., но остава по-ниска от страните в ЕС, където над 80% от населението редовно ползва Интернет. Следователно, въпреки по-високия темп на подобряване на достъпността, догонването на европейските страни изисква неговото ускоряване.

Северозападният регион е с най-ниски показатели, но прави впечатление ниската използваемост и в Южния централен регион (по-ниска от средната за страната) на фона на почти най-висок показател за осигурен достъп. Традиционно Югозападният регион регистрира най-висока използваемост.

През 2019 г. Южният централен регион изостава още повече и вече е последен с най-ниска ползваемост. Регрес бележи и Североизточният регион, където се регистрира спад в ползваемостта в сравнение с предишната година. Значително нарастване (най-голямо за всички региони) се наблюдава в Северния централен регион, който се оказва на второ място след Югозападния регион.

Общо в страната през 2019 г. 66.8% от лицата на възраст между 16 и 74 навършени години използват интернет всеки ден или поне веднъж седмично на работа, вкъщи или на друго място, а 53.9% се възползват от ресурсите на глобалната мрежа по няколко пъти на ден. Най-активни потребители на интернет са лицата с висше образование (91.7%), както и младите хора на възраст между 16 и 24 години - 90.3%.

24.8% от домакинствата нямат достъп до интернет в домовете си. Половината от тях (50.3%) смятат, че нямат нужда от него (не е полезен, интересен и др.), 41.9% посочват като основна причина липсата на знания и умения за работа с интернет, а според 24.3% разходите за достъп са твърде високи.

Ограничеността в ползваемостта би могла да се обясни с много ниския относителен дял на лицата в България с основни или над основните цифрови умения (два пъти по-нисък от средния за Европа и най-нисък от страните членки), но съпоставянето между ползваемостта и уменията в регионален план показва любопитни разминавания.

С най-висок относителен дял на лицата с цифрови умения (като се изключи Югозападния регион), се оказва Северозападният, който е с един от най-ниските показатели за ползваемост. Следващият регион с по-висок относителен дял на показателя за умения е Североизточният, където ползваемостта намалява за последната година. Същевременно в региона с най-голям скок в ползваемостта (Северния централен) лицата с цифрови умения са най-малко като относителен дял. В тези случаи обяснението вероятно би могло да се търси във финансови съображения.

Проследяването на достъпа до Интернет от домакинствата по области, в рамките на регионите от ниво 2 дава по-детайлна информация за териториалното разпределение на предлагането на Интернет и промените през последната година.

Таблица 4.20. Относителен дял на домакинствата с достъп, използване на Интернет и цифрови умения-%

Регион / Област	Достъп на домакинствата до интернет			Лица, регулярно използващи интернет			Лица с основни или над основните цифрови умения 2019
	2013	2018	2019	2013	2018	2019	
Р. България	53.7	72.1	75.1	51.2	63.6	66.8	29.4
Северозападен регион	42.8	65.2	70.8	42.7	58.3	62.2	27.0
Видин	44.0	61.7	63.0	43.2	62.7	55.2	26.0
Враца	48.2	65.5	71.1	49.8	62.3	62.1	26.2
Ловеч	34.6	67.8	66.8	35.2	59.5	60.8	31.0
Монтана	36.4	67.8	78.0	40.0	54.7	63.4	22.5
Плевен	47.6	63.6	71.7	42.9	55.4	64.9	28.2
Северен централен регион	49.6	68.5	73.2	48.4	61.7	69.1	19.6
В. Търново	47.6	66.6	63.0	42.9	63.6	63.1	22.4
Габрово	48.2	70.6	74.9	48.6	66.9	70.9	28.8
Разград	51.2	63.3	69.5	51.1	49.3	68.1	15.6
Русе	57.6	71.9	84.4	54.5	64.9	74.7	17.3
Силистра	37.6	69.4	76.6	38.6	61.7	69.8	13.3
Североизточен регион	51.5	73.9	74.0	47.8	66.3	64.9	25.7
Варна	57.1	76.6	73.5	51.6	70.5	67.9	30.5
Добрич	54.1	75.2	70.0	44.4	64.7	56.5	20.5
Търговище	29.4	65.7	77.1	33.0	56.9	64.8	14.7
Шумен	49.8	70.5	77.3	52.2	62.7	65.5	25.2
Югоизточен регион	46.5	70.0	74.7	46.3	60.7	63.4	22.4
Бургас	44.8	68.9	77.7	44.6	58.8	64.2	25.9
Сливен	41.1	75.2	77.2	44.7	64.1	70.8	24.7
Ст. Загора	52.3	71.4	77.9	46.6	63.5	64.0	21.5
Ямбол	44.8	62.1	53.4	53.3	54.4	47.7	8.5
Югозападен регион	64.3	75.3	77.8	63.4	69.2	73.7	44.4
Благоевград	60.5	71.4	71.1	51.1	61.2	65.2	33.1
Кюстендил	52.4	59.8	62.5	48.6	47.5	46.7	15.3
Перник	48.4	67.7	68.8	47.0	74.0	74.2	27.8
София	44.1	51.3	67.3	40.1	44.0	62.6	21.7
София (ст. община)	70.9	81.9	83.0	73.5	76.8	79.8	54.9
Южен централен регион	52.7	73.7	75.3	45.4	59.4	61.3	20.9
Кърджали	45.8	84.4	67.5	35.0	67.4	57.5	19.6
Пазарджик	36.1	67.8	68.3	27.3	48.7	39.5	11.0
Пловдив	60.7	74.4	80.7	52.5	62.8	70.4	25.9
Смолян	45.2	73.0	82.4	50.4	63.0	68.1	32.2

Регион / Област	Достъп на домакинствата до интернет			Лица, регулярно използващи интернет			Лица с основни или над основните цифрови умения 2019
	2013	2018	2019	2013	2018	2019	
Хасково	54.2	72.3	68.1	49.5	54.5	58.4	12.8

Източник: НСИ

Във вътрешнорегионален план достъпът на домакинствата до интернет през 2019 г. се променя с различни темпове. В **СЗР** достъпът в област Монтана нараства с над 10 пункта и от най-изоставаща, сега вече тя е с най-добър показател, по-висок от средния за страната. Осезателен е и напредъкът в област Плевен (8 пункта), докато в област Видин подобрението е незначително и тя остава с най-нисък показател дори и в национален план. В **СЦР** най-отчетливо е повишаването на достъпа в област Русе (над 12 пункта) и тя достига най-висок показател за страната. Област Разград също подобрява своите позиции, докато за област В.Търново показателят намалява и заедно с област Видин остават с най-ниските стойности за страната. В **СИР** достъпът до интернет се променя по особен начин. В изоставащите области показателят нараства забележимо (в област Търговище -над 11 пункта), докато в областите Варна и Добрич, с едни от най-високите показатели за страната за 2018 г., през 2019 г. техният достъп намалява до стойности под средния за страната.

В **ЮИР** достъпът в повечето области се подобрява, за да достигне стойности по-високи от средния показател за страната. Тук рязко се откроява област Ямбол, където показателят за 2019 г. намалява близо с 9 пункта спрямо този от 2018 г. и едва половината от домакинствата (53.4%) имат достъп до интернет. В **ЮЗР**, с традиционно най-висок показател за достъп, всички области (без София (столична община)) всъщност имат по-ограничен достъп с показатели под средната стойност за страната, каквато е била ситуацията и през 2018 г. Единствено в област София за тази година достъпът се подобрява с 16 пункта (най-висок за всички области) и тя вече не е на последно място в страната. Това място заема вече област Кюстендил наред с областите Видин и В.Търново. В **ЮЦР** се наблюдават най-големите различия между отделните области. Най-голям напредък бележи област Смолян, където достъпът за последната година нараства с над 9 пункта и показателят ѝ става най-висок, доближавайки този на София (столична община). С добър напредък е и област Пловдив и двете области от ЮЦР, наред с област Русе и София (столична община) са лидери в страната с най-висок достъп. Област Кърджали се оказва с най-нисък достъп в региона, като показателят ѝ пада в сравнение с този от 2018 г. с цели 17 пункта. В област Хасково също се регистрира известен спад на показателя за достъп през 2019 г.

Относителният дял на лицата, *ползващи редовно Интернет* с известни нюанси корелира с този на домакинствата, имащи достъп до Интернет. За 2018 г. в областите София и Кюстендил ниската ползваемост през 2018 г. кореспондира с изоставането на достъпа. Същото се наблюдава и в областите Разград и Пазарджик, където ползваемостта от под 50% от лицата съответства на ниските показатели за достъп. Ползваемост над средната за страната се наблюдава само в областите Варна, Габрово, Добрич, Кърджали и София –столица.

Предвид нарастващата значимост на цифровите умения на хората, по-интересно е съпоставянето на ползваемостта на интернет с този показател. И тук се наблюдава известна зависимост, но и явни различия в някои области.

Като цяло относителният дял на лицата с основни цифрови умения в страната е под една трета (29.4%), но две трети ползват регулярно интернет. С най-нисък показател за умения се открояват областите Ямбол (8.5%), Пазарджик (11%), Хасково (12.8%) и Силистра (13.3%). Ползваемостта в тези области е съответно 39.5% в област Пазарджик (най-ниска за страната), 47.7% в област Ямбол, 58.4% в област Хасково, но 69.8% в област Силистра при среден показател за страната 66.8%. Сходна е ситуацията и в област Разград –при 15.6% лица с умения, ползваемостта е 68.1%, а в област Русе ползваемостта (74.7%) е втора най-висока в страната след София (столична община), при 17.3% показател за умения.

По-бавните темпове на развитие на достъпа до Интернет в България дават предимството да бъде реализиран по-качествено и в момента предоставяният достъп в страната е почти 100% широколентов. Така българските потребители получават услуги с качество над средното за ЕС, тъй като в голяма част от държавите - членки на ЕС, делът на тези високоскоростни връзки е по-малък или подобни скорости не се предлагат.

4.3.2 ШИРОКОЛЕНТОВО ПОКРИТИЕ

Широколентовото покритие в България е над средните стойности за ЕС, но се наблюдава дисбаланс между гъсто населените места и слабо населените места. По данни на НСИ, през 2018 г. 71,5% от домакинствата в страната имат широколентов достъп до Интернет, като за градовете тази стойност е 75,7%, а за селата - 58%. Усилията за изравняване на възможностите и по-широк достъп за различните региони дават резултат, защото разликите намаляват. През 2013 г. само 30,9% от домакинствата в селата са имали широколентов достъп до Интернет при 58% за градовете с разлика от почти 30%, докато към 2018 г. разликата е намаляла значително. През 2019 г. разликата отново се увеличава при леко нарастване на покритието в селата до 60% , а в градовете по-осезателно - до 79.6%, при обща стойност за страната 74.9%.

Националният план за широколентова инфраструктура за достъп от следващо поколение (NGA) определя Националните приоритети до 2020 г. за реализиране на целите, заложи в Цифровата програма за Европа до 2020 г., за предоставяне на бърз и свръх бърз широколентов достъп на всички европейци, чрез изграждане на мрежи за достъп от следващо поколение.

Приоритет 1 визира осигуряването на възможност за равен достъп до високоскоростен и свръх високоскоростен Интернет чрез развитие на широколентовата инфраструктура за постигане на пълно покритие на територията на страната със скорост за достъп по-висока от 30+ Mb/s. Приоритет 2 е свързан със стимулиране на използването на услуги върху мрежи за широколентов достъп с цел най-малко 50% от домакинствата и 80% от бизнеса, да се абонира за широколентов достъп, надвишаващ 100 Mb/s.

На основата на анализа на целевите региони и по предварителни данни за покритието с базисен широколентов Интернет към края на 2012 г. в страната и определянето на населените места в

бели, сиви и черни зони, са поставени следните стратегически цели за развитие на ключови показатели по типове зони:

- Стратегически цели за населените места в *черна зона* (с два и повече доставчика, предлагащи 30+Mb/s): 1) развитие на фиксираните широколентови мрежи с оглед 100 % от достъпа да е със скорост над 100 Mb/s; 2) осигуряване на възможност за оптична свързаност и широколентов достъп със скорост над 100 Mb/s на най-малко за 65 % от домакинствата; и 3) осигуряване на възможност за оптична свързаност и широколентов достъп със скорост над 100 Mb/s за всички бизнес организации.
- Стратегически цели за населените места в *сива зона* (с поне един доставчик, предлагащ 30+Mb/s): 1) развитие на фиксираните широколентови мрежи с оглед 80% от достъпа да е със скорост над 100 Mb/s; 2) осигуряване на възможност за оптична свързаност и широколентов достъп със скорост над 100 Mb/s най-малко на 55% от домакинствата; и 3) осигуряване на възможност за оптична свързаност и широколентов достъп със скорост над 100 Mb/s на всички бизнес организации.
- Стратегически цели за населените места в *бяла зона* (без доставчик, предлагащ 30+Mb/s): 1) осигуряване на широколентов достъп от следващо поколение с пълно покритие на територията; 2) развитие на фиксираните широколентови мрежи с оглед 60 % от достъпа да е със скорост над 100 Mb/s; 3) осигуряване възможност за оптична свързаност и широколентов достъп със скорост над 100 Mb/s най-малко на 34 % от домакинствата; и 4) осигуряване на възможност за оптична свързаност и широколентов достъп със скорост над 100 Mb/s на всички бизнес организации.

Таблица 4.21. Относителен дял на населението с достъп до високоскоростен Интернет

Регион / Област	ШЛИ 30+ mbps	ШЛИ 100+ mbps	Бяла зона	Сива зона
България	97.42%	97.97%	1.59%	2.30%
Северозападен	98.23%	98.09%	2.53%	2.23%
Северен централен	99.24%	98.71%	0.77%	1.45%
Североизточен	97.83%	96.92%	2.40%	1.82%
Югоизточен	97.35%	98.41%	0.47%	2.43%
Югозападен	98.36%	99.05%	1.35%	1.36%
Южен централен	94.35%	96.24%	2.21%	4.44%

Източник МТИТС, обработка НЦТР

Средните стойности за страната - 97.97% от населението с достъп ШЛИ 100+ mbps и 97.42% с достъп ШЛИ 30+ mbps са по-високи в повечето от районите, като средната стойност се намалява от Южния централен регион, който изостава най-много. Най-голям е и относителният дял на населението в него, попадащо в сива зона, голям е дялът и на населението в бяла зона, като общият процент от 6,65% е почти два пъти по-висок от средния за страната. Най-добър е достъпът до ШЛИ 30+ и ШЛИ 100+ за населението в Северния централен и Югозападния регион с най-нисък относителен дял на попадащите в бяла и сива зона. Югоизточният регион също има достъп до ШЛИ 100+, по-висок от средния за страната, а процентът население в бяла зона е най-нисък. Населението в Северозападния регион има по-добър достъп от средния за страната, но населението, попадащо в бяла зона е с най-висок за

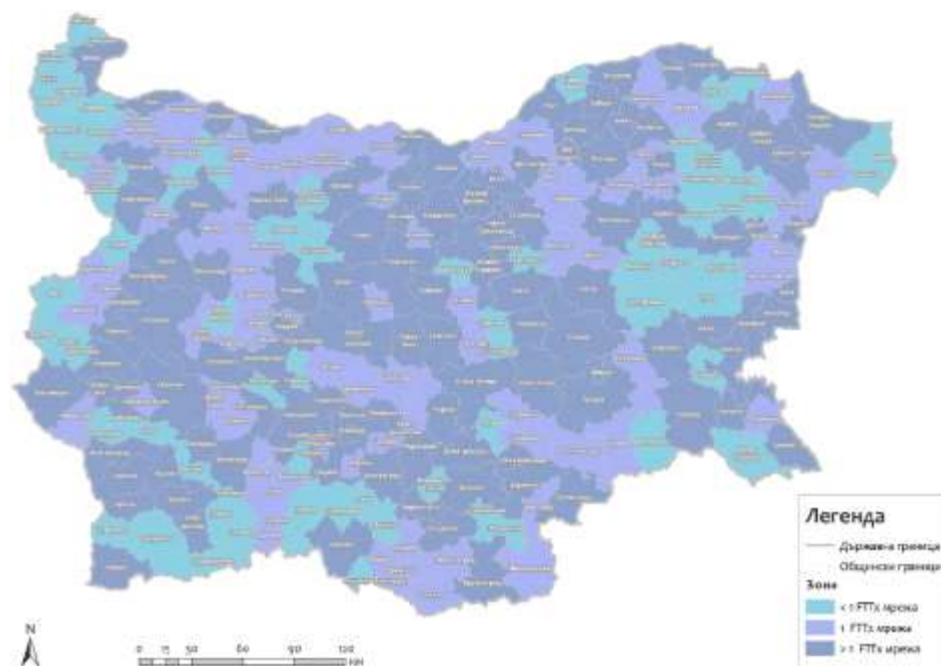
страната относителен дял. Североизточният регион е втори след Южния централен регион с по-ограничен достъп на населението до високоскоростен Интернет и висок относителен дял на населението в бяла зона (втори след Северозападния регион).

През 2019 г., в изпълнение на мярка „Актуализация на данни за широколентова инфраструктура, която включва информация за наличност и географско разположение на инфраструктурата на операторите по региони“ от Националния план за широколентова инфраструктура за достъп от следващо поколение, МТИТС изготвя и публикува ежегодната си информация относно предлагането на широколентов достъп до интернет на територията на страната.

В тази връзка при създаването на базата данни от МТИТС са взети предвид целите, заложили в Програмата в областта на цифровите технологии, а именно до 2020 г. да се осигури покритие с високоскоростен широколентов достъп (>30Mbps) за всички европейци; а до 2020 г. да се осигури присъединяване към свръхвисокоскоростна широколентова Интернет връзка (>100Mbps) за най-малко 50% от европейските домакинства. В допълнение се отчита и стратегическата цел на Стратегия за европейско Гигабит общество: до 2025 всички европейски домакинства, в градски и селски райони да имат достъп до интернет свързаност, предлагаща скорост на сваляне поне 100 Mbps, с възможност за надграждане до гигабитови скорости.

Много полезна за регионалния анализ е съставената от МТИТС карта, базирана на съществуващи масиви от данни, събрани от национални публични органи. Основната база данни се основава на Годишния доклад на Комисията за регулиране на съобщенията и информация от годишните въпросници на КРС, вкл. „Въпросник за широколентов достъп до интернет към 01.07.2019 г.“.

Фигура 4.10. Широколентов достъп в Република България

Източник: МТИТС

Социално-икономически анализ на районите в Република България Трети етап. Част втора 272

Този документ е създаден в рамките на бюджетна линия BG16RFOP001-8.002- 0005 „Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие и от държавния бюджет на Република България.

Предвид горепосочените цели на европейско ниво, картата използва за основа наличието на мрежи за фиксиран високоскоростен интернет, гарантиращи скорости на изтегляне по-високи от 30Mbps и предоставящи възможност за надграждане на тези показатели. В тази връзка местните административни единици (LAU) в Република България са разделени на три категории, съобразно броя на мрежите на съответната територия:

- територии без изградена мрежа за фиксиран високоскоростен интернет (бели зони)
- територии с една изградена мрежа за фиксиран високоскоростен интернет (сиви зони)
- територии с повече от една изградена мрежа за фиксиран високоскоростен интернет (черни зони)

Информацията представлява актуално „картографиране“ на съществуващата частна и публична инфраструктура и качеството на обслужване при използване на стандартни показатели за „картографирането“ на широколентови мрежи, вкл. за нуждите на секторите, имащи специфични нужди. Обхванати са общините, в които по първоначални данни (към 01.07.2019 г.) е наличен само широколентов достъп, който не може да гарантира скорости над 30 Mbps. Повече от една четвърт от общините в страната (71 броя) попадат в бели ДСП (достъп от следващо поколение) зони. Всички те се намират в селски райони и обхващат население от 493 030 души, което представлява малко над 7% от населението на страната.

В последващите консултации при проучването, Държавна агенция „Електронно управление“ (ДАЕУ) представя допълнителна информация, че вече има изградена свързаност в дванадесет от посочените общини по проект „Развитие на високоскоростен широколентов достъп в България посредством изграждането на критична, защитена, сигурна и надеждна обществена ИКТ инфраструктура“. В крайна сметка от определените първоначално 71 „бели“ зони и след проведената публична консултация, се дефинират 59 „бели“ зони.

В Националния план за широколентова инфраструктура за достъп от следващо поколение (NGA), придружен от Пътна карта за неговото прилагане, отделно от основната си цел да създаде необходимата правна рамка, България определя като свой водещ приоритет изграждането на инфраструктура в отдалечени и слабо населени райони, тъй като при тях се наблюдава значително изоставане в използването на интернет и всички свързани с това услуги.

В Приложение 4 е показано разпределението на общините за всяка от областите по региони за планиране от ниво 2 в „бели“, „сиви“ и „черни“ зони

Наблюдават се сериозни териториални дисбаланси в широколентовия достъп до интернет.

В най-благоприятна позиция се оказва СЦР, където само 5 общини (14%) от общо 36 попадат в бяла зона. На другия полюс се оказва СИР, където от почти същия общ брой (35), една трета (12 броя) попадат в бяла зона и половината от тях са в област Шумен, която се оказва с най-висок брой проблематични общини в страната. В сравнително добра позиция се оказва ЮЦР, където 9 (16%) от общо 57 броя общини попадат в бяла зона, преобладаващо в област Смолян. В ЮИР една четвърт от общините (8 броя) попадат в бяла зона и половината от тях са в област Бургас. Голяма концентрация на общини в бяла зона се установява и в област Благоевград (6 броя) и област Кюстендил (4 броя) от ЮЗР, където 27% от всички общини в региона попадат

бяла зона. Област Видин от СЗР също се откроява с много общини (5 броя), попадащи в бяла зона и те представляват половината от общия брой (11) или 22% за СЗР. Като се има предвид, че броят на общините в област Видин е 11, областта се оказва с най-висока концентрация на общини в бяла зона за цялата страна, но в много по-добра ситуация в сравнение с 2018 г., когато всички съставни общини освен Видин са били „бели“ зони.

Определените 59 „бели“ зони се дефинират като подходящи за интервенция по подмярка 7.3. на ПРСР „Ширококолентова инфраструктура, включително нейното създаване, подобрене и разширяване, пасивна ширококолентова инфраструктура и мерки за достъп до решения чрез ширококолентова инфраструктура и електронно правителство“. Съобразно наличния финансов ресурс и след извършване на съответния анализ на необходимата за изграждане инфраструктура и активно оборудване, ще бъдат избрани конкретни области на интервенция. С постигане на целите на интервенцията се очаква насърчаване на социалното приобщаване, икономическото развитие в тези региони, намаляването на бедността, също и подпомагане развитието на електронното управление.

По-отдалечените и слабо населени места в споменатите общини са затруднени в своите комуникации и в социален, и в икономически аспект, изолирани от обществения и културен живот в страната. Осигуряването на достъп до он-лайн услуги на хората, живеещи в слабо населените и отдалечени райони цели преодоляването на тези тенденции и стимулиране на социалното сближаване.

Една добра инициатива е тази на Европейската комисия за изграждане на безплатен високоскоростен висококачествен безжичен Интернет достъп на обществени места WiFi4EU. Инициативата WiFi4EU е предназначена за граждани и посетители на ЕС, които ще имат безплатен достъп до безжичен Интернет на обществени места, като паркове, площади, обществени сгради, библиотеки или здравни центрове на територията на Съюза. WiFi точките за достъп могат да бъдат инсталирани от общината и дружеството за инсталиране на WiFi, като се използва ваучер от ЕС.

След трите състояли се конкурса през 2018 и 2019 г. за страната са привлечени **3 435 000** евро чрез ваучери за **229** общини – 86% от българските общини са спечелили ваучери за изграждане на високоскоростен безжичен интернет на обществени места. Този резултат класира страната ни на първо място в ЕС по брой на общините, обхванати от инициативата WiFi4EU. Регистрации за участие в инициативата от нейния старт са направили **246** български общини, а общият брой на регистрираните от целия ЕС е повече от 26 000 общини.

В последния конкурс по инициативата WiFi4EU през юни 2020 г. от имащите право на участие 36 български общини, 20 са се включили в надпреварата на европейските местни общности. **15 общини** са спечелили ваучери на стойност 15 хил. евро, две общини са поставени в резервния списък, а три общини са обявени като неуспешни.

Таблица 4.22. Брой общини, спечелили финансиране по инициативата на ЕК WiFi4EU

Регион/област	Общ брой общини	Брой спечелили	%	Брой общини – не се регистрирали или не успели да получат ваучер
България	265	242	91	23
СЗР	51	45	88	6
СЦР	36	32	89	4
СИР	35	33	94	2
ЮИР	33	28	85	5
ЮЗР	52	49	94	3
ЮЦР	58	55	95	3

Източник: МТИТС, обработка НЦТР

За участие в инициативата от нейния старт са се регистрирали **257 общини**, което представлява **97%** от всички български общини. Общото спечелено финансиране от четирите конкурса за **242 общини** от България (244 са избрани за получаване на ваучер, но 2 общини не са подписали споразуменията си за получаване на безвъзмездни финансови средства) е на стойност **3 630 000 евро**.

Европейската комисия отбелязва успеха на България с високия % обхванати общини. Инициативата WiFi4EU демонстрира сериозната необходимост от високоскоростна и висококачествена свързаност на публичните места на територията на българските общини. Желанието за участие в инициативата показва нуждата на местните власти от разширяване на предлагането на безжични услуги за гражданите с цел насърчаване на местната икономика, на електронната търговия, подпомагане на туризма и др.

4.3.3 ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ

Ширококоловият достъп се припознава от Европейската комисия като един от основните инструменти за подобряване на икономическото и социално благосъстояние на населението. Той се превръща във все по-важен фактор не само за конкурентоспособността на предприятията, но и за подпомагане на социалното приобщаване и дава възможност за развитието и използването на услугите на електронното управление. Разпространението на високоскоростна свързаност може да доведе до значително нарастване на брутния вътрешен продукт, заетостта, конкурентоспособността на националните икономики на международната сцена и качеството на живот.

Осигуряването на условия за разширяване на проникването на ИКТ извън големите и в по-слабо населени места и селски райони ще създаде възможности за по-широк достъп до услуги и информация за населението и бизнеса от периферните територии и ще спомогне за преодоляване на регионалните различия в достъпа до електронни услуги.

За достигане на целите, заложили в Цифрова програма за Европа 2020 за „достъп до Интернет със скорост > 30 Mb/s (бърз ширококолов достъп) за всички свои граждани и поне 50% от европейските домакинства да бъдат абонати на Интернет със скорост над 100 Mb/s (свръх – бърз ширококолов достъп) до 2020 г.“, е необходимо осигуряването на NGA за всички населени места в страната.

Повече съсредоточаване върху разгръщането на широколентовия достъп до интернет в селските райони, съчетано с повече обучение за придобиване на цифрови умения и по-нататъшно развитие на цифровите услуги биха били от полза за цялостната свързаност на държавата и ще спомогнат за преодоляване на цифровото разделение, което е особено предизвикателство в контекста на фактори като предимно възрастното население в обезлюдените селски райони. Допълнителни мерки биха спомогнали за стимулиране на търсенето, осъществяване на целите на Националния план за широколентова инфраструктура и своевременното използване на целеви финансови средства.

България е сред страните в ЕС с много добри позиции в областта на свръх високоскоростния широколентов достъп и има добра основа за предстоящото широко разгръщане на мрежите за този достъп, но понастоящем високите разходи за развитието на NGA, в комбинация с несигурността в търсенето и приходите (което включва съответна несигурност по отношение на възвращаемостта на инвестициите) възпират доставчиците на услуги и частни инвеститори да инвестират в NGA. С оглед постигане на целите на Цифрова програма за Европа 2020, е необходимо да се предприемат конкретни мерки и разработят механизми от страна на държавата за стимулиране на потреблението. ЕС посочва, че изграждането на NGA не може да се постигне без подкрепа с публични средства. По тази причина се препоръчва използването на публично финансиране, в съответствие с правилата на ЕС за конкуренцията и за държавните помощи, за изграждането на мрежи за достъп от следващо поколение.

4.4 ВОДОСНАБДЯВАНЕ И КАНАЛИЗАЦИЯ

Поради регионалния си обхват, водостопанската система, за разлика от другите инфраструктурни мрежи, има по-ограничено влияние върху пространствената организация на мрежата от населени места. Доколкото група населени места се водоснабдяват от една водоснабдителна система или се обслужват от една пречиствателна станция за отпадъчни води, те в известна степен са свързани помежду си, но като снабдителна система, влиянието на водоснабдителната инфраструктура се изразява предимно в степента на обслуженост и качеството на живот на населението.

4.4.1 ВОДОСНАБДИТЕЛНА ИНФРАСТРУКТУРА

България има добре развита водоснабдителна система, която към края на 2018 г. (последно публикувани данни от НСИ) осигурява вода на 99,5% от населението на страната. Над 5 000 населени места са обхванати от централизирани водоснабдителни системи с обща дължина на водопроводите, надхвърляща 75 000 km. Единични са населените места без централно водоснабдяване. Само в областите Кърджали и Смолян не е постигнато пълно покритие.

Таблица 4.23. Относителен дял на населението с водоснабдителни услуги по области (%)

Регион/област	Население свързано с обществено водоснабдяване			Население на режим на водоснабдяване		
	2013	2017	2018	2013	2017	2018
България	99.3	99.4	99.5	2.9	3.0	1.1
СЗР	99.5	99.5	99.5	10.2	13.3	0.2

Регион/област	Население свързано с обществено водоснабдяване			Население на режим на водоснабдяване		
	2013	2017	2018	2013	2017	2018
Видин	99.5	99.8	99.8	0.0	0.0	0.0
Враца	99.6	99.6	99.6	2.1	0.0	0.4
Ловеч	99.7	99.7	99.7	51.7	76.9	0.0
Монтана	98.4	98.3	98.3	2.4	1.1	0.6
Плевен	100.0	100.0	100.0	2.2	0.7	0.0
СЦР	99.8	99.8	99.8	5.5	4.4	4.3
Велико Търново	99.8	99.8	99.8	5.5	0.4	0.4
Габрово	99.0	99.0	99.0	27.6	28.5	28.2
Разград	100.0	100.0	100.0	0.0	2.3	2.3
Русе	100.0	100.0	100.0	0.0	0.0	0.0
Силистра	100.0	100.0	100.0	0.0	0.0	0.0
СИР	99.9	99.9	99.9	2.3	3.0	2.2
Варна	100.0	100.0	100.0	0.0	0.0	0.0
Добрич	99.9	99.9	99.9	0.0	0.1	0.1
Търговище	99.9	99.9	99.9	18.0	18.1	13.1
Шумен	99.8	99.8	99.8	0.1	4.3	3.1
ЮИР	99.9	99.9	99.9	1.0	1.6	1.4
Бургас	99.9	100.0	100.0	0.0	0.0	0.0
Сливен	100.0	100.0	100.0	5.6	7.0	7.8
Стара Загора	99.7	99.9	99.9	0.0	0.6	0.0
Ямбол	100.0	100.0	100.0	0.0	1.4	0.0
ЮЗР	99.2	99.5	99.7	1.4	0.7	0.2
Благоевград	96.1	97.7	99.2	0.0	0.0	0.5
Кюстендил	99.5	99.4	99.4	0.0	1.0	1.0
Перник	98.4	98.5	98.6	1.2	0.0	0.0
София	99.1	99.3	99.4	11.3	5.9	0.6
София (ст. община)	100.0	100.0	100.0	0.0	0.0	0.0
ЮЦР	98.2	98.4	98.4	1.4	1.1	0.1
Кърджали	90.0	91.0	91.8	0.0	3.0	0.0
Пазарджик	99.6	99.6	99.6	6.6	0.0	0.0
Пловдив	100.0	100.0	100.0	0.0	0.3	0.0
Смолян	91.8	92.9	93.0	0.0	0.0	0.0
Хасково	99.5	99.5	99.5	1.3	3.6	0.3

Източник: НСИ

Областите Кърджали и Смолян имат по-нисък процент на водоснабдено население - съответно 91% и 92,9%, при това за периода 2013-2017 г. нарастването е само по 1%, при което Южният централен регион се оказва с най-нисък показател за водоснабдено население, какъвто е бил и през 2013 г.

Усилията за подобряване на водоснабдяването в изоставащите райони продължават и за една година водоснабдеността в област Кърджали нараства почти колкото за предишните пет години. През 2018 г. тя вече достига до 91.8%, но продължава да бъде най-ниската стойност за страната. В област Смолян нарастването е незначително -0.1% и ЮЦР запазва последното си място по най-ниска степен на водоснабденост от всички региони.

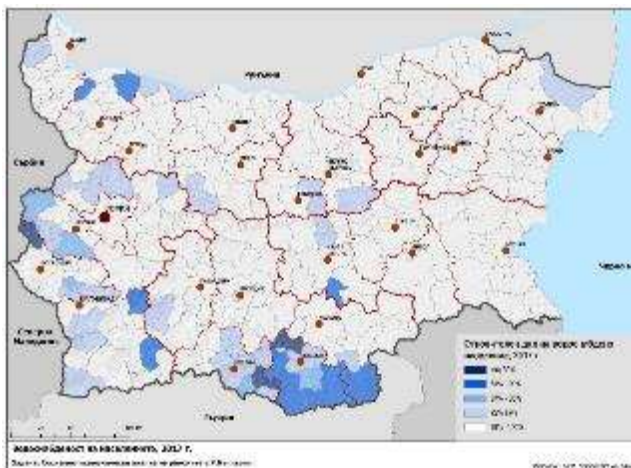
Предвид високия процент водоснабденост, трудно се намират разлики между отделните области в това отношение, но все пак има още няколко области, където относителният дял на водоснабденото население е по-нисък от средния за страната. Област Благоевград също има по-нисък дял на водоснабденото население, с което намалява общия показател за Югозападния регион и го поставя на предпоследно място с по-нисък дял водоснабдено население. В този регион и област Перник има по-нисък процент водоснабдено население и ако се изключи област София (столична община), само в област Кюстендил водоснабденото население е с дял, равен на средния за страната, а другите области в региона са с по-нисък дял. Другият регион, с който Югозападният си дели предпоследното място е Северозападния, където област Монтана е с по-нисък процент водоснабдено население, при това показателят ѝ през 2017 г. е по-нисък от този през 2013 г. и Северозападният регион не регистрира никакъв напредък по водоснабдено население. В останалите три региона на страната, водоснабденото население по области се движи между 99,8 и 100%.

В третата от изоставашите области- Благоевград, през 2018 г. водоснабденото население нараства най-много - с 1.5%, леко нараства и в областите Перник и София и ЮЗР вече изпреварва СЗР, където степента на водоснабденост се запазва.

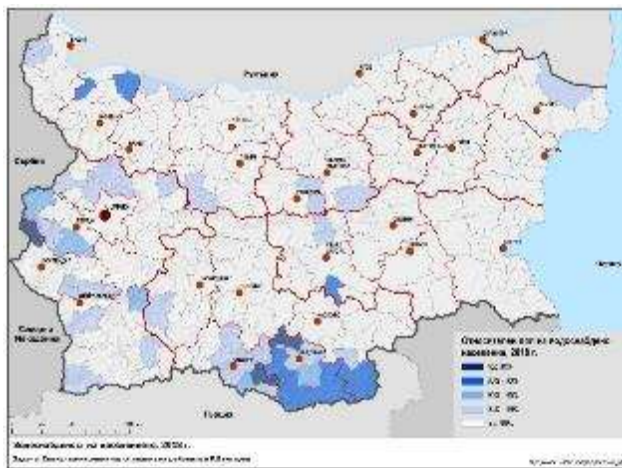
По-детайлна представа за териториалното разположение на населението без достъп до водоснабдяване се установява при проследяване на проблемите във водоснабдяването за всяка община – като брой населени места без водоснабдяване и съответно висок относителен дял на живеещото в тях неводоснабденото население.

Фигура 4.11. Водоснабденост на населението по общини

Водоснабденост към 31.12. 2017 г.

Водоснабденост към 31.12.2018 г.

Източник: НСИ, обработка на данни НЦТР

В най-проблематичната област Кърджали, почти половината от населените места са без централизирано водоснабдяване (201 броя). Най-много (40 броя) са в общината на самия областен град, но те представляват само 3.4% от общинското население, предимно единични махали и/или колиби. Спецификата на дисперсната селищна система в областта обяснява високия брой населени места без водоснабдяване, но големият процент неводоснабдено

население е проблем. В общините Кирково и Крумовград неводоснабденото население е 12-13%, в Ардино и Джебел е над 16%, а в Черноочене - почти 23%.

След постепенното подобряване на водоснабдяването в област Кърджали през 2018 г. относителният дял на неводоснабдените места остава висок - 41 %, но неводоснабденото население намалява до 8.2%. Концентрацията на неводоснабдените селища се запазва в същите общини -повече от половината в общините Черноочене, Ардино и Джебел, 40% в общините Момчилград и Крумовград и над 30% в общините Кирково и Кърджали. В община Черноочене неводоснабденото население намалява до 20%, а в община Ардино -до 13%.

Различно е положението в другата проблематична област – Смолян, където териториалните диспропорции са големи и само 2 от общините са с много сериозни проблеми. С най-ниска водоснабденост (под 70%) от цялата страна се оказва община Неделино, в която само 2 от населените места са централно водоснабдени, а останалите 14, в които живее почти една трета от населението в общината, не са. В община Мадан водоснабдените населени места са само 6, а останалите 38, в които живее близо 30% от населението в общината, не са водоснабдени. В община Рудозем една трета от населените места не са водоснабдени и в тях живеят 9,8% от населението. В три от общините няма население без достъп до централно водоснабдяване, а в останалите се движи в рамките на 2-3%.

През 2018 г. териториалните диспропорции в област Смолян се запазват почти същите. В общините Неделино и Мадан централно водоснабдени са единични населени места и около една трета от населението на всяка от тях остава без обществено водоснабдяване, докато в община Златоград със също висок процент (45%) неводоснабдени населени места, неводоснабденото население е само 2%.

И в двете области - Смолян и Кърджали спецификата на дисперсната селищна мрежа оказва своето влияние и следващите години е нереалистично да се очаква съществено подобряване на водоснабдеността, предвид трудно доказуема икономическа обосновка за централизирано водоснабдяване на разпръснатите планински махали и колиби.

В област Благоевград през 2017г. само две общини имат висок процент неводоснабдено население. Това са община Якоруда, в която от 8 населени места неводоснабдени са половината, но в тях живее една пета от населението на общината и община Гърмен, където от 16 населени места 4 са неводоснабдени и неводоснабденото население е 16%.

През 2018г и в двете общини броят на водоснабдените населени места се увеличава, с което неводоснабденото население в община Якоруда пада до 9%, а в община Гърмен –до минималните 1.4%. С най-висок относителен дял на неводоснабдени населени места (45%) остава община Симитли, но с 1.5% неводоснабдено население, също и община Петрич - съответно 38% от населените места и 2% население.

Не липсват и единично разпръснати общини с висок процент неводоснабдено население по другите области - Трекляно (22,6%), от област Кюстендил; Вълчедръм (19%) и Брусарци (10,4%) от област Монтана, Опан (11,5%) от област Стара Загора, Трън (10%) от област Перник, Ивайловград (11,7%) от област Хасково.

режим на водоснабдяване

Като жизнено важен ресурс, водоснабдяването е осигурено за почти всички населени места в страната, като вариациите са незначителни. Тревожен е проблемът **“режим на водоснабдяване”**, защото силно влошава качеството на живот на населението. Този проблем е по-значителен в по-сухи години, особено на места с неремонтирани водопродни мрежи и високи загуби на вода. След известен период на намаляване на режима на водоподаване, за 2017 г. отново се наблюдава нарастване на населението, подложено на воден стрес. Проблематично е положението в Северозападния регион, където през наблюдавания период 2013-2017 г. населението с режим нараства и вече надвишава повече от четири пъти средното за страната, но през 2018г. намалява до незначителните 0.2%.

Таблица 4.24. Относителен дял на населението с водоснабдителни услуги по региони (%)

Регион/област	Население свързано с обществено водоснабдяване			Население на режим на водоснабдяване		
	2013	2017	2018	2013	2017	2018
България	99.3	99.4	99.5	2.9	3.0	1.1
СЗР	99.5	99.5	99.5	10.2	13.3	0.2
СЦР	99.8	99.8	99.8	5.5	4.4	4.3
СИР	99.9	99.9	99.9	2.3	3.0	2.2
ЮИР	99.9	99.9	99.9	1.0	1.6	1.4
ЮЗР	99.2	99.5	99.7	1.4	0.7	0.2
ЮЦР	98.2	98.4	98.4	1.4	1.1	0.1

Източник: НСИ 2019

В сравнителната таблица по региони на преден план изпъкват по-високите стойности за население с режим на водоснабдяване в регионите на Северна България, а прегледът по области показва къде са най-сериозните проблеми. През 2018 г. ситуацията се подобрява, населението с режим общо за страната от 3% намалява до 1.1% и Северна България се оказва в по-благоприятна позиция.

Всички области в Северозападния регион са ограничили режима на водоснабдяване и техният процент леко намалява за периода 2013-2017 г., докато в област Ловеч над половината от населението е било с режим през 2013 г., за да стигне до тревожните 77% през 2017 г., което е и най-високата стойност за страната. В сходна позиция е област Габрово в Северния централен регион, която от втора най-висока стойност за страната през 2013 г., макар наполовина от тази в Ловеч, и през 2017 г. остава с втора най-висока стойност за страната с 28,5% население с режим на водоснабдяване. Област Велико Търново подобрява своите позиции, намалявайки с пет пункта своя процент през 2017 г., при което Северният централен регион подобрява общия си показател, оставайки на предпоследно място, където е бил и през 2013 г. В Североизточния регион, лошите показатели са дължат на област Търговище, която запазва третото си място за страната по най-висок процент население с режим на водоснабдяване, а в област Шумен населението с режим нараства и показателят се влошава с четири пункта.

През 2018 г. водоснабдяването в област Ловеч определено се подобрява и там вече няма режим, при което СЗР се оказва с втори най-нисък (след ЮЦР) показател за население с режим

на водоснабдяване. Не може да се каже същото за област Габрово, където населението с режим се запазва почти същото, вече с най-висок показател за страната и СЦР заема първото място с четири пъти по-висок относителен дял на населението с режим от средната стойност за страната. В СИР населението с режим в област Търговище намалява с 5 процентни пункта, но високата изходна позиция поставя областта на второ място с най-висок показател в страната и при незначителното намаление и в област Шумен, СИР вече заема втората незавидна позиция след СЦР.

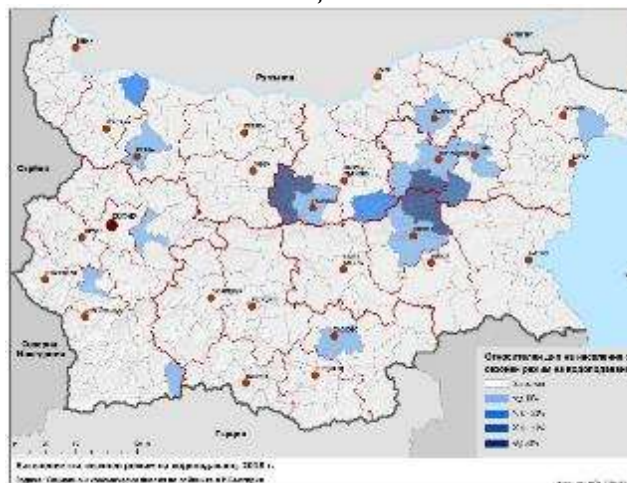
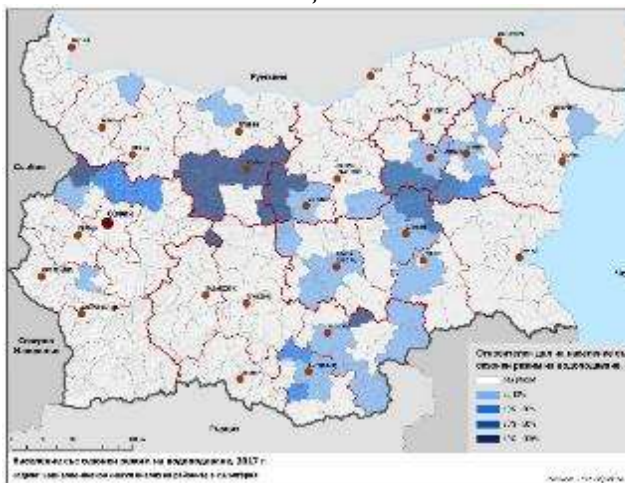
В Югоизточния регион през 2017 г. област Сливен е с по-висок показател от другите области в региона, леко нараснал в сравнение с 2013 г., когато също е бил най-висок. В Югозападния регион, в сравнение с 2013 г. два пъти намалява процентът население с режим на водоснабдяване, което се дължи на София област, където населението с режим пада забележимо. В Южния централен регион, през 2017 г. в област Пазарджик вече няма население с режим на водоснабдяване, докато през 2013 г. процентът население с режим в областта е бил най-висок за региона.

През 2018 г. населението с режим в област Сливен продължава да нараства, но в област Ямбол вече няма режим, при което общият показател за ЮИР спада с 0.2%. В област София населението с режим на водоснабдяване намалява осезателно до незначителните 0.6% и въпреки лекото нарастване в област Благоевград, общият показател за ЮЦР пада до 0.2% и се изравнява със СЗР. През 2018 г. с най-нисък относителен дял на население с режим на водоснабдяване се оказва ЮЦР, което се дължи на рязкото намаляване на показателя в област Хасково до 0.3% и вече липса на режим в област Кърджали.

Фигура 4.12. Население със сезонен режим на водоснабдяване по общини

Население със сезонен режим на водоснабдяване по общини към 31.12. 2017 г.

Население със сезонен режим на водоснабдяване по общини към 31.12.2018 г.

Източник: НСИ, обработка на данни, НЦТР

През годините режимът на водоснабдяване в териториален план не се изменя особено, което подсказва за постоянно действащи причини - недостиг на ресурси, поради неизградени водоизточници и/или резервоари за вода или висока степен на амортизираност на водопроводната мрежа и големи водни загуби. Най-тревожните проблеми могат да се

установят при проследяване режима на водоснабдяване за всяка община – като брой населени места с режим и съответно относителен дял на населението с режим на водоснабдяване.

Най-тежките проблеми са съсредоточени в централната част на Северна България и по-дисперсни в югоизточните части на страната. Общините от област Ловеч вече нямат режим на водоснабдяване, но в община Севлиево (област Габрово) почти 90% от населението е с режим. Дълготраен е проблемът с режима в област Търговище, където в община Омуртаг населението с режим нараства от 40 до 63% през 2018г., но в община Антоново намалява от 21% до 5%. Продължава режимът за една трета от населението на община Върбица (област Шумен), а в община Котел (област Сливен) режимът нараства от 45% до 67% от населението. През 2018 г. общините в област София вече нямат режим на водоснабдяване. В Южна България единични общини имат сезонни проблеми за малък процент от населението.

загуби на вода

Въпреки че потреблението на вода е значително по-малко в сравнение със средните данни за ЕС, количеството добита вода е почти двойно по-голямо в сравнение с други страни, което показва неефективно използване и разхищение на ресурсите от питейна вода. В последните години загубите на вода при преноса до крайните потребители достигат средно около 60%, което се дължи основно на остарялата и амортизирана мрежа (при 88% от мрежата), изградена основно през 1960-те и 1970-те години. С оглед намаляване на загубите на вода е необходимо да се реконструират магистралните водопроводи и разпределителната водопроводна мрежа.

Таблица 4.25. Подадени водни количества от обществено водоснабдяване по статистически региони и загуби на вод (млн. m^3 /годишно)

Регион	2013	2014	2015	2016	2017	2018
България						
Подадена вода, общо	924.28	879.47	903.88	910.69	918.48	885.24
Загуби на вода, общо	536.46	513.02	523.02	517.09	521.39	498.96
Загуби на вода %	58%	58%	58%	57%	57%	56.4%
Северозападен						
Подадена вода, общо	92.84	92.03	95.90	93.92	93.83	90.39
Загуби на вода, общо	54.21	55.58	59.10	57.17	56.28	55.55
Загуби на вода %	58%	60%	62%	61%	60%	61.5%
Северен централен						
Подадена вода, общо	89.43	84.16	87.09	86.66	85.32	87.37
Загуби на вода, общо	48.03	45.72	47.51	47.57	46.73	46.11
Загуби на вода %	54%	54%	55%	55%	55%	52.8%
Североизточен						
Подадена вода, общо	152.50	150.49	163.33	164.79	169.22	162.45
Загуби на вода, общо	99.37	105.50	114.92	116.69	119.85	115.13
Загуби на вода %	65%	70%	70%	71%	71%	70.9%
Югоизточен						
Подадена вода, общо	150.68	140.73	141.36	146.41	146.81	147.42
Загуби на вода, общо	83.90	75.57	75.30	79.04	79.32	83.72
Загуби на вода %	56%	54%	53%	54%	54%	56.8%
Югозападен						
Подадена вода, общо	296.99	272.96	275.17	269.45	273.56	254.52
Загуби на вода, общо	169.97	149.87	149.52	137.00	139.01	121.67
Загуби на вода %	57%	55%	54%	51%	51%	47.8%
Южен централен						

Регион	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Подадена вода, общо	141.84	139.10	141.02	149.45	149.74	143.11
Загуби на вода, общо	80.99	80.78	76.67	79.63	80.20	76.78
Загуби на вода %	57%	58%	54%	53%	54%	53.6%

Източник НСИ

За периода 2014-2017 г. относителният дял на загубите на вода претърпява незначителни промени, като намалява от 58% на 57% средно за страната. Отново се установява безспорна разлика между регионите от Северна и Южна България. Във всички региони от Северна България за периода 2013-2017 г. загубите на вода нарастват най-малко в Северен централен регион (с 1%), с 2% в Северозападния регион и многократно повече в Североизточния, където от 65% нарастват на 71%. Регионът запазва първото си място в страната по най-високи загуби и през 2013 и през 2017 г. В Югоизточния регион, съизмерим със Северния централен по относителен дял загуби на вода, показателят намалява с два пункта, а в Южен централен с три. Положителен факт е, че в Югозападния регион, където се подават и съответно губят най-големи количества вода, относителният дял на загубите намалява от 57% през 2013 г. до 51% през 2017 г. и регионът заема първо място в страната с най-нисък дял загуби на вода.

През 2018 г. тенденцията за общо намаление на загубите продължава и средният показател за страната намалява до 56%. Това се дължи преди всичко на намалението с 3% на загубите в ЮЗР, където се подават и съответно губят най-големи количества вода, защото в същото време с 3% загубите в ЮИР нарастват, но там общият обем на водата е по-малък. В СЦР загубите намаляват с 2%, а в СЗР се увеличават с 1.5%, но това са регионите, опериращи с най-малък обем на количествата вода. В ЮЦР загубите остават същите, запазват се и в СИР, което е тревожна тенденция, предвид постоянното първо място на региона в страната за целия проследяван период с отчетливо високи загуби на вода.

качество на питейната вода

Качеството на доставяната в България вода отговаря на изискванията за здравословна питейна вода. В големите зони за водоснабдяване, подаващи вода за повече от 5 000 души или подаващи количества вода над 1000 м³ на денонощие, в над 95% от случаите водата отговаря на критериите за качество по микробиологични, химични и органолептични показатели. Въпреки това в много от малките зони на водоснабдяване, се отчитат несъответствия по микробиологични показатели, като в част от тях процентът на несъответствие е сравнително голям – над 5%.

Информация за качеството на доставяната вода, както и за загубите, се посочва в документа на КЕВР от 2018 г. “Сравнителен анализ на ВиК сектора в Р България”⁷⁸ за 2017 г., която е първата година от третия регулаторен период за ВиК сектора (2017-2021 г.). Данните за 2018 г. са систематизирани в годишния документ на КЕВР от 2019 г.⁷⁹, която е втората година от третия регулаторен период за ВиК сектора, като са посочени в Приложение 4.

⁷⁸ http://www.dker.bg/uploads/documents/vik/sravnitelen_analiz_vik_18.pdf

⁷⁹ http://www.dker.bg/uploads/documents/vik/sravnitelen_analiz_vik_19.pdf

Анализът проследява постигнатите нива на показателите за качество на ВиК услугите, предоставяни от страна на ВиК операторите и затова са посочени по обхват на ВиК дружествата, а не по административни граници като за прегледност са разделени по обхвата на обслужване.

При преобладаващата част от големите ВиК дружества над 99.5 % от подаваната вода в големите зони на водоснабдяване е с добри качества като през 2017 г. най-нисък показател има ВиК Стара Загора (98.2%), но през 2018 г. доставяната вода с влошени качества от ВиК Плевен достига 4.4% при 0.4% предишната година. И в малките зони на водоснабдяване доставяната вода от ВиК Плевен е над 7% с влошени качества, докато за другите дружества от тази група влошените количества се движат от 2 до 4%. Макар и не много, показателите се подобряват.

В групата на средните дружества над 99% от доставяната вода в големите зони на водоснабдяване е с добри качества, като тук през 2017 г. отклонения се регистрират за няколко ВиК. През 2018 г. в Кърджали, Разград и особено Видин показателите за вода с добро качество вече надхвърлят 99%. Най-тревожен продължава да бъде проблемът с качеството на водата в Хасково, където водата с влошени качества за големите зони нараства до 3.5%, колкото е и за малките зони на водоснабдяване.

В групата на малките ВиК оператори най-сериозни отклонения за качеството на доставяната питейна вода в големи зони на водоснабдяване се установяват за ВиК гр. Петрич, където над 20% от доставяната вода е с влошени качества и с леко намаление от 2% продължава така и през 2018 г. Следва ВиК гр. Димитровград с 92% доставяна вода с добро качество, която през 2018 г. намалява до 85%. Като се има предвид, че и в малките зони на водоснабдяване почти половината от подаваната вода е с влошени качества (от 40% нараства до 46%), може да се отчете, че това е дружеството с най-сериозни проблеми с качеството на питейната вода. Влошаване на качествата на подаваната вода, достигащо до 4% се регистрира и за ВиК Берковица и ВиК Велинград, докато подобряване до над 99% доставяна вода с добри качества се установява за ВиК Исперих и особено за ВиК Севлиево. Отчетите за микро ВиК операторите не показват отклонения от качествата на подаваната вода.

В този детайлизиран анализ се забелязват по-конкретните териториални разлики и в загубите на вода. ВиК Добрич, което водоснабдява цялата област Добрич, традиционно е с най-висок процент загуби на вода от 86%. Други ВиК с висок процент загуби, обхващащи цели области са Сливен (82,2%) и Шумен (80,5%), също Монтана (77,8%), Перник (75.2%), Ямбол (73%), Разград (70,8%).

През 2018 г. загубите на вода в тези проблематични зони продължават, като на места дори нарастват, макар и незначително, като само за Кюстендил се отчита осезателно намаление с 10%, а за ВиК Разград - със забележителните 28%.

По-задълбочените проучвания на водопроводната мрежа, изготвени в прединвестиционни проучвания и най-вече при изготвянето на Генерални планове за агломерации над 10 хил. еkv. жители, където са били изготвени и хидравлични модели на водопроводната и

канализационната мрежа, дават основание да се твърди, че около 80% от загубите на вода се дължат на физически и технологични загуби, а 20% от загубите са търговски загуби (кражби, неотчитане и грешно измерване).

4.4.2 КАНАЛИЗАЦИОННА ИНФРАСТРУКТУРА

В сравнение с водоснабдителната инфраструктура, изградеността на канализационната мрежа в населените места и на селищни пречиствателни станции за отпадъчни води (ПСОВ) в страната изостава. През 2017 г. само 76% от населението е обхванато от канализационни мрежи, а по-малко от две трети (63,4%) е обслужено с пречиствателни станции за отпадъчни води. За една година тези показатели нарастват минимално съответно до 76.2% и 63.9%.

Таблица 4.26. Относителен дял на населението с услуги за отвеждане и пречистване на отпадъчните води по статистически региони и области (%)

Регион / Област	Население свързано с обществена канализация, общо %			Население свързано с пречиствателни станции за отпадъчни води, общо %		
	2013	2017	2018	2013	2017	2018
България	74.7	76.0	76.2	56.4	63.4	63.9
СЗР	58.0	59.4	59.7	33.2	43.9	44.2
Видин	56.6	57.2	57.6	0.0	0.5	0.5
Враца	55.6	57.2	57.6	32.4	50.9	51.2
Ловеч	64.0	69.0	69.1	41.2	56.7	56.8
Монтана	58.7	59.6	59.9	34.2	35.2	35.5
Плевен	56.6	56.6	56.8	41.2	52.9	53.1
СЦР	63.9	64.2	64.7	46.6	59.2	59.7
Велико Търново	66.6	67.1	68.4	44.5	58.9	60.2
Габрово	85.2	85.1	85.1	66.8	74.4	74.5
Разград	41.8	41.9	41.9	41.8	41.9	41.9
Русе	67.7	68.4	68.7	64.2	68.4	68.7
Силистра	51.6	51.5	51.5	0.6	44.4	44.4
СИР	74.5	74.5	74.6	70.3	71.8	72.6
Варна	86.2	86.2	86.4	86.2	86.2	86.4
Добрич	70.8	70.8	70.9	70.8	67.6	70.9
Търговище	56.1	56.0	56.2	44.1	44.5	44.7
Шумен	59.5	58.4	58.2	44.8	54.7	54.5
ЮИР	71.9	73.7	73.8	53.6	55.8	56.1
Бургас	76.0	79.6	79.7	61.2	65.7	65.9
Сливен	65.2	65.2	65.3	57.6	57.3	57.4
Стара Загора	71.3	71.9	72.0	61.2	61.6	61.9
Ямбол	70.3	71.6	71.8	3.6	4.7	4.8
ЮЗР	88.7	89.9	89.8	74.5	77.3	78.0
Благоевград	77.5	81.9	82.2	26.5	29.6	32.8
Кюстендил	74.1	75.2	72.6	60.8	62.0	62.3
Перник	79.2	79.1	79.4	74.2	74.0	74.2
София	75.7	77.1	77.2	29.3	43.0	43.2
София (ст. община)	96.3	96.4	96.3	96.1	96.2	96.3
ЮЦР	72.0	73.7	73.9	41.8	55.6	55.8
Кърджали	44.1	44.8	45.3	3.9	38.7	38.6

Регион / Област	Население свързано с обществена канализация, общо %			Население свързано с пречиствателни станции за отпадъчни води, общо %		
	2013	2017	2018	2013	2017	2018
Пазарджик	70.1	72.2	72.3	27.3	43.9	44.1
Пловдив	79.6	81.4	81.6	54.6	66.5	66.8
Смолян	69.2	72.6	72.9	39.3	42.9	43.1
Хасково	71.5	72.6	72.7	46.9	54.2	54.2

Източник: НСИ

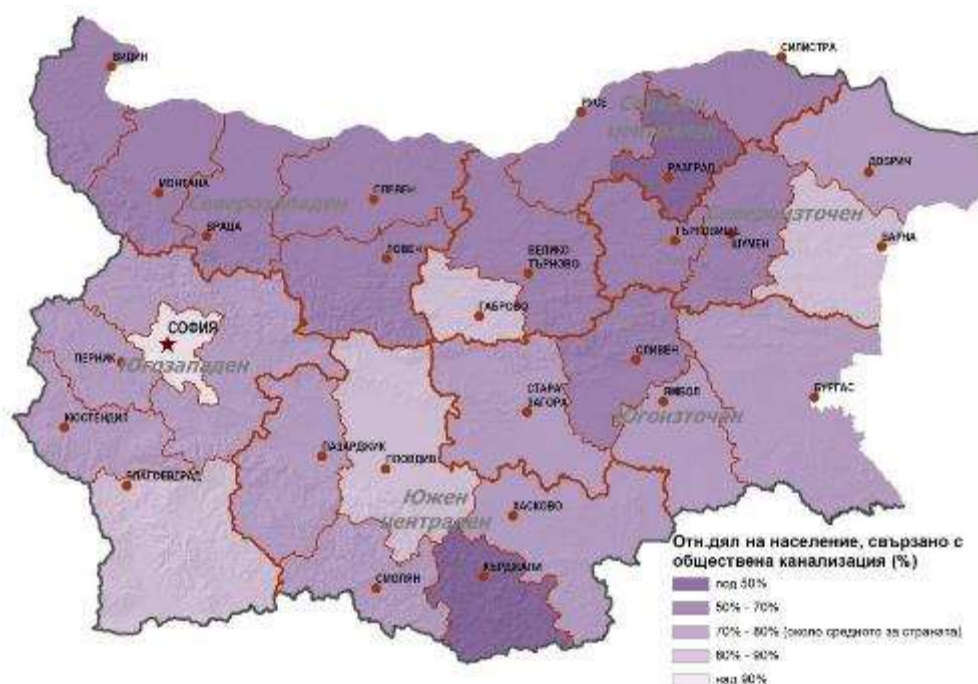
Наблюдават се големи междурегионални различия в относителния дял на населението, обслужвано от канализационна мрежа. С най-голяма степен на изграденост са канализационните мрежи в Югозападен регион, където те обслужват почти 90% от населението на региона, а с най-ниска степен в Северозападния регион – 59.4%. И двата региона покачват с около 1% показателя си в сравнение с 2013 г., като запазват съответно първото и последното място в класирането. През 2018 г. обслуженото с канализация население в СЗР нараства с незначителните 0.3%

При останалите региони за планиране от ниво 2 стойностите на този индикатор варират от 64% за Северен централен регион до 74,5% за Североизточния регион, като почти не се променят в периода 2013-2017 г. В Югоизточния и Южен централен регион населението, обхванато от канализация е 73,7% и те регистрират най-голям, макар и минимален в абсолютна стойност, напредък от почти два пункта. За всички региони през 2018 г. нарастването на този показател е пренебрежимо малко (0.1%), а за СЦР е 0.5%.

Степента на изграденост на канализационните мрежи и пречистването на отпадъчните води, проследена по области, дава по-точна представа за териториалното разпределение на проблемите в това отношение.

В региона с най-оскъдно развита канализационна мрежа – Северозападен (59,4%), с най-нисък дял обхванато население с канализационна мрежа се оказва област Плевен, като той не се е променил през периода 2013-2017 г., а в другите области нараства незначително. И в Северния централен регион състоянието почти не се променя, като област Разград запазва първото си място в страната по най-нисък процент население, обхванато с канализация (41,9%), следвана от област Силистра с дял 51,5%. Област Габрово има най-висок дял обхванато население с канализация -85,1%, съответно втора стойност за страната след Варна (86,2%). В Североизточния регион изостават областите Търговище и Шумен, които са с най-ниска изграденост на канализационната мрежа за региона и през 2013 г. В Югоизточния регион областта с най-ограничено развита канализационна мрежа е Сливен (65,2% обхванато население), а в Югозападния - област Кюстендил със 75,2%.

Фигура 4.13. Относителен дял на населението, свързано с обществена канализация

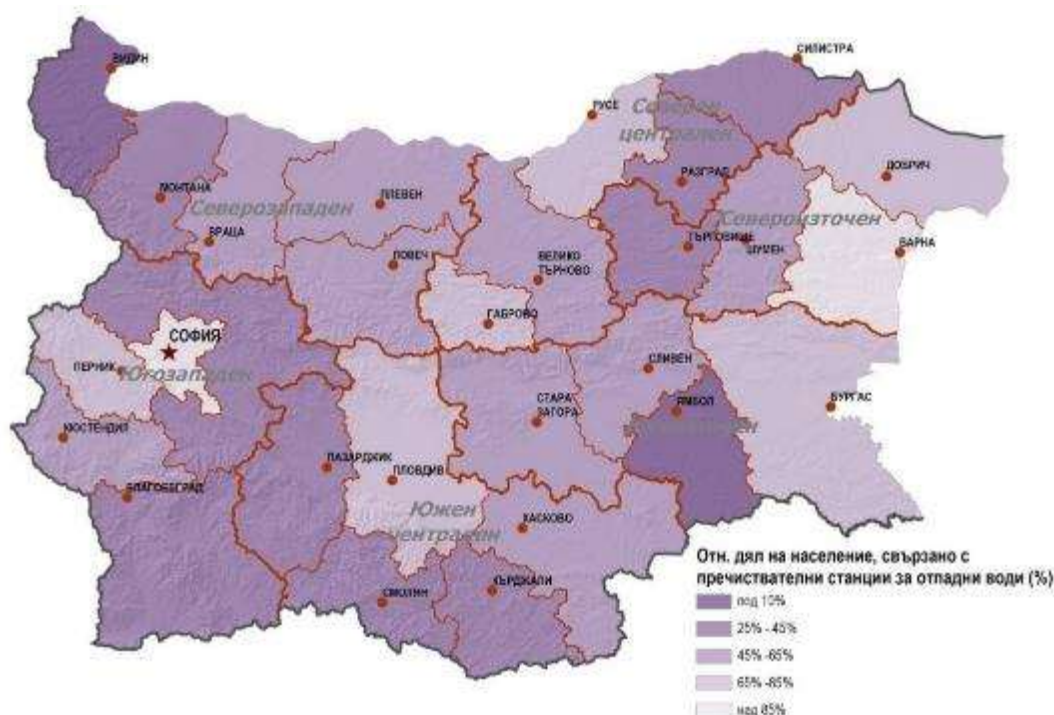
Източник: НСИ, обработка на данни НЦТР

Много разнороден е Южният централен регион, където област Кърджали е с втори за страната (след Разград) най-нисък дял на населението, обхванато с канализация (44,8%), а в област Пловдив този дял е почти два пъти по-висок (81,4%). За останалите области в региона показателят е около 72%.

За една година населението, свързано с канализация общо за страната нараства с едва 0.2%, което показва застой в развитието на канализационните мрежи. В повечето области не се регистрира никакво или 0.1-0.2% нарастване, за област Кърджали -0.5% и само в област Велико Търново -над 1%.

Сходни са и показателите за **пречистване на отпадъчните води**. С най-висок относителен дял е обхванатото население в Югозападния регион (77,3%) и най-нисък - в Северозападния (43,9%), като тук се откроява Североизточният регион с показател 71,8% (втори след Югозападния). За другите региони обслуженото с ПСОВ население е малко над половината, като осезателно нараства в Северния централен и Южен централен региони - с около 13 пункта. Изключително ниско е нарастването на процента население, обслужвано с ПСОВ в Югоизточния регион, предвид местоположението му като крайморски регион и сериозно изоставане в сравнение със Североизточния регион. Обхванатото с канализация население в двата региона е почти еднакво, но изграждането на ПСОВ в Югоизточния регион изостава сериозно.

Фигура 4.14. Относителен дял на населението, свързано с ПСОВ

Източник: НСИ, обработка на данни НЦТР

За периода 2013-2017 г., обслуженото с ПСОВ население нараства със 7 пункта средно за страната, но все още има области, в които фактически пречистване липсва (Видин - 0,5%, Ямбол - 4,7%). В област Благоевград, където обхванатото с канализация население е над 80%, пречистването на отпадъчните води се осигурява за по-малко от 30% от населението. Много нисък е и относителният дял на обслуженото с ПСОВ население в област Монтана (35,2%), Кърджали (38,7%), Разград (41,9%), Смолян (42,9%), София (43%).

И по отношение на пречистването на отпадъчните води не се забелязва особено развитие, като за една година средният показател за страната нараства само с 0.5%. В област Благоевград обслужваното с ПСОВ население нараства до 33%, но в другите изоставащи области се запазва или промяната е в обхвата на 0.1-0.2%.

Таблица 4.27. Пречиствателни станции за отпадъчни води (ПСОВ) по региони

Региони	2013	2014	2015	2016	2017	2018
България						
СПСОВ, общо (брой)	90	89	163	174	169	170
В това число: с капацитет над 2000 е.ж.	71	70	105	109	110	108
Северозападен регион						
СПСОВ, общо (брой)	6	6	24	25	25	25
В това число: с капацитет над 2000 е.ж.	6	6	15	16	15	15
Северен централен регион						
СПСОВ, общо (брой)	10	10	14	16	16	16
В това число: с капацитет над 2000 е.ж.	10	10	13	15	15	15
Североизточен регион						
СПСОВ, общо (брой)	18	18	22	22	22	23

Региони	2013	2014	2015	2016	2017	2018
В това число: с капацитет над 2000 е.ж.	13	13	16	17	19	18
Югоизточен регион						
СПСОВ, общо (брой)	22	22	27	28	29	28
В това число: с капацитет над 2000 е.ж.	17	17	20	21	20	21
Югозападен регион						
СПСОВ, общо (брой)	18	17	33	39	36	37
В това число: с капацитет над 2000 е.ж.	17	17	17	17	16	16
Южен централен регион						
СПСОВ, общо (брой)	16	16	43	44	41	41
В това число: с капацитет над 2000 е.ж.	11	11	24	23	23	23

Източник: НСИ

За периода 2013-2017 г. броят на пречиствателните станции за отпадъчни води (ПСОВ) в страната нараства почти два пъти. Най-осезателно е увеличението в Северозападния регион, където броят им нараства 4 пъти (от 6 броя на 25), в Южния централен регион - почти 3 пъти (от 16 броя на 41) и в Югозападния - два пъти (от 18 на 36 броя). В същото време, в останалите три региона, за пет години са изградени само между 5 и 7 броя ПСОВ, което не допринася особено за повишаване обхвата и количеството на пречистване на отпадъчните води в тези региони. За 2018 г. няма промяна.

4.4.3 Изводи и препоръки

Почти цялото население в страната получава централизирано водоснабдяване (99,5%), но съществуват териториални диспропорции в резултат на неводоснабдени единични населени места – най-често в периферно разположени гранични общини. Необходимо е изграждане на нови водоизточници и/или нови водопроводи за присъединяване към съществуваща водоснабдителна система, дълго отлагано в годините, най-често поради липса на финансови средства.

Режимът на водоснабдяване в териториален план не се изменя особено през годините, въпреки снижаването на общия показател. Изключение прави област Ловеч, където в последната година дългогодишният режим на водоснабдяване е ликвидиран. Фрапиращите случаи са едни и същи, което обикновено се дължи на недостиг на ресурси и налага изграждане на допълнителни водоизточници и/или резервоари за вода. В някои случаи това се дължи на нерегламентирано ползване на питейна вода за непитейни нужди и необходимост от принудително ограничаване (най-често в селата).

Най-сериозният проблем със загубите на вода се извява по-определено в Северна България, където област Добрич е с най-големи загуби, както и областите Шумен, Монтана и Разград (вече ограничени), също Сливен, Ямбол и Перник. В тези случаи безспорната причина е влошеното състояние на съоръженията и аварияите, налагащи спиране на водоподаването, което изисква спешна подмяна и изграждане на нова водопроводна мрежа.

Процесът на отвеждане и пречистване на отпадъчните води изостава. Въпреки два пъти увеличени брой ПСОВ за периода 2013-2018 г., съществуват цели области, където практически липсва пречистване на отпадъчните води (Видин), а в други обхванатото

население е пренебрежимо малко (Ямбол). Необходимо е доизграждане на канализационните мрежи и ПСОВ, не само в тези, но и в другите области, изостанали в този процес.

Разработените регионални прединвестиционни проучвания (РПИП) за Русе, Враца, Бургас, Варна, Видин, Добрич, Кърджали, Перник, Пловдив, Силистра, Сливен, Стара Загора, Шумен, Ямбол, Смолян и допълнително за Велико Търново, Габрово, Плевен, София област, Търговище, Хасково и София град определят приоритетите за инвестиции за ВиК инфраструктурата в тези области.

4.5 УПРАВЛЕНИЕ НА ОТПАДЪЦИТЕ

Сравнението на равнище региони за планиране от ниво 2 и особено на ниво области показва значими регионални различия в количеството на образуваните битови отпадъци на човек от населението.

В Северозападния регион събраните битови отпадъци на човек от обслужваното население в периода 2011–2018 г. намаляват от 392 кг/чов/г. до 326 кг/чов/г. Намаление се отчита в областите Видин, Ловеч и Плевен. Слабо се увеличават в област Монтана, а най-значително се увеличават в икономически най-активната област -Враца.

В Северния централен регион събраните битови отпадъци на човек от обслужваното население в периода 2011–2018 г. се увеличават от 403 кг/чов/г. до 429 кг/чов/г. Нарастване се отчита през 2018 г. в области Велико Търново, Разград и Силистра, а намаление в области Габрово и Русе.

В Североизточния регион се увеличават събраните битови отпадъци на човек от обслужваното население в периода 2011–2018 г. от 342 кг/чов/г. до 423 кг/чов/г., като почти се изравняват със Северния централен регион. В областите Варна, Търговище и Шумен се установява нарастване, а в област Добрич – намаление. Най-значимо е увеличението в област Варна.

В Югоизточния регион събраните битови отпадъци на човек от обслужваното население в периода 2011–2018 г. намаляват незначително от 392 кг чов/г. до 389 кг/чов/г. Само в област Бургас тенденцията е към значително намаляване, а останалите области се отчита постепенно увеличение.

В Южния централен регион събраните битови отпадъци на човек от обслужваното население в периода 2011–2018 г. се увеличават от 342 кг/чов/г. до 373 кг/чов/г. Увеличение се отчита в областите Пловдив и Кърджали, а намаление в областите Пазарджик, Смолян и Хасково.

В Югозападния регион се установява увеличение на събраните битови отпадъци на човек от обслужваното население в периода 2011–2018 г. от 370 кг/чов/г. до 456 кг/чов/г. Тук нарастване са отчита при област София–град – почти 2 пъти, а намаление - при останалите области. Най-значително е намалението при област Перник - от 1404 кг/чов/г. до 469 кг/чов/г.

Сред регионите по събраните битови отпадъци на човек през 2018 г. изпъква на първо място Югозападният регион, а на последно място е Югоизточният регион. На областно ниво се

откроява област Разград с най-голямо количество събрани битови отпадъци на човек. Следват областите София–град, Варна, Перник и Пловдив. С най-ниски количества са областите Монтана, Враца и Кюстендил.

Таблица 4.28. Събрани битови отпадъци на човек от обслужваното население по статистически региони и области (кг/чов./г.)

Регион / област	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Средно за страната	380	347	434	443	420	406	436	408
Северозападен регион	392	344	324	347	288	282	312	326
Видин	337	314	315	330	243	294	275	334
Враца	200	217	283	295	258	245	289	275
Ловеч	781	466	426	407	376	326	354	330
Монтана	252	290	304	286	271	256	264	265
Плевен	418	408	312	391	287	294	344	388
Северен централен регион	403	363	443	468	448	394	455	429
Велико Търново	398	371	452	407	350	310	378	422
Габрово	539	363	424	416	599	417	581	429
Разград	309	382	450	411	400	403	459	526
Русе	431	366	467	637	503	473	499	402
Силистра	322	321	386	373	452	389	402	397
Североизточен регион	342	311	487	502	429	407	456	423
Варна	359	309	585	546	472	468	547	497
Добрич	421	407	485	578	511	427	402	416
Търговище	269	257	308	387	328	302	313	300
Шумен	268	259	348	388	299	289	357	304
Югоизточен регион	392	380	473	448	392	332	383	389
Бургас	511	484	519	583	518	386	392	432
Сливен	285	303	533	329	309	307	355	306
Стара Загора	349	341	432	398	316	297	405	410
Ямбол	283	263	335	313	299	281	340	315
Югозападен регион	370	335	435	456	463	478	508	456
Благоевград	314	283	321	331	403	327	346	303
Кюстендил	461	440	448	448	414	423	448	285
Перник	1 404	1446	584	467	347	318	416	469
София	543	439	502	568	533	507	480	485
София-град	238	207	433	465	481	527	565	500
Южен централен регион	372	357	425	420	428	429	409	373
Кърджали	194	197	411	254	274	211	241	256
Пазарджик	520	387	415	412	416	426	338	337
Пловдив	357	396	496	485	520	543	526	446
Смолян	370	332	319	329	321	301	251	299
Хасково	352	320	299	391	327	299	327	314

Източник: НСИ, 2019 г.

По показател дял на обслуженото население от системи за организирано сметосъбиране във всички региони за периода 2011–2018 г се наблюдава плавно увеличение. При минимален дял от 99,0% за Североизточния регион, през 2018 г. всички региони отчитат ниво близко до 100%. Понастоящем 2 региона – Северозападния и Югоизточния са въвели организирани системи за сметосъбиране във всички населени места.

Общо 20 области са достигнали 100% обслужено население от системи за организирано сметосъбиране. Областите Велико Търново, Габрово, Добрич, Благоевград, Кюстендил, София, Кърджали и Смолян все още не са обхванали всички населени места в системи за организирано сметосъбиране. С най-нисък дял за страната е област Добрич, с 94,7 % дял на обслуженото население. В повечето случаи това непълно обслужване в изброените области се дължи на труднодостъпни малки населени места и организационни слабости.

Доброто управление на отпадъците намалява натиска върху дейностите по депониране им. *Предадените за депониране битови отпадъци* във всички региони на страната намаляват за периода 2011-2018 г. Най-значимо е намалението в Югоизточния регион.

По-голяма част от областите също намаляват количеството на депонираните битови отпадъци, което е благоприятен факт по отношение на запълване капацитета на сметищата. Противно на общата тенденция, 3 области- Разград, Силистра и Кърджали, увеличават депонираните битови отпадъци.

Предадените за предварително третиране битови отпадъци се увеличават във всички региони за периода 2011 – 2018 г., което е благоприятна тенденция. С най-голям относителен дял е увеличението в Югоизточния регион.

На областно ниво в абсолютни стойности на предадените за предварително третиране битови отпадъци на първо място се нарежда София (столична община). След нея следват областите Варна, Бургас и Пловдив. Общо 8 области не отчитат предадените за предварително третиране битови отпадъци – области Видин, Разград, Русе, Силистра, Търговище, Благоевград и Кюстендил.

Предадените за рециклиране битови отпадъци за периода 2013-2018 г на национално ниво намаляват. Югозападният регион обаче увеличава предадените за рециклиране отпадъци, докато останалите региони намаляват количествата. На областно ниво само 5 области увеличават количествата- Плевен, Добрич, Стара Загора, Кюстендил и Перник. Област Разград запазва същите количества.

Броят на депата за битови отпадъци по региони намалява, което е резултат от създаването на регионални депа и закриване на съществуващите по-малки общински депа.

Заетата площ от депа намалява във всички региони с изключение на Южния централен регион. Общата площ от 5046 дка през 2011 г. намалява до 2 614 дка през 2018 г. В 11 области обаче се наблюдава увеличение на общата площ на депата.

Изводите относно управлението на отпадъците показват, че сред регионите по количество на събрани битови отпадъци на човек през 2017 г. на първо място изпъква Югозападният регион, а на последно място е Югоизточният регион. Сред областите на първо място е област Разград. Делът на обслуженото население от системи за организирано сметосъбиране във всички региони се увеличава. Общо 20 области са достигнали 100% обслужено население от системи за организирано сметосъбиране.

Количеството предадени за предварително третиране битови отпадъци се увеличава във всички региони. С най-голям относителен дял е увеличението в Югоизточния регион.

Броят на депата и заетата площ намаляват във всички региони през последните години. Забелязва се тенденция за по-добро прилагане на основните принципи за управление на отпадъците чрез намаляване на техния обем, повторно използване и рециклиране. Постепенно се закриват нерегламентираните сметища, разположени в близост до пътищата и входовете на населените места. Променя се и отношението към управлението на отпадъците, изграждат се депа или се сепарират клетки за друг вид отпадъци, с което да се намали риска от замърсяване на околната среда и нейните компоненти – почви, повърхностни и подземни води.

5 СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА КАЧЕСТВОТО НА ОКОЛНАТА СРЕДА И РИСКА ОТ ПРИРОДНИ БЕДСТВИЯ В ОБЩИНИТЕ, ОБЛАСТИТЕ И РЕГИОНИТЕ

В съответствие с Техническата спецификация анализът на околната среда в настоящия документ е разработен в четири основни направления: 1) Състояние на околната среда и на основните компоненти и фактори; 2) Национална екологична мрежа (НЕМ); 3) Изменение на климата и ограничаване на риска от природни бедствия и 4) Разходи за околна среда и за екологични подобрения. Основен източник на информация са националните доклади за състоянието на околната среда в България на Изпълнителната агенция по околна среда (ИАОС) към МОСВ, Проучвания, анализи и доклади на Европейската агенция по околна среда (ЕЕА), данни от Националния статистически институт, доклади и оценки за изпълнение на национални доклади и стратегически документи на различни институции и от международни и европейски организации.

5.1 СЪСТОЯНИЕ НА ОКОЛНАТА СРЕДА

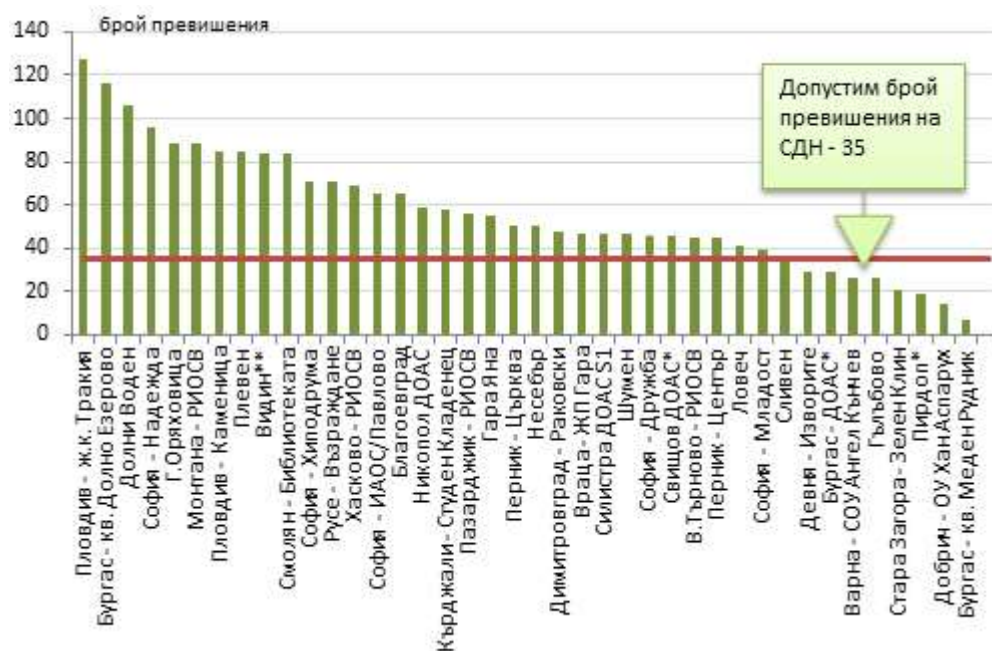
Атмосферният въздух, водите и почвите са най-важните компоненти на околната среда, от които зависи както здравето на хората, така и качеството на живот и опазването на биоразнообразието. От тяхното качество и интегрирано управление и опазване зависи също ограничаването на вредните въздействия, породени от изменението на климата и намаляването на риска от природни бедствия.

5.1.1 АТМОСФЕРЕН ВЪЗДУХ

Основен проблем по отношение на качеството на атмосферния въздух в населените места в страната продължава да е замърсяването с фини прахови частици. През последните години във всички РОУКАВ е регистрирано превишение на средноденонощната норма (СДН) за ФПЧ_{10} . От 3.3 млн. Души, живеещи в населени места, в които се контролира този замърсител, 78.6 % живеят при нива на замърсяване с ФПЧ_{10} над допустимите. Сред най-важните причини за наднормено замърсяване с прахови частици са отоплението с твърдо гориво през зимния сезон, третирането на уличната мрежа с пясък и химикали, емисиите от автомобилния и обществен транспорт и в по-малка степен промишленото производство.

По данни от последния национален доклад на ИАОС от 2019 г., през 2017 г. най-голям брой превишения на СДН са измерени в АИС „Пловдив – ж.к. Тракия“ – 127 превишения, АИС „Бургас – кв. Долно Езерово“ – 116 превишения, пункт за мониторинг „Долни Воден“ – 106 превишения и в АИС „София – Надежда“ – 96 превишения. Във всички извънградски пунктове регистрираните превишения са много под допустимия брой.

Фигура 5.1. Превиишения на СДН по ФПЧ₁₀ за 2017 г.

Източник: ИАОС, Национален доклад за състоянието и опазването на околната среда, 2019 г.

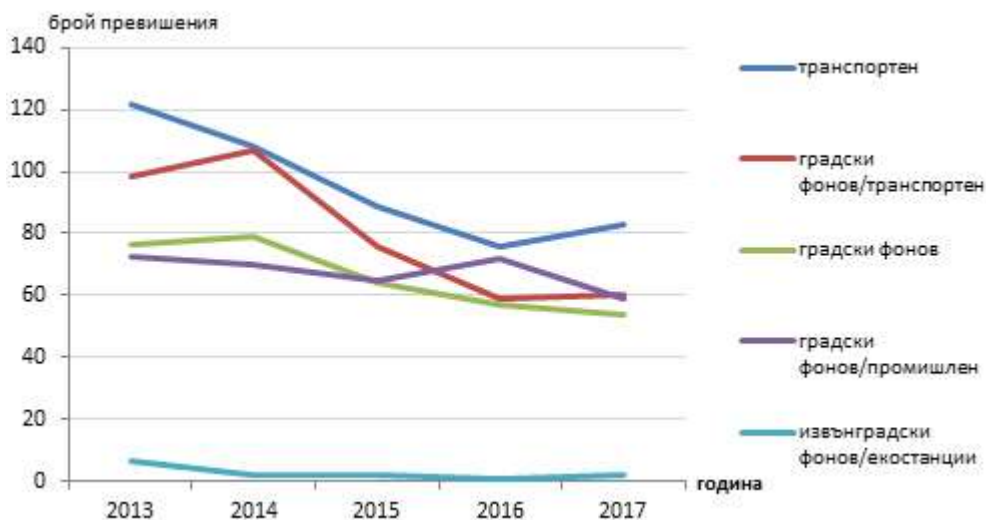
От станциите, измерващи ФПЧ₁₀, разположени в населените места, в осем не се регистрират превиишения на нормата – „Варна - СОУ Ангел Кънчев“, „Девня – Изворите“, „Гълъбово“, „Бургас - Меден рудник“, „Добрич - ОУ Хан Аспарух“, „Стара Загора – Зелен Клин“, АИС „Сливен“ и „Пирдоп“. Спрямо предходната 2016 г. още 2 станции от Старозагорска област - „Гълъбово“ и „Стара Загора – Зелен Клин“, са без средноденонощни превиишения.

През 2017 г. броят на пунктовете, в които е регистрирано превиишение на СГН е 13, като се запазва същият като и през 2016 г. Докладът отчита, че през 2017 г. най-висока средногодишна концентрация е била регистрирана в АИС „Пловдив – ж.к. Тракия“ – 55.25 $\mu\text{g}/\text{m}^3$ и АИС „София – Надежда“ – 49.57 $\mu\text{g}/\text{m}^3$. За периода след 2012 г. с най-много превиишения се открояват станциите тип транспортни и градски фонове/транспортни. Не се установяват превиишения над допустимия брой при извънградските фонове станции. В периода 2013-2017 г. в пунктовете – „София – Дружба“, „Монтана – РИОСВ“, „Никопол ДОАС“, „Русе – Възраждане“, „Перник – Църква“ и „Бургас – кв. Меден Рудник“ се установява тенденция към намаление на средногодишните стойности на ФПЧ₁₀ и регистрирания брой превиишения на средноденонощната норма.

Замърсяването с ФПЧ₁₀ има ясно изразен сезонен характер. Превиишенията на нормата за ФПЧ₁₀ се наблюдават предимно през зимния период, поради използване на твърди горива в битовото отопление. Към този проблем в повечето големи градове са насочени актуални мерки, свързани с енергийни помощи, подмяна на отоплителните уреди с по-ефективни и незамърсяващи, ускоряване изграждането на газоснабдителни мрежи, създаване на системи за ранно предупреждение и общи мерки за завишаване на контрола върху КАВ.

Неблагоприятните метеорологични условия също влияят върху концентрациите на ФПЧ_{10} – ниска скорост на вятъра, мъгла, температурна инверсия.

Фигура 5.2. Разпределение на броя на превишенията на нормата за ФПЧ_{10} по тип на пунктовете за период 2013 – 2017 г.

Източник: ИАОС, Национален доклад за състоянието и опазването на околната среда, 2019 г.

През 2017 г. показателят $\text{ФПЧ}_{2.5}$ е контролиран в 10 пункта за мониторинг на КАВ: София – АИС „Хиподрума“, София – АИС „Копитото“, Витиня, Перник – „Църква“, Пловдив – АИС „Каменица“, Ст. Загора – „РИОСВ“, Варна – АИС „СОУ Ангел Кънчев“, Русе – АИС „Възраждане“, В. Търново – „РИОСВ“, КФС – „Рожен“, разположени съответно във всички РОУКАВ. Средногодишната норма от $25 \mu\text{g}/\text{m}^3$ е превишена в три района – Агломерация „Пловдив“ (АИС „Каменица“), Агломерация „София“ (АИС „Хиподрума“) и Северен РОУКАВ (Русе „Възраждане“) срещу превишение от 2 пункта през 2016 г. В периода 2013-2017 г. се установява тенденция към намаление на средногодишните концентрации, регистрирани в 50 % от пунктовете, измерващи $\text{ФПЧ}_{2.5}$.

По отношение на замърсяването със серен диоксид, проблемен продължава да бъде районът на Марица -изток. В гр. Гълъбово през 2017 г. са отчетени превишения на СЧН и на СДН. Основните източници на серен диоксид в Югоизточен РОУКАВ са топлоелектрическите централи. В гр. Гълъбово са регистрирани три превишения на алармения праг.

През 2017 г., в Перник са регистрирани 5 превишения на СДН (при норма 3 броя), но броят им е намалял в сравнение с 2016 г., когато там са измерени 9 броя превишения. В останалите наблюдавани пунктове в страната не са регистрирани превишения на съответните норми за съдържание на серен диоксид.

При оценка на замърсяването с азотен диоксид през 2017 г. се установява превишение на средночасовата норма и средногодишната норма единствено в АИС „ж.к. Тракия“. В периода 2015 – 2017 г. се наблюдава тенденция за понижаване на средногодишната концентрация на азотен диоксид в АИС Баня Старинна/АИС „ж.к. Тракия“.

През 2017 г. от общо 14 пункта, в 9 се наблюдава превишение на средногодишната норма по показател бензо(а)пирен. В 8 пункта за мониторинг, през 2017 г. са регистрирани по-ниски стойности на концентрацията на бензо(а)пирен в сравнение с 2016 г. По-значително понижение на средногодишната концентрация на този замърсител се наблюдава в пунктове „София – ИАОС/Павлово“, „Перник – Църква“, „Монтана – РИОСВ“, „Благоевград“ и „Гара Яна“.

Пунктове, регистриращи концентрация под нормата са: „Гара Яна“, София – АИС „Копитото“, Бургас „ДОАС - РИОСВ“, АИС „Несебър“ и КФС „Рожен“. Прави впечатление, че през 2017 г. средногодишната норма за този замърсител е спазена в пункт „Гара Яна“ за разлика от предходните 4 години.

По отношение съдържанието на тежки метали и арсен през 2017 г. няма установени превишения на нормите. В нито един от пунктовете, измерващи олово няма превишение на нормата. През 2017 г. нормата за олово в пункт Долни Воден е спазена, като последно е била превишена през 2013 г. През 2017 г. не е регистрирано превишение на целевата СГН за съдържание на кадмий, никел и арсен в атмосферния въздух.

Отговаряйки на изискванията на националното и европейско законодателство, територията на страната е разделена на шест района за оценка и управление на качеството на атмосферния въздух (РОУКАВ) – Столичен, Пловдив, Варна, Северен/Дунавски, Югозападен и Югоизточен. Тъй като обхватът на тези райони не е идентичен с обхвата на регионите от ниво 2, както и с обхвата на областите, не е възможно да се направят по-точни сравнения за състоянието на КАВ на тези териториални нива.

Със Заповед на Министъра на МОСВ - № РД-969/21.12.2013 г. освен обхват и минимален брой пунктове за текуща оценка за наблюдения, са определени и зони в РОУКАВ с превишение на установения ГОП (горен оценъчен праг) и норми. Тези 34 общини са разположени в 23 области във всички региони от ниво 2 на страната, посочени в следващата таблица.

Таблица 5.1. Пунктове за наблюдение на КАВ по региони и общини

Регион	Община
СЗР	Враца, Видин, Монтана, Никопол, Плевен и Ловеч
СЦР	Горна Оряховица, В.Търново, Свищов
СИР	Шумен, Силистра, Русе, Варна
ЮИР	Ст. Загора, Гълъбово, Раднево, Казанлък, Сливен, Ямбол, Бургас, Камено
ЮЗР	София (столична община), Благоевград, Перник, Пирдоп и Златица
ЮЦР	Смолян, Кърджали, Хасково, Димитровград, Пазарджик, Пловдив, Асеновград и Родопи

Източник: МОСВ, ИАОС

5.1.2 Води

Данните за водите в по-голямата си част са дадени по водосборни басейни, които не съответстват на административно-териториалните единици в страната. Това обстоятелство затруднява анализа по региони и области, поради което характеристиката и съпоставката са извършени само на национално ниво и за отделни водни обекти и водни тела. Информацията е извлечена от Плановите за управление на речни басейни (ПУРБ) за периода 2016 – 2021 г. и

техните екологични оценки, както и от националните доклади на ИАОС за състоянието на околната среда и от бюлетините с резултати от системния мониторинг.

Анализът на **физико-химичното състояние на повърхностните води** по басейнови дирекции показва, че в обхвата на Басейнова дирекция *Дунавски район* според оценката на основните индикатори преобладават пунктовете в отлично състояние по показателите разтворен кислород O_2 - 64% и амониев азот 54%. Преобладаващи са и пунктовете в отлично състояние и по показателя ортофосфати PO_4-P - 47%, макар и с дял под половината. Както и в предходната година, през 2017 г. в преобладаващо добро състояние са пунктовете по показателя БПК₅ -45%. По показателя нитратен азот NO_3-N , обаче, преобладават пунктовете в умерено състояние -40%.

За Басейнова дирекция *Черноморски район* анализът на данните показва преобладаване на пунктовете в отлично състояние по показателите разтворен кислород, азот амониев NH_4-N , нитратен азот NO_3-N и ортофосфати PO_4-P . Прави впечатление, че през отчетната 2017 г. по показателя нитратен азот вече преобладават пунктовете в отлично състояние за разлика от 2016 г. Обратно е положението при показателя БПК₅ при който през 2017 г. преобладават пунктовете в добро състояние.

В пунктовете в рамките на Басейнова дирекция *Източно-беломорски район* се установява влошаване на състоянието през 2017 г. спрямо предходната година. Само по показателя разтворен кислород O_2 преобладаващите пунктове са в отлично състояние. По показателя ортофосфати PO_4-P преобладават пунктовете в умерено състояние, а всички останали пунктове са в добро състояние по останалите показатели.

В Басейнова дирекция *Западно-беломорски район* през 2017 г. спрямо предходната година се наблюдава влошаване на показателите за контрол с изключение на показателя разтворен кислород O_2 - 77% в отлично състояние и нитратен азот NO_3-N - 42% в отлично състояние. Показателите азот амониев NH_4-N и БПК₅ са в добро състояние, докато ортофосфати PO_4-P са в умерено. През 2016 г. всички показатели са били в отлично състояние.

Биологичната оценка на състоянието на повърхностните води по отношение на езерните типове показва, че за територията на страната 70% от наблюдаваните пунктове са в интервала отлично - добро състояние, 6% са в умерено състояние и 24% попадат в интервала лошо - много лошо състояние. Общо 30 % от наблюдаваните пунктове не постигат целите за добро състояние. Въпреки по-малкия брой обследвани пунктове през 2017 г. налице е подобряване на състоянието.

За 2017 г. в страната са наблюдавани около 60% по-малко обекти в сравнение с 2016 г. и за около 40% по-малко обекти в сравнение с 2015 г. За *Черноморски район* за 2017г. не са налични данни. От обобщените данни за периода 2015-2017г. като водни обекти с трайна тенденция на влошено състояние са яз. Расово, яз. Бързина и яз. Бойка от *Дунавски район* и яз. Копринка от *Източно-беломорски район*. За тези обекти е наложително предприемането на мерки за подобряване на състоянието им. В отлично и добро състояние са големите комплексни и питейни язовири, което е трайна тенденция.

Биологичната оценка на речните типове показва, че за страната по данни на ИАОС, 45% от пунктовете за категория река попадат в интервала отлично - добро състояние, 42% са в умерено състояние и 14% попадат в интервала лошо - много лошо състояние. Общо 56% от наблюдаваните пунктове не постигат целите за добро състояние.

За *Дунавския басейнов район* през 2017 г. пунктовете в интервала отлично-добро състояние са 53%, което е слабо увеличение спрямо предходната година. В умерено състояние са 36% и само 10% от пунктовете са в интервала лошо-много лошо състояние. Пунктовете с влошено състояние от басейна на р. Искър са: р. Малък Искър при гр. Роман, р. Искър при гр. Нови Искър, р. Блато на устие, р. Какач на устие; от поречие Западно от Огоста е р.Тимок при гр. Брегово; от поречие Русенски Лом е р. Бели Лом след гр. Разград и от басейна Дунавски Добруджански реки - след ПСОВ Кубрат и след ПСОВ Дулово.

За *Черноморски басейнов район* през 2017 г. 53% от пунктовете са в интервала отлично-добро състояние, което е значително подобрене спрямо 2016 г. В умерено състояние са 38% и само 8% от пунктовете са в интервала лошо-много лошо състояние. Пунктовете с влошено състояние са от басейн Севернобургазски реки -в много лошо състояние е р. Айтоска след гр. Айтос, лошо е състоянието и на р. Славеева след гр. Айтос. В басейна на р. Провадийска лошо е състоянието на реката след гр. Каспичан и на р. Крива след гр. Нови Пазар. В поречието на р. Камчия с влошено състоянието е р. Андере след яз. Съединение и р. Поройна след гр. Шумен.

В *Източнобеломорски басейнов район* през 2017 г. 32% от пунктовете са в интервала отлично-добро състояние при 27% за 2016 г. Намалели са до 50% пунктовете в умерено състояние и са се увеличили с 2% до 18% пунктовете в интервала лошо-много лошо състояние. През последните години се задържа лошото и много лошо състояние на отделни речни участъци в басейна на р. Марица, вероятно свързано със замърсяване от непречистени градски и производствени води: в много лошо състояние е цялото поречие на р. Елшишка след "Панагюрски Мини ЕАД" (с.Елшица), р.Чепеларска след гр. Асеновград, р.Текирска след гр.Чирпан, р. Медет и р. Воздол, р. Съзлийка в участъка след гр. Стара Загора и гр. Раднево. В умерено състояние продължават да са част от пунктовете в поречието на р. Арда и р. Тунджа. От поречието на р. Арда в лошо състояние са само р. Медет след гр. Медет и р. Черна след гр. Смолян, а от поречието на р.Тунджа в лошо състояние са р.Тунджа при гр. Елхово в участъка след гр. Казанлък и след ПС ТЕЦ-2, както и р. Асеновска след гр. Сливен и р. Калница в долното поречие (след с. Пчела).

За *Западнобеломорския басейнов район* през 2017г. преобладават пунктовете в интервала отлично-много добро състояние – 58%, което е увеличение с 8% спрямо предходната година. В умерено състояние са 31% от пунктовете и само 12% от пунктовете са в интервала лошо-много лошо състояние. В басейна на р. Доспат много лошо е състоянието след гр. Доспат. В басейна на р. Места в лошо състояние е р. Златарица при устие (след Елешница) и р. Неврокопска след градски колектор на гр. Гоце Делчев, което е трайна тенденция. В басейна на река Струма трайно е влошено състоянието на р. Струма и р. Благоевградска

Бистрица след гр. Благоевград, на р. Струма след гр. Перник, р. Банщица след гр. Кюстендил, р. Санданска Бистрица след гр. Сандански и р. Разметаница при устие.

Подземни води

Един от основните проблеми при подземните води е замърсяването с нитрати, въпреки постоянно завишаващия се контрол по използването им.

През 2017 г. пунктовете с наднормени стойности на средногодишните концентрации на нитрати е 12.38 %, което е значително по-ниско в сравнение с 2016 г - 20.89 %. Установените превишения на СК за нитрати са главно в пунктове, привързани към най-плитките кватернерни или кватернерно–неогенски подземни води – в алувиални отложения на реки и три крайдунавски низини Брегово-Новоселска низина, Карабозка низина и Попинско-Гарванска низина; в междуречни отложения и котловинни наслаги на общо 30 броя пунктове (включително 7 пункта в Порови води в Неоген - Кватернер - Ямбол – Елхово), както и в 14 пункта, разположени в 7 ПВТ, привързани към неогенски и палеогенски отложения. В отделни мониторингови пунктове, разположени в 10 от карстовите подземни водни тела и на пукнатинни подземни водни тела в 9 мониторингови пункта от 6 пукнатинни подземни водни тела, също са установени наднормени нитрати.

За останалите 14 на брой наблюдавани показатели средногодишните стойности за 2017 г. по някои от физико-химичните параметри превишават стандартите за качество.

Съдържание на манган - над стандарта за качество (СК 0.5 mg/l) по данни по ИАОС, е установен в отделни пунктове на кватернерните тела на: р. Вит, р. Осъм, Врачански пороен конус, р. Батова, р. Врана, р. Камчия, р. Средецка – Мандра, р. Двойница, както и в отделни мониторингови пунктове на Неоген-Кватернера и Неогена на- Софийска котловина, в Неогена - Ломско-Плевенска депресия, Карстово-порови води в неоген-миоцен-сармат Изгрев-Варна-Ботево-Батова, Порови води в неоген - сармат Созопол, Порови води в неоген – Бургас, Порови води в палеоген - еоцен Варна – Шабла, Порови води в Кватернер - Марица Изток, Порови води в Неоген - Кватернер - Хасково, Порови води в Кватернер - Горнотракийска низина, Порови води в Неоген - Кватернер - Сливенско- Стралджанска област, Порови води в кватернер - Неоген – Кюстендил и в единични пунктове на две пукнатинни тела - Г. Малинско - Панагюрски район и Източно Родопски комплекс.

Средногодишните превишения по показателя сулфатни йони са установени в единични пунктове на порови води в Неоген-Кватернера - Софийска долина, кватернера на р. Батова, кватернера на р. Двойница, палеоген - еоцен Варна – Шабла, Кватернер - Пирдоп - Златишка котловина, Неоген - Кватернер – Хасково, Кватернер - Горнотракийска низина, Неоген - Кватернер - Сливенско- Стралджанска област, Неоген - Кватернер- Пазарджик – Пловдивския, Палеоген - Неоген - Марица Изток район, Неоген - Кватернер - Ямбол – Елхово и в порови води на кватернер – Благоевград.

По показателят фосфати са отчетени превишения в единични пунктове на следните порови подземни водни тела - Кватернера - Островска низина, Неоген-Кватернера - Самоковска долина, Неоген-Кватернера - Знеполска долина, кватернера на р. Батова, кватернера на р.

Средецка – Мандра, кватернера на р. Двойница, неоген – Бургас, палеоген - еоцен Варна – Шабла, еоген - Кватернер - котловина Долна баня – Костенец, Кватернер - Горнотракийска низина, Неоген – Кватернер - Пазарджик - Пловдивския район и в един пункт в района на подхранване при с. Топчии на Карстови води в Русенската формация.

Наднормени концентрации на натрий и хлориди, резултат на морска интрузия са установени в ограничени площи около с. Крапец и с. Тюленово на ПВТ Порови води в неоген-сармат Североизточна и Средна Добруджа. В отделни пунктове са установени също превишения на средногодишните стойности на натрий и хлориди в следните порови подземни водни тела - Кватернера - р. Росица в Севлиевската котловина, кватернера на р. Средецка – Мандра, кватернера на р. Двойница, неоген - сармат Приморско, неоген - Бургас и Неоген - Кватернер - Ямбол – Елхово и в Карстово-порови води в неоген-миоцен-сармат Изгрев-Варна-Ботево-Батово.

По данни на ИАОС за съдържанието на тежки метали в периода от 1997 до 2017 г. има единични превишения на СК или превишения, които в повечето случаи не са постоянни във времето. Превишения на арсен за 20-годишния период се наблюдават в карстов извор Кобиляк, привързан към ПВТ BG1G0000K2S037 Карстови води в Предбалкана. В още няколко пункта са регистрирани отделни стойности на арсен над СК, но те не са постоянни във времето: пунктове Оброчище, Петрич, Порови води в кватернера на р. Батова, Мадан – Златоград,

Запазват се превишенията за общ хром в кватернерните подземни водни тела: Порови води в Кватернера - Цибърска низина – пункт Станево и в Порови води в Кватернера - Карабоазка низина – пункт Брест. Превишения за 2017 г. са установени в пункт Абрит в подземно водно тяло - карстово-порови води в Неоген - Сармат Добруджа, Приморско, Бургас "Топлофикация Бургас и в пункт Бургас, ТК1 "Денито-Бургас - ПВТ BG2G000000N025 - Порови води в неоген Бургас.

Единични наднормени стойности за съдържание на олово са установени в три пункта през 2017 г., а именно:

- Пункт – Бегунци, ПС-3 Кладенеца+1 Сондаж – от ПВТ – BG3G00000NQ002 – Порови води в Неоген – Кватернер – Карловска котловина
- Пункт – Батак, Сондаж – от ПВТ - BG3G00000PT047 – Пукнатинни води – Западно Родопски комплекс
- Пункт - Диамандово, Тръбен кладенец – от ПВТ BG3G000PTPG049 – Пукнатинни води – Източно Родопски комплекс

Превишения на цинк са установени в мониторингов пункт: Пловдив, ТК №1 - "Мовенди в пункт Кандилка, Вик Кърджали– в ПВТ BG3G000PTPG049 - Пукнатинни води - Източно Родопски комплекс. Единични превишения на концентрацията на цинк през 2017 г. са установени и в Софийската котловина – пункт София, Илиенци, Люлин и в пункт Нови Искър– ПВТ - BG1G00000NQ030 - Порови води в Неоген-Кватернера - Софийска долина.

Превишения на СК за обща алфа активност се установяват в три пункта на ПВТ BG3G00000NQ018 Порови води в Неоген - Кватернер- Пазарджик - Пловдивския район:

- Пункт BG3G00000AQHMP033, Белозем, отделни превишаващи стойности са установени след 2013 г и варират през годините – от 0.507 Bq/dm³ до 0.81 Bq/dm³.
- Пункт BG3G000000NMP057, Православен, отделни превишаващи стойности са установени след 2010 г и варират през годините – от 0.544 Bq/dm³ до 1.18 Bq/dm³.
- Пункт BG3G000000NMP219, Раковски, Тръбен кладенец 1 "Гард Инвест. Превишение е установено през 2017 г. 0.6 Bq/dm³.

Превишения на обща алфа активност са регистрирани в още два пункта, привързани към други две тела: пункт Хасково, Сондаж № 1, ПС-ПБВ "Хасково - 1" от ПВТ Порови води в Неоген - Кватернер - Хасково- отчетени са превишения през 2016 и 2017 г и в пункт Окоп- ПВТ BG3G00000NQ054 Порови води в Неоген - Кватернер - Ямбол – Елхово, превишения са отчитани след 2010 г. В пункт Хасково, Сондаж № 1, ПС-ПБВ е установена единична наднормена стойност за обща бета активност през 2017 г.

През 2016 и 2017 г. са регистрирани превишения на СК за уран в пункт: Хасково, Сондаж № 3, ПС-ПБВ "Хасково - 1" в ПВТ - BG3G00000NQ009 Порови води в Неоген - Кватернер – Хасково.

Единични превишения на уран са регистрирани в два пункта на ПВТ BG3G00000NQ018 Порови води в Неоген - Кватернер- Пазарджик - Пловдивския район -през 2017 г. в пункт Първомай, и в пункт BG3G000000NMP057, Православен.

Южният централен регион се очертава като най-проблематичен по отношение на радиационното състояние на подземните води.

Анализът за съдържанието на пестициди за периода 1998 - 2017 г. показва наличие на триазинови пестициди (атразин, пропазин и симазин), за които се наблюдава постепенно изчистване на подземните води от тези замърсители. След 2015 г. са установени превишения на атразин в двата пункта при с. Дуранкулак - Порови води в неоген-сармат Североизточна и Средна Добруджа и в пункт Крива бара, ШК 5 ПС "Крива бара" -ПВТ - BG1G00000QAL013 Порови води в Кватернера - р. Лом.

За последните пет години (2013 г. - 2017 г.) се установяват превишения за тетрахлоретилен и трихлоретилен в отделни пунктове. В пункт Враца, ТК "Лалов и Вачев и през петте години се наблюдават превишения на тетрахлоретилен и трихлоретилен.

Отделни превишения на тетрахлоретилен са установени в пункт - Стара Загора, Сондаж -1 на "ЕМБУЛ ИНВЕСТМЪНТ" АД, разположен в ПВТ - BG3G000000Q012 - Порови води в Кватернер - Марица Изток и в пункт Добрич, ТК ТСК - ДЗИ Ген. Тошево – Добрич – в ПВТ BG1G000000N049 - Карстово-порови води в Неоген - Сармат Добруджа.

Екологично състояние на морските води

Екологичното състояние на повърхностните води се определя от състоянието на биологичните (БЕК), физико-химичните (ФХЕК) и хидроморфологичните (ХМЕК) елементи на качеството.

Според състоянието на крайбрежните води по отношение на физикохимичните елементи за качество през 2017 г. от наблюдаваните дванадесет водни тела - седем са в добро състояние на база общо състояние: BG2BS000C002 (Шабла - Камен бряг), BG2BS000C1113 (Каварна - н. Галата), BG2BS000C1008 (н. Емине – Св. Влас), BG2BS000C1108 (Св. Влас - Поморие), BG2BS000C1208 (Поморие – Сарафово), BG2BS000C1010 (Бургаски залив > 30м), BG2BS000C1011 (н. Акин – Маслен нос).

Пет водни тела не постигат критериите за добро състояние и са оценени в умерено състояние: BG2BS000C001 (от Дуранкулак до н. Шабла), BG2BS000C1004 (н. Калиакра-Каварна), BG2BS000C005 (Варненски залив), BG2BS000C1006 (к.к. Камчия-Шкорпиловци), BG2BS000C1308 (Южен Бургаски залив <30м).

Водно тяло BG2BS000C001 (от Дуранкулак до н. Шабла) не постига добро състояние, защото на двата пункта Крапец и Шабла е установен нарушен кислороден режим през изследвания период, както и завишени концентрации на фосфатния фосфор. Причина за умереното състояние на водно тяло BG2BS000C1004 (н. Калиакра-Каварна) е пресищането с кислород през октомври на станция Каварна и през ноември на станция Калиакра 2 и нарушения кислороден баланс през октомври на Калиакра 2. Умереното състояние на водно тяло BG2BS000C005 (Варненски залив) се дължи на нарушения кислороден баланс през целия изследван период на двете станции, пресищането с кислород през месец октомври и завишените концентрации на нитратен азот и фосфатен фосфор през ноември на станция Варненски залив юг. Нарушен кислороден баланс и завишени концентрации на фосфатния фосфор са причина и за умереното състояние на водно тяло BG2BS000C1006 (к.к. Камчия-Шкорпиловци). Причина за умереното състояние на водно тяло BG2BS000C1308 (Южен Бургаски залив <30м) е нарушения кислороден баланс и пресищането с кислород.

През 2017 г. спрямо предходната година три водни тела са подобрили своето състояние (BG2BS000C1113, BG2BS000C1010, BG2BS000C1011), две са го влошили (BG2BS000C001, BG2BS000C1308), а три (BG2BS000C1004, BG2BS000C005, BG2BS000C1006) отново не постигат добро екологично състояние.

Обобщената окончателна оценка на екологичното състояние на водните тела в крайбрежните морски води през 2017 г. не е представена в последния годишен доклад на МОСВ.

5.1.3 Почви

Водоплощна ерозия на земеделските земи

През 2017 г. интензитетът на ерозионните процеси е най-висок в земеделските земи на областите Ловеч, Кърджали и Габрово – съответно 26, 23 и 20 t/ha/y, а най-нисък – в областите Ямбол и Добрич (съответно 2,71 и 2,66 t/ha/y). Най-много площи с висок ерозионен риск – степен 7 „силна до много силна“, има в областите Ловеч, София, Кърджали и Габрово

(съответно 45 626, 20 171, 11 904 и 11 777 ha), а най-малко – в областите Добрич и Ямбол (съответно 142,7 и 108,8 ha).

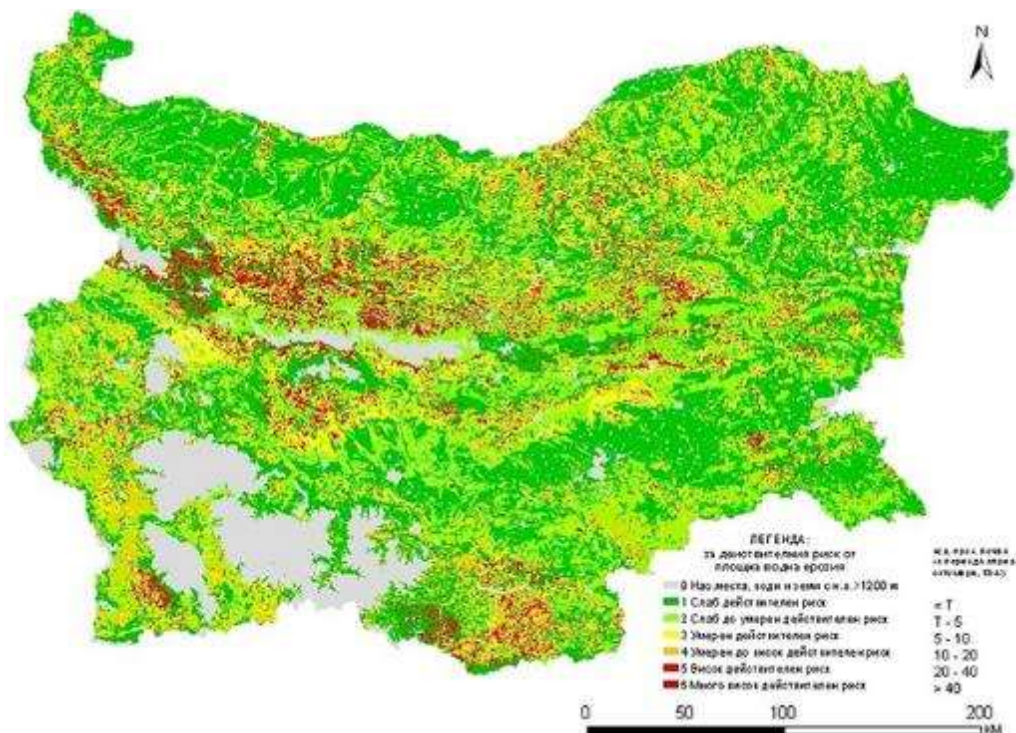
С най-висок интензитет на ерозионен риск са обработваемите земи във водосборите на р. Вит – 14,0 t/ha/y, Янтра – 13,8 t/ha/y и Долен Искър – 12,7 t/ha/y, а най-големи почвени загуби генерират обработваемите земи във водосборите на Янтра, Камчия, Дунав и Вит (над 3 000 000 t/y).

Водоплощна ерозия на земите от горския фонд

Оценката на загубите на почва в горите за 2017 г. възлиза на 1 107 679 тона, което е със 103 795 по-малко от съответната оценка за 2016 г. Горските територии с най-ниска степен на действителен риск от плоскостна ерозия преобладават (58,5 %).

През 2017 г. залесените площи от държавните горски предприятия възлизат на 1 745,4 ha, с 10% по-малко от предходната година. За защита на горските територии от ерозия и порои, през 2017 г. са извършени противоерозионни залесявания на 520,8 ha.

Фигура 5.3. Действителен риск от плоскостна водна ерозия на почвата 2017 г.

Източник: ИАОС

Основните показатели, които влияят за определяне на действителния риск от ерозия са: степента на ерозионност на интензивните валежи, наличието на растителната покривка (индекс за почвозащитно действие на растителността), топографският индекс и индекс за почвозащитното действие на приложените почвозащитни мерки.

Ветрова ерозия

За разлика от водоплощната ерозия, която е характерна за планински и хълмисти условия, ветровата ерозия се проявява главно при големи и открити равнини - предимно обезлесени.

В сравнение с 2016 г., през 2017 г. се наблюдава слабо увеличаване на площите с риск от ветрова ерозия с 3 772 ha (0,1 %). Едновременно с това загубите от почва се увеличават с около 27% (2,7 млн. тона). Площите със слаб и умерен до висок ерозионен риск се увеличават, а тези със слаб до умерен, умерен, висок и много висок риск намаляват. Средно-годишният интензитет на ветровата ерозия нараства с 25 % до 0,34 t/ha/y. С най-висок интензитет е ветровата ерозия в областите Добрич (1,59 t/ha/y), София град (1,32 t/ha/y), Варна (0,65 t/ha/y) и Бургас (0,60 t/ha/y). За разлика от предходните години, през 2017 г. няма площи с много висок ерозионен риск – над 50 t/ha/y, а само в област Добрич има площи с висок ерозионен риск (20-50 t/ha/y) – 4 197 ha.

Замърсяване на почвите

За оценка на замърсяването на почвите с тежки метали през 2017 г. са взети 606 почвени проби, направени са 5 151 анализи, набрани от 101 пункта от базовата мрежа. В Таблица 5.2. са представени пунктовете за 2017 г., в които има завишени концентрации на тежки метали в двете дълбочини на пробовземане: 0-20/20-40 cm за обработваемите земи и 0-10/10-40 cm за пасища и ливади. За 2017 година са отчетени 14 пункта от общо 101, в които има завишено съдържание на тежки метали и металоиди.

Таблица 5.2. Брой пунктове от Националната мрежа за почвен мониторинг с установени превишения на МДК за 2017 г.

Пункт / Населено място	Област	Cu, mg/kg	Zn, mg/kg	Cd, mg/kg	Pb, mg/kg	Ni, mg/kg	Cr, mg/kg	As, mg/kg	Hg, mg/kg
I дълбочина(0-10cm/0-20 cm)									
с. Рибарица	Ловеч							30,17	
с. Антон	София	105,52							
с.Панагюрски колони	Пазарджик	172,33							
с. Калугерово	Пазарджик	116,67							
с. Пашкул	Хасково					78,57			
с.Чокманово	Смолян					82,03			
с. Нановица	Ловеч							25,67	
с. Дряново	Пловдив				191,00				
с. Оризари	Сливен	121,00							
с. Кръстатца	Смолян				145,33				
с. Долни Романци	Перник					152,67			
II дълбочина(10-40cm/20-40 cm)									
с. Бели Искър	София					180,63			
с. Габра	София					82,59			
с. Нановица	Ловеч							25,77	
с.Панагюрски колони	Пазарджик	162,67							
с. Рибарица	Ловеч							32,47	

Пункт / Населено място	Област	Cu, mg/kg	Zn, mg/kg	Cd, mg/kg	Pb, mg/kg	Ni, mg/kg	Cr, mg/kg	As, mg/kg	Hg, mg/kg
с. Дряново	Пловдив				194,33				
с. Драчево	Бургас						278,00		
с. Оризари	Сливен	100,67							
с. Кръстатца	Смолян				137,33				

Източник: ИАОС

В Таблица 5.3. е отразен броят на пунктовете, в които има по-високи концентрации на тежки метали и металоиди през годините след създаването на Националната мрежа за почвен мониторинг до момента.

Таблица 5.3. Брой пунктове от Националната мрежа за почвен мониторинг с установени превишения на МДК по години

Година на пробонабиране	Общ брой пробонабрани пунктове	Брой пунктове с превишения над МДК за:							
		Cu	Zn	Pb	Ni	Cd	Cr	As	Hg
2017	101	4	-	2	5	-	1	2	-
2016	113	2	-	1	2	-	2	3	-
2015	141	4	-	5	8	-	6	3	-
2014	96	1	-	1	5	-	2	2	-
2013	97	2	-	1	1	-	-	-	-
2012	119	4	-	5	4	-	2	3	-
2011	122	2	2	2	4	1	2	1	-
2010	397	4	1	3	5	-	6	6	-
2009	113	3	-	1	1	-	-	2	-
2008	112	-	-	1	3	-	-	2	-
2007	119	1	-	1	-	1	-	2	-
2006	116	1	-	2	4	1	1	4	-
2005	407	4	-	4	3	1	2	7	-

Източник: ИАОС

През 2017 г. пунктовете, в които се надхвърлят максимално допустимите концентрации за тежки метали и металоиди представляват 13,86 % от общия им брой. Те попадат в границите на областите София, Пазарджик, Хасково, Смолян, Ловеч, Пловдив, Сливен, Перник, София, Ловеч, Бургас и Сливен. През 2017 г. няма пунктове от националната мрежа за почвен мониторинг, в които да са регистрирани превишения на МДК на повече от един елемент.

По отношение на устойчивите органични замърсители е отчетено замърсяване с полиароматните въглеводороди в пунктовете в с. Търнава (обл. Враца) с бензо(b,j,k)флуорантен и флуорантен, село Планинско (обл. Смолян) и нафтаген при с. Долни Романци (обл. Перник).

Отчетено е замърсяване с полихлорираните бифенили (PCB) в село Куцово (обл. Кърджали) и замърсяване на почвите в село Градище (обл. Плевен) с пестицида DDE.

Установено е замърсяване с пестицида алфа – хексахлорциклохексан в област Пловдив - село Труд, село Михилци, село Карлово кв. Суши, село Бачково и област Пазарджик – село Симеоновец, село Калугерово, село Панагюрски колони, село Нова махала, област Кърджали - село Куцово, област Хасково – село Пашкул, село Рогозиново и село Свирачи.

Социално-икономически анализ на районите в Република България Трети етап. Част втора 306

Този документ е създаден в рамките на бюджетна линия BG16RFOP001-8.002- 0005 „Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие и от държавния бюджет на Република България.

Отчетено е замърсяване с пестицида бета – хексахлорциклохексан в село Габра (обл. София) и с. Калугерово (обл. Пазарджик).

5.2 БИОЛОГИЧНО РАЗНООБРАЗИЕ

Въпреки че България е сравнително малка по площ, тя е с богато биологично разнообразие поради силно разнообразните климатични, геоложки, топографски и хидроложки условия. Тези условия позволяват съществуването на биота, включваща 94 вида бозайници, 383 птици, 36 влечуги, 16 земноводни, 207 черноморски и сладководни риби, около 27 000 насекоми и други безгръбначни, между 3 500 и 3 750 вида висши растения и повече от 6 500 низши растения и гъби. Така страната се нарежда между държавите с най-голямо биологично разнообразие в Европа.

По данни на Българското дружество за защита на птиците (БДЗП)⁸⁰ в рамките на *Общоевропейската схема за мониторинг на обикновените видове птици* е извършена оценка на състоянието на обикновените видове птици в България за периода 2005 – 2017 г. Общата тенденция е за увеличение с 11% за общо 50 вида, съставляващи индикатора. Увеличението се дължи на положителните тенденции при горските видове и птиците от други типове местообитания. Едновременно с това се запазва много неблагоприятната тенденция на видовете, обитаващи земеделските земи (-27%). От всички 76 вида птици, чието състояние е оценено през 2017 г., намаляващите са 16%, увеличаващите са 25%, стабилните са 25%, а тези с неопределена категория на тенденцията са 34%.

В резултат от среднозимното преброяване през 2017 г. са установени 670 236 индивида, което е повече от наблюдаваните 288 128 индивида през 2016 г. и наблюдаваните 237 656 индивида през 2015 г. Това е най-високата численост на зимуващи водолюбиви птици, установени у нас през последните 20 години.

Зимуващи водолюбиви птици са регистрирани в 116 водоема и маршрута на територията на цяла България. Най-големи струпвания са наблюдавани по черноморското крайбрежие и на места във вътрешността на страната, но в близост до черноморското крайбрежие.

По българското черноморско крайбрежие най-многочислени са птиците на територията на Комплекс “ез. Вая” – 425537 индивида от 32 вида, Комплекс „Дуранкулак“ – 19351 индивида от 23 вида и Комплекс „Шабленско езеро“ – 13038 екз. от 20 вида зимуващи водолюбиви птици.

Във вътрешността на страната най-големи концентрации са регистрирани на язовирите Трояново и Крушово – съответно 34434 екз. (6 вида) и 30188 екз. (4 вида), както и на яз. Овчарица – 12750 индивида от 32 вида зимуващи водолюбиви птици.

В българският участък на река Дунав, най-многочислени са птиците в участъците: Сомовит–Свищов – 4706 индивида от 20 вида, Горни Цибър–Гулянци – 3941 индивида от 16 вида.

⁸⁰ <http://www.bspb.org/monitoring>

От високопланинските язовири най-голямо значение има язовир Батак, където са регистрирани 776 индивида от 2 вида водолюбиви птици.

Причините за неблагоприятните промени в числеността на птиците, обитаващи земеделските земи са свързани с премахването на полските граници (синори), премахването на храстите, разораването на пасищата, химизацията и въобще на процесите на интензификацията в селското стопанство

През 2017 г. за втори път (след 2014 г.) се осъществява наблюдение на видовете гъби от Националната система за мониторинг на състоянието на биологичното разнообразие - НСМСБР (за общо 14 вида). Изготвените моментни оценки на тяхното състояние на национално ниво показват, че общо оценките за благоприятно състояние са 12, за незадоволително състояние – 2, като няма оценки за лошо състояние.

През 2017 г. с установени находища са доказани два нови за територията на страната вида безопашати земноводни – жаба на Лесона *Pelophylax lessonae* и жаба на Левант *Pelophylax bedriagae*. С тях общият брой на потвърдени видове земноводни за България нараства на 23, докато при влечугите остава 38 бр.

Установено е разширяване на ареала спрямо предходни години на чуждия инвазивен вид водна костенурка *Trachemys scripta*, като освен досега срещаният подвид червенобуза водна костенурка *T. scripta elegans* са регистрирани и индивиди от подвида жълтобуза водна костенурка *T. scripta*. Има данни и за успешно размножаване, което сочи за увеличаващ се риск от този инвазивен вид .

5.3 ФИЗИЧНИ ФАКТОРИ

5.3.1 РАДИАЦИОННО СЪСТОЯНИЕ

Радиационният гама фон се следи в 26 мониторингови пункта в страната. През 2017 г. както и през 2016 г. не са отчетени стойности, които да се различават от естествените за съответния пункт. Такава е и тенденцията през последните години. Средногодишните стойности в страната са в диапазона от 0,078 $\mu\text{Sv/h}$ при гр. Вълчедръм, до 0,169 $\mu\text{Sv/h}$ при връх Ореляк.

По отношение на атмосферната радиоактивност през 2017 г. не са регистрирани повишения на специфичната активност на естествени и техногенни радионуклиди в атмосферния въздух в нито един от мониторинговите пунктове. Измерените стойности не се отличават от предходните години. Резултатите, от анализирания аерозолни филтри за 2016 година показват концентрации на техногенен Cs-137 под минимално детектируемата активност (МДА), които в зависимост от пробонабравия обем въздух са в диапазона от 0,006 до 0,015 mBq/m^3 , а на космогенен Be-7 са в границите от 0,43 до 7,50 mBq/m^3 . Измерените стойности на естествения радионуклид Pb-210 от 0,13 до 3,0 mBq/m^3 .

Стойностите на атмосферната радиоактивност са значително под допустимите средногодишни стойности и показват близки стойности през различните години. Измерената обща бета

активност в аерозолните филтри варира от 0,7 mBq/m³ до 1,3 mBq/m³. като нивото за докладване е над 5,0 mBq/m³ за обща бета активност и над 0,3 mBq/m³ за Cs-137.

Стойностите на специфичните активности на естествените радионуклиди в повърхностния почвен слой на необработваеми земи, в отделните мониторингови пунктове не превишават характерните за всеки пункт стойности.

През 2017 г. най-високи стойности са регистрирани съответно в областите:

-Пловдивска: Бяла Черква - 251 Bq/kg, Патриах Евтимово-187 Bq/kg, района на рудник „Здравец“ - 306 Bq/kg, района на рудник „Джурково“ -239 Bq/kg

-Смолянска: м. Четрока-137 Bq/kg, Рожен-128 Bq/kg, гр.Лъки-119 Bq/kg.

-Пазарджишка: Радилово - 131 Bq/kg.

Разпределението на тези пунктове в Южна България и то предимно в Южния централен регион, потвърждава факта за по-голямата засегнатост на тази част от страната след аварията с атомната централа в Чернобил. При сравнение с резултатите от предходни години, се установява тенденция към общо намаляване на специфичната активност на техногенния Cs-137, което се обяснява с миграцията му и с периода на полуразпадане.

Районите с потенциални замърсители от територията на страната подлежат на периодичен контрол. До 1992 г. в България е имало 48 действащи уранови рудника и около 30 находища в процес на проучване и разработка. През 2017 г. са установени следните превишения по области и общини:

Област Благоевград

- Община Струмяни (обект „Игралище-1“) –Измерените специфични активности на естествените радионуклиди U-238 (107 Bq/kg), Ra-226 (593 Bq/kg) и Pb-210 (262Bq/kg), превишават съответно: за уран-238 два пъти, за радий-226- десет пъти и за олово-210 - четири пъти фоновите стойности характерни за почвите в района
- Община Разлог - при кариера „Копитото“ и бившия завод „Звезда“ от обект „Елешница“, са измерени активности на U-238 (525- 505 Bq/kg), Ra-226 (496-816 Bq/kg) и Pb-210 (287-538 Bq/kg), които превишават съответно десет пъти фоновите стойности за уран, от 9 до 14 пъти за радий, от 3 до 10 пъти фоновите стойности за олово;
- Община Мелник, с Лозеница – обект Мелник, измерените активности са U-238 (164 Bq/kg), Ra-226 (560 Bq/kg) и Pb-210 (348 Bq/kg), които превишават съответно с 2 пъти, 8 пъти и 5 пъти фоновите стойности характерни за района .

Област София

- Община Костенец, с. Очуша - Обект р. Очушница - след обекта U-238(66Bq/kg), Ra-226 (376Bq/kg)

Област София – столична община

- „Бухово”: дере след пречиствателна станция „Чора”, U-238(483 Bq/kg), Ra-226 (523Bq/kg), р. Кремиковска след вливане на водите от щолна №93: U-238(500 Bq/kg), р. Янешница при с. Яна: U-238 (154 Bq/kg), Ra-226 (250 Bq/kg)

Област Перник

- Община Трън, обект мина Злата: U-238 (226Bq/kg), Ra-226 (201Bq/kg), р. Пръвна преди вливане в р.Милковска: U-238 (262Bq/kg), Ra-226 (156Bq/kg)

Област Бургас

- Община Созопол, залив Вромос - Измерените стойности на специфичната активност през 2017 г. не се различават от предходните измервания за плажната ивица на залива, замърсен в периода 1954-1977 година от депониран флотационен отпадък с повишено съдържание на естествени радионуклиди, от флотационна фабрика „Росен“ и превишават фоновите стойности на „чистите“ плажове в района, докато превишението на гама-фонът е около два пъти.

Област Сливен

- Община Нова Загора, с. Мъдрец -слабо повлияна е почвата от района на участък „Мъдрец“, където стойността на уран-238 е 226 Bq/kg, което превишава до четири пъти фоновите стойности за района.

Мониторингът на районите с потенциални замърсители показва, че те са слабо повлияни от извършваните в минали години дейности, за проучване и добив на уранова суровина.

Мониторингът на *радиационно състояние на повърхностните води* в страната - основни реки, езера и язовири и водите на р. Дунав, извън районите с потенциални замърсители, през 2016 г. показва стойности, значително под установената норма за характеризиране на повърхностни води по обща алфа активност (0,2 Bq/l), обща бета активност (0,5 Bq/l), за пунктове извън райони на потенциални замърсители.

Съдържание на техногенни радионуклиди в изследваните седименти от р. Дунав доказва, че дейността на АЕЦ „Козлодуй” не влияе върху радиационното състояние на р. Дунав. От анализиранияте почвени проби от пунктовете на 2-30 km зона на АЕЦ „Козлодуй” от територията на област Монтана (10 пункта) и територията на област Враца (13 пункта) не се установява изменение на характерните за отделните пунктове стойности на естествените радионуклиди.

5.3.2 Шум

По данни на НСИ през 2017 г. са наблюдавани 726 пункта за измерване на нивото на шума, които са разпределени в 36 населени места на страната, а през 2018 г са наблюдавани 765 пункта в същия брой населени места.

Регистрираните шумови нива по области и градове през 2018 г. са показани в Приложение 5.

Северозападен регион

В гр. Видин от 11 обекта с нива на шум над граничните стойности през 2010 г., през 2014 г. намаляват на 4 бр., но се увеличават на 8 бр. през 2017 г. поради нарастващия трафик на моторни превозни средства и недобрата шумозащита. През 2018 г. броят на пунктовете с наднормен шум нараства на 10 бр.

В гр. Враца е отчетено нарастване на броя на пунктовете с наднормен шум от 8 бр. през 2010 г. до 10 бр. през 2017 г. и 11 броя през 2018 г., докато през 2014 г. са били само 4 бр. Завишените шумови нива са свързани с провежданите целогодишни ремонтни дейности на водопроводната мрежа, изискващи пренасочване на транспортния поток в града. Това променя шумовото натоварване в райони, които в предходни години са били с по-малко измерено шумово ниво.

В гр. Монтана се установява нарастване на броя на наднормените пунктове от 12 през 2010 г. до 15 броя през 2017 г. Най-големи превишения се констатира в 2 пункта, от които един е в зона за обществен и индивидуален отдих – пл. „Славейков” а другият е в зона за лечебни заведения – ул. „Сирма Войвода” до МБАЛ „Монтана”. През 2018 г. броят на пунктовете с наднормен шум се запазва на 15 бр.

В гр. Плевен през 2018 г. в 14 бр. от пунктове са установени наднормени нива на шум. През 2017 и 2014 г. са били 11 бр., а през 2010 г. – с 1 повече – 12 бр. Превишението на граничната стойност на шум през 2018 г. отново е най-голямо в зоните за обществен и индивидуален отдих, зоните за лечебни заведения и санаториуми и зоните за научно-изследователска дейност.

Северен централен регион

В гр. Русе преобладаващият шум през 2018 г. в диапазона 63-67 dB(A) е регистриран в 14 пункта. Спрямо 2010 г. се отчита намаляване с 2 бр. на пунктовете с наднормен шум – съответно от 26 бр. на 24 бр. и увеличение с 1 бр. спрямо 2014 г.

В гр. Велико Търново се наблюдава плавно намаление на броя на пунктовете с наднормен шум – от 14 през 2010 г., на 13 през 2014 г. до 12 бр. през 2017 г., но през 2018 г. броят на пунктовете с наднормен шум нараства на 18. Остава високо нивото на шума в районите с интензивен автомобилен трафик, в зоните с промишлени източници на шум и край обектите с усилена шумозащита. В гр. Свищов през 2018 г. намалява броят на пунктовете с наднормен шум на 8 бр. от 11 бр. през 2014 г., колкото са били и през 2010 г.

В гр. Габрово най-висока стойност на еквивалентно ниво на шум е измерена в пункт, разположен на територия подложена на интензивен автомобилен трафик. Пунктовете над нормата са 16 броя, срещу 15 през 2014 г. и 14 бр. през 2010 г. В повечето пунктове с максимални стойности на еквивалентните нива на шум те са повишени спрямо предходните години. През 2018 г. броят на пунктовете с наднормен шум нараства на 19 бр.

В гр. Разград резултатите от измерванията през 2017 г. показват, че броят на пунктовете се запазва спрямо 2010 г. на 9 бр. Основният шумов фон се създава от леки и товарни автомобили

и от масовия градски транспорт и през 2018 г. броят на пунктовете с наднормен шум нараства до 11 бр.

В гр. Силистра броят на пунктовете с наднормени стойности на нивата на шум се увеличава всяка година. От 9 броя през 2010 г. нараства до 13 броя през 2014 г и 14 през 2017 г, за да стигне до 15 броя през 2018 г. Счита се, че това увеличение е резултат от засиления трафик на вход/изход през ГКПП-Силистра на транзитно преминаващи тежкотоварни автомобили и строителни работи по водния цикъл.

В гр. Горна Оряховица през 2018 г. са установени 15 пункта с наднормен шум, срещу 12 бр. през 2017 г.

Североизточен регион

В гр. Търговище шумовите нива през 2017 г. са превишени в 11 броя от пунктовете, т.е. с 1 брой повече в сравнение с 2014 г. и 2010 г. Високият брой пунктове с наднормен шум се дължи и на промяната в организацията на движение и използването на алтернативни маршрути за по-бързо придвижване в рамките на града. Допълни фактори са влошената пътна настилка, нарушението на шумозащитните зони около учебните заведения, вследствие на грешки при градоустройственото планиране и минимални отстояния на сградите от пътните трасета. Липсата на достатъчно места за паркиране при завишената моторизация във всички градове в страната затруднява трафика на МПС и влошава акустичната обстановка. През 2018 г. броят на пунктовете с наднормен шум нараства на 14 бр.

В гр. Попово през 2018 г. броят на пунктовете с наднормен шум е 11 бр и анализът на данните показва запазване на твърде високо ниво на шум в централната градска част, поради нарастващия трафик на моторни превозни средства, остарял автомобилен парк и натоварване на пътни артерии с по-малка проходимост.

В гр. Омуртаг от 5 пункта с наднормени шумови нива през 2010 г. и 2014 г., през 2017 г. се увеличават с 1 бр. и стават общо 6 бр., а през 2018 г. - 7 броя. Една от причините за увеличаване на шума в града през последните години е цялостният ремонт на централната градска част, в резултат на което има постоянно пренасочване на транспортния поток. Допълнително шумово натоварване има и поради транзитно преминаване на тежкотоварни автомобили през някои централни улици, от дейността на търговски обекти и увеселителни заведения.

В гр. Варна въпреки, че броят на пунктовете с наднормени стойности на шумови нива е намалял с 2 броя през 2017 г. (12 броя) в сравнение с 2010 г. (15 броя), се установява увеличение с 1 бр. спрямо 2014 г. Данните показват, че най-много са превишените шумови нива за зоните, разположени на улици с интензивен автомобилен трафик, зоните за обществен и индивидуален отдих и зони за лечебни заведения и санаториуми. Интензивният автомобилен трафик по главните улични артерии на града е с най-голям дял за шумовото замърсяване, като там са установени наднормени нива на шум около и над 70 dB(A) и превишението на дневната гранична стойност от 60 dB(A) в различните пунктове е от 6,8 до 13 dB(A). През 2018 г. броят на пунктовете с наднормен шум във Варна нараства на 18 бр.

В гр. Добрич е налице запазване броя на пунктовете с наднормен шум през 2017 г. спрямо 2010 г. на 12 броя, но през 2018 г. нараства до 14 броя. За града е характерно трайно шумово замърсяване в зоните за учебна дейност.

В гр. Шумен през 2017 г. се наблюдава увеличение на броя на пунктовете с наднормен шум на 10 бр., при 7 бр. през 2010 г. и 9 бр. през 2014 г. Тази констатация се допълва и от увеличаване на средните стойности на еквивалентните нива на шума спрямо 2014 г., което е свързано с увеличени брой на преминалите моторни превозни средства за час. През 2018 г. броят на пунктовете с наднормен шум се запазва на 10 бр.

Югоизточен регион

В гр. Сливен през 2017 г. се наблюдава увеличаване на броя на пунктовете с регистрирани шумови нива в диапазона 58-62 dB(A), 63-67 dB(A), 73-77 dB(A) и намаляване на броя на пунктовете с регистрирани шумови нива в диапазона под 58 dB(A), 68-72 dB(A). Община Сливен е предприела мерки за подобряване на акустичното състояние. През 2018 г. броят на пунктовете с наднормен шум е 18 бр.

В гр. Стара Загора през 2018 г. броят на пунктовете с наднормен шум нараства на 30 бр срещу 22 през 2017 г. С най-високите шумови нива се открояват улици, на които са разположени учебни заведения за предучилищно и училищно образование.

В гр. Бургас през 2017 г. наднормени стойности на еквивалентни шумови нива са измерени в 25 пункта, което е с два броя повече в сравнение с 2014 г. Измерени са средни нива на звуково натоварване от 52 до 76 dB(A). Измерени са най-високи нива на шум в пунктове, разположени на територии, подложени на въздействието на интензивен автомобилен трафик и в пунктове, разположени на територии, подложени на въздействието на железопътен транспорт. През 2018 г. броят на пунктовете нараства до 28 бр.

В гр. Ямбол е установено увеличаване на пунктовете с наднормен шум през 2017 г. – 9 бр. спрямо 7 бр. през 2010 г. През 2014 г. те са били още повече - 10 броя. През 2018 г. броят на пунктовете с наднормен шум намалява на 8 бр.

Южен централен регион

В гр. Смолян се установява повишение на броя на пунктовете с наднормени нива на шум. През 2010 г. от общо 3 бр., те нарастват на 9 бр. през 2014 г. и достигат 10 бр. през 2017 г., който се запазва и през 2018 г. В града остава нерешен проблема с наднормените шумови нива, регистрирани в района на МБАЛ – Смолян, дължащи се на ремонтните дейности за осигуряване на повече места за паркиране и по-добър подход към болницата.

В гр. Кърджали анализът на данните от 2017 г. показва, че броят на пунктовете с наднормени нива на шум се е увеличил с 1 бр. спрямо 2010 г. и 2014 г. и е 10 бр. Неблагоприятно е обстоятелството, че 4 пункта са с нива на шум 73-77 dB (A). Максималната стойност на шум е отчетена в пунктове до лечебни заведения и в близост до натоварени улици с повишен трафик. През 2018 г. броят на пунктовете с наднормен шум се запазва на 10 бр.

В гр. Пловдив се запазва тенденцията в най-много пунктове измерените стойности на шума да са в диапазона 68-72 dB(A). При 43 пункта над нормите през 2010 г., увеличението е с 1 пункт през 2014 г. и 2017 г. Значимо подобрене се отчита в 1 пункт в ж.к. „Изгрев“ и в близост до Завод за пластмасови тръби „Пластик“. Като предполагаема причина за това са предприетите от собственика на завода обезшумителни мерки както в самия завод, така и в графика на доставката на суровини и извозване на готовата продукция. През 2018 г. броят на пунктовете с наднормен шум нараства на 45 броя.

В гр. Пазарджик нивото на шум и през трите наблюдавани години се запазва над нормите в 11 броя пунктове, но през 2018 г. нараства на 14 броя.

В гр. Хасково се запазва постоянен брой на пунктовете с наднормен шум (13) и през трите анализирани години. Негативно е обстоятелството, че в 2 от пунктовете шумовото ниво се увеличава и те попадат в най-високия шумов диапазон за страната от 78-82 dB(A), а през 2018 г. броят на пунктовете с наднормен шум нараства на 15 бр.

Югозападен регион

В гр. София се запазва много високо шумово ниво. През 2010 г. общият брой пунктове с наднормени шумови нива е 32 бр., през 2014 г. се увеличава до 33 бр., а през 2017 г. намалява с 2 броя и достига 31 бр. През 2018 общия брой пунктове е увеличен от 43 на 73 броя и тези с наднормен шум нарастват до 46.

В гр. Благоевград подобрието на акустичната среда е най-значимо. От 10 пункта с наднормен шум през 2010 г., през 2014 г. и 2017 г. няма пунктове с наднормен шум и през 2018 г. се запазва същото ниво на шум и разпределение на пунктовете, като през предходната година.

В градовете Кюстендил и Дупница последните публикувани данни са от 2017 г. Установява се превишаване на стойностите над нормативните изисквания в 18 бр. и съответно в 9 бр. пунктове. Налице е леко подобрене спрямо 2014 г. и 2010 г.

В гр. Перник пунктовете с наднормен шум от 21 бр. през 2010 г. се увеличават на 23 бр. през 2014 г. и намаляват до 20 през 2017 г. Намалението са дължи на пунктове, които принадлежат към групата на разположените в територии с промишлени източници на шум – производствено-складови територии и зони. През 2018 г. броят на пунктовете с наднормен шум нараства на 24 бр.

В София област в градовете Ботевград, Самоков и Своге, през 2017 г. са установени превишени нива на шума в 17 броя пунктове. При гр. Ботевград пунктовете нарастват от 6 бр. през 2010 г., на 8 бр. през 2014 г. и достигат 9 през 2017 г., а през 2018 г. нарастват на 14 бр. При гр. Самоков от 6 бр. през 2010 г., нарастват на 7 бр. през 2014 г. и се задържат на 7 бр. и през 2017 г. През 2018 г. броят на пунктовете с наднормен шум нарастват на 15 броя. Гр. Своге е без пунктове с превишено ниво на шум през 2010 г. и 2014 г., но през 2017 е с 1 пункт над нормите и през 2018 г. броят на пунктовете с наднормен шум нараства на 5 броя.

С най-неблагоприятна акустична среда през 2017 г. и 2018 г. остават големите градове в страната с ниво на измерен шум от 68 до 77 dB(A): София, Пловдив, Перник, Варна, Бургас, Стара Загора, Хасково и други. През 2017 г. в два пункта – в гр. Хасково са регистрирани шумови нива над 77 dB(A). През 2018 г. в тази група не попадат пунктове с наднормен шум. Основните причини за това са повишената моторизация и мобилност, строителната и ремонтна дейност, която в много случаи е свързана с реализирането на мащабни проекти по оперативните програми, шумът от търговски и обекти в централните градски части, завишените устройствени показатели в презастроени зони и др. Именно в големите градове, в които се реализират интегрираните планове за градска мобилност се очаква промяна в маршрутите, интегрирането на различните видове придвижване в градска среда, промяна на поведенческия модел на населението и съответно намаляване на замърсяването на околната среда и на нивата на шум.

5.4 ЕЛЕМЕНТИ НА НАЦИОНАЛНАТА ЕКОЛОГИЧНА МРЕЖА

5.4.1 НАЦИОНАЛНА ЕКОЛОГИЧНА МРЕЖА

Националната екологична мрежа (НЕМ) включва защитените територии (ЗТ), които са регламентирани от Закона за защитените територии⁸¹ и защитени зони (ЗЗ) според Закона за биологичното разнообразие⁸² и във връзка с изискванията на Директива 2009/147/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 30 ноември 2009 година относно опазването на дивите птици (Директива за птиците) и Директива 92/43/ЕИО на Съвета от 21 май 1992 година за опазване на естествените местообитания и на дивата флора и фауна (Директива за местообитанията).

Наличието на висок дял на обекти от НЕМ е свидетелство за биологичната значимост на отделните територии и предприетите консервационни дейности. То е предпоставка за развитие на познавателен и екотуризъм, но от друга страна това обстоятелство силно ограничава човешката дейност на тези територии. Проблемите в устройствената дейност и в стопанския живот на територията се пораждат там, където се наслагват ограничителните режими на защитени територии, защитени зони и природни местообитания и когато се подценяват социалните и икономически аспекти на развитието, за сметка на екологичните. Този проблем най-ярко изпъква на най-ниското териториално ниво – общини, особено в онези от тях, в които има почти пълно покритие на територията на общината от обекти на НЕМ.

Защитени територии

Анализът на защитените територии *по общини* показва, че въпреки ниският им общ среден дял спрямо общинската територия, в отделни общини различията са от 0 до 99,73%. В 44 общини липсват защитени територии, а най-голям е броят на общините с дял между 0 и 1% - 111 бр. С дял под средния за страната са и общините с 1 до 5% защитени територии (общо 61 на брой), а

⁸¹ обн. ДВ бр. 133/11.11.1998 г., доп. ДВ бр. 1/03.01.2019 г.

⁸² обн. ДВ бр. 77/09.08.2002 г., изм. ДВ бр. 98/27.11.2018 г.

в 23 общини защитените територии са между 5 и 15%. Над три пъти над средното ниво (над 15%) са защитените територии в 27 общини, като в 3 общини са с дял над 70%.

Според делът на защитените територии *областите* попадат в три групи: В първа група са областите с най-висок дял защитени територии (10-18%) – Габрово (17,74%), Бургас (17,14%), Благоевград (13,14%), София (столична община) (11,68%) и Кюстендил (11,94%). Във втора група попадат областите с дял, по-висок от средния за страната (5,5-10%) – Ловеч, Пловдив, Плевен, София и Враца. Към третата група (0-4%) се отнасят останалите 17 области на страната. Прави впечатление, че 8 области са с под 1% защитени територии – Хасково, Ямбол, Разград, Шумен, Смолян, Търговище, Видин и Велико Търново, като с най-нищожен дял е област Търговище – 0,09%. Докато за някои области ниският дял защитените територии частично може да се обясни с качествата и състоянието на естествените екосистеми, то за Смолян област това не е така.

Разпределението на защитените територии по *региони* показва, че най-висок е делът им в Югозападния регион - 8,98%. Следват три региона с близък дял – Северозападен регион с 6,05%, Южен централен регион с 5,48% и Югоизточен регион с 5,39%. С най-малко участие на защитените територии се открояват Северен централен регион – 2,02% и Североизточен регион – 1,11%.

Защитени зони

В *общините* на Република България делът на защитените зони варира в изключително големи граници. В 5 общини в страната (Копревщица, Бяла – област Варна, Чупрене, Малко Търново и Борино) те са с дял над 99% или близо 100%. Същевременно 7 общини (Неделино, Джебел, Борован, Вълчи дол, Венец, Никола Козлево, Нови пазар) са без защитени зони, а още 8 общини са с дял под 1%.

По голям е делът на защитени зони в *областите* на Южна България. От 14-те области на Северна България, само 4 са с дял на защитени зони над средния за страната и това са областите Силистра, Варна, Ловеч и Монтана. В Южна България 4 области са под средния дял – областите Стара Загора, Ямбол, Перник и София (столична община), а една е близо до средното ниво - област Пловдив с 33,1%.

Защитените зони са с най-голямо участие в Южния централен регион – 44,5% и в Югозападния регион - 39,5%. Приблизително по равно е делът им в Югоизточния регион – 32,2% и Северозападния регион – 31,3%. Най-малко са защитените зони в Североизточния регион - 26,5% и Северния централен регион – 21,5%. Защитените зони в регионите от Южна България покриват по-голяма територия, отколкото тези в Северна България. Причините трябва да се търсят в по-запазените екосистеми в Южна България, разположени в по-труднодостъпни места, както и на по-високата степен на биоразнообразие. Обратно, високата степен на стопанска усвоеност – главно за земеделие в Северна България е довела до унищожаване на първичните екосистеми и превръщането им в агроландшафти, поради което и ценните в природно отношение територии са с по-ограничен дял.

Национална екологична мрежа – Защитени територии и защитени зони (с отчитане на припокривания).

Делът на НЕМ е много близък или равен на делът на защитените зони, поради факта, че в много голяма степен защитените зони припокриват защитените територии.

Според дела на териториите, заети от обекти на НЕМ, българските общини могат да се разделят на 6 групи:

Първа група - 7 броя - Това са общини с най-висок дял (*над 95%*) на природозащита и с най-висока степен на ценност на биоразнообразието. Същевременно практически цялата им територия е под силен ограничителен режим за развитие и разполагане на отделните човешки дейности. В тази група попадат общините Копревщица, Бяла (област Варна), Чупрене, Малко Търново, Борино, Лъки и Чипровци.

Втора група - 19 броя – В групата попадат общини с много висока (75-95%) консервационна значимост. Поради сложната конфигурация на обектите от НЕМ и необходимостта от преценка на въздействието (при необходимата оценка за съвместимост – ОС) и на прилежащите територии, практически и при тази група почти цялата територия е с ограничителен режим или подлежи на затруднена процедура по съгласуване и одобрение на отделните човешки дейности и инвестиционни инициативи. Такива са общините Георги Дамяново, Батак, Ивайловград, Сърница, Тетевен, Кресна, Несебър, Свиленград, Царево, Тополовград, Долни чифлик, Котел, Крумовград, Алфатар, Доспат, Годеч, Белоградчик, Чавдар и Минерални бани.

Трета група - 43 броя- Включените общини са с висок дял (50-75%) на природозащита и ценност на биоразнообразието. При тях отделни, макар и малки части от територията, са без природоохранен режим и забрани. Към тази група принадлежат общините Хаджидимово, Маджарово, Пирдоп, Провадия, Гоце Делчев, Антон, Сандански, Рила, Златица, Белене, Болярово, Берковица, Сопот, Баните, Девин, Козлодуй, Гърмен, Панагюрище, Вършец, Черноочене, Брацигово, Дългопол, Аксаково, Петрич, Карлово, Върбица, Каспичан, Стрелча, Поморие, Смядово, Никопол, Априлци, Приморско, Любимец, Банско, Вълчедръм, Първомай, Троян, Трън, Пещера, Асеновград, Своге, Чепеларе.

Четвърта група - 35 броя - Общините от тази група са със дял (35-50%) на обектите от НЕМ над средното ниво за страната, като обхващат за половината от общинската територия. При тях има по-голям баланс между природозащита и забрани. В групата попадат общините Велинград, Дулово, Невестино, Самоков, Крушари, Мирково, Елхово, Кайнарджа, Момчилград, Кочериново, Струмяни, Ракитово, Завет, Бургас, Руен, Бобошево, Смолян, Хисаря, Трявна, Харманли, Сатовча, Симитли, Кричим, Павел баня, Драгоман, Трекляно, Горна Малина, Кюстендил, Сливен, Каварна, Угърчин, Главиница, Садово, Средец, Костенец

Пета група - 97 броя - Групата обхваща общини под средното ниво (10-35%) на природозащита на страната, но съответства на средноевропейското ниво. Това е най-многобройната група, в която влизат общините Стамболийски, Габрово, Ветово, Белово, Костинброд, Варна, Белослав, Червен бряг, Перник, Иваново, Гулянци, Силистра, Тервел,

Луковит, Роман, Созопол, Тутракан, Рудозем, Благоевград, Етрополе, Айтос, Исперих, Макреш, Кирково, Якоруда, Гурково, Мездра, Земен, Бобов дол, Ардино, Кубрат, Сунгурларе, Шумен, Твърдица, Добрич-селска, Елена, Севлиево, Шабла, Сапарева баня, Казанлък, Велики Преслав, Аврен, Разлог, Хайредин, Цар Калоян, Челопеч, Левски, Враца, Ружинци, Плевен, Ямбол, Кърджали, Златоград, Мъглиж, Долни Дъбник, Ловеч, Ценово, Брезник, Балчик, Родопи, Разград, Монтана, Сливо поле, Белица, Искър, Свищов, Септември, Ситово, Стамболово, Бяла (Русе), Летница, Дупница, Хасково, Оряхово, Чирпан, Ихтиман, Горна Оряховица, Димово, Ботевград, Елин Пелин, Девня, Сливница, Грамада, Радомир, Търговище, Пазарджик, Ветрино, Столична, Долна баня, Тунджа, Сухиндол, Брегово, Стралджа, Генерал Тошево, Куклен, Нова Загора, Видин.

Шеста група - 64 броя, (под 10%) - Преобладават общини от равнините и нископланински части на страната с висок процент на обработваеми земи. В някои от тях делът на НЕМ е изключително нисък - под 1-2%. В 14 общини делът на НЕМ е под 1%, а в 4 от тях (всички от Североизточен регион), няма обекти на НЕМ. В групата се включват общините Дряново, Две могили, Лом, Димитровград, Кула, Съединение, Борово, Марица, Долна Митрополия, Омуртаг, Суворово, Пловдив, Полски Тръмбеш, Русе, Антоново, Велико Търново, Карнобат, Бойница, Ябланица, Мизия, Стражица, Перушица, Николаево, Попово, Лозница, Стара Загора, Ново село, Правец, Раднево, Симеоновград, Камено, Гълъбово, Братя Даскалови, Бойчиновци, Раковски, Кнежа, Калояново, Криводол, Пордим, Павликени, Ковачевци, Лясковец, Хитрино, Брусарци, Лесичово, Якимово, Мадан, Каолиново, Опака, Самуил, Бяла Слатина, Опан, Добрич, Медковец, Божурище, Борован, Златарица, Неделино, Джебел, Брезово, Вълчи дол, Венец, Никола Козлево, Нови пазар.

На ниво области разпределението в зависимост от дела на покритието от НЕМ е в четири групи:

Първа група – над 50% - Попадат 3 области от Южна България – Благоевград, Хасково и Смолян.

Втора група - от 35% до 50% - Това е най-голямата група, която включва 11 области. Преобладават областите от Южна България: Бургас, Варна, Кърджали, Кюстендил, Ловеч, Монтана, Пазарджик, Пловдив, Силистра, Сливен, София.

Трета група – от 15-35% - Към нея се числят 10 области, предимно от Северна България – Видин, Враца, Габрово, Добрич, Перник, Плевен, Разград, Русе, Шумен и Ямбол.

Четвърта група – под 15% - В групата попадат 4 области – Велико Търново, София (столична община), Стара Загора и Търговище.

Очаквано, с дял под средния за страната са регионите от Северна България – Северен централен, Североизточен и Северозападен. Двата южни региона – Южен централен и Югозападен са с дял над средния за страната, а Югоизточният регион се доближава до средното ниво.

5.5 ИЗМЕНЕНИЕ НА КЛИМАТА И ПРИРОДНИ БЕДСТВИЯ

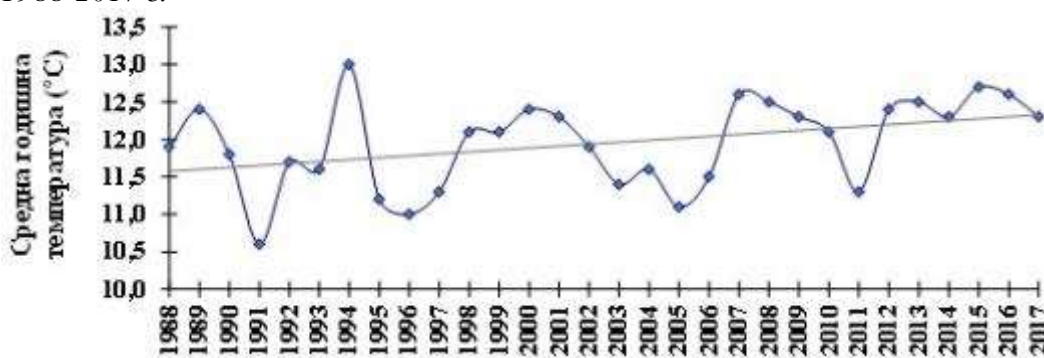
Анализи, оценки и сценарии на национални и международни институции и експерти поставят България сред страните със завишен риск от изменението на климата. Сред факторите, които се очаква да повлияят отрицателно върху човешкото здраве, околната среда, биоразнообразието и икономическия растеж са екстремните температури, повишената честота и интензивност на валежите, проливните дъждове и свързаните с това процеси и бедствия. Изменението на климата на страната се установява при анализа на основните климатични елементи за достатъчно дълъг период от време.

5.5.1 ТЕМПЕРАТУРА НА ВЪЗДУХА

Средна годишна температура за 2017 г. е 12.3 °C, което я нарежда сред е 15-те най- топли години за периода 1988-2017 г. През 2017 г. аномалията на средната годишна температура на въздуха за районите с надморска височина (н.в.) до 800 m варира от +0.5 °C до +1.8 °C, но само в три области надвишава +1.5 °C. В периода 1988-2017 г. средната годишна температура на въздуха за ниската част от страната (за районите с н.в. до 800 m) е нараснала средно с 0.85°C спрямо нормата за референтния климатичен период 1961-1990 г., като се изменя в границите от 10.6°C до 13.0°C. Запазва се установената тенденция на колебанията на средната годишна температура на въздуха, при това температурните аномалии за всички години след 2007 г. (с изключение на 2011 г.) са над +1°C.

Най-топъл, с най-големи положителни отклонения на средномесечната температура на въздуха от нормата през 2017 г. е месец март – от +1.8 °C до +5.6 °C. Най-студеният месец е януари, с температурни аномалии от -3.7 °C до -6.1 °C. Измерените минимални температури в някои райони на Западна България (-26 °C в Кюстендил, -27 °C в Перник) по време на студената вълна, обхванала почти цялата страна в периода 06.01-13.01.2017 г., са близки до възможните абсолютни минимални стойности с период на повторение веднъж на 50 години.

Фигура 5.4. Колебания на средната годишна температура на въздуха (°C) през периода 1988-2017 г.

Източник: ИАОС, по данни на НИМХ-БАН⁸³

С най-големи отклонения на средната годишна температура през 2016 г. в Северна България са областите Видин, Плевен и Ловеч от Северозападния регион; областите Велико Търново,

⁸³ Национален доклад за състоянието и опазването на околната среда (2019 г.)

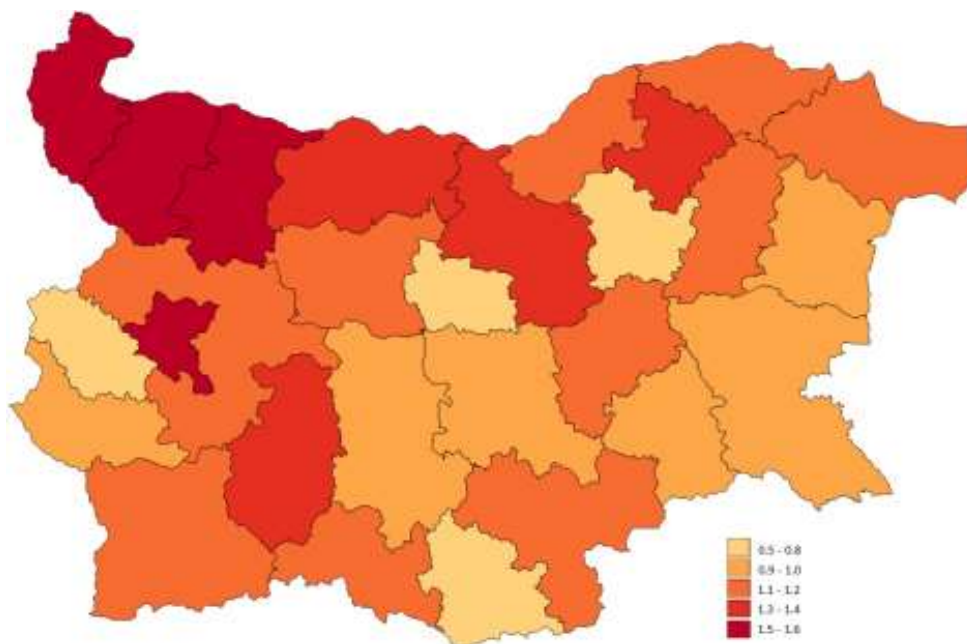
<http://eea.government.bg/bg/soer/2019>

Русе, Разград и Силистра от Северен централен регион и област Добрич от Североизточния регион. В Южна България областите с най-големи превишения са: област София (столична община) и София област от Югозападния регион и област Пазарджик от Северен централен регион. С най-малки отклонения на средната годишна температура през 2016 г. са областите Кюстендил от Югозападен регион и Смолян от Южен централен регион.

През 2017 г. с най-големи отклонения на средната годишна температура в Северна България и за страната като цяло са областите Видин, Враца и Монтана. В Южна България с най-големи превишения са област София-столична община.

За сравнение, през 2014 г. най-значими отклонения на средната годишна температура на въздуха са регистрирани в областите София (столична община) и София област от Югозападния регион, област Разград от Северния централен регион и област Добрич от Североизточния регион. Най-незначителни отклонения от средната годишна температура на въздуха са установени в Северна България – областите Враца и Плевен от Северозападния регион, Габрово от Северен централен регион и Търговище от Североизточния регион.

Фигура 5.5. Отклонения на средната годишна температура на въздуха (в °C) през 2017 г. спрямо климатичните норми 1961-1990 г.

Източник: ИАОС, по данни на НИМХ-БАН

Прави впечатление, че през 2016 г. най-значимите отклонения на средната годишна температура на въздуха са в 11 области, срещу 4 области през 2014 г. Наред с това и през двете сравнявани години области София (столична община), София, Разград и Добрич са в групата с най-значимо увеличение. През 2017 г. само 4 области са с най-голямо отклонение – 3 в Северна България- СЗР и 1 в Южна България- ЮЗР.

Повишението на температурите и наличието на продължителни периоди с екстремно високи температури формира топлинни острови в някои от големите градове, влияе отрицателно на

здравето на хората, има своето въздействие и върху биоразнообразието, селското стопанство, транспорта, водния сектор, туризма, и градската среда. Екстремно ниските температури, особено придружени със бурни ветрове, снеговалежи и обледявания затрудняват достъпността в планинските и периферни райони.

5.5.2 ВАЛЕЖИ

Средногодишната сума на валежите през 2016 г. (за районите с н.в. до 800 m) е 621 mm. Средно за страната годишният валеж е около нормата за периода 1961-1990 г., като варира главно от 65% до 124%. През 2017 г. средногодишната сума на валежите (за районите с н.в. до 800 m) е 705 mm. Средно за страната годишният валеж е малко над нормата за периода 1961-1990 г., с изключение на отделни райони в Южна и Източна България в които се отчита до 150-160% от нормата.

През 2016 г. най-много валежи са паднали в Северозападния регион (средно 123% от нормата), а най-малко са били валежите в Южния централен регион (84% от нормата). Северният централен регион, Североизточният регион и Югозападният регион са със сравнително големи положителни отклонения от нормата, докато Югоизточният регион заема междинно място.

На областно ниво през 2017 г. с най-значими положителни отклонения се отличават областите Видин и Монтана. Най-ниско отклонение от нормата се отчита при област Пазарджик. За сравнение през 2014 г. с най-значими положителни изменения са областите Враца, Монтана, Варна, Добрич, София (столична община), Пловдив и Стара Загора. Повторение спрямо 2016 г. се установява при областите Видин и Монтана.

Месеците с най-много валежи през 2016г. за цялата територия на страната са януари (370% от месечната норма в Божурище, област София, и 355% - в Карнобат) и март (над 280% в Д-р Йосифово, област Монтана, и в Белоградчик). Най-сух е бил декември – средно 26% от месечните норми за ниската част от страната.

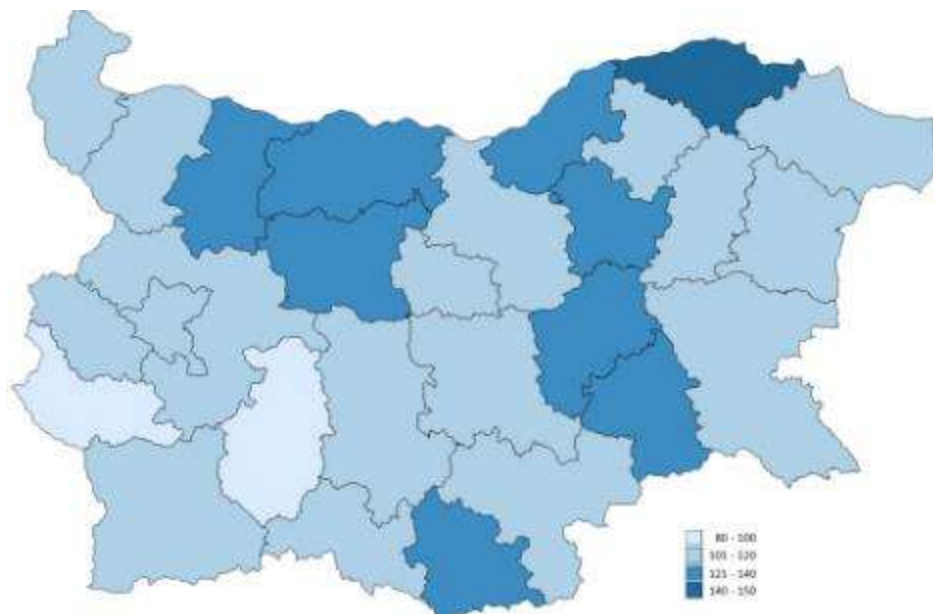
През 2017 г. повече валежи са паднали в Северна България - средно 121% от нормата за годината. Най-значително е било количеството на валежите на годишна база в област Силистра – 162%. Най-ниските количества на валежите са отчетени в областите Кюстендил и Пазарджик (около 90% от нормата), а най-ниското количество и отчетено във Велинград – 60%) – Фигура 5.6. Най-дъждовният месец е бил октомври, с валежи около 2.5-3 пъти повече от месечната норма. Най-високите стойности са отчетени в Карнобат- до 687% от нормата. Най-сух е бил месец август – средно 56% от нормата за ниската част от страната.

На 17.01.2016 г. в областите Кърджали и Смолян са измерени най-големите 24-часови суми на валежите за годината: Токачка (273 mm), Момчилград (257 mm), Златоград (126 mm) и др.

На 27.09.2017 г. в с. Граматиково, област Бургас е измерен най-големият 24-часов валеж за годината – 198 mm (374% от месечната норма). С най-голямо превишаване на месечната норма е отчетеният на 25.10.2017 г. валеж в Карнобат (178.1 mm/24 h или 457% от месечната норма). Като цяло в периода 1988-2017 г. се наблюдава тенденция за нарастване на колебанията на максималния 24-часов валеж в ниските райони на страната.

За периода 1988-2017 г. не се наблюдава ясна тенденция в колебанията на средната максимална височина на снежната покривка в районите с надморска височина 800-1800 m. Стойността на този показател за 2017 г. е 52 cm, което е над средното за изследвания период.

Фигура 5.6. Отклонения на годишния валеж в % през 2017 г. спрямо климатичните норми 1961-1990 г.

Източник: ИАОС, по данни на НИМХ-БАН

С измененията на климата са свързани и завишеният брой на дните с проливни дъждове и повишаване на тяхната честота. Това се отразява неблагоприятно на градската среда, на транспорта, на нормалното функциониране на градските системи, в случаите на наводнения застрашава и живота и собствеността на хората.

В същото време дните с продължителни засушавания и без валежи се отразяват отрицателно върху селското стопанство, повишават риска от пожари в земеделските земи и в горите, водят до воден стрес в общините и населените места, в които има недостиг на вода за питейни нужди в резултат и на допълнителни водни загуби от амортизирана инфраструктура.

Различно е положението със снеговалежите, за които е установено, че ще намаляват, особено в райони с надморска височина под 1400 m. Намаляването на количеството на валежите, придружено с намален брой дни с трайна снежна покривка с необходимата дебелина, ще се отрази отрицателно на зимните курорти и това е доказано с изследванията и прогнозите на Световната туристическа организация.

5.5.3 ПРИРОДНИ БЕДСТВИЯ

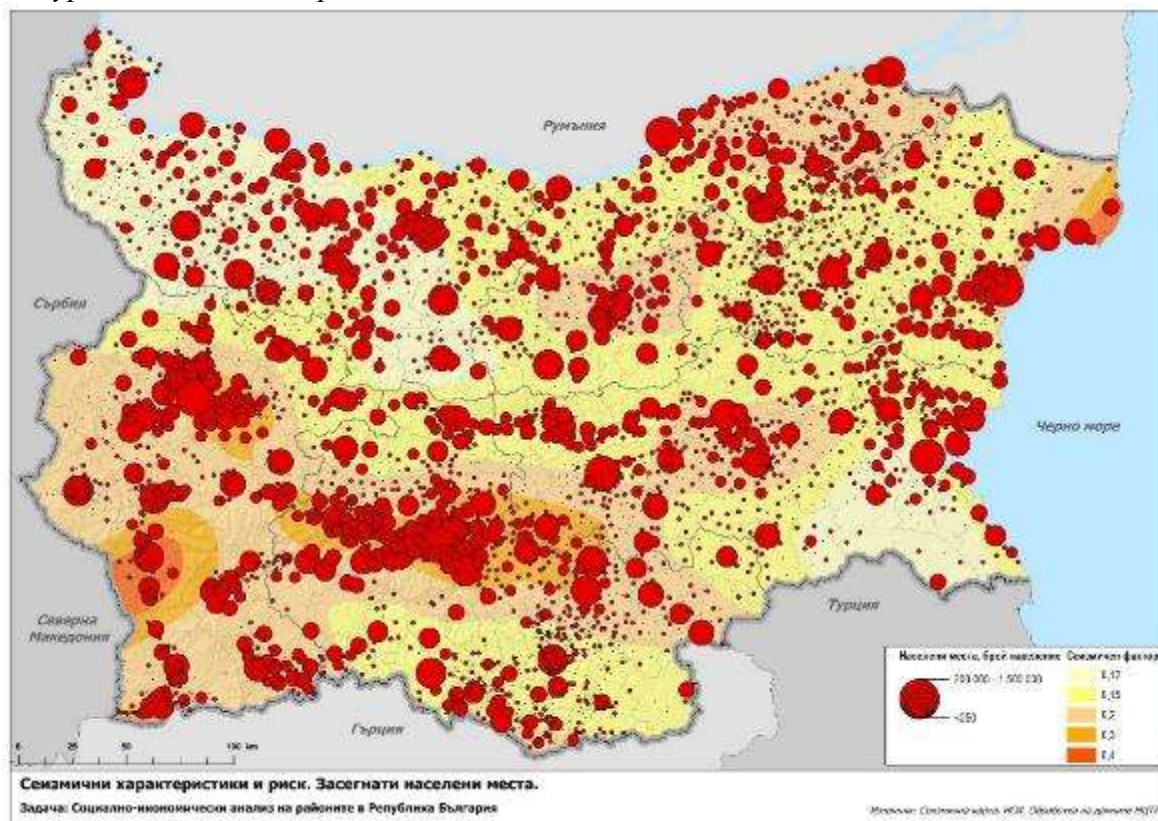
През последните години се увеличава честотата на природните бедствия. Особено след средата на 90-те години на 20 век, серия от бедствени ситуации, свързани главно с развитието на мощни конвективни бури, предизвикаха сериозни материални щети и човешки жертви, в редица райони на България.

Земетресения

Съгласно нормативната сеизмична карта 98% от територията на България може да бъде подложена на сеизмично въздействие с интензивност от 7-ма и по-висока степен, от които с интензивност от 7-ма степен - 51% от територията, с 8-ма степен - 28%, с 9-та и по-висока степен - 19%. В тези райони обитава 80% от населението на страната и е възможно да бъдат разрушени частично или напълно 26% от сградния фонд.

Броят на земетресенията и установените щети са посочени в Приложение 5.

Фигура 5.7. Сеизмичен риск и населени места

Източник: НЦТР, по данни на нормативната сеизмична карта 1987 г.

Действащото законодателство на България, хармонизирано с Европейските кодове и съобразено с характеристиките на страната предвижда достатъчно мерки за намаляване на сеизмичния риск. Предвидено е при изготвянето на техническите паспорти на сградите, съгласно чл. 176а на Закона за устройство на територията, да се направи обследване за конструктивната устойчивост на сградния фонд. Направени са и по-нови проучвания за осъвременяване на сеизмичното райониране на страната по поръчка на Министерството на регионалното развитие и благоустройството през 2009 г. от ИГГГ при БАН.⁸⁴

⁸⁴ ИГГГ при БАН. 2009. Сеизмично райониране на Република България, съобразено с изискванията на Еврокод 8 "Сеизмично осигуряване на строителни конструкции" и изработване на карти за сеизмичното райониране с отчитане на сеизмичния hazard върху територията на страната.

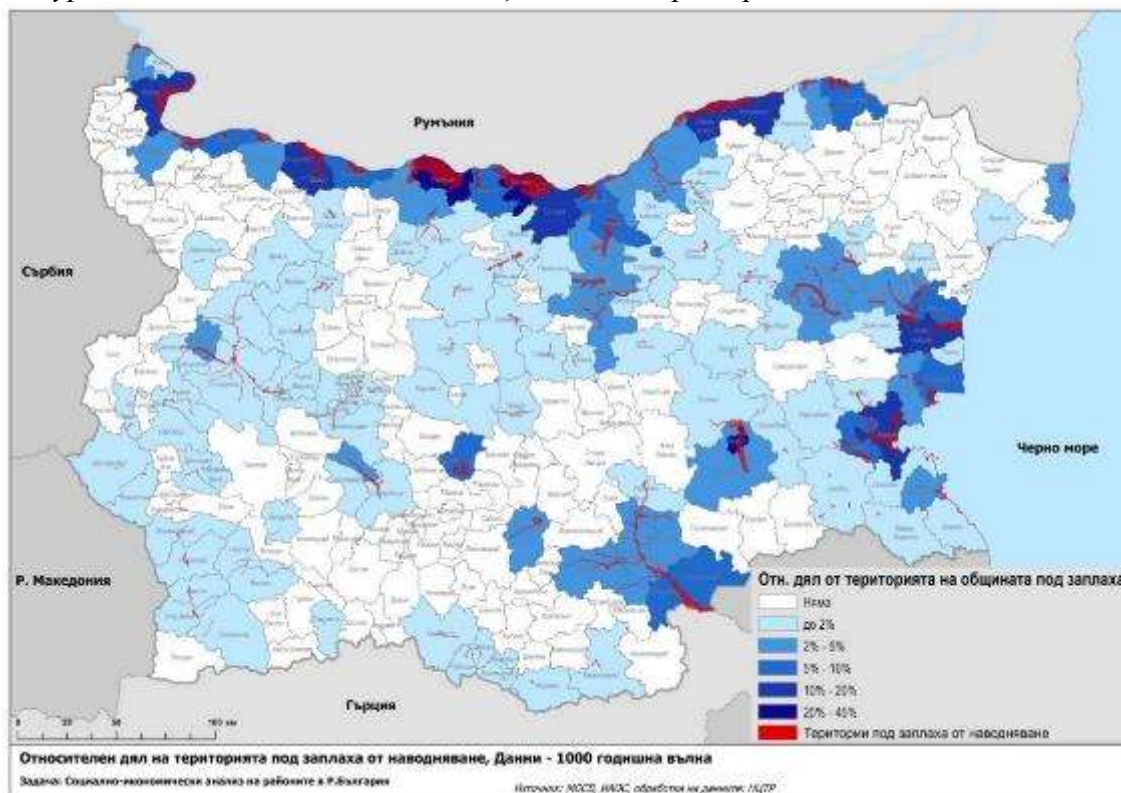
<https://www.mrrb.bg/static/media/ups/articles/attachments/6abee694019e0a77523531f237b5f72b.pdf>

Проблем представляват онези градски части с високо строителство, в които има голям брой сгради, в които са извършвани множество преустройства, застрашаващи устойчивостта на сградния фонд. Презастрояването на териториите и завладяването на открити и озеленени пространства в градовете, строителството на високи сгради в непосредствена близост до важни транспортни артерии, намаляват възможностите за евакуация в случай на земетресение и затрудняват достъпа на спасителните екипи.

Наводнения

В страната са определени райони със значителен потенциален риск от наводнения (РЗПРН), които са 116 на брой с обща дължина 3 889 km, в т.ч. 11 района (морски наводнения) с дължина общо 267 km и река Дунав - 472 km. РЗПРН обхващат територии на 453 населени места и 4 курортни образувания от 130 общини от общо 264 или 49% от общините в страната в т.ч. и град София.

Фигура 5.8. Относителен дял на общинската територия под заплаха от наводнения

Източник: ПУРН 2016-2021 г. Обработка ИЦТР

С най-висок относителен дял на заплаха от наводнения са общините в следните региони:

- **Северозападен** – общини Видин, Мизия, Гулянци и Белев;
- **Северен централен регион** – общини Свищов, Сливо поле и Тутракан;
- **Североизточен регион**- община Долен Чифлик;
- **Югоизточен регион** – общини Бургас и Ямбол;

Най-заплашените от наводнения общини се намират в регионите от Северна България. С най-ниска степен на заплаха са общините от Югозападния и Южен централен регион.

Наводненията нанасят щети на градската среда, на съоръженията и обектите на техническата инфраструктура, затрудняват транспортното обслужване и движение, а в рисковни зони, където много често има незаконно застроени квартали на ромски общности, могат да застрашат и човешкия живот. В плана за действие на Националната стратегия за адаптация към изменението на климата има предвидени мерки, с които общините да намалят подобни рискове. Предстои актуализирането на Плановите за управление на риска от наводнения (2016-2021), приети от Министерски съвет в края на 2016 г., с които ще се ревизират определените рискови зони и ще намерят отражение във всички стратегически документи и устройствени планове.

Свладища

През 2017 г в страната са регистрирани 2 137 бр. свладища с обща площ над 21 302,9 ха. От тях:

- Активни/периодично активни свладища на територията на страната са 827 бр. със засегната площ около 5 715 ха;
- Потенциалните/временно стабилизирани свладища са 871 бр. със засегната площ около 10 226,8 ха;
- Затихнали/стабилизирани свладища – 439 свладища със засегната площ около 5 361.1 ха.

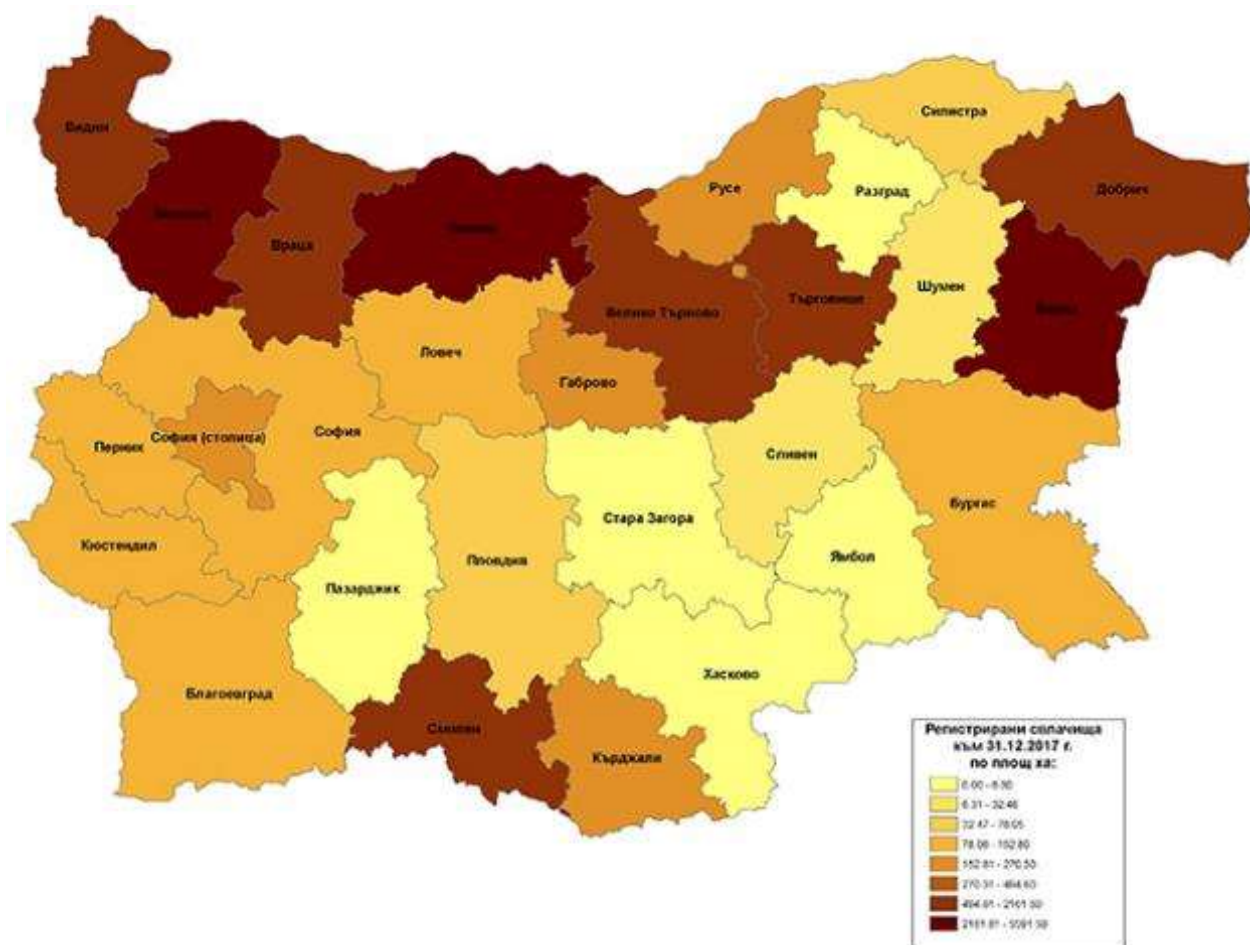
Нововъзникналите/активизирани свладища през 2017 г. са 16 бр. с обща площ около 6,6 ха.

През 2017 г. общо 1 262 бр. свладища са в урбанизирани територии с площ около 15 980,5 ха. Останалите 875 бр. свладища са разпространени по републикански и общински пътища и частично в земеделски и горски територии, като заемат площ около 5 222,4 ха. През 2017 г. се установява намаляване на броя на нововъзникналите свладища спрямо 2015 г. (през 2015 г. са възникнали 213 свладища, през 2016 г. – 43 бр., а през 2017 г. 16 бр.). Едновременно с това е увеличен делът на активизираните свладища (50 бр. за 2017 г., а през 2016 г. - 36 бр.)

Териториалното разпределение на площите, засегнати от свладищните процеси по области е следното:

- **380 бр.** свладища са проявени в областите Добрич, Шумен, Варна, Бургас и Сливен (регистрирани и наблюдавани от „Геозащита“ ЕООД - Варна);
- **1113 бр.** свладища са проявени в областите Видин, Монтана, Враца, Плевен, Ловеч, Габрово, Велико Търново, Русе, Силистра, Търговище и Разград (регистрирани и наблюдавани от „Геозащита Плевен“ ЕООД);
- **644 бр.** свладища са проявени в областите София (столична община), София-област, Перник, Кюстендил, Благоевград, Пазарджик, Пловдив, Смолян, Стара Загора, Хасково и Кърджали (регистрирани и наблюдавани от „Геозащита“ ЕООД - Перник).

Фигура 5.9. Площи засегнати от свлачищните процеси по области в ън към края на 2017 г.

повърхностните и подземните води, транспортирането и обезвреждането на отпадъци, защитата от шума и апаратура за мониторинг и контрол.

В регионален разрез, с най-големи ДМА-ЕП през 2018 г., както и през 2017 г. се откроява Югоизточният регион с 3 млрд. лв. След него се нареждат Югозападният регион с 2,3 млрд. лв. Следват Южният централен регион, Североизточният регион, Северозападният регион и на последно място Северният централен регион.

На областно ниво отново изпъкват 2 области от Югоизточния регион. Област Стара Загора е с ДМА-ЕП, равняващи се на над 1,99 млрд.лв., а област Бургас е на трето място - с 925 млн. лв. Високият дял на ДМА-ЕП се дължи на вложените средства в енергийния комплекс Мини Марица–Изток ЕАД в област Стара Загора и в „Лукойл Нефтохим Бургас“ АД и пречиствателни станции в област Бургас. На второ място е област София (столична община) с ДМА-ЕП от 1млрд. лв, следват области Пловдив, София област, Варна, Враца, Благоевград и т.н. С най-малък дял ДМА-ЕП е област Видин – едва 29,9 млн. лв.

Таблица 5.4. Наличност на дълготрайни материални активи с екологично предназначение (ДМА-ЕП) за периода 2011 – 2018 г. в хил. лв.

Регион / Област	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
България	4 696 299	4 948 477	5 871 089	6 616 984	8 343 100	9 045 451	9 468 298	9 523 596
СЗР	656 735	592 388	605 943	649 158	827 715	992 357	1 014 851	917 246
Видин	9 144	10 328	13 325	26 921	26 700	26 007	26 035	25 900
Враца	528 745	421 808	398 649	406 899	379 363	540 744	564 361	496 208
Ловеч	98 933	108 292	124 251	123 945	177 329	181 208	179 939	180 090
Монтана	7 494	39 544	50 977	72 281	111 328	110 674	109 608	78 831
Плевен	12 419	12 416	18 741	19 112	132 995	133 724	134 908	136 217
СЦР	246 037	299 594	358 685	438 738	608 656	730 735	770 345	805 800
Велико Търново	69 558	72 470	76 369	132 163	188 170	210 722	211 761	209 199
Габрово	32 325	30 557	37 097	43 318	81 493	87 367	128 068	137 346
Разград	39 127	40 603	56 447	36 246	110 220	145 699	141 663	152 482
Русе	64 676	113 139	130 801	143 475	144 221	150 549	151 874	169 283
Силистра	40 351	42 825	57 971	83 536	84 552	136 398	136 979	137 490
СИР	501 332	556 835	674 907	719 400	941 952	939 951	952 616	974 754
Варна	380 492	421 149	479 564	513 234	675 783	678 883	711 198	714 997
Добрич	31 299	44 645	57 322	60 884	80 589	75 773	77 196	81 377
Търговище	52 601	50 413	84 501	86 414	113 262	111 591	86 787	99 236
Шумен	36 940	40 628	53 520	58 868	72 318	73 704	77 435	79 144
ЮИР	937 933	1 492 253	1 648 530	2 340 120	2 927 775	3 135 447	3 207 707	3 019 579
Бургас	320 730	345 263	436 762	449 194	762 276	859 124	897 629	925 246
Сливен	22 377	19 757	47 952	24 530	29 310	25 717	39 988	42 867
Стара Загора	571 809	1 096 670	1 127 205	1 829 412	2 077 604	2 196 562	2 216 518	1 993 150
Ямбол	23 017	30 563	36 611	36 984	58 585	54 044	53 572	58 316
ЮЗР	1 655 734	1 234 808	1 676 198	1 403 631	1 707 895	1 879 077	2 103 843	2 373 636
Благоевград	104 228	112 601	143 684	146 610	184 418	185 714	200 624	269 709
Кюстендил	84 845	96 557	107 819	128 078	141 663	187 083	191 171	194 646
Перник	60 963	61 431	103 938	96 038	112 790	112 999	121 050	121 848
София	256 145	284 789	322 665	361 227	459 199	585 139	722 598	726 778
София-ст. община)	1 149 553	679 430	998 092	671 678	809 825	808 142	868 400	1 060 655
ЮЦР	698 528	772 599	906 826	1 065 937	1 329 107	1 367 884	1 418 936	1 432 581
Кърджали	30 193	30 877	33 414	41 591	52 817	58 598	79 172	82 502
Пазарджик	44 025	47 838	50 919	93 416	139 987	168 605	184 950	177 344

Регион / Област	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Пловдив	388 847	419 345	537 826	596 755	728 985	720 516	731 856	749 515
Смолян	97 838	123 121	117 690	131 175	136 803	146 938	150 584	150 044
Хасково	137 625	151 418	166 977	203 000	270 515	273 227	272 374	273 176

Източник: НСИ

5.6 ОБОБЩЕНИ ИЗВОДИ

Анализът на състоянието на околната среда, на най-важните компоненти и фактори, на защитените зони и на дейностите по адаптиране към климатичните промени, управлението на риска от природни бедствия и намаляването на вредните въздействия от човешката дейност показва, че въпреки изпълнението на пълния набор от мерки за постигането на екологичните цели на страната, все още съществуват проблеми, които очакват адекватни решения.

Въпреки че през последните 2 години няма превишение на нормите за съдържание на тежки метали, арсен, въглероден оксид и бензен във въздуха в нито един от регионите в страната, все още КАВ е влошено в 35 общини, попадащи в 23 области. Основен проблем за тях е замърсяването с ФПЧ, което се отразява както на материалната среда, така и на човешкото здраве. През последните години с най-много превишения се открояват станциите тип транспортни и градски фонове/транспортни. Продължава да е проблем замърсяването със серен диоксид в община Гълъбово. Периодично се отчитат влошени характеристики на атмосферния въздух в Бургас, Раднево и Гълъбово, Русе в резултат от производствената дейност, и в Пловдив и София предимно в резултат от повишения трафик, мащабното строителство и характера на релефа, създаващ условия за инверсии и лошо проветряване на урбанизирани територии.

Физико-химично състояние на повърхностните води по повечето показатели в преобладаващата част от пунктовете е в отлично състояние. В голяма част от пунктовете в Дунавски и Черноморски басейнов район по показателя нитратен азот водите са в добро състояние. Замърсени са и се нуждаят от мерки за пречистване Бургаските езера (Мандренско и Вая) и Варненските езера, заобиколени от производствени обекти и залива Вромос. В повече от половината от пунктовете в двете категории „езеро“ и „река“ не са постигнати целите за добро състояние по показателя биологична оценка. В около 12.4% от наблюдаваните пунктове за подземни води са установени наднормени средногодишни нива на нитрати. Това са предимно пунктове, привързани към най-плитките подземни води – кватернерни, неогенски и палеогенски отложения. Замърсяването с тежки метали в подземните води, проследено в 20 годишен период от време показва налични единични превишения на нормите.

От общо наблюдаваните 12 морски водни тела по отношение на физикохимичните елементи за качество 7 са в добро състояние, а 5 водни тела са оценени в умерено състояние: Дуранкулак - н. Шабла, н. Калиакра-Каварна, Варненски залив, к.к. Камчия-Шкорпиловци, Южен Бургаски залив <30м.

Положителни са тенденциите за намаляване на относителния дял на земеделските земи с висок риск от ерозионни процеси и увеличаване на площите с малък риск. С най-висок интензитет е

водоплощната ерозия в земеделските земи на областите Ловеч, Кърджали, а с най-нисък – в областите Ямбол и Добрич Най-много площи с висок ерозионен риск – степен 7 „силна до много силна“, има в областите Ловеч, София, Кърджали и Габрово (съответно 45 626, 20 171, 11 904 и 11 777 ha), а най-малко – в областите Добрич и Ямбол (съответно 142,7 и 108,8 ha).

Ветровата ерозия е с най-висок интензитет в областите Добрич, София град, Варна и Бургас. За разлика от предходните години, понастоящем няма площи с много висок ерозионен риск, с изключение на област Добрич.

В 13,86 % от общия брой пунктове в националната мрежа за почвен мониторинг се надхвърлят максимално допустимите концентрации за тежки метали и металоиди. Те попадат в областите София, Пазарджик, Хасково, Смолян, Ловеч, Пловдив, Сливен, Перник, София, Ловеч, Бургас и Сливен.

В пунктовете за наблюдение не са отчетени промени в радиационния гама фон и атмосферната радиоактивност. В 30 километровата зона около АЕЦ „Козлодуй“ не са установени превишения на радиоактивните норми. Стойностите на специфичните активности на естествените радионуклиди в повърхностния почвен слой на необработваеми земи не превишават характерните за всеки пункт стойности. Най-високи са измерените стойности предимно в Южния централен регион, където са засегнати областите Пловдив, Пазарджик, Смолян и Сливен.

С утежнена акустична обстановка са големите градове, където е концентрирано повече от 30% от населението на страната. Най-засегнати са градовете София, Пловдив, Перник, Варна, Бургас, Стара Загора, Хасково и др., с измерени нива на шума от 68 до 77 dB(A). Това са градовете с най-интензивен трафик и с най-висока инвестиционна активност, в които се изпълняват едни от най-мощните проекти за интегрирано градско възстановяване и развитие, за интегриран градски транспорт и интелигентна мобилност, интегрирани планове от водния цикъл и др., ефектите от които ще се почувстват вероятно до 1-2- години след тяхното пълно завършване. Пред тези градове и общинските им администрации стоят важни задачи през следващите години за реализиране на действащите планове и програми и актуализиране на стратегическите документи за опазване на околната среда, инкорпорирайки темата за адаптация към климатичните промени и енергийната ефективност в тях.

България, която поставя под защита някои от първите територии в Странджа през 1930-те години, до днес достига значително покритие с природозащитни режими. В някои общини то е близо 100% (Копревщица, Бяла – област Варна, Чупрене, Малко Търново и Борино). Областите с най-висок относителен дял на защитените територии (10-18%) са Габрово, Бургас, Благоевград, София (столична община) и Кюстендил. Община Кюстендил съчетава тези природни ценности с лековити минерални води и с културно наследство, което се счита, че е сред най-разнообразните и богати културни напластявания в страната след Пловдив.

Освен с богатото си фито- и фаунистично разнообразие и високия относителен дял на покритието с режима за защита на природните ценности, страната ни е известна и с пътищата на мигриращите птици – *Via Pontica* и *Via Aristotelis*. Първият преминава покрай

Черноморското крайбрежие, а вторият свързва Дунав с Бяло море, преминавайки от област Видин през Врачанския Балкан и Искърското дефиле, Софийското поле и долината на р. Струма. Като негово разклонение често се посочва и долината на р. Места. По тези маршрути са разположени влажни зони със световна значимост с подходяща хранителна среда, микроклимат и ветрови режим. Най-многочислени в периода на среднозимното преброяване са птиците в общините Тутракан, Свищов, Русе и Силистра по поречието на Дунав и в общините Бургас, Камено и Шабла по Черноморското крайбрежие.

Сред приоритетите, свързани с опазването на околната среда се очертават интегрираното управление на водите, подобряване качеството на атмосферния въздух и адаптирането към климатичните промени, което ще изисква усилия от страна на всички държавни ведомства.

6 РЕГИОНАЛНИ РАЗЛИЧИЯ

6.1 ВЪТРЕШНОРЕГИОНАЛНИ РАЗЛИЧИЯ В РЕГИОНИТЕ ОТ НИВО 2

В отделните раздели на комплексния социално-икономически анализ е представен сравнителен регионален анализ по тематични направления, където са анализирани проявените тенденции, оценени са настъпилите промени на трите териториални равнища – региони за планиране от ниво 2, области и общини. В настоящия раздел на анализа е направена обобщена оценка на вътрешнорегионалните различия и тяхната динамика по основни показатели на развитието в регионите от ниво 2.

6.1.1 ДЕМОГРАФСКО РАЗВИТИЕ

Дълготрайното развитие на демографските процеси очертава влошаване на демографската ситуация и изразена демографска криза в преобладаващата част от териториалните единици в страната.

И през 2019 г. се потвърждават негативните тенденции в демографското развитие на Северозападен регион. СЗР отбелязва най-висок средногодишен темп на намаление на населението за периода 2011-2019 г. (-1.54%). Различията в темповете на демографски спад между областите в региона са 1.5 пъти. Област Плевен губи 30560 от своето население (-1.52%), област Видин – 16646 (-2.28). Стойностите на коефициентите за годишната загуба на население в областите не показват тенденция на снижаване и дори леко се покачват в Монтана, Ловеч и Плевен. Различията в средногодишния темп на намаление на населението по общини са около 4 пъти (от -1.18 за община Якимово до -4.90% за община Бойница). От общините с центрове областни градове той варира от -1.19% за Плевен до -2.13% във Видин.

Всички области в Северозападен регион са със силно влошени показатели за *естествен прираст* на населението, което е значително предизвикателство пред неговото развитие. Негативната динамика на показателя е особено остро проявена в област Видин. През 2019 г. коефициентът на естествен прираст на населението варира от -11.0 ‰ за област Плевен до -16.4‰ за област Видин. Останалите три области Монтана, Ловеч и Враца показват относително сходни стойности в рамките на -14.5 до -11.4 ‰.

Максималните стойности на *коефициентите на обща и детска смъртност* на съставлящите го области очертават тревожна тенденция в СЗР. При стойност на коефициента за смъртност в региона (20.5‰, при средно за страната 15.5‰ през 2019 г.), областите с най-високите коефициенти в страната са Видин (22.9‰), Монтана (21.8‰) и Ловеч (20.9‰). До тях се доближават и областите Враца (с коефициент на смъртност 19.8‰) и Плевен (19.4‰). Две от областите в региона са с коефициенти за детска смъртност над средните за страната. Това са областите Видин (9.1‰) и Плевен (7.5‰). Същевременно, през 2019 г. област Ловеч има най-нисък коефициент на детска смъртност в страната – 2.1‰.

Северен централен регион продължава да намалява своето население, като средногодишният темп на намаление на населението в през 2011-2019 г. е 1.09%. Различията в темповете на демографския спад са 1.1 пъти, като той е най-висок в област Габрово (1.62%), и най-нисък в

област Русе (1.02%). Във всички области се наблюдава негативна тенденция на увеличение на годишните коефициенти на демографска загуба. Темпът на намаление на населението варира от -2.57% за община Свищов до -0.02% за Кайнарджа.

Северен централен е регионът от ниво 2, в който съставните области са с влошаваща се тенденция в показателите за естествен прираст на населението през последните години. Този процес е особено изразен в област Габрово, където през 2019 г. естественият прираст е -12.7‰ при -9.2‰ през 2010 г. В останалите области регионалните различия на показателя през 2019 г. са в рамките на -9.0‰ за Разград до -10.2‰ за Русе.

Областите в СЦР се подреждат в първата половина от всички области в страната по стойностите на коефициента на смъртност. С най-влошени коефициенти през 2019 г. са областите Габрово (19.7‰) и Силистра (17.7‰), следвани от Велико Търново (17.5‰), Русе (17.1‰) и Разград (16.9‰). В три от областите в региона коефициентите на детска смъртност са по-високи от средните за страната (5.6‰): Разград (9.1‰), Велико Търново (7.5‰) и Русе (6.0‰). Положителна тенденция на снижаване на детската смъртност се проявява в област Разград, която е 14.1‰ през 2010 г., 9.6‰ през 2014 г. и 9.1‰ през 2019 г.

Североизточен регион е на предпоследно място между регионите от ниво 2 по интензитет на негативните демографски процеси със средногодишен спад на население от 0.44% за периода 2011-2019 г. Различията в демографските характеристики на областите в региона са силно изразени. С най-ниски стойности на средногодишния темп на загуба на население е област Варна (0.12%). На второ място, но със значително по-влошен средногодишен коефициент е област Шумен (-0.53%). В областите Търговище и Добрич е той е съответно -0.97 за област Търговище и -1.13 за област Добрич. Темпът на намаление на населението показва положителна динамика през 2011-2019 г. Единствено за област Варна годишните стойности се запазват от 0.1%. По общини динамиката в броя на населението през 2011-2019 г. е разнопосочна и силно диференцирана. Девет общини (Варна, Аврен, Хитрино, Каолиново, Бяла, Никола Козлево, Аксаково, Венец, Върбица) се характеризират с неголямо нарастване на броя на населението. На другия полюс са 13 общини, в които средногодишният темп на демографско снижение е в рамките на 1-2% (Добрич-град, Каспичан, Велики Преслав, Каварна, Опака, Смядово, Ветрино, Антоново, Попово, Генерал Тошево, Крушари, Шабла, Вълчидол). Общините Търговище и Шумен също са със значителни коефициенти на средногодишен демографски спад (съответно 0.67 и 0.83%).

Областите Шумен, Търговище и Добрич имат сходни стойности и динамика на показателя за естествен прираст на населението в периода 2010-2019 г. През 2019 г. тези стойности достигат -7.4‰ за Шумен, -8.9‰ за Търговище и -9.0‰ за Добрич. Увеличението на коефициента за естествен прираст в трите области спрямо 2010 г. е с 3-4‰. Стойностите на показателя за област Варна през 2019 г. са повече от два пъти по-ниски, но се отбелязва негативна динамика на показателя.

Две от областите в Североизточен регион са със стойности на коефициента на смъртност по-високи от средните за страната – Добрич (-16.8‰), Търговище (-17.0‰), а област Шумен е със сходни стойности на коефициента (-15.6‰) с тези за страната (-15.5‰), с проявена тенденция

на слабо увеличаване през периода. Единствено област Варна регистрира стойности от 12.7%. Коефициентите на детска смъртност се отличават с вътрешнорегионална дисперсия. Така напр. през 2019 г. за област Добрич стойността на коефициента е 7.4‰, при 7.7‰ за 2018 г.), за област Търговище - 6.7‰, Шумен -3.5‰. В област Варна тя е 4.4‰. В трите области Търговище, Шумен и Варна се наблюдава колеблива тенденция на снижение на коефициента на детска смъртност.

По остротата на процесите на демографски спад областите в **Югоизточен регион** показват чувствителни различия. Средногодишният темп на демографски спад през 2011-2019 г. в област Ямбол е -1.29%, Сливен -0.83%, Стара Загора -0.69% и Бургас -0.17%. Общините Несебър, Созопол, Николаево и Приморско имат положителен естествен прираст. С най-неблагоприятни показатели са всички общини на област Ямбол (средногодишният темп на намаление на населението варира от -1.34% до -1.91%, с изключение на община Ямбол с 1.08%). Общините Стара Загора и Бургас имат по-добри характеристики на естествения прираст спрямо средните за страната и региона, като в тях средногодишният темп на демографско намаление е 0.15% и 0.19%. За община Сливен този показател е 0.53%.

Тенденциите за увеличаване на отрицателните стойности на показателя за естествен прираст на населението се наблюдават и в областите на Югоизточен регион. Ясно се обособяват две групи области. През 2019 г. Бургас и Стара Загора се характеризират с по-благоприятни коефициенти на естествен прираст над средните за страната (-0.17‰ и -0.69‰). На другия полюс с отрицателни стойности, по-високи от средните за страната, са Сливен и Ямбол (- 0.73‰ и -1.29‰). Амплитудата на областните различия се запазва за периода 2011-2019 г.

Коефициентите на обща и детска смъртност в областите Ямбол и Стара Загора в Югоизточен регион имат максимални стойности (8.2‰ и 10.4‰ през 2019 г.). Област Сливен е с един от най-високите коефициенти на детска смъртност в страната (14.4‰), а стойността на коефициента на обща смъртност е близка до средната за страната (15.3‰). С най-ниски показатели за обща и детска смъртност се отличава област Бургас - 13.9‰, и 6.1‰, с положителна тенденция на снижаване на детската смъртност (12.4‰ през 2010 г.).

Югозападен регион отчита най-благоприятни средни демографски характеристики сред регионите в страната, което се дължи на област София (столична община). Но в сравнителен план с другите метрополни региони в ЕС, демографското развитие може да се определи в стагнация. Това е регионът с най-голяма вътрешнорегионална дисперсия на демографския прираст/спад, който за периода 2011-2019 г. е със средногодишна стойност от -0.18%. Като се изключи област София (столична община), където този темп е положителен (0.35%), в останалите 4 области той е в рамките на -1.73% за Кюстендил до -0.73% за Благоевград. Динамиката на намаление на населението по области също се характеризира с определени различия – влошаваща се за област Кюстендил, със запазващи се отрицателни годишни стойности на темповете – за областите Перник, София област и Благоевград. Регионът включва най-много общини със силно влошени характеристики (32 от общините имат средногодишен темп на намаление на населението от -1.00% до 4.12%). Сред тях са общините

Кюстендил (-1.77%), Дупница (-1.66%), Перник (-1.16%), Пирдоп и Златица (-1.63% и -1.62%), Драгоман (-1.75%), Радомир (-1.77%), Бобов дол (-2.58%) и др.

Областите в Югозападен регион имат значителна диференциация в показателите за естествен прираст на населението, който е отрицателен и варира от -2.0‰ за София (столична община) до -13.2‰ за област Кюстендил (2019 г.) и -13.1‰ за област Перник. Във всички области се наблюдава негативна динамика на стойностите на коефициента. Най-силно влошаване на показателя за периода 2010-2019 г. се отчита в област Перник (с -3.5‰) и Кюстендил (с -3.4‰), най-ниско в област София (столична община) (с -2.1‰) и София (с -1.3‰).

С най-високи коефициенти за обща и детска смъртност в региона и страната е област Перник (-20.4‰ и -9.2‰) и Кюстендил (20.6‰ и 5.7‰ през 2019 г.). Близки стойности на показателите за обща смъртност се наблюдават и в област София (18.3‰). В област София и Благоевград коефициентите на детска смъртност са под средните за страната (4.4‰ за София и 2.9‰ за Благоевград през 2019 г.). София (столична община) е с показатели 11.8‰ за обща и 2.5‰ за детска смъртност, които са сред най-ниски в страната.

При средногодишен темп на намаление на населението от -0.50%, **Южен централен регион** отчита значителни вътрешнорегионални различия. Докато област Смолян губи средногодишно 1.89% от населението си в периода 2011-2019 г., в област Кърджали този процент е (0.50%). В област Пловдив средногодишният спад е 0.26%, докато в Хасково, Пазарджик и Смолян той е със стойности 0.99%, 1.00% и 1.89%. Единадесет от общините в региона (Ардино, Минерални бани, Харманли, Пловдив, Джебел, Кърджали, Симеоновград, Крумовград, Момчилград, Кирково, Маджарово) показват слаб положителен демографски прираст в рамките на 0.06 - 2.01%. В останалите общини темпът варира от -0.04% за Куклен до -3.74% за Баните.

Южен централен е регионът, в който областите силно влошават естественият си прираст за периода 2010-2019 г., с известно изключение на област Пловдив. Отрицателните стойности на естествения прираст ускорено нарастват в областите Смолян, Хасково и Пазарджик и през 2019 г. достигат -9.7‰ за Смолян, -8.7‰ за Хасково и -6.7‰ за Пазарджик. Пловдив и Кърджали са области с по-нисък отрицателен естествен прираст (-5.3‰ и -3.6‰ през 2019 г.), но и в двете се проявява негативна динамика на показателя, по-силно изразена в област Кърджали.

Коефициентът на смъртност в областите на Южен централен регион варира от 16.7‰ за Хасково до 12.6‰ за Кърджали през 2019 г. Със сходни коефициенти са Смолян (15.9‰) и Пазарджик (15.8‰), до тях се доближава и област Пловдив (14.6‰). Тревожно висок е коефициентът на детска смъртност в област Пазарджик – 9.1‰. В останалите области той варира през периода, като през 2019 г. е 1.5‰ за Смолян, 5.3‰ за Пловдив, 7.1‰ за Кърджали и 8.2‰ за Хасково. Негативна тенденция на увеличаване на коефициента на обща и детска смъртност се наблюдава в област Пазарджик, в останалите области има известно понижение.

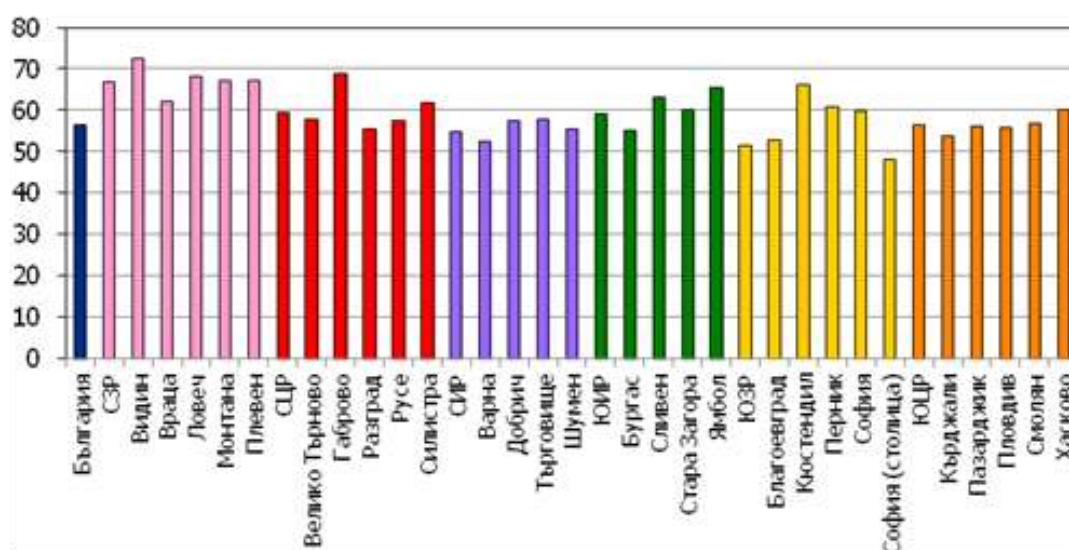
Коефициентът на възрастова зависимост е отношение на населението на възраст под 15 и на 65 и повече години към населението на възраст от 15 до 64 години и средно за страната е 56.4% през 2019 г.

В областите на **Северозападен регион** коефициентът има максимални стойности. Различията са от 72.4% за област Видин (най-висока стойност в страната) до 62.0% за Враца. Областите Ловеч, Монтана и Плевен са с почти еднакви коефициенти (67-68%).

Разликите между максимума и минимума на коефициента по области в **Северен централен регион** е **13%**. В област Габрово той е най-висок (68.8%), с ускорена динамика на влошаване (16.6 процентни пункта за 2010-2019 г.). Подобна негативна динамика се отчита и в област Силистра с коефициент 61.7% през 2019 г. и увеличение с 14.3 процентни пункта спрямо 2010 г. Коефициентите в областите Велико Търново, Русе и Разград през 2019 г. не отчитат чувствителни различия (съответно 57.9, 57.6 и 55.5%).

Три от областите в **Североизточен регион** имат стойности, близки до средните за страната – Шумен (55.6%), Добрич (57.6%) и Търговище (57.7%). Като най-благоприятна се очертава възрастовата зависимост в област Варна с коефициент 52.6%.

Фигура 6.1. Коефициент на възрастова зависимост по статистически региони и области – 2019 г. (%)

Източник: НСИ

В **Югоизточен регион** поляризацията на коефициента е силно подчертана. От едната страна е област Бургас с коефициент 55.1%, в другата - област Ямбол с 65.4%. Стара Загора и Сливен са области със сходни коефициенти (60.3 и 63.1%).

Най-големи вътрешнорегионални различия за възрастова зависимост се отбелязват в **Югозападен регион**. Разликата в коефициентите на област София (столична община) (48.1%) и Кюстендил (66.1%) е 18%. Областите Перник и София са с близки показатели (60-61%). По-

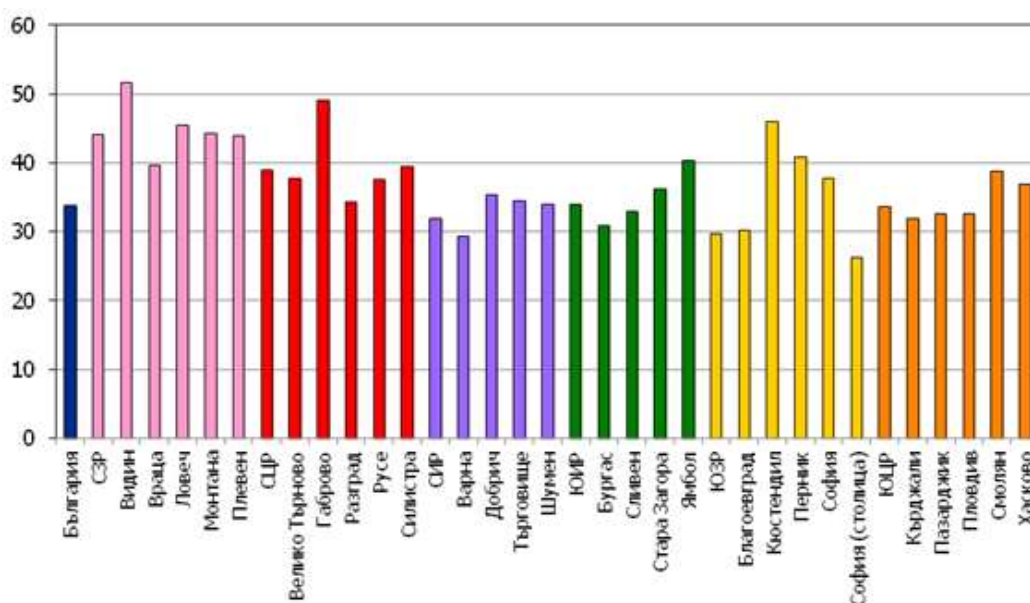
благоприятно е съотношението във възрастовите групи на населението в област Благоевград (52.6%).

В **Южен централен регион** се наблюдават по-ниски вътрешнорегионални различия в коефициента на демографско заместване (между 53.9% за Кърджали и 60.1% за Хасково). Областите Пловдив и Пазарджик имат еднакви стойности (56%). Пропорцията между възрастите на населението в област Смолян е 56.7%. (Фигура 6.1).

Коефициент на демографско заместване - показва какво е съотношението между лицата, които влизат в трудоспособна възраст (тези на възраст 15-19 години) и лицата, които излизат от нея (60-64 г.) и е силно териториално диференциран при средна стойност за страната 33.8% (Фигура 6.2).

Различията между областите в **Северозападен регион** за 2019 г., формирани от стойностите на коефициента във Видин – 51.6% и Враца – 39.7%, са приблизително 12 процентни пункта. Плевен, Монтана и Ловеч имат близки стойности в рамките на 43.9 – 45.4%. През 2019-2010 г. най-силно влошаване на коефициента се отчита в областите Видин (с 13.8%), Плевен (с 12.0%) и Ловеч (с 11.3%).

Фигура 6.2. Коефициент на демографско заместване по статистически региони и области – 2019 г. (%)

Източник: НСИ

Разликите между максимума и минимума на коефициента по области в **Северен централен регион** са едни от най-високите в регионите от ниво 2 (14.8 процентни пункта през 2019 г.). Вариацията му е от 49.0% в област Габрово до 34.2% в Разград. Областите Силистра, Велико Търново и Русе са с близки коефициентите през 2019 г. (39.5%, 37.7% и 37.5%). Най-значително увеличение на коефициента през 2010-2019 г. се наблюдава в областите Габрово (14.7%) и Силистра (11.9%)

Североизточен регион е с най-слаби регионални различия в рамките на 5.9 процентни пункта между област Варна (29.4%) и Добрич (35.3%) през 2019 г.

В **Югоизточен регион** демографското заместване показва различия в рамките на 9.5% през 2019 г., които са разпределени между отделните области (Бургас - 30.9%, Сливен - 33.0%, Стара Загора - 36.2%, Ямбол - 40.4%).

Югозападен регион се характеризира с най-ниска стойност на коефициента (29.7%) и най-високи регионални различия. Област Кюстендил е с коефициент над 1.5 пъти спрямо този за София (столична община) и Благоевград (45.9 срещу 26.2 и 30.2%). Областите Перник и София са със сходни коефициенти (40.9 и 37.7%).

Вътрешнорегионалните различия в демографското заместване не са ярко изразени в **Южен централен регион**. При коефициент за региона от 33.6%, почти идентичен със средния за страната, областите Смолян и Хасково отчитат най-високи стойности от 38.8% и 36.9%, следвани от Пловдив и Пазарджик (32.6%) и Кърджали с най-ниска стойност (31.9%).

6.1.1 ОБРАЗОВАНИЕ

Степента на образование на населението като основен фактор на растежа следва да бъде непрекъснато във фокуса на националната и регионална политика. Наблюдаваните значителни регионални различия следва да бъдат адресирани и смекчени.

Различията са проследени по два основни показателя: дял на населението на възраст 25 и 64 навършени години с основно и по-ниско образование (%) и дял на населението на възраст 25 и 64 навършени години с висше образование.

С изключение на област Видин, в която показателят за дял на нискообразованото население е един от най-благоприятните в страната (11.8%), останалите области на **Северозападен регион** имат сходни проблемни характеристики като тенденции. Този дял се движи в рамките на 15.6% за Ловеч до 25.6% за Монтана. Силно влошени са тенденциите в областите Монтана, Враца и Плевен, които за периода 2013-2018 г. увеличават нискообразованото си население с 10.1%, 2.8% и 2.4%. Тези характеристики допълнително снижават регионалната конкурентоспособност и ограничават възможностите за догонващо развитие в региона и съставлящите го области.

В **Северен централен регион** картината на вътрешнорегионалните различия е изключително разнопосочна и диференцирана. В този регион са двете области с най-висок дял на нискообразованото население – Разград (36.6%) и Силистра (32.7%). С по-благоприятни показатели са областите Габрово (14.5%), Велико Търново (13.0%) и Русе (12.9%). Съществените вътрешнорегионални различия в нискообразователните характеристики на населението се запазват през последните години.

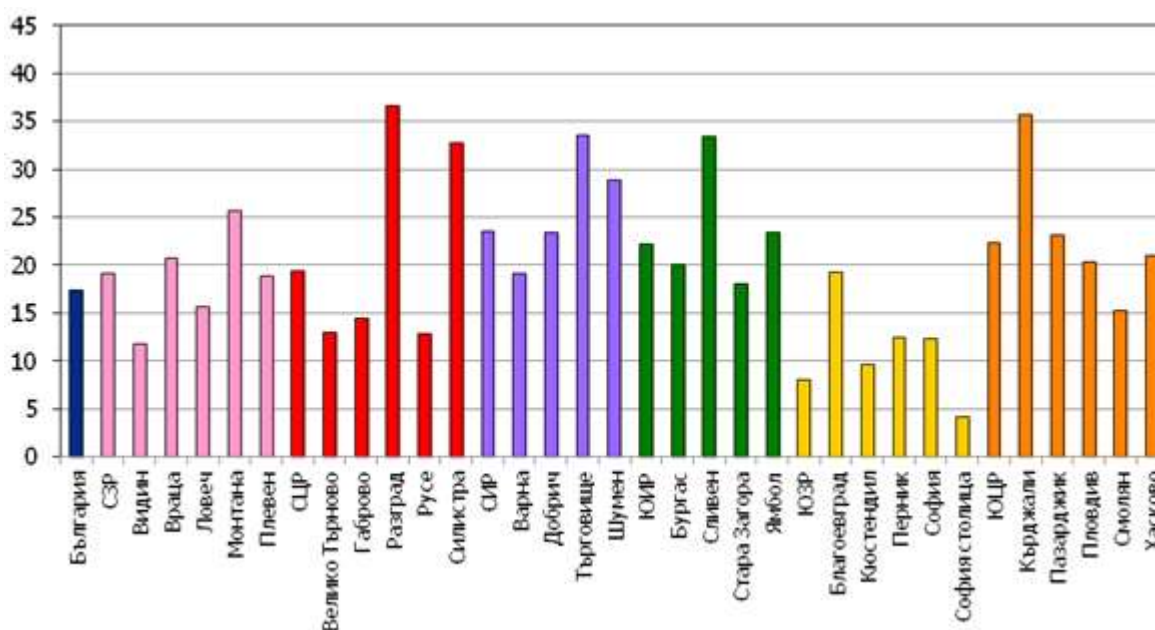
Негативна е ситуацията и в **Североизточен регион**, където делът на населението с основно и по-ниско образование в областите е над средното за страната. На фона на високия дял на населението на възраст между 25 и 64 навършени години с основно и по-ниско образование регионалните различия са силно изразени. С по-ниски стойности на показателя в региона са

областите Варна (19.1%) и Добрич (23.4%) през 2018 г. Със стойности, два пъти надхвърлящи средните за страната, е област Търговище (33.6%). Неблагоприятна е и образователната характеристика на населението в област Шумен с 28.9% население с ниско или без образование.

В **Югоизточен регион** е налице трайна тенденция на запазване на регионалните различия в дела на нискообразованото население през последните години. Единствена слаба положителна промяна се отбелязва в област Бургас, където делът на това население намалява от 27.9% през 2013 г. на 20.1% през 2018 г., вероятно свързано с привличане на по-високообразовано население в периода на възстановяване и растеж на икономиката след кризата. Всички области са със стойности над средното равнище за страната, което показва незадоволителни характеристики на работната сила в региона. Като се има предвид специализацията на региона и съставните области в индустрия, която е конкурентоспособна, в бъдещ период следва да се основава на висококвалифицирана работна сила. Подобна образователна структура на населението не е предимство в иновативната икономика, по-скоро пречка.

Чувствителни са вътрешнорегионалните различия в дела на населението с ниско или без образование в **Югозападен регион** и варират от 4.2% за област София (столична община) до 19.2% за област Благоевград и 12.4% за Перник и 12.3% за област София. Област Кюстендил е с едни от най-ниските показатели в страната (9.6%).

Фигура 6.3. Относителен дял на населението на възраст между 25 и 64 навършени години с основно и по-ниско образование по статистически региони и области – 2019 г. (%)

Източник: НСИ

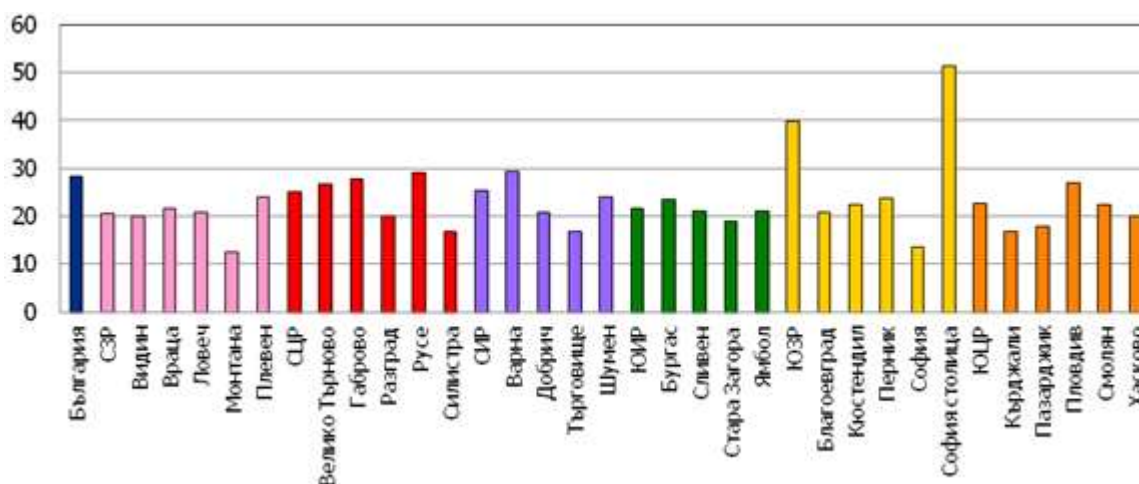
Високият дял на нискообразовано население е характерен за всички области от **Южен централен регион**, с изключение на Смолян. Близко два пъти над средната за страната е стойността на показателя в област Кърджали (35.7%) през 2018 г. Неблагоприятни са и стойностите в областите Пазарджик (23.2%), Хасково (21.0%) и Пловдив (20.3%). От данните

се вижда наличието на силни регионални различия, които се стопяват до известна степен през последните години, тъй като се наблюдава известно по-ускорено подобряване на показателя в областите с критично високи стойности.

Силни регионални дефицити съществуват и по отношение на високообразованото население на фона на изоставането на страната от средното равнище за ЕС (28.2% за България при 31.4% за ЕС през 2018 г.).

Логично, вътрешнорегионалните различия в дела на населението на 25 - 64 години с висше образование са проявени най-силно в **Югозападен регион**, където е Столицата. Разликата между минимума и максимума на показателя през 2018 г. е 37.8% и варира от 51.4% за София (столична община) до 13.6% за област София. Ако се изключи София (столична община), всички останали области са с показатели, по-ниски от средното за страната (28.2%). Със сходни изоставащи показатели са областите Кюстендил (23.8%) и Перник (22.3%). Област Благоевград (20.7%) е под средната стойност за страната. Наблюдава се вътрешнорегионална тенденция за леко подобряване на образователната структура на населението с нарастване дела на високообразованото, с изключение на област София, където тя се влошава.

Фигура 6.4. Относителен дял на населението на 25 - 64 навършени години с висше образование по статистически региони и области – 2018 г. (%)

Източник: НСИ

Силно изразени вътрешнорегионални различия се отбелязват и в **Южен централен регион** с амплитуда от 10.2%, с дял на високообразованото население от 22.7% за 2018 г., под средното равнище за страната, което е характерно и за всички области в региона. Тенденцията е към увеличаване на вътрешнорегионалните различия на показателя, които нарастват до близо 2 пъти през 2018 г. Ако през 2013-2018 г. областите Смолян, Пловдив и Пазарджик подобряват образователната си структура като увеличават високообразованото си население, достигащо дял от 22.5, 27.0 и 17.8%, в област Хасково тенденцията е към неголямо намаление на този дял (от 20.3% през 2013 г. на 20.1% през 2018 г.).

Другият регион от ниво 2 със съществени вътрешнорегионални различия в дела на високообразованото население, но с тенденция към тяхното намаляване, е **Североизточен**, с общ показател от 25.3% през 2018 г. Различията за периода 2013-2018 г. са в рамките на 12.7 процентни пункта или 1.6 пъти, което се дължи на по-добрите характеристики на област Варна (29.5%). В останалите области делът на населението с висше образование е нисък – в Добрич и Търговище (20.8% и 16.8), и по-висок в Шумен (24.0%). Характерно за областите в региона е, че всички леко подобряват стойностите на показателя.

Югоизточен регион увеличава около 2 пъти вътрешнорегионалните различия по отношение на дела на населението с висше образование (от 4.7% през 2014 г. до 2.0% през 2018 г.), при известно нарастване на средна стойност на показателя (достигаща 21.5% през 2018 г.), но далеч под средната за страната (28.2%). И тук тенденциите в областите са разнопосочни – намаление на дела на това население в областите Стара Загора и Ямбол с около 3% , в област Сливен с около 1% през 2018 г. спрямо 2014 г. и увеличение с 4.8% в област Бургас. С най-нисък показател на високообразовано население в региона е област Стара Загора (19.0%).

С относително по-малки вътрешнорегионални различия в стойностите на показателя за високообразовано население е **Северозападен** регион (при среден показател от 20.6% за региона, различията са 11.5 процентни пункта през 2018 г.). Това е регионът с едни от най-ниските показатели в отделните области, с изключение на Плевен (24.1%). В област Монтана се наблюдава неблагоприятна тенденция на намаление на показателя в последните години с 3.8% и достигане на значително по-ниско от средното равнище на показателя (12.6% през 2018 г.). Като обща тенденция в целия регион по отношение на динамиката и броя на населението с висше образование, може да се направи изводът, че това население напуска региона и областите в него.

Разнопосочни процеси по отношение на дела на високообразованото население се наблюдават в областите на **Северен централен регион**, в който показателят е под средния за страната (25.2%). През последните години се проявява ускорена тенденция на снижаване на вътрешнорегионалните различия. Това се дължи на стойността му в област Велико Търново (която достига 26.8% през 2018 г.) и увеличаването ѝ в област Русе (29.1%). Област Габрово (27.9%) се доближава до показателя на област Русе. С ниски показатели остават областите Разград и Силистра (20.0% и 16.9%), но при известно положително нарастване на дела на високообразованото население с 3-4% през последните години.

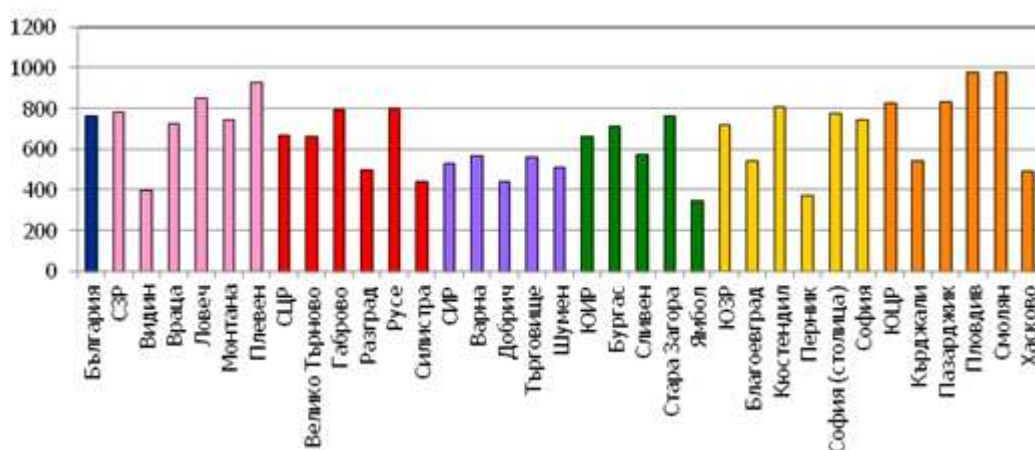
6.1.1 ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

Тенденциите на вътрешнорегионалните различия в регионите от ниво 2 в здравеопазването са показани за два основни показателя: брой легла в болничните заведения на 100 000 човека от населението и брой лекари на 10 000 човека от населението, характеризиращи здравната мрежа.

Доколкото тези теми са чувствителни за населението, особено с отчитане на относително ниската средна продължителност на живота и висока смъртност на населението в страната, са представени регионалните различия, без да бъде направена оценка на протичащите процеси.

При анализиране на регионалните различия за осигуреност на населението с медицинска помощ по области трябва да се имат предвид и специфичните особености на медицинското обслужване. Лечебните заведения не са свързани пряко само с обслужването на населението на едно населено място или община и достъпът до медицинска помощ е свободен. Голяма част от заведенията обслужват населението на една област или група общини, а специализираните заведения обслужват населението на няколко области. Заведенията с национален обхват, независимо от тяхното местоположение, обслужват населението на цялата страна.

Фигура 6.5. Легла в болничните заведения към 31.12.2018 г на 100 000 души от населението по статистически региони и области

Източник: НСИ

Общото заключение е, че се наблюдават съществени различия по отношение на броя на леглата в болничните заведения на 100 000 души по области, което поставя въпросът за достъпността до болнични услуги. Най-много болнични легла има в Пловдив (980 на 100 000 души от населението), Смолян (974) и Плевен (929). Най-малко са болничните легла в Ямбол (345) и Перник (371). Голяма концентрация на легла се наблюдава и в областите Ловеч, Пазарджик, Кюстендил, Стара Загора, Русе, Габрово, Враца и значително по-ниска в области като Силистра, Добрич, Перник и посочените Видин и Ямбол.

Проследявайки вътрешнорегионалните различия в отделните региони се отчита, че разликите в броя на леглата в съставните им области се движи от 360 в Северен централен до 534 в Северозападен регион, като само в Североизточен тази разлика е от 128 легла (2018 г.). Поради намаляване на броя на населението и относително запазване на броя на болничните легла се проявява тенденция за нарастване на броя леглата на 100 000 души почти във всички области.

В Северозападен регион се отбелязват най-големите различия по области в броя на болничните легла на 100 000 човека от населението - от една от най-ниските стойности в страната в област Видин (395) до една от най-високите в област Плевен (929). В останалите области те варират от 727 (Враца) до 854 (област Ловеч).

В Северен централен регион областите с най-голям брой легла са Габрово и Русе (793 и 802 за 2018 г.) и с най-нисък - Силистра (442).

Като не толкова чувствителни могат да се определят вътрешнорегионалните различия в броя на леглата в Североизточен регион. Три от областите Търговище, Варна и Шумен са със сходни показатели (559, 567 и 508 легла на 100 000 души), по-ниска е стойността на показателя за Добрич (438).

Едни от най-високите различия се регистрират в Югоизточен регион, където броят на леглата на 100 000 души в област Стара Загора (765) е повече от два пъти по-голям от този в област Ямбол (345).

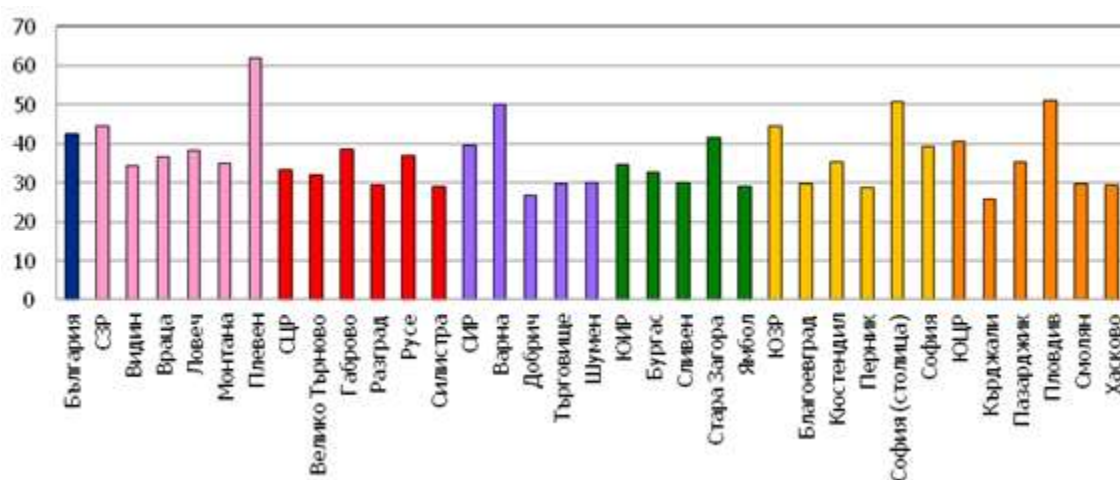
В Южен централен регион областите Пловдив и Смолян имат стойност на показателя 980 и 974, а най-ниски са стойностите за Хасково (491) и Кърджали (540).

Вътрешнорегионалните различия в Югозападен регион са в границите от 807 легла за област Кюстендил до 371 за област Перник. В София (столична община) този показател е 774 легла.

Осигуреността на различните области с лекари в края на 2018 г. общо за страната е 42.4 на 10 000 души от населението и варира от 25.9 до 62.0 на 10 000 души, като тя е най-висока в областите, в чиито центрове има медицински университети и университетски болници. Стойности над средните за страната показателят има в областите Плевен (62.0 на 10 000 души от населението), Пловдив (51.2) София (столична община) (50.9), Варна (50.0). С близка стойност до средната за страната е Стара Загора (41.5). Най-нисък е показателят за областите Разград (29.3 на 10 000 души от населението), Ямбол (29.2), Силистра (29.0), Перник (28.6), Добрич (26.7) и Кърджали (25.9) (Фигура 6.6).

Вътрешнорегионалните различия в броя на лекарите на 10 000 души по области в регионите от ниво 2 са относително сходни и през 2018 г. и в границите от 1.3 до 2 пъти. Различията са най-значими в Южен централен и Североизточен (2.0 и 1.9 пъти).

Фигура 6.6. Лекари в лечебните и здравни заведения към 31.12. 2018 на 100 000 души от населението по статистически региони и области

Източник: НСИ

В Югозападен регион разликите се определят от стойността на показателя в областите София (столична община) (50.9% на 10 000 души) и Перник (28.6). В останалите области на региона

те не са значителни (29.9 на 10 000 души в Благоевград; 35.4 в Кюстендил, където броят на леглата на 100 000 души е най-висок в региона и 39.3 в област София). В Южен централен регион определящите различия са между областите Пловдив (51.2% на 10 000 души) и Кърджали (25.9). Не се наблюдават съществени различия в стойността на показателя в останалите области, където те варират от 35.5 за Пазарджик до 29.5 за Хасково.

Другата група региони за планиране от ниво 2, които имат запазващи се вътрешнорегионални различия в броя на лекарите на 10 000 души, са Североизточен (1.9 пъти) и Северозападен (1.8 пъти). За размера на различията в Североизточен регион допринася по-високата стойност на показателя в област Варна (50.0 лекари на 10 000 души) в сравнение с най-ниската за Добрич (26.7). В Северозападен регион област Плевен доминира (62.0 лекари на 10 000 души), при стойност на показателя 34.4 и 34.9 в областите Видин и Монтана. Останалите две области в региона показват сравнително еднакви показатели (37-38).

Югоизточен и Северен централен регион са с най-малки вътрешнорегионални различия по показателя за осигуреност на населението с лекари в лечебните и здравни заведения (1.4 и 1.3 пъти. В Югоизточен регион, който е относително балансиран в своята осигуреност с лекари, но при значително по-ниски стойности от средните за страната, се откроява област Стара Загора, в която броят на лекарите на 10 000 души през 2018 г. достига 41.5. Останалите области в региона регистрират сходни показатели (32.8 за Бургас, 30.2 за Сливен и 29.2 за Ямбол).

Най-ниски вътрешнорегионални различия в осигуреността на населението с лекари са налице в Северен централен регион с определена тенденция на снижаване на различията в последните години, свързана с нарастване на броя им в областите Силистра, Русе и Разград, и относителното му запазване в Габрово и Велико Търново. При средна стойност за региона 33.5 лекари на 10 000 души, в областите Габрово и Русе тя е най-висока (38.7 и 36.9 през 2018 г.), и най-ниска в Разград (29.3).

В разпространена на 10 юни прогноза за България на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) във връзка с кризата, породена от епидемията от коронавируса, като ключов момент е посочена необходимостта от увеличаване на разходите за здравеопазване, които са ниски и трябва още средства там заради относително малкото ресурси и за подготовка за потенциална втора вълна на пандемията. Според Доклада има легла в интензивните отделения, но не достигат медицински персонал и лични лекари.

6.1.1 ПАЗАР НА ТРУДА

С възстановяването след икономическата криза от 2008 г. и растежа на икономиката, се наблюдава свиване на между и вътрешнорегионални различия в показателите за заетост и безработица в периода до март 2020, когато започва кризата, свързана с пандемията от Ковид-19. По-балансираното развитие на трудовите пазари 2014-2019 г. показва и спадът по отношение на стандартното отклонение в коефициентите на заетост в отделните области - от 5.5 процентни пункта (2016 г.) на 5.4 процентни пункта (2019 г.). Въпреки по-добрите резултати, пазарът на труда в някои области продължава да изпитва проблеми. Видин, Враца, Монтана, Силистра, Ловеч, Разград са не само областите с най-нисък коефициент на заетост

на населението в работоспособна възраст, но и са сред малкото, които все още не са достигнали предкризисните нива от 2007 г. на този показател. Към групата области с ниски коефициенти на заетост може да се добавят Сливен и Търговище.

По данни на НСИ при рекордно нисък среден коефициент на безработица през първото тримесечие на 2020 г. за страната 5.1%, той е най-висок в Северозападен регион (8.5%) и най-нисък в Югозападен регион (2.2%). В областите Видин и Монтана той е най-висок (13.5% и 11.7%). Подобни коефициенти на безработица (над 10%) се наблюдават и в областите Търговище, Силистра и Враца.

През второто тримесечие на 2020 г. пазарът на труда се усложнява в резултат на кризата Ковид-19. Април 2020 г. е месецът на най-тежките ограничения, наложени в опит да се спре разпространението на коронавируса. По отношение на динамиката на пазара на труда в средата на април беше пикът на новорегистрираните безработни. Според информация от Агенцията по заетостта от средата на май броят на намерилите работа се увеличава.

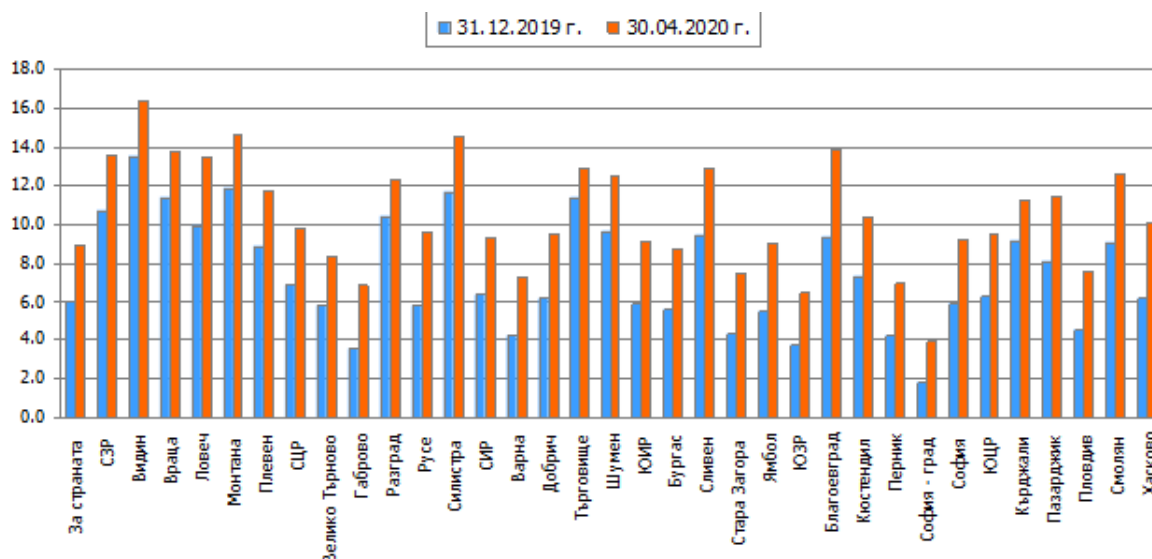
Всички области са увеличили нивото на безработица с 2-4%, а за страната като цяло то се увеличава от 5,5% през декември 2019 г. на 8,6% в края на април 2020 г. Средното увеличение за страната е 3 пункта, като равнището на безработица достига 8.9%. Най-високо нарастване с 4.5 % е отбелязано в област Благоевград, където безработицата в края на м. април е 13.8%, следвана от област Хасково (нарастване от 4% и равнище на безработица от 10.1%) и област Русе (съответно 3.9% и 9.6%).

Най-ниско нарастване на коефициента на безработица през април 2020 г. отбелязват областите Търговище (1.5%), Разград (2.0%) и Кърджали (2.1%). Това са области с едни от най-високите равнища на безработица в страната в началото на 2020 г.

Прави впечатление, че дисперсията на коефициента на безработица по области през април 2020 г. е най-ниска в Северозападен регион, където вариацията между областите е от 16.4% за област Видин и 11.7% - за област Плевен или с размах от 4.7%. Подобна стойност от 4.9% на вариационния размах е характерна за Южен централен регион. Логично с най-високи стойности на вариационния размах се отличава ЮЗР, където различията между областите Благоевград и София столица са близо 10 пункта. Вътрешнорегионалните различия в коефициента на заетост в останалите три планови региона – СЦР, СИР и ЮИР са 5.5%.

Данните за увеличаване на безработицата в регионите на NUTS 3 според Агенцията по заетостта са показани на Фигура 6.7.

Фигура 6.7. Коефициент на безработица по области – 31.12.2019 и 30.04.2020 г.

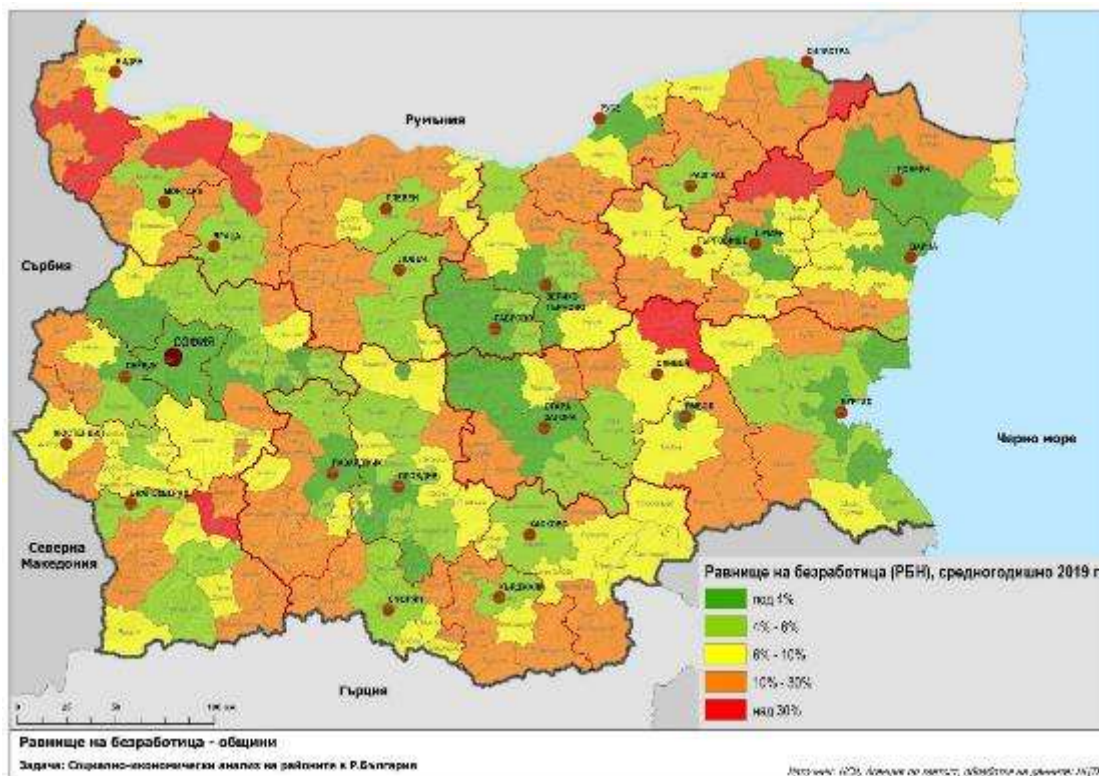

Източник: Агенция по заетостта

По общини вътрешнорегионалните различия са още по-силно изявиени (Фигура 6.8, 6.9 и 6.10).

Вътрешнорегионалните различия по общини в средногодишното равнище на безработица през 2019 г. са най-ниски в областите Габрово (с разлика от 3.2 пункта), Кюстендил (8.1 пункта) и Бургас в (8.9 пункта).

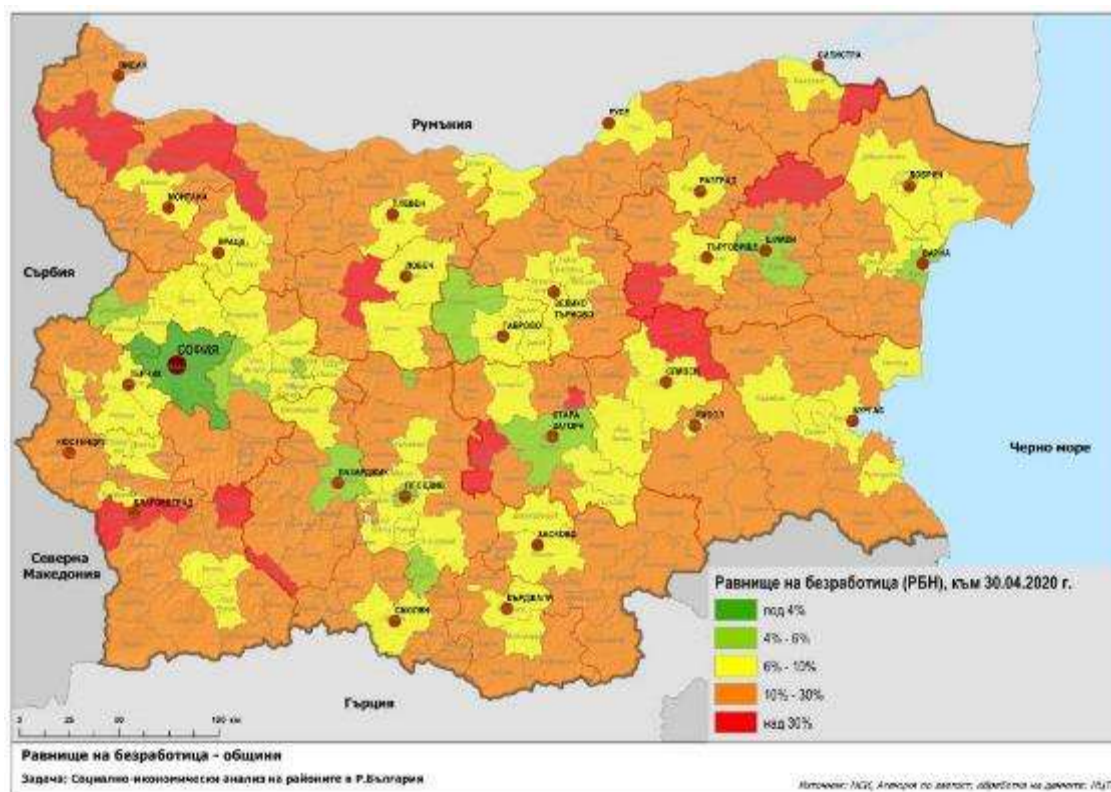
Фигура 6.8. Равнище на безработица по общини – 2019 г.

Източник: Агенция за заетостта

Вътрешнорегионалните различия се запазват и през април 2020 г., но при по-високи стойности на отбелязаните равнища на безработица (Фигура 6.9).

Фигура 6.9. Равнища на безработица по общини – 30 април 2020 г.

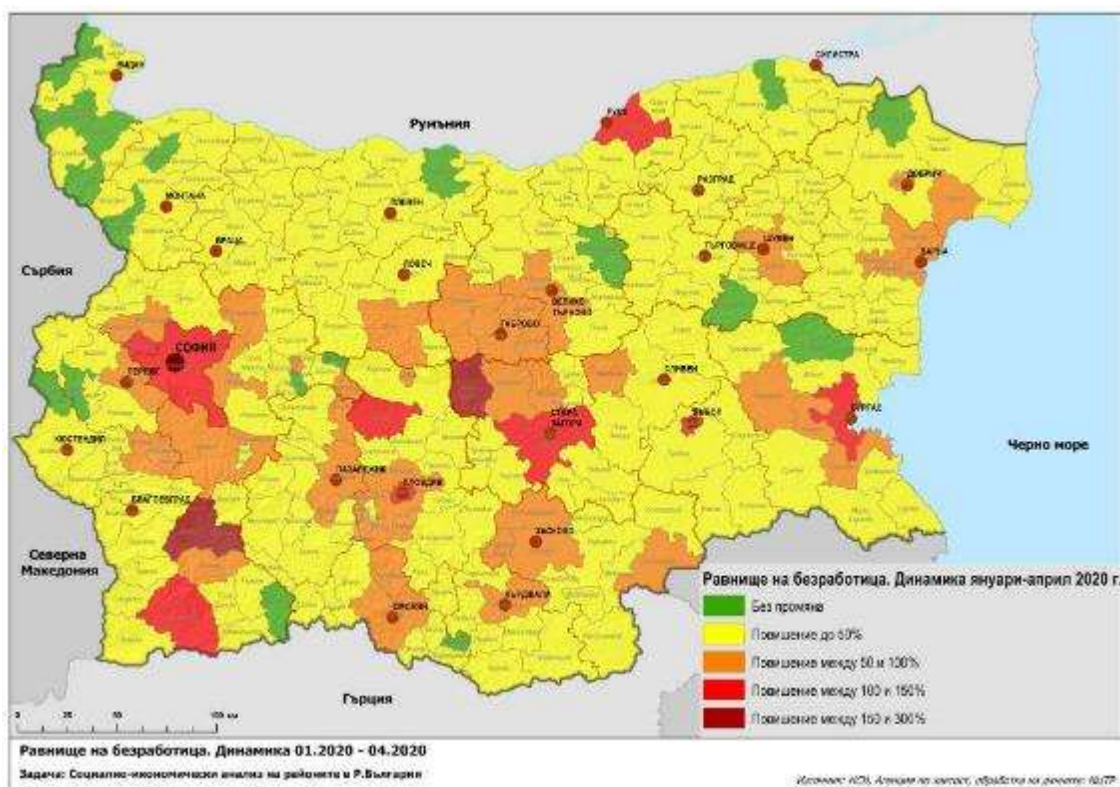

Източник: Агенция за заетостта

Според НСИ през 2019 г. с най-ниски стойности и едни от най-високите вътрешнорегионални различия на **равнището на заетост** се характеризира **Северозападен регион**, който през 2019 г. е все още далеч от средната стойност в страната (59.7% при 70.1%). Областите Ловеч и Плевен са с най-висока стойност на коефициента на заетост (67.0% и 63.2%), а с най-ниски е Монтана (48.0%). Сходни стойности се отчитат в областите Враца и Видин (59.8% и 56.5%). Вътрешнорегионалните различия се увеличават значително от 7.5 процентни пункта през 2015 и 2016 г. до 18.8% през 2019 г.

Общините, в които повече от два пъти нараства равнището на безработица в периода януари-април 2020 г., са Хасково, Минерални бани, Копревщица Сливница, Бургас, Пловдив, Русе, Ямбол, Божурище, Стара Загора, Столична община, Сандански, Хисаря, Павел баня, Разлог, Банско.

Фигура 6.10. Равнище на безработица по общини – януари-април 2020 г.

Източник: Агенция за заетостта

Северен централен регион също изостава в развитието на трудовия пазар, като коефициентът на заетост е 69.7% през 2019 г., с най-високи вътрешнорегионални различия (20.5%). Област Велико Търново е с най-благоприятна динамика на нарастване на заетостта, като равнището се увеличава от 59.4% през 2013 г. на 78.7% през 2019 г. Слаба е динамиката на равнището на заетост в област Силистра, което през 2019 г. е със стойност 58.2%. С равнище на заетост като средното за страната са областите Габрово (70.1%) и Русе (69.6%) определя и по-слабата динамика на нарастване на коефициента.

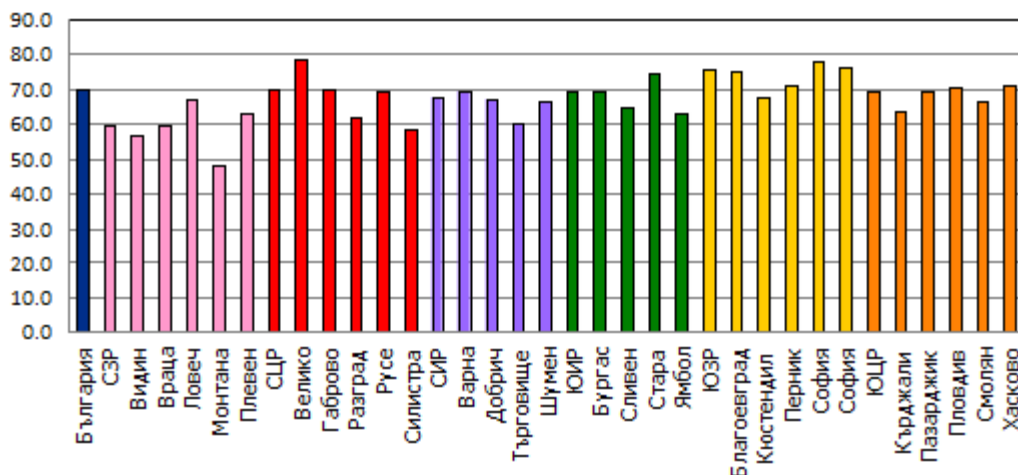
Североизточен е регионът, който през периода 2013-2019 г. значително намалява вътрешнорегионалните си различия в коефициента на заетост, поради по-висока от средната за страната динамика на неговите съставни области Търговище, Шумен и Добрич и слаба положителна динамика в област Варна. Коефициентът на заетост за региона се увеличава от 59.9% през 2013 г. до 67.4% през 2019 г., като различието между областите е 9.5 процентни пункта.

Югоизточен регион е с тенденция на нарастване на вътрешнорегионалните различия спрямо предходните години и особено 2016 г., като през 2019 г. те са 11.6 п.п., при 6.3 п.п през 2013 г. Това се дължи на ускореното нарастване на заетостта в област Стара Загора, която през 2019 г. е най-висока след област София и София (столична община) в страната – 74.7%. Увеличаване с близо 6 процентни пункта за периода 2013-2019 г. се отчита в областите Бургас (69.4% през 2019 г.). С най-високо равнище на заетост са областите Сливен (64.5%) и Ямбол (63.1%).

Югозападен регион има неравномерна динамика на свиване на вътрешнорегионалните различия в коефициента на заетост през периода 2013-2019 г., като през 2019 г. общо за региона той е 75.6%, а по области варира от 77.7% за София до 67.6% за област Кюстендил. Това е регионът, в който всички съставни области се отличават с едни от най-ниските коефициенти на безработица и показват слаби вътрешнорегионални различия (10.1 п.п. през 2019 г.).

Южен централен регион е с коефициент на заетост през 2019 г. близък с този за страната (69.1%). Относително ниските вътрешнорегионални различия за периода 2013-2016 г. (в рамките на 3-4 п.п.), се увеличават значително през 2019 г. и достигат 7.2 п.п. (най-ниски между регионите в страната). Определящи са разликите в стойностите на коефициента на заетост в областите Кърджали и Хасково (63.7% и 70.9%). Нарастване на коефициента на заетост се отбелязва в областите Смолян и Пазарджик (66.5% и 69.1%). Област Пловдив е равнище на безработица близко до средното за страната (70.3%).

Фигура 6.11. Коефициент на заетост (20 - 64 години) по статистически региони и области (%) - 2019 г.

Източник: НСИ

6.1.2 ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ

Вътрешнорегионалните различия в регионите от ниво 2 по области са оценени по показателите Брутен вътрешен продукт на човек за съответната година, а за общините по показателя произведена продукция на човек от населението, като представителни показатели за извършване на сравненията.

Разликата между благосъстоянието на най-богатата област (София (столична община)), измерена с брутния вътрешен продукт на човек и най-бедните области (Силистра и Сливен) е 4.4 пъти през 2013 г., с леко увеличение до 4.6 пъти през 2018 г. Ако сравненията се направят без област София (столична община), разликите между втората по благосъстояние област Стара Загора и последните две области значително намаляват и са в рамките на 2.2 пъти за 2013 г. до 2.5 пъти за 2018 г. Потвърждава се изводът, че икономическият растеж води до

увеличаване на регионалните различия, поради различната регионална конкурентоспособност и характеристики на факторите на растежа.

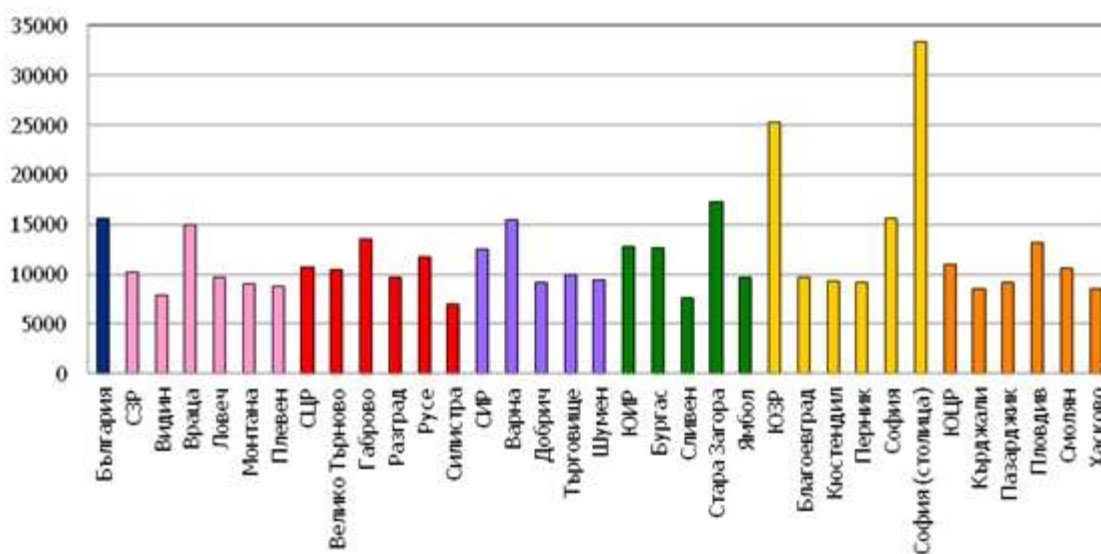
В **Северозападен регион** различията в показателя БВП на човек през 2018 г. са 1.9 пъти (1.4 – през 2013 г.). Разликите се определят от размера на показателя в областите Видин (с максимални стойности в региона от 5 894 лв. през 2013 г. и 7 926 лв. – 2018г.) и Враца (с минимални стойности в СЗР съответно от 8 377 лв. – 2013 г. и 15 018 лв. – 2018 г.). Останалите области са със сходни относително ниски стойности на показателя (9 653 лв. за Ловеч, 9 033 лв. за Монтана, 8 795 лв. за Плевен – 2018 г.). Положителна тенденция на ускоряване на растежа и увеличаване на БВП на човек отбелязва област Враца.

Нарастване на вътрешнорегионалните различия за показателя БВП на човек се отбелязват и в **Северен централен регион** от 1.6 пъти през 2013 г. на 1.9 пъти през 2018 г. С най-високи стойности на показателя са областите Габрово (съответно 13 510 лв. или 127% спрямо средното равнище за региона за 2018 г.) и Русе (11 769 лв. или 111% спрямо средното равнище за 2018 г.). С най-ниски стойности е област Силистра, която намалява своето равнище спрямо средното за региона от 70.2% през 2013 г. на 66.0% през 2018 г., като достига БВП на човек от 7 029 лв.

В **Североизточен регион** различията между областите са 1.7 пъти през 2018 г. и се запазват спрямо 2013 г. Стойностите на показателя в област Варна са едни от най-високите в страната и в региона (15 479 лв. или 124% спрямо средната стойност за региона през 2018 г.). Областите Шумен и Търговище показват сходни стойности и спрямо средното за региона в рамките на 80-73%. Силно изостава област Добрич, която има близо два пъти по-ниска динамика на показателя БВП на човек за периода 2013-2018 г. (18.3% при средно за СИР – 34%).

Най-силно нарастват вътрешнорегионалните различия в БВП на човек в **Югоизточен регион** (от 2.2 пъти през 2013 г. на 2.3 пъти през 2018 г.), тъй като в региона са две области, характеризиращи с едни от най-високите и най-ниските равнища на показателя (Стара Загора и Сливен). Ускорената динамика в растежа на показателя в област Стара Загора и относително сходните темпове на растеж в останалите три области Бургас, Сливен и Ямбол определят тенденциите в различията. В резултат на тези процеси през 2018 г. област Стара Загора със стойност на показателя 17 273 лв. (втора след тази на София (столична община) в страната) достига 135% от средната за региона (12 787 лв.), област Бургас се доближава до средната (12 585 лв. или 98%) и на последно място е област Сливен (7 600 лв. или 59%, което ѝ отрежда предпоследно място в подреждането на областите в страната по този показател).

Фигура 6.12. Брутен вътрешен продукт на човек от населението (лв.), 2018 г.

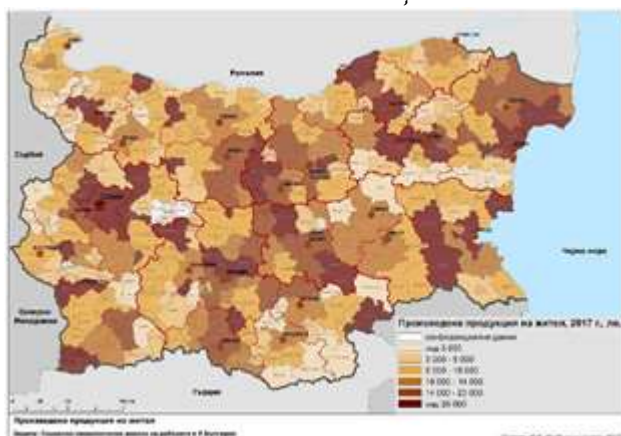
Източник: НСИ

Поради високото равнище на икономическо благосъстояние на област София (столична община), в **Югозападен регион** различията спрямо останалите области са най-големи. Ако в сравненията между областите в региона се включи област София (столична община) те достигат 3.7 пъти за 2018 г. и показват плавно снижение спрямо 2013 г., когато са 4.3 пъти. Ако се изключи област София (столична община), различията са около 2 пъти. Областите София (столична община) и София доминират със стойности на показателя БВП на човек за 2018 г. от 33 437 лв. и 15 654 лв. в региона. С двойно по-ниски стойности спрямо тези за област София са Благоевград (9 736 лв.), Кюстендил (9 285 лв.) и Перник (9 153 лв.). Явно разпространението на растежа от столицата е обхванало основно територията на област София, като в Перник през 2018 г. се отбелязва оживление и ускорени темпове на икономическо развитие.

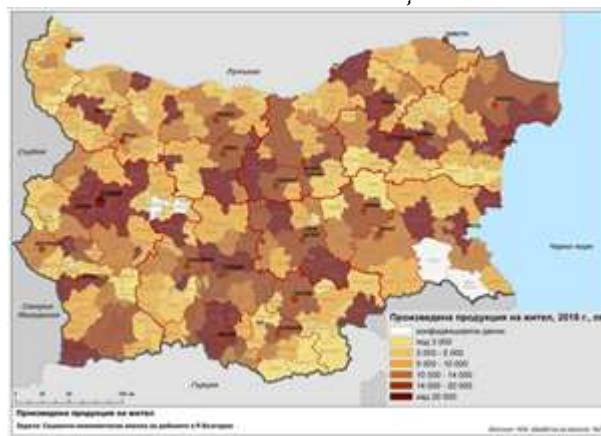
Южен централен регион е с относително по-слаби различия в показателя за БВП на човек в сравнение с останалите региони за планиране от ниво 2 в Южна България. Тези различия са 1.6 пъти през 2018 г. спрямо 1.5 през 2013 г. Водещ център на растежа в региона е област Пловдив, който със стойност на показателя от 13 141 лв. се подрежда на 7 място сред останалите области в страната през 2018 г. Следващата област, която се доближава до средната стойност за региона (10 597 лв.) и показва ускорен растеж спрямо средния за ЮЗР е Смолян с равнище от 96%. Пазарджик, Хасково и Кърджали формират 19, 24 и 25 място в подреждането на областите по показателя в страната, като през 2018 област Хасково показва по-ускорен растеж в сравнение с Кърджали и Смолян.

Вътрешно регионалните различия между общините по показателя Произведена продукция на човек за 2017 г. и 2018 г. са показани на фигурите по-долу. В Таблица 6.1. са дадени различията между общините с максимална и минимална стойност на показателя. Прави впечатление, че различията се запазват.

Фигура 6.13. А Произведена продукция на човек от населението по общини за 2017 г

Фигура 6.14. Б Произведена продукция на човек от населението по общини за 2018 г

Източник: НСИ

В Северозападен регион различията между общините с максимална и минимална стойност на произведената продукция на човек са 29 пъти и се определят от стойностите на показателя в Козлодуй и Чупрене.

В Северен централен регион вътрешнорегионалните разлики в стойностите на показателя са най-ниски (само 12 пъти). Общината с най-висока стойност на произведената продукция на човек е Севлиево, а с най-ниска – Златарица.

Едни от най-значимите различия в произведената продукция на човек се отчитат в Североизточен регион (110 пъти през 2018 г.), като максималните и минималните стойности на показателя в региона се регистрират в общините Девня и Антоново.

В Югоизточен регион се наблюдава тенденция за намаляване на различията между общините в размера на произведената продукция на човек, но те остават високи (69 пъти през 2018 г.) и се определят от стойностите на показателя в общините Гълъбово и Котел.

Много съществени са различията в Югозападен регион, където през 2018 г. те са 113 пъти (ако сравненията са направени по отношение на Столична община, 136 пъти, ако сравненията са направени по отношение на Божурище и 101 пъти, ако са по отношение на втората в подреждането по показателя община в региона – Костинброд. С минимални стойности се очертава община Трекляно.

Силно нарастват вътрешнорегионалните различия на произведената продукция на човек в общините в Южен централен регион (от 20 пъти през 2013 г. на 34 пъти през 2018 г.). За целия период те се формират от стойностите на показателя в общините Сопот (най-високи в региона) и тези за Симеоновград (най-ниски в региона). Изключение прави община Марица, която през 2018 г. е с най-висока стойност на показателя и формира различие от 41 пъти.

Таблица 6.1. Общини с минимална и максимална стойност на показателя Произведена продукция на човек от населението в регионите от ниво 2

Регион от ниво 2, Община	2014	2015	2016	2017	2018
Северозападен					
Козлодуй	50 238	50 747	51 661	58 044	68 505
Чупрене	1 695	2 894	2 099	2 179	2 369
Различия (пъти)	30	18	25	27	29
Северен централен					
Севлиево	28 804	30 484	31 687	35 845	39 203
Златарица	3 072	3 188	2 954	3 319	3 229
Различия (пъти)	9	10	11	11	12
Североизточен					
Девня	156 499	156 449	149 640	149 429	148 556
Антоново	1 775	966	1 158	1 818	1 351
Различия (пъти)	88	162	129	82	110
Югоизточен					
Гълъбово	111 214	119 358	111 326	122 690	144 556
Котел	1 113	1 465	1 646	1 670	2 094
Различия (пъти)	100	81	68	73	69
Югозападен					
Столична	38 130	43 199	41 962	46 039	50 416
Божурище	23 427	30 181	38 552	52 524	61 065
Костинброд	35 484	38 089	38 710	41 475	45 061
Трекляно	966	586	459	427	447
Различия (пъти) спрямо Столична общ.	39	74	91	108	113
Различия (пъти) спрямо общ. Божурище	24	52	84	123	136
Различия (пъти) спрямо общ. Костинброд	37	65	84	97	101
Южен централен					
Сопот	26 289	34 528	75 049	77 191	47 525
Марица	44 911	48 443	50 065	52 672	57 684
Симеоновград	1 323	1 313	1 276	1 384	1 393
Различия (пъти) спрямо общ. Сопот	20	26	59	56	34
Различия (пъти) спрямо общ. Марица	34	37	39	38	41

Източник: НСИ

6.1.3 НИРД и иновации

Поради конфиденциалност на данните в една част от областите в регионите от ниво 2 не могат да се отчетат действителните вътрешнорегионални различия в показателя за разходи за НИРД. Предоставените данни от НСИ дават възможност за сравнения по области на показателя „Персонал, зает с НИРД“, „Дял на малките и средните иновативни предприятия - % от всички малки и средни предприятия“ и „Дял на малките и средните предприятия, реализирали нови или усъвършенствани продукти, нови за пазара - % от всички МСП“.

За всички региони са характерни съществени вътрешнорегионални различия в показателите за НИРД и иновации.

Северозападен регион увеличава персонала, зает с НИРД близо 2 пъти за периода 2014-2018 г., но остава с най-ниски относителни дялове спрямо заетостта в сектора в страната (5.0%,

2018 г.). Тенденциите по области водят до нарастване на вътрешнорегионалните различия от 15 до 32 пъти през 2015 - 2018 г. Тези тенденции, разгледани по години на периода 2014-2018 г., са благоприятни в областите Враца (където персоналят в НИРД се увеличава с 232%) и Ловеч (151%). В област Монтана тази заетост нараства през 2018 г. с 61% спрямо 2014 г., в област Плевен – с 50%, в област Видин – с 19%. Независимо от настъпилите промени вътрешнорегионалните различия в значителна степен се запазват и през 2018 г. с най-висок дял в региона по отношение броя на персонала, зает с НИРД, е област Плевен (859 души или 49.2%), следвана от Ловеч (518 или 29.7%), Враца (196 или 11.2%). Като важен извод следва се отбележи изключително ниската активност в сектора в областите Монтана и Видин, в които зетият персонал е най-нисък (116 и 57 човека, респективно 6.6% и 3.3%).

Вътрешнорегионалните различия за персонала, зает с НИРД, в **Северен централен регион** през 2018 г. са в рамките на 32 пъти, но с различен диапазон през годините на периода 2018-2014 г. Минималните и максимални стойности на показателя през 2018 г. са локализиращи в област Русе (1045 човека или 44.9%) и област Разград (33 човека или 1.4%). Със заетост в НИРД от 731 човека (31.4% от тази в региона) е област Велико Търново, следвана от област Габрово (475 човека или 20.5%). Другата област, освен Разград, с най-ниска заетост в сектора, е Силистра (42 човека). Основният извод е свързан не толкова с наблюдаваните високи вътрешнорегионални различия, а със силното изоставане на всички области в региона по отношение на заетостта в НИРД.

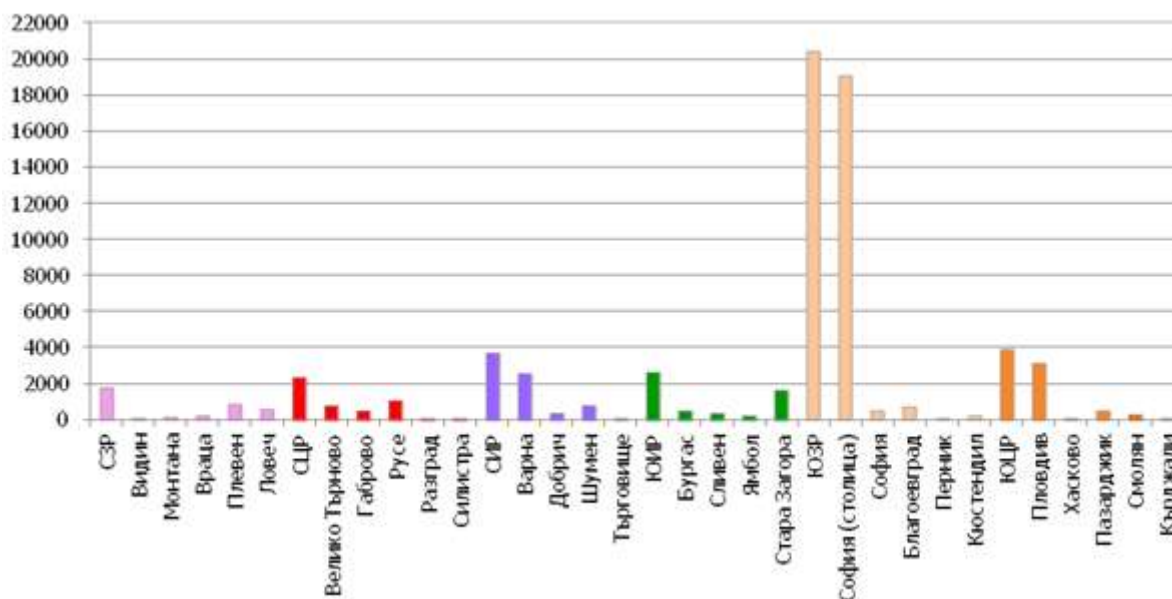
Североизточен регион се характеризира с едни от най-чувствителните вътрешнорегионални различия в броя на персонала, зает в НИРД. Това се дължи на относително по-високата стойност на показателя в област Варна (2564 човека или 69.8% от заетостта в сектора през 2018 г.) и на другия полюс - тази в област Търговище (24 души). Останалите две области Шумен и Добрич обхващат 20.4% и 9.1% от заетостта в НИРД (749 и 336 човека). Изводът за много ниската заетост в сектора на НИРД важи за всички области в региона, което в значителна степен ще ограничи техният растеж в иновативни и високотехнологични производства с висока добавена стойност.

Югоизточен регион е с най-слаби вътрешнорегионални различия в броя персонала, зает с НИРД, които показват тенденция на увеличение и през 2018 г. са в рамките на 15 пъти. По-висока заетост се регистрира в област Стара Загора (1633 заети или 63.4% от заетостта в сектора), най-ниска в област Ямбол - 188 заети. Ниски са стойностите в областите Бургас (444 заети или 17.2%, с колебливост в динамиката) и Сливен (313 заети или 12.1%, с тенденция на слабо увеличение). С подобни показатели за заетост в НИРД възможностите на региона със специализация в областта на индустрията са силно ограничени по отношение на интелигентния растеж.

Логично най-значителни различия в броя на зетите в НИРД се отбелязват в **Югозападен регион**, където е съсредоточена 59% заетостта в целия сектор. 93.2% от заетостта в региона е в област София (столична община). В останалите области тя е ниска, но със значителни разлики, и варира от 34 заети в Перник (0.2%) до 703 (3.4%) в Благоевград. Всички области

показват слабо увеличение на заетите в НИРД през 2014-2018 г. (най-високо в област София, Перник и Кюстендил – със 78%).

Фигура 6.15. Персонал, зает с НИРД, по статистически региони и области – 2018 г.

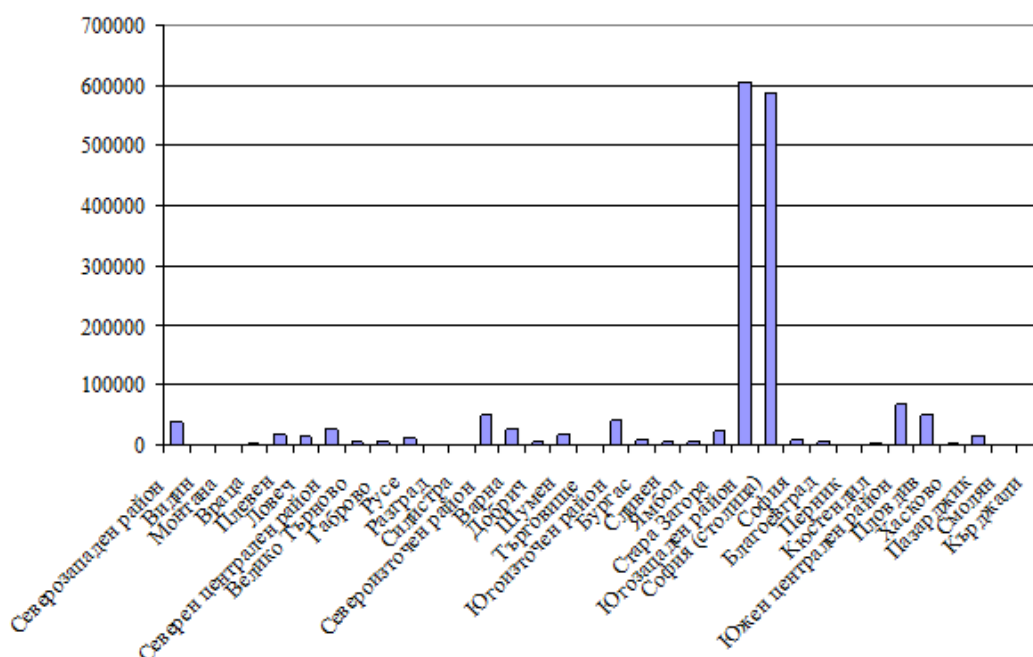

Източник: НСИ

В Южен централен регион максималната заетост в НИРД се регистрира в област Пловдив (3078 заети или 79.2% през 2018 спрямо 2202 заети през 2013 г.). Областите Пазарджик, Смолян, Хасково и Кърджали обхващат 12.0%, 6.8%, 1.3% и 0.7% от заетостта през 2018 г. със съответно 468, 263, 50 и 27 заети.

Разходите за НИРД са изключително диференцирани по региони за планиране и области, като това е характерна тенденция за финансирането на НИРД в страната. През 2018 г. в Северозападен регион в областите Плевен и Ловеч са инвестирани 2.1% и 1.8% от общите разходи за НИРД в страната, а в останалите три области те са 0.1-0.3%. В Северен централен регион само в област Русе стойността на тези разходи е 1.5% от общите, докато в останалите 4 области е под 1%. В Североизточен регион различията се определят от реализираните в област Варна и Шумен 3.2% и 2.2% от общите разходи за НИРД и 0.6% - в Добрич. В Югоизточен регион разходите за НИРД в област Стара Загора (3.2%) са най-високи, докато в останалите области те са под 1% (Бургас – 0.9%). Доминиращата позиция на София – столица в страната и Югозападен регион се определя от влагането на 70.7% от общите разходи за НИРД в нейните научно-изследователски звена, при липса на точна информация за териториалното разпространение на въздействието от тези инвестиции в региона и страната. В Югоизточен регион област Пловдив привлича 6.1% от инвестициите през 2018 г, област Пазарджик – 1.6%, останалите области – 0.1-0.2%. На фона на относително ниския размер на инвестиции в НИРД в страната, тяхното регионално разпределение е недостатъчен фактор за ускорена индустриална трансформация на нейните региони.

Фигура 6.16. Разходи за НИРД – общо, хил.лв, 2018 г.

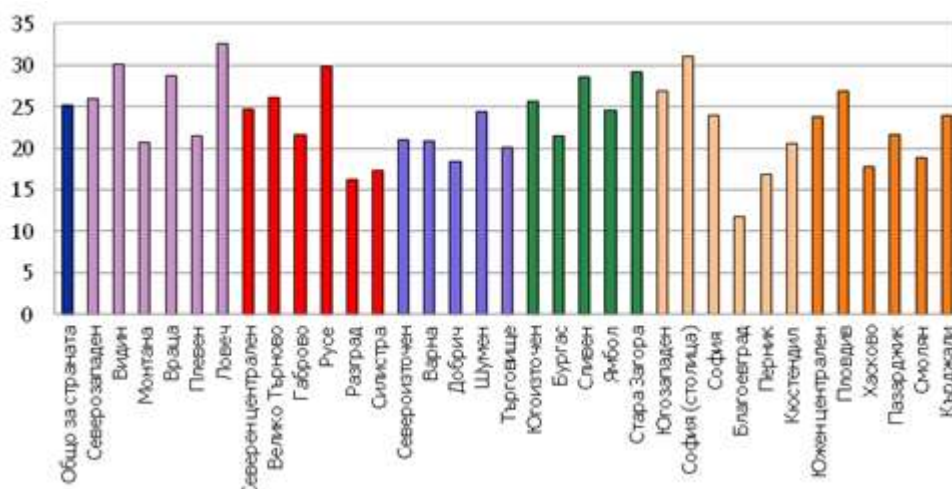
Източник: НСИ

Делът на малките и средните иновативни предприятия – % от всички МСП по статистически региони и области е показан на Фигура 6.17. По последни данни на НСИ (за 2016 г.), различията между минимума и максимума на дела на иновативните МСП е 2.4 пъти. Техният дял е най-висок в областите Ловеч (32.6%), София (столична община) (31.1%), Видин (30.1%), Русе (29.7%) и Стара Загора (29.2%), при средно за страната 25.2%. С най-нисък относителен дял са областите Благоевград и Разград (16.2% и 11.8%).

С най-неизявени вътрешнорегионални различия по области в дела на иновативните МСП е Североизточен регион. Разликата между минималната и максимална стойност на показателя е 6 процентни пункта (от 18.4% за област Добрич до 20.4% - за Шумен). Област Варна и Търговище имат сходни показатели (20.8% и 20.1%). Като общ извод може да се отбележи, че всички области в региона се характеризират със стойности на показателя, по-ниски от средното за страната.

Югоизточен регион също се отличава с по-слаби стойности на вътрешнорегионалните различия в дела на иновативните МСП. Диапазонът на разликите е 7.7 процентни пункта, при средна стойност за региона от 25.7%, близка до тази за страната. Най-ниска е стойността на показателя в област Бургас (21.5%), най-висока в Стара Загора (29.2%), следвана от област Сливен (28.5%). Област Ямбол доближава средния показател за страната с дял на иновативните МСП от 24.6%.

Фигура 6.17. Дял на малките и средните иновативни предприятия - % от средния размер за страната по статистически региони и области

Източник: НСИ

Значително по-диференциран вътрешнорегионално е дялът на иновативните МСП в областите на **Южен централен регион**, където разликата в стойностите на показателя е 9.1 процентни пункта през 2014-2016 г. Областта с най-висока стойност е Пловдив (26.8%), осигуряваща ѝ 8-мо място в подреждането на областите по показателя в страната. С най-голямо изоставане в дела на иновативните МСП, както в региона, така и страната, са областите Хасково (17.7%) и Смолян (18.9%). Област Пазарджик с показател от 21.6% е на 15 място в класацията на областите по показателя в страната.

С различия от 11.9 процентни пункта в дела на иновативните МСП през 2014-2016 г. **Северозападен регион** показва известно сближаване на стойностите на показателя, в сравнение с предишни периоди. Прави впечатление, че средната стойност на показателя в региона (26%), е по-висока от средната за страната (25.2%), а областите Ловеч (31.6) и Видин (30.1%) са на първо и трето място в подреждането на областите по показателя, като между тях е само област София (столична община). До тях се доближава и област Враца (28.8%). Като неблагоприятна може да се отчете стойността на показателя в област Плевен (21.4%).

С амплитуда на различията от 13.6 процентни пункта в стойностите на дяла на иновативните МСП се отличава **Северен централен регион**. В региона попадат областите с едни от най-ниските стойности на показателя - Разград (16.2%) и Силистра (17.3%). Най-добре представени в структурата на МСП са иновативните предприятия в област Русе (29.8%), която е на четвърто място в класацията по този показател в страната. Област Велико Търново е със сходни показатели със средните в страната (26.1%). Следва да се отбележи значителното изоставане на област Габрово с показател от 21.6%.

По отношение на дела на иновативните МСП през 2014-2016 г. най-големи различия показват областите в **Югозападен регион**. Те са границите на 19.3 процентни пункта, ако в сравнението остане област София (столична община) с дял от 31.1%, или 12.1 – при нейното изключване. Прави впечатление, че показателят за област София (столична община) не се отличава

значително спрямо група от 8 области (Ловеч, Видин, Русе, Стара Загора, Враца, Сливен) с показатели над 29%. Основно по-големите вътрешнорегионални различия са поради влошените показатели в три области: Благоевград и Перник, характеризиращи се с най-ниските стойности в страната (11.% и 16.9%), както и Кюстендил (20.5%)

Различията в дела на малките и средните предприятия, реализирали нови или усъвършенствани продукти, нови за пазара - % от всички малки и средни предприятия са повече от 10 пъти, което показва силно диференцирано териториално разпределение на стойностите на този показател. Със стойности над средните за страната (7.7%) са осем области (София (столична община), Стара Загора, Сливен, София, Габрово, Пловдив). До тях се доближава и област Русе (7.5%). С най-ниски стойности на показателя под 3% са три области (Кюстендил, Благоевград и Ямбол) (Фигура 6.18).

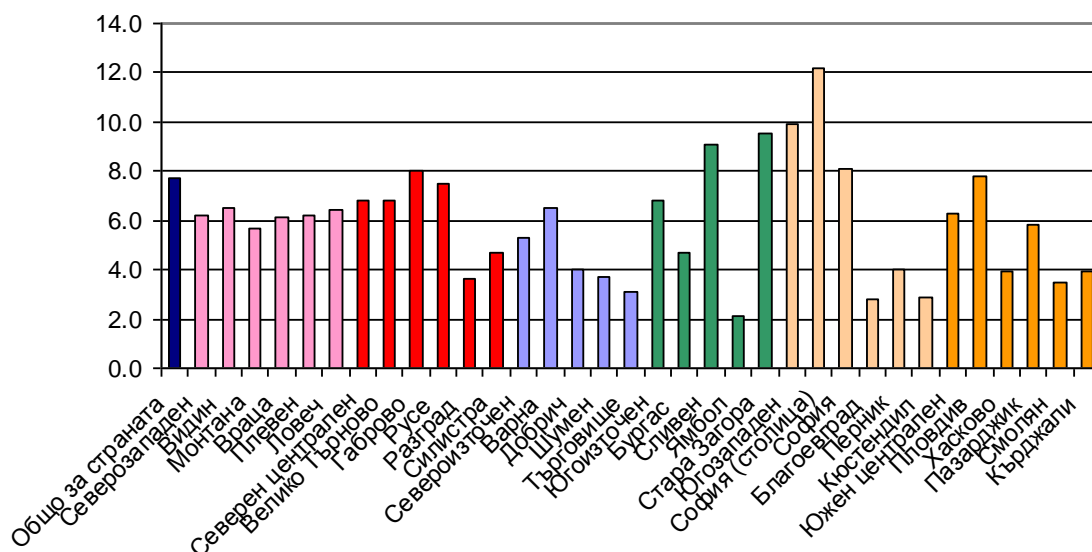
Северозападен регион показва силно сближаване в показателите за дела на МСП, реализирали нови или усъвършенствани продукти, нови за пазара - % от МСП. Разликата в минимума и максимума на показателя е 0.8 процентни пункта през 2014-2016 г., но всички области са под средното за страната (средно за региона показателят е 6.2%). Областите Видин (6.5%), Ловеч (6.4%), Плевен (6.2%) и Враца (6.1%) практически не отбелязват разлики, с относително по-нисък показател е Монтана. Стойностите на показателя нарастват във всички области, най-силно в областите Плевен и Монтана (1.6-2 пъти).

Средният показател за дела на МСП, реализирали нови или усъвършенствани продукти, нови за пазара - % от МСП, за **Северен централен регион** е 6.8% за 2014-2016 г., под средния за страната. В същото време област Габрово (8.0%) е на пето място сред областите по този показател. До средната стойност за страната се доближава и област Русе (7.5%). Вътрешнорегионалните различия са 3.4 процентни пункта или се отчитат разлики в показателя в рамките на 2 пъти. Най-ниски стойности са отчетени в областите Разград (3.6%) и Силистра (4.7%). Със средната стойност на показателя за региона е област Велико Търново.

Близо два пъти са различията в дела на МСП, реализирали нови или усъвършенствани продукти, нови за пазара - % от МСП в **Североизточен регион**, като всички области са със стойности, значително по-ниски от средните за страната. Различията се формират от сравнения между стойността на показателя в област Варна (6.5%) и Търговище (3.1%). Останалите две области Добрич и Шумен са със сходни показатели (4.0% и 3.7%).

Повече от четири пъти са различията в дела на МСП, реализирали нови или усъвършенствани продукти, нови за пазара - % от МСП, в **Югоизточен регион**. Областите Стара Загора и Сливен са лидери в региона и страната с показатели 9.5% и 9.1%, които ги нареждат на второ и трето сред всички области, непосредствено след София (столична община). Посочените области показват изпреварващо развитие по отношение увеличаване на дела на тези МСП през 2014-2016 г. На другия полюс е област Ямбол (2.1%), на последно място в класацията на областите в страната по този показател. Като много „скромни“ могат да се отчетат стойностите на показателя в област Бургас (4.7%), като се има предвид потенциала на областта.

Фигура 6.18. Дял на МСП, реализирали нови или усъвършенствани продукти, нови за пазара - % от всички МСП по статистически региони и области¹⁾

¹⁾ В съвкупността на изследването са включени сектори В, С, D, E, H, J и K, и раздели 46, 71, 72 и 73 (КИД - 2008).

Източник: НСИ

Югозападен регион е с по-високи от средните за страната стойности на дела на МСП, реализирали нови или усъвършенствани продукти, нови за пазара - % от МСП, но при значителни вътрешнорегионални различия от 9.4 процентни пункта и ако се изключи област София (столична община) – 5.3. Силно изоставащи са показателите в областите Благоевград и Кюстендил (2.8% и 2.9% през 2014-2016 г.) и Перник (4%). С най-високи стойности в региона и на второ място в страната е делът на тези МСП в област София (столична община) (12.2%), като столицата успява да увеличи техния дял спрямо предишни периоди. Над средната за страната е и стойността на показателя в област София (8.1%), където също е налице положителна динамика на показателя. Тенденциите в динамиката на показателя в областите Перник и Кюстендил са разнопосочни.

Характерните за по-голямата част от регионите от ниво 2 вътрешнорегионални различия се проявяват и в **Южен централен регион**, където през 2014-2016 г. те са в обхвата на 4.3 процентни пункта или 2 пъти Областта с най-добри позиции има стойност от 7.8% (около средната за страната). Относително по-добре в рамките на региона се представя област Пазарджик (5.8%), в сравнение с ниските показатели за Кърджали и Хасково (3.9%) и Смолян (3.5%). Значителното изоставане на областите по този показател за характерни и за предишни периоди, като само област Пловдив показва плавно увеличение с 1-2 процентни пункта.

6.1.4 ИНФОРМАЦИОННИ И КОМУНИКАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ

Цифровата трансформация е ключът към реализирането на потенциала за растеж в страната в бъдеще. България продължава да бъде на последно място в класирането на държавите в ЕС по отношение на индекса за навлизането на цифровите технологии в икономиката и обществото

(DESI). Въпреки че общият ѝ резултат е нараснал до 36,4 (2020 г.), тя се нарежда на по-задно място въз основа данни, получени преди пандемията. Постигнати се не особено добри резултати по някои показатели на DESI, докато страните в ЕС са подобрили представянето си по отношение на определените показатели за свързаност, човешки капитал, използване на интернет услуги, внедряване на цифрови технологии, цифрови обществени услуги.

Оценката на свързаността, измерени чрез показателя „Домакинства с достъп до интернет”, е силно териториално диференциран и през 2019 г. варира от 83.4% за област Кърджали и 81.4% за област София (столична община) до 48.9% за област София, при средно за страната 75.1%. (Фигура 6.19).

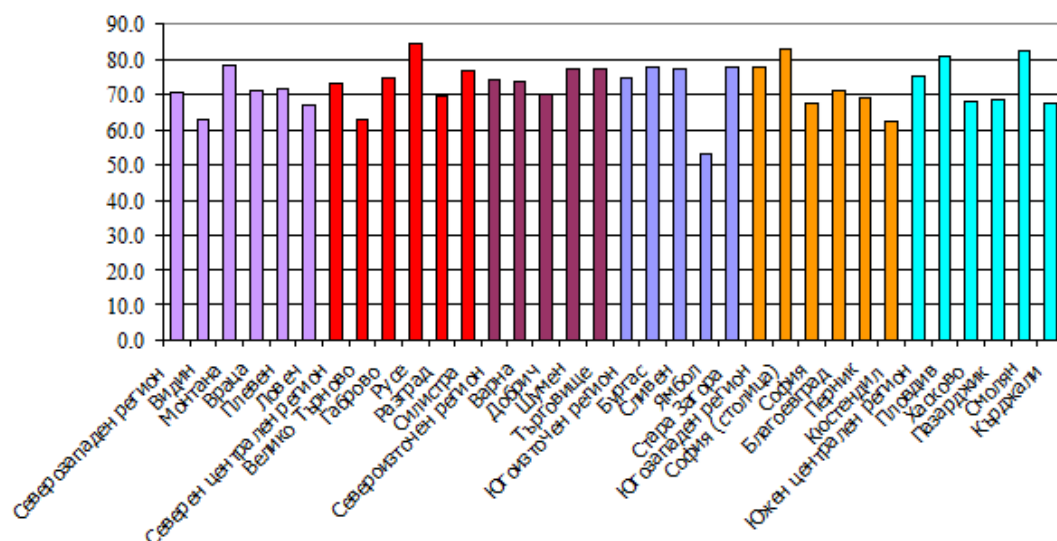
Протичащите процеси в достъпа до интернет на домакинствата показват леко свиване на вътрешнорегионалните различия по области, които са в рамките на 31 процентни пункта през 2019 г. спрямо 34.5 п.п през 2018 г. и 24.4 п.п. през 2017 г.

В Северозападен регион от ниво 2 различията в достъпа до Интернет са 15 процентни пункта през 2019 г. при средна стойност за региона от 70.8%. Областите в СЗР увеличават стойностите на показателя, но все още изостават от средния дял за страната. Амплитудата на различията се определя от индексите за областите Монтана (78%) и силно изоставащата в своето цифрово покритие област Видин (63%). Със сходни показатели през 2019 г. са областите Враца и Плевен (71.1% и 71.7%). Значително изоставане в показателя за свързаност се отбелязва и в област Ловеч (66.8%).

Независимо от слабото нарастване на показателя за достъп до Интернет в Северен централен регион през 2019 г. вътрешнорегионалните различия остават значителни и са в рамките на 21.4 процентни пункта при по-средна стойност за региона от средната страната. Областите Велико Търново и Разград имат неблагоприятни характеристики и показателите им са едни от най-ниските в страната (съответно 63% и 69.5%). С най-добро покритие е област Русе (84.5%), следвана от Силистра (76.6%) и Габрово (73.9%).

С несъществени вътрешнорегионални разлики по области в дела на домакинствата с достъп до интернет се отличава Североизточен регион (7.3 процентни пункта през 2019 г., при 22.5 – 2017 г.). С най-високи стойности на показателите в региона през 2019 г. са областите Шумен (77.3) и Търговище (77.1), а с най-ниска е област Добрич (70%). Област Варна отбелязва по-ниска от средната за страната свързаност с интернет (73.5%).

Фигура 6.19. Домакинства с широколентов достъп до интернет, по статистически региони и области – 2019 г.

Източник: НСИ

Независимо че размахът на вътрешнорегионалните различия в достъпа на домакинствата до интернет през 2019 г. е най-висок в Югоизточен регион (24.5 процентни пункта), това е регионът в който три от съставните области - Стара Загора, Бургас и Сливен имат почти еднакви показатели за покритие (77.9%, 77.7% и 77.2%). Единствено силно изостава област Ямбол (53.4%).

Най-значителна е регионалната дисперсия в дела на домакинствата с достъп до интернет в Югозападен регион (в рамките на 30.5 процентни пункта). През 2019 г. те се определят от стойностите на показателя за област София (столична община) – 83% и Кюстендил - 62.4%. Останалите три области също са с териториално диференцирани показатели: Благоевград - 71.1%, Перник - 68.8% и област София - 68.8%.

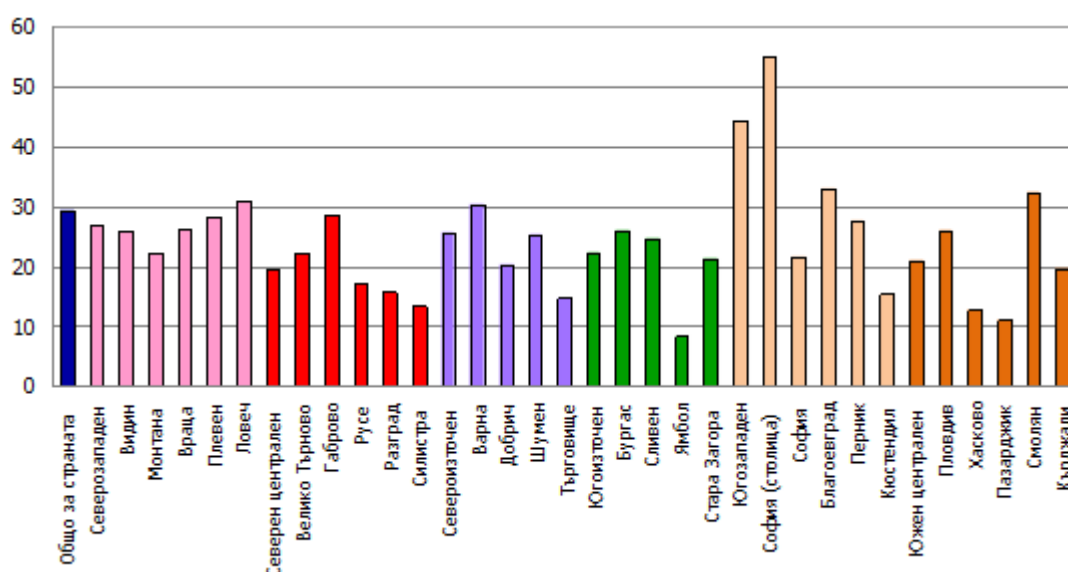
Различията по области в достъпа до интернет на домакинствата в Южен централен регион се запазват в рамките на 15 процентни пункта. Те се обуславят от различната скорост и посока на промените в достъпа по области през последните години. През 2019 г. с най-високи стойности на показателя в региона и едни от най-високите в страната са областите Смолян (82.4%) и Пловдив (80.7%). Областите Кърджали (67.5%), Хасково (68.1%) и Пазарджик (68.3%) отбелязват слабо нарастване в условията за свързаност.

Много по-съществени са различията в достъпа до интернет между градовете и малките населени места. Поради наличието на редица неблагоприятни фактори като малобройно и застаряващо население, липса на умения за работа с компютър, ниски доходи, които възпрепятстват ползването на интернет услуги, инвеститорите се въздържат от изграждане на широколентов интернет. Именно тук е ролята на държавна помощ за инвестиции в цифрова инфраструктура.

Равнището на страната и нейните региони на уменията в областта на цифровите технологии е сред най-ниските в ЕС. Делът на лицата, които имат основни или над основните цифрови умения според данните от НСИ през 2019 г. е 29.4% в сравнение със средно 58% за ЕС (Фигура 6.20).

С най-висок дял на лицата с цифрови умения през 2019 г. е област София (столична община) (54.9%), следвана от областите Благоевград (33.1%), Смолян (32.2%), Ловеч (31%), Варна (30.5%), Габрово (28.8%), Плевен (28.2%), Перник (27.8%). Изключително нисък е дялът на лицата с базови умения в област Ямбол – едва 8.5%. Със стойност на показателя между 11 и 17% са областите Пазарджик, Хасково, Силистра, Търговище, Кюстендил, Разград, Русе.

Фигура 6.20. Лица, които имат основни или над основните цифрови умения, по статистически региони и области – 2019 г. (% от населението между 16 и 74 години)

Източник: НСИ

Данните на НСИ показват, че най-силни са регионалните различия в регионите на Южна България.

По региони за планиране от ниво 2 регионалните неравенства са най-определящи в **Югозападен регион (40 п.п.)**. Дори да се изключи от сравненията област София (столична община), различията остават в рамките на 18 п.п през 2019 г. С по-благоприятни стойности на показателя са областите Благоевград (33.1%) и Перник (27.8%). Област София значително изостава от средните показатели за страната (21.7%). В област Кюстендил отчетената стойност е изключително ниска (15.3%).

Другият регион за планиране с високи вътрешнорегионални различия е **Южен централен регион**. Най-високата стойност през 2019 г. се отчита в област Смолян (32.2%), най-ниска – в Пазарджик (11.0%) и Хасково (12.8%). Значително изостава и област Кърджали (19.6%). По-ниска от средната за страната стойност има и в област Пловдив (25.9%). Неблагоприятна

тенденция на понижение на показателя с повече от 4 процентни пункта се отбелязва в областите Кърджали, Хасково и Пазарджик.

В **Югоизточен регион** вариацията между областите в дела на лицата с цифрови умения през 2019 г. са 17.4 п.п, като показателят варира от 8.5% за област Ямбол до 26% за област Бургас. Област Сливен е повишила значително дела на лицата с цифрови умения и той достига 24.7%. Освен в област Ямбол негативни промени се отбелязват и в област Стара Загора, където стойността на показателя намалява до 21.5%.

Всички области в **Северен централен регион** през 2019 г. са с дял на лицата с цифрови умения по-ниски от средния за страната. Тревожно ниска е стойността на показателя в област Силистра (13.2%), Русе (17.3%), Разград (15.6%). Областите Габрово (28.8%) и Велико Търново (22.4%) също регистрират стойности под средните за страната..

С разлика от 15.8 п.п. между областите се отличава показателят за дела на лицата с цифрови умения в **Североизточен регион**. През 2019 г. само област Варна е с дял над средния за страната (30.5%). В догонваща ситуация е Шумен (25.2%). Силно изоставане се отбелязва в област Търговище (14.7%), както и в Добрич (20.5%).

Най-ниски вътрешнорегионални различия от 8.5% процентни пункта в дела на лицата с цифрови умения се отчитат в **Северозападен регион** (2019 г.). В същото време средната стойност на показателя (27%) е най-висока след Югозападен регион. Област Ловеч отбелязва по-висока от средната стойност на показателя - 31%. Три от областите Плевен, Враца и Видин имат сходни показатели в рамките на 26-28%. Възрастното население в област Монтана е с най-ниски цифрови умения (22.5%).

6.1.5 ОБОБЩЕНИ ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ

Изводите, които се налагат от анализа на вътрешно регионалните различия са следните:

1. Наблюдава се процес на задълбочаване на вътрешнорегионалните различия, в различни пространствени конфигурации:
 - между отделните области вътре в отделните региони;
 - между отделните общини вътре в областите и регионите от ниво 2;
 - между София и други части на страната
 - между селските и градските райони;
 - между централните и периферните райони;
 - на микрорегионално ниво, между града и неговата агломерация, вкл. на нивото на населеното място.

Необходимо е с инструментите на регионалната политика да се преодоляват или смекчават най-острите от тях, които имат деструктуриращо влияние върху стандартите на живот и социално-икономическия растеж. В условията на догонващ икономически растеж, регионалните различия ще останат значителни и през следващите години и десетилетия, но

политиката за регионално развитие следва да въздейства върху изостаналостта и дори обезлюдяването на определени региони, като за целта се използват различни инструменти.

2. Някои от отбелязаните промени в регионалното развитие, които водят до нарастване на вътрешнорегионалните различия, се дължат на „ново развитие” на определени части на страната (общини, градове, градски ареали). Те могат да се определят като положителни тенденции, като това ново развитие следва да бъде „разпространено” в по-големи пространствени структури и да обхване повече региони. Това развитие води до „отключване на нови регионални потенциали”, чрез тяхната подкрепа и развитие и е многопланов процес, обхващащ икономическия ръст, създаденото в сектора на иновациите и бизнес начинанията, ръста на производителността на труда, конкурентоспособна икономика и индустриално развитие, подобряване на стандарта на живот на населението.
3. Кризата от епидемията Ковид-19 оказва съществено влияние върху социално-икономическите показатели на развитие на отделните региони. Наличната информация дава възможност да се оцени въздействието върху вътрешно регионалните различия в пазара на труда. Всички области са увеличили нивото на безработица с 2-4%, а за страната като цяло то се е увеличило от 5,5% през декември 2019 г. на 8,6% в края на април 2020 г.

Като резултат от кризата според прогнозата на ОИСР от 10 юни 2020 г. България е изправена през 2020 г. пред най-сериозното свиване на икономиката от края на 90-те години. Ако епидемията от коронавируса бъде приключена в края на лятото, свиването ще е 7.1% и това е положителният сценарий. Ако наесен има втора вълна от заразата, икономиката ще потъне с 8% през тази и с още 0.3% през следващата година.

Като **препоръки** за основните приоритетни направления, чрез които следва да се въздейства върху намаляване на вътрешнорегионалните различия и подобряване на местните потенциали, могат да се изведат:

- преодоляване на сериозните демографски проблеми, които изискват специални политики и продължителен период от време. В България демографските предизвикателства се появяват в акумулирани форми. Непрекъснатото намаляване на населението през последните десетилетия има определяща роля в националните демографски процеси. Високият коефициент на смъртност и по-ниската продължителност на живота и значителната емиграция на млади контингенти население се допълва с относително високите нива на неактивност и пространственото изключване на определени социални слоеве. Посочените проблеми имат национални и регионални особености, което предизвиква сериозни предизвикателства в определени региони и се нуждаят от целенасочени действия в тези региони.
- инвестиции в образование (с акцент върху професионалното и висшето образование). Образованието трябва да бъде водещ и постоянен национален приоритет.

Съществуващите регионални различия и потребности от квалифицирана работна сила следва да се решават чрез подкрепа за повишаване на гъвкавостта на образователната и обучителната система. Стимулирането на професионалното обучение по търсените на пазара на труда професии и степен на квалификациите, съобразно степента на развитие на регионалната икономика и заявените инвестиционни намерения, ще повиши ефективността на образованието и възможностите за реализация на младите хора. Професионалните училища с регионална насоченост, организирането на обучение чрез работа (като нова възможност за повторно включване на рано напусналите образователната система), курсове за обучение за безработни, които отговарят на потребностите на местния бизнес, както и други мерки с конкретна местна насоченост, следва да бъдат задействани бързо и местните власти да бъдат инициатори или активно да участват в изпълнението на необходимите мерки и решения. Необходима е известна децентрализация на образованието, която да позволява новите програми да се въвеждат в кратки срокове;

- за по-добро функциониране на пазара на труда и подобряване на достъпа до работни места на населението с по-ниска квалификация, живеещо в селски и периферни региони, от което донякъде зависи и цялостното икономическо развитие, са необходими допълнителни мерки в сферата на образованието, преквалификацията и социалната защита;
- подкрепа за здравеопазване и социално приобщаване, което да създаде предпоставки за повишаване на продължителността на живота в добро здраве чрез развита здравна система, която функционира задоволително и осигурява равен достъп до здравеопазване; подкрепа за социално приобщаване;
- продължаване на структурните промени, обусловени от местните потенциали и тяхното развитие, и подкрепа към ново индустриално развитие. Това предполага ускоряване на НИРД, иновациите, цифровизация, икономическа промяна и подкрепа за малките и средните предприятия и изисква системна и последователна подкрепа и увеличаване на финансирането чрез разнообразяване на прилаганите схеми и инструменти. Такава политика трябва да е съобразена и с редица други икономически обстоятелства, но тези две предпоставки – наличие на сравнителни регионални предимства и възможност за развитие на отрасли, при които са застъпени по-високи технологии, би трябвало да са определящи при формирането ѝ.
- за повишаването на конкурентоспособността на регионалната икономика и положителните структурни промени изграждане на стратегическите транспортни и цифрови мрежи и инфраструктурата на технологичните изследвания и иновациите са наложителни;
- развитие на базовата инфраструктура, която да допринася за повишаване на стандартите на живот на населението във всички региони и подкрепа на регионалния икономически растеж.

4. Инвестициите в регионалното развитие трябва да бъдат концентрирани при един персонализиран подход, отчитащ постигнатото равнище на развитие и благосъстояние. Те следва да бъдат по-добре обвързани с местния контекст, потенциал и проблеми, да подпомагат както развитите, така и периферните и изоставащите в развитието си региони.

За постигане на горния приоритет териториалният подход и териториалната координация са необходими в работата на почти всички държавни органи, за да се постигне управление, ефективно подкрепящо териториалното сближаване. В същото време е важно всяка секторна политика да се запознае с териториалната структура и проблеми на своята област на въздействие, да вземе под внимание териториалните си ефекти, както и да определи собствените си териториални приоритети и връзки с други сектори и региони. Създаването на национален набор от цели за териториално развитие, които формулират национални приоритети във връзка с различните региони и видове области, към които секторите могат да се приспособят, е основен аспект на териториалната координация.

6.2 СПЕЦИФИЧЕН АНАЛИЗ НА ЮГОЗАПАДЕН РЕГИОН

Водещото място, което заема Югозападен регион през годините, се затвърждава по почти всички икономически и социални показатели. Това се дължи не на относително балансирано развитие на общност от петте съставни области, а на регионалното и национално доминиране на една от тях – София (столична община). Варианти са редуциране на вътрешните регионални неравенства са обсъждани многократно, за да се намери най-адекватния модел. Успешните примери от Европа показват, че останалите области не трябва да се стремят към догонване чрез противопоставяне и съперничество, а към развитие чрез партньорство, чрез оползотворяване на собствени ресурси и съхраняване на идентичността си, която също следва да се третира като ресурс.

6.2.1 СИНТЕЗЕН ПРОФИЛ НА РЕГИОНА

Югозападен регион от ниво 2 обхваща териториите на областите Благоевград, Кюстендил, Перник, София и София (столична община) и 52 общини. Територията е преобладаващо планинска. Регионът е богат на минерални води с добри лечебни качества и голям потенциал за развитие на региона. Основни речни течения са реките Искър, Струма и Места. Площта на региона е 20 306.4 км² или 18.3% от територията на страната. Териториалната му структура обхваща земеделски територии 44.0%, горски територии 49.6% и урбанизирани такива – 4.4%.

ЮЗР се отличава с най-висок дял на защитените територии и много висок дял на защитените зони по Натура 2000, които заемат общо 40.03% от територията на региона. Тук са разположени изцяло двата национални парка “Пирин” и “Рила”, както и част от третия национален парк „Централен Балкан“. В Югозападен регион попадат изцяло териториите на два от природните паркове в страната (ПП „Витоша“ и ПП „Рилски манастир“) На територията на региона има 3 резервата, 8 подържани резервата, 2 природни парка, 50 защитени местности, 79 защитени територии и 16 природни забележителности.

Населението на региона към 31.12.2019 г. е 2 094 260 души или 30.1% от населението на страната. Гъстотата на населението е 103.1 д/км², значително по-висока от средната за страната (62.6 д/км²), което се дължи основно на столичния град, където гъстотата е 999.5 души/км².

Естественят прираст на населението следва общите за страната тенденции и продължава да е отрицателен (- 9069 д. или -4.3% спрямо -46 545 д. или -6.7% за България). В резултат на отрицателен естествен и механичен прираст общото население на ЮЗР е намаляло през 2019 г. с 38 588 души спрямо 2011 г., или с (-1.18%). Отрицателният естествен прираст е характерен за всички области, а положителен механичен прираст в периода 2011-2019 г. има само област София (столична община). В останалите области от региона – София, Перник, Благоевград и Кюстендил механичният прираст на населението е отрицателен. По отношение на възрастовата структура на населението е налице продължаващ процес на застаряване на населението.

Степента на урбанизация (градското население) е 84.4% и е най-високата в страната. Градските центрове на територията на региона са 48. В региона са разположени 949 населени места, от които 48 са градове и 901 села. Най-големият град на територията на региона е столицата София с 1 242 568 жители. Има три средно големи града – Перник (72 241 д.), Благоевград (68 679 д.) и Кюстендил (39 284 д.). Има още шест града над 20 хил. д., които допълват и балансират областните центрове – Дупница (29 134 д.), Петрич (26 932 д.), Сандански (24 722 д.), Самоков (25 016 д.), Ботевград (19 086 д.) и Гоце Делчев (18 250 д.).

Град София е класифициран като град с агломерационно ядро от общоевропейско значение (MEGA), макар и от най-ниската четвърта категория. Като негов естествен дубльор за територията на региона се счита Благоевград предвид неговото местоположение и традиционната му организираща роля за територията по долината на Струма.

В региона се формират два функционални урбанизационни ареали: София, и Благоевград. Ареалът на Перник попада в ареала на София. В ареалите е съсредоточено 78% от населението на региона. Като основни оси на урбанизационно развитие се извяват транспортните направления Драгоман–София–Пловдив и София–Благоевград–Кулата. Второстепенни оси на развитие са по направления Перник–Кюстендил и Симитли–Разлог–Гоце Делчев–Илинден.

От 52 общини на региона (23 бр.) 31 бр. са слабо развити периферни общини с малко население и без изявен град-център, които се нуждаят от целенасочена подкрепа. Тези общини са локализиран в териториални ареали предимно по западната граница и в Средногорската и Старопланинската част на региона.

Икономическото състояние на региона е на високо равнище, сравнено с другите региони за планиране от ниво 2 в България. Югозападен регион е най-силно развитият, като се доближава до средното ниво на европейските региони. Регионът е водещ в сектора на услугите. Системата на здравеопазването е най-добре развитата в страната. В ЮЗР има 34 МБАЛ (Многопрофилни болници за активно лечение), 54 СБАЛ (Специализирани болници за активно лечение), 3 ЦПЗ (Център за психично здраве), 682 Лечебни заведения за извънболнична помощ, 5 ЦСМП

(Център за спешна медицинска помощ) и 33 ФСМП (Филиал за спешна мед. помощ). Броят на болничните легла е 15 036, а на 100 хил.д. се падат 715 легла и е под средната за страна – 760 легла на 100 000 души население.

В Югозападен регион има най-голям брой иновативни училища – 74 за предходната учебна година, благодарение на област София (столична община) и запазва тази водеща позиция и през настоящата учебна година, увеличавайки броя им на 98 (66 са в област София (столична община)). Регионът е на първо място за 2018 г. по относителен дял на населението на възраст 30-34 години със завършено висше образование – 45.2% при средно за страната 32.8% и на ЕС 39.9%. Водеща е позицията на региона и по отношение на показателя относителен дял на населението на възраст 25-64 години с висше образование - 39.8% при средно за страната 28.2% и за ЕС 31.4%, като в София (столична община) този дял е 51.4%. На територията на Югозападен регион са разположени двадесет и пет университета (2 в Благоевградска област, 1 в област Перник, 1 в София област (Ботевград) и 21 в област София (столична община) и четири колежа (1 в Благоевградска област и 3 в област София (столична община)). В София е съсредоточена основната част на звената за научно-изследователската и развойна дейност в страната. През 2018 г. персоналът зает в НИРД в Югозападен регион е 31 221 души, което представлява относителен дял над 59% от всички заети в страната при 5.0%, в Северозападен регион.

Недвижимите културни ценности са 7 348, от които недвижими културни ценности, включени в списъка на световното наследство на ЮНЕСКО са Боянската църква и Рилският манастир. На територията на региона са археологическите резервати Пауталия-Велбъжд в Кюстендил, Сердика-Средец в София, Мелник, редица исторически селища– Копривщица, Банско, Ковачевица, Долен, множество манастири от различни исторически епохи – Рилският манастир, символ на многовековната културна история на България, Роженският манастир, манастирът “Седемте престола”, Самоковският девически метох, Етрополският манастир, Земенският манастир, манастирите от Софийската Света гора и други.

На територията на региона са разположени 44 музея, като 8 от тях са национални, 3 регионални, 16 общински и 11 ведомствени. Художествените галерии са 8. Национални културни институции са: Народният театър “Иван Вазов”, Националната опера и балет, Националният дворец на културата (НДК). Особено популярни са фестивалите “Пирин пее”, Фестивалите на македонската песен в Благоевград, “Пирин фолк” в гр. Сандански, Джаз фестивала в Банско, кукуерските празници в Перник и др.

През територията на Югозападен регион преминава коридорът от TEN-T мрежата на ЕС „Ориент/Източно-Средиземноморски” с двете си разклонения (железопътно и пътно трасе по направленията Видин–София–Кулата и София–Пловдив–Бургас/Свиленград (турска граница), а също и направленията София–сръбска граница и София–македонска граница от основната TEN-T мрежа. В пространствено отношение регионът е най-добре интегриран в европейската и национална транспортна мрежа, но все още някои от съставните елементи не са доизградени.

Територията на Югозападен регион не е равномерно обслужена с пътищата от РПМ. Въпреки че относителният дял на първокласните пътища и автомагистралите (22.8%) е един от най-

високите в страната (след Югоизточен регион) и гъстотата им $38.0 \text{ km}/1000 \text{ km}^2$ е по-висока от средната в страната ($33.0 \text{ km}/1000 \text{ km}^2$), общата гъстота на РПМ е най-ниска от регионите в страната. Регионалната пътна мрежа от II и III клас е недостатъчно развита, с гъстота $128.8 \text{ km}/1000 \text{ km}^2$, която наред с тази на ЮИР е най-ниска от всички региони. Нейното развитие и поддържане е от особена важност за планинските и гранични територии на ЮЗР.

Общата дължина на изградените и функциониращи железопътни линии на територията на региона към 2018 г. е 864 km , с гъстота $42.5 \text{ km}/1000 \text{ km}^2$ (втора след Северен централен регион) и по-висока от средната за страната ($36.3 \text{ km}/1000 \text{ km}^2$). Поради спецификата на релефа изградената жп мрежа е разположена предимно в северната и югозападни части и по тази причина територията на региона е неравномерно обслужена от железопътния транспорт.

Югозападен регион е най-добре обслуженият с въздушен транспорт от регионите в страната. Летище София е най-голямото в страната и е единственото включено в основната TEN-T мрежа на ЕС като част от коридор „Ориент/Източно-Средиземноморски”.

Делът на водоснабденото население в региона (99.7%) е малко над средния за страната (99.5%) за 2018 г. По степен на обслужване от канализационните мрежи регионът е на първо място в страната. Към 2018 г. 89.8% от населението на Югозападен регион е обхванато от канализационни услуги, с показател значително над средното ниво за страната –76.2%, при това се отнася за всички съставни области (само в Кюстендил е 75.2%). Най-висок от всички региони е и относителният дял на населението, обслужено с ПСОВ – 78.0%, при средна стойност за страната 63.9%, но със значителни териториални диспропорции (96.3% в София (столична община) и 32.8% за област Благоевград).

Югозападен регион се характеризира с най-висока телекомуникационна осигуреност сред регионите от ниво 2 в страната, но със сериозни териториални диспропорции – във всички съставни области показателите са по-ниски от средните за страната, особено за лицата, регулярно ползващи интернет. Очаквано, регионът има най-високи показатели за достъп на населението до високоскоростен интернет и по-нисък от средния показател за страната дял на население в “бели” и/или “сиви” зони.

В Югозападен регион има потенциал за развитие на ВЕИ – водна, вятърна и слънчева енергия.

Регионът граничи с три съседни страни Р. Гърция, Македония и Сърбия, което е предпоставка за развитие на активно трансгранично сътрудничество. Връзката със съседните страни се осъществява чрез осем гранично-контролни пропускателни пунктове.

ЮЗР е с висока степен на уязвимост от климатичните промени. Установени са замърсени въздушни басейни в София, Перник, Златица и Пирдоп. Регионът е характерен с нарушените територии вследствие добива на въглища и железни руди. Състоянието на повърхностните води е незадоволително, като силно замърсени речни участъци са установени по реките Струма и Искър. Радиационни проблеми съществуват при Бухово, Елшица и други.

6.2.2 ДЕМОГРАФСКО И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ

Демографско развитие

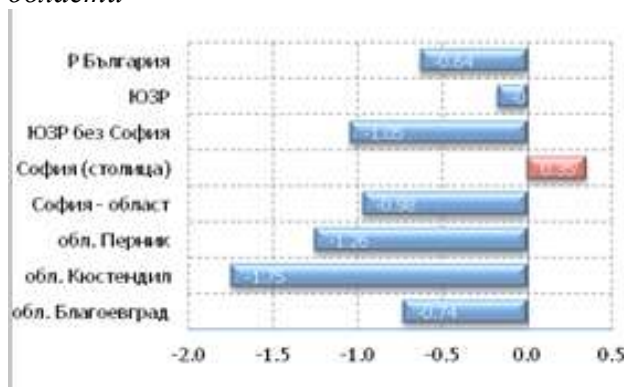
Югозападен регион е с най-голям брой на населението от шестте региона от ниво 2. През 2019 г. по данни на НСИ населението наброява 2 094 260 души или 30.1% от общото за страната.

Средногодишният темп на промяна на населението в Югозападен регион за периода 2019 г. спрямо данните от последното преброяване на населението от 2011 г. е отрицателен (-0.18%) при -0.64% за страната. Промяната на населението е неравномерно разпределена в региона, като с най-влошени темпове на намаление на населението е област Кюстендил, която е загубила 14.5% от населението си. Единствено област София (столична община) показва увеличение на населението с 2.9% или 0.35% средногодишен прираст.

Таблица 6.2. Прираст/ загуба на население в ЮЗР за 2011-2019 г., (%)

Области ЮЗР	2011-2019 (%)
Благоевград	-6.4%
Кюстендил	-14.5%
Перник	-10.7%
София	-8.4%
София (ст. община)	2.9%
ЮЗР без София	-9.0%
ЮЗР	-1.8%
Р България	-5.6%

Фигура 6.21. Средногодишен темп на промяна на населението 2011-2019 г., (%) в ЮЗР по области

Източник: НСИ

Югозападен регион, изключващ област София (столична община), т.е. общо за областите София, Кюстендил, Перник и Благоевград, вече е загубил 8.0% от населението си, което е намаляло от 841 257 д. през 2011 г. на 765 470 д. през 2019 г. (средногодишен темп от -1.1%). Сnižава се и неговият относителен дял в общото население на страната от 11.4% през 2011 г. на 11.0% през 2019 г., което характеризира ускорени процеси на демографски загуби спрямо средните за страната. Най-интензивен е демографският спад в област Кюстендил (-1.8% средногодишно), следван от област Перник (-1.3%) и област София (-0.99%).

Област София (столична община) единствено увеличава населението си с близо 3% за периода 2011-2019, като привлича хора, предимно в трудоспособна възраст с конкурентния си пазар на труда и подходящи условия за жизнена кариера, поради което през 2019 г. в София живее 18% от общото население на страната (17.5% през 2011 г.).

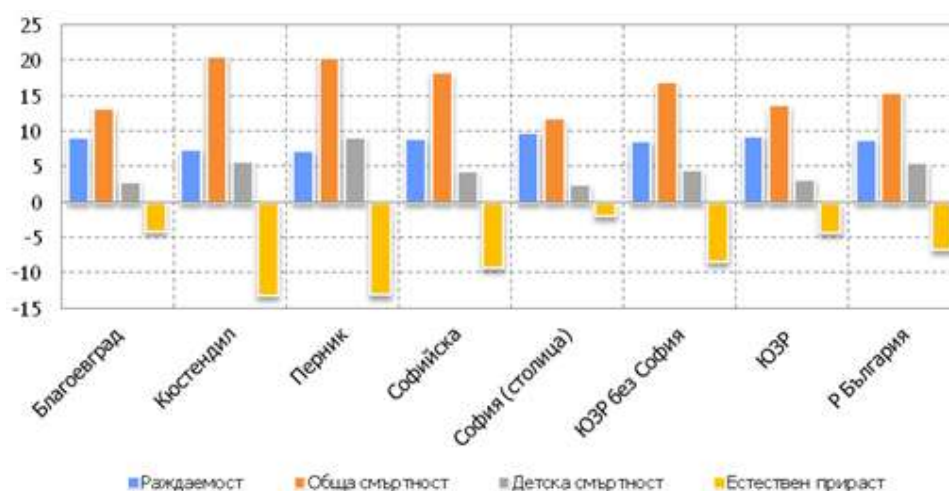
Показателите за **раждаемост, смъртност, естествен и механичен прираст** показват силна регионална диференцираност.

В **Югозападен регион от ниво 2**, общите показатели, характеризиращи естествения прираст на населението (раждаемост и смъртност), са по-благоприятни от средните за страната (раждаемост през 2019 г. - 9.4‰ при средно за страната 8.8‰ и обща смъртност – съответно

13.7‰ при 15.5‰), но значително по-неблагоприятни спрямо средните стойности за ЕС, особено по отношение на общата смъртност, където българските региони за планиране от ниво 2 са с най-неблагоприятни стойности. Естественят прираст на населението в ЮЗР следва общите трайни негативни тенденции, като за периода 2011-2019 г. увеличава своята стойност от -3.3‰ на -4.3‰, с най-ниска стойност от всички региони за планиране от ниво 2, при средни коефициенти за страната -5.1‰ (2011 г.) и -6.7‰ (2019 г.).

На областно ниво се наблюдават големи различия. С най-високи коефициенти на отрицателен естествен прираст са областите Перник и Кюстендил (съответно с -13.1‰ и -13.2‰ за 2019 г.).

Фигура 6.22. Коефициенти, характеризиращи естествения прираст на населението, 2019 г.

Източник: НСИ

Югозападен регион, изключващ област София (столична община), е с влошени показатели, характеризиращи процесите на естествен прираст на населението спрямо средните за страната за целия период 2011-2019 г. Отбелязаните стойности на коефициентите за раждаемост, смъртност и естествен прираст се доближават до тези на Северен централен регион от ниво 2, който е на второ място в страната след Северозападен регион по негативни демографски характеристики и процеси на демографско развитие. Единствено показателят за детска смъртност е с по-ниски стойности (4.5‰ през 2019 г. спрямо 5.3‰ за Северен централен регион, където този показател е трайно влошен).

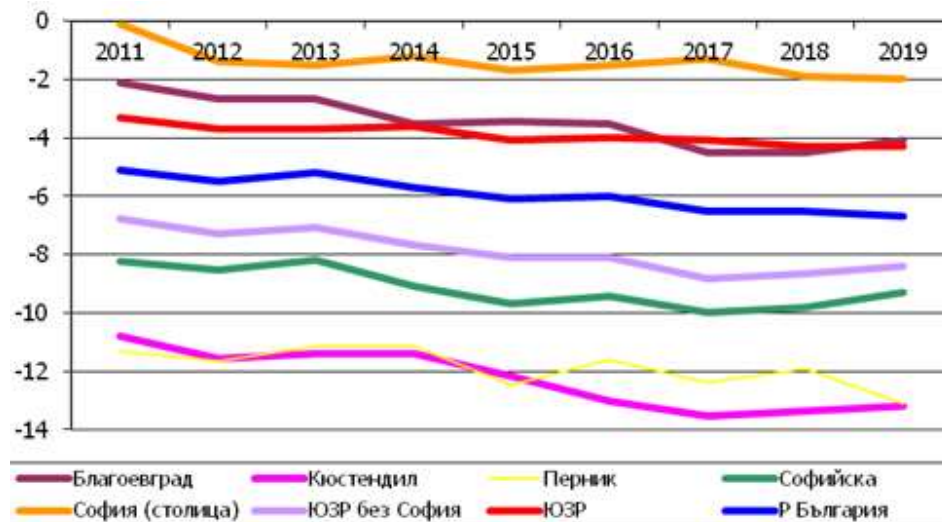
В рамките на разглеждания регион (без област София) различията в стойностите на показателите за раждаемост, смъртност и естествен прираст на населението са значителни (близо 3 пъти), като област Благоевград доближава средните стойности за страната, докато останалите три области се нареждат от 4-то до 9-то място в класацията на областите по негативни стойности на коефициентите.

Област София (столична община) бележи променлива тенденция на задълбочаване на отрицателния естествен прираст през 2011-2019 г. (-2.0‰ през 2019 г. при -0.1‰ през 2011 г.). Единствено през 2009 г. и 2010 г. естественият прираст на населението в областта е

положителен. Коефициентите на раждаемост, обща и детска смъртност за целия период са с най-благоприятни стойности в ЮЗР и страната, като тези за раждаемост и смъртност се доближават до стойностите на показателите за областите Варна, Благоевград и Кърджали.

Съществено влияние върху промените на броя на населението в региона оказват процесите на **механичен прираст**.

Фигура 6.23. Динамика на коефициента на естествен прираст на населението (2011-2019 г.)

Източник: НСИ

За **Югозападен регион** механичният прираст (нетното салдо от заселени/изселени) е положителен за целия изследван период, който след пика в периода 2011-2014 г. (до голяма степен свързан с кризата и наблюдаваната рецесия) през последните три години е с по-ниски общи стойности и през 2017 г. е най-нисък – 1 729 д. Процесите на механично движение са с най-висока интензивност през 2012-2014 г. Броят на заселените лица е с тенденция на нарастване от 28 281 д. (2011 г.) до 43 667 д. (2019 г.), като изселените лица също увеличават своя брой – съответно от 23 656 през 2011 г. до 42 543 – 2019 г.

Таблица 6.3. Механичен прираст на населението 2011-2019

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Механичен прираст на населението									
Благоевград	-1 016	-1 013	-1 195	-1 411	-1 664	-1 409	-1 040	-1 379	-1 169
Кюстендил	-431	-631	-1 011	-859	-408	-957	-676	-453	-563
Перник	-205	-218	-104	-221	-17	-241	174	-90	-111
София	25	-278	-418	-643	1 318	-670	-301	-264	-263
София (ст. община)	6 252	7 590	9 287	8 482	5 481	5 867	3 572	5 163	3 230
ЮЗР без София (столична община)	-1 627	-2 140	-2 709	-3 134	-771	-3 277	-1 843	-2 186	-2 106
ЮЗР	4 625	5 450	6 578	5 348	4 710	2 590	1 729	2 977	1 124
Р България	-4 795	-2 512	-1 108	-2 112	-4 247	-9 329	-5 989	-3 666	-2 012
Промяна на населението в резултат на механичен прираст (%)									
Благоевград	-0.30%	-0.30%	-0.40%	-0.40%	-0.50%	-0.50%	-0.30%	-0.50%	-0.39%
Кюстендил	-0.30%	-0.50%	-0.80%	-0.70%	-0.30%	-0.80%	-0.60%	-0.40%	-0.48%
Перник	-0.20%	-0.20%	-0.10%	-0.20%	0.00%	-0.20%	0.10%	-0.10%	-0.09%
София	0.00%	-0.10%	-0.20%	-0.30%	0.60%	-0.30%	-0.10%	-0.10%	-0.12%

Социално-икономически анализ на районите в Република България Трети етап. Част втора 371

Този документ е създаден в рамките на бюджетна линия BG16RFOP001-8.002- 0005 „Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие и от държавния бюджет на Република България.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
София (ст. община)	0.50%	0.60%	0.70%	0.60%	0.40%	0.40%	0.30%	0.40%	0.24%
ЮЗР без област София (ст. община)	-0.20%	-0.30%	-0.30%	-0.40%	-0.10%	-0.40%	-0.20%	-0.30%	-0.28%
ЮЗР	0.20%	0.30%	0.30%	0.30%	0.20%	0.10%	0.10%	0.10%	0.05%

Източник: НСИ

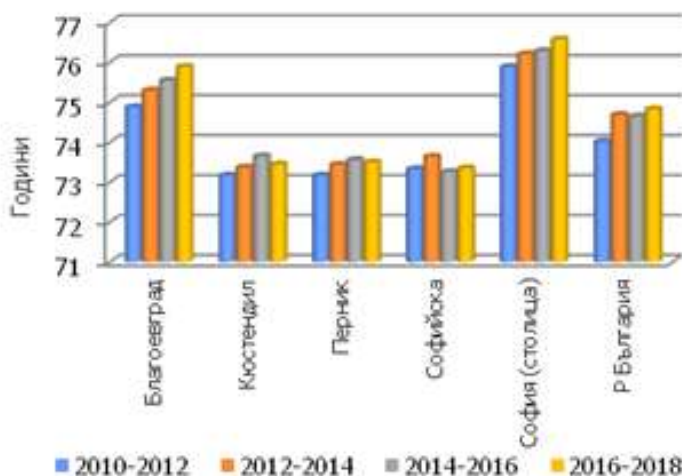
В **Югозападен регион, изключващ област София (столична община)** през целия период 2011-2019 г., с различна динамика през отделните години, се наблюдава отрицателен механичен прираст. С най-високи стойности на отрицателния механичен прираст спрямо общото население се отличава област Кюстендил, където промяната на населението в резултат на миграция варира от -0.3% до -0.5% годишно през анализирания период. Подобна тенденция се наблюдава и в област Благоевград с обща интензивност от -0.3% до -0.4%. От друга страна, областите Перник и София имат по-ниски средногодишни стойности на промяна на населението в резултат на салдото от механично движение в тях.

За периода 2011-2019 г. механичният прираст в **област София (столична община)** е положителен и се колебае в границите от плюс 4 625 души през 2011 г. до плюс 3 230 души през 2019 г., съответно с принос към увеличаване на населението от 0.5% и 0.24%.

Тъй като България се отличава с най-ниски стойности на **средната продължителност на предстоящия живот в ЕС**, важно е да се проследи динамиката в стойностите на този показател.

В рамките на България **Югозападен регион** се отличава с най-високи показатели (75.9 години през 2018 г.), но разликата със средното за ЕС остава значителна – над 5 години. Средният показател за **Югозападен регион, изключващ област София (столична община)**, е 73.8 години, като в областите Кюстендил, Перник и София той е 73.5-73.4 години. Област Благоевград е с един от най-високите показатели в страната и в региона (75.9 години за 2018 г.), показващ увеличение на стойността с 1 година през анализирания период. **Област София (столична община)** е с най-високи стойности на средната продължителност на живот в страната, като не се очертава тенденция за нейното нарастване в периода 2011-2018 г.

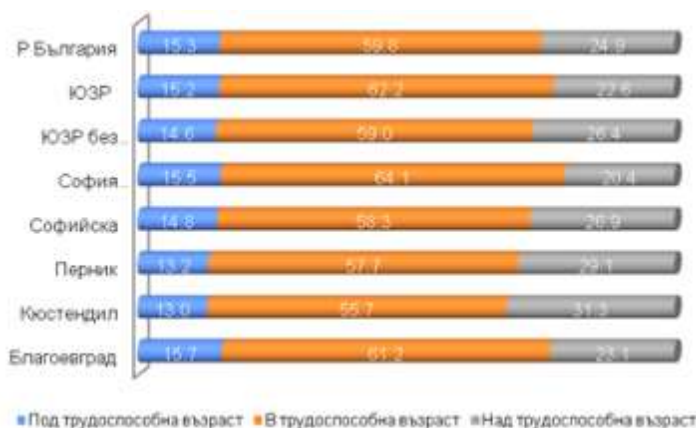
Фигура 6.24. Средна продължителност на предстоящия живот, 2010-2019 (години)

Източник: НСИ

Възрастовата структура на населението в Югозападен регион се отличава с положителна тенденция на увеличаване броя и дела на контингентите младо население в подтрудоспособна възраст, които нарастват от 289 520 (13.6% от населението) през 2011 г. на 318 648 (15.2%) през 2019 г. Запазва се броят на населението от по-възрастните контингенти (около 474 хил.д). Като неблагоприятен процес следва да се отчете намалението на броя на населението в трудоспособна възраст с над 60 хил.души за периода 2011-2019 г., което значително ще затрудни трудовия пазар на региона.

Фигура 6.25. Население под, в и над трудоспособна възраст, 2019 г.

Източник: НСИ

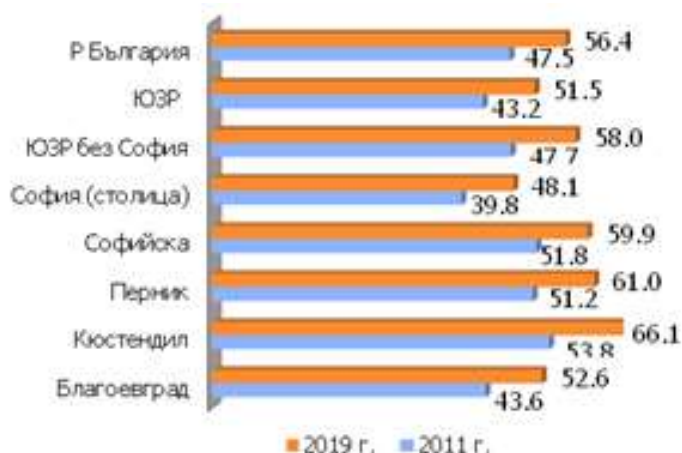
Задълбочаващи се тенденции на застаряване на населението се отбелязват в **Югозападен регион, изключващ област София (столична община)**, изразяващи се в повишаване на дела на контингента от възрастно население и намаление дела на трудоспособното население. Демографският спад от близо 70 хил.души през периода 2011-2019 г. се покрива основно от населението в трудоспособна възраст (60 хил.д). Тези негативни демографски процеси са най-силно са извени в областите Кюстендил, Перник и София.

Област София (столична община) е с една от най-благоприятните възрастови структури сред областите в страната през 2019 г. Делът на населението в подтрудоспособна възраст се увеличава от 13.3% през 2011 г. на 15.5% през 2019 г., което в абсолютни стойности е 33 567 д. За същия период населението в трудоспособна възраст намалява с 4 938 д., а това в надтрудоспособна възраст се увеличава с 3 546 д.

Коефициентът на възрастова зависимост в Югозападен регион е с най-ниски стойности в страната за целия анализиран период (51.5% през 2019 г., при 56.4% за страната), но с тенденция на увеличаване от 8.3 процентни пункта през периода 2011-2019 г. Стойностите на коефициента в **Югозападен регион, изключващ област София (столична община)**, са значително по-високи (58.0%), като увеличението за периода е 10.3 и са еднакви с тези за Югоизточен регион през 2019 г. С най-високи коефициенти на възрастова зависимост са областите Кюстендил, Перник и София, които се подреждат в първата половина от области в класацията им по този коефициент в страната. **Област София (столична община)** е с най-

ниска стойност на коефициента (48.1% през 2019 г.), като значително изпреварва Благоевград, втората област в подреждането на областите по този показател в ЮЗР (със стойност 52.6%).

Фигура 6.26. Коефициент на възрастова зависимост, %

Източник: НСИ

Коефициентът на демографско заместване (отношението между броя на населението във вливащата се възрастова група 15-19 години и излизащата група 60-64 години от трудоспособното население) отбелязва влошаващи се тенденции във всички териториални нива на разглеждания регион през периода 2011-2019 г. За **Югозападен регион** това намаление е от 3.4%, докато за **ЮЗР без област София (столична община)** - 11.1%. Увеличение на коефициента в страната се отбелязва единствено в **област София (столична община)** (от 71.8 през 2011 г. на 74.3% - 2019 г.). Най-слабо демографско заместване се отчита в област Перник, което може да доведе до негативни последици в икономическото и социално развитие на областта в перспектива.

Фигура 6.27. Коефициент на демографско заместване, %

Източник: НСИ

В заключение, основните характеристики на демографското развитие на **Югозападен регион** се отличават с по-благоприятни показатели в сравнителен план с регионите от ниво 2 в страната. С **изключването на област София (столична община)**, регионът значително влошава показателите на демографските процеси и показва сходни характеристики с тези на Северен централен регион (напр. за коефициента за естествен прираст) и Югоизточен регион (за коефициента за демографско заместване) и др. **Област София (столична община)** отбелязва най-добри стойности на демографските показатели и най-забавена динамика на тяхното влошаване в страната, което до голяма степен е свързано с териториалния обхват на областта, включваща столицата на страната.

Образование

Югозападен регион се отличава с най-висок брой на учебните заведения (всички видове училища и висши училища) в страната. В периода 2013-2019 г. броят на училищата (начален, прогимназиален и гимназиален етап) в ЮЗР намалява от 599 до 573, а броят на записаните учаци – съответно от 205 077 на 184 681 д.

Като **се изключи област София (столична община)** през 2019 г. в региона учебен процес осъществяват 300 училища или 48% от действащите в ЮЗР. Броят на учащите в тях намалява от 84 368 през 2013 г. на 66 409 през 2019 г. или с 21.2%, като това намаление е най-високо в област Кюстендил (27.1%).

Област София (столична община) е доминиращ образователен и учебен център, обхващащ през 2019 г. 273 училища (начален, прогимназиален и гимназиален етап) със 118 272 учаци, които са 48% от учебните заведения и 64.0% от учащите се до средно образование в ЮЗР. През периода 2011-2019 г. броят на учащите се намалява с 2.0%, при намаление на 4 броя на училища.

Таблица 6.4. Училища и записани учаци във всички видове училища, 2013-2019 г.

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Училища (начален, прогимназиален и гимназиален етап) - брой 1)*							
Благоевград	130	130	128	127	124	124	122
Кюстендил	46	46	45	42	41	41	41
Перник	43	43	43	41	40	40	40
София	103	103	103	102	99	97	97
София (столична община)	277	275	273	274	270	267	273
ЮЗР без област София (ст. община)	322	322	319	312	304	302	300
ЮЗР	599	597	592	586	574	569	573
Отн. дял на Област София (ст. община) от ЮЗР	46.20%	46.10%	46.10%	46.80%	47.00%	46.9%	47.6%
Отн. дял на ЮЗР без София (ст. община) от ЮЗР	53.80%	53.90%	53.90%	53.20%	53.00%	53.1%	52.4%
Записани учаци във всички видове училища (начален, прогимназиален и гимназиален етап) - брой 1)*							
Благоевград	34 916	34 890	34 879	35 249	34 940	29 559	29 282
Кюстендил	12 337	12 312	11 908	11 625	11 328	9 148	8 987

Социално-икономически анализ на районите в Република България Трети етап. Част втора **375**

Този документ е създаден в рамките на бюджетна линия BG16RFOP001-8.002- 0005 „Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие и от държавния бюджет на Република България.

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Перник	11 777	11 656	11 267	11 325	11 263	9 110	8 937
София	25 338	25 277	24 693	24 787	24 491	19 348	19 203
София (столична община)	120 709	122 372	125 430	127 780	130 120	116 698	118 272
ЮЗР без София	84 368	84 135	82 747	82 986	82 022	67 165	66 409
ЮЗР	205 077	206 507	208 177	210 766	212 142	183 863	184 681
Отн. дял на Област София (ст. община) от ЮЗР	58.90%	59.30%	60.30%	60.60%	61.30%	63.5%	64.0%
Отн. дял на ЮЗР без София (ст. община) от ЮЗР	41.10%	40.70%	39.70%	39.40%	38.70%	36.5%	36.0%

*1) Референтната дата на данните е 1 октомври за съответната учебна година.

Източник: НСИ

Характерна особеност на **Югозападен регион** е, че четири от петте съставни области имат висши училища, което го отличава от другите региони от ниво 2. Характерна за региона е високата концентрация на университети и колежи в столицата, а останалите се намират в градовете Благоевград, Ботевград, Плевен и Перник. Общият брой на висшите училища през учебната 2019/2020 година е 29, в т.ч. колежи - 4, Университети и специализирани висши училища - 25. В тях се обучават 105 845 студенти или 48% от общия им брой в страната, в т.ч. 43.6% от професионалните бакалаври, 46.6% от бакалаврите и 51.4% от магистрите в страната. По показателя брой университети на 1 млн. жители към 31.12.2018 г. регионът запазва първото си място в страната със стойност 15.8 (за страната – 7.1). Към 31.12.2011 г. стойността на този показател за ЮЗР е 11.3 (за страната – 6.0).

В **Югозападен регион, изключващ област София (столична община)**, броят на висшите училища е 5, в т.ч. 1 колеж и 4 университети и специализирани висши училища (Благоевград, Ботевград, Плевен и Перник), в които се обучават 10 906 или 10.3% от общия брой студенти в ЮЗР. По тези показатели регионът се доближава до средните показатели за Югоизточен регион от ниво 2.

София е университетски център на страната. В столицата през 2019 г. са локализирани 24 висши училища (3 колежи и 21 университети и специализирани висши училища). В тях се обучават 94 939 студенти, като броят на завършилите е 19 785 д. Концентрацията на студенти в София в рамките на ЮЗР е 89.7%, в рамките на страната – 43.1%.

Таблица 6.5. Висши училища, студенти и завършили през учебната 2018/2019 година

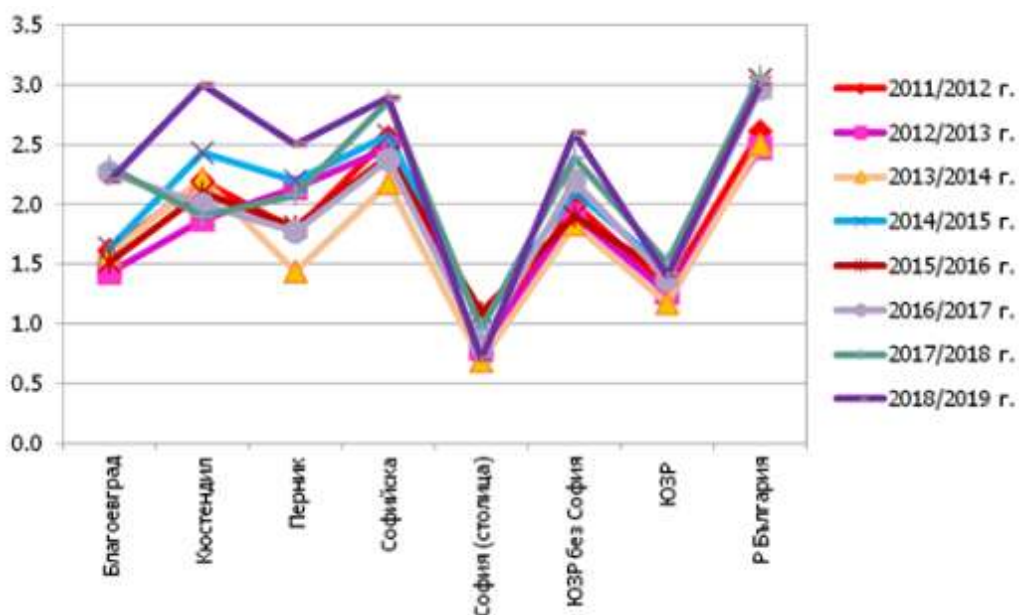
Област	Висши училища			Студенти				Завършили
	Общо	Колежи	Университети и специализирани висши училища	Общо	В университети и специализирани висши училища			Общо
					Професионален бакалавър	Бакалавър	Магистър	
Общо	54	4	50	222 997	8 181	141 505	73 311	53 115
ЮЗР	29	4	25	108 965	3 525	66 292	39 148	24 492
ЮЗР без София (ст. община)	5	1	4	11 569	520	8 456	2 593	3 455
Благоевград	3	1	2	9 431	520	6 744	2 167	2 504

Област	Висши училища			Студенти				Завършили
	Общо	Колежи	Университети и специализирани висши училища	Общо	В университети и специализирани висши училища			Общо
					Професионален бакалавър	Бакалавър	Магистър	
Перник	1	-	1	88	-	84	4	5
София	1	-	1	2 050	-	1 628	422	946
София (ст.община)	24	3	21	97 396	3 005	57 836	36 555	21 037
Отн. дял на София (ст.община) от ЮЗР	82.8%	75.0%	84.0%	89.4%	85.2%	87.2%	93.4%	85.9%
Отн. дял на София (ст. община) от БГ	44.4%	75.0%	42.0%	43.7%	36.7%	40.9%	49.9%	39.6%

Източник: НСИ

Относителният дял от учащите I-VIII клас, напуснали общообразователните и специални училища през периода на учебните години 2011/2012 - 2018/2019 г. в ЮЗР е с най-ниски стойности в страната (като за периода те варират между 1.2-1.5%).

Фигура 6.28. Относителен дял от учащите I-VIII клас, напуснали общообразователните и специални училища, 2011/2012 - 2018/2019 г.

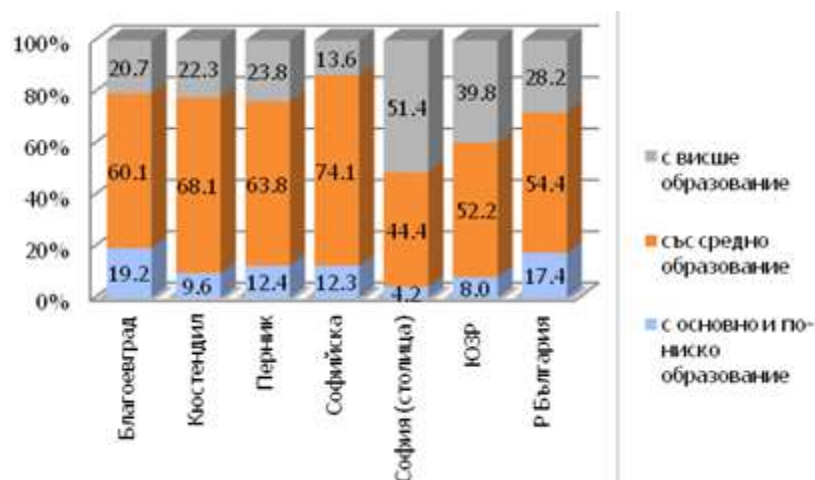
Източник: НСИ

Делът на напусналите училищата I-VIII клас в **Югозападен регион, изключващ област София (столична община)** е по-висок с повече от 70% спрямо общия за ЮЗР и варира между 1.8 и 2.6%, като не се наблюдава тенденция на неговото снижаване в периода 2011-2019 г.

Най-нисък е делът на учащите I-VIII клас, напуснали общообразователните и специални училища през периода на учебните години 2011/2012 - 2018/2019 г. в област **София (столична община)**, който се движи между 0.7-1.1%.

Показателите, характеризиращи образователното равнище на населението в **Югозападен регион**, показват разнопосочна динамика. *Делът на населението с ниско образование* слабо се увеличава от 8.6% през 2013 г. на 8.7% през 2018 г. За **ЮЗР без област София (столична община)** този показател е 16%, значително по-висок от общия за ЮЗР. Най-ниски стойности на показателя „Население на възраст 25-64 години с по-малко от основно, основно и прогимназиално образование (ISCED11 степен 0-2)“ се отчита в **област София (столична община)** – 4.2%, но при неблагоприятна динамика спрямо 2018 г., когато този показател има стойност от 3%.

Фигура 6.29. Относителен дял на населението на възраст между 25 и 64 навършени години със съответна степен на образованието, - 2018 г., %

Източник: НСИ

Делът на населението с висше образование в **Югозападен регион** е най-висок сред останалите региони за планиране от ниво 2 (39.8%, при средно за страната 28.2% (2018 г.)). Населението на възраст 30-34 години с висше образование е 44.6%, при средно за страната 32.8% и показва тенденция на нарастване. За **Югозападен регион, изключващ област София (столична община)**, стойността на показателя е 19%, с най-ниски стойности за София област (13.6%) и най-високи за област Перник (23.8%). Най-благоприятна е образователната структура на **област София (столична община)**, където делът на население с висше образование е 51.4% (2018 г.).

Здравеопазване

Системата на здравеопазването в **Югозападен регион** е сравнително най-добре развита в страната и покрива нуждите от здравна помощ на региона. През 2019 г. на територията на региона се намират 101 болнични заведения с капацитет общо 15 036 легла. Извънболничната помощ разполага със 706 заведения – диагностично-консултативни центрове, стоматологични центрове, медико-диагностични и технически лаборатории (с 352 легла), като здравни услуги се предлагат и в 45 други здравни и лечебни заведения (със 599 легла). За сравнение през 2011 г. броят на болничните заведения е 96 с капацитет общо 13537 легла. Броят на леглата в болничните заведения на 10 хил. човека от населението нараства от 63.5 към 31.12.2011 до 71.5 в края на 2018 г. Извънболничната помощ през 2011 г. обхваща 515 заведения (със 181 легла). Общият извод е, че е налице тенденция за увеличение на болничните заведения и тези за извънболнична помощ в периода 2011-2018 г.

Във вътрешнорегионален план голяма част от здравната мрежа се концентрира в област София (столична община), относително по-малка – в София област и област Благоевград, и най-малка в областите Перник и Кюстендил. В предоставянето на услуги в системата на извънболничната помощ за всички области се наблюдава недостиг на здравни услуги и недостатъчно добра организация на медицинската помощ и грижи в периферните и отдалечените населени места.

Таблица 6.6. Лечебни и здравни заведения в региони от ниво 2 и областите от ЮЗР към 31.12.2018 г.

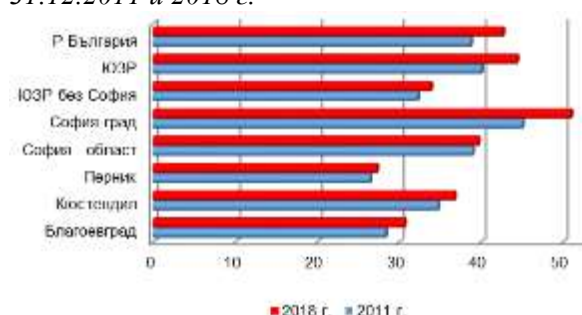
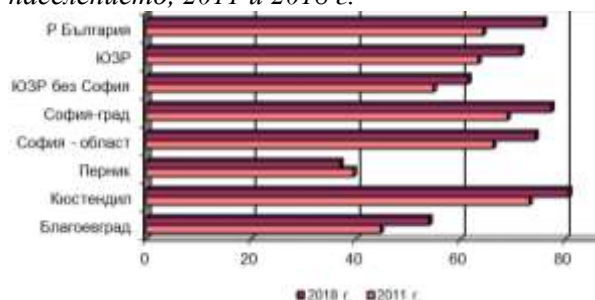
Регион / Област в ЮЗР	Болнични заведения			Лечебни заведения за извънболнична помощ						Други лечебни и здравни заведения
	Общо	Многопрофилни болници	Специализирани болници	Общо	Диагностично-консултативни центрове	Медицински центрове	Самостоятелни медико-диагностични и медико-технически лаборатории	Дентални центрове	Медико-дентални центрове	
България	346	185	137	2 066	114	734	1 115	52	51	145
ЮЗР	101	45	53	706	45	264	342	22	33	45
ЮЗР без София (столична община)	34	18	14	182	2	68	104	2	6	14
Благоевград	11	5	5	75	-	28	42	-	5	4
Кюстендил	5	3	2	30	-	14	16	-	-	3
Перник	4	1	3	27	1	9	16	1	-	5
София	14	9	4	50	1	17	30	1	1	2
София (столична община)	67	27	39	524	43	196	238	20	27	31
СЗР	40	28	9	185	9	68	102	3	3	17
СЦР	34	16	13	232	11	64	151	5	1	16
СИР	32	14	16	286	14	108	147	11	6	23
ЮЦР	72	45	22	374	20	114	226	8	6	23
ЮИР	46	24	16	270	15	103	147	3	2	21

Източник: НСИ

На територията на **Югозападен регион, изключващ област София (столична община)**, броят на болничните заведения е 34 с 4 762 легла, на лечебните заведения за извънболнична помощ – 182 с 86 легла и на другите болнични и лечебни заведения – 14 със 100 легла. Броят на леглата в болничните заведения на 10 хил. човека от населението нараства от 54.9 към 31.12.2011 до 61.5 в края на 2018 г. Здравната мрежа на региона без област София (столична община) по показателите за брой на здравните заведения и брой легла, се доближава до здравната мрежа на Северен централен и Северозападен регион.

В Област София (столична община) функционират 67 болнични заведения с 10 274 легла (19.4% от броя и леглата на болничните заведения в страната и 2/3 от тези в ЮЗР). Лечебните заведения за извънболнична помощ са 524 с 266 легла (1/3 от тези в страната и над 90% от тези в ЮЗР). Предвид спецификата на определени здравни услуги и формирането на специализирани болници в столицата като здравен център на страната, показателите, характеризиращи здравната мрежа, са с най-високи стойности.

Фигура 6.30. Средногодишен брой легла в болничните заведения на 10 000 човека от населението, 2011 и 2018 г. Фигура 6.31. Брой лекари в лечебните и здравни заведения на 10 000 човека от населението, към 31.12.2011 и 2018 г.

Източник: НСИ

Осигуреността с лекари в края на 2018 г. в **Югозападен регион** е 44.4 на 10 000 души от населението (40.1 през 2011 г.) при среден показател за страната – 42.7 (38.8 през 2011). В **Югозападен регион без област София (столична община)** тенденцията на нарастване на осигуреността на населението с лекари е значително по-слабо изразена и в края на 2018 г. техният брой на 10 000 човека е 32.3, при 33.9 през 2011 г. Най-съществено изменение в броя на лекарите на 10 хил. човека се отбелязва в област **София (столична община)** (съответно 51.0 през 2018 г. при 45.1 през 2011 г.).

Пазар на труда

В края на 2019 г. броят на заетите на 15-64 години в **Югозападен регион** от ниво 2 е 1 078.3 хил. души. Показателят бележи увеличение спрямо края на 2011 г. с 76,7 хил. души. Коефициентът на заетост общо за региона е с положителна динамика през периода 2011-2019 г. и достига стойност от 75.8% (най-висока между регионите от ниво 2). В отделните области тенденциите в броя на заетите лица през годините са разнопосочни, като се отбелязва намаление на техния брой в Благоевград, Кюстендил и Перник, и увеличение в областите София (столична община) и София. В териториалната структура на заетостта в региона с най-

висок дял е област София (столична община) (66.0% - 2018 г.), следвана от областите Благоевград (14%) и София (10.3%).

Таблица 6.7. Заети лица – 15-64 навършени години, хил.д.

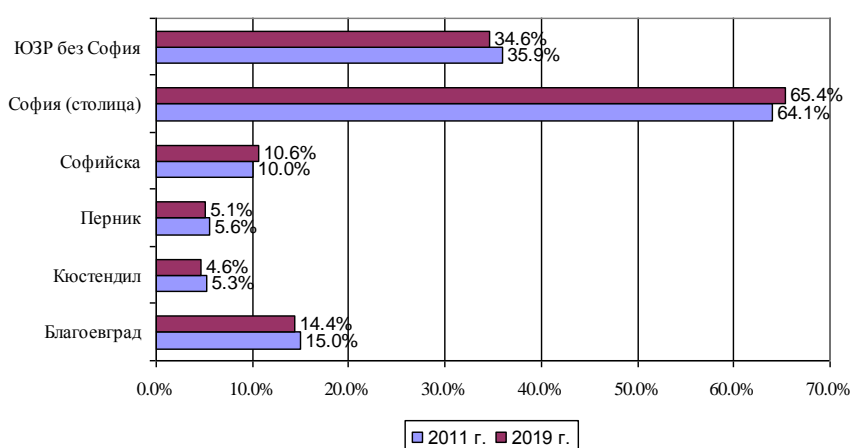
Заети лица – хил.	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2011-2019
Благоевград	146.0	145.7	139.3	136.1	135.7	134.6	143.4	144.8	150.8	-1.2
Кюстендил	51.8	50.0	48.3	46.9	47.8	49.5	50.3	49.2	48.2	-2.6
Перник	54.4	53.5	51.3	51.3	50.8	49.2	51.9	51.0	53.3	-3.4
София	97.6	95.6	94.1	92.6	90.9	87.5	98.4	106.6	111.3	9.0
София (ст. община)	623.8	617.7	620.2	636.6	655.8	660.5	676.6	682.6	686.6	58.8
ЮЗР без София (ст. община)	349.8	344.8	333.0	326.9	325.2	320.8	344.0	351.6	363.6	1.8
ЮЗР	973.6	962.4	953.3	963.5	981.0	981.4	1020.8	1034.3	1050.3	60.7
Р България	2927.5	2894.9	2889.4	2927.4	2973.5	2954.3	3073.4	3068.9	3233.1	141.4

Източник: НСИ

В **Югозападен регион без област София (столична община)** увеличението на заетите лица през 2019 г. е с 1 800 човека спрямо 2011 г. (периодът на рецесията). Коефициентът на заетост показва нарастване с 13 процентни пункта и през 2019 г. достига 71.3. При това относително слабо нарастване на заетите лица през периода 2011-2019 г. значителното увеличаване на коефициента на заетост свидетелства за висок дял на икономически неактивно население в рамките на разглеждания регион без София.

Област София (столична община) формира преобладаващото нарастване на заетите лица в периода 2011-2018 г (59.8 хил.д.) в ЮЗР, а като прираст - сред областите в страната. Коефициентът на заетост през 2018 г. (75.6%) е най-висок сред останалите области и бележи увеличение от 8.4 процентни пункта спрямо 2011 г., като нараства и приносът ѝ към заетостта в Югозападен регион с 2 процентни пункта.

Фигура 6.32. Териториална структура на заетите лица в Югозападен регион, 2011-2019 г., %

Източник: НСИ

Средногодишното равнище на безработица в Югозападен регион за 2019 г. е 3.7%, при 5.6% за страната. Най-ниско за региона и в страната е равнището на безработица в област София

(столична община) (1.8%) и в областите София (5.9%) и Перник (4.4%). В област Кюстендил и Благоевград то надхвърля средното за страната и е 7.4% и 9.1%

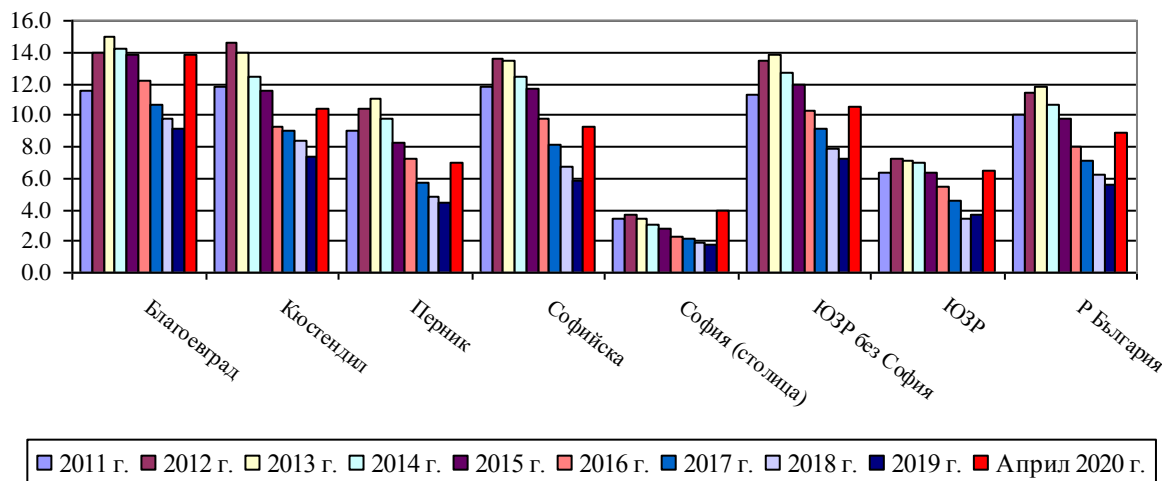
Таблица 6.8. Коефициент на безработица 2011- Април 2020 г. (%)

Област	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	04.2020
Благоевград	14	15	14.2	13.8	12.2	10.7	9.8	9.1	13.8
Кюстендил	14.6	14	12.5	11.6	9.3	9.0жф	8.4	7.4	10.4
Перник	10.4	11.1	9.8	8.3	7.3	5.7	4.8	4.4	7.0
София	13.6	13.4	12.4	11.7	9.8	8.1	6.7	5.9	9.2
София (ст. община)	3.7	3.4	3	2.8	2.3	2.1	1.9	1.8	4.0
ЮЗР без София (ст.община)	13.4	13.8	12.7	12	10.3	9.1	7.9	7.2	10.5
ЮЗР	7.2	7.1	7	6.3	5.5	4.6	3.4	3.7	6.5
Р България	11.4	11.8	10.7	9.8	8	7.1	6.2	5.6	8.9

Източник: Агенцията по заетостта

Кризата от епидемията Ковид-19 доведе до значително увеличаване на равнището на безработица в рамките на 2-5%. Най-засегната е област Благоевград, където равнището на безработица се увеличава 4.7 п.п. и достига 13.8%, следвана от областите София (увеличение от 3.3 п.п. и Кюстендил (3 п.п.). Общо за ЮЗР безработицата нараства и през април 2020 е 8.9%, при 5.6% средногодишно за 2019 г. в ЮЗР без град София равнището на безработица е 10.5 % (увеличение от 3.3 п.п.). София град също увеличава два пъти своята безработица, като тя достига 4%. (Таблица 6.8. и Фигура 6.33.)

Фигура 6.33. Коефициент на безработица , 2011-Април 2020 г., %

Източник: Агенцията по заетостта

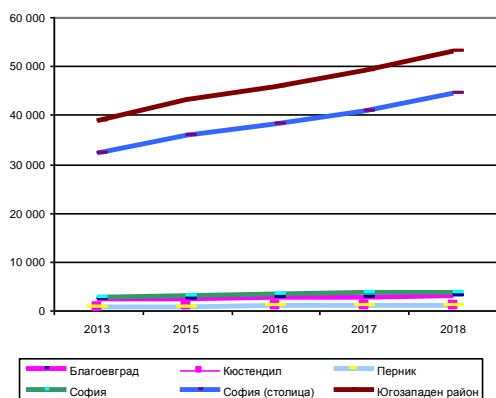
Икономическо развитие

Специфичната конфигурация от съставни области, в които влиза и област София (столична община), определят икономическото развитие на ЮЗР и влиянието му върху икономическото развитие на страната. Успешните региони имат силни и жизнени градове в основата си. София управлява голяма част от икономическия растеж и споделя растежа си в целия регион.

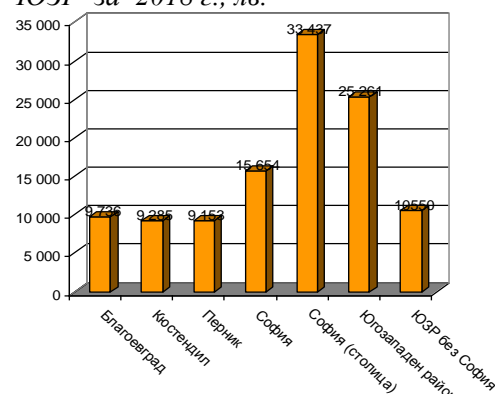
Брутен вътрешен продукт

Югозападен регион се утвърди като най-динамичен регион в страната по отношение на растежа в годините на прехода, допринасящ за половината от произведения БВП в страната. Относителният дял на ЮЗР в стойността на националния БВП значително надвишава този на останалите региони за планиране от ниво 2 и в годините след 2007 г. се характеризира с постепенно нарастване - от 45.7% през 2007 г. до 48.7% през 2018 г.

Фигура 6.34. Динамика на БВП в текущи цени в периода 2010-2017 г. в ЮЗР, млн. лв.

Фигура 6.35. Произведен БВП на човек в ЮЗР за 2018 г., лв.

Източник: НСИ

Независимо от реализираните темпове на развитие в годините на икономически растеж, ЮЗР не успява да догони средното равнище на развитие на регионите в ЕС, измерено чрез показателя БВП на човек от населението. Регионът се класира сред трите столични региона от ниво 2 в ЕС-28 под средното равнище на развитие, като през 2018 г. достига 83% от средното за ЕС-28 (67% през 2010 г.). До голяма степен това се дължи на структурата на ЮЗР, включваща освен столичната област, още 4 области, чието развитие се характеризира с по-слаб динамизъм на растежа в изследвания период (както и през целия преход).

В рамките на страната показателят за БВП на човек (лв.) в ЮЗР през 2018 г. е 1.6 пъти по-висок от средния за страната и 2.5 пъти от този на Северозападен регион, показващ най-ниски стойности. Тези съотношения се запазват за периода 2010-2018 г. Разликите в БВП на човек от населението между съставните области на Югозападен регион продължават да варират между 2 и 4 пъти, спрямо отчетните данни за област София (столична община), която е водеща с 33 437 лв. БВП на човек от населението през 2018 г. Следва да се отчете фактът, че останалите региони и областите в ЮЗР губят население, с което се обяснява и относително постоянните разлики в стойностите на показателя за БВП на човек като измерител на развитието.

Картината се променя за **Югозападен регион, ако се изключи област София (столична община)**. В тази структурна конфигурация регионът се подрежда на четвърто място в класацията на регионите от ниво 2 (преди Северозападен и Северен централен) по стойност на произведения БВП в периода 2010-2018 г., като реализира 8.1% от общия за страната. В същото време по показателя за БВП на човек от населението той се доближава до стойностите на СЗР и СЦР и ЮЦР със стойност от 10 550 лв. през 2018 г.

Област София (столична община) се характеризира с най-висок икономически растеж в страната като постигнат темп на БВП и равнище на развитие, измерено с показателя БВП на човек, надхвърляйки средния показател за ЕС-28 от 2018 г. През 2018 г. област София (столична община) произвежда 83.4% от БВП на региона и 40.4% от националния БВП, докато за останалите области от региона относителният дял в националния БВП е в рамките на 0.9-3.7 %. Влиянието на столицата за разпространение на растеж в съседните области е слабо проследимо, освен върху пазара на труда, но може да се отбележи известен принос за по-ускореното развитие на София област.

Структура на икономиката

Промените в икономическата структура на Югозападен регион следват тенденциите на по-развитите икономики. Силно преобладаващият дял на услугите продължава да нараства за сметка на свиващите се сектори на индустрията и селското стопанство. През 2018 г. в сектора на услугите се формират 79.6% от съвкупната добавена стойност в региона (77.3% през 2010 г.). В сектора на индустрията се произвеждат 18.9% от регионалната добавена стойност (21.2% за 2007 г.). Приносът на сектора на селското, горското стопанство и рибарството в новосъздадената стойност е само 1.5% - най-нисък от всички региони за планиране от ниво 2, но въпреки това той остава много важен за регионалната икономика.

Таблица 6.9. Структура на брутната добавена стойност по региони и области на ЮЗР в 2010-2018 г., %

Област	2011			2014			2018		
	Аграрен	Индустрия	Услуги	Аграрен	Индустрия	Услуги	Аграрен	Аграрен	Индустрия
Благоевград	10.9%	36.6%	52.5%	11.9%	32.6%	55.5%	8.6%	26.7%	64.7%
Кюстендил	5.4%	38.0%	56.7%	7.8%	35.4%	56.8%	8.0%	35.0%	56.9%
Перник	5.4%	42.4%	52.2%	7.0%	30.4%	62.6%	5.0%	36.2%	58.8%
София	5.2%	60.3%	34.5%	5.7%	56.3%	38.0%	4.6%	55.4%	40.0%
София (ст. община)	0.2%	18.1%	81.7%	0.2%	14.0%	85.8%	0.2%	11.3%	88.6%
ЮЗР	1.5%	23.4%	75.1%	1.6%	18.9%	79.5%	1.5%	18.9%	79.6%
ЮЗР без София град							6.4%	40.7%	52.9%

Източник: НСИ

Югозападен регион, изключващ област София (столична община), показва различна икономическа структура, доближаваща се до структура на ЮИР. Промените в структурата в периода 2010-2018 г., доколкото нараства дялът на индустрията, не могат да се определят като неблагоприятни, но характеризират една традиционна, все още недостатъчно развита регионална икономика.

Област София (столична община) отчита чувствително нарастване на сектора на услугите, както и на икономическия клъстер от дейности, свързани с информационните и комуникационни технологии. Структурните промени показват процес на модернизирване на

икономиката, но все още забавени в сравнение с останалите метрополни региони на страните на ЕС.

Инвестиции

Размерът на инвестициите и тяхната структура определят скоростта и характера на икономическия растеж. Слабите инвестиции намаляват икономическия растеж и заетостта, обратният процес стимулира икономическата активност като резултати и заетост.

Югозападен регион запазва доминиращ дял от 54% от всички инвестиции в страната (средногодишен размер за периода 2010-2017 г.) и 59% от чуждестранните преки инвестиции с натрупване към 31.12.2017 г. В съответствие със статистиката на НСИ повече от половината от ПЧИ у нас са в услугите, а преобладаващата част от тези в промишлеността са трайно ангажирани в отрасъл „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива”. За този висок дял на разходите за ДМА в ЮЗР допринасят и вложените средства, получени по линия на Европейските структурни и инвестиционни фондове, най-високи от тези за страната.

Таблица 6.10. Вложени инвестиции в Югозападен регион

Област	Разходи за придобиване на ДМА, средногодишно за периода 2010-2018 г.			ПЧИ в нефинансовите предприятия с натрупване към 31.12. 2018г.		
	хил.лв	Отн. дял от ЮЗР	Отн. дял от общите	хил.евро	Отн. дял от ЮЗР	Отн. дял от общите
Благоевград	43 374	4.0%	2.1%	499 326.7	3.4%	2.0%
Кюстендил	10 483	1.0%	0.5%	42 946.4	0.3%	0.2%
Перник	16 073	1.5%	0.8%	199 061.6	1.4%	0.8%
София	69 132	6.3%	3.4%	1 389 012.0	9.5%	5.6%
София (столична община)	958 386	87.3%	47.3%	12 432 130.6	85.4%	49.9%
ЮЗР без София (столична община)	139 063	12.7%	6.9%	2 130 346.7	14.6%	8.5%
ЮЗР	1 097 449	100.0%	54.1%	14 562 477.3	100.0%	58.4%
Общо за страната	2 027 284		100.0%	24 919 589.3		100.0%

Източник: НСИ

Област София (столична община) абсолютно доминира в ЮЗР и страната, като привлича 87.3% от средногодишните инвестиции за периода 2010-2018 г. и 54.1% от общите за страната. Подобна картина се очертава и с притока на преки чуждестранни инвестиции, който през 2018 г. е 85.4% от този в ЮЗР и 49.9% от тези в страната.

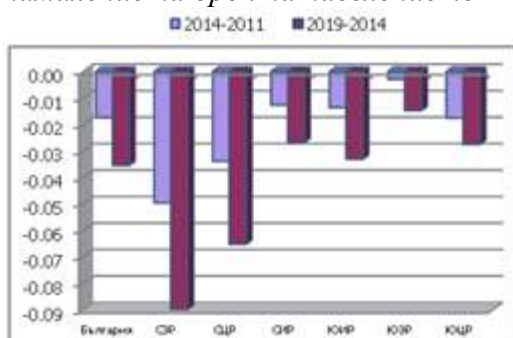
Значително по-различен и слаб е инвестиционният процес в **Югозападен регион, изключващ област София (столична община)**, където са вложени 12.7% от инвестициите (2010-2018 г.), в т.ч. 14.6% от преките чуждестранни инвестиции (2018 г.) на територията на ЮЗР, което е 6.9% от общите и 8.5% от ПЧИ в страната. Този инвестиционен поток нарежда регионът на предпоследно място след СЗР.

6.3 МЕЖДУРЕГИОНАЛНИ РАЗЛИЧИЯ НА РЕГИОНИТЕ ОТ НИВО 2 В СТРАНАТА

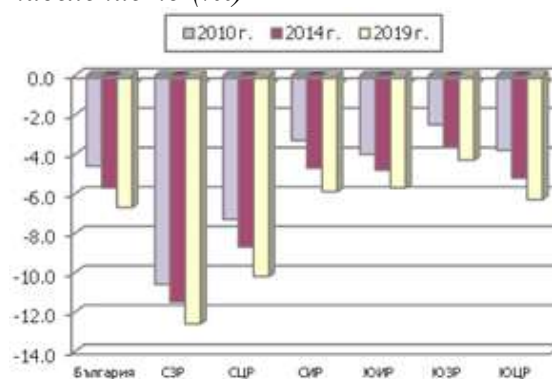
6.3.1 ОСНОВНИ ДЕМОГРАФСКИ ПОКАЗАТЕЛИ

Продължават неблагоприятните демографски тенденции в регионите на страната, голяма част от които увеличават своя интензитет през последните години, и поставят огромни предизвикателства пред бъдещото функциониране на системите на социално осигуряване и подпомагане, здравеопазване, образование, социални услуги и пазара на труда. Най-големи различия в показателите за демографско развитие продължават да се наблюдават между Северозападен и Югозападен регион.

Фигура 6.36. Средногодишни темпове на намаление на броя на населението

Фигура 6.37. Естествен прираст на населението (%)

Източник: НСИ

Запазват се регионалните различия в намаляването на броя на населението по региони. При средногодишен общ спад на населението от 1.7% за периода 2011-2014 г. различията между регионите са от спад 0.3% за Югозападен до 5.0% за Северозападен регион, съответно за периода 2014-2019 г. от 0.7% за Югозападен до 5.4% за Северозападен. Изключително тревожна е тенденцията на намаляване на населението в Северозападен (с кумулативен спад от 13.0%) и Северен Централен регион (9.4%) за последните седем години.

Сериозни проблеми в демографското развитие на страната са и задържащото се високо ниво на смъртността, сравнително по-ниската средна продължителност на живота и по-високото ниво на детска смъртност в сравнение с другите европейски страни, както и отрицателното външно миграционно салдо. Посочените проблеми имат и силно изразен регионален аспект. По отношение на коефициента на обща смъртност различията са в рамките на 1.6 пъти между Югозападен и Северозападен регион, като останалите региони имат сходни показатели за изследвания период от последните седем години. По-силни различия с променлив интензитет през годините се отбелязват в коефициента на детска смъртност, но при положителна тенденция на неговото намаление.

За анализирания период очакваната продължителност на живота се е увеличила с 1 година (от 73.8 през 2010 г. на 74.8 през 2018 г.), като размахът на регионалните различия през 2018 г. варира от 73.5 години в Северозападен до в 75.7 години в Югозападен регион.

Влошената възрастова структура и възпроизводство на населението е характерен признак за преобладаващата част от регионите, като различията, които се запазват, потвърждават неблагоприятните процеси в Северозападен и Северен централен регион.

Процесът на застаряване засяга всички региони на страната. През 2018 г. средната възраст на населението е 43.9 години, която в регионален план се движи от 41.9 години в Югозападен до 48 години в Северозападен регион. За периода 2013-2018 г. средната възраст на населението в страната се е увеличила с около 1 година, което е характерно и за всички региони за планиране от ниво 2.

Коефициентът на миграция на населението на възраст 0-19 г. има най-високи стойности в Северозападен регион. Тази тенденция в съчетание с протичащия процес на силно негативно естествено движение на населението очертава изключително неблагоприятни перспективи за демографско развитие на този регион. На следващо място, но със сравнително по-ниски стойности, се подрежда Югоизточен. Увеличава се интензитетът на изселване на младо население. Единственият регион от ниво 2 в България с положително миграционно салдо е Югозападен, тъй като той предлага разнообразни възможности за продължаване на образованието и заетост на младите хора.

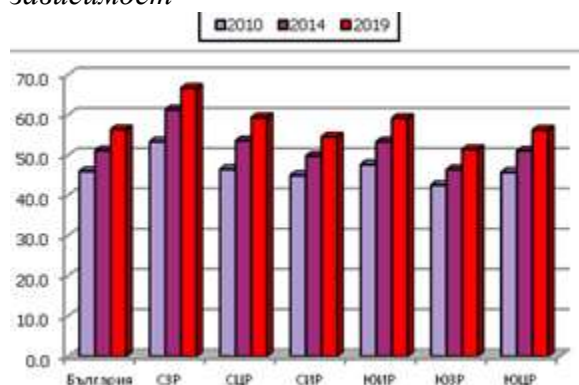
Коефициентите на възрастова зависимост⁸⁵ и демографско заместване⁸⁶ показват ускорена тенденция към нарастване и достигат 56.4% и 33.8% през 2019 г. средно за страната, като спрямо 2010 г. това увеличение е с 10.4 и 7.9 процентни пункта. Амплитудата на регионалните различия също се увеличава, като за коефициента на възрастова зависимост тази разлика нараства от 10.8 процентни пункта през 2010 г. на 15 процентни пункта през 2014 и 2019 г., а за коефициента на демографско заместване от 9.5 на 14.4 процентни пункта. Най-високи стойности на коефициентите са в Северозападен регион, което говори за силно влошена възрастова характеристика и възможности за възпроизводство на населението. Подобен извод може да се направи и за Северен централен регион поради високия коефициент на възрастова зависимост.

В заключение, текущата демографска картина в страната и перспективите за нейното развитие в средносрочен и дългосрочен план показват, че при равни други условия (при непроменени политики) демографският фактор ще възпрепятства възможността на икономическата система да генерира висок и устойчив растеж във всички региони за планиране от ниво 2, но най-сериозни остават дефицитите и предизвикателствата в Северозападен и Северен централен регион, които са в дълбока демографска криза.

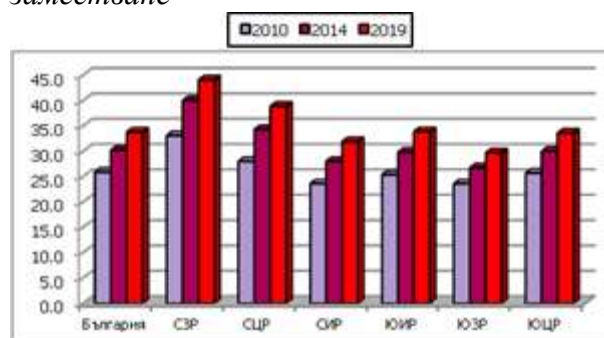
⁸⁵Отн. дял на население на възраст под 15 и над 65 години към население на възраст от 15 до 64 години

⁸⁶Отн. дял на население на възраст 65 и повече години към население на възраст от 15 до 64 години (%)

Фигура 6.38. Коефициент на възрастова зависимост

Фигура 6.39. Коефициент на демографско заместване

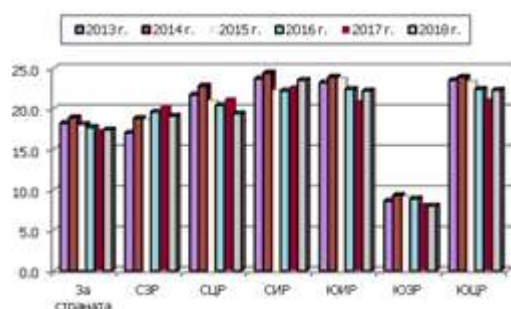
Източник: НСИ

6.3.2 ОБРАЗОВАНИЕ

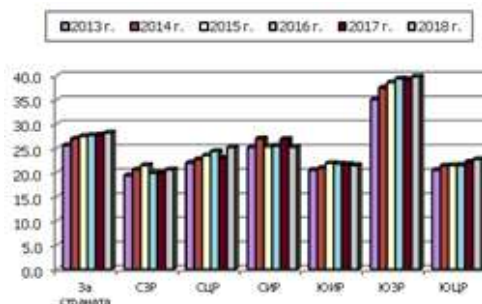
Редица фактори като качество и характеристики на сектора на образованието в регионален план са разгледани в анализа на сектора. В този раздел междурегионалните различия се проследяват по няколко основни показатели, свързани с образоваността на човешкия капитал като ключов фактор за социално-икономически регионален растеж. Негативните демографски тенденции налагат необходимост от подобряване на образователната структура като ключова предпоставка за качеството на човешкия ресурс във всички региони и преодоляване на съществените регионални различия.

През наблюдавана трайна тенденция през последните години на подобряване на образователната структура на населението в страната, при нарастване на дела на завършилите висше образование и намаляване на броя на хората с основно и по-ниско образование, различията между регионите се запазват, дори се отбелязват някои неблагоприятни промени. През 2018 г. 28.2% от населението е с висше образование (при 31.4% в ЕС 28), а относителният дял на населението с основно и по-ниско образование достига 17.4% (при 22.5% в ЕС 28). Най-добрите образователни характеристики на населението в страната има Югозападен регион, където населението с висше образование достига 39.8%, а населението с по-малко от основно образование – 8.0%. С близки до средните за страната показатели за висшето образование е Североизточен регион. С най-неблагоприятни показатели са Северозападен и Югоизточен региони. Единственият регион, който увеличава дела на населението с ниско и без образование е Северозападен (от 17.0% през 2013 г. на 19.1% през 2018 г. и практически запазва дела на населението с висше образование - 20%). В периода 2013-2018 г. образователните характеристики на населението с ниско и без образование силно се сближават в регионите, с изключение на Югозападен (различията са 1.2%), както и по отношение на висшето (1.2%).

Фигура 6.40. Дял на населението на възраст между 25 и 64 навършени години с основно и по-ниско образование (%)

Фигура 6.41. Дял на населението на възраст между 25 и 64 навършени години с висше образование

Източник: НСИ Наблюдение на работната сила

Тенденциите в образователните характеристики на Югозападен регион на фона на останалите региони за планиране от ниво 2 дават основание за извода, че в значителна степен той изсмуква високообразованото население в страната, като показва ускорена динамика на нарастване на показателя, с увеличение от 4.7 % през 2013-2018 г., при 2.6 средно за страната.

Сред неблагоприятните тенденции в образованието е запазването и дори увеличаването на дела на преждевременно напусналите образованието и обучението в някои региони. България се характеризира с висока регионална дисперсия на показателя. Като изключим Югозападен регион, регионалните различия нарастват – от 2 пъти през 2013 г. на 2.2 пъти през 2018 г. Регионите Северозападен и Южен централен са с най-влошени показатели за отпадналите от училище и образование. Освен високите равнища тези региони показват тревожна тенденция за увеличаване стойностите на показателя за 2018 г. спрямо 2013 г., съответно от 18.2% до 21.8% за Северозападен и от 15.0% до 15.7% за Южен централен. В останалите региони също липсва положителна динамика на показателя. С най-добри стойности са регионите Югозападен (4.5% през 2018 г.) и Югоизточен (8.8%). Общият извод е, че България все още не постига заложената цел в стратегия „Европа 2020“ от 10% преждевременно напускащи образованието и обучението.

Положителна тенденция се отбелязва в динамиката на показателя „Младежи (15-24 г.), незаети в образование или обучение или заетост (NEET), процент от населението на възраст 15-24 г.“. Регионалните различия се запазват около 1.5 пъти, но при съществено намаление на стойностите във всички региони, с изключение на Югоизточен. Общото намаление за страната за периода 2015-2019 г. е 5.6 процентни пункта, като през 2019 г. стойността на показателя е 13.7% (ЕС 28 – 10.1%). Динамиката на снижаване на показателя е най-добре представена в Северозападен (от 33.6% на 23.5%), Северен централен (от 22.2% на 14.1%) и Югоизточен региони (от 27.8% на 21.2%). Но като цяло стойностите на показателя в регионите са много високи, особено в СЗР и ЮИР и показват неоползотворен значителен човешки потенциал от млади хора. В ЮЗР този стойността на показателя намалява два пъти през този период – от 10.4% на 5.4%.

Липсват данни, които да отчетат въздействието на кризата Ковид-19 върху този важен показател на регионалното развитие.

6.3.3 ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

По данни на НСИ към 31.12.2018 г., броят на болничните заведения (многопрофилни болници и специализирани болници) в България е 346⁸⁷. В Югозападен регион те са 101, което представлява 29% от общия брой на болничните заведения на територия на страната. В останалите региони техният брой варира от 72 в Южен централен до 32 в Североизточен регион, като за Северозападен, Югоизточен и Северен централен броят им е съответно 40, 46 и 34. От посочените данни може да се направи изводът, че е налице значителна диспропорция между Южна и Северна България по отношение на броя болнични заведения (106 срещу 219).⁸⁸ Осигуреността на населението с медицински специалисти е относително добра, но с териториални различия. Тези регионални различия не могат да се оценят като диспропорции, тъй като липсва информация как се определя техният брой по региони за планиране от ниво 2 от съответните компетентни власти. По-скоро териториални диспропорции могат да се отбележат във вътрешнорегионален план.

През последните десет години се проявява изразена тенденция на нарастване на осигуреността на населението с лекари, която и по-висока от средната за ЕС, но делът на общопрактикуващите лекари е двойно по-нисък от средния за ЕС.

Общият брой на лекарите на 10 000 д. в страната се увеличава от 39.9 през 2013 г. на 42.7, което основно се дължи на намаляване на броя на населението и относително запазване на броя на лекарите. Най-висок е този брой в Северозападен (44.6) и Югозападен регион (44.4). С най-ниски стойности на показателя е Северен централен регион (33.5 през 2018). Подреждането на регионите и различията в стойностите на показателя, които са в рамките на 11%, се запазват за целия период 2013-2018 г.

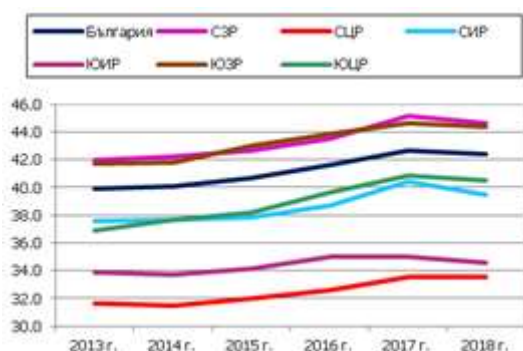
Въпреки че делът на лекарите е висок, само 14.2% са общопрактикуващи лекари (ОПЛ) в сравнение с 30.2% на равнище ЕС. Осигуреността с общопрактикуващи лекари за страната е 6.0 на 10 000 д. от населението. От регионалните данни се вижда, че броят на ОПЛ на 10 000 души е сходен по региони, а различията са основно вътрешнорегионални.

Осигуреността на населението с болнични легла в края на 2018 г. е 760 на 100 000 души от населението и отбелязва нарастване спрямо 2013 г. във всички региони. Показателят за страната е с едни от най-високите стойности в ЕС 28. Данните на НСИ разкриват определени различия между средногодишния брой легла на 100 хил. души в отделните региони. Най-много болнични легла има в Южен централен (826), следван от Северозападен регион (779), а най-малко в Северен централен регион (531). В Югозападен регион този брой през 2018 г. е 715.

⁸⁷ В общия брой на болничните заведения са включени заведенията към други ведомства, които не са разпределени по области и статистически региони.

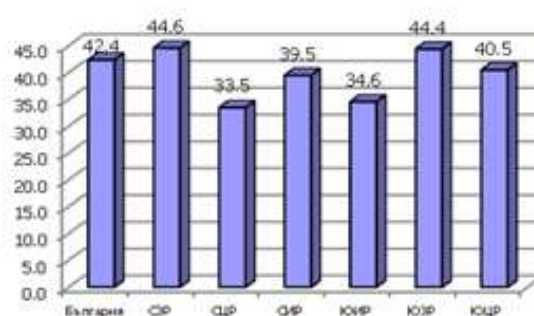
⁸⁸ Сумата на броя на болничните заведения не съвпада с общата за страната, тъй като не включва болничните заведения са включени заведенията към други ведомства, които не са разпределени по области и статистически региони

Фигура 6.42. Брой лекари в лечебните и здравните заведения към 31.12.2018 г на 10 000 души от населението

Източник: НСИ

Фигура 6.43. Брой лекари през 2018 г. в лечебните и здравните заведения към 31.12. на 10 000 души от населението

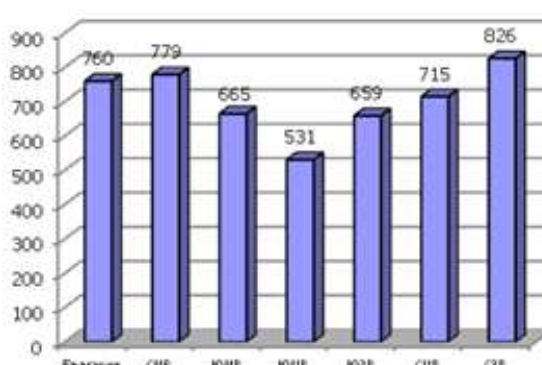
Анализът на данните за наличието на екипи за спешна медицинска помощ и различията по региони е направен на по-ниски териториални нива, тъй като това е свързано с характера на оказваната здравна помощ и достъпа до нея.

Фигура 6.44. Брой легла в болничните заведения към 31.12.2018 г на 10 000 души от населението

Източник: НСИ

Фигура 6.45. Брой легла в болничните заведения към 31.12.2018 г. на 10000 души от населението

В отражение на слабо развитата първична помощ, както и на разчитането в прекомерна степен на болниците, броят на хоспитализациите е най-големият в ЕС. В допълнение България има една от най-големите бройки легла за активно лечение в ЕС с 7.6 легла на 1 000 души население (2018 г.) в сравнение със средно 4.2 за ЕС⁸⁹. Високите равнища на ненужни хоспитализации говорят за слабо развита първична помощ и липса на координация.

Значителен потенциал за подобряване на ефективността на системата се крие в засилването на ролята на първичната помощ за сметка на болничното лечение.

⁸⁹ България. Здравен профил за страната 2017, Европейска обсерватория за здравни системи и политики

6.3.4 ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ПАЗАРА НА ТРУДА

Протичащите процеси показват по-голяма уязвимост на българския трудов пазар от икономическата криза, но също и известна по-голяма гъвкавост в периода на възстановяване и растеж. Регионите на страната с различна скорост реагираха на промените в трудовия пазар в периода на възстановяване на икономиката и ускоряването на растежа ѝ.

Коефициент на заетост

В периода 2015-2019 г. заетостта се възстановява след икономическата криза и дори надхвърля нивата, наблюдавани преди кризата, достигайки 70.1% през 2019 г.. Преобладаващата част от регионите показват увеличение на коефициентите на заетост на населението на възраст 20 - 64 години за периода 2015-2019г. с около 7%, но най-силно ускорение този процес получи в Северен централен и Югоизточен регион, където увеличението е 9.3 п.п. и 8.8 п.п. (за сравнение средно за страната – 7.2 п.п.). Северозападен регион продължава да изостава, като отбелязва увеличение само от 3.6 п.п. и коефициентът на заетост през 2019 г. достига до 59.7%. Ако се изключи Югозападен регион, с коефициент на заетост през 2019 г. – 75.6%, регионалните различия в равнището на заетост се увеличават почти двойно (от 11.9% през 2015 г. на 15.9% през 2018 г.

Таблица 6.11. Коефициент на заетост по региони за планиране, 2015-2019 г.

Регион	2015	2016	2017	2018	2019
За страната	62.9	63.4	66.9	67.7	70.1
Северозападен регион	56.1	54.8	57.9	58.8	59.7
Северен централен регион	60.4	61.5	63.7	64.6	69.7
Североизточен регион	63.1	62.9	65.4	65.4	67.4
Югоизточен регион	60.6	62.3	65.7	66.8	69.4
Югозападен регион	68.0	68.7	72.1	73.8	75.6
Южен централен регион	61.6	61.9	67.0	66.8	69.1

Източник: НСИ

В годините след икономическата криза се наблюдава бавно реструктуриране на заетостта от по-ниско технологични промишлени отрасли към такива с по-висока технологична интензивност. В регионален аспект развитието на високите технологии в България е изключително неравномерно. През 2010 г. високотехнологичният сектор в страната осигурява заетост на 95 хил. души или 2.9% от заетите лица в националната икономика. Средното равнище в ЕС е 3.7%. С най-висок дял на заетите във високотехнологични отрасли през 2010 г. е Югозападен регион (5.7%), а с най-нисък – Югоизточен регион (1.5%). През 2017 г. амплитудата на различията се увеличава – от 1.3% високотехнологична заетост в Северен централен до 7.6% - в Югозападен⁹⁰.

Кризата с коронавируса сложи край на рекордните постижения на пазара на труда в България през последните няколко години. Според някои оценки ударът по заетостта не е бил толкова

⁹⁰ Евростат

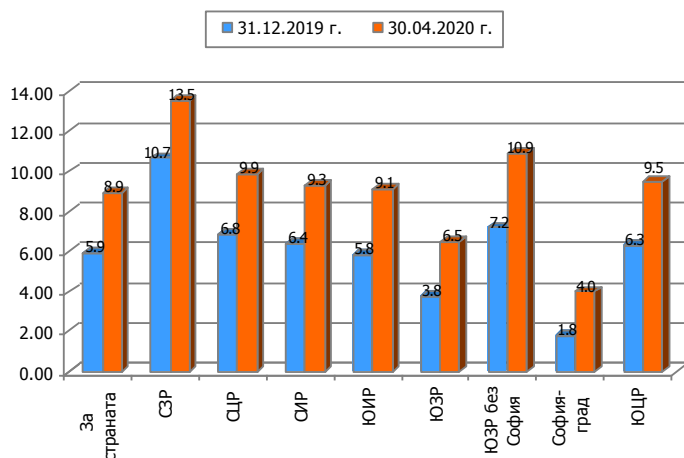
тежък, колкото мнозина очакваха след блокиране дейността на цели отрасли на икономиката за два месеца. Полза има и политиката за запазване на работни места, най-вече по линията на схемата 60/40.

Равнище на безработица

През 2019 г. безработицата в страната достигна рекордно ниски равнища, подкрепена от процесите в отделните региони. Този процес е придружен от увеличаване на регионалната дисперсия. Така например през 2014 г. различията (без Югозападен регион) са в рамките на 2.1%, като непрекъснато нарастват и през 2019 г. са 6.8%. До голяма степен това се дължи на запазващите се значително по-високи от средните за страната стойности на коефициента на безработица в Северозападен регион и намаляването му в останалите региони. За сравнение през 2014 г. равнището на безработица на региона е 14.2%, при 10.5% - през 2019 г. или намаление от 3.7 процентни пункта, докато при другите региони това намаление е с 5-8 процентни пункта. Северозападен регион остава регионът с най-ниска икономическа активност и нива на заетост, и следователно – с най-висока безработица и през 2019 г.

Процесът на намаляване на равнището на безработица в отделните региони бе прекъснат от кризата Ковид-19. Данните на Агенцията на заетостта за м. април 2020 г. показват сходно намаление в регионалните равнища на безработица в рамките на 2.7 п.п за ЮЗР, до 3.2 п.п за ЮЦР и 3.3 п.п за ЮИР. В останалите региони намалението е около 3 п.п.

Фигура 6.46. Равнище на безработица по региони за планиране, %

Източник: НСИ Наблюдение на работната сила

6.3.5 ОСНОВНИ ИКОНОМИЧЕСКИ ПОКАЗАТЕЛИ

Брутният вътрешен продукт (БВП) е ключов показател за икономическото развитие и растеж на страната и регионите. Регионите от ниво 2 имат силно неравномерен принос в БВП на страната. С най-голям обем в съвкупния БВП в края на 2018 г. е Югозападен регион (48.5%), най-нисък е приносът на Северозападен регион – с дял от 7%, следван от Северен централен регион, допринасящ със 7.7% към националния БВП.

Като положителен факт се отбелязва ускоряването на растежа в Северозападен регион през 2018 г., в резултат на което регионът увеличава своя дял в националния БВП.

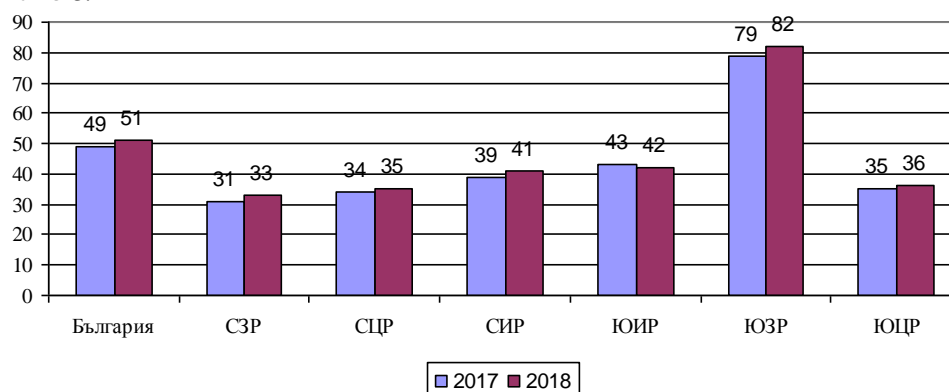
Таблица 6.12. Брутен вътрешен продукт по региони от ниво2

Регион	МЛН.ЛВ.						Относителен дял, %					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2013	2014	2015	2016	2017	2018
България	81 866	83 756	88 575	94 130	101 043	109 695	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
СЗР	5 784	5 963	6 013	6 225	6 818	7 674	7.1%	7.1%	6.8%	6.6%	6.7%	7.0%
СЦР	6 696	6 990	7 079	7 384	7 857	8 412	8.2%	8.3%	8.0%	7.8%	7.8%	7.7%
СИР	8 921	9 341	9 655	10 011	10 674	11 647	10.9%	11.2%	10.9%	10.6%	10.6%	10.6%
ЮИР	10 155	10 459	10 827	12 197	13 075	13 245	12.4%	12.5%	12.2%	13.0%	12.9%	12.1%
ЮЗР	38 715	39 535	42 432	45 103	48 390	53 181	47.3%	47.2%	47.9%	47.9%	47.9%	48.5%
ЮЦР	11 595	11 468	12 570	13 210	14 230	15 535	14.2%	13.7%	14.2%	14.0%	14.1%	14.2%

Източник: НСИ

По данни на Евростат по показателя БВП на човек от населението, изразен в стандарт на покупателната способност (СПС), регионите на България изостават значително от средното равнище, както и от останалите региони в ЕС. Българските региони, с изключение на Югозападен, през 2017 г. са в седмицата на регионите на ЕС 28 с най-ниски стойности на БВП на човек от населението.

Фигура 6.47. БВП на човек от населението в СПС (% от средното за ЕС 28) през 2017 г. 2018 г.

Източник: Евростат

Последните данни на Евростат показват, че различията между най-бедните и най-богатите региони в страните от ЕС продължават да бъдат значителни. В периода 2007-2018 г. тази разлика се повишава в 12 държави, между които и България, и намалява в 9, като в почти всички случаи „сближаването“ се дължи не на догонване от страна на най-бедните региони, а на спад в относителното благосъстояние на най-богатите.

Икономическият процес на догонване върви паралелно с увеличаване на регионалните различия в равнището на развитие между Югозападния регион и останалите региони, и особено Северозападен регион. Между самите региони в България, обаче не съществуват фундаментални различия по отношение на БВП на човек от населението. С изключение на Югозападен регион останалите пет региона са на ниво от 33-42% (като различията намаляват в сравнение с 2017 г. когато са в рамките на 31-43 %) от средното за ЕС 28, за Югозападен –

83%. България далеч не е сред страните, в които се наблюдава най-голяма неравномерност по отношение на развитието на регионите. Югозападен регион, чиито икономически мотор е столицата на страната, е един от трите столични региони на страни от ЕС, които имат БВП на човек, по-нисък от средното равнище за ЕС (другите два са регионите на Гърция и Хърватия).

Междурегионалните различия в **структурата на brutната добавена стойност** по основни икономически сектори са много високи и показват специализацията на отрасловата структура на регионите (Таблица 6.13.), която след определени флуктуации през годините, има по-ясно определен облик.

Таблица 6.13. Структура на brutната добавена стойност по икономически сектори

Регион	2013			2018			2018-2013		
	Аграрен	Индустрия	Услуги	Аграрен	Индустрия	Услуги	Аграрен	Индустрия	Услуги
България	5.3%	27.3%	67.4%	3.9%	25.8%	70.3%	-1.4%	-1.5%	2.9%
СЗР	12.7%	32.0%	55.3%	9.1%	36.4%	54.5%	-3.6%	4.4%	-0.8%
СЦР	11.1%	32.7%	56.2%	8.0%	33.8%	58.2%	-3.1%	1.1%	2.0%
СИР	7.9%	28.2%	63.9%	6.0%	27.1%	66.9%	-1.9%	-1.1%	3.0%
ЮИР	6.2%	41.0%	52.8%	4.8%	41.0%	54.1%	-1.4%	0.0%	1.3%
ЮЗР	1.6%	19.3%	79.1%	1.2%	16.1%	82.6%	-0.4%	-3.2%	3.5%
ЮЦР	8.3%	35.6%	56.1%	5.9%	35.2%	59.0%	-2.4%	-0.4%	2.9%

Източник: НСИ

Югозападен регион е с най-висок принос към сектора услуги, като формира 82.6% от БДС в този сектор през 2018 г. и увеличава дела си спрямо 2013 г. с 3.5 процентни пункта. Другият регион, който запазва водещи позиции в услугите, но със сериозна разлика след Югозападен, е Североизточен регион, с дял на услугите през 2018 г. от 63.9%. Югоизточен регион утвърждава специализацията си в индустрията като запазва дела си след кризата от 41%. Единственият регион за планиране, който отбелязва растеж на индустрията в своята секторна структура през периода 2013-2018 г. е Северозападен (4.4%). С много близка секторна структура са регионите Южен централен и Северен централен. С най-висок принос в аграрния сектор са Северозападен регион, формиращ 9.1% от националната БДС в селското стопанство, и Северен централен регион с 8% през 2018 г.

НИРД и иновации

Разходите за НИРД в страната и всички региони са в незадоволително състояние. Тези разходи представляват 0.45% през 2007 г., 0.6% през 2010 г. и 0.76% през 2018 г. от БВП, при средно за ЕС 28 – 2.06%. Изоставането по този показател поставя под въпрос реализирането на целта за постигане на равнище от 1.5% от БВП на разходите за НИРД през 2020 г., поставена в Стратегията Европа 2020.

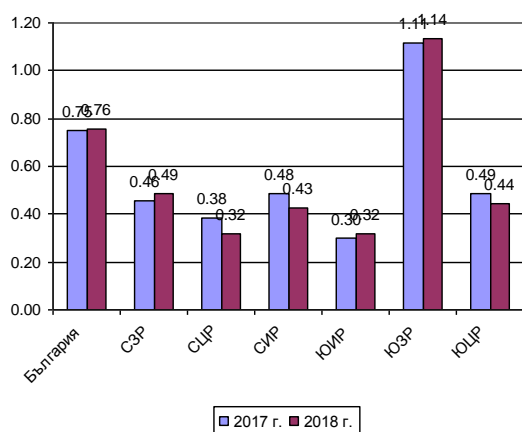
Наблюдаваните регионални различия в разходите за НИРД са основно между Югозападен регион и останалите региони за планиране, както по отношение на общите разходи, така и в държавния сектор и предприятията. През 2018 г. В ЮЗР са инвестирани 73% от общите разходи за НИРД в страната, в т.ч. в т.ч. 81% в държавния сектор и 71% в предприятията. В останалите региони делът на общите разходи в териториалната структура на инвестициите за НИРД са в рамките на 3-8%, в държавния сектор – 4-7.5%, в предприятията – 4-9%.

Наблюдава се позитивно развитие по отношение на наличния човешки капитал в тази област. При стойности за ЕС от 1.9% за 2018 г. на заетите с НИРД (преизчислени в еквивалент на пълна заетост) за България този индикатор е едва 1.2%, но през 2010 г. е бил 0.61%⁹¹. Единствено Югозападен регион се доближава до средните за ЕС 28 показатели за персонал, зает с НИРД (1.7%), но тази стойност е значително по-ниска от заетостта в метрополните региони на ЕС. В останалите региони заетостта в НИРД като процент от общата заетост е в границите от 0.2% за Северозападен регион до 0.6% за Североизточен регион.

Териториалната неравномерност в ресурсите и разходите за НИРД по региони за планиране от ниво 2 е силно изразена и се отчитат известни промени в регионалната интензивност на процесите. През 2018 г. в Югозападен регион е концентриран 75% (77% през 2017 г.) от персонала, зает с НИРД в държавния сектор и 59% (61% - 2017 г.) от този в предприятията⁹². На другия полюс са Северен Централен и Югоизточен региони, където в държавния сектор са съсредоточен едва 1% от персонала в НИРД и Югоизточен регион – 3%. В сектора на предприятията заетостта в регионите без Югозападен е относително по-балансирана (различията са 2 пъти в рамките на 6-12% заетост).

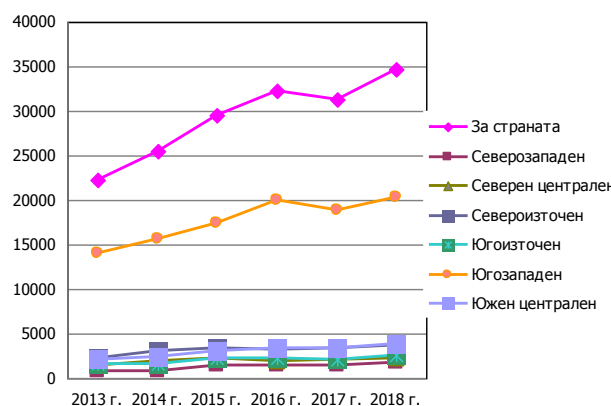
Същевременно се наблюдава и подобряване на структурата на заетостта в сектора при ясно отбелязана тенденция на нарастване на относителния дял на частния сектор (от 14.4% през 2011 г. до 44.9% през 2016 г.) за сметка най-вече на намаляване на тежестта на публичния сектор (съответно от 54.4% до 32.1% за периода). Подобна положителна тенденция има и в разходите за НИРД. В периода 2014-2017 г. тези разходи в предприятията се увеличават от 1.5 пъти в ЮИР до 3.5 пъти в СЗР и СЦР (за ЮЗР равнището се запазва). Въпреки това регионалните различия остават много високи поради доминирането на Югозападен регион.

Фигура 6.48. Разходи за НИРД по региони за планиране от ниво 2 - % от БВП

Източник НСИ

Фигура 6.49. Персонал, зает с НИРД по региони за планиране от ниво 2

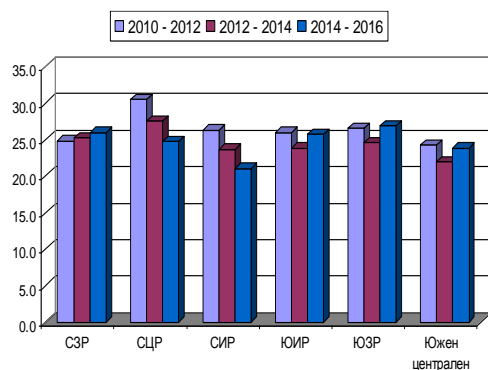
⁹¹ Евростат http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=rd_p_perslf&lang=en

⁹² НСИ, Иновации.бг 2018

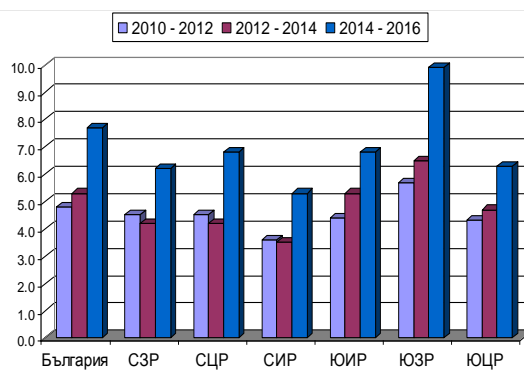
Делът на малките и средни иновативни предприятия е относително равномерен по територията на регионите, но тенденциите в отделните региони през последните години са по-скоро негативни. През 2014-2016 г. делът на тези предприятия намалява в четири от шестте региона (най-силно в Северен централен и Североизточен – с повече от 5%, и с 0.3-0.4% - в Югоизточен и Южен централен).

Позитивна тенденция на увеличаване дяла на МСП, реализирали нови или усъвършенствани продукти, нови за пазара (% от всички МСП), е характерна за всички региони в периода 2014-2016 г., но при увеличаване на регионалните различия. През 2010-2012 г. този дял е 3.6% в Североизточен и 5.7% в Югозападен регион или разликите са около 1.5 пъти, докато през 2014-2016 г. различията са вече близо 2 пъти (5.3% за Североизточен и 9.9% за Югозападен).

Фигура 6.50. Дял на малките и средните иновативни предприятия - % от всички МСП

Фигура 6.51. Дял на МСП, реализирали нови или усъвършенствани продукти, нови за пазара - % от всички МСП

Източник: НСИ

В заключение, финансовата осигуреност за наука и иновации остава под необходимото равнище за подобряване на иновационния потенциал на регионите, което ще се отрази в по-нисък растеж в бъдеще. Ниският размер на финансирането за иновационна дейност не може да промени неблагоприятните тенденции и да осигури подобряване на сравнителните позиции на регионите.

6.3.6 Достъпност, потребление и качество на информационните и комуникационни технологии

Достъпът до ИКТ и използването на цифровите технологии от населението и бизнеса е важен фактор за регионален растеж, повишаване на производителността и изграждането на конкурентоспособна регионална икономика. Доброто позициониране на страната по някои индикатори не е достатъчно да бъде класирана на средноевропейско равнище по друг компонент освен свързаност. Българските региони изостават от другите региони на държавите-членки на ЕС по отношение на достъпността и потреблението на дигитални услуги, състоянието на широколентовата инфраструктура, дигитализацията на стопанската активност, необходимите цифрови умения на населението.

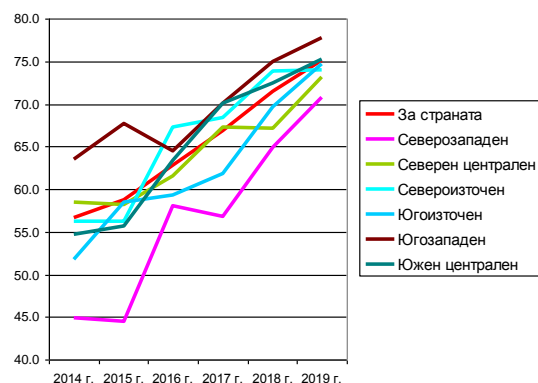
Достъпът до Интернет на населението, както и разпространението на широколентовата Интернет връзка сред домакинствата и предприятията, са сред важните характеристики на съществуващите ИКТ в страната и регионите. Делът на домакинствата, които имат достъп до интернет у дома за последните 10 години отбелязва нарастване повече от два пъти във всички региони и до голяма степен те успяват да се справят с изоставането. През 2019 г. средната стойност за страната е 75% и регионалните стойности са в рамките на 71% (Северозападен регион) и 78% (Югозападен регион). Различията между регионите са най-високи през 2015 г., когато са в рамките на 23% и най-ниски през 2019 г. – 7%, т.е. налице е тенденция на сближаване, но при значително изоставане от средноевропейските показатели и по-значимо изоставане на Северозападен регион в рамките на страната.

През 2010 г. едва 41.6% от населението на страната между 16 и 74 г. използва регулярно Интернет. През 2019 г. този дял е вече 66.8%. В отделните региони интернет активността на населението е различна – най-ниска в Южен централен регион – 61.3% и най-висока в Югозападен регион – 73.7%. Дори в най-развития регион на България тази активност е далеч по-ниска от средната за ЕС – 89%. Отбелязва се положителна динамика на увеличаване на броя на лицата, регулярно ползващи интернет. Различията между регионите се запазват, но при значително по-ниски отклонения между минималната и максимална стойност на показателя. Ако през 2013 г. различията са в рамките на 21%, през 2019 г. те са 12%. Ако се изключи Югозападен регион, различията са около 8%.

Намалява делът на лицата, които никога не са използвали интернет и през 2019 г. достига 24.5% от населението между 16 и 74 години. Този дял е най-нисък в Югозападен – 20.1%, и най-висок в Югоизточен и Североизточни региони – 27%. Регионалните различия за последните шест години значително намаляват, като най-високи са през 2015 г. (съответно 25%, ако се изключи Югозападен регион – 14%). През 2019 г. различията между регионите (с изключение на Югозападен) са 7%.

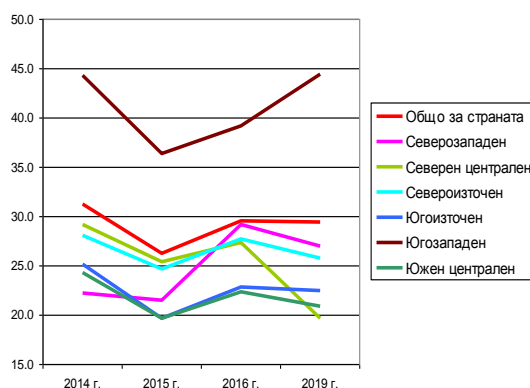
Много ниско е нивото на умения на населението в областта на цифровите технологии във всички региони на страната. Налице е съществен проблем на цифровата грамотност на населението във всички региони на страната. Средният коефициент за лицата, които имат основни или над основни цифрови умения, за страната е 29.4% (2019 г.) при средно за ЕС – 58%. Регионалните стойности на показателя за периода 2016-2019 г. показват негативна тенденция на намаление с различен спад по региони. Най-високо е намалението в Северен централен регион (-7.7%) и най-ниско в Югоизточен (-0.4%). Единственият регион, който показва нарастване на дела населението с цифрови умения, е Югозападен (с 5.2%). При тези много ниски и снижаващи се стойности на показателя в по-голямата част от регионите, различията се увеличават и достигат 24% през 2019 г. Ако се изключи Югозападен регион, различията все още остават значителни, в рамките на 10%, като в Южен централен и Северен централен региони делът на населението с базови цифрови умения е само около 20%.

Фигура 6.52. Дял на домакинства с ширококоловтов достъп до интернет, %

Източник НСИ

Фигура 6.53. Лица, които имат основни или над основните цифрови умения*, %

* Относителният дял е изчислен на база генерална съвкупност на населението между 16 и 74 години

В доклада за България относно Индекса за навлизането на цифровите технологии в икономиката и обществото (DESI), 2020 г. се отбелязва ролята на цифровите технологии за управлението на коронавирусната пандемия и подпомагането на икономическото възстановяване⁹³. Настоящата криза с Ковид-19 оказва значително въздействие върху ключови обществени показатели, свързани с използването на интернет услуги от гражданите. Това не проличава в последните официални статистически данни за 2019 г., които не винаги отразяват усиленото търсене, на което бяха подложени цифровата инфраструктура и услуги по време на пандемията, и незабавните мерки, предприети от държавите-членки.

По отношение на показателите на DESI от значение за икономическото възстановяване след кризата с Ковид-19 България изостава по отношение на 5G, цифровите умения и цифровизацията на показателите на предприятията. По внедряване на ММГК тя заема 20-то място в ЕС, а резултатите ѝ в цифровите обществени услуги са сравнително слаби.

Постигане на целите на политиките за приобщаващо участие в информационното общество и предотвратяване на „цифровото“ изоставане на регионите с решаващо значение за тяхната бъдеща конкурентоспособност, са необходими значителни усилия за изграждане на модерна цифрова инфраструктура, подпомагане на бизнеса и образование на населението в необходимите умения, като по този начин ще се намали риска от цифровото им изключване. Особено належащо е преодоляването на ниското ниво на компютърни и цифрови умения на човешките ресурси в регионите, което препятства широкото използване на ИКТ и базираните на тях услуги и постигането на цифров растеж.

⁹³ <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/scoreboard/bulgaria>

6.3.7 ОБОБЩЕНИ ИЗВОДИ

Обобщените **изводи** относно междурегионалните различия са следните:

- Динамиката на междурегионалните различия в демографското и социално-икономическото развитие на регионите от ниво 2 показва, че за анализирания период те се запазват. Тяхната амплитуда в преобладаващите случаи се формира от стойностите на показателите в Северозападен и Югозападен регион, които формират минималните и максимални равнища на стойностите им.
- Като положителна тенденция следва да се определи, че показателите, свързани с НИРД и иновациите, в т.ч. делът на малките и средните иновативни предприятия - % от всички МСП и делът на МСП, реализирали нови или усъвършенствани продукти, нови за пазара - % от всички МСП, в Северозападен регион показват нарастване, докато в останалите региони за планиране от ниво 2 се отбелязва негативна тенденция на намаление на техните стойности.
- Тенденция на междурегионално сближаване се наблюдава по отношение на достъпа и използването на Интернет от населението, но при значително изоставане от средноевропейските показатели, особено по отношение на лицата, които имат основни или над основните цифрови умения.
- Основното различие, което се задълбочава в годините след прехода към пазарна икономика, е диференциацията в демографското и социално-икономическото развитие на регионите в Северна и Южна България. Нарастването на brutния вътрешен продукт в номинално изражение през 2013-2018 г. е 17.9% за Северозападен, 17.3% за Северен Централен и 19.7% за Североизточен регион, при 28.8% за Югоизточен, 25.0% за Югозападен и 22.7% за Южен централен регион.
- Северозападен регион остава най-слаборазвитият регион в България. Оценките показват изчерпване/деструктуриране на негови вътрешни потенциали за развитие и необходимостта от значителни външни въздействия, които в по-дългосрочен план да допринесат за ускореното му развитие и повишаване на неговата конкурентоспособност. Като положителен момент на съживяването на региона следва да се отбележи ускореният темп на нарастване на БВП през 2018 г. (един от най-високите в страната).
- Подкрепата на по-слаборазвитите региони изискват системна и интегрирана насоченост чрез създаване на подходящи схеми и инструменти в демографската, образователната, икономическата, иновационната политика, политиката в областта на цифровите технологии, социалната политика. В същото време обект на регионалната политика следва да бъдат всички региони на страната съобразно техните потенциали и възможности за растеж и развитие.

Кризата с Ковид-19 повлиява значително върху пазара на труда, доведе до спад в редица структуроопределящи отрасли, постави належащо въпроса за преодоляване на проблемите с цифровата грамотност на населението, развитието на дигиталните технологии и цифровата

инфраструктура, необходимостта от възстановяване икономиката чрез нейното трансформиране.

В заключение, за постигане на целите на политиките за приобщаващо участие в информационното общество и предотвратяване на „цифровото“ изоставане на регионите с решаващо значение за тяхната бъдеща конкурентоспособност, са необходими значителни усилия за изграждане на модерна цифрова инфраструктура, подпомагане на бизнеса и образование на населението в необходимите умения, като по този начин ще се намали риска от цифровото им изключване. Особено належащо е преодоляването на ниското ниво на компютърни и цифрови умения на човешките ресурси в регионите, което пречат за широкото използване на ИКТ и базираните на тях услуги и постигането на цифров растеж.

Целите на регионалната политика във всеки от регионите от ниво 2 ще се определят от необходимото въздействие за подобряване на техните потенциали, ускоряване на социално-икономическия растеж и елиминиране на острите регионални различия. Те са разгледани по-подробно в т.6. и т.7. Ефективността на политиката за регионално развитие и намаляване на междурегионалните различия може да се постигне чрез териториален подход и по-добра териториалната координация на политиките на секторните министерства.

6.4 СРАВНЕНИЯ В РАЗВИТИЕТО НА БЪЛГАРСКИТЕ РЕГИОНИ С ДРУГИ РЕГИОНИ ЗА ПЛАНИРАНЕ ОТ НИВО 2 В СТРАНИТЕ ЧЛЕНКИ НА ЕС

Важна цел на анализа е да съпостави достигнатото ниво на развитие на българските региони със средните равнища в ЕС. Сравненията са извършени основно по статистически региони на ЕС от ниво 2. Анализът е детайлизиран и по някои показатели за региони от ниво 3, както и в зависимост от степента на урбанизация – селски и градски региони.

За сравненията е използвана последната публикувана информация в базата данни на Евростат⁹⁴, както и последни публикации на Европейската комисия, Евростат и други.

6.4.1 НАСЕЛЕНИЕ

Българските региони се характеризират с влошени демографски показатели в ЕС. Повечето демографски показатели в страната показват силно негативни тенденции. Значителните загуби на населението в регионите и особено на миграцията на по-младото и по-образовано население могат да ограничат перспективите за растеж.

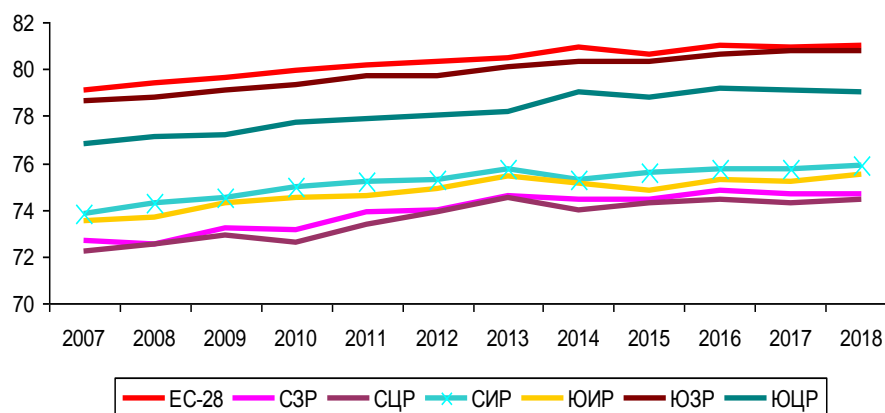
Продължителност на живота

През 2018 г. предстоящата продължителност на живота на новородено дете в ЕС-28 е 81.0 години. Най-висока е в Испания (83.5 години) и Италия (83,4 години) и най-ниска в България (75 години), Латвия (75.1) и Литва (76). Регионите с относително ниска продължителност на живота са разположени предимно в най-източните региони на ЕС, включително шестте

⁹⁴<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

региона на България. По региони за планиране от ниво 2 тя варира от 85,2 години в испанската столица до 74,7 в Северозападен регион - разлика от 10.5 години.

Фигура 6.54. Продължителност на предстоящия живот, 2007-2018 г.

Източник: Евростат

Три български региона отбелязват най-ниска продължителност на живота на гражданите в ЕС. Според Евростат през 2018 г. най-малко живеят хората в Северен Централен (74.4 г.) Югоизточен (75.5 г.) и Северозападен (74.7 г.) региони на България, при средна за ЕС очаквана продължителност на живота от 81 години.

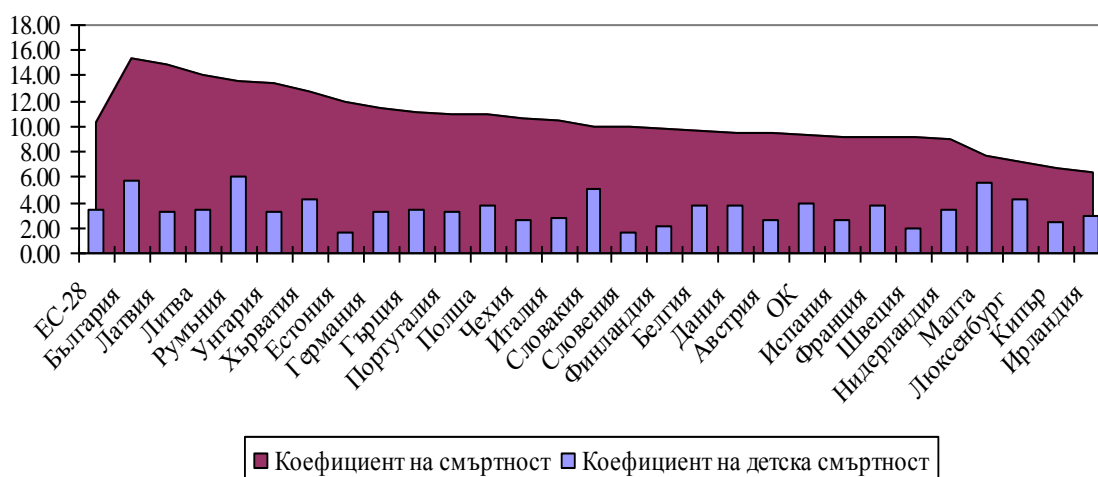
Отбелязва се определена връзка между продължителността на живота и фактори като социално-икономически и екологически условия, промени в работните условия, промени в начина на живот, по-доброто медицинско обслужване и грижа.

Обща смъртност

Разликата в демографските тенденции спрямо всички държави в ЕС, която е един от основните фактори за превръщане на България в държавата с най-бързо намаляващо население, е показателят за смъртност. С най-ниска смъртност в ЕС през 2018 г. са Ирландия – 6.42%, Кипър - 6.67%, Люксембург - 7.17%, Малта - 7.75%. България трайно е най-висок коефициент на смъртност в ЕС. Освен в България (15.39% за 2018 г.) значително по-висока от средната за ЕС-28 е стойността на този показател само в Латвия - 14.90%, и Литва - 14.09%.

Българските региони и страната като цяло се характеризират с най-високи стойности на коефициента за смъртност (13.7 – 20.5% през 2019 г.), при средно равнище за ЕС около 10%. Дори в Югозападен регион - 13.7% коефициентът е по-висок от средния за ЕС. Най-висока стойност през 2019 г. този коефициент има в СЗР – 20.5%.

Фигура 6.55. Коефициент на смъртност (обща и детска) в ЕС, 2018 г.

Източник: Евростат (Eurostat, Demographic balance and crude rates [demo_gind])

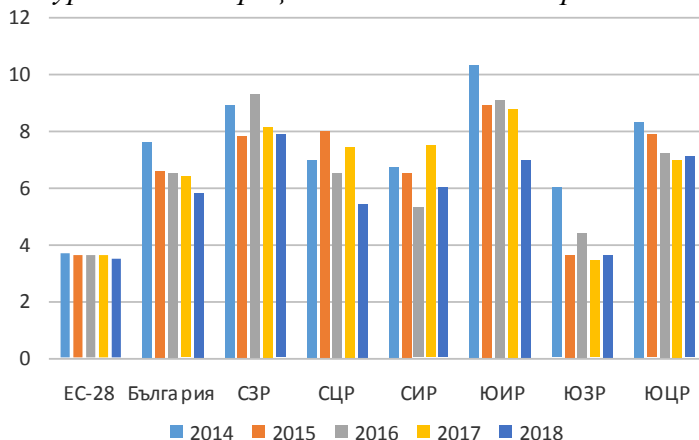
Детска смъртност

Макар и с тенденция за намаление, стойностите на коефициента на детска смъртност за България (5.8‰ през 2018 г.) са едни от най-високите в ЕС-28 (3.5‰). Единствената страна с трайно по-висока детска смъртност е Румъния (6.0‰). И в двете страни метрополните региони са с най-ниски показатели, но всички останали са над средното за страните. В първата десетка на страни от ЕС с най-високи показатели се включват и страни като Малта, Словакия, Унгария, Литва, Латвия, Хърватия, Полша, Гърция.

Динамиката на показателя за периода 2012-2018 г. отбелязва намаление на детската смъртност за България с 1.5 ‰, като тенденциите в отделните региони са разнопосочни.

Трайно висок остава коефициентът на детска смъртност в Северозападен (7.9‰ – 2018 г.), Югоизточен (7.0‰) и Южен централен (7.1‰) региони, където коефициентите са над два пъти по-високи от средните равнища за ЕС (3.5‰) и различията през анализирания период се запазват. По-добри показатели, доближаващи се до средните за ЕС, се регистрират само в Югозападен регион (3.6‰).

Фигура 6.56. Коефициент на детска смъртност по региони за планиране от ниво 2, 2014-2018 г.

Източник: Евростат

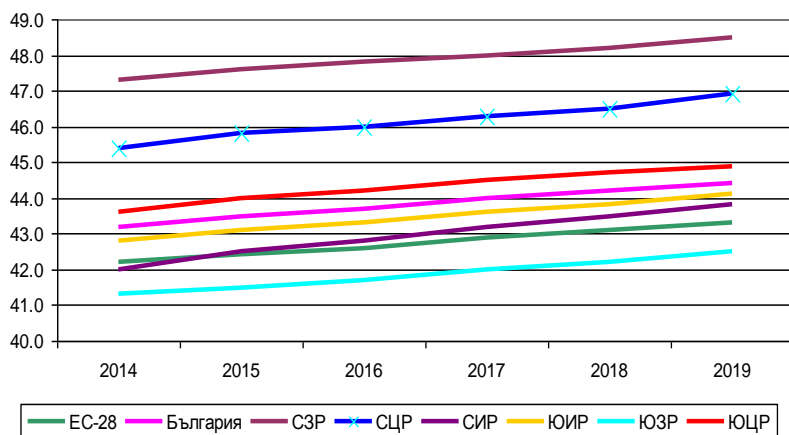
Структура на населението

За последното десетилетие средната възраст на населението в ЕС се е повишила с 2,7 години, достигайки 43,3 години през 2019 г., което е закономерен резултат от продължителността на живота и наблюдаваните ниски коефициенти на плодовитост.

Средната възраст на населението се е повишила във всяка една от държавите-членки на ЕС, с особено бързи промени във възрастовата структура на Гърция, Португалия и Румъния. През 2019 г. най-ниските средни възрасти в държавите-членки са регистрирани в Ирландия и Кипър (37.7 години), докато най-високите средни възрасти са записани в Италия (46.7 години), Германия (46 г.), Португалия (45.2 г.), Гърция (44.9 г.) и България (44.5 г.).

Данните от Фигура 6.57 показват, че за периода 2014-2019 г. интензитетът на процесите на застаряване в България е по-висок от средния за ЕС и най-силно изразен в Северозападния, Северния централен и Южния централен региони.

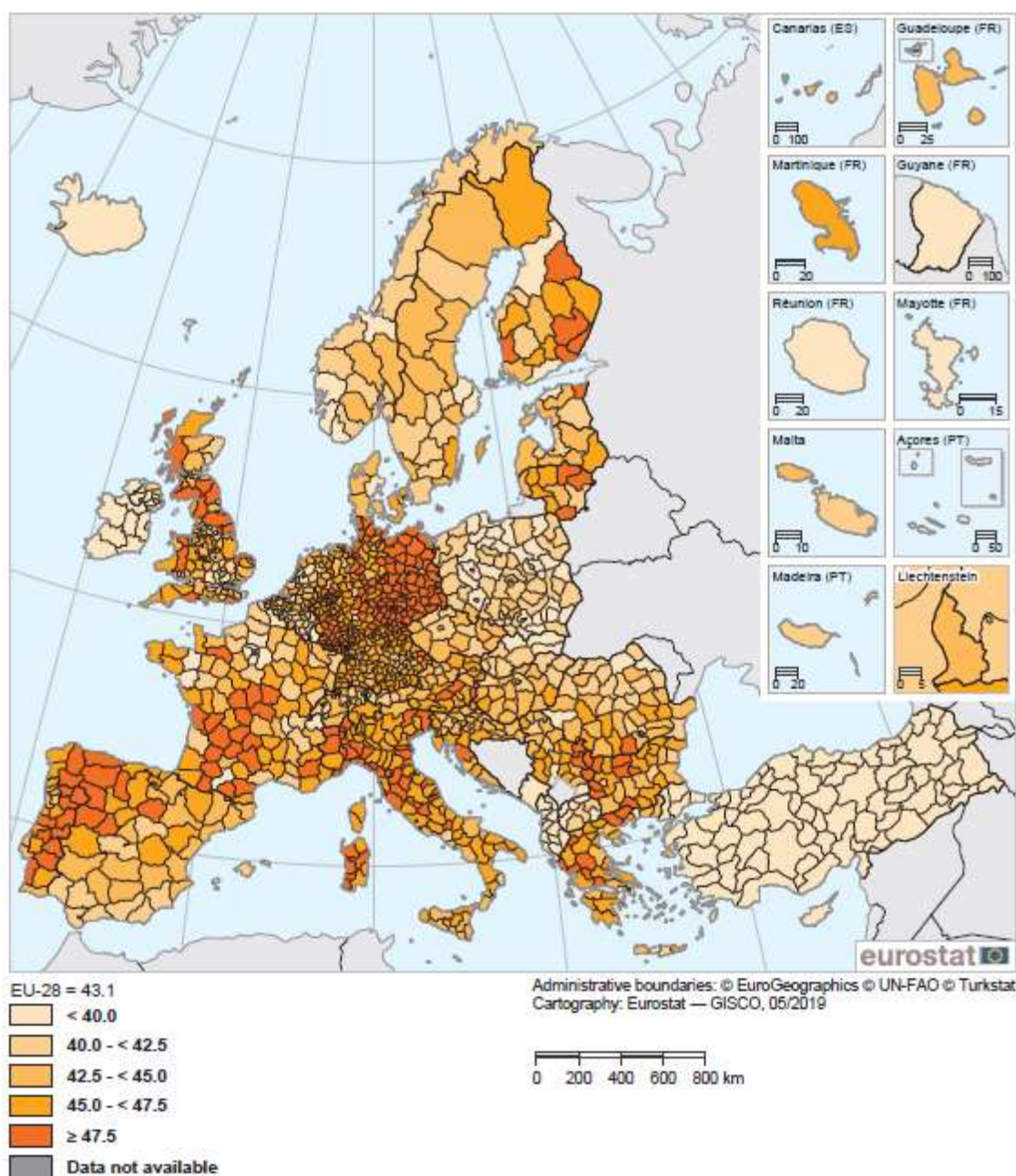
Фигура 6.57. Средна възраст на населението по региони за планиране от ниво 2, 2014-2019 г.

Източник: Евростат

Според данни на Евростат най-застаряващо е населението в областите Видин (50.5 средна възраст), Габрово (50.4 г.), Кюстендил (50.2 г.), Смолян (50 г.), а най-ниска в София град (40 г.)

Фигура 6.58. Средна възраст по региони от ниво 3, 2019 г.

Note: EU-28, provisional.

Source: Eurostat (online data codes: demo_r_pjanind3 and demo_pjanind)

Източник: Eurostat Regional Yearbook 2019 edition

Промяна на населението

Промяната на населението все повече се определя от миграцията. През 2015 г. смъртността за първи път надвиши раждаемостта в ЕС, като това засилва въздействието на миграцията и мобилността върху населението на регионите. Големите различия при безработицата и доходите в целия ЕС насърчават хората да се местят, за да търсят по-добри възможности за

работа и/или да избегнат безработицата и бедността. Потокът е предимно от ЕС-13 към ЕС-15, а в рамките на ЕС-13 - от селските региони към столицата и други големи градове⁹⁵.

Моделът на негативните демографски промени, породен от ниската раждаемост, високата смъртност и интензивната нетна миграция, е особено силно изразен при българските региони в ЕС (Таблица 6.14).

Направените сравнения за коефициента на общата промяна, който е съотношение на изменението на населението през годината (разликата между броя на населението на 1 януари от две последователни години) спрямо средното население през същата година (за 1 000 души) и отчита естествената промяна на населението и нетната миграция, показва, че всички български региони за планиране от ниво 2 и ниво 3 (с изключение на област София) се характеризират с най-ниски отрицателни стойности за последното десетилетие в ЕС, докато средните равнища за ЕС са положителни, но с тенденция на намаление. През 2018 г. стойностите на общата промяна варират от -18.2% за Северозападен регион до -2.9% за Югозападен регион.

Таблица 6.14. Коефициент на обща промяна на населението по региони за планиране от ниво 2, %

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ЕС-28	4	3.6	2.4	2.5	2.2	2.2	3.7	2.6	3.4	2.4	1.9	2.1
България	-7.2	-6.8	-6.1	-7.1	-5.7	-5.8	-5.4	-6.0	-6.7	-7.3	-7.3	-7.1
СЗР	-19.8	-18.9	-18.6	-20.0	-13.8	-15.8	-16.0	-16.5	-16.7	-18.4	-17.9	-18.2
СЦР	-14.3	-13.7	-12.6	-13.5	-10.1	-10.6	-10.4	-12.4	-12.3	-12.3	-13.1	-13.7
СИР	-5.1	-5.2	-4.2	-5.8	-4.5	-4.7	-3.1	-4.8	-5.8	-5.5	-5.9	-5.0
ЮИР	-7.5	-7.1	-6.5	-7.9	-5.3	-4.5	-4.0	-4.9	-5.6	-6.1	-6.3	-7.2
ЮЗР	0.6	1.1	1.3	0.5	-1.2	-1.2	-0.5	-1.1	-1.9	-2.8	-3.3	-2.9
ЮЦР	-7.9	-7.5	-6.4	-7.0	-6.3	-6.0	-6.0	-5.4	-6.7	-7.1	-6.1	-5.1

Източник: Евростат

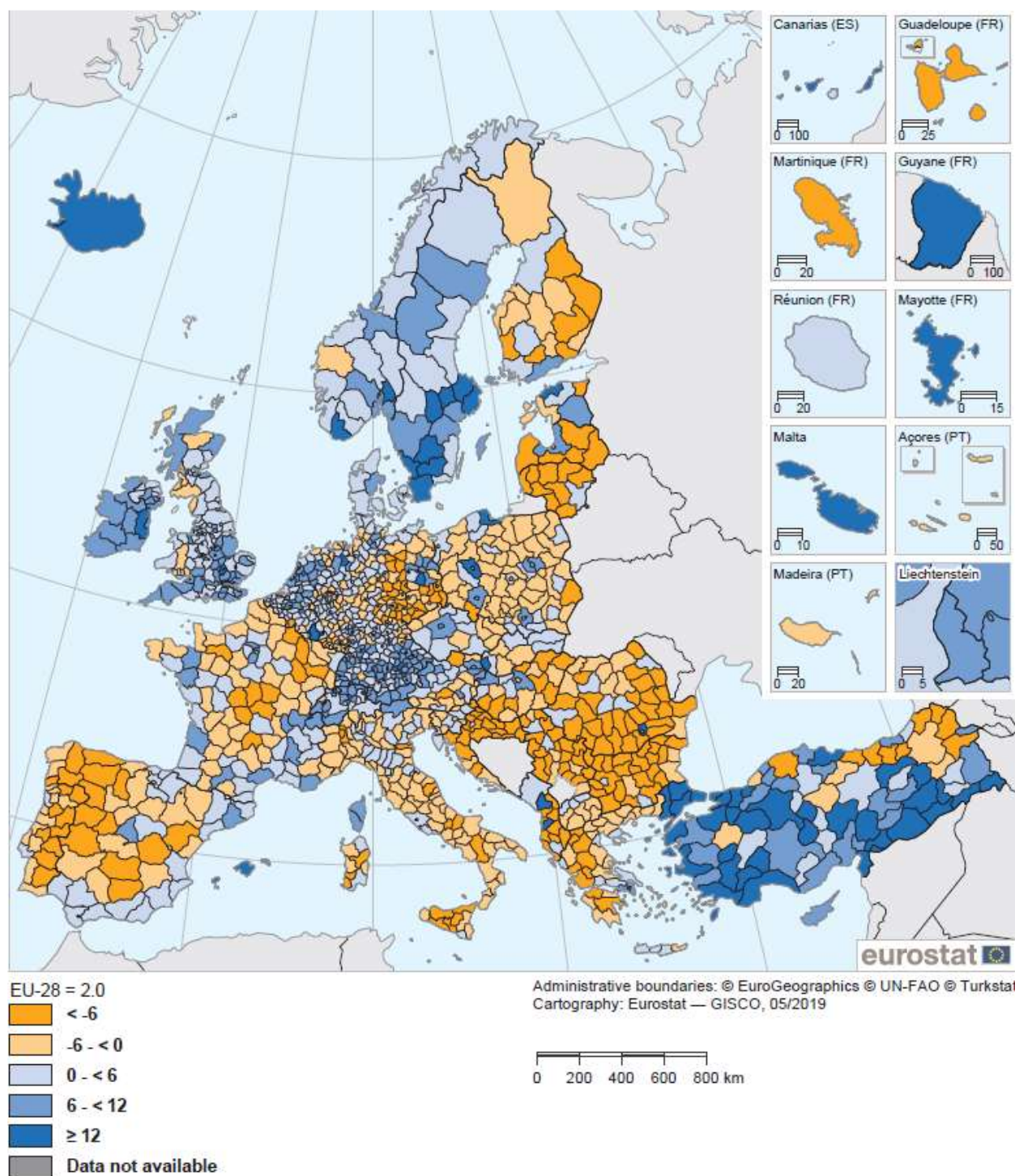
Като цяло моделът на демографските промени в България следва най-често срещаните средносрочни развития в ЕС, които могат да бъдат обобщени, както следва⁹⁶:

- ефект на столичния регион/град, тъй като населението продължава да се разширява в и около много столици, които оказват „привличащ ефект“ върху националните мигранти, свързани с (възприеманите) възможности за образование и / или заетост;
- разделение между градските и селските региони, като броят на лицата, живеещи в много периферни, селски региони, намалява с по-бързи темпове;
- регионални различия в отделните държави-членки на ЕС, които могат да окажат въздействие върху регионалната конкурентоспособност и сближаване.

⁹⁵Eurostat Regional Yearbook 2018 edition

⁹⁶Моят регион, моята Европа,нашето бъдеще, Седми доклад за икономическото, социалното и териториалното сближаване. Европейска Комисия, Генерална дирекция „Регионална и градска политика“

Фигура 6.59. Коефициент на обща промяна на населението по региони за планиране от ниво 2, %

Note: EU-28, provisional.

Source: Eurostat (online data codes: demo_r_gind3 and demo_gind)

Източник: Евростат

6.4.2 ОБРАЗОВАНИЕ

Образованието и обучението имат важна роля в личностното развитие и от по-широка перспектива се счита, че са от решаващо значение за икономическия и социален напредък. За прехода към икономика, основана на знанието, е необходима висококвалифицирана работна сила, за да се конкурира страната и регионите ѝ в производителността, качеството и иновациите.

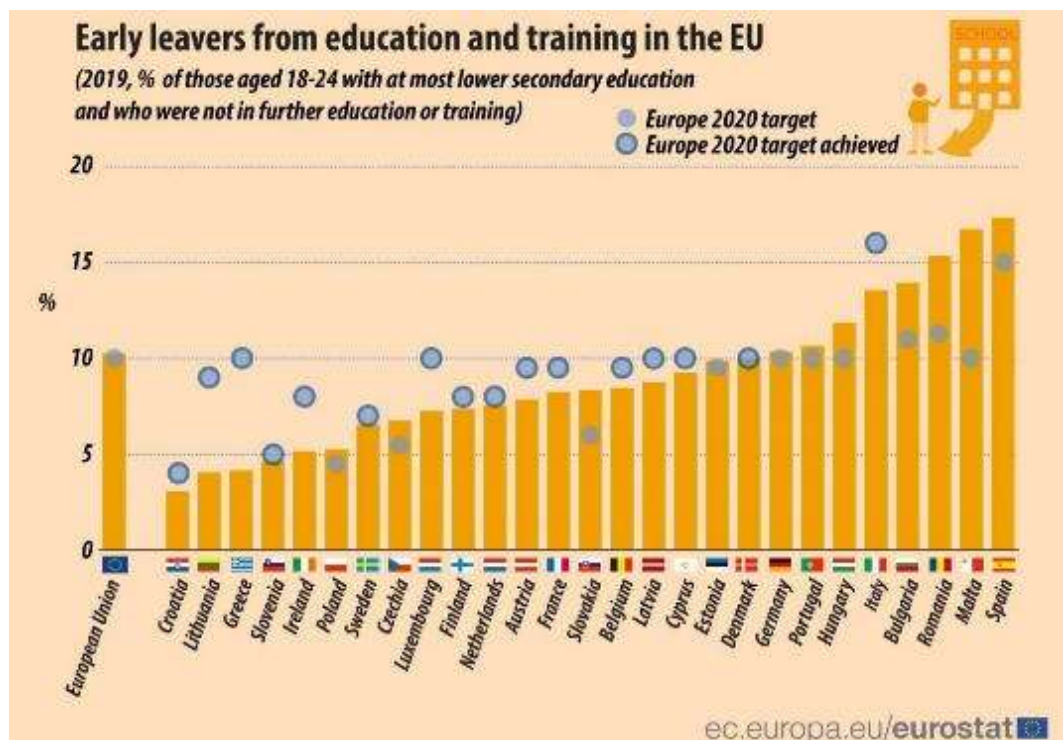
Сравненията на показателите за образованието на българските региони със средните равнища на ЕС показват различни тенденции на догонване и преодоляване на различията.

Рано напуснали образование и обучение на възраст 18 - 24 г.

Преждевременно напусналите образованието и обучението се дефинират като дял на лицата на възраст 18-24 години, които имат най-много по-ниско от средно образование, и които не са участвали в никакво допълнително образование и обучение.

Образованието и продължаващото обучение са сред основните двигатели на икономическия растеж. Според Седмия кохезионен доклад вече е доказано, че по-големият брой слабо образовани хора нанася по-голяма вреда върху растежа, отколкото по-малкият дял на високообразовани хора⁹⁷. Наблюдава се обвързаност и релация на този показател с показатели за структурна безработица, бедност и други.

Фигура 6.60. Дял на преждевременно отпадналите от образование и обучение, ЕС, 2019 г., %

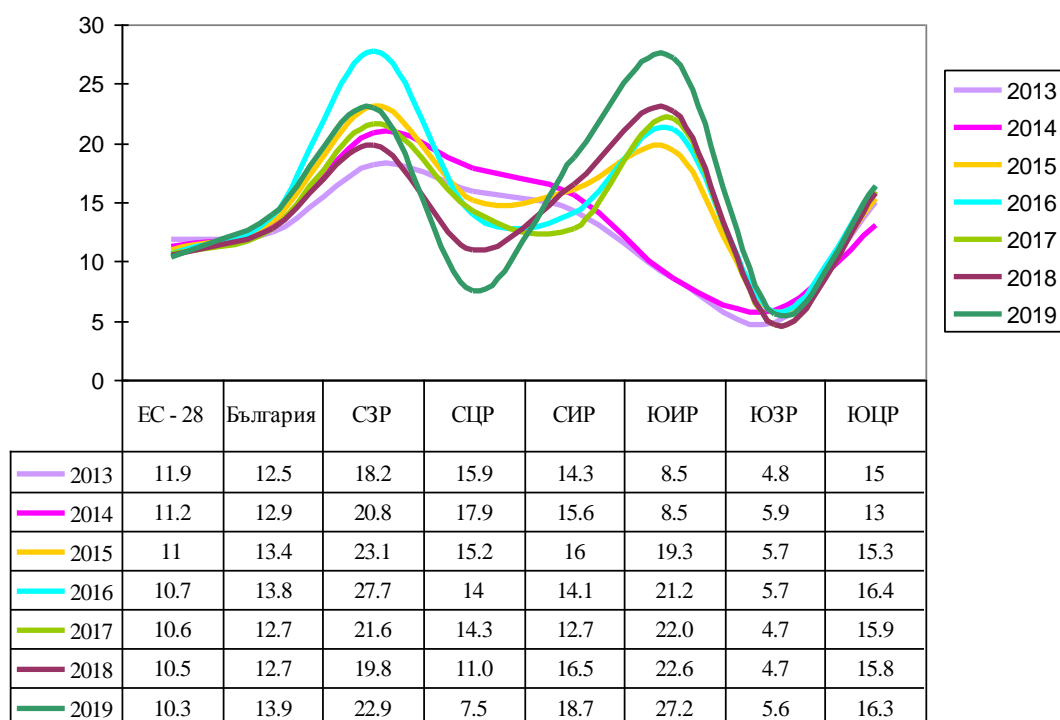
Източник: Евростат https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Early_leavers_2019-01.jpg

⁹⁷ Моят регион, моята Европа, нашето бъдеще, Седми доклад за икономическото, социалното и териториалното сближаване. Европейска Комисия, ГД „Регионална и градска политика“

През 2019 г. дялът на преждевременно напусналите ЕС-28 от образование и обучение е 10,6% и е налице тенденцията на непрекъснато понижаване през последното десетилетие. Сред държавите-членки на ЕС дялът на преждевременно напусналите през 2019 г. варира от 3.0% в Хърватия до 17.3% в Испания. За периода 2014-2019 г. България запазва високи стойности на показателя „Дял на преждевременно отпадналите от образование и обучение“ (18-24 години) – 13.9% през 2019 г., с което остава далеч от постигането на поставената си цел за реализиране на Стратегията „Европа 2020“ от 11%.

Показаните на фигурата данни за дела на преждевременно напусналите образованието и обучението за регионите от ниво 2 в България се характеризират с висока регионална дисперсия и неблагоприятни тенденции към запазване, дори увеличаване на стойностите.

Фигура 6.61. Дял на преждевременно отпадналите от образование и обучение (18-24 години) по региони за планиране от ниво 2, 2013-2019 г., %

Източник: Евростат

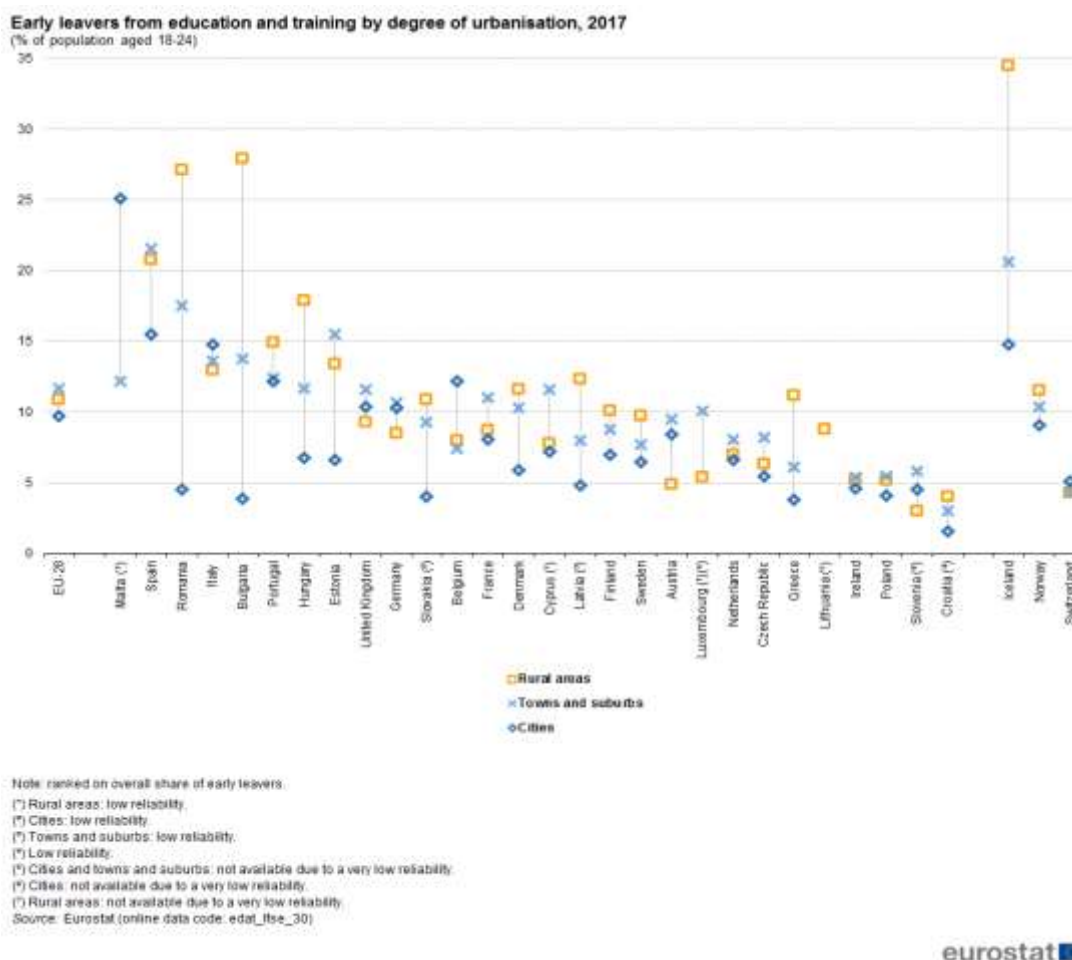
Северозападен и Югоизточен регион са с най-влошени показатели за отпадналите от училище и образование. Освен високите равнища в тях се наблюдава тревожна тенденция за увеличаване стойностите на показателя за 2019 г. спрямо базовата 2013 г., съответно от 18.2% до 22.9% за Северозападен и от 15.0% до 27.2 % за Югоизточен. В останалите региони също липсва положителна динамика на показателя. С най-добри стойности на показателя са регионите Югозападен (5.6% през 2019 г.) и Северен централен (7.5%).

Характерно за ЕС е, че най-често се срещат региони на столицата и други динамични градски региони, които отчитат относително най-нисък дял на преждевременно напусналите образование и обучение. Това може да отразява редица фактори, включително: по-голям избор

за образователни програми; по-широк спектър от възможности за образование и обучение; или по-високо ниво на образование сред родителите.

България е една от страните в ЕС, които показват подобен модел на този, наблюдаван за ЕС като цяло, при който най-висок е процентът на преждевременно напусналите в селските региони, висок дял на рано напусналите в средните градове и най-малък дял на преждевременно напусналите в големите градове. Прави впечатление, че страната е с най-високи различия между селски и градски региони за показателя в ЕС.

Фигура 6.62. Дял на преждевременно напусналите образование и обучение по степен на урбанизация, 2017 г., %

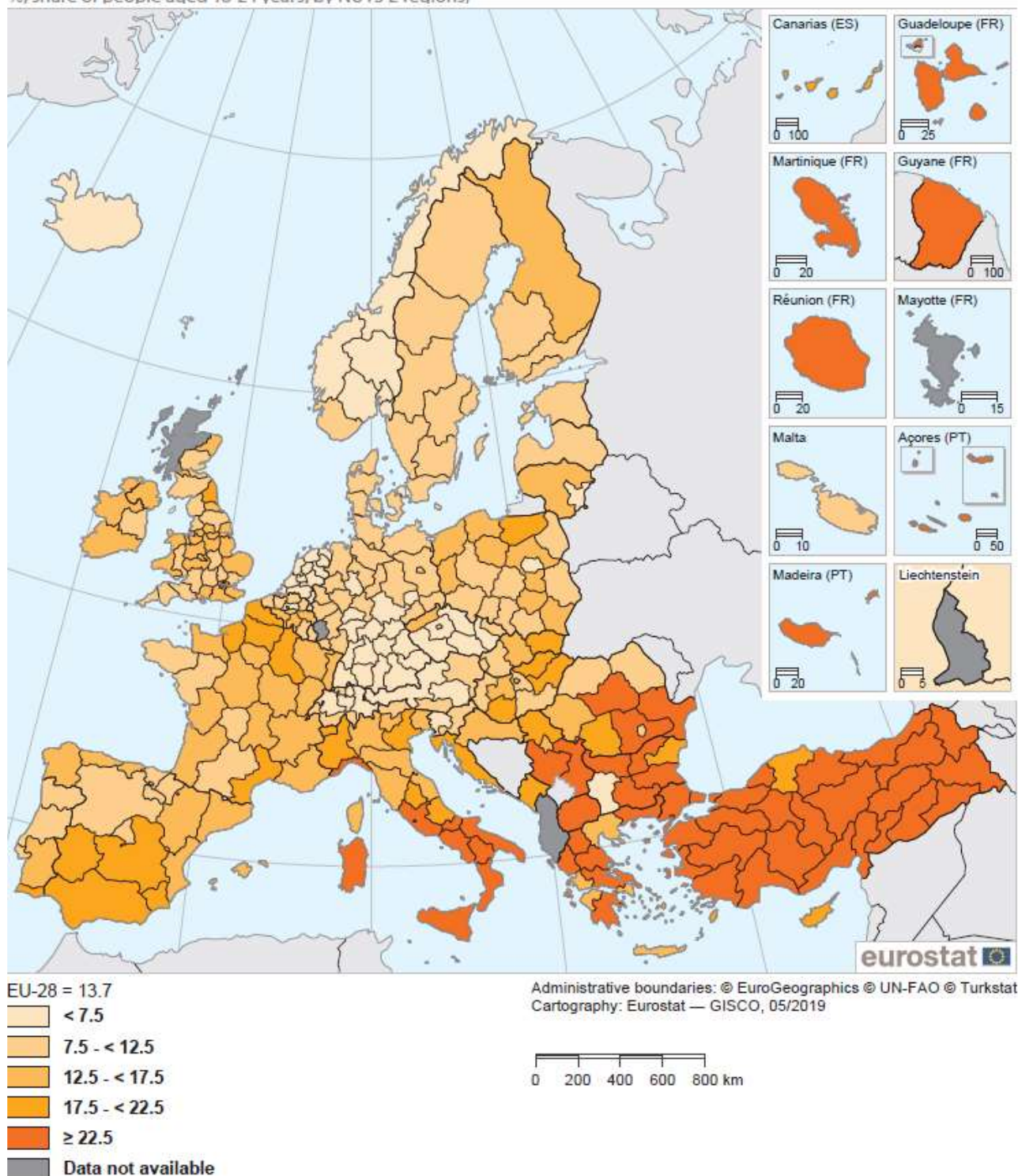

Източник: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Early_leavers_from_education_and_training#Overview

Общият извод е, че България не постига заложената цел в стратегията „Европа 2020“ от 10% преждевременно напускащи образованието и обучението младежи, а показва увеличаване на стойностите на показателя, които са по-високи от 12.5% през 2013 г.

Фигура 6.63. Младежи (18-24 г.), незаети в трудова дейност, образование или обучение (NEET), % от населението на възраст 18-24 г.

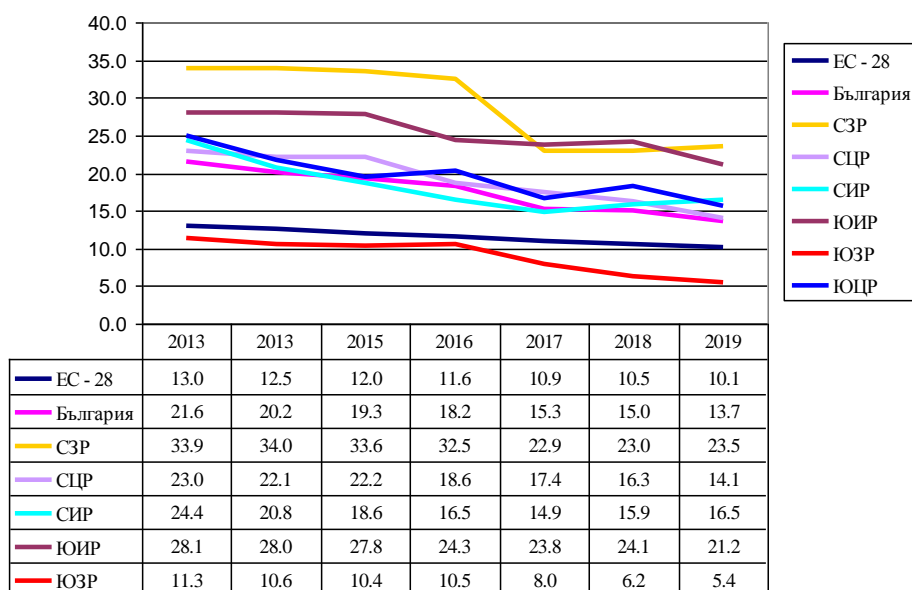
Map 4.4: Young people neither in employment nor in education or training (NEETs), 2018
%, share of people aged 18-24 years, by NUTS 2 regions)

Източник Eurostat Regional Yearbook 2019

Българските региони са с едни от най-високите *NEET* коефициенти в ЕС. Други региони в държавите-членки с високи стойности на показателя са Румъния и Гърция, както и южните региони на Италия. Над два пъти по-високи стойности на показателя от средноевропейските равнища през 2017 г. се отбелязват в Северозападен (23.5%) и Югоизточен (21.2%) региони. Единствено Югозападен регион през 2019 г. е с два пъти по-ниски стойности на показателя спрямо средното за ЕС (съответно 5.4% и 10.1%), което потвърждава утвърдения модел в ЕС столичните региони да се характеризират с най-ниски показатели.

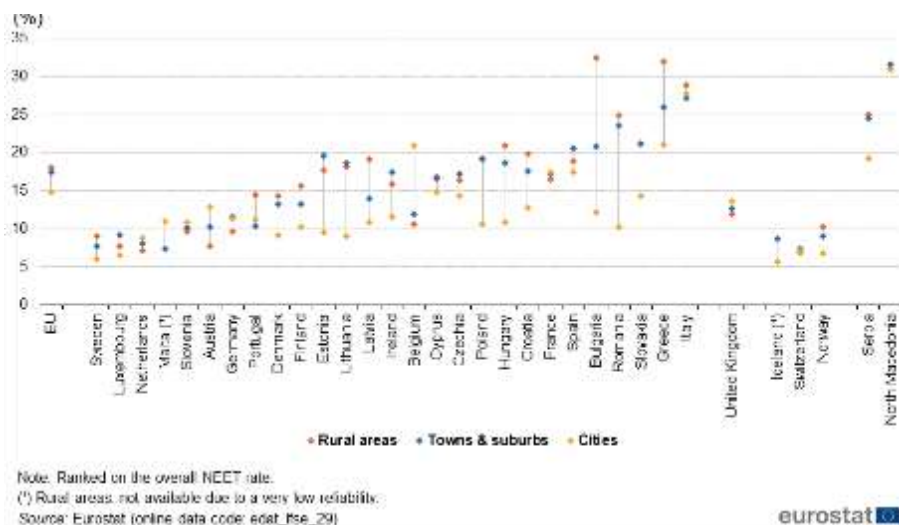
Фигура 6.64. Дял на незааетите и неуучещи младежи (15—24 г.) по региони, 2013-2019г.,%

Източник: Евростат

Благоприятна тенденция за намаляване на стойностите на показателя показват всички български региони за планиране от ниво 2, като страната намалява ножицата в различията със средното равнище за ЕС през анализирания период (съответно показателят средно за ЕС намалява от 13.0% за 2013 г. до 10.1% за 2019 г. и от 21.6% до 13.7% за България).

Фигура 6.65. Дял на незаетите и неучещи младежи (20-34 г.) по региони от ниво по степен на урбанизация, 2019г., %

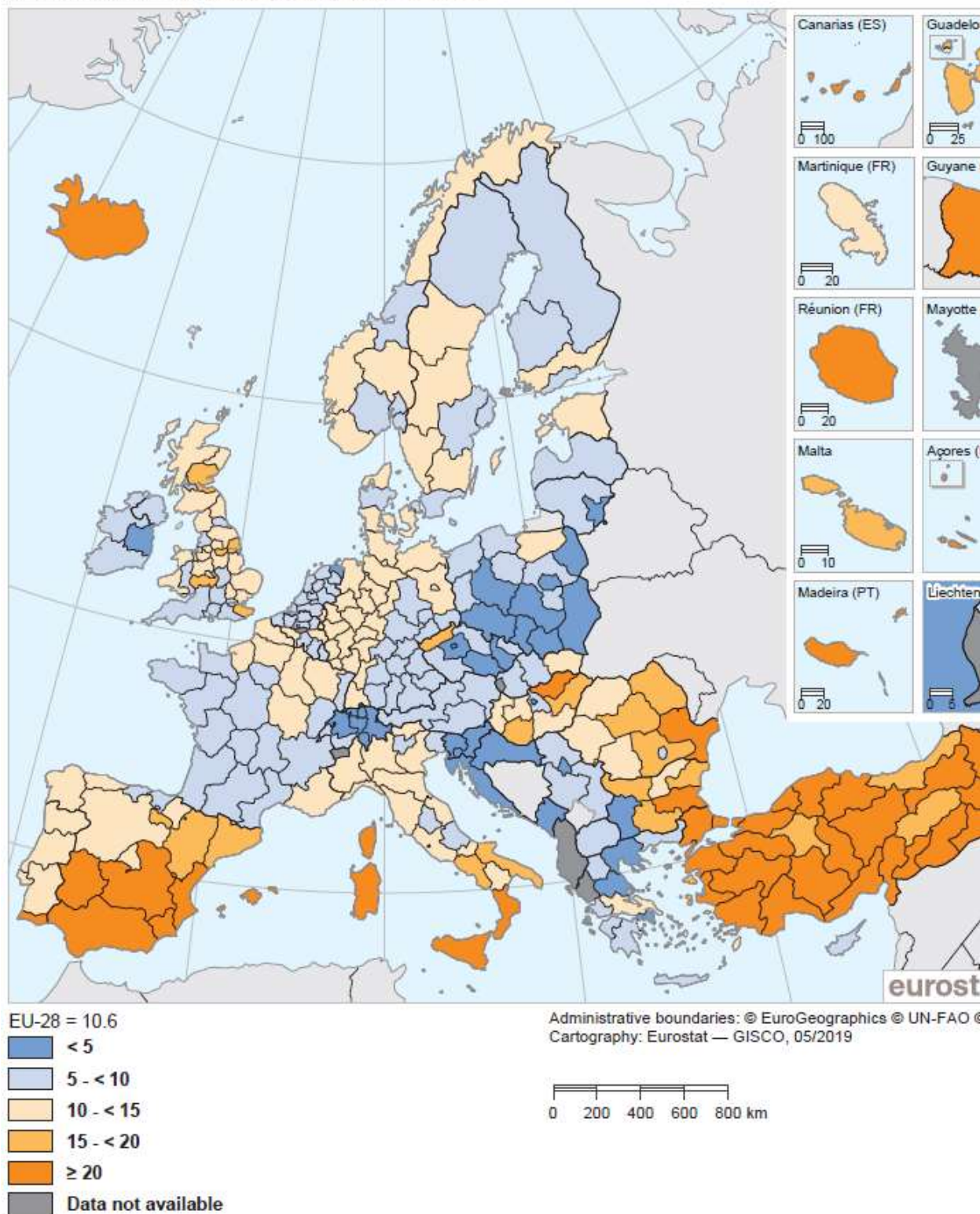
Източник: Евростат

Отчетените различия в дела на групата младежи на възраст 20—34 г., които не учат и не работят, в големите градове, средните и малки градове и селските райони, са най-високи в България в сравнение с останалите страни-членки на ЕС. В селските райони този дял достига до 33%, в средните и малки градове – 21%, в големите градове – 12 %.

Забелязва се определена зависимост между нивата на NEET и ниското образователно равнище. В тази връзка, в регионите, характеризиращи се с относително висок дял на преждевременно напуснали образование и обучение и относително ниски нива на професионално обучение, се отчитат относително високи нива на NEET.

Фигура 6.66. Дял на рано напусналите образование и обучение (18-24 г.) по региони за планиране от ниво 2, 2018г., %

Map 4.3: Early leavers from education and training, 2018
(%, share of people aged 18-24 years, by NUTS 2 regions)

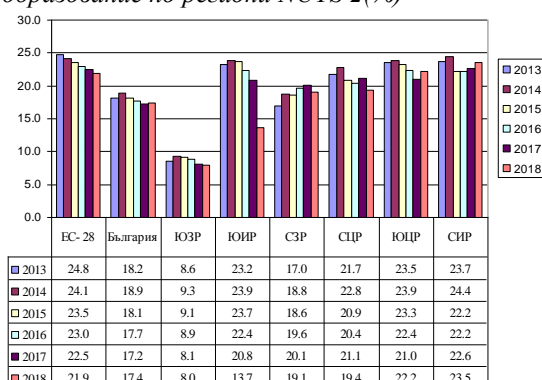

Източник: Eurostat Regional Yearbook 2019

Степен на образование

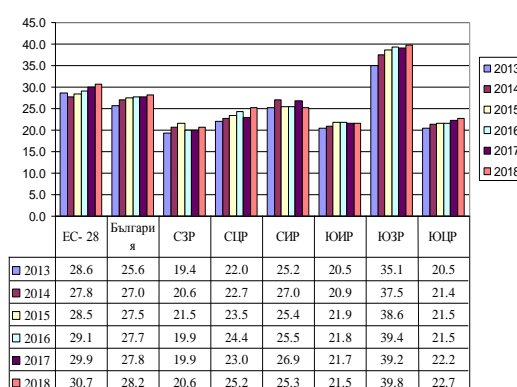
Показателят *Население на възраст 25-64 години с по-малко от основно, основно и прогимназиално образование (ISCED степен 0-2) по региони NUTS 2 (%)* в България е с по-ниска стойност от средното равнище за ЕС за анализирания период и през 2018 г. е 17.4% спрямо 21.9% за ЕС, като основен принос за това има Югозападен регион. Регионалните различия са силно изявиени и са близо три пъти между ЮЗР (8.0%) и СИР (23.5%). С по-благоприятни характеристики се очертава и ЮИР (13.7%).

Фигура 6.67. Население на възраст 25-64 години с по-малко от основно, основно и прогимназиално образование по региони NUTS 2(%)

Източник: Евростат

Фигура 6.68. Население на възраст 25-64 години с висше образование (степен 5-8) по региони NUTS 2(%)

Темповете на положителна промяна на показателя средно за ЕС са по-високи, като за периода 2013-2018 г. намалението на ниско образованото население е 2.9%, за България – 0.8%, с най-благоприятна динамика в ЮИР от 9.5%. Негативна тенденция се отбелязва в Северозападен регион, където показателят нараства с повече от 2% през 2018 г. спрямо 2013 г. и достига 19.1%. Отбелязаното намаление на нискообразованото население в Югоизточен и Южен централен регион през 2018 г. спрямо 2013 г. е 1-2%.

По отношение на населението с ниско образование особен интерес представлява възрастовата група 30-34 години. По този показател България и българските региони за планиране от ниво 2 (с изключение на Югозападен) показват трайно по-високи стойности от средните за ЕС (средното равнище за България през 2018 г. е 17.1 при 16.4% за ЕС). Негативната характеристика, отбелязваща равнища над 21% на населението с ниско образование на възраст 30-34 години, е регистрирана във всички региони с изключение на Югозападен.

Динамиката на процесите показва силно изявена отрицателна тенденция за увеличаване на това население в Северозападен регион, където делът на нискообразованото население нараства от 18.8% през 2013 г. на 24.4% през 2018 г. или с 5.6%. Подобен негативен тренд, но с по-ниска интензивност, се отбелязва и в Югоизточен регион, като населението с ниско образование нараства от 22.2 % през 2013 г. достига 25.4% през 2018 г.

Таблица 6.15. Население на възраст 30-34 години с по-малко от основно, основно и прогимназиално образование по региони NUTS 2(%) %

Регион	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ЕС- 28	17.9	17.2	17.2	17.2	16.9	16.4
България	17.4	17.9	18.1	17.9	17.2	17.1
СЗР	18.8	20.7	21.9	24.2	25.3	24.4
СЦР	24.4	25.7	20.1	20.1	22.1	20.9
СИР	21.5	22.3	22.0	19.2	18.5	21.9
ЮИР	22.2	24.2	26.2	26.2	22.1	25.4
ЮЗР	7.0	6.7	7.5	8.2	8.1	6.9
ЮЦР	25.3	23.5	24.9	24.0	22.8	22.2

Източник: Евростат

Друга важна характеристика на регионалния потенциал на човешките ресурси е **делът на населението на възраст 25-64 години с висше образование**.

Средният показател за България изостава от средното равнище за ЕС през целия анализиран период и през 2018 г. е 28.2%, при средно за ЕС - 30.7%.

По региони тези различия са особено високи. Със стойности от 21-25 % на показателя, които са с над 30% под средните за ЕС, са всички български региони за планиране от ниво 2 без Югозападен. За анализирания период почти не се отбелязва нарастване на стойността на показателя в Северозападен (20.6%) и Североизточен регион (25.3%) и слабо от 1% в Югоизточен регион (21.5%). Най-висок темп на положителна промяна се отбелязва в Югозападен регион (4.7%), където делът на населението на възраст 25-64 години с висше образование е най-висок в страната (39.8% - 2018 г.) и по-висок от средния за ЕС, но по-нисък от други столични региони.

Сравнения могат да се направят и за регионалните стойности и промените на показателя **Население на възраст 30-34 години с висше образование (%)**, доколкото тази възрастова група се очертава като много важна в иновативната икономика. По този показател България съществено изостава от средните равнища за ЕС (съответно 33.7 спрямо 40.7).

Таблица 6.16. Население на възраст 30-34 години с висше образование по региони NUTS 2 (%)

Регион	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ЕС- 28	37.1	37.9	38.7	39.2	39.9	40.7
България	29.4	30.9	32.1	33.8	32.8	33.7
СЗР	20.7	23.8	22.5	19.1	18.9	18.9
СЦР	21	21.7	28.6	33.4	35.1	31.0
СИР	30.3	32.8	31.7	31.7	34.6	32.3
ЮИР	26.1	23.1	24.3	26.9	22.7	20.0
ЮЗР	39.6	43.0	44.5	47.2	44.6	47.4
ЮЦР	21.8	23.2	23.0	23.5	22.7	26.3

Източник: Евростат

Населението в работна възраст 25-64 години с висше образование (% от населението 25-64 години по региони за планиране от ниво 2 в ЕС за 2018 г.) показано на Фигура 6.67, също

илюстрира характеристиките на българските региони по този важен показател, характеризиращ съвременната икономика.

6.4.3 ЗДРАВЕ И ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

Здравео е важен приоритет за всички граждани на ЕС, които очакват да бъдат защитени от болести и злополуки и да получават подходящи здравни услуги. През следващите десетилетия застаряването на населението вероятно ще бъде основно предизвикателство за здравния сектор на ЕС: търсенето на здравеопазване вероятно ще се увеличи с бързи темпове, докато застаряването на населението може да доведе до недостиг на персонал за някои медицински специализации или в определени географски региони. Според Генерална дирекция „Здравеопазване и безопасност на храните“ се очаква повече от 60 хиляди лекари (или 3,2% от работната сила в ЕС-28) да се пенсионират или да напуснат професията всяка година през периода до 2020 г.

Очаквана здрава продължителност на живота и здравен статус, основана на самопреценка

Публикуваните данни в Евростат показват по-високи стойности на показателя за очакваната здрава продължителност на живота спрямо средното равнище за ЕС в България (съответно за мъжете 64 години спрямо 63.4 средно за ЕС и за жените – съответно 67.6 и 63.8 през 2018 г.).

Таблица 6.17. Очаквана здрава продължителност на живот при раждането, години

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Мъже										
ЕС-28	61.2	61.7	61.6	61.4	61.3	61.3	62.6	63.5	63.5	63.4
България	62.1	63.0	62.1	62.1	62.4	62.0	61.5	64.0	62.9	64.0
Жени										
ЕС-28	61.9	62.6	62.1	62.0	61.5	61.7	63.2	64.2	63.9	63.8
България	65.8	67.1	65.9	65.7	66.6	66.1	65.0	67.5	66.2	67.6

Източник: Евростат

Болнични легла

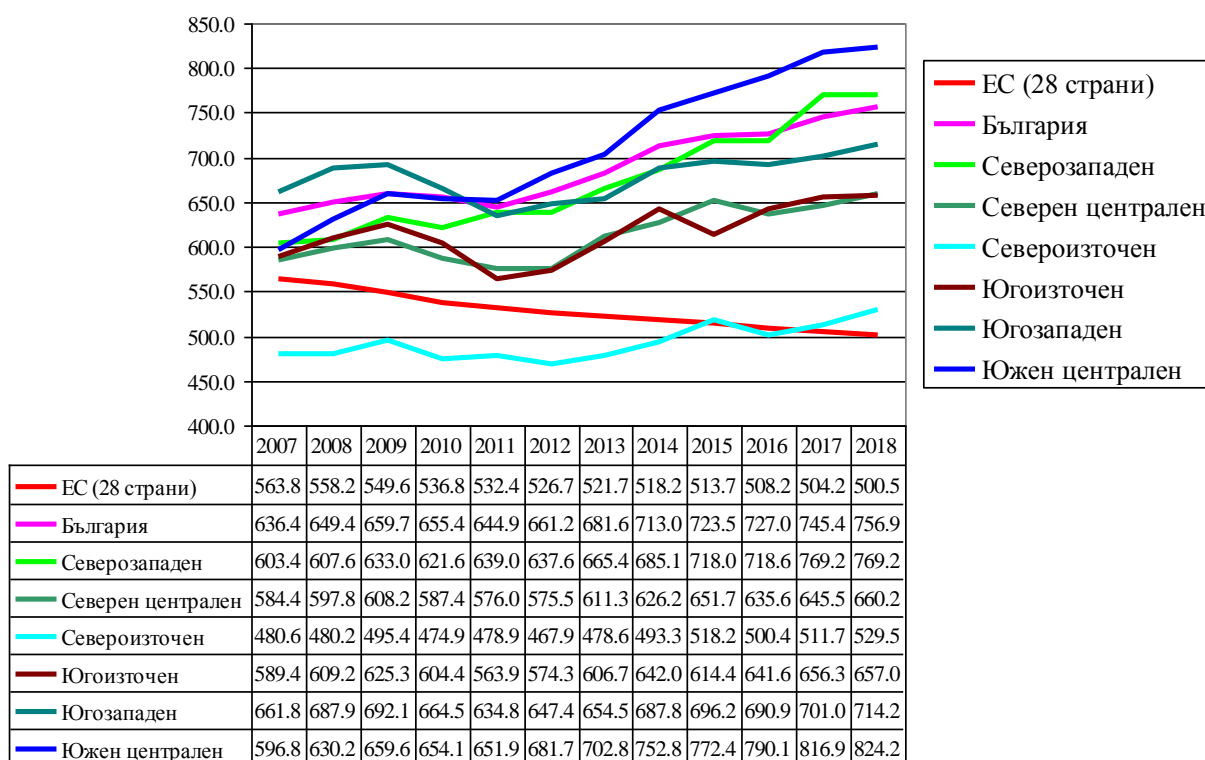
Настоящият анализ няма за цел да анализира здравната инфраструктура от гледна точка на достъпността и качеството на услугата, както и стойността на издръжката. Това е обект на друг раздел в комплексния социално-икономически анализ. Задачата е да се направят регионални сравнения спрямо средните равнища на регионите в ЕС.

В продължение на много години броят на болничните легла в ЕС намалява: това може да е свързано с промени в здравните политики в по-голямата част от държавите-членки на ЕС, като средната продължителност в болницата е намалена с въвеждането на нови лечения и по-малко инвазивни форми на операция, някои от които могат да бъдат доставени чрез амбулаторно лечение.⁹⁸

⁹⁸Eurostat Regional Yearbook 2018 edition

На фона на тази тенденция България и българските региони за планиране от ниво 2 правят изключение. За последното десетилетие се наблюдава тенденция на увеличаване броя на болничните легла на 100 000 души с 13% средно за страната, при 10% намаление за ЕС. Най-високо е това нарастване в Южен централен и Северозападен регион (20% и 18%). Въпрос на здравна реформа и концепция за развитие на здравеопазването в страната е да се оценят тези тенденции.

Фигура 6.69. Болнични легла на 100 000 жители по региони за планиране от ниво 2, 2007-2018 г.

Източник: Евростат

Брой лекари

Съпоставяйки броят на практикуващите лекари в държавите-членки на ЕС за 2011 и 2017 г. увеличение на техния брой се отбелязва в повечето страни-членки, вкл. България. Според последни публикувани данни в ЕС-28 броят на лекарите се равнява на 350 (2017 г.) на 100 000 жители. Най-високият брой лекари на 100 000 жители се отбелязва в Гърция (606.6), Австрия (518.3), Португалия (497.5), Латвия (455.6), България и Германия (424.5)⁹⁹.

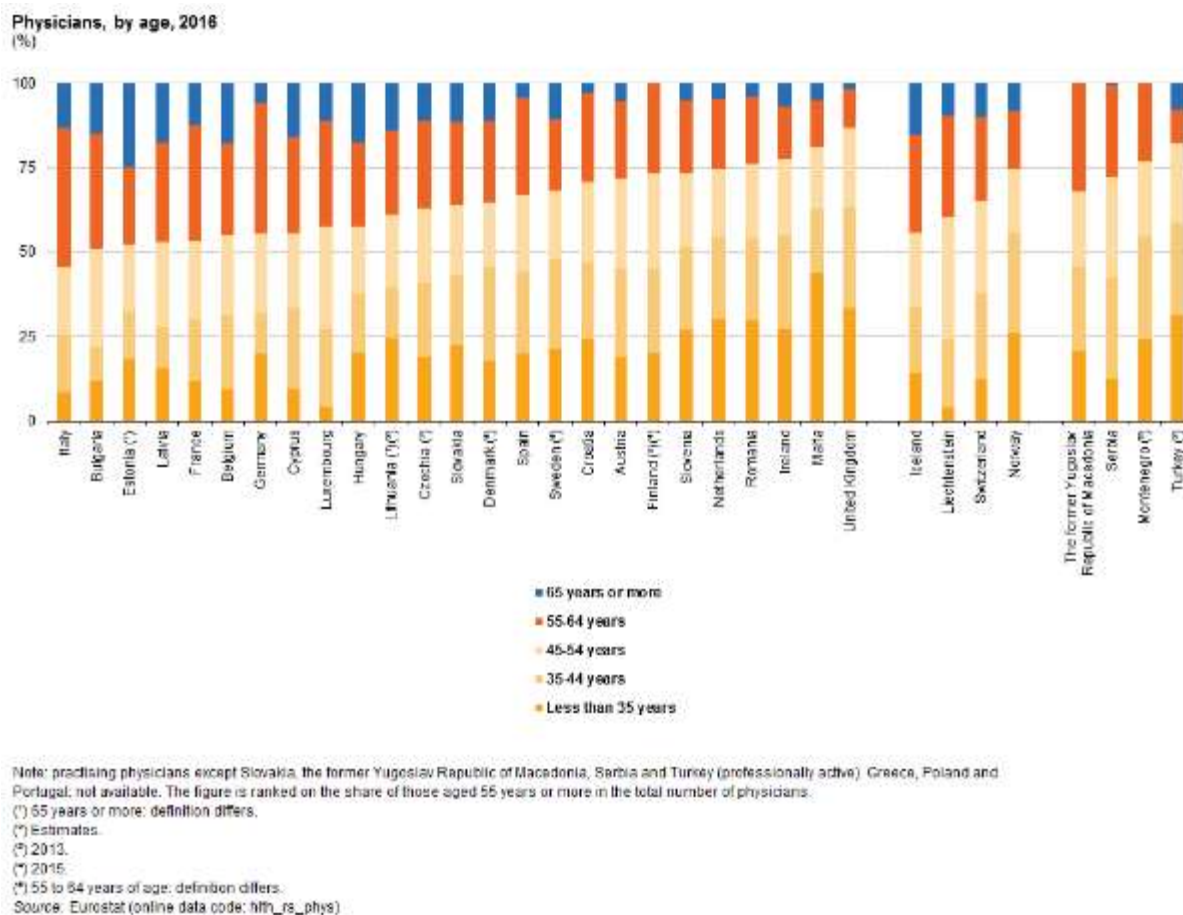
Най-високите съотношения на лекари по отношение на размера на населението са често регистрирани в столичните региони, където е вероятно разнообразни специалисти да бъдат концентрирани. Четирите най-високи регионални съотношения са в столичните региони на Гърция, Чехия, Австрия и Словакия¹⁰⁰.

⁹⁹ <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/37382.pdf>

¹⁰⁰ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Healthcare_personnel_statistics_-_physicians

На Фигура 6.70. е показана възрастовата структура на лекарите в страните-членки на ЕС, като България е на второ място по застаряваща възрастова структура на практикуващите лекарите (след Италия) с най-висок дял на възрастовата група 55-64 години (над 50%).

Фигура 6.70. *Лекари по възраст, 2017 г.*

eurostat

Източник: Евростат

По статистически данни средно за България броят на лекарите на 100 000 жители през 2015 г. е 406, 2019 - 426. В регионите от ниво 2 тези показатели се движат в границите на 335-450 лекари на 100 хил. жители, като най-високо е това съотношение през 2019 г. в Северозападен (453), а най-ниско в Северен Централен (336) региони. В столичния регион от ниво 3 този брой е най-висок (510). Като цяло всички показатели за брой лекари на 100 000 д. надхвърлят средните за ЕС.

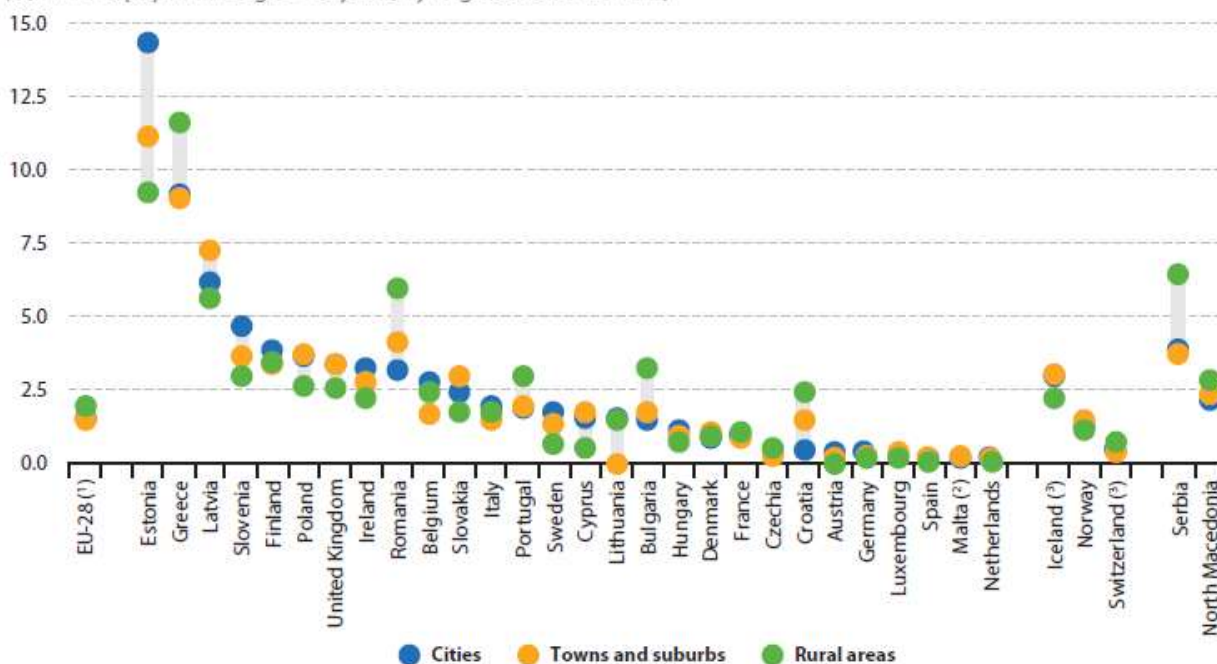
Незадоволени нужди от здравеопазване

Според изданието на *Eurostat Regional Yearbook 2019* делът на възрастното население на ЕС-28 с незадоволени потребности от здравни грижи - поради твърде високата му цена; твърде далеч за пътуване или поради списъци на чакащите е доста висок през 2016 г.

Анализът по степен на урбанизация показва, че около 2.4% от населението на градовете счита за незадоволени своите нуждите, получавани от здравеопазването, докато в селата делът на хората е 3.5%.

Фигура 6.71. Дял на хората с незадоволени нужди от здравеопазване по степен на урбанизация, 2017 г. (% дял на населението на 16 и повече навършени години)

Figure 3.3: People with unmet needs for medical examination, 2017
(%, share of population aged ≥16 years, by degree of urbanisation)

Източник: Eurostat Regional Yearbook 2019

6.4.4 ПАЗАР НА ТРУДА

Добре функциониращият пазар на труда с висококвалифицирана работна сила, която може бързо да придобие нови умения, все повече се разглежда като предпоставка за постигане на динамична и конкурентоспособна икономика. От друга страна пазарът на труда е много важен за личностното развитие и в много случаи мотивира решения, свързани с миграцията.

Съгласно данните от Евростат най-високото постигнато равнище на заетост в ЕС е през 2019 г.

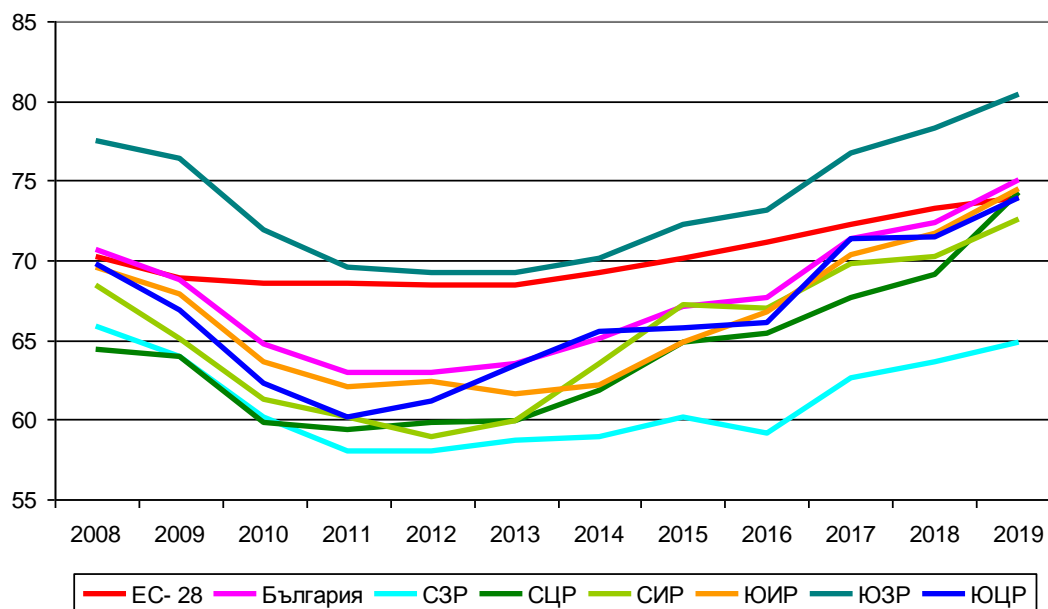
Посочените показатели по-долу, характеризиращи състоянието на пазара на труда са до 2019 г., като кризата Covid-19 значително повлия върху наблюдаваните параметри и тенденции през 2020 г., за които липсват данни в сравнителен план по региони в ЕС.

Равнище на заетост

През анализирания период България и нейните региони успяват да догонят средните показатели на равнището на заетост на регионите в ЕС, с изключение на Северозападен (Фигура 6.72). През 2019 г. равнището на заетост на населението 15-64 години за страната е 73.9%, при средно за ЕС – 75%. С най-висока заетост (85%) са четири региона – Åland, Berkshire, Stockholm, Oberbayern. ЮЗР с равнище от 80% е на 70-то място сред регионите на

ЕС, ЮИР – 170, СЦР – 174, ЮЦР – 182, СИР-203, СЗР – 265. От Фигура 6.71, представяща динамиката на равнището на заетост на българските региони спрямо средното за ЕС в периода 2008-2019 г. се вижда по-ускореното нарастване на заетостта в регионите на страната спрямо средното за ЕС-28.

Фигура 6.72. Равнище на заетост на населението 20-64 години по региони за планиране от ниво 2, 2008-2019 г.

Източник: Евростат

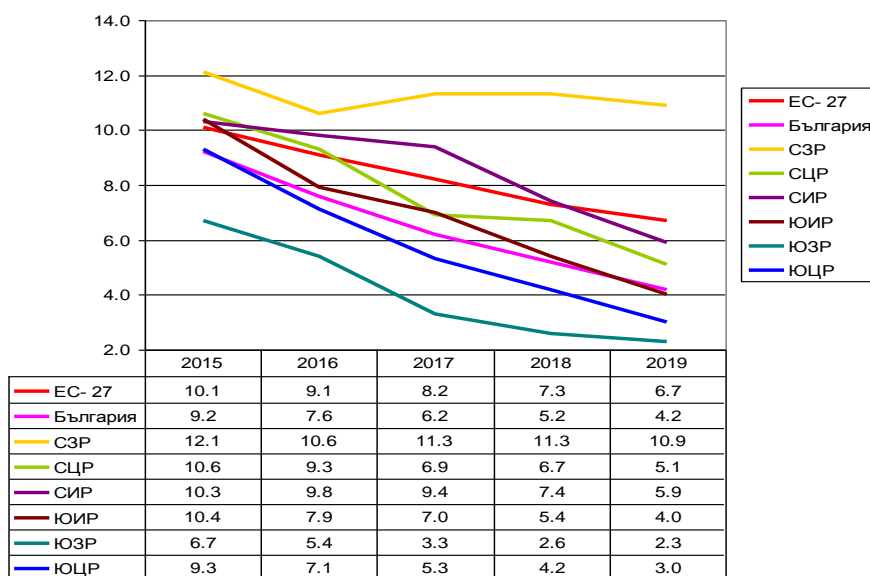
Стратегията „Европа 2020“ постави референтна цел като част от програмата си за растеж и работни места, като до 2020 г. 75% от населението на възраст 20 - 64 навършени години да бъде наето на работа. За да се постигне тази обща цел, за всяка от държавите-членки на ЕС бяха определени национални цели: за България определената национална цел е 76.0% . Отбелязаното равнище на заетост за възрастовата група 20-64 г. през 2019 за Е-28 е 75%, за България – 76%, с което през 2019 г. страната покрива националната цел, но кризата Covid-19 промени картината през 2020 г., като влоши този показател.

Безработица

Известно е, че високата безработица, както и дългосрочната, влияят отрицателно върху икономиката, но също така и пораждаат социални проблеми, най-вече влияят директно върху бедността и социалното изключване. Силно негативно въздействие оказва и високата младежка безработица, особено по отношение на нетната регионална миграция.

Данните от Фигура 6.72 показват, че през 2019 г. само един български регион от ниво 2 (Северозападен) има коефициент на безработица по-висок от средния за ЕС-27 (съответно 10.9% и 6.7%).

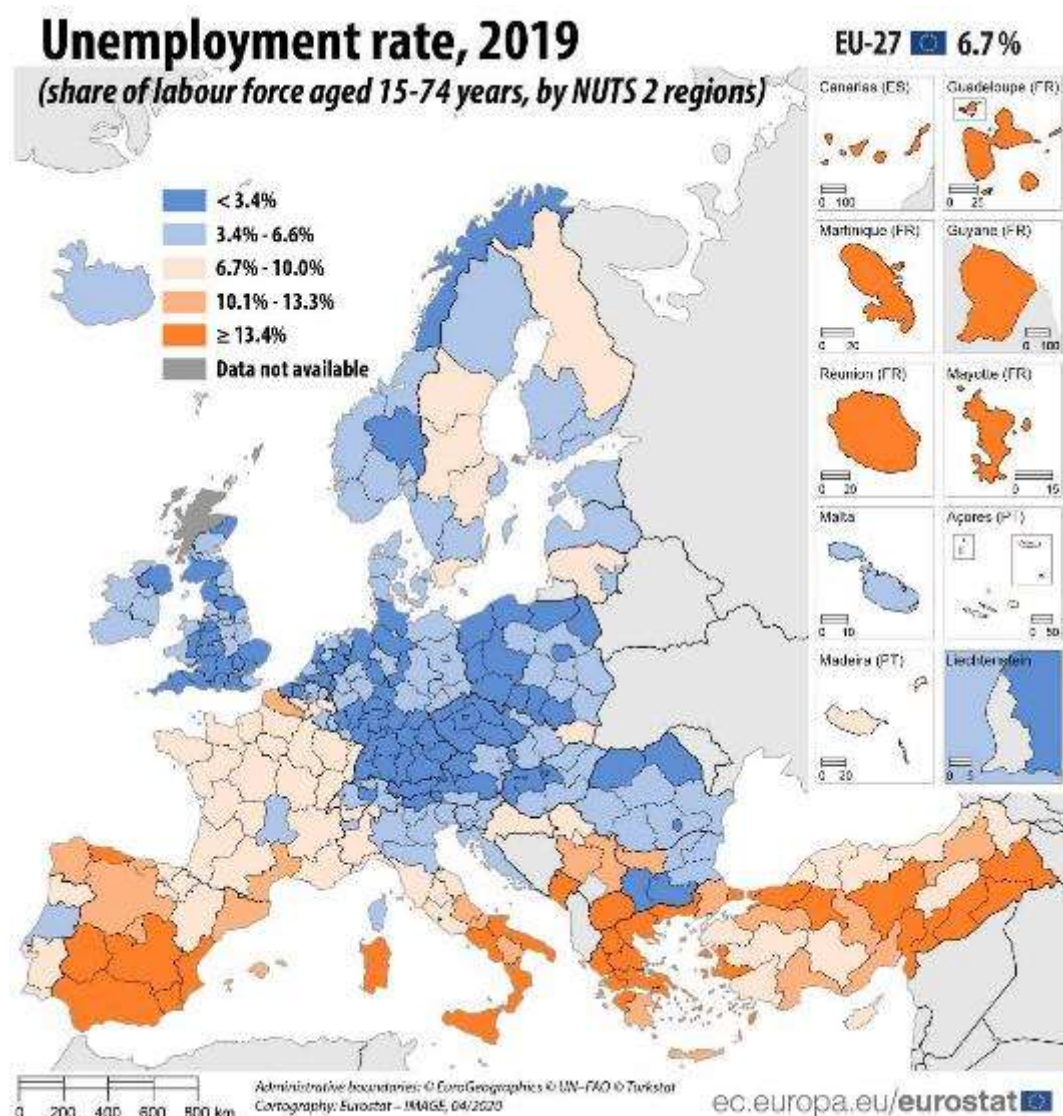
Фигура 6.73. Равнище на безработица на населението 15-74 г. в ЕС по статистически региони, 2015-2019 г.

Източник: Евростат

През 2019 г. най-ниските нива на регионална безработица в ЕС са концентрирани в Чешката република, Германия, Унгария, Полша, Австрия, както и в двата региона на България – Югозападен и Южен централен.

Фигура 6.74. Регионална безработица в ЕС по статистически региони, 2017 г.

Източник: Евростат

6.4.5 ИКОНОМИКА

Брутен вътрешен продукт на човек от населението

Достигането на средното равнище на развитие на ЕС, измерено чрез показателя БВП на човек от населението, бе основна цел на България при влизането ѝ в Европейския Съюз. Десет години по-късно тази цел далеч не е постигната. Кризата Ковид-19 ще ни отдалечи от тази цел.

Картата по-долу показва значителната вариация в стойностите на показателя БВП на човек от населението между и вътре в страните-членки на ЕС.

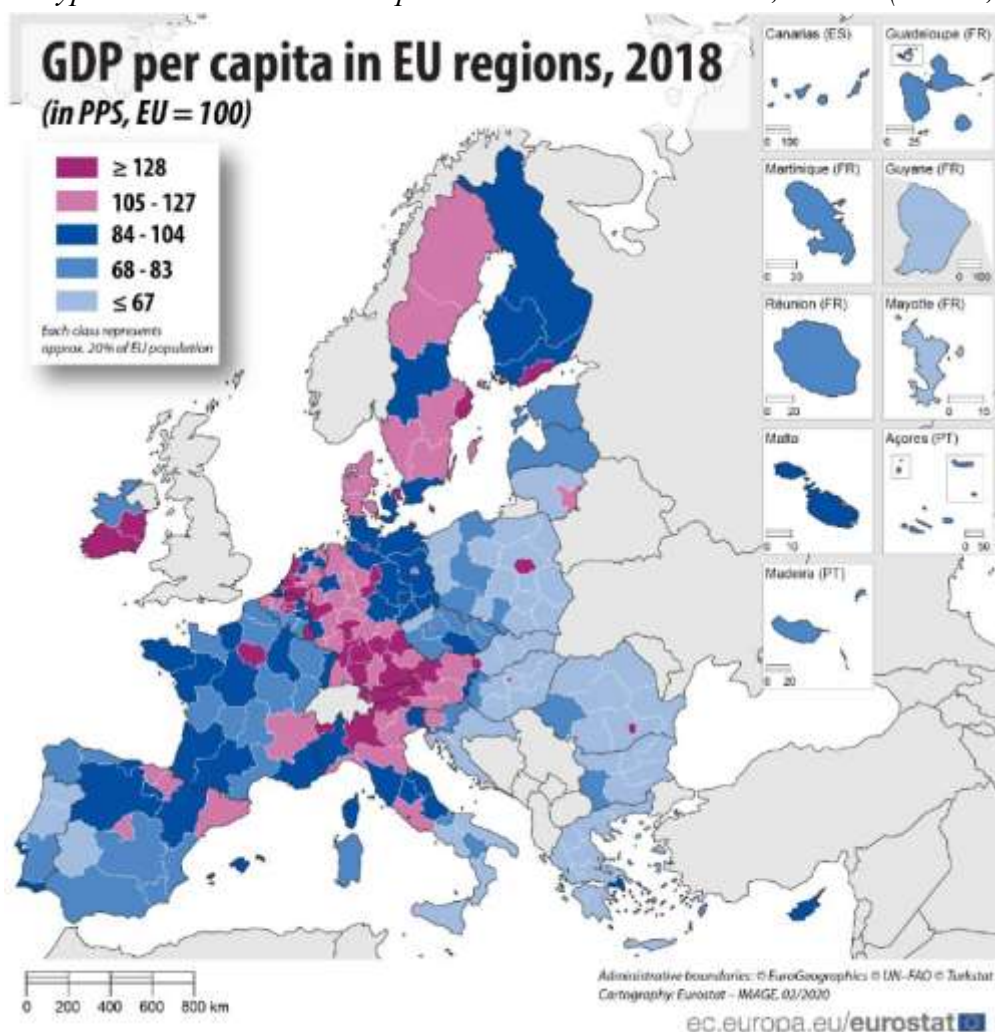
Водещите региони в класацията на регионалния БВП на глава от населението през 2018 г., след Люксембург (263% от средното за ЕС), са Южна (225%) и Източна и Мидланд (210%) в Ирландия, Брюкселска област (203%) в Белгия, Хамбург в Германия (197%) и Прага в Чехия (192%).

39-те региона на ЕС с БВП на глава от населението, равен или над 128% от средния за ЕС, представляват 20% от тези в ЕС население и 32% от БВП на ЕС в PPS.

За разлика от това, след откъсморския регион на Франция Майот (30% от средното за ЕС), най-ниските региони в класацията са три български региона: Северозападен (34%), Северен централен (35%) и Южен централен (36%)¹⁰¹.

Наблюдаваните вариации на регионалния БВП на човек в ЕС дават основание за извода, че в европейски план подобни и по-високи различия по региони за планиране от ниво 2 се наблюдават в повечето страни от ЕС-28, с изключение на Португалия и по-малките държави-членки с малко на брой региони. С най-високи стойности на регионалните различия е Обединеното кралство, Ирландия, Франция, Чехия, Словакия и Румъния.

Фигура 6.75. БВП на човек в регионите от ниво 2 на ЕС, 2018 г. (в СПС, ЕС = 100)

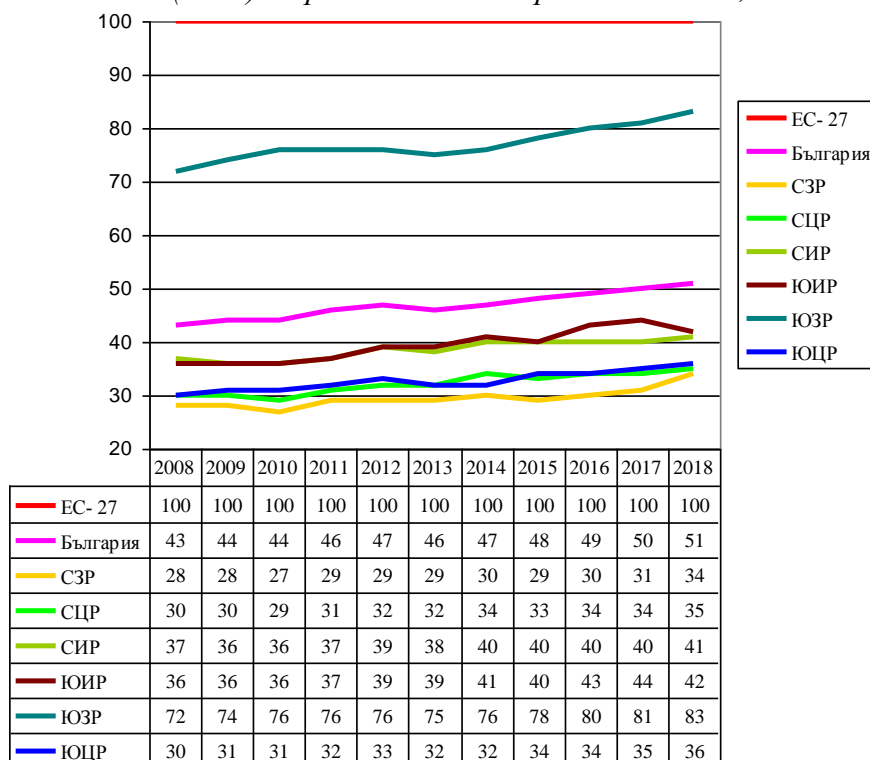
Източник: Евростат

¹⁰¹ <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10474907/1-05032020-AP-EN.pdf/81807e19-e4c8-2e53-c98a-933f5bf30f58>

Проследяването на регионалните различия в равнището на БВП на човек от населението показват, че преобладаващата част от българските региони, с изключение на Югозападен попадат в категорията на т.нар. бедни региони. В десетката на регионите с най-ниски показатели за БВП на човек през 2018 г. в ЕС попадат 5 от българските региони. Единствено Югозападен регион успява да се доближи до средното равнище на ЕС, като причината е не само по-високото начално равнище на развитие, но и по-високите темпове на развитие. С най-ниско равнище в ЕС се очертава Северозападен регион.

На фигурата са показани равнищата на БВП на човек от населението в СПС на българските региони спрямо средното равнище на ЕС (ЕС 28 = 100%) за 2007-2018 г.

Фигура 6.76. Равнище на БВП на човек от населението в стандарт на покупателна способност (СПС) по региони за планиране от ниво 2, 2007 – 2018 г. (ЕС 28 = 100)

Източник: Евростат

Освен като бедни региони, българските региони попадат и в класификацията за „региони с ниски доходи”¹⁰². „Региони с ниски доходи“ обхващат всички региони с БВП на глава от населението в ППС под 50% от средния за ЕС. Тази група включва няколко по-слабо развити региона в Унгария, Полша и Румъния и регионите в България без Югозападен. Тези региони са с доста по-ниски от средните за ЕС постижения по отношение на НИРД като дял от БВП, качеството на управление и достъпността. Регионите с ниски доходи имат по-лош резултат върху продължителността на живота, конкурентоспособността и социалния напредък.

¹⁰² Competitiveness in low-income and low-growth regions The lagging regions report, EC, SWD(2017) 132 final, 10.4.2017

Растеж на БДС

Представената информация в Таблица 6.19 и Фигура 6.77 разглежда динамиката на общата брутна добавена стойност в реално изражение (БДС) по базисни цени по региони NUTS 2 (процентна промяна спрямо предходната година). Паричната стойност е дефлирана, за да се вземат предвид промените в цените. На цялата територия средната реална скорост на промяна за брутната добавена стойност между 2012 и 2018 г. е увеличение от 1,4% годишно¹⁰³. По отделни години на този период стойностите на растежа на БДС средно за ЕС и за българските региони е показана в таблица и фигура.

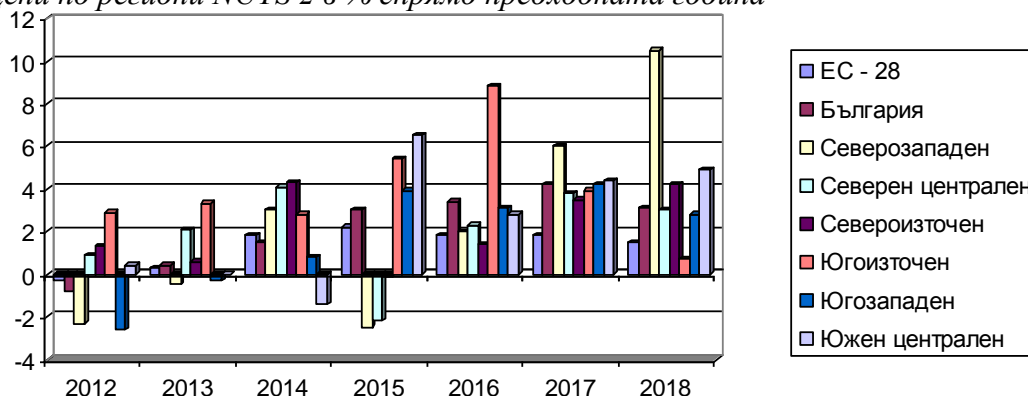
Таблица 6.18. Реален растеж на регионалната брутна добавена стойност (БДС) в базисни цени по региони NUTS 2

Регион	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ЕС - 28	-0.3	0.3	1.8	2.2	1.8	1.8	1.5
България	-0.8	0.4	1.5	3.0	3.4	4.2	3.1
Северозападен	-2.3	-0.5	3.0	-2.5	2.0	6.0	10.5
Северен централен	0.9	2.1	4.1	-2.2	2.3	3.8	3.0
Североизточен	1.3	0.6	4.3	-0.1	1.4	3.5	4.2
Югоизточен	2.9	3.3	2.8	5.4	8.8	3.9	0.7
Югозападен	-2.6	-0.3	0.8	3.9	3.1	4.2	2.8
Южен централен	0.4	0.0	-1.4	6.5	2.8	4.4	4.9

Източник: Евростат

След отрицателен и слаб растеж в кризисния и посткризисния период (2012-2014 г.) България ускорява растежа на БДС през 2015-2018 г. По региони за планиране от ниво 2 този растеж е силно диференциран – отрицателен през почти целия период за Северозападен и в отделни години за останалите региони. Така напр. за 2012 г. и 2013 г. с отрицателен растеж се характеризира Югозападен, през 2014 – Южен централен, през 2015 – Северен централен и Североизточен региони. През 2017 г. и 2018 г. най-ниско темп на нарастване отбелязва Северозападен регион, което е положителна тенденция, която води до ускорено нарастване на БДС и БВП.

Фигура 6.77. Реален растеж на регионалната брутна добавена стойност (БДС) в базисни цени по региони NUTS 2 в % спрямо предходната година

Източник: Евростат

¹⁰³Eurostat Regional Yearbook 2018 edition

Отбелязаните промени, характерни за българските региони, могат да се проследят и сравнят с промените в растежа на другите региони за планиране от ниво 2 в ЕС за периода 2012-2018 г на Фигура 6.77.

В по-голямата част от регионите в ЕС общото им равнище на икономическа активност се е увеличило през периода 2012-2018 г.

В годините след икономическата криза 2013-2019 г. България е една от страните-членки с по-висок от средния за ЕС темп на нарастване на брутната добавена стойност. Но сравненията показват, че страни като Унгария, Полша, Естония, Румъния, Литва реализират значително по-висок темп на нарастване на БДС, което увеличава разликата им в обема на БДС по отношение на България.

Таблица 6.19. Десет страни в ЕС с най-висок темп на растеж на брутната добавена стойност (БДС) в периода 2008-2019 г.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ЕС-27	0.6	-4.3	2.2	1.8	-0.7	-0.1	1.6	2.4	2.1	2.7	2.1	1.5
ЕС-28	0.5	-4.3	2.1	1.8	-0.4	0.3	1.7	2.4	2	2.6	2	1.5
Ирландия	-4.5	-5.1	1.8	0.3	0.2	1.4	8.6	25.2	3.7	8.1	8.2	5.5
Унгария	1.1	-6.7	0.7	1.8	-1.5	2	4.2	3.8	2.2	4.3	5.1	4.9
Малта	3.3	-2.5	3.5	1.4	2.8	4.9	9	10.9	5.8	6.5	7.3	4.7
Естония	-5.1	-14.4	2.7	7.4	3.1	1.3	3	1.8	2.6	5.7	4.8	4.3
Полша	4.2	2.8	3.6	5	1.6	1.4	3.3	3.8	3.1	4.9	5.3	4.1
Румъния	9.3	-5.5	-3.9	2	2.1	3.5	3.4	3.9	4.8	7.1	4.4	4.1
Литва	2.6	-14.8	1.5	6	3.8	3.6	3.5	2	2.6	4.2	3.6	3.9
България	6.1	-3.4	0.6	2.4	0.4	0.3	1.9	4	3.8	3.5	3.1	3.4
Кипър	3.6	-2	2	0.4	-3.4	-6.6	-1.9	3.4	6.7	4.4	4.1	3.2
Хърватия	1.8	-7.4	-1.5	-0.3	-2.2	-0.5	-0.1	2.4	3.5	3.1	2.7	2.9

Източник: Евростат

6.4.6 ИЗСЛЕДВАНИЯ, ТЕХНОЛОГИИ И ИНОВАЦИИ

Устойчивият растеж все повече се свързва с капацитета на регионалните икономики за иновации и трансформиране, адаптиране към постоянно променящата се и по-конкурентоспособна заобикаляща среда.

Иновациите са централна черта на всички програми на кохезионната политика. През периода 2014-2020 г. те се концентрират върху четири ключови тематични приоритета – изследвания и технологии, цифров дневен ред, подкрепа за МСП и нисковъглеродна икономика.

Българските региони като цяло значително изостават в развитието на изследванията, технологиите и иновациите, като през последните седем години не отбелязва съществен напредък в изследователския и иновационен потенциал.

Капацитетът за научни изследвания, знания и иновации зависи от широк спектър фактори: бизнес култура, умения на работната сила, институции за образование и обучение, подкрепа за иновации и услуги, механизми за трансфер на технологии, регионална инфраструктура, мобилност на изследователите, източниците на финансов или творчески потенциал.

Успешният модел на НИРД в ЕС показва, че поради своята природа, НИРД има тенденция да се концентрира физически, така че има клъстери от региони с относително висок интензитет на НИРД. Те често са разположени около академични институции или специфични високотехнологични промишлени дейности и базирани на знания и услуги, които насърчават благоприятно привличане на нови стартиращи фирми и високо квалифициран персонал, така че конкурентното предимство на тези региони се засилва. Именно този модел все още липсва или е слабо представен в България.

Разходи за НИРД

Брутните разходи за НИРД включват разходи от няколко сектора, а именно: предприятия, висши учебни заведения, както и държавни и частни неправителствени организации. Тези разходи в периода 2011-2018 г. двойно нарастват в България до 2015 г. и след това има лек спад. Сравненията със средната стойност, инвестирана в ЕС, показват известно намаляване на различията. През 2011г. разходите на човек са повече от 17 пъти по-ниски, през 2018 г. – 11.5 пъти.

Таблица 6.20. Разходи за НИРД по региони NUTS 2 (Евро на жител), 2011-2017 г.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ЕС (28 страни)	516.7	535.6	542.4	562.3	593.5	597.9	625.8
България	29.8	34.6	36.6	46.9	60.4	52.5	54.7
Северозападен	4.3	5.6	6.6	7.5	21.3	19.4	20.8
Северен централен	4.7	4.5	5.9	6.5	23.1	19.2	19.2
Североизточен	9.4	10.6	15.9	18.1	19.1	27.9	28.1
Югоизточен	6.5	7.4	7.9	13.2	17.6	16.5	19.1
Югозападен	86.4	100	103.4	132.4	154.7	126	130.2
Южен централен	7.8	9.5	8.6	10.6	23.0	23.4	24.9

Източник: Евростат

След период на бавен, но нарастващ растеж, брутните вътрешни разходи за научноизследователска и развойна дейност като процент от БВП („интензитет на НИРД“) в ЕС застояха на около 2% между 2014 г. и 2018 г. В резултат на това целта за „Европа 2020“ от 3% все още остава на известно разстояние. За България приетата цел е 1.5%. През 2014-2018 г. разходите за НИРД в ЕС-28 са около 2% спрямо БВП. Сравненията на българските региони за планиране от ниво 2, представени на Фигура 6.78, показват изключително нисък дял на разходите за НИРД от БВП (в рамките на 0.28 до 1.16% от БВП през 2008-2018 г.) с непостоянна динамика на стойностите на направените разходи през периода.

Най-високата стойност на показателя в България е през 2015 г. (0.96%), след която се наблюдава понижение (2018 г.- 0.76%). ЮЗР е с най-висок размер (1.14% - 2018 г.), но значително по-нисък от този през 2015 г. (1.52%). На второ място е СЗР, където разходите за НИРД са около 0.5% за периода 2015-2018 г.

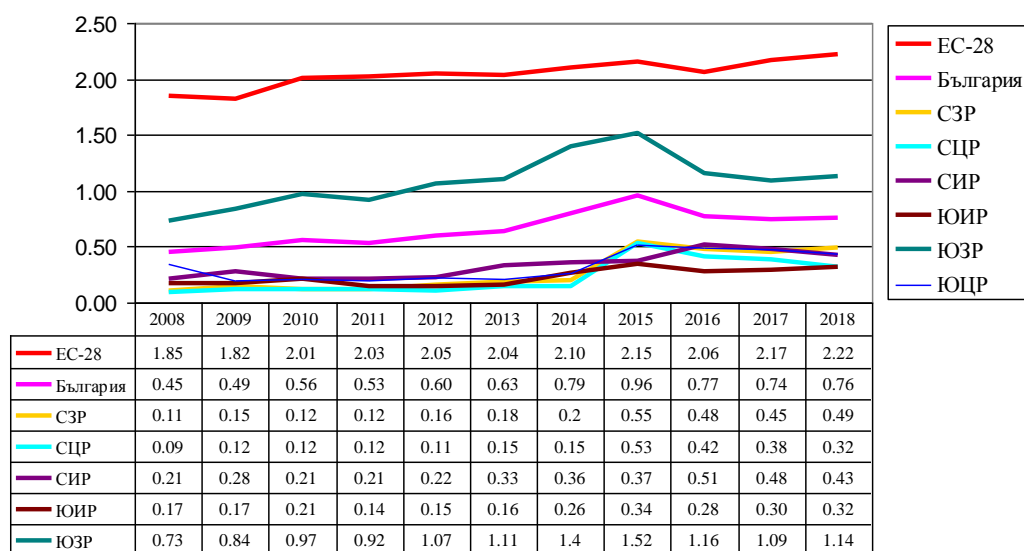
Общо в ЕС има само 31 региона, където интензитетът на научноизследователската и развойна дейност надвишава целта от стратегията „Европа 2020“ от 3,00%. В долния край на обхвата има 98 региона в целия ЕС, където НИРД интензитетът е по-малък от 1,00% и 34 региона имат

коефициент, по-малък от 0.50% (където попадат регионите на България, с изключение на Югозападен)¹⁰⁴.

С най-висока НИРД интензивност в ЕС е Германия. Следващите пет страни-членки с най-висок дял на разходите за НИРД са Белгия, Австрия, Дания, Франция, Швеция.

На фигурата са позиционирани българските региони спрямо показателя за интензитет на НИРД.

Фигура 6.78. Разходи за НИРД по региони, % от БВП, 2008-2018 г.

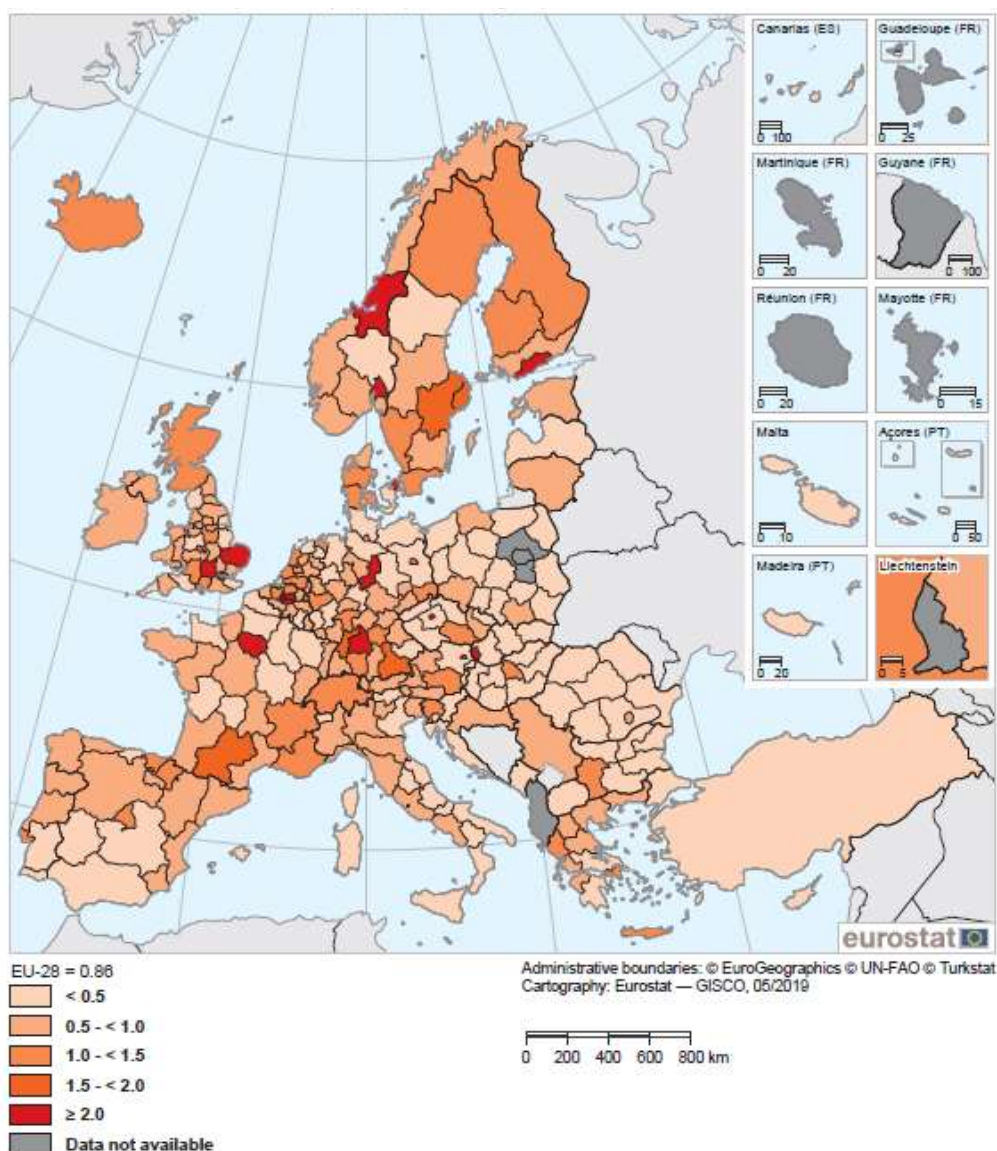
Източник: Евростат

Изследователи

Изследователите са пряко заети в НИРД дейностите и са определени като ангажирани професионалисти в концепцията или създаването на нови знания, продукти, процеси, методи и системи и в управление на съответните проекти.

¹⁰⁴ Eurostat Regional Yearbook 2018 edition

Фигура 6.79. НИРД изследователи по региони NUTS 2, 2016 г. (% дял от общия брой на заетите лица)

Източник: *Regional Yearbook 2019*

През 2016 г. 1.89 милиона изследователи (в еквивалент на пълно работно време) представляват 0.86% от работната сила на ЕС-28 (0.86% и през 2015 г.). Относителната важност на изследователите е най-висока в Дания (1.62%) и другите северни страни-членки, Австрия и Франция. Държави, в които делът на изследователите е около 1%, са Германия и Нидерландия. За България този дял е 0.3%. Преобладаващата част от тях е заета в сектора на висшето образование. По региони Освен региона на Лондон се откроява регионът на Братислава и Северозападен регион на Гърция, където изследователите в сектора на образованието са 1.10%

от общата заетост в тези региони. Делът на изследователите в сектора на бизнес предприятия е най-висок в северните и западни региони на ЕС ¹⁰⁵.

В Таблица 6.21. са представени регионални данни за България за изследователите като % от общата заетост в региона. Единствено в Югозападен регион заетостта е близка до 1% от общата заетост в региона, в останалите региони за планиране от ниво 2 тя е в границите на 0.17-0.31% през 2017 г.

Таблица 6.21. Изследователи, всички сектори по NUTS 2 региони (% от общата заетост)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
СЗР	0.0929	0.0868	0.0788	0.0824	0.0711	0.1301	0.1269	0.1166	0.1844	0.2011	0.2369
СЦР	0.1751	0.1832	0.1671	0.1559	0.172	0.1803	0.2098	0.3261	0.3031	0.231	0.2716
СИР	0.1621	0.1773	0.2471	0.2357	0.2707	0.3018	0.3007	0.313	0.3115	0.3322	0.3091
ЮИР	0.1584	0.1692	0.2017	0.14	0.1322	0.1265	0.1544	0.1435	0.1931	0.1768	0.1707
ЮЗР	0.7738	0.7384	0.7976	0.7448	0.8516	0.8134	0.8846	0.9355	0.9566	1.1435	0.968
ЮЦР	0.1414	0.1499	0.1319	0.1836	0.2034	0.136	0.157	0.1411	0.1819	0.1964	0.2176

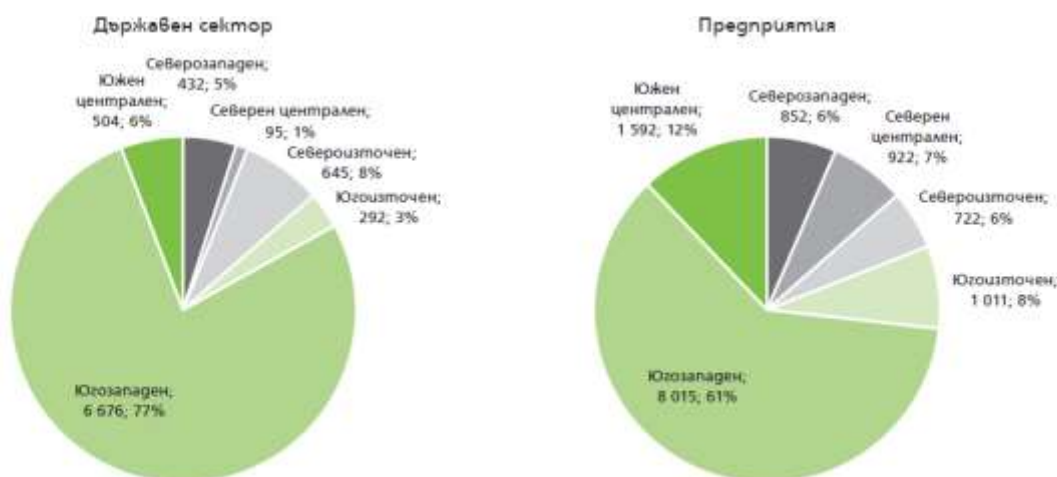
Източник: Евростат

Персонал в НИРД

Персоналът, зает с НИРД, заедно със заетите в научна и технологична дейност измерват човешките ресурси, които са пряко отговорни за създаването, прилагането и разпространяването на нови знания в областта на технологиите.

На Фигура 6.79 е показана структурата на пресовала, зает с НИРД в държавите-членки на ЕС и регионите от ниво 2 на България.

Фигура 6.80. Структура на персонала, зает с НИРД по региони за планиране от ниво 2 по сектори, 2017 г.

Източник: НСИ, Иновации.бг 2018

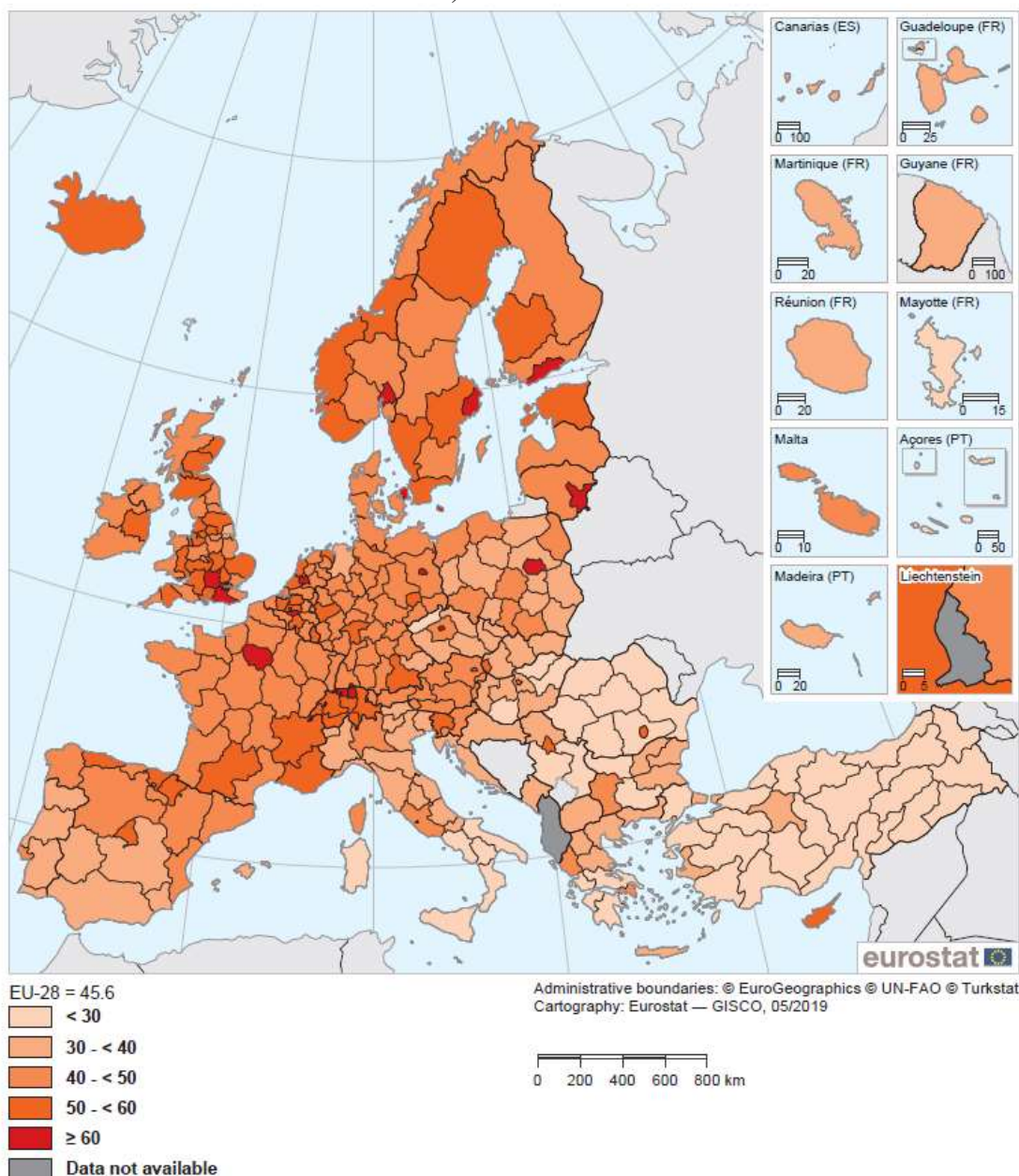
¹⁰⁵ Eurostat Regional Yearbook 2019 edition

Според Фигура 6.80 в структурата на персонала, зает с НИРД, най-висок е дялът на сектор „Предприятия”, следван от „Държавния сектор” и последен е сектор „Висше образование”

Човешки ресурси в науката и технологиите (HRST)

Човешките ресурси в науката и технологиите (HRST) се определят като лица, които отговарят поне на един от следните два критерия: (1) завършили висше образование; (2) заети в професия в областта на науката и технологиите (тук се определят тези, които работят като специалисти в областта на науката и техниката, здравните специалисти или специалистите по информационни и комуникационни технологии).

Фигура 6.81. Човешки ресурси в науката и технологиите, по региони NUTS 2, 2018 (% дял на икономически активното население)

Източник: Eurostat Regional Yearbook 2019 edition

Фигура 6.81 показва дела на HRST в икономически активното население (т.нар. работна сила): през 2018 г. за целия ЕС-28 този дял е 45.6%. 133 региона от общо 281 региони за планиране от ниво 2 са със стойност на показателя равна или по-висока от средната за ЕС. С най-висок дял през 2018 г. са регионите от югоизточната част на Обединеното кралство (72-81%), и други осем столични региона - на Швеция, Финландия, Дания, Литва, Франция, Германия, Полша и Чехия¹⁰⁶.

За България и нейните региони данните за дела на човешките ресурси в науката и технологиите са показани в Таблица 6.22 Независимо че само ЮЗР е със стойност на показателя, малко по-висок от средния за ЕС, този дял е незадоволителен за столичен регион. Не се наблюдават големи различия в стойността на показателя в останалите региони: от 19.1% за СЗР до 25.3% за СЦР.

Таблица 6.22. Човешки ресурси в науката и технологиите (HRST), (% от икономически активното население, 2015-2019 г.

Регион	2015	2016	2017	2018	2019
ЕС-27	31.2	31.8	32.5	33.3	34.0
ЕС-28	32.5	33.2	33.8	34.6	35.4
България	26.2	26.4	26.8	27.2	27.0
Северозападен	20.9	19.5	19.7	20.5	19.1
Северен централен	22.0	22.8	22.1	23.6	25.3
Североизточен	23.7	24.4	25.0	24.0	22.2
Югоизточен	20.8	21.2	21.8	22.0	21.9
Югозападен	36.8	37.3	37.5	38.0	38.4
Южен централен	20.9	20.9	22.0	22.3	22.0

Източник: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupDownloads.do>

Иновации

Европейското иновационно табло представя сравнителна оценка на резултатите на системите за иновации в държавите от ЕС. Изданието на таблото за иновации през 2020 г. подчертава, че иновационните резултати на ЕС продължават да се увеличават непрекъснато, с нарастваща конвергенция между страните от ЕС. Средно, иновационните показатели на ЕС са се увеличили с 8,9% от 2012 г. насам. Производителността се е увеличила в 24 държави от ЕС от 2012 г. насам, като най-големият ръст е в Литва, Малта, Латвия, Португалия и Гърция.

От 2012 г. насам напредъкът е най-силен в благоприятна за иновациите среда (по-специално навлизане на широколентов достъп), твърди инвестиции (по-конкретно иновационни разходи за НИРД и предприятия, осигуряващи обучение за ИКТ), човешки ресурси (по-специално население с завършено висше образование) и атрактивни изследователски системи (по-специално международни публикации). Също така е обнадеждаващо, че разходите за рисков капитал са се увеличили значително. За разлика от тях, публичните разходи за НИРД като дял от БВП остават под нивото от 2012 г.

¹⁰⁶ Eurostat Regional Yearbook 2019 edition

Таблицата с показатели е белязана от излизането на Обединеното кралство от ЕС. Това оказва малко влияние върху средните показатели на ЕС в областта на иновациите, но относителните резултати на страните от ЕС по отношение на глобалните резултати на ЕС остават незасегнати.

На глобално ниво ЕС за втори път надмина Съединените щати. ЕС продължава да има водеща роля в САЩ, Китай, Бразилия, Русия, Южна Африка и Индия. От 2012 г. насам разликата в изпълнението на ЕС с Южна Корея, Австралия и Япония се увеличава, докато преднината на ЕС по отношение на САЩ, Китай, Бразилия, Русия и Южна Африка намалява.

Фигура 6.82. Класификация на държавите-членки за техните иновационни резултати

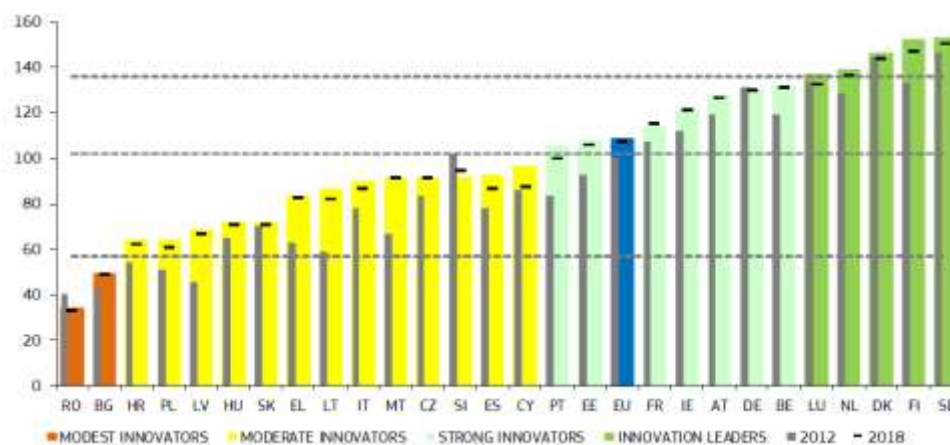

Източник: Eurostat Regional Yearbook 2019 edition

Държавите-членки са класифицирани в четири групи за ефективност въз основа на техните средни резултати за резултатите въз основа на средните им резултати, изчислени чрез съставен показател. С Обобщен индекс на иновациите, държавите-членки попадат в четири различни групи за ефективност (Фигура 6.82). Дания, Финландия, Люксембург, Холандия и Швеция са лидери по иновации с ефективност на иновациите доста над средното за ЕС. Австрия, Белгия, Естония, Франция, Германия, Ирландия и Португалия са силни иноватори с ефективност над или близка до средната за ЕС. Изпълнението на Хърватия, Кипър, Чехия, Гърция, Унгария, Италия, Латвия, Литва, Малта, Полша, Словакия, Словения и Испания е под средното за ЕС. Тези страни са умерени новатори. България и Румъния са скромни новатори с ефективност далеч под средната стойност за ЕС. В тазгодишното издание Люксембург (по-рано силен иноватор) се присъединява към групата на лидерите за иновации, а Португалия (преди това умерен новатор) се присъединява към групата на силните новатори.

Следващата фигура показва резултатите за обобщения индекс на иновациите за всички държави-членки на ЕС през 2019 г., т.е. последната 2018 г. и референтната 2012 г.

Фигура 6.83. Резултати от системите за иновации на държавите-членки на ЕС, 2019

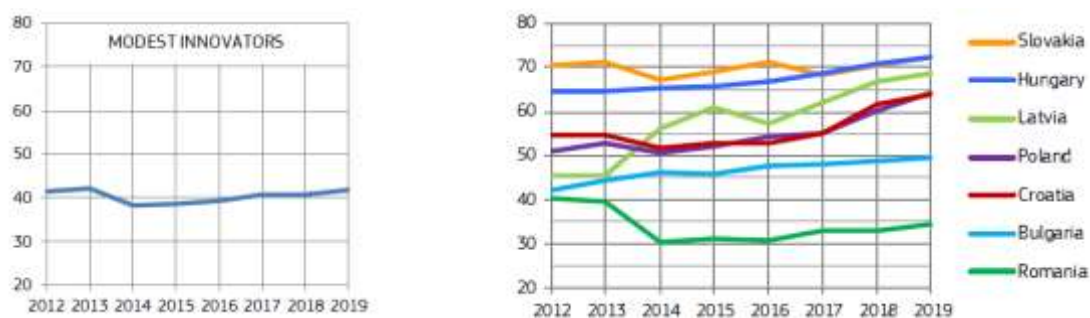

Източник: European Innovation Scoreboard 2020

Оцветените колони показват резултатите в областта на иновациите през 2019 г., хоризонталните тирета показват резултатите през 2018 г., а сивите колони показват резултатите през 2012 г. с общо сравнение спрямо средната стойност за ЕС през 2012 г. Сивите линии от тирета показват праговите стойности между групите.

Според промените в иновационните резултати между 2012 и 2019 г. България попада в групата от осем държави, в които ефективността се е подобрила между 5 и 10 процентни пункта: Ирландия (9,8% - пункта), Хърватия (9,4% - пункта), Австрия (8,9% - пункта), Чехия (8,4% - пункта), Унгария (7,6% - пункта), България (6,9% - пункта), Швеция (6,9% - пункта) и Франция (6,2% - пункта).

Фигура 6.84. Промени в иновационните резултати 2012-2019, страни ЕС (група България)

Източник: European Innovation Scoreboard 2020

Всички региони за планиране от ниво 2 на България са плахи иноватори, с изключение на Югозападен, който попада в групата на умерените иноватори. Иновационните резултати показват влошаване през периода 2011-2019 г. в четири региони на България (Северозападен, Североизточен, Югоизточен и Южен централен) в сравнение със средните в ЕС.

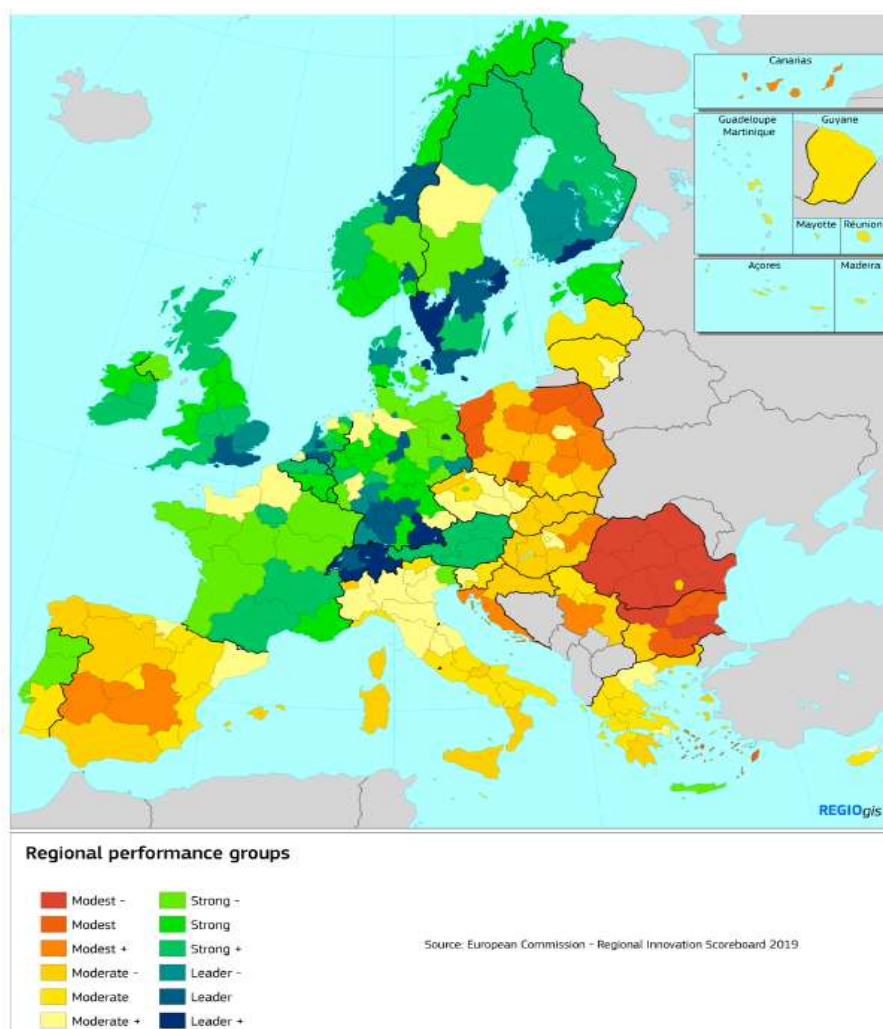
Таблица 6.23. Регионален иновационен индекс 2011-2019 г.

Регион	РИИ 2011	РИИ 2013	РИИ 2015	РИИ 2017	РИИ 2019
ЕС-28	100.0	101.2	101.0	102.0	104.7
България	--	--	--	--	--
Северозападен регион	35.6	28.1	37.6	37.7	32.6
Северен централен регион	39.2	37.0	35.8	33.1	40.2
Североизточен регион	40.4	31.8	41.2	42.1	39.1
Югоизточен регион	38.9	31.1	33.9	34.3	37.4
Югозападен регион	54.3	48.8	52.0	53.7	56.8
Южен централен регион	40.3	35.7	37.9	38.4	39.4

Източник: RIS 2019-database (<https://ec.europa.eu/docsroom/documents/36081>)

През 2019 г. с най-висок иновационен индекс е Югозападен регион (56.8%), като се отбелязва нарастване на неговата стойност спрямо 2011 г. в конкуренция с останалите региони на ЕС.

Фигура 6.85. Регионален инвестиционен индекс 2020

Източник: https://ec.europa.eu/growth/industry/policy/innovation/regional_en

С най-нисък индекс е СЗР, в който иновационните процеси се забавят спрямо средните за ЕС и той намалява своя индекс в периода 2011-2019 г. (от 35.6 до 32.6). Слабо нарастване на

Социално-икономически анализ на районите в Република България Трети етап. Част втора 436

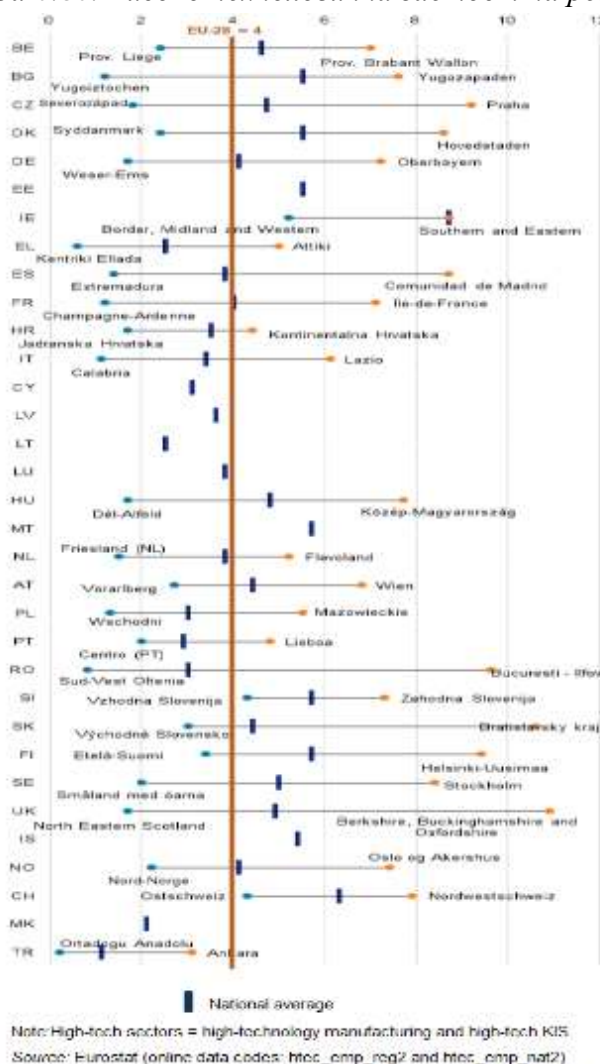
Този документ е създаден в рамките на бюджетна линия BG16RFOP001-8.002- 0005 „Бюджетна линия на сектор „Стратегическо планиране и програмиране“, приоритетна ос 8 „Техническа помощ“ на Оперативна програма „Региони в растеж“ 2014-2020 г., съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския фонд за регионално развитие и от държавния бюджет на Република България.

индекса отбелязва Северен централен регион (от 39.2 на 40.2). Останалите 3 региона (СИР, ЮИР и ЮЦР) показват слабо намаление на техните стойности.

Заетост във високотехнологични сектори

Показателят за заетост във високотехнологичните сектори характеризира специализацията на страната в отрасли с високо равнище на иновационна активност.

Фигура 6.86. Високотехнологична заетост на регионално равнище, 2017

Източник: Евростат

По отношение на постигнатия ръст в броя на заетите ИТ специалисти България се нарежда на шесто място в рамките на ЕС след Португалия (65 %), Естония (64 %), Франция (58 %), Унгария (55 %) и Германия (54 %). По ръст на показателя „дъл от общата заетост“ страната е на четвърто място след Португалия (171 %), Естония (156 %) и Франция (152 %).¹⁰⁷

¹⁰⁷ пак там

На Фигура 6.86 са представени регионалните различия в заетостта във високотехнологични сектори като процент от общата заетост в NUTS 2 регионите през 2017 г.

В допълнение на посочената фигура, в Таблица 6.24 са показани регионалните стойности на показателя за високотехнологична заетост и тяхната динамика в рамките на периода 2008-2019 г. Нарастване на високотехнологичната заетост се отбелязва в ЮЗР, СЦР и ЮЦР.

Таблица 6.24. Високотехнологична заетост в регионите от ниво 2, 2008-2019 г., %

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
СЗР	2.4	2.0	1.7	2.0	2.1	2.3	1.8	1.5	2.2	2.3	2.1	1.7
СЦР	2.2	1.8	2.1	2.1	1.7	1.9	1.6	2.3	1.7	1.3	2.4	2.9
СИР	1.4	1.4	1.7	2.2	1.5	1.0	1.1	1.4	1.9	1.9	1.9	1.6
ЮИР	1.3	1.3	1.5	1.4	1.3	1.5	1.4	1.8	1.5	1.2	1.0	1.0
ЮЗР	5.9	5.4	5.7	5.6	6.1	6.7	6.7	7.7	8.0	7.6	7.9	7.8
ЮЦР	1.7	1.8	1.7	1.6	2.0	2.0	1.8	1.9	1.9	1.8	2.0	2.7

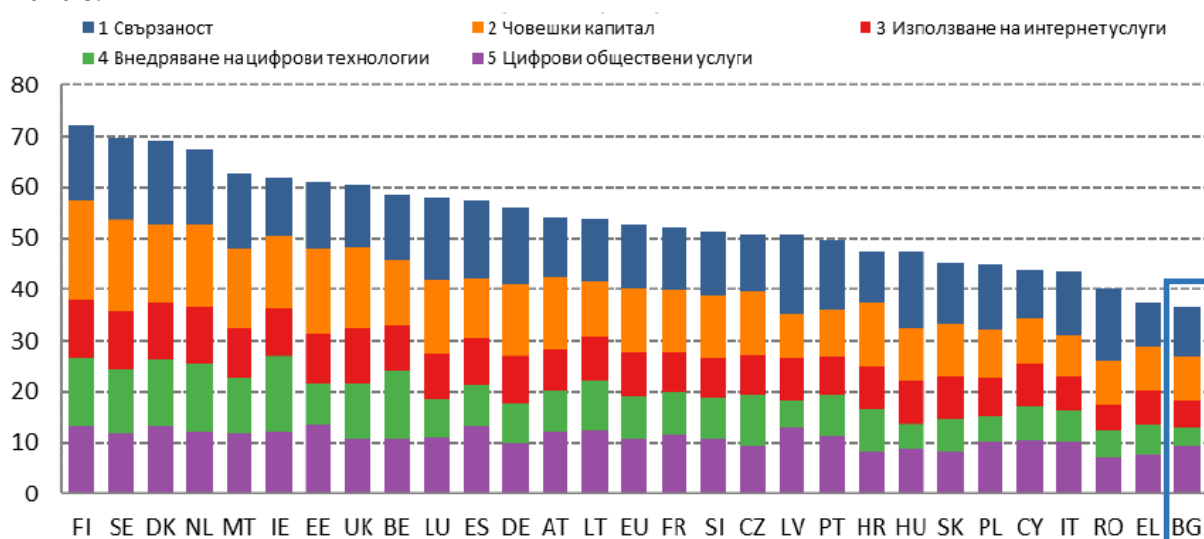
Източник: Евростат

6.4.7 Цифрова икономика и информационно общество

Възприетият от Европейската комисия индекс за измерване на навлизането на цифровите технологии в икономиката и обществото (DESI) е съвкупен индекс от пет основни области на политики, които групират общо 37 индикатори:

1. Свързаност
2. Човешки капитал
3. Използване на интернет услуги
4. Интегриране на цифрови технологии
5. Цифрови обществени услуги

Фигура 6.87. Класация на индекса на цифровата икономика и информационното общество за 2020 г.

Източник: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi>

България е на последно място в класацията на държавите-членки по отношение на Индекса DESI две поредни години - 2019 и 2020 г., и на предпоследно място – 2018 г.

Таблица 6.25. Индекс DESI: позиция на България за последните 3 години

	място	резултат	резултат
DESI, 2020 г.	28	36,4	52,6
DESI, 2019 г.	28	33,8	49,4
DESI, 2018 г.	27	33,5	46,5

Източник: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi>

Независимо че страната повишава своите резултати по отношение на индекса, скоростта на дигиталното развитие е по-ниска от средната за ЕС. По-високи са постиженията по отношение на цифровите обществени услуги и свързаността, докато се отбелязват съществени дефицити в областта на внедряването на цифрови технологии, използване на интернет услуги, подготвен човешки капитал.

Фигура 6.88. Позициониране на България в индекса на навлизането на цифровите технологии в икономиката и обществото (DESI)

Източник: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi>

По дела на заетите ИТ специалисти от общата заетост (2.8%) България се нарежда на едно от последните места (заедно с Португалия) в ЕС-27, като през 2019 г. увеличава разликата със средната стойност на показателя. След нея остават само Кипър (2.7%), Румъния (2.3%) и Гърция (1.6%).

Таблица 6.26. Дял на заетите ИТ специалисти от общата заетост, %

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ЕС-27	2.6	2.7	3.0	3.2	3.2	3.3	3.5	3.6	3.8	3.8
ЕС-28	2.9	3.0	3.2	3.4	3.4	3.5	3.7	3.8	3.9	4.0
България	1.3	1.8	1.7	2.3	1.9	2.3	2.7	2.3	3.0	2.8

Източник: Евростат

Сравненията по ключови показатели, характеризиращи дигиталната икономика, поставят България на последно място по отношение на страните-членки на ЕС. Очертаната в Таблица 6.27 неблагоприятна тенденция на основните показатели спрямо средната за ЕС

налага предприемане на мерки за преодоляване на изоставането в близките 3 години, което е възможно и ще бъде един от приоритетите на ЕС през периода 2021-2027 г.

Таблица 6.27. Профил на България по ключови показатели на дигиталната икономика

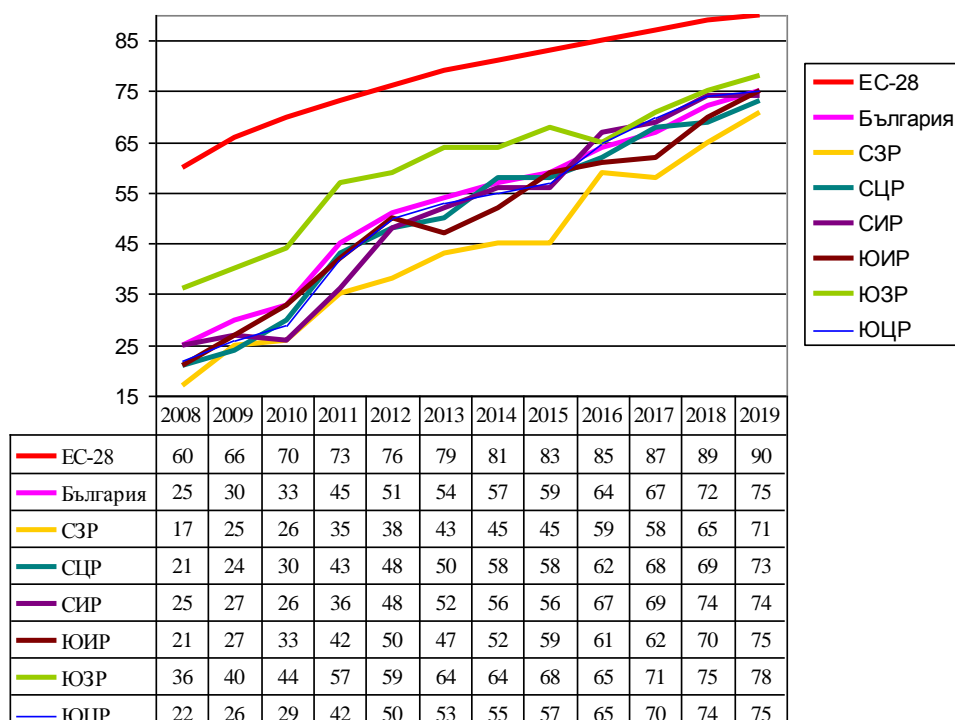
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Интернет достъп от домакинствата, %										
ЕС-28	70	73	76	79	81	83	85	87	89	90
България	33	45	51	54	57	59	64	67	72	75
Използване на интернет достъп от индивиди, % от индивиди на възраст 16-74 години										
ЕС-28	68	71	73	75	78	79	82	84	85	87
България	43	48	52	53	55	57	59	63	65	68
Домакинства с широколентов достъп, % на домакинствата най-малко с един член на възраст 16-74 години										
ЕС-28	61	67	72	76	78	80	83	85	86	89
България	26	40	51	54	56	59	63	67	71	75

Източник: Евростат

Интернет достъп

Българските региони попадат в групата с достъп до Интернет у дома под 78% през 2019 г. при среден показател да ЕС – 90% и се нареждат на едно от последните места сред останалите региони на ЕС.

Фигура 6.89. Домакинства, които имат достъп до интернет у дома в регионите от ниво 2 (% от домакинствата с поне един член на възраст от 16 до 74 години)

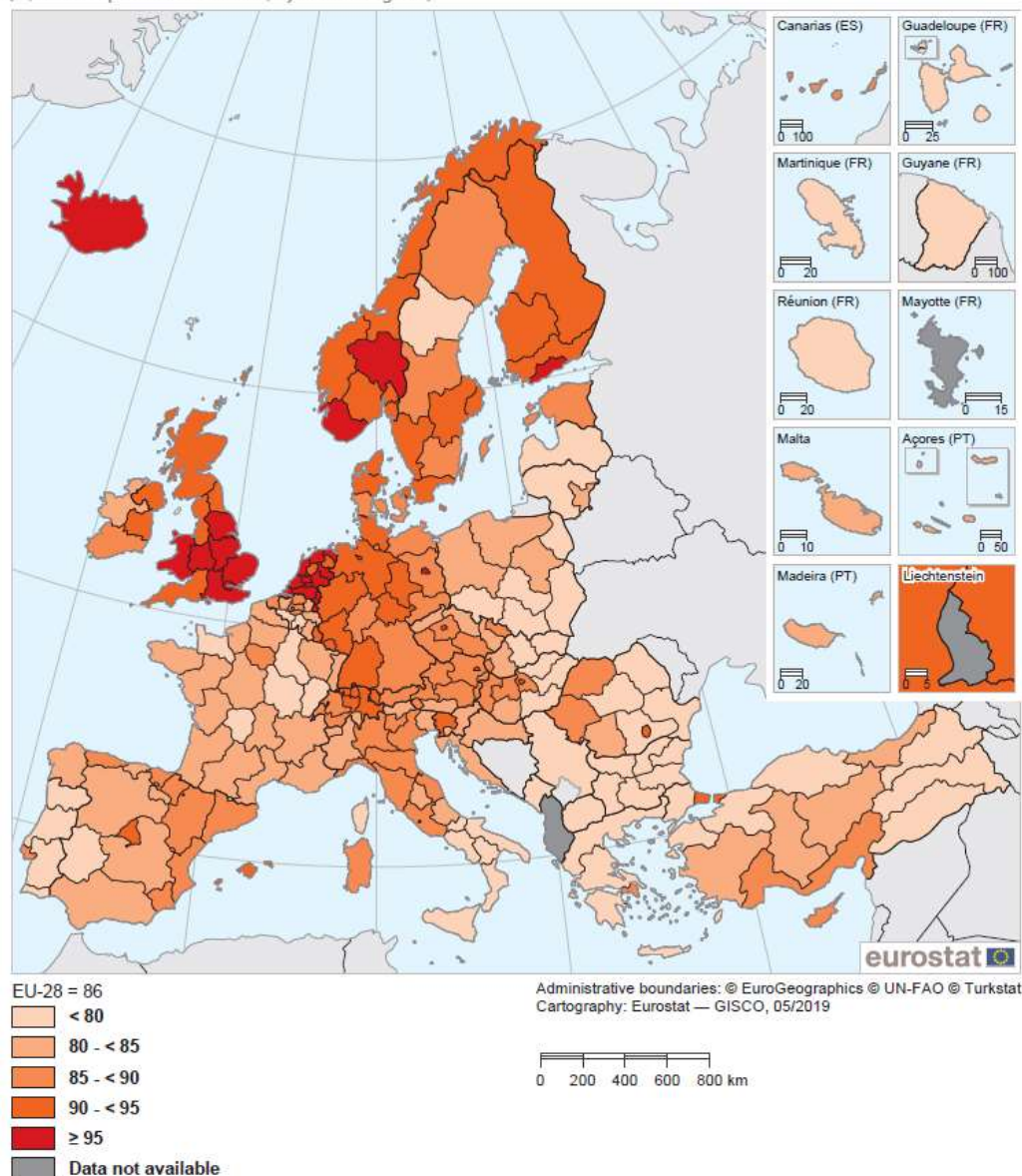
Източник: Евростат

Широколенгов достъп в дома

По отношение на цифровото разделяне в ЕС следва да се отбележи, че в голям брой от регионите в ЕС най-малко 95% от домакинствата имат широколенгов достъп в дома си – Нидерландия, Германия, Финландия и др. От друга страна в 48 региона достъпът е по-малък от 80% . Това са региони, принципно локализирани в източната и южната част на ЕС, включително регионите на България.

Фигура 6.90. Домакинства с широколенгов достъп у дома (% от домакинствата)

Map 9.1: Households with broadband access at home, 2018
(%, share of private households, by NUTS 2 regions)

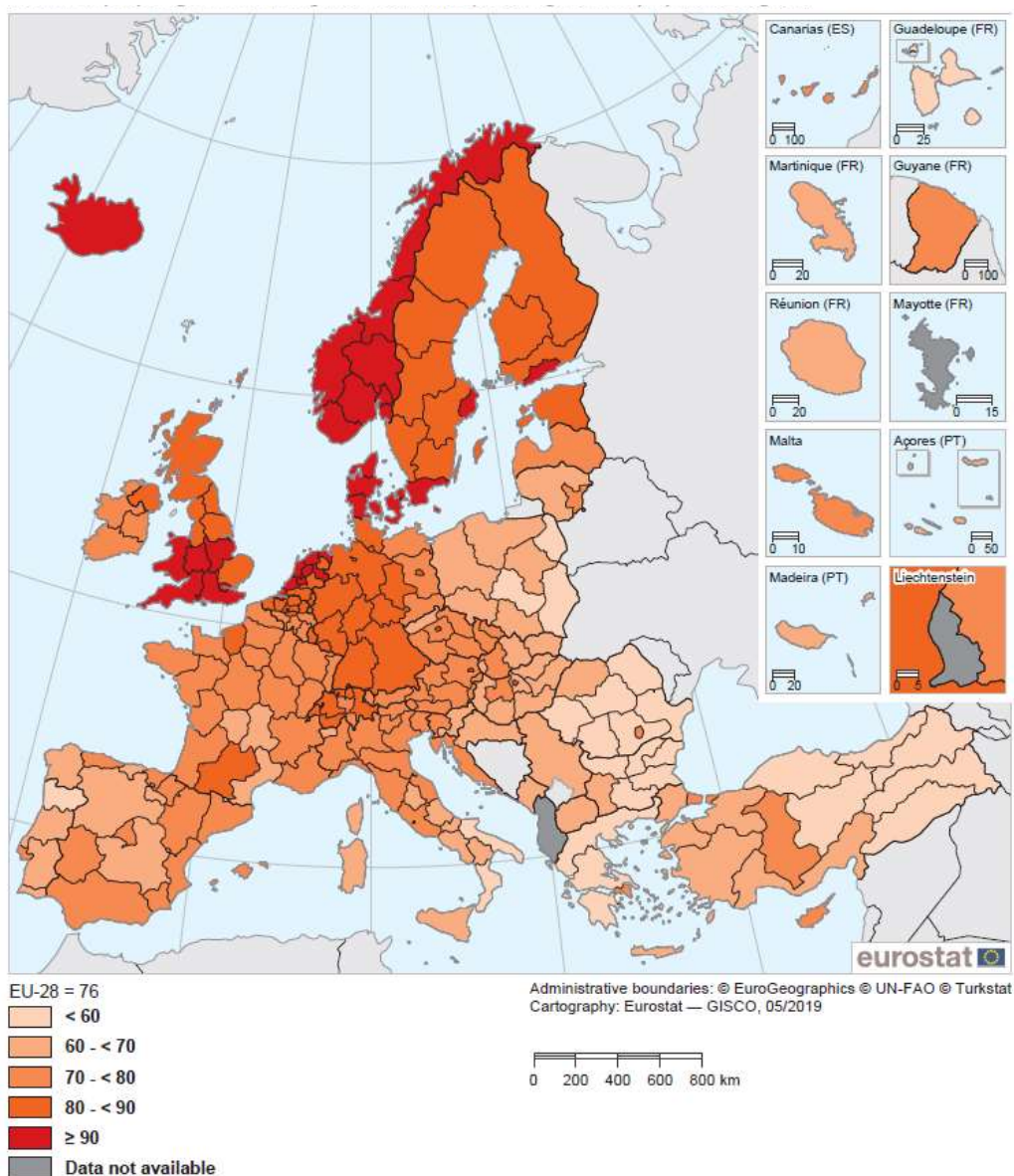
Note: Germany, Greece, Poland, the United Kingdom and Turkey, NUTS/statistical regions level 1. Serbia: national data. Switzerland: 2017, Corse (FRMo) and Mellersta Norrland (SE32): low reliability.
Source: Eurostat (online data codes: isoc_f_broad_h and isoc_ci_it_h)

Източник: Eurostat Regional Yearbook 2019

Използване на Интернет

Според данните на Евростат българските региони за планиране от ниво 2 попадат в групата региони с най-нисък дял на ежедневните интернет потребители (около от 60% от възрастното население използва ежедневно интернет), с изключение на Югозападен. Към тази група се включват пет региона на Румъния, шест от осем региона на Гърция, региони на Полша и северна Португалия. За България стойността на показателя е 65% през 2018 г. и 68% през 2019 г. Най-ниски са стойностите на показателите за Северозападен, Югоизточен регион и Южен централен регион, най-високи – за Югозападен.

Фигура 6.91. Използване на Интернет – ежедневни интернет потребители %

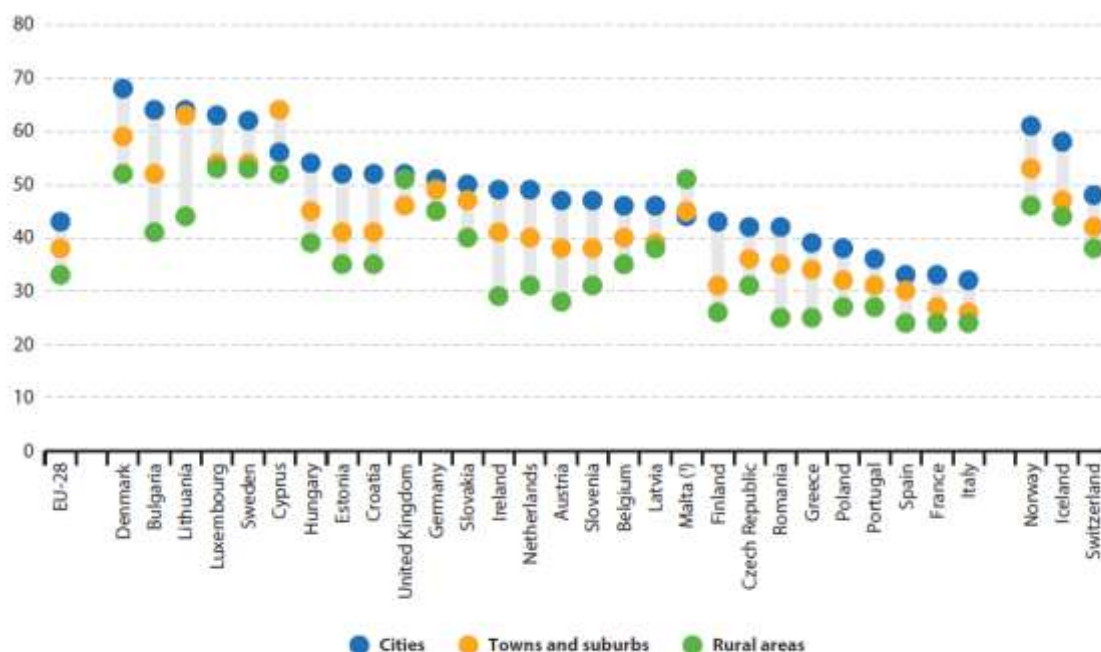
Източник: Eurostat Regional Yearbook 2019

Цифрови умения

Данните за цифровите умения, посочени в Eurostat Regional Yearbook 2019, показват, че те са значително по-ниски за населението, живеещо в селските райони, с изключение на Белгия, Люксембург и Малта. При средно дигитално разделение от 14 процентни пункта (пп) в ЕС-28, дигитални различия от 20-25 пп се отбелязва с седем страни-членки – Ирландия, Унгария, Гърция, Литва, Финландия, Хърватия и Румъния и най-високо – в България – 27 пп.

Цифровото общуване според вида на урбанизация е представен на Фигура 6.92. В България това разделение е значително. В селските региони делът на използващите онлайн или видео разговори е 43%, при 62% за градското население през 2017 г.

Фигура 6.92. Дял на лицата, които използват онлайн телефонни или видео разговори, по степен на урбанизация, 2017 (% дял на хората на възраст 16-74 години, въз основа на честотата на използване през трите месеца преди проучването)

Note: ranked on cities.

(*) Rural areas: low reliability.

Source: Eurostat (online data code: isoc_ci_ac_3)

Източник: Eurostat Regional Yearbook 2018 edition

6.4.8 РЕГИОНАЛНА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ

За оценка на конкурентоспособността на регионите в ЕС се използва методологията на Индекса за регионална конкурентоспособност (RCI)¹⁰⁸. Индексът се изчислява през три години за 2010 г., 2013 г., 2016 г. и 2019 г. Като помага на регионите да определят своите силни и слаби страни и да насочват публичните си инвестиции, индексът може да бъде много полезен при подготовката на новите стратегически и планови документи за регионално развитие.

В рамките на 268 региони на ЕС за 2019 г. стойността на индекса се движи в границите от 1.08 за региона на Стокхолм до -1.61 за регион на Гърция. Резултатите от 2019 г. потвърждават полицентричен модел със силно представяне на повечето столици и региони с големи градове, които се възползват от агломерационните икономики, по-добрата свързаност и високите равнища на човешкия капитал. Други региони в някои случаи се оценяват много по-лошо.¹⁰⁹

Таблица 6.28. Индекс и под-индекси на регионална конкурентоспособност 2016 г. и 2019 г.

Регион	№ в класи- цията (общо =268)	Под-индекс Базова		Под-индекс Ефективност		Под-индекс Иновации		Индекс на регионална конкурентоспособност RCI	
		2016 г.	2019 г.	2016 г.	2019 г.	2016 г.	2019 г.	2016 г.	2019 г.
СЗР	260	-1.557	-1.40	-1.294	-1.31	-1.683	-1.72	-1.445	-1.40
СЦР	241	-1.400	-1.14	-1.087	-0.88	-1.548	-1.71	-1.266	-1.09
СИР	240	-1.246	-1.07	-0.924	-0.94	-1.427	-1.48	-1.112	-1.07
ЮИР	248	-1.461	-1.19	-1.157	-1.13	-1.629	-1.70	-1.334	-1.24
ЮЗР	181	-1.340	-0.82	-0.287	-0.03	-0.570	-0.79	-0.669	-0.42
ЮЦР	237	-1.323	-0.99	-1.002	-0.91	-1.556	-1.57	-1.197	-1.04

Източник: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/maps/regional_competitiveness/
https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/maps/regional_competitiveness/2016/

Стойността на Регионалния индекс за конкурентоспособност (RCI) и през 2019 г. поставя българските региони в долната част на таблицата от общо 268 региони на ЕС, където са

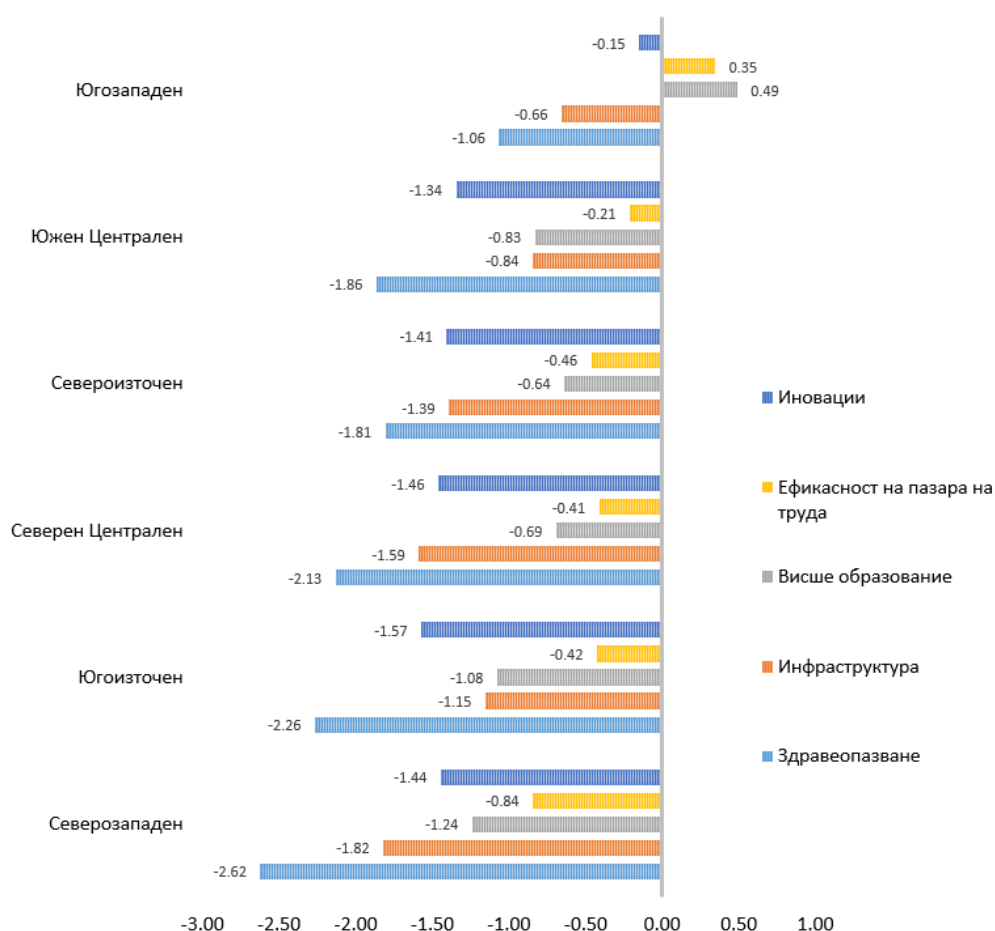
¹⁰⁸ Регионалният индекс за конкурентоспособност (RCI) измерва основните фактори за конкурентоспособност през последните десет години за всички региони на ниво NUTS-2 в Европейския съюз. Индексът измерва с над 70 сравними показателя способността на даден регион да предложи привлекателна и устойчива среда за живеене и работа на фирми и жители. Той се състои от 11 стълба, обхващащи различните аспекти на конкурентоспособността, които са класифицирани в три групи: Базова, Ефективност и Иновации. Базовата група включва пет стълба: (1) Институции; (2) Макроикономическа стабилност; (3) Инфраструктури (4) Здравеопазване и (5) Основно образование, които представляват основните двигатели на всички видове икономики. Тъй като всяка регионална икономика се развива и върви напред в своята конкурентоспособност, в рамките на групата „Ефективност“ са включени фактори, свързани с по-квалифицирана работна сила и по-ефективен пазар на труда. Това включва три стълба: (6) Висше образование, обучение и учене през целия живот (7) Ефективност на трудовия пазар и (8) Размер на пазара. В най-напредналия етап от развитие- то водещите фактори за подобряване са част от групата „Иновации“, която се състои от три стълба: (9) Технологична готовност, (10) Сложност на бизнес процесите и (11) Иновации. Индексът за регионална конкурентоспособност за 2016 г. включва всички региони по NUTS 2, определени от Евростат в последната редакция от 2013 г. (Евростат, 2015 г.). Както и през 2010 г. и 2013 г., регионите по NUTS 2, които са част от една и съща функционална градска зона, са комбинирани, какъвто е случаят с 6 столични функционални градски зони. Източник: *Седми доклад за икономическото, социалното и териториалното сближаване.*

¹⁰⁹ https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/maps/regional_competitiveness/

предимно региони от Южна и Източна Европа. Нито един от регионите на България не се приближава до средноевропейската стойност на RCI и дори и най-добре представилият се в индекса – Югозападен, който е на 181 място в класацията.

Показаната графика включва подиндексите на RCI 2019, където се наблюдават чувствителни различия между отделните региони за планиране в България. Ясно личат няколко конкуренти предимства, по които Югозападен регион се представя по-добре в сравнение със средноевропейските равнища – висшето образование и добрите резултати на пазара на труда. Иновационният потенциал на столицата и околните области също се приближава до средноевропейските равнища.

Фигура 6.93. Резултати на българските региони в избрани подиндекси на RCI 2019, средно за ЕС = 0

Източник: <https://ime.bg/bg/articles/kak-se-predstavyat-bylgarskite-regioni-v-evropeiskiya-indeks-na-regionalna-konkurentosposobnost/>

Като цяло, много ниските стойности на индекса по всички индикатори, оценяващи факторите спрямо останалите региони в ЕС, налагат изводите за интегрирано въздействие върху състоянието и ефективността на регионалните фактори като образование, иновационен потенциал, технологична готовност, бизнес среда, специфични проблеми на регионалния

трудова пазар и инфраструктурата. Разликите в инфраструктурната свързаност на регионите на север и на юг от Стара планина и свързаността и достъпността със столицата ясно личат. Докато южните региони (Югоизточен и Южен централен), благодарение на завършената магистрала и като цяло по-качествените пътища, постигат относително добри резултати при инфраструктурата, то ниското качество на инфраструктурата значително задържа конкурентоспособността на северните, но също така разлики се отчитат и в стойността на останалите фактори.

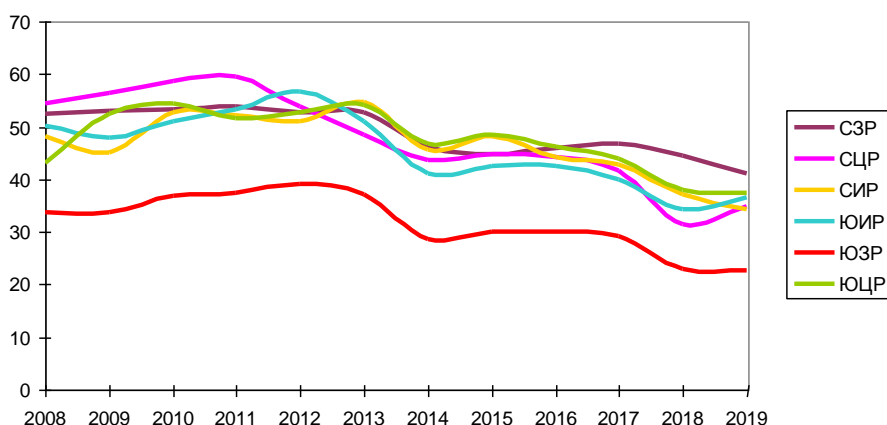
6.4.9 БЕДНОСТ И СОЦИАЛНО ИЗКЛЮЧВАНЕ

Една от петте водещи цели на основните показатели на стратегията „Европа 2020“ е намаляване на бедността. Въпреки положителните признаци за последните години, рискът от бедност или социално изключване остава висок за редица държави-членки на ЕС. Заедно с увеличаването на неравенството в много държави-членки, това е едно от основните предизвикателства пред социалното сближаване.

Население в риск от бедност или социално изключване

Делът на населението на ЕС-28, за който се счита, че е изложен на риск от бедност или социално изключване, се изчислява като средно претеглена стойност на националните резултати; като тя прикрива значителни различия между държавите-членки на ЕС. През 2018 г. повече от една трета от населението е изложено на риск от бедност или социално изключване в три държави-членки на ЕС: България (38,9%), Румъния (35,7%) и Гърция (34,8%). В другия край на скалата най-нисък е делът на лицата, изложени на риск от бедност или социално изключване, в Словения и Франция (17,1%), Холандия (17,0%), Словакия (16,3%) Финландия (15,7%) и Чешката република (12,2%).

Фигура 6.94. Дял на населението в българските региони от ниво в риск от бедност или социално изключване за периода 2008-2019 г., % от общото население

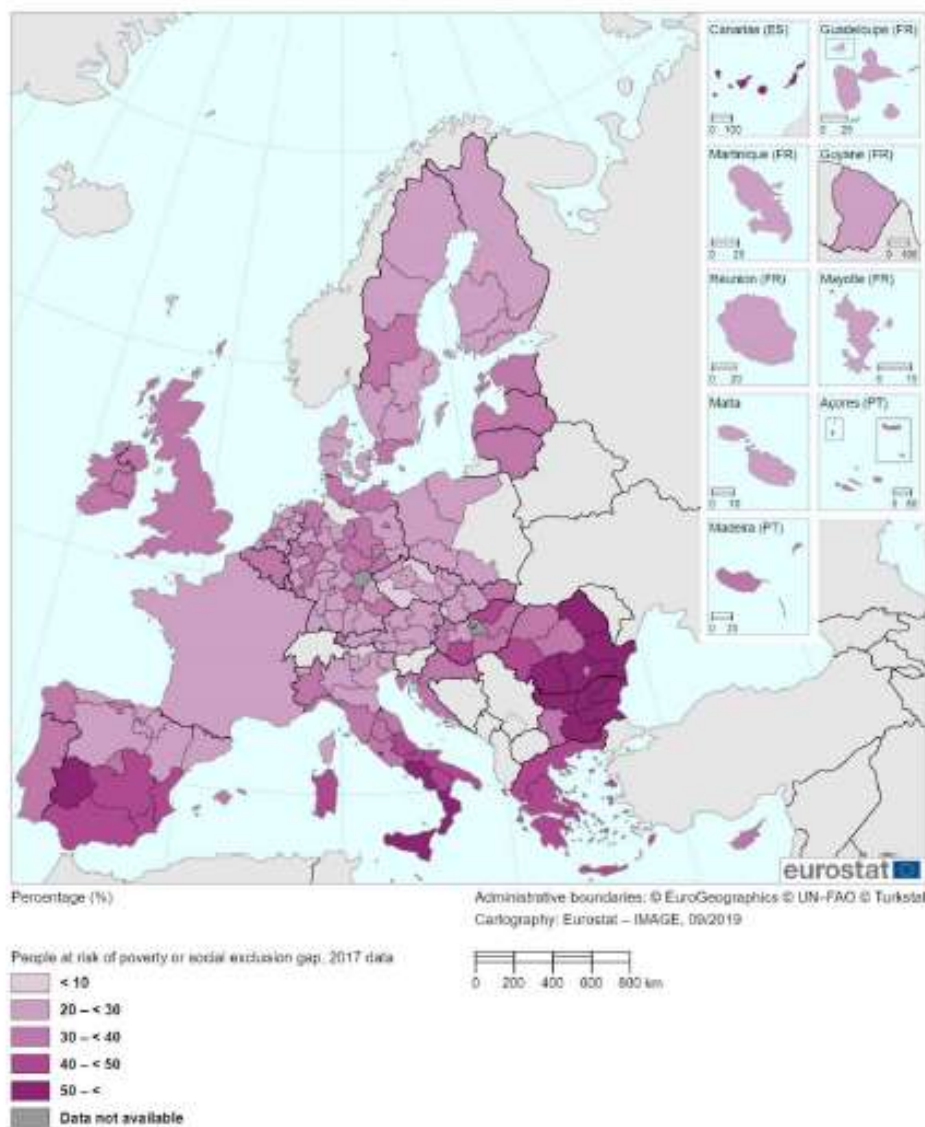
Източник: НСИ

За България проведеното изследване от НСИ през 2019 г. определя стойността на показателя „Население в риск от бедност или социално изключване“ е 32.5% (44.8% през 2008 г.). За последните 12 години делът на това население в ЕС-28 е намалял с 1.3 процентни пункта (пп),

за България – с 12.3 пп. Това намаление е най-силно изразено в регионите Северен централен (19.5 пп) и Югоизточен (14 пп), които стартират през 2008 с едни от най-високите нива на този показател, както и 14 пп в Североизточен регион. С най-нисък дял бедно население е Югозападен регион (22.6%).

Фигура 6.95. Население в риск от бедност или социално изключване, 2017 г.

People at risk of poverty or social exclusion gap, 2017 data

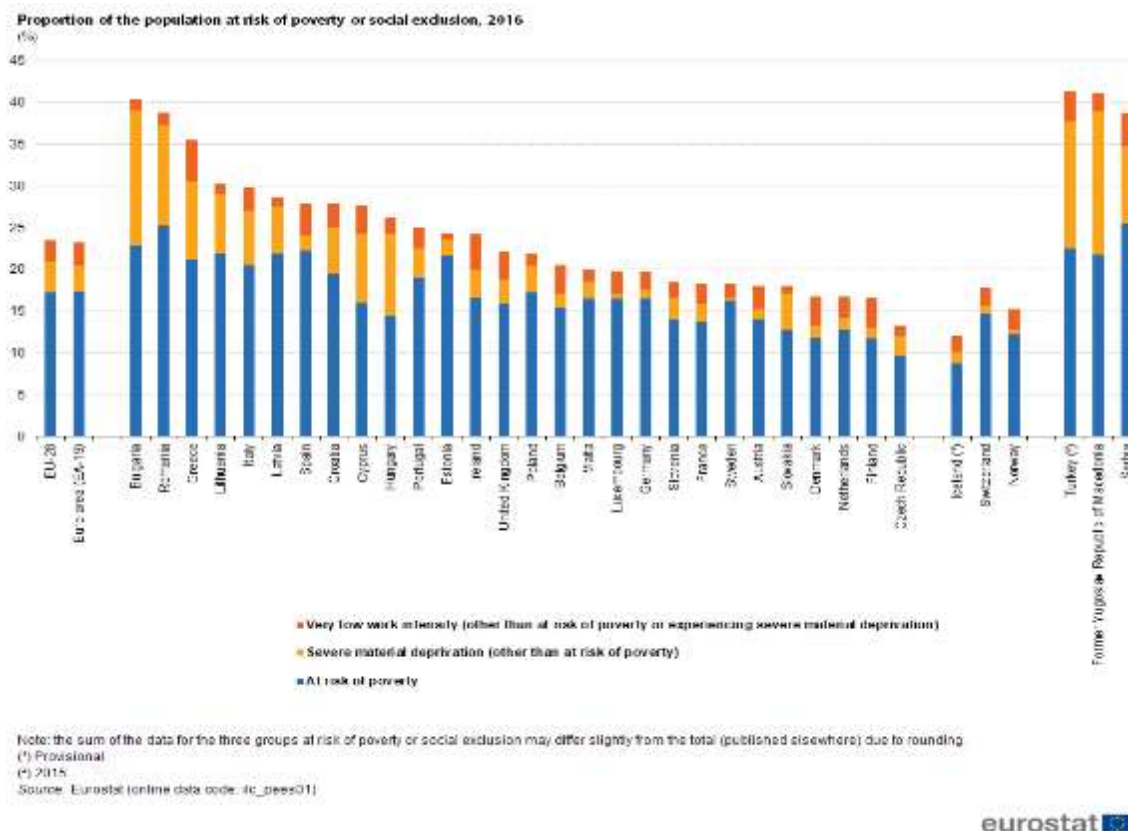

Източник: <https://cor.europa.eu/en/engage/studies/Documents/European%20Regional%20Social%20Scoreboard/European-Regional-Social-Scoreboard.pdf>

Хората, изложени на риск от бедност или социално изключване, са в поне една от следните ситуации: рискове от бедност след социалните трансфери (доходна бедност); материални лишения; или живеят в домакинства с много ниска интензивност на работа.

Следващата фигура представя данни за 2016 г. за всяка държава-членка на ЕС по отношение на дела на населението, изправен пред трите риска, свързани с бедността или социалното изключване, посочени по-горе.

Фигура 6.96. Пропорция на населението в риск от бедност и социално изключване, 2016

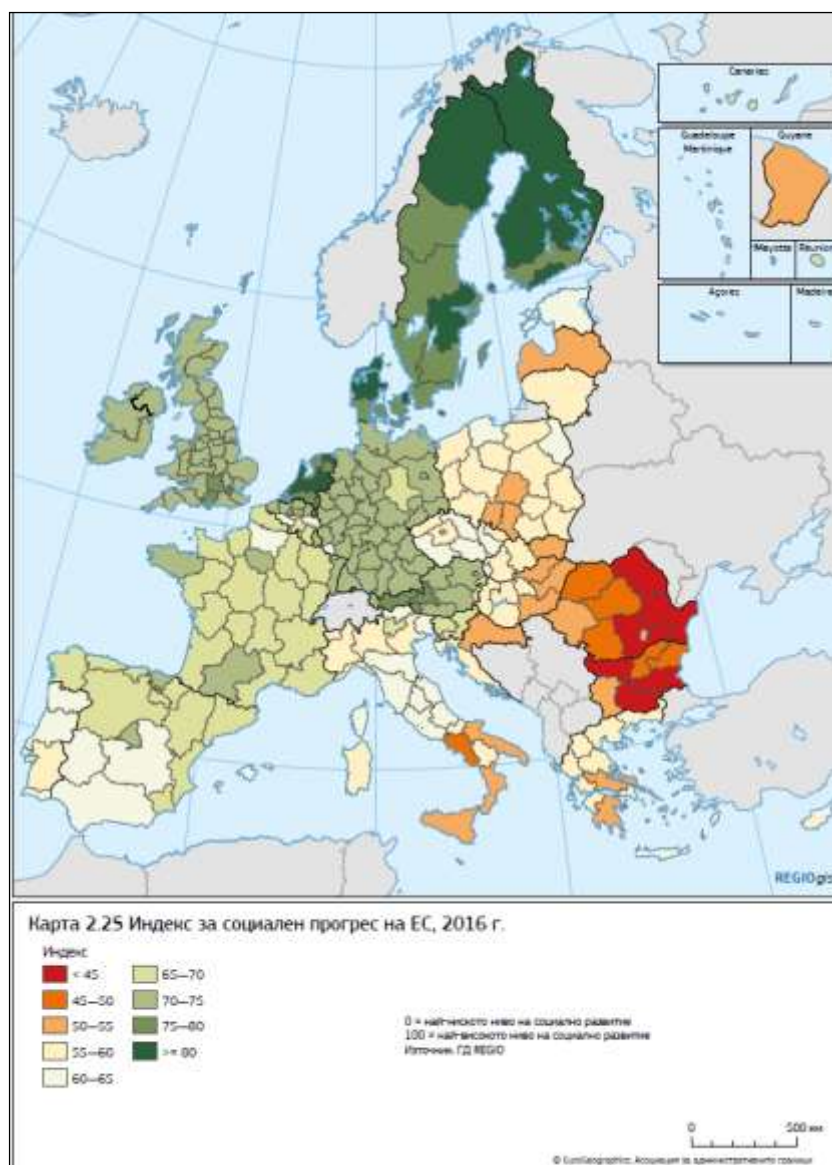
Източник: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/People_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion#Number_of_people_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion

6.4.10 СОЦИАЛЕН НАПРЕДЪК

В Седмия кохезионен доклад е публикуван индекс на социалния напредък. Социалният напредък може да се определи като способност на обществото да удовлетворява основните човешки потребности на своите граждани, да изгради основа за хората и общностите да подобрят и поддържат качеството на своя живот и да създаде подходящи условия, за да могат хората да разгърнат своя пълен потенциал. Това определение е в основата на Глобалния индекс за социален прогрес, който измерва социалния напредък на национално равнище в около 130 държави по света¹¹⁰.

¹¹⁰ <https://www.socialprogressindex.com/>.

Фигура 6.97. Индекс на социален прогрес на ЕС, 2016 г.

Източник: *Моят регион, моята Европа, нашето бъдеще, Седми доклад за икономическото, социалното и териториалното сближаване. Европейска Комисия*

Регионалният индекс за социален прогрес на ЕС (EU-SPI) се основава и адаптира Глобалния индекс за социален прогрес. EU SPI се основава на сбор от 50 социални и екологични показателя, изготвени основно, но не само, от данни на Евростат. Целта на EU SPI е да представи последователни, съпоставими и съобразени с политиката измерения за социалното и екологично положение във всички региони по NUTS 2. Той обхваща три измерения на социалния напредък – основни човешки потребности; основи за благосъстояние и възможностите – всяко от които е разделено на четири основни компонента. Индексът е създаден, за да идентифицира силните и слаби страни в екологичната и социалната сфера.¹¹¹

¹¹¹ http://ec.europa.eu/regional_policy/bg/information/maps/social_progress

Резултатите показват, че социалният напредък в ЕС е най-висок в скандинавските и холандските региони, а най-нисък – в регионите на Румъния и България (Фигура 6.97).

Съществува тясна зависимост между EU-SPI и регионалния БВП на глава от населението, въпреки че връзката показва, че на всяко ниво на икономически постижения има възможности за по-голям социален напредък, но и рискове за по-малък. В региони с нисък БВП на глава от населението всяко допълнително евро от БВП може да доведе до по-голям социален прогрес, а при висок БВП на глава от населението, това е много по-малко вероятно.

Изводите от анализа на междурегионалните различия и сравненията с развитието на регионите от ниво 2 в ЕС показват, че всички региони за планиране от ниво 2, с изключение на Югозападен, не достигат/догонват средните показатели, характеризиращи демографското и социално-икономическо развитие. Българските региони, с изключение на Югозападен, по показателя БВП на човек (определящ равнището на развитие), остават в десетката на най-слаборазвитите региони в ЕС за целия период на членство на страната. България е с най-ниски стойности на индекса за регионална конкурентоспособност и единствено Югозападният регион има по-добри показатели. Една от основните причини за това изоставане е по-слабото развитие на изследванията, технологиите и иновациите.

Допълнителни ограничителни фактори за развитието са демографските. Застаряването на населението, но заедно с това ниската продължителност на живот, по-високата обща и детска смъртност във всички региони на страната, в сравнение със средните показатели за ЕС-28, показват много слаба тенденция на подобряване в отделните региони. Намаляващото и силно застаряващо население се очертават като основна заплаха пред страната и българските региони, в резултат на което се очаква изоставане на равнището на производителността и конкурентоспособността на икономиката.

Единствено по-добри резултати се отчитат в равнището на безработицата и по-специално равнището на младежката безработица. По всички останали наблюдавани показатели има напредък, но той не е достатъчен и не допринася за намаляване на регионалните неравенства.

7 ОБОБЩЕНИ ИЗВОДИ И РЕЗУЛТАТИ

Анализът на демографското и социално-икономическото развитие на регионите в Република България показва, че един от най-сериозните проблеми, пред които е изправена страната е демографският с неговите многостранни измерения. Застаряването на населението, което е характерно за много други европейски държави, у нас се проявява особено силно, защото е свързано и с намаляването на населението и обезлюдяването на периферните територии, където са разположени малки населени места с уязвимо възрастно население, с ограничен достъп до услуги и без потенциал за развитие. Тези проблеми, заедно с неравномерното разпределение на населението на територията на страната изправят пред сериозни предизвикателства регионалната политика с нейните социални измерения. Съпроводена с бавния напредък в системите за здравеопазване, образование и социална грижа, при ниска раждаемост, голяма смъртност и неовладяни емигрантски процеси, тази демографската ситуация става още по-тежка. Именно това налага през последните години демографската политика да бъде поставена сред приоритетите на страната, за да бъдат ограничени негативните тенденции и да се постигнат поставените цели в програмата за развитие и в политиките за развитие на икономика, основана на знанието и иновациите.

Неблагоприятните демографски тенденции се отразяват и на пазара на труда, поради намалено възпроизводство на трудоспособното население. България постига напредък в намаляването на безработицата, но все още са постигнати само целевите стойности, заложи в европейските и национални документи за намаляването на младежката безработица. Коефициентът на икономическа активност (15-64 г.) расте във всички региони и области в изследвания период и показател за резултатите от това е по-добрият икономически растеж в областите със силни пазари на труда. Въпреки постигнатия напредък в някои области от Северна България безработицата остава над 10%, а в 43 общини тя е над 25%, което е илюстрация на вътрешнорегионални и междурегионалните различия.

Анализът на икономическите показатели показва нарастване на размера на БВП, респективно БДС за целия период на изследването, увеличаваща се производителност на труда, с най-ускорен темп в индустрията, и нарастване на броя на МСП. След 2013 г. се повишават и разходите за придобиване на ДМА, които са най-много в сектора на услугите и преимуществено свързани с хотелиерството и транспорта, а най-малко в аграрния сектор. Бавно се повишават разходите за НИРД, 70% от които са в производствената сфера. Чрез тях се очаква да бъде постигната необходимата иновативност и конкурентоспособност. Запазват се междурегионалните различия по всички показатели, като най-силно са изразени различията в показателя БВП, които стават още по-отчетливи между областите на ниво 3. Демографските проблеми, които се отразяват върху всички икономически показатели, имат пряко отражение и върху инвестиционната активност и ЧПИ. Макар и слабо и с колебания през годините се

повишава обемът на ЧПИ с натрупване. Те са най-малки в слабо населените територии с недостиг на кадри и по-специално на такива с необходимата квалификация, и с проблеми в транспортната и инженерната инфраструктура. Дори и там, където са направени инвестиции за осигуряване на транспортна и индустриална инфраструктура, не се използва пълноценно потенциала на индустриалните зони и на т.нар. „свободни зони“.

Отражението на демографската криза е видно в сферата на социалните услуги и на най-важните от тях – образованието и здравеопазването. То се изразява в намаляването на броя на обучаваните в системата на предучилищното, училищното и висшето образование, както и на действащите обекти в образователната инфраструктура, което налага по-добра организация и подобряване на достъпността. Отчетеното увеличаване на учениците в професионалното образование се очаква да отговори на потребностите от кадри на регионално ниво. Въпреки инвестициите в обновяване и подобряване на енергийната ефективност на учебните сгради, са необходими допълнителни средства за подобряване на материалната база и за модерното им обзавеждане, за да се осигурят условия за адекватно на равнището на съвременните технологии обучение и среда за научни изследвания. Изоставането в постигане на целите за приобщаване на ромите в образователната система и за намаляване на относителния дял на младежите, които са извън образование, обучение или трудова заетост, ще наложи допълнителни действия в тази насока. В системата на висшето образование, освен повишаване на качеството, ще се наложи да се развият по-добри връзки с научно-изследователската дейност и институции, и с бизнеса, за да се отговори по-добре на приоритетите в икономиката на страната.

България остава на едно от първите места в ЕС по броя на заведенията за болнична помощ, броя на леглата и дните на престой в тях. Това не решава проблемите в системата на здравеопазването и в наследената инфраструктура. Тези проблеми се подсилват от демографските процеси и застаряването на населението, неравномерното му разпределение на територията на страната, увеличаването на потребностите от здравна грижа поради увеличената заболяемост, високата смъртност и недостига на медицински кадри. Продължаващият процес на реформиране на системата все още не е дал необходимите резултати за повишаване на качеството на услугите и достъпа до тях, а тези проблеми следва да се решат до края на настоящия програмен период, за да се отдели внимание на профилактиката на най-значимите заболявания за България, по които заема челни места сред държавите членки на ЕС.

Приоритетното финансиране на проекти с национално и регионално значение в областта на транспортната и инженерната инфраструктура имат положително отражение върху добрата пространствена интеграция на националната транспортна система в TEN-T мрежата и достъпността. В системите на инженерната инфраструктура се отчитат добре изградената

електропреносна мрежа и постигнато ниво на възобновяеми източници, висок дял на населението, свързано с централно водоснабдяване и осигурено качество на питейните води, добро покритие на територията с широколентов достъп и със свръх бърз широколентов достъп. Заедно с осигуреността, свързаността и достъпността се открояват и тесните места като техническа несъвместимост на някои от системите, недоизградените елементи и връзки, влошеното експлоатационно състояние, изоставането в обновяването на жп транспорта при приоритетното му развитие във всички страни в Европа. Отчетени са още изолираност на периферията и малките населени места и диспропорции в инфраструктурната изграденост, висока енергийна интензивност на икономиката, много малък дял на битовата газификация, ниска компютърна грамотност и бавно навлизане на цифровите технологии и иновациите в МСП.

Поради богатото биоразнообразие България е сред първите три страни в ЕС по относителен дял на териториите в екологичната мрежа Натура 2000. В резултат на изпълнените проекти за опазване на околната среда и за подобряване на екологичната инфраструктура са постигнати добри резултати в управлението на водите, управлението на отпадъците, в опазването на биологичното разнообразие и повишаването на екологичното възпитание. Запазват се тенденциите за подобряване на качеството на атмосферния въздух, на повърхностните води и питейните води. Въпреки това в големите градове и в някои средни градове основен проблем остава замърсяването с фини прахови частици, което е сериозен рисков фактор за населението. Остава лошо екологичното състояние на морските води във Варненски и Бургаски залив. Изградени са пречиствателни станции за отпадъчни води, но се забавя включването на малки населени места към тях. Изградени са регионални депа за отпадъци, но все още трудно се рекултивират старите депа и нерегламентираните сметища. Разработени са планове за управление на риска от наводнения, предвидените мерки на които се интегрират в устройствените планове, но конкретните дейности по намаляването на риска в идентифицираните зони също се реализират бавно. Сред приоритетите в областта на околната среда се очертават намаляването на риска от природни бедствия и на щетите от тях и адаптирането към изменението на климата на всички сектори – селско и горско стопанство, екосистеми и биоразнообразие, енергетика, води, транспорт, туризъм, градска среда и човешко здраве.

Заедно с природните ценности, България разполага и с разнообразни културни ценности – материални и нематериални, движими и недвижими, културни институции, традиции, маршрути, някои от които част от световното културно наследство. Ако към тези туристически ресурси се добавят и богатия културен календар и изградената туристическа инфраструктура ще може да се очаква развитие на туризма, което да гарантира развитие на съпътстващите го индустрии, нарастване на приноса на сектора „туризъм“ към икономиката, но и към устойчивото развитие, при съхраняване на околната среда, характера и мащаба на средата.

С най-голямо значение за целите на настоящия анализ е изследването на вътрешнорегионалните и междурегионалните различия, особено сравнени с развитието на регионите от същите нива в Европейския съюз. По-задълбоченото изследване на показателите и разликите в постигнатите нива показва, че в някои страни на ЕС различията са по-големи, отколкото тези в България. Паралелно с постигнатия напредък в някои области, предимно в Югозападен регион, във всички останали региони за планиране от ниво 2 (NUTS 2) не са постигнати средните стойности на важни показатели за демографско и социално икономическо развитие. Страната ни е в групата на последните 10 държави по БВП, продължителност на живота, обща и детска смъртност, изследвания, технологии и иновации и регионална конкурентоспособност. Областите, в които страната отчита напредък – намаляването на емисиите на парникови газове, използването на ВЕИ, намаляването на младежката безработица и развитието на телекомуникационната инфраструктура, изискват продължаващо внимание за решаване на съпътстващите ги и нерешени проблеми.

Все още развитието на регионите се дължи предимно на силните урбанистични центрове – големите и средни градове. Остават подценени потенциалите на селските територии, на селското стопанство и на селските населени места. Автоматичното разделяне на градски и селски населени места, без да се отчита тяхното разположение, близостта до големи градове и първокласна инфраструктура и услуги, вместо да се прилага аналогична полицентрична мрежа и на по-ниските териториални нива, представлява риск за крехката стабилност, особено в малките общини.